

અકબર-ખીરખલ્લીની વિનોદી વાર્તાઓ.

કર્તા

મરહુમ પેસ્તાનશી ખમશેરશી સહ.

સુધારેલી વધારેલી

૨ છ અષ્ટકા

પ્રકાશક

હીરાજ પેસ્તાનશી સહ.

૨૫૬, વોસલું મર, બક્ષરગેટ, ખેલ, મુંબઈ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૮૩૬

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨૩૭૪ લીરલાલની ધિગોદી વાળીયો

વિષય ૬૮ : ૩૨, લીરલ

દેશની હોલત દેશમાં રાખો.

છંદગી, આગ, દરીઆઈ, મોટરકાર, હુલ્લડ અને
અશાંતી, ચોરી, કામદારોને બદલો વીગરે, વીગરેના વીમા.
તમે તમારા પૈસાનો સારામાં સારો ઉપયોગ કર્યો
છે તે તપાસવું એટલે

હિન્દુસ્તાનની સર્વથી સધ્ધર અને
આગેવાન વીમા કંપની

==ન્યુ ઈન્ડીયા==
એસ્યુરન્સ કું. લીં

માં વીમા ઉતરાવો.

હિંદી કંપનીઆને ઉત્તેજન આપવું એ દરેક
હિન્દીવાનની ફરજ છે.

ન્યુ ઈન્ડીયાની થાપણ અને રીઝરવ ફંડ ખીણ કોઈ
પણ દેશી વીમા કંપની કરતાં વધુ છે.

સેન્ટ્રલ બેન્ક બીલ્ડીંગ, કોટ, મુંબઈ.

કળાનાં કદરદાનોને

તમારાં બહાલાંઓની યાદ જાળવવા, ગમે તેવા ફેરાપરથી એનલાઈમેન્ટ પેઇન્ટીંગ, અને ફેરો નાવેલટીઝ માટે બીજે જતાં પહેલાં તમારા જાણીતા અને માનીતા

પાયોનીઅર ફેરો એનલાઈંગ કુંની

એકજ મુલાકાત લેવા આપને આમંત્રણ છે.

ઉંચી જાતના તમારા ટેસ્ટની છેલ્લી ટ્રાય સુધીના માગો તે સાધક અને કવોલ્ટીટીમાં એનલાઈમેન્ટો મળવાનું એકજ ફેરાણું નોંધી રાખો:—

A ૩૦૬, ઠાકુરદ્વાર, બલસારા હાઉસ, મુંબઈ ૨.

ગુલામી બાબર અને તવંગરની તલ્વાર

યાને

અન્કલ ટોમ્સ કેપ્રીનનું રસીકું ગુજરાતી ભાષાંતર.

૪૦૦ પાનાનો સુંદર ચિત્રો સાથનો દલદાર પોથો.

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦.

સ્વપ્નાની તાસીર તાસીરે ખ્વાબ તથા લોકપ્રીય નબુમ સંગ્રહ.

વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં બનતા તથા બનનારા બનાવોના ખુલાસા.

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦.

ફીરોઝ પેસ્ટનજ સહા,

૨૫૯, બઝારગેટ સ્ટ્રીટ, બોરીઝ હાઉસ, ફેર, મુંબઈ.

અકબર-ખીરખલની વિનોદી વાર્તાઓ.

(જેમાં હિન્દના ખીબા રાજાઓના હાજરજવાખી દીવાનોની તેવીજ વિનોદી વાર્તાઓનો સંગ્રહ પણ કરેલો છે.)

લેખક

પેસ્તાનજી જમશેદજી સહા,

તે “ચાંદખીખી,” “હાજી ખાખાનાં સાહસ કર્મો,” “જનાનખાનાની ખીખીઓ,” “અરાઢખી સદીનું હિંદુસ્તાન,” “શાહજહો અને બીખારી,” “ચમત્કાર મયુખ યાને ત્રિકાલદર્શિ આયના,” “સ્વપ્નાની તાસીર—(તાસીરે ખવાખ) અને લોકપ્રિય નજુમ સંગ્રહ,” “તમામ ખોરદેહ અવસ્તા,” “રાજ્યરૂત્ન ખીરખલનો હાસ્યભંડાર,” “અન્કલ ટોમ્સ કેખીન” “યાને શુલાખી ખાખર અને તવંગરની તલ્વાર”—વગેરેના કર્તા.

પ્રકાશક

ફીરોજ પેસ્તાનજી સહા.

ગ્રાહી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,

૨૩૭-૨૩૯, બજારગેટ જીટ, કોટ,—મુંબઈ.

આવૃત્તિ બીજી.

સં. ૧૯૮૭

ઈ. સ. ૧૯૩૧

કિંમત રૂ. ૨-૪-૦.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
૨૧ મે ૧૯૩૬ ૧૫૮૩૬
મુવિડો કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

લગનસરાની ધમાલ!

તદન નવોજ સ્ટોક
આવી પુજો છે!

અસલના વખણાયલા સ્પેશીયલ
કોલીટી સુરજ છાપનાં હંમેશાં ચાંદી
જેવાં સફેદ રહે તેવાં જરમન સીલવરનાં
વાસણો, ખુમચા, ચંબુલા, પરા, ત્રે, સર્વ
માલ તથ્યાર મળશે તથા સ્પેશીયલ કોલી-
ટીનાજ વગર સાંધાના અખંડ કરસ્યા
દરેક સાધકમાં તથ્યાર મળશે.

નવરોજ શરાફની કુંપની,

કોટ, અમરગેટ સ્ટ્રીટને નાકે,
નાં ૧૨-૧૪ વાલી દુકાન

જ્યાં ગામડી ચોખી ચાંદાનાં વાસણો તથા
ફલાવર વાઝ તથ્યાર મળશે તથા નમુના પ્રમાણે ફૂંક વખતમાં બનાવી
આપવામાં આવશે.

ધાટમાં ફાંકડાં, ટકવામાં મજબુત તથા ચોખા માલની ગેરંટી.

ભાવ કીકાયત.

અચ્ચાને પથુ દગાવાની ધારતી નહીં.

બહારગામના ઓરડરો વી. પી. થી તાકીદે રવાના કરીશું.

(સર્વ અધિકાર પ્રસિદ્ધકર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

પ્રકાશક

શ્રીરાજ પેસ્તાનજી સઠા,
નંબર ૨૫૯, વોરાનું ઘર, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

મોદી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
કરામજી બેરામજી મોદીએ
૨૩૭-૨૩૯, બજારગેટ, સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ
છાપ્યું છે.

મળવાનાં ઠેકાણાં:—

પ્રકાશક—શ્રીરાજ પેસ્તાનજી સઠા,
નં. ૨૫૯, વોરાનું ઘર, બજારગેટ, કોટ, મુંબઈ

તથા

દરેક પ્રસિદ્ધ બુકસેલરો.

તથા

એ. એચ. વડીલરના

દરેક બુકસ્ટોલ પર મળશે.

ખુલાસો—બે બોલ

આ પુસ્તકને પ્રસ્તાવનાની તો જરૂર જ શી હોય ? પણ માત્ર ખુલાસા-
રૂપે બે શબ્દ કહેવાની આવશ્યકતા લાગે છે. આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં
માત્ર, છુટાછવાયા અને વિખરાયલા સંગ્રહને એકઠો કરી તેને વાંચકવર્ગ
હજુર રજુ કરવાની તક હાથ ધરવામાં આવી છે. એ વિષયને લગતાં
ધણાંક ગુજરાતી, ઇંગ્રેજી તથા હિન્દી વગેરે લખાણોને સામટાં મુકવાની
એમાં માત્ર કોશેષ કરવામાં આવી છે; પણ તેમ કરતાં મૂળ અડચણ તો
એજ જણાઈ આવી કે એકની એક વાર્તા, ગુદાં ગુદાં પુસ્તકોમાં ગુદી
ગુદી રીતે આપેલી જોવામાં આવી. એક વાર્તાનું ધડ-પૂછડું એક પુસ્તકમાં
એક રીતે આપેલું, તો બીજામાં તેથી ગુદીજ રીતે આપેલું જોવામાં
આવ્યું, અને વળી ત્રીજામાં ત્રીજીજ રીતે અપાયલું જણાયું. માટે તે
સઘળાંઓને એકઠાં કરી, વાર્તાનું અંદરનું રહસ્ય કે તાત્પર્ય ચુંચાઈ જવા
કે ફેરફાર થવા નહીં પામે તેવી રીતે તેને વ્યવસ્થાપૂર્વક ગોઠવી, વાંચનારા-
ઓને તત્કાળ સમજણમાં ઉતરી જાય, અને કશો ગુંચવાડો ઉભો થવા ન
પામે તેની સંભાળ રાખી, વાર્તાઓનો ક્રમ અને સીલસીલો ઉભો કરવાની
ખટુજ કાળજી રાખવામાં આવી છે; જેથી ઘણીખરી વાર્તાઓ અસલ
કરતાં, ભેગાં મિશ્રણથી તદ્દન નવાંજ અને તેના અસલ ખરેખરાં રૂપરંગમાં
ખદલાઈ જવા પામી છે. આ સંગ્રહમાં આવેલી વાર્તાઓ, જેમ બે ઘડી
મનરંજન કરનારી, તેમ તે આનન્દ આપનારી, અને અનેક મુશ્કેલીઓમાંથી
છટકવાને કેવી સમયસર્યકતા વાપરવી, તેનું જ્ઞાન આપનારી છે. એક વાર
વાંચ્યા છતાં તે ફરી ફરી, બ્યારે પણ બેઘડી ફરસુદ મળી હોય તે વેળા
તે પાંછી વાંચી જવાથી મન કંટાળતું નથી, પણ ઓર તેમાંથી કાંઈક
નવનવુંજ મળી આવે છે.

પ્રસિદ્ધકર્તા.

આમુખ

આજે હિંદી પ્રજા વિદેશી સત્તાથી મોકળી થવાને ખળભળી રહી છે અને દેશમાં બ્રીટીશ રાજ્યને બદલે સ્વરાજ સ્થાપવાને તલપી અને પ્રયત્ન કરી રહી છે. તેવે સમયે મુગલ શહેનશાહ અકબરની દરબારને દીપાવનાર રાજ્ય રત્ન ખીરખલની વિનોદી વાર્તાઓનું આ પુસ્તક આપણને તે પ્રતાપી પાદશાહની ઉમદા રાજ્યનીતિની યાદ આપે છે.

મુગલ શહેનશાહતની આગળ થઇ ગયલા ગીઝનવી, ધોરી, ગુલામ, ખીલજી વગેરે ધર્માધ ઇસ્લામી રાજ્યો હિંદુઓને હિણુતા અને હેરાન કરતા. પરંતુ અકબરે ન્યાત જાતનો કશોએ ભેદ ન રાખતાં શું હિંદુ કે મુસલમાન, પઠાણ કે બ્રાહ્મણ, મુગલ કે રજપુત, સર્વને એકસરખા ગણી તેમના ગુણ પ્રમાણે રાજકાજમાં લાયક સ્થાન આપ્યું. તેજ પ્રમાણે વેપારના છુટાપણાંમાં, કરવેરામાં, ઇનસાફમાં કે બીજી હરેક બાબતમાં તેમણે સરખા ગણ્યા. કહો કે તેણે ઇસ્લામી રાજ્ય ફેરવી નાંખીને હિંદી રાજ્ય સ્થાપ્યું.

આ ઉત્તમ રાજ્યનીતિના પ્રતાપથી અકબરશાહની દરબાર હિંદુ વિદ્વાનો તથા કવિઓથી સુશોભિત બની. કવિઓમાં બ્રહ્મદાસ બાટ હિંદી કાવ્ય રચવામાં કુશળ અને પાદશાહનો માનીતો હતો. જેમ કાવ્ય શક્તિમાં તે એકકો હતો તેમ બુધ્ધિબળમાં પૂરો અને યુધ્ધમાં શૂરો હતો. વળી રાજકારભારમાં ચપલ અને ચતુર હતો. આથી તેને અકબર પાદશાહે “દુવિરાય” નો તેમજ “રાજ ખીરખલ”નો ખેતાબ આપ્યો હતો. ધર્મ સંબંધી બાબતોમાં પણ ખીરખલ રસ લેતો હતો. અકબરે “દિને ઇલાહી” પંથ સ્થાપ્યો અને જુદી જુદી કોમોને એક કરી નાંખવાની કોશિષ કીધી તેમાં જે હિંદુ મુસલમાન ઉમરાવો શામેલ થયા તેમાં ખીરખલ પણ એક હતો.

ખીરખલની વાર્તાઓને હાલના જમાનાને રૂચે એવી રીતે રજુ કરનાર ઉત્સાહી લેખક પેસ્તનજી જમશેદજી સઘા લખે છે તેમ દક્ષિણ તેમજ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં ખીરખલનું નામ ધરેધર મ્હોડે રમી રહેલું જણાય છે. આ

ભાગ્યશાળી પુરુષ ઉપર કુદરતે મીઠી વાણી તેમજ મધુર સ્વભાવની નવાજેશ કીધી હતી. તેની વક્તાબાજી, ટકોરબાજી અને ઠૂઠાબાજી સાથે હાજરજવાબીથી અકબરશાહ ખુબ પ્રસન્ન હતા. પણ એટલામાંજ તેના ગુણોનો સરવાળો પૂરો થતો નથી. કેટલાક ઇતિહાસકારોએ તેને એક માત્ર મશ્કેરા તરીકેજ વર્ણવીને તેને મોટો અન્યાય કર્યો છે. ઉપર જણાવ્યું છે તેમ ટકોરબાજી સાથે તેનામાં દરબારને દીપાવે એવી કુશળતા હતી અને જેએએ શાહ અકબરના રાજ્યનો સંપૂર્ણ હેવાત્ર વાંચ્યો છે તેઓ ખીરબલને એક મહાન કવિરાજ, શૂરા સેનાપતિ અને શ્યાણ રાજદરબારી તરીકે ઉંચ સ્થળ આપે છે. પરંતુ આ પણ ખરી વાત છે કે જ્યારે તેની રાજકારભારની ખબરદારી અને ચાલાકી કે રણક્ષેત્રની બહાદુરી આજે કોઇ ભાગ્યેજ યાદ કરે છે, ત્યારે તેનાં કાવ્ય અને તેની મોહપમાડનારી વાર્તાઓ આજ દીન સુધી લોકના હૃદયમાં રમી રહ્યાં છે. તેના દુયકાઓમાં માત્ર વિનોદ ને હાસ્યજ નથી; તેમાં ઉંચ મનોબળ, કુશળતા અને ચતુરાઇ, હાજરજવાબી તથા અકલમંદી પણ મળી આવે છે. આથી વાંચકને આનંદ મળવા ઉપરાંત એક રીતનું દુનિયાદારીનું જ્ઞાન તથા શિક્ષણ પણ મળે છે. એ ધોરણે આ વાર્તાઓના પુસ્તકની કિંમત આંકતાં આપણે તેના મરહુમ ઉદ્યોગી તથા ઉમંગી લેખકનાં ધણાં આભારી છિયે અને એ વાર્તાઓનો સંગ્રહ કરવામાં તેઓએ લીધેલા શ્રમની પિછાણ કરિયે છિયે. એમના બેટા બાઇ શીરોઝ પેસ્તનજી સદ્ગુએ એ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તી બહાર પાડી છે તે માટે એમને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે. આજે કેટલા લેખકોના બેટાઓ પોતાના પિતાની સાહિત્યની સેવામાં ઉલટ લે છે? કેટલાઓ તેમની યાદ તાજી રાખવાની કાળજી બતાવે છે? ભાગ્યશાળી તે લેખક કે જેનાં ફરજંદો તેણે સાહિત્યની કુલવાડીમાં રોપેલાં ઝાડોને તાજગી આપી સુકાવા દેતાં નથી.

આ મનોરંજક તેમજ બોધક પુસ્તકને ઘરેઘર આવકાર આપવામાં આવશે અને તેને પ્રગટ કરવામાં બાઇ શીરોઝ સદ્ગુએ જે મહેનત લીધી છે તેની પુરતી કદર કરવામાં આવશે એવી ખાતરી રાખી શકાય.

આભાર પત્રીકા

આ પુસ્તકને પ્રજા સમક્ષ રજુ કરતા સર્વથી પહેલાં મારે એ બોલ
આ પુસ્તકને પોતાના સુંદર દીપ્તિથી દીપાવનારા એક વેળાના મુખ્યમંત્રી
મ્યુનીસીપાલિટીના સવથી પહેલા નામીયા હિંદી કમીશનર અને આપણા
શહેરી સમાજમાં લાગવગભર્યો અને સંગીન ભાગ લેનારા સાક્ષરરત્ન
શ્રીયુત રૂસ્તમ પેસ્તનજી મસાની, એમ. એ., જી. પી., માટે લખવા છે.
શેઠ રૂસ્તમ મસાની એક ઉદ્યોગી શહેરી તરીકે, એક ધુંધી કારોબારી તરીકે,
એક કુશળ વેપારી તરીકે અને એક નામીયા નાણાશાસ્ત્રી તરીકે આપણા
શહેરમાં અત્યાર અગાઉના ધણા પંકાયેલા છે. સમાજે તેમજ સરકારે તેની
કદર કરી છે એટલે તે વિષે જાસ્તી બોલવું એ સોના ઉપર ઘોળ ચઢાવવા
બરાબર છે. પરંતુ આ બધી તેમની લાયકાતો માટે નહિ પણ એક સાક્ષર
તરીકેની તેમની યોગ્યતા અને વિદ્વતા તરફજ નજર રાખીને મેં મારા
મરહુમ પિતાશ્રીની આ કેતાબનો દીપ્તિથી લખવાને એમને આગ્રહપૂર્વક
નોતર્યા છે અને એ મારાં આમંત્રણનો સ્વીકાર કરીને એ ભલા ભાઈએ આ
પુસ્તકને એક કીમતી દીપ્તિથી નવાજીને મને ઘણો આભારી કર્યો છે.
શેઠ રૂસ્તમ મસાની એક અવ્વલ દરજ્જેના લેખક છે, જેઓએ એમની
કલમથી લખાયેલી વાર્તાઓ કે આરટીકલો વાંચી છે તેઓ સર્વે એમ
એકામતીથી કબુલ છે. અને એવા એક શીખેલા, વખણાયેલા અને પ્રજાપ્રીય
બનેલા કલમકશ તરફનો દીપ્તિથી મારા પિતાશ્રી જેવા ગુર્જર સાહિત્યની
સતત સેવા બજાવી જનારા એક મરહુમ કલમકશને માટે તદ્દન યોગ્ય છે.
શેઠ રૂસ્તમ મસાનીએ હાલમાં ઇન્ડિયન બેંકીંગ ઇન્કવાયરી કમીટીના સેક્રેટરી
તરીકેના અતી મહત્વના અને જંગલભર્યા કામમાં રોકાયેલા હોવા છતાં
પોતાના કીમતી વખતને ભોગે આ બે બોલ લખી આપ્યા છે તે માટે એ
વિદ્વાન સાક્ષરનો હું ખચ્ચીત કરીને વધતો હેશાનમંદ છું.

ફીરોઝ પેસ્તનજી સહ,
પ્રકાશક.

પ્રકાશક તરફના બે બોલ

આ પુસ્તક વિષે મારા પ્રસ્તાવનાની કાંઈ જરૂર હોય એમ હું માનતો નથી છતાં પણ જો હું બે બોલ લખવાની કોષેષ કરીશ તો ખોટો ગણાઈશ નહિં. આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તી મારા મરહુમ પીતાજી પેસ્તનજી જન્મશેદજી સદાયે ૧૯૨૮ ના સાલમાં છાપી હતી અને તેની ૧૫૦૦ નકલ આટલા ટુંક વખતમાં ખપી જશે એવો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ હતો નહિ, અને તેની ૨ જ આવૃત્તી ધણાક સુધારા વધારા સાથે આટલી ટુંક મુદતમાં ૧૫૦૦ કોપી બહાર પડે છે તેજ બતાવી આપે છે કે લોકોમાં આ ચોપડી બહુજ લોકપ્રીય થઈ ગઈ છે.

આ પુસ્તક વાંચવાથી કેટલાક પ્રસ્તાવના લખનારના બોલમાં બોલું તો “આ પુસ્તક રડતાંને હસાવે છે, મૂર્ખને પંડીત બનાવે છે, કાયરને મરદ અને મુંગાને સભાજીત બનાવે છે, જે વાંચવાથી વાક્યાતુરી વધે છે, વ્યવહાર જ્ઞાન વધે છે. હાજરજવાબી થવાય છે અને સાહિત્યના નહિ શોખીનો પણ આ પુસ્તક બહુજ હોંશથી જ્યાં જાય ત્યાં સાથે લઈ જઈ વાંચે છે.” છેવટે હું આશ્ચર્ય રાખું છું કે જે પ્રમાણે વાંચક વર્ગ મારા મરહુમ પીતાજીના પુસ્તકો ખરીદી તેમને ઉત્તેજન આપતા હતા તેજ પ્રમાણે મને પણ આપશે તો મારી ઇચ્છા પાર પડેલી ગણાશે અને ભવિષ્યમાં બીજાં સારાં પુસ્તકો પ્રસિધ્ધ કરવાને મને ઉલટ છુટશે.

આ ટકે આ ચોપડી છાપનાર મોદી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસના લાયકીવાલા માલેક બાઈ ફરામજી બેરામજી મોદીએ છાપવાની જે મન માંગતી સવળતા કરી આપી છે, સંભાળભર્યું પ્રિન્ટીંગ, નવા ટાઇપ અને ધણીજ ટુંક મુદતમાં છાપી આપ્યું છે તે માટે હું તેમનો ધણો આભારી થયો છું.

ફીરોઝ પેસ્તનજી સદા,

પ્રકાશક.

PHONE: { Office :—20039.
Residence :—26912.

**Shamianas, Stands
& Decoration of all Sorts.**

Consult

**Framroz Hormusji
Pavri & Sons,**

**126, Pavri House, Gunbow Street,
Next to Fire Brigade. Fort, BOMBAY.**

**ALSO SUPPLIERS ON
HIRE OF**

**Crockery, Chairs,
Carpets, Etc.**

FOR

Parties & Dances.

મરહુમ પીતાજી પેસ્તનજી જમશેદજી સહા.

અર્પણ.

રગે રગે ગંઠાયલા એક લેખક—સાહિત્યના
અનુભવી અભ્યાસી—કાળેલ વારતાનવેશ અને
જરનાલિસ્ટ. તમે તરફના મારા અનહદ માન
અને પ્યારની નિશાન તરીકે તમોએ લખેલું
આ લોકપ્રીય પુસ્તક તમારાં મરણની ગંભીર
યાદમાં હું તમારો દાસાનુંદાસ અર્પણ
કરું છું.

ફીરોઝ પેસ્તાનજી સહા.

સાંકળિયું.

ખીરબલ (ભાગ ૧ લો.)

૫૪

ખીરબલની ઝોળખ	...	...	...	...	૧
અકબરની દરબારમાં ખીરબલની આમદ કેમ થઈ?	...	...	...	...	૫
ખીરબલની બાળએળા	...	...	...	...	૭
‘લીટી ટુંકી કરો’	...	...	...	...	૭
બાદશાહનો જમાડ સરસ કે કુતરો?	...	...	...	...	૮
ખીરબલની બેઅદબી	...	...	...	...	૯
બાદશાહને ગધેડો કેમ બનાવ્યો!	...	...	...	...	૧૦
પાન બડા હથે માન!	...	...	...	...	૧૧
અપ-શુકનિયો કોણ?	...	...	...	...	૧૧
કોણ ફર્યો-ખીરબલ કે બાદશાહ?	...	...	...	...	૧૨
ખીરબલને બનાવતાં બાદશાહ કુતરો બન્યો!	...	...	...	...	૧૩
ખીરબલ, બળદનું દુધ લાવ!	...	...	...	...	૧૩
ઉત્તમ શું?	...	...	...	—	૧૫
હું તો છું તારે માથેનો! ત્રણ મુસ્કેલ સવાલો અને તેના જવાબ	...	...	...	...	૧૬
હિમ્મત બડી કે હથિયાર-એક કસોટી	...	...	...	...	૧૭
ગંગાજીમાં તો અમૃત ભરેલું છે?	...	...	...	...	૧૮
ખીરબલ પ્રત્યે દરબારીઓની ધર્પા-“પગ જોઈને પાથરણું તાણવું”	...	...	...	...	૧૮
ખીરબલના હાથ ઉપર ફસેલો દારપાલ-ધનામને બદલે જીતીનો માર	...	...	...	...	૧૯
દાઢીમૂછ બોડાવવાની રમૂજ બુંબેશ...	...	...	...	...	૨૦
અકબરે ખીરબલને કેમ શોધી કઢાડ્યો?—સમુદ્રનાં લગ્ન...	...	...	...	...	૨૧
જીંદીજીંદી જાતના આંધળાઓ	...	...	...	...	૨૨

૫૫

આદશાહ-ખીરખલ વચ્ચે આપખેટાનો ફારસ	૨૫
ખીરખલ અને તાનસેનની પરીક્ષા-ખીરખલ-પાસ તાનસેન નાપાસ	૨૭
સખસે બીડી ચુપ-તેમાંજ શોભા-આદશાહને કેમ બનાવ્યો ? ...	૩૩
કાણુયો હજમ-ખીરખલની કાસળ કાહાડતાં પોતેજ બળી મુઆ !	૩૫
ખીરખલ-અજબ તમાશા બનાવ અને દેખાડ	૪૦
સામી લપડાક	૪૬
પરાધ સ્ત્રી પર બળાત્કાર !	૪૬
ચોર પકડવાની ચતુરાઇ	૪૭
બુદ્ધી ગઇ તે હોજસે ન આવે !-ઘડો ભરીને અક્ષત	૪૮
ખીરખલની ખીચડી !-ગરીબ બ્રાહ્મણને ન્યાય... ..	૫૨
આદશાહની હસારતની કિમ્મત	૫૪
કંજુસની કમાઇ-કેસી ગમાઇ-કેસી પીછી મીલાઈ !	૫૬
જર દેખીને મુનિવર ચળે... ..	૫૮
મોતીચંદ અને રામદાસની ભઝાઇ અને ભુંડાઇ	૬૦
એ ઝવેરીભાઇઓની વાર્તા	૬૨
ખીરખલને દીવાનગીરી ઉપરથી ખસેડવાની યુક્તિ	૬૪
ખીરખલને શિક્ષા-ઢેડાઓ ન્યાયાધીશ !	૬૮
આદશાહ શેર તો ખીરખલ સવાશેર !	૭૦
ખીરખલે ખાધી કઠી તો દરબારીઓના પગમાં પડી બેડી !	૭૧
“ઓર” તો કહે “કુરૂર”-ચકલીઓ અને કપ્પુતરનાં કૌતુક !	૭૨
ખીરખલનું રીસામણ કેમ મનાયું ?-ખીરખલની કસોટી... ..	૭૪
ફકીરનો ‘સખજો’-બ્રાહ્મણના ‘ચોખા-રાખ !’	૭૬
રાંડના માર્યા ફોક ગયા !	૭૮
સમજે તેનું મોત-નહીં સમજે તેની કમબખ્તી-‘ઇંદ્ર બડા કે હમ ?’	૭૯
એક બેદયુક્ત વાત-તેને ખીરખલે કેમ ઉકેલી ?	૮૦
ખીરખલનો દુધભાઈ-ગાયનો વાછરડો !	૮૭

નકકી એક શેર માંસ!	૮૮
કવિરાજ ગંગા બાદશાહનો માનીતો કેમ થયો?	૯૧
નદી કાહેકો રોતી હે?	૯૪
ડોસાજી તમે રડો છો શા માટે?	૯૬
વાહાલામાં વાહાલી કઈ ચીજ?	૯૯
હીમતે મરદાં તો મદદે ખુદા!-જીવ જાનેકા સોદા	૧૦૦
સો શાહાણા પણ અક્કલ એક-એક અજબ પરીક્ષા!	૧૦૩
બાદશાહની કીમ્મત અંકાઇ-એક અશરરી!	૧૦૬
થોડું ધણું?	૧૧૦
આપનારનો હાથ નીચો!... ..	૧૧૦
સુખી અને દુઃખી કોણ?	૧૧૧
ફાવો તો ડાહ્યો અને ફર્યો તો મૂર્ખ	૧૧૧
નસીબ સરસ કે ઉઘોગ?	૧૧૧
ગંધાનો થોડો કેમ બને?	૧૧૬
જીવાજી દરજીની ચતુરાઈ-રાણીની કાંચળીનાં કાપડની ચોરી	૧૧૭
ધીનો વેપાર-વગર લખાણની ધીરધારનો ગોંટાળો	૧૨૬
ખરી કોણ? તું કાશી કે લક્ષ્મી?... ..	૧૨૯
બોલ બીરબલ, પીર બડા કે આકીન બડા?... ..	૧૩૨
“નહી તડકામાં, નહી છાયામાં-નહી બૂખ્યો કે નહી ખાધને તૃપ્ત થયલો!”	૧૩૬
ચતુરાઈ ઉપર ચઢેલા કવિરાજો	૧૪૦
તકદીરની તાસીર-રાજ થયલો કઠિયારો	૧૪૧
રંડીઓકા ચાર-સદા ખુદાર, કાંટોકા બીજાના જીતીઓકા માર	૧૪૩
વાણીયાગત-વાણીયાની ચતુરાઈ આગળ ચારની ખંધાઇ પણ રદ છે!	૧૪૮

ન્યુ ઇન્ડિયા એશ્યુરન્સ કંપની, લીમીટેડ

બરાયલી ચાપણુ રૂ. ૭૧,૦૦,૦૦૦ થી વધુ

અને રીઝર્વ ફંડ રૂ. ૬૮,૦૦,૦૦૦ થી વધુ છે.

૫૪

વાણીયાગત-વાણીયાની ચતુરાઇની વાર્તા ૨ જી	...	...	૧૫૦
” ” ” ” ૩ જી	...	...	૧૫૨
” ” ” ” ૪ થી	...	...	૧૫૪
” ” ” ” ૫ મી	...	...	૧૫૮
દીવા પાછળ અંધારું	...	...	૧૬૦
ક્યા કારણે ડોલમેં હાલત પાણી ?	...	...	૧૬૨
ભાટનો દીકરો જન્મથીજ ભાટ ! ભાટ બનાવવાની કિયાની ધામધુમ	...	...	૧૬૫
પાડેસ્વાર પથુ અસ્વારમાં...	...	...	૧૬૯
હૈયાકુટા માટે ફાનસ-આંધળા માટે નહી !	...	...	૧૭૨
“ક્યું રે ખીરબલ કેસા સેય ?”-“બાદશાહ સલામત જંગલમેકા જેસા દેવ !”	...	...	૧૭૩
લાડ અને કપુર...	...	...	૧૭૭
વટલું કોણ ? ખીરબલ કે મુસલમાન દરબારીઓ ?	...	...	૧૭૯
અકબર ભારતનું મહાભારત !	...	...	૧૮૨

તેનાલીરામ (ભાગ ૨ જો.)

મશ્કેરા તેનાલીરામકૃત વાર્તાઓ-હું મશ્કેરો કેમ બન્યો ?	...	૧૮૬
દરબારશ્રીનો ખોફ-હાથીને પગ તળે ચગદી નાંખવાનો હોકમ	...	૧૮૭
કમ્પખતનું તરવારથી ડોકું ઉરાડી દેવો !	...	૧૮૯
મને મળે તેમાં તારો અર્ધો ભાગ !...	...	૧૯૦
રાયર અને તેના ગુરજને તેનાલીરામે કેમ બનાવ્યા ?	...	૧૯૨
તેનાલીરામ એક ચિતારા તરીકે !	...	૧૯૪
ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ !	...	૧૯૬

ન્યુ ઇન્ડિઆ એશ્યુરન્સ કંપની, લીમીટેડ.

ભરાયલી ચાપથુ રૂ. ૭૧,૦૦,૦૦૦ થી વધુ

અને રીઝર્વ ફંડ રૂ. ૬૮,૦૦,૦૦૦ થી વધુ છે.

મુસલમાનની દહાડી ખાઇ જનારો વછેરો ! ...	...	...	૧૯૭
તેનાલીરામની ગાય અને બિલાડી ...	...	...	૧૯૯
રાયરનાં પ્રમાણિકપણાંની કસોટી ! ...	...	...	૨૦૦
ઝતનો હળમ તે કાંઈ બ્રાહ્મણ થાય ખરો કે ? ...	...	...	૨૦૧
“અષ્ટમ પષ્ટમ ગોંટાળા સોંટાળા શાસ્ત્ર વ. ગોળા ગમડાવક ગપાષ્ટકો ગર્ભછાંટક મહાગ્રન્થ” બણ્યા છો કે ? ...	...	...	૨૦૩
મરતી માની છેલ્લી ધડીની ઇચ્છા—તેનાલીએ તે કેમ બળવી ...	...	...	૨૦૫

૨મણ.

ચોરોનાં નાક કાન કાપ્યાં ? ...	...	...	૨૦૬
ખરો ખુની કોણ ? એક મુશ્કેલીનો તોડ ...	...	...	૨૧૦
કપાસના વેપારીઓની પાળેલી બિલાડી ...	...	...	૨૧૨
ગુમાયલાં મોતી કેમ મળ્યાં ! ...	...	...	૨૧૩
લોખંડખાઉ ઉંદરો—અને માણસખાઉ સમજીનો કિસ્સો ...	...	...	૨૧૪
એક દુધ-દહીવાળીનાં પરાક્રમ ...	...	...	૨૧૫
દગો કોઈનો સગો નહીં !... ...	...	...	૨૧૭
જુઠા સાક્ષીઓ કેમ છટકામાં આવ્યા ? ...	...	...	૨૧૭
એંટ પકડતાં બેઉ બાળુથી રખડ્યા ! તેરા તેલ ગયા ને મેરા ખેલ ગયા !	...	...	૨૧૯
જુહું કદી ઢાંકયું રહેતું નથી ! ...	...	...	૨૨૧
ચારમાં અપ્રમાણિક કોણ ? ...	...	...	૨૨૨
ધરનો ધણી હું અને બાહાર નિકળ તું ! ...	...	...	૨૨૪
ધરડાંઓની શિખામણ ઉપર ધ્યાન આપવાની જરૂર ...	...	...	૨૨૫

ન્યુ ઇન્ડીઆ એશ્યુરન્સ કંપની, લીમીટેડ.

ભરાયેલી થાપણ રૂ. ૭૧,૦૦,૦૦૦ થી વધુ

અને રીઝર્વ ફંડ રૂ. ૬૮,૦૦,૦૦૦ થી વધુ છે.

૫૪

પરાયું સોનું કાન તોડે ! ...	...	...	...	...	૨૨૭
મરધીચોર કેમ પકડાયો ?	...	...	...	...	૨૨૮
જર દેખીને મુનીવર પણ ચળે !	...	...	...	...	૨૩૦

આપાળ.

આપાળ પ્રધાનવટે કેમ ચઢ્યો ?	...	...	...	...	૨૩૨
થુવરીયા તે ગુલાબ ક્યાંથી થાય !	...	...	...	...	૨૩૪
પ્યાર આંધળો છે !	...	...	...	...	૨૩૫
સૂર્ય ઉપર ધુળ ફેંકવાનો પ્રયત્ન	...	...	...	...	૨૩૫
સાત અન્નયખીઓ	...	...	...	...	૨૩૬
ચાલહાલ કરતું કોહોરું અને ફરતી હરતી કોખીજ !	...	...	...	...	૨૪૦
આપાળએ રાયળને કેમ છોડાવ્યો ? અને બાદશાહને કેમ કેદ પકડ્યો ?	...	...	...	...	૨૪૦
બાદશાહની ત્રણ મુર્તિઓ...	...	...	...	...	૨૪૩
ચિંતાએ ચતુરાઈ ઘટે !	...	...	...	...	૨૪૫
કમખખ્તોએ સ્તુતિ કીધી કે ગાળો ભાંડી ?	...	...	...	...	૨૪૭
ભણ્યા પણ ગણ્યા નહી ! પાંચ વિદ્વાન મૂર્ખાઓ	...	...	...	...	૨૪૮
વેહવાઈ ઘર કરે તો કહે વહેવાણ તમોજ ખીરાળેની !	...	...	...	...	૨૫૧
હું નહીં હને તો પરણુતે કોણ સાથે !	...	...	...	...	૨૫૨
માથે પાહાડ ઉંચકનારો પહેલવાન !...	...	...	...	...	૨૫૩
ચોરોને ઠગનાર બ્રાહ્મણ	...	...	...	...	૨૫૪

કોમાટી.

એક આંધળો કોમાટી અને વિષ્ણુદેવ	...	...	...	...	૨૫૫
ઘરડા કોમાટીએ ચોર કેમ પકડ્યો ?	...	...	...	...	૨૫૫
નકટાની જમાત	...	...	...	...	૨૫૬
બ્રાહ્મણને મળેલા સોનાના વિધ્વનો ખજાનો	...	...	...	...	૨૫૭

	પૃષ્ઠ
ચોરી થઇ તો મારી થઇ-પણુ ભરમ બાહાર પાડવો નહીં ...	૨૫૮
દુધને બદલે પાણીએ ભરેલો હાંડો ...	૨૫૯
બેવકુફ રાજાનો બેવકુફ ન્યાય-તેની બરકતથી રાજા પોતે ફાંસીએ લટક્યો !	૨૫૯
દુબલી ગાયની પીડા કેમ કહાડી ? ...	૨૬૧
ચોર પકડવાને કોમાટીએ વાપરેલી યુક્તિ ...	૨૬૨

જમાઇજી.

સાસરું ઘેર સળગાવી દેનાર જમાઇજી ! ...	૨૬૩
લેહજતદાર ખાણું ખાનારો શોખીન જમાઇ !...	૨૬૫
હું કાગળ વાંચીને રડતો નથી, પણુ મારાં કમભાગ્યને રડું છું. ...	૨૬૬
હસો-સામુજી હસો ! ...	૨૬૭
એક રતાંધળા જમાઇએ સાસરાં ઘરમાં મચાવેલું રમખાણ ...	૨૬૮
ધશ્વારતની વાતચીતથી દળણું દળનારો કેમ લખોપતિ થયો ? ...	૨૭૦
માંદા સસરાની ખબર લેવા ગયેલો બહેરો જમાઇ ! ...	૨૭૧

પરચુરણ.

નાળિયેરિના ઝાડ ઉપર ઘાસ ઉગે છે ! ...	૨૭૩
નીમ હકીમ અને કટલેહામ ...	૨૭૩
કોહારમાં ભરાયેલો ચોર કેમ પકડાયો ? ઘેરનો ગોધો આંખ ફાડે !	૨૭૫
ઘરમાં ભરાયેલા ચોરને પકડવાની એક યુક્તિ...	૨૭૫
અકકલ વેચીને ચણા ખાધા ...	૨૭૬
ચોરને પકડવાની નવી યુક્તિ-દીવાના બની જવું ! ...	૨૭૭
માંડીવાળ કે ફેરવી તોલ ! ..	૨૭૮
એક દેડ ને દુસરા કસાઈ ! ...	૨૮૦

ન્યુ ઇન્ડિયા એશ્યુરન્સ કંપની, લીમીટેડ.

ભરાયેલી ચાપણુ રૂ. ૭૧,૦૦,૦૦૦ થી વધુ

અને રીઝર્વ ફંડ રૂ. ૬૮,૦૦,૦૦૦ થી વધુ છે.

૫૪

બેંસના સીંગ બેંસને ભારી	...	...	...	...	૨૮૧
દેવું અદા કરવાનો સહેલો રસ્તો	...	...	...	...	૨૮૨
પ્રમાણિક ચોર ! અને રાખનો દરબારી	...	...	...	...	૨૮૩
મધનાં એક ટીપાંએ મચાવેલું તોફાન	...	...	...	...	૨૮૪
એક બ્રહ્મચારીનાં અડપલાંથી બોટ ઉઘી વળી...	...	...	...	...	૨૮૪
કુતરો સરસ કે ગધેડો ? ...	...	...	...	...	૨૮૫
એ ગામડિયા ગમારની વાર્તા	...	...	...	...	૨૮૬
એક કુળ્યાના એ પક્ષકારોનો એકજ સાક્ષી ! ...	...	...	...	...	૨૮૮
રસોઇઓ ન્યાયાધીશ કેમ બન્યો ? - “તેજને ટુકારો”	...	...	...	...	૨૮૯
જે પહેલો બોલે તે ધી ખરિદવા બંધ !	...	...	...	...	૨૯૦
સબમેં બડા કોણ ? પૈસા	...	...	...	...	૨૯૧

જરથોસ્તીઓમાં જગ બહુર થયલા

ફેરદુન અને બરબેર

અટલે

કુરગનાજ (COORG) સુખડવાલા

તે ઉપરાંત

માચી, પેરીઆં, સલી, ગાંઠ, તાછો, નવસારીની કસ્તી, નારાં, કોડીનું લોખાન, અગર, અગરનાં આંગલીઆં, ચાહે, કેરખા, અકલબે, ગુલકંદ, ગોલાખ જલ, નાની મોટી અવસ્તા તથા ચોખ્ખું મધ મળશે. હમારા સુખડની ખાતરી માટે સરકારી એનેલાઈઝરની સરટીફિકેટ વાંચી જોવાની નમ્રપુર્વક અરજ કરવામાં આવે છે.

આતશબેહેરામની સામે, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

ગોદરેજના ચરબી વીનાના સાધુ.

ડા. એની બીઝાન્ટ કહે છે કે:—

ગોદરેજના સાધુ બીજા સધલા સાધુઓ કરતાં ચઢીયાતા છે, અને તે વાપરવાને મારા સર્વ મીત્રોને હું બલામણુ કરું છું.

કવી રબીન્દ્રનાથ ટાગોર—ગોદરેજના સાધુઓ સર્વ પરદેશી સાધુઓ કરતાં ચઢીયાતા છે અને હવે પછી હંમેશા એજ સાધુ મારા વપરાસમાં લઈશ.

મુંબઈના બે ઈસ્વીટાલોના એમ.

ડી. હીંદુ ડાક્ટરોના મત-હમો ગોદરેજના સાધુઓ વરસોથી વાપડતા આવ્યા છે. અને હમો તેના ઉત્તમ ગુણો માટે તેના બનાવનારને શાઆશી આપ્યે છે.

ડા. શંઠા, મુંબઈ—મુંબઈના બનરમાં ગોદરેજના સાધુઓ વેચાવા મુક્યા તે દીવસથી હું ગોદરેજના સાધુ સીવાએ બીજા કોઈની વાપડતો નથી.

ડા. દારા દસ્તુર—ગોદરેજના સાધુ જેટલો કોઈ પણ બીજા સાધુ ચામડીના દરદોષ દાયદાકારક નથી.

સર દીનશા અને લેડી પીટીટ—હમો ગોદરેજના સાધુ ઘણા પસંદ કરીએ છીએ અને રોજ હમો તે વાપડ્યે છીએ.

સર ફીરોઝ સી. શંઠા—હું બેથી ત્રણ વરસ થયા ગોદરેજનાજ સાધુ વાપરું છું અને હું તેથી ઘણો સંતોષ પામ્યો છું.

સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ—હું અને મારા કુટુંબીઓ ગોદરેજના સાધુઓ લાંબો વખત થયો ખુશીથી વાપડ્યે છીએ.

સર પરશોતમદાસ ઠાકોરદાસ—હું ઘણા વરસ થયાં ગોદરેજનાજ સાધુ વાપરું છું, અને મારા મત પ્રમાણે તે એક સંપૂર્ણ બનાવટ છે.

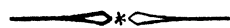
સર કાવસજી જાંગીર (જુનીયર)—ગોદરેજના સાધુઓ કરતાં વધુ સારા સાધુઓ મેં જોયા નથી. ઉત્તમ બનાવટના છે.

મોન જોસફ વાન પ્રેગ—(મુંબઈ તથા પેરીસનો લખોપતી મોતીનો વેપારી) મારી ચામડી ઘણીજ નરમ છે. મેં ઘણા પરદેશી તથા અમેરીકન સાધુઓ વાપડ્યા છે પણ તે સર્વમાં ગોદરેજના સાધુઓ સારા છે, અને મારી યુરોપની મુસાફરીમાં મારી સાથે ગોદરેજનાજ સાધુ લઈ જઈું છું.

મેજર ડીકીનસન—(ગવર્મેન્ટ કેમીકલ એનેલાઇઝર) ગોદરેજના સાધુઓ સર્વ રીતે ઉત્તમ છે.

સોલ એજન્ટસ—નાદીરશાહ, પ્રીટર અને કંપની,
૧૨૫, એસપ્લેનેડ રોડ, કોટ, મુંબઈ. કલકત્તા અને લાહોર.

અકબર-ખીરખલની વિનોદી વાર્તાઓ.

ખીરખલની ઓળખ.

ખીરખલ નામ એટલું બધું પ્રસિદ્ધ છે કે કોઈજ તેનાથી અજાણ્યું હશે. છતાં તે ક્યાંથી આવ્યો, તેના માતાપિતા કોણ, તે મતનો કોણ, તેની વિદ્વતા શી, તે કયા શહેરનો રહીશ, તેનું મુળ નામ શું, એ વગેરેથી ઘણા જ થોડાઓ માહિતગાર હશે. આવતાં પ્રકરણોમાં ખીરખલ અને અકબરની ધાર્મિક રમુજ દુયક ટાલુકાઓ ભરેલી વાર્તાઓ. જેમાં તે વિદ્વાનની હાજરજવાખી અને વાક્યાતુરિ વગેરેની તરેહવાર ચમત્કારિક પ્રસાદી વર્ણવવામાં આવી છે તે વાંચવાથી વાંચકોને તે માણસની કિંચ પ્રકારની કુશળતા માટે ઘણાક વિચારો ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. તેને ખાતરજ તેવા એક વિદ્વાનની થોડીઘણી ઓળખ અત્રે આપેલી નકામી થઇ પડશે નહીં. કેનેરીસ, તામીલ, તેલંગુ, કે મદ્રાસના ભાષા જાણનારા કે બોલનારાઓમાં ખીરખલનું નામ તદ્દનજ નવું જણાશે. પણ દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં જેના તેના ધરમાં તેમ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં ખીરખલનું નામ તો બાળકને મ્હોડે પણ રમી રહેલું જણાય છે. તેનાલીરામ તેમ ખીરખલ બંને બહુ વિદ્વાન માણસો હતા, અને મહાન રાજકર્તાઓની દરબારમાં માનીતા હતા. તેનાલીરામ કૃષ્ણ જીલ્લામાં આવેલાં તેનાલી ગામનો રહીશ અને વિજયનગરીના રાજા કૃષ્ણદેવરાયના વખતમાં તેલંગુમાં જાણીતો અને માનીતો હતો. ખીરખલનું કેટલુંક જન્મવૃત્તાંત, અબુલફઝઝકૃત આઘને અકબરી નામના ગ્રંથમાં આપવામાં આવેલું છે. ખીરખલ અથવા ખીરખર જાતે બ્રાહ્મણ હતો. અબુલ-ફઝલના લખવા પ્રમાણે તેનું અસલ નામ “મહેશદાસ” એવું હતું, પણ બડાઉનીના લેખ પ્રમાણે તે નામ બ્રહ્મદાસ એવું હતું. તે જાતે બાટ અને ગવૈથો હતો. બાટોને ધરાનીઓમાં ‘બદ્દેશ’ અથવા વખાણ પીરસનાર તરીકે ઓળખતા હતા. તે જાતે બહુ ગરીબ હતો; પણ ખુદ્દાં ભેગનો અને તીવ્ર મનશક્તિ-

વાળો માણસ હતો. બડાઉનીના લેખ મુજબ તે, શાહ અકબર ગાદીએ આવ્યા પછી તુરતજ દાલગીથી શાહની દરબારમાં દાખલ થવા પામ્યો હતો, જ્યાં તે પોતાના રમુજ દુયકા ટાહુકા અને હાજરજવાબીથી માનીતો થઇ પડ્યો હતો. તેનાં હિંદી કવેતો બહુ વખણાતાં હતાં; અને શાહ અકબરે તેથી તેને “કવિરાજ” અથવા રાજકવિનો ખેતાબ આપ્યો હતો, અને હમેશાં તેને પોતાની હાજરીનાં રાખતો હતો. અકબરના રાજ્યના ૧૮ માં વર્ષમાં નગરકોટનો રાજા જયચંદ જે દરબારમાં દાખલ થયેલો હતો તેના ઉપર શાહની કાંઇક ઇતરાજી થવા પામી હતી, અને તે કારણે તેને કેદમાં નાંખવામાં આવ્યો હતો. નગરકોટ તે પછી ખીરખતને જાગીર તરીકે આપવામાં આવ્યું હતું, અને તે પછી ખીરખતને શાહે “રાજા”નો ઇત્કાબ પણ આપ્યો હતો. નગરકોટ તેને મળવા છતાં કેટલાક મતફેરોની ગરબડને લીધે તે જાગીર મેળવી શક્યો ન હતો. પાટણ અને અમદાવાદ ઉપર અકબર હસ્તા લઇ ગયો ત્યારે ખીરખત પણ તેની સ્વારીમાં તેની જોડે હતો. ઘણીક વેળા તેને એકચીખાતાનું કામ પણ સોંપવામાં આવતું. તેજ મુજબ ૨૧ મા વર્ષમાં રાય લોન કરણુ જોડે તેને ડુંગરપુર મોકલવામાં આવ્યો હતો, જ્યાંનો રાજા પોતાની દીકરીને અકબરના જનનામાં દાખલ કરવાની ઇચ્છા રાખતો હતો. ૨૮ મા વર્ષમાં તે “જૈન કોકા” જોડે મળીને રાજા રામચંદને દરબારમાં લઇ આવ્યો હતો.

ખીરખત પોતાનો સધળો વખત દરબારમાંજ પસાર કરતો હતો. ૩૪ મા વર્ષે જૈનખાન કોકા, ખીજેર અને સા વાદમાં યુસુફખાન તાયફા સામે ચઢાઇ લઇ ગયો હતો, તે વેળા તેને વધુ મદદની જરૂર પડવાથી તે લેવાને ખીરખતને હકીમ અબ્દુલ ફાથ સાથે ત્યાં મોકલવામાં આવ્યો હતો. અકબરે ચીડી નાખી અબુલફઝલને મોકલવો કે ખીરખતને મોકલવો તે નક્કી કર્યું હતું; અને તેમાં ખીરખતનું નામ નીકળ્યું; પણ અકબરને તેનાથી છુટો પડવા બાવતું નહતું. પણ ચીડીમાં નામ તેનું નીકળવાથી તેનેજ મોકલવાની ફરજ પડી. આ લડાઇનું છેવટ બહુ નીરાશાભરેલું આવ્યું. એ

હાડાઈમાં ખીરખલ ૮૦૦૦ માણસના લશ્કર જેડે મરાયો ગયો. આવી મોટી હાર અકબરે ડાઘ દિવસ અનુભવી નહતી. સર્વે કરતાં અકબરને ખીરખલનાં મરણુનો ખડુ ખેદ થયો, અને જણાવ્યા મુજબ અકબરે અતિધણી અફસોસ કીધો કેમકે તે આપડાનું શખ પણ હાથ લાગ્યું નહી. જે લાગ્યું હોતે તો ઘટતી ધામધુમ સાથે તેની દહનક્રિયા કરી શકતે, છતાં પણ એકજ વિચારથી તેણે દીલાસો લીધો કે આપડો દુનિયાની જાંબલથી છુટો છે; અને દહનક્રિયાને બદલે સૂર્યના તાપથી તેનું બદન સફા થઈ ગયું હોવું જોઈએ. તેનાં મરણ પછી તેના હૈયાત હોવા વિષે, અને નગરકોટના પહાડોમાં જોગી અને સન્યાસીઓ જેડે જોગીના વેષે જીવતો હોવાની ગપો ઉરાડવામાં આવી હતી, અને અગ્રવચામાં પણ આત્યું કે પોતાની હાર થવાથી શરમનો મારેલો તેણે આ અવતાર લીધો છે. પણ તપાસ કરનાં તે ગપ ખોટી ફરી હતી. એક વેળા એવી પણ ગપ ફેલાઈ કે ક્લીન્જર કે જ્યાં તેની જાગીર હતી ત્યાં તે એક દિવસે એક હજમ પાસે ચાંપી કરાવતાં ઓળખાઈ આવ્યો હતો. તે હજમને પકડી હાજર કરવાનો હુકમ ત્યાંના તેહસીલદાર ઉપર મોકલ્યો. તેહસીલદાર ડાઘને મોકલી શક્યો નહી, તેથી શાહે તેને કોર્ટમાં બોલાવ્યો અને તપાસ કરી તેને સખત સજા કરી.

ખીરખલ જેવી પોતાની કવિત્વશક્તિ અને ગાયક તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો, તેવોજ જાતે તે બહુજ ઉદાર ધ્વનિતો હતો. તેનાં દુકાં કવેતો, ટાહુકા દુચકા, મસ્કરીઠૂકા પણ એટલા જગજહેર થઈ ગયા હતા કે તે આખા હિંદુસ્તાનના લોકોને જાણે મોઢેજ ચઢી ગયા છે. ખીરખલે, અકબરને ઇસ્લામ ધર્મ તજ દેવાને સમજાવ્યો છે એવી અફવા ઉપરથી બદાઉની તથા ખીજા યુસ્ત મુસલમાનો તેના પ્રત્યે બહુ નિરસ્કારની લાગણી દર્શાવતા હતા. એ માખતમાં ખીરખલ ખરેખરો કેટલી હદ સુધી અપરાધી ગણાય તે કેહેવું મેહેલ નથી. પણ એટલું તો ખરું છે કે સૂર્યની પૂજા કરવાનું અકબરને ખીરખલે શીખાડ્યું હતું, તેનીજ સમજાવટથી કપાળે તિલક કરવાનું અને જનોઈનો દોરો ધાલવાનું પણ શીખ્યો હતો. ગૌમાંસ ખાવું હરામ છે એ હરમાન પણ તેણે ખીરખલની સમજાવટથીજ બાહાર પાડેલું મનાય છે.

આથી ધર્મચુસ્ત મુસલમાનો તેના તરફ ઈર્ષા ધરાવે એ માની શકાય તેવું છે. એકવાર દરબારમાં કાંમ ધર્મ સંબંધી વાદવિવાદ ચાલતાં ખીરખલે મોસલેમ ધર્મ પ્રત્યે કાંઈક ટીકા કરી. તે ઉપર શાહખાઝ અને તેના વચ્ચે એટલો ઝઘડો ચાલ્યો કે જો શાહ અકબરે વચ્ચે પડી સમાધાન કર્યું નહતે તો શાહખાઝ કદાચ ખીરખલને ઠાર કરી નાખવાને પણ ચુકતે નહીં.

બદાઉની અને અબુલ ફઝલ એ બંનેએ તો બાદશાહની દરબારમાં ખીરખલે ભોગવેલી ઝાહોઝલાડીના સંબંધમાં ટુંક ટુંક વિવેચનો આપ્યાં છે, પણ મૈલાના આઝાથે ગળ ખીરખલની જીંદગીનું વૃતાંત કાંઈક વિગતે લખ્યું છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે ખીરખલનો જન્મ, ગોદાવરી નદીના કીનારા ઉપર આવેલા માર્જન નામનાં નાનાં ગામડાંમાં ઇ. સ. ૧૫૪૧ માં થયો હતો. સરખર ખતના ચુસ્ત બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં તેનો જન્મ થયો હતો ખીરખલ ચાર વરસનો થયો; ત્યારે તેનો પિતા મરણ પામ્યો. તેની શરૂઆતની જીંદગીના સંબંધમાં જુદા જુદા હેવાલો મળે છે. પણ મૈલાના આઝાથ પ્રમાણે તેનું મૂળ નામ હેરાદાસ હતું અને તે ખતે બાટ, અને અબદુલ કાદર પ્રમાણે તેનું નામ બ્રહ્મદાસ હતું અને કાદમીમાં તેનો જન્મ થયો હતો. તેનો પિતા કાલીદાસ નામનો હતો. તે મરણ પામવાથી તેની માને બારે બેદ થયો હતો. અને તે પણ દુખી થઈ તેની પાછળ મરણ પામી. ખીરખલને એ બાઈ હતા, તેમાં વડાનું નામ મોહનરામ હતું તે બચપણમાં જ મરી ગયો હતો. નાનાનું નામ ગંગારામ હતું; પણ તે આ સંસાર ત્યાગ કરી નેપાલનાં જંગલમાં એકાંતવાસમાં પડ્યો હતો. એટલે ખીરખલની સંભાળ તેના સગાંવાહલાંઓને માથે પડી હતી. પણ તેનો નસીબો જુદાજ પ્રકારે પ્રકાશ્યો. ક્લીન્જરના પંડિતે પોતાની દીકરી તેને પરણાવી એટલે તેણે પોતાના સાસરાના ઘરમાં દીકઠાક જીંદગી ગુજારવા માંડી. થોડેક વખતે તેનો સસરો પણ મરણ પામ્યો, એટલે ખીરખલને તેની જગા ઉપર પંડિત તરીકે મુકરર કરવામાં આવ્યો. તેણે તે જગા એટલી બાહોશીથી ચલાવા માંડી કે થોડાજ વખતમાં તેની કીર્તિ ફેલાઈ ગઈ, અને તે પછી તે પાણીના રેલાની માફક પ્રસિદ્ધિને પામ્યો.

અકબરની દરબારમાં ખીરખલની આમદ કેમ થઈ?

અકબરની દરબારમાં ખીરખલ કેમ દાખલ થતા પામ્યો તે માટે અનેક વાર્તાઓ ચાલે છે. એક લખનારના જણાવ્યા મુજબ કલીન્જરમાંનો પોતાનો ઓઢો છોડ્યા પછી કેટલેક વખતે તે દિલ્લીમાં તેની વિદ્વતા અને ભક્તિ-પરાયણતા જોઈ ત્યાંના એક ધણાજ તવંગર માણસને ત્યાંનો પુરોહિત (કુટુંબી ધર્મગુરૂ) બન્યો. તે માણસનું નામ રામચંદ્ર હતું. ખીરખલની આતુરિ અને હાજરજવાબી છુપી રહે તેવી નહતી, અને આખાં દિલ્લી શહેરમાં તેનાં તે યુદ્ધિયગની વાત થોડાજ વખતમાં ફેલાઈ ગઈ. બ્યાંથી તે અકબરના કાન ઉપર ગઈ. તેની દરબારમાં તે વખતે ધણાક વિદ્વાન માણસો હતા, પણ એક દરબારી મસ્કેરાની ખરેખરી ખોટ હતી. તે ખોટ પૂરી કરવાને આયંદે ખીરખલને બાદશાહની દરબારમાં ધુસાડવામાં આવ્યો. મૌલાના આઝાદના જણાવ્યા મુજબ અકબર અને ખીરખલનો એક પ્રસંગે ભેટો થયો, અને તેમાંથી તેઓ વચ્ચે મિત્રાચારી બાઝી. બદાઉની લખે છે કે, અકબરને શરૂઆતથીજ હિંદુઓ માટે કાંઈક સારી લાગણી હતી. એક દિવસે દિલ્લીના મોહલ્લાઓમાં ભિક્ષા માટે ખીરખલ—કાદ્દીનો આ બ્રાહ્મણ ધર્મગુરૂ બ્રહ્મદાસ-બજનકિર્તન કરતો રખડતો હતો. તે વેળા અકબરના દાઠામાં આવ્યો. તેણે તેના ઉપર દયા કરી અને તેના ગાયનના લલકાર માટે તેના તરફ ખેંચાણ બતાવ્યું. કહે છે કે અકબર ગાયનનો શોખીન હતો એટલુંજ નહીં પણ પોતે જાતે ગાયન લલકારતો હતો. કુશળ ગવૈઆઓ જે ગાયનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ નહીં ધરાવતા તે અભ્યાસ ખુદ અકબર ધરાવતો હતો. દરરોજ દરબારમાં જ્યારે ગાયનનો લલકાર ચાલતો ત્યારે આખી દરબાર થરથરી રહેતી હતી. બજરમાં પડેલી ઓળખાણ આગળ વધવા લાગી અને મિત્રાઈ બાઝી. ખીજી પણ એક વાત ખીરખલના દિલ્લી દરબારમાં પ્રવેશ થવાના સંબંધમાં જણાવવામાં આવે છે. કહે છે કે એક દિવસે બાદશાહના એક નોકરે બાદશાહને પાનખીડું આપ્યું. તેમાં કાંઈ ગફલતથી ચુનાનો ભાગ વધારે આવી ગયો હશે, તેથી રાજાનું મોઢું છોલાઈ

ગયું. આથી તે ગુસ્સે થયો અને તેના આવેશમાં નોકરને બજારમાંથી ચુનાને સારો જેવો જયો ખરીદ કરી લાવવાને હુકમ કીધો. આ નોકર જ્યારે ચુનો ખરીદવા બજારમાં આવ્યો ત્યારે ત્યાં તેને ખીરબલ સામે ભેગો થયો. ખીરબલે એટલો બધો જયો શા માટે ખરીદ કરવામાં આવે છે તેનું કારણ જાણવા માંગ્યું; એટલે પેલા નોકરે બધી બનેલી વાત ખીરબલને કહી. ખીરબલે તેને હસીને તેનો ખુલાસો કરી તે નોકરને એતાવ્યો કે આટલો બધો ચુનો ખરીદવાનો હેતુ તેનો ઘણુ કહાડવા હોવો જોઈએ, તેથી તેણે તે નોકરને સૂચના કીધી કે, રાજા જે તેને આ બધો ચુનો ખાવાને હુકમ કરે તો તેણે એમ કરવું કે જેટલો ચુનો ખાવો પડે તેટલું જ ધી તેની પાછળ ચાટી જવું. પેલો નોકર તે ચુનો લઈને બાદશાહની હજુર રજુ થયો. રાજાએ તે ચુનાને પાણીમાં પલાળી તે ચાટી જવાને તે બાપડાને હુકમ કીધો. નોકર તે હુકમને તાબે થયો, પણ ખીરબલની સૂચના પ્રમાણે તે ચુનો ખાઈ ઉપરથી ધી પી ગયો. એટલે તે નોકરને રાજાએ ધારવા જેટલી ઈજા થવા પામી નહી; અને તે સાંજેતાજે રાજાની હજુર હાજર થયો. તે જોઈને બાદશાહ અજબ થયો અને તેમ થવાનું કારણ તે નોકર પાસે જાણવા માંગ્યું. નોકરે ખીરબલની સૂચના મુજબ કામ લેવાથી એ બનાવ બનેલો જાહેર કીધો. અકબર બહુજ આશ્ચર્ય પામ્યો, અને તેણે તુરતજ ખીરબલને તેડાવી મંગાવ્યો. ખીરબલ દરબારમાં આવી કુરનસ બજાવી ઉભો. તે જોઈ બાદશાહ ખુશ થયો, અને તે દિવસથી તેને દરબારમાં રાખ્યો. કુદરતે ખીરબલ ઉપર જે નવાજેશ કરી હતી તેને લીધે તે દરબારમાં પોતાનો વગવસીલો જલદીથી વધારવા પામ્યો. ખીરબલ સાહિત્યનું પણ બહુ સારું જ્ઞાન ધરાવતો હોવાથી અકબરે તે જોઈ તેને રાજ્યકવિ બનાવ્યો અને તે બદલ તેને માસિક એ હજાર સોનામહોરનો લવાજમ આપ્યો. એ પછી બાદશાહે તેને તેના જ્ઞાનબળ જોઈને એટલા બધા ખેતાઓ આપ્યા કે તેનું આખું નામ લખતાં આખી એ લીટી રોકાતી હતી. તે ઉપરાંત તેને રાજાનો ખેતાય પણ આપવામાં આવ્યો; અર્થ જોતાં અકબરની દરબારમાં અને ખુદ શાહની નજરમાં ખીરબલ

એટલે તો માનીતો થઈ પડ્યો કે કોઈ કોઈવાર તેને તેની હાજરજવાબીની કુશળતા માટે શયનગૃહમાં પણ દાખલ કરવામાં આવતો હતો. આની રીતે ખીરબલ રાજ્ય અકબરની દરબારમાં દાખલ થઈ ચૂક્યો.

ખીરબલની બાળએષ્ટા.

ખીરબલ ઉપર કુદરતનીજ બક્ષેસ હતી એમ કહીએ તો તે ખોટું કહેવાય નહી. બાળપણથીજ તેનામાં એષ્ટા કરવાનો ગુણ હતો. છ વરસની વયનો થયો ત્યારે તેને એક તોફાની મુસલમાન છોકરા સાથે દોસ્તી બાઝી હતી. એક દિવસે બે કુતરાઓ એક બીજા જોડે ગેલ કરતા તેમના જોવામાં આવ્યા. તેમાં એક કુતરી અને એક કુતરો હતો. કુતરીનો રંગ કાળો હતો, જેથી ઉર્દુ ભાષામાં તેને “કાલી” અથવા કાળા રંગની તરીકે પીછાણવામાં આવતી. ખીરબલની માનું નામ પણ “કાલી” હતું. તે જોઈને પેલા મુસલમાન પોતાએ મસ્કરી કીધી કે “જો જો, ખીરબલ જો, પેલી કાળી કેવી પેલા કુતરા જોડે ગેલ કરે છે?” ખીરબલ જો કે ઉંમરે નાનો હતો છતાં તેનામાં હાજર જવાબી ત્યારથીજ હતી. મુસલમાન છોકરાનું બોલવું સાંભળી તેણે વળતો ટાણો માર્યો કે તારી આંખમાં કુતરી કાલી લાગે છે પણ કુતરાને કહે કે “એ કુતરી “નેમથ” (આશીર્વાદ) સમાન છે.” હવે તે મુસલમાન છોકરાની માનું નામ “નેમથ” હતું એટલે વ્યંગમાં ખીરબલે તેને વલતો ટાણો માર્યો.

‘લીટી ટુંકી કરો.’

એક દિવસને સમયે તે દરબારમાં દરબારીઓ વચ્ચે તરેહવાર ટાલુકા દુચકા અને તરેહવાર વિષયો ઉપર ગરમાગરમ તકરાર ચાલતી હતી. રાજ્યએ બંધી ગરબડ શાંત કરવા માટે એક દુચકા શોધી કહાડ્યો, લાકડાની ફરસબંદી ઉપર તેણે ચાક વડે એક લાંબી લીટી દોરી. દરબારીઓને તેણે હસીને કહ્યું કે આ લીટીને હાથ લગાડ્યા વગર જે કોઈ ટુંકી કરી આપે તે ખરો હુશીયાર. સધળાઓ વિચારમાં પડ્યા કે લીટીને હાથ લગાડ્યા વગર તેને

કેમ ટુંકી કરી શકાય. હાથ લગાડવાની રજા હોય તો તેને આ છેડેથી કે પેસે છેડેથી જરા ભુસીને ટુંકી કરી શકાય, પણ બ્યાં તેને હાથ લગાડવાનીજ મનાઈ ત્યાં તેને ભુસી તે કેમ શકાય અને ટુંકી કેમ થાય. સધળાઓ તરેહવાર જાતના વિમાસણમાં પડ્યા અને કોઈ કાંઈ કરી શક્યું નહીં. તે જોઈ ખીરબલ ખોંખાર મારતો ઉભો થયો, અને રાજા આગળ પડેલો ચાકનો ગાંગડો લઈ તેણે રાજાએ દોરેલી લીટીની નીચેજ; તે લીટીથી સેહજ લાંબી બીજી દોરી કઢાડી; અને બતાવ્યું કે પરવર, આ તમારી લીટી ટુંકી થઈ ખરી કે? રાજા તો શું પણ આખી દરબાર ખીરબલની આ ફત્તેહ જોઈ આશ્ચર્ય પામી.

બાદશાહનો જમાઈ સરસ કે કુતરો?

એક દિવસે બાદશાહે હુકમ કીધો કે મારા પોતાનાજ સગામાં હોય એવા એક નીમકહરામ સખસને અને સગપણમાં નહી હોય એવા પણ તે નીમકહલાલ હોય તેને, મારા હજુર રજુ કર. બધા દરબારીઓ વિસ્મય પામ્યા અને ઈતેજાર થયા કે આ ખીનાનો કેવો ખુલાસો ખીરબલ કરે છે. પણ ખીરબલ તો તુરત તે બંનેને ઘટતા સમયમાં રજુ કરવાની કબુલાત આપી ત્યાંથી ગયો. થોડાજ વખતમાં, તે બાદશાહના જમાઈ અને એક કુતરાને લઈને દરબારમાં હાજર થયો. આ જોઈને બધા દગ થઈ ગયા કે આ ખીરબલનો શું કરવા ધારે છે? દરબારીઓ વિસ્મય થયા કે એક કુતરાને બાદશાહી દરબારમાં રજુ કરવાનું કામ મુસલમાની ધર્મફરમાનથી ઉલટું છે. મુસલમાનો કુતરાને અપવિત્ર માને છે, પણ અકબર તેને પવિત્ર માનતો હતો, જો કે આ બધું તેમની લાગણીની વિરુદ્ધ થતું હતું, છતાં ખીરબલને વારવાની કોઈ દરબારીની હિંમત ચાલી નહી. તે બંનેને લઈને બાદશાહ હજુર સિંધા ચાલ્યો અને બોલ્યો કે, હજુરના હુકમ મુજબ આપના રૂબરૂ બેને હાજર કર્યા છે. બાદશાહે પણ વિસ્મય પામી ખુલાસો માગ્યો. ખીરબલે સમજાવવા માંડ્યું કે હજુર, આ “નીમકહરામ” તમારો સગો અને જમાઈ પોતે છે. તમે જો કે તેને તમારી દીકરી આપી છે, અને ઉપરથી લાખો

રૂપિયા આપ્યા છે, છતાં તે અસંતોષી છે અને તમારી પાછળ તે તમારું ભુકું બોલે છે. હવે ખીજે આ કુતરો છે. તે તમારા સગપણમાં નથી છતાં તે નીમકહલાલ છે. તેને રોટીનો એક ટુકડો મળ્યો તો તેનાથી સંતોષ પામી તમારા દરવાજા આગળ બેસી રાતદિવસ ચોકી કરે છે. ધણી ઉઘે છે ત્યારે તે નમ્રૂત રહી ધણીને કથું તુકશાન નહીં થાય તેની તકેદારી રાખે છે. આ જોઈ સર્વ કોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા અને ખીરબલની હુશિયારી ઉપર આક્રિન પોકારવા લાગ્યા.

ખીરબલની બેઅદબી.

બાદશાહ અકબરની દરબારમાં ન્યારે દરબારીઓ ગરમાગરમ તકરાર ઉપર ચઢતા ત્યારે ખીરબલ કોઈ કોઈ વેળા ચુપ બેસતો, છતાં કોઈ કોઈ વેળા એટલી ઝુમમાં આવી જતો કે બાદશાહને પણ ગમે તે બોલી ઉભો રહેતો. તે બોલતો તો ખરો, પણ તેના બોલવામાં એવો છૂપો ભાવાર્થ રહેતો કે ધડીભર તેવા બેઅદબ બોલવાથી બાદશાહ ગુસ્સે પણ થતો, છતાં ન્યારે બોલવાનો ભેદ ખુલ્લો કરવામાં આવતો ત્યારે બાદશાહનો ગુસ્સો ઉતરી જતો, ને સામે તેના પ્રત્યે ખુશમીનજી બનતો. એકવાર દરબારમાં કાંઈ બલતીસલતી બાબતો ઉપર ગરબડસરખડ ચાલતી હતી, તેટલામાં બાદશાહે ખીરબલને સવાલ કીધો કે, ખીરબલ હું તારા ચિરંજીવીને જોવા માંગું છું, માટે તેને એક દિવસ દરબારમાં લાવજો. ખીરબલે જવાબ દીધો. જહાંપનાહનો હુકમ માથે ચઢાઈ છું. ખીરબલ ઘરે ગયો અને પોતાના દીકરાને પોતાની આગળ બોલાવ્યો, અને તેને બાદશાહનો હુકમ કહી સંભળાવ્યો. મકદુર કોણુની કે બાદશાહનો એકવાર એક હુકમ થતો તે કોઈ ગમે તેવો હોવા છતાં પણ તે હુકમનો અનાદર કરી શકે? તે જુવાને ખીરબલનો હુકમ માથે ચઢાવ્યો, અને ન્યારે તેડી નય ત્યારે બાપ જોડે દરબારમાં જવાને તેણે કબુલ કીધું. તે જોઈ ખીરબલે તેને ચેતાવી દીધી કે તું આવે તો ખરો, પણ બાદશાહ ગમે તે સવાલ પૂછે તો તેના એક પણ સવાલનો જવાબ આપવો નહીં, અને મુંગા પુતલાં માફક ઉભા રહેવું. ખીજે દિવસે તે ઓકરો

દરબારમાં ગયો અને કુરનસ બળવી અદબથી બાદશાહ હજુર ઉભો રહ્યો. બાદશાહે વિચાર્યું કે આ જુવાન છોકરો પણ તેના બાપના જેવોજ ચમત્કારિક હશે. એમ ધારી તેને કેટલાક સવાલો પૂછ્યા. છોકરો તો બાપના બણાવ્યા મુજબ મુંગો મંત્ર થાંભલા સરખો ઉભો, બાદશાહના અનેક સવાલો થયા પણ તેમાંના એકનો પણ તેણે જવાબ આપવાને મોઢુંજ નહીં ઉઘાડ્યું. આમ જોઈને બાદશાહનું મગજ પાકી આવ્યું એટલે તેણે તેને રૂખસદ આપી, એટલે છોકરો તો ચાલતો થયો. બીજે દિવસે જ્યારે ખીરખલ દરબારમાં ગયો ત્યારે બાદશાહે પહેલો સવાલ તેને એ કર્યો કે કોઈ મૂર્ખાને સવાલો ઉપર સવાલ કરવામાં આવે અને તેના સમજીજાન ઉત્તર નહીં આપે અને બીતની માફક તારા આગળ ઉભો રહે તો તું શું કરે? ખીરખલ ઠાવકેપણે જવાબ દીધો. જહાંપનાહ જો કે તમારા સાથે તેણે પોતાનું મોઢુંજ બંધ રાખ્યું તો બહેતર કે તમારે પણ તેને વટારવાનું માંડી વાળી સવાલ પૂછવાથી હાથ ખાંચવો. બાદશાહે જોયું કે ખીરખલનીઓ તો સામે મારોજ વાંક કહાડે છે એટલે તે જવાબ સાંભળી લઈ બાદશાહ ચૂપજ રહ્યો.

બાદશાહને ગધેડા બનાવ્યો!

કોઈ કોઈ વેળા બાદશાહ જોડે રમુજ કરતાં ખીરખલ એટલી હદ સુધી આગળ વધતો કે ભરમમાં તેને તરેહવાર ખરાબ વિશેષણો લાગુ પાડવાને પણ ચુકતો નહીં, અને તે સમજવા છતાં બાદશાહ તેને કશું કહી શકતો નહીં, કેમકે તે વિશેષણો એવાં તો સાકરમાં લપેટીને વાપરતો કે બાદશાહ તે મુંગે મોઢે સાંભળી શાંખી પણ જતો. એક દિવસ અવકાશની વેળાએ બાદશાહ અને ખીરખલ મહેત્તની અગારી ઉપર બેસી ટોલટપા કરતા હતા. મુલ્લાં દોપીઆન પણ એ સમયે ખીરખલની પેઢેજ બાદશાહની દરબારમાં એક મસ્કેરો ગણાતો અને તે પણ વિદ્વાન ગણાતો હતો. બંને ટોલટપામાં એક બીજાથી ઉતરે તેવા ન હતા, છતાં ખીરખલ તરફ બાદશાહની એટલી બધી મહેરબાની હતી કે તે તેને મુલ્લાં કરતાં પણ હદ બાહર છુટ લેવા દેતો હતો. ઉપર પ્રમાણે બાદશાહ અને ખીરખલ ટોલટપા કરતા બેઠા છે તેવામાં સામી બાજુએ

તંબાકુનું એક ખેતર હતું તેમાં એક ગધેડું ઉભેલું હતું. ખીરબલને તંબાકુ ખાવાનો તથા તેમજ પીવાનો અતિધણો શોખ હતો. તેમ જાણી આદશાહને ખીરબલની ટકોર કરવાનું મન થયું. એટલે પોતાની વાત દરમ્યાન આદશાહે ખીરબલનું લક્ષ્ય તે ગધેડા તરફ ખેંચ્યું અને બોલ્યા કે તંબાકુ, એ એક એવી ખરાબ ચીજ છે કે ગધેડાં પણ તેને હાથ લગાડતાં નથી. ખીરબલે જોઈ લીધું કે આદશાહે તેને સજ્જડ થપડાક લગાવી પણ તે ક્યાં તેનાથી ખાંડ્યો જાય તેવો હતો. એટલે હસતું મોઢું કરી બોલ્યો, જહાંપનાહ જે માણસો ગધેડા સરખા હોય છે તેઓજ માત્ર આ સુગંધી પાંદડાંઓની અવગણના કરે છે. આ ટોણો સાંભળી આદશાહને ઝાઝ નો ચઢી કે નખોદ ગયાએ અને વ્યંગમાં ગધેડો બનાવ્યો, પણ પોતે પહેલ કરેલી હોવાથી તેને તે સાંખી જવા શિવાય છૂટકોજ ન હતો.

પાન ખડા હુયે માન !

એક વેળા દરબારમાં મોટું ખાણું થયું. તે થઇ રહ્યા પછી હાજર થયલા સઘળા દરબારીઓ વગેરે મોંહ મટમટાવતા આદશાહની આસપાસ વીટળાઈ વળ્યા. તેમને જોઇને આદશાહને એક સવાલ પૂછવાનો કીડો સળવળી આવ્યો. તેણે સવાલ કીધો કે સર્વથી અગત્યનું પાંદડું કયું? કોઇએ કાંઈ ઠોકયું, કોઇએ કાંઈ ઠોકયું. પછી બધાઓએ એકમત થઇ જવાખ દીધો કે કેળનું પાંદડું અગત્યનું છે કેમકે તે બધાં કરતાં મોટું અને ઘણાક કામમાં આવે છે. આદશાહના દીલમાં આ જવાબ ઉતર્યો નહી, એટલે ખીરબલ જે તખ્ત આગળ પલાંઠો વાળી બેઠો હતો તેના તરફ ફરી તેનો જવાબ માંગ્યો. તે બોલ્યો; આદશાહ સલામત, સર્વમાં સૌથી અગત્યનું પાંદડું ખાવાનું પાન છે કેમકે તે ખાધાથી સર્વના જીવ ખુશ થાય છે. આદશાહને આ જવાબ બંધબેસતો લાગ્યો; એટલુંજ નહી પણ બધા દરબારીઓ વટીક તે જવાબથી રાજ થયા.

અપ-શુકનિયો કોણ ?

પોતાના ગમે તેટલા મૂળ વિચારો, મોકળું મન અને ઔદાર્યતા છતાં અકબર વહેમથી નીરાળો ન હતો, એમ કહેવામાં આવે છે. એક દિવસે તેણે

ખીરખલને પૂછ્યું કે દિવસોમાં કોઈ અપસુકાનિયો માણસ છે ખરો? ખીરખલે જવાબ દીધો, જહાંપનાહ, મેં એક એવા અપસુકાનિયા માણસની હસ્તી વિષે સાંભળ્યું છે કે, સવારના પોહોરમાં જો તેનું મોઢું જોયું હોય તો જોનારને આખો દિવસ પૂરું ખાવાનું પણ નહીં મળે. બાદશાહે કહ્યું કે તેના ઉપર એક દિવસ કંઈ લાગ જોઈ આપણો અખતરો અજમાવી જોઈએ. હીક છે, કરીને ખીરખલ ગયો. ખીજે દિવસે સવારના પોહોરમાં ખીજાનેથી ઉઠતાંને ચાર તે માણસને ખીરખલે, બાદશાહની સામે ખડો કીધો. બાદશાહે ધારેલા અખતરાની અજમાયશ લેવાના ઠરાવથી તેના મોઢા સામે જોઈ લીધું. બનાવ એવો બન્યો કે તે દિવસે બાદશાહ એક પછી એક દરબારી કામમાં એવો ગુંથાયો કે છેક રાત્રી થવા આવી ત્યાં સુધી તેને ખાધાનો કે પીધાનો સુદ્ધાં અવકાશજ નહીં મળ્યો. એમ જોઈ તેણે ખીરખલને તેડાવી મંગાવ્યો અને કહ્યું કે પેલો માણસ ખરેખરજ અવદશા છે, માટે તેને ફાંસી દેવો લાયક છે. ખીરખલ પોકારી ઉઠ્યો, ઓ બાદશાહોના બાદશાહ! તે માણસનો ચેહેરો સહવારના પોહોરમાં જોવાથી તમો નામવરને તો ખાવાનુંજ નહીં મળ્યું, પણ સહવારના પોહોરમાં તેણે તમારું મોઢું જોવાથી તેને ફાંસી ચઢવાનો વખત આવ્યો માટે મને જણાવો કે ખરેખરો અવદશા કોણ? તે કે આપ નામવર? અકબરે જોયું કે આપડાને ફાંસી લટકાવવાનો હુકમ કરવામાં કાચું કપાયું છે એટલે હુકમ માંડી વાળ્યો.

કોણ કસ્યો-ખીરખલ કે બાદશાહ?

અકબરના શોખ અને ફાંટા ઘડી ઘડી બદલાયા કરતા હતા. પોતાના અંતકાળના દિવસોમાં તેને ઈંગ્લીશ પોશાકનો બારે મોહ લાગ્યો હતો, અને તેથી તે ગોરા સાહેબની માફક પોશાક સજવા લાગ્યો. મોતીનો તે ઘણો શોખીન હતો અને તેથી મૂલ્યવાન મોતીનો એક કંઠો હંમેશાં તે ગળામાં પહેરતો હતો. એક સાંજે બંને દરિયા કિનારે ફરતા હતા, તે વેળાએ તેણે તે કંઠો કહાડી મોજાવ્યો ઉપર ફેંકી દીધો. એક તરફથી તે ફેંક્યો અને ખીજી તરફથી તેણે ખીરખલને હુકમ કીધો કે તે હાર મોજામાંથી કહાડી લાવ. ખીરખલ

બોલ્યો, જહાંપનાહ, મને માફ કરો, તેને મોજબો ઉપર સફર કરવા દેવો, કે તે ગોરાઓના મુલકમાં જઈ તમારી કિર્તી ત્યાં પોકારે. આ સાંભળી બાદશાહ ચુપ થઈ ગયો.

ખીરબલને બનાવતાં બાદશાહ કુતરો બન્યો !

બાદશાહ અકબર દમેશાં કાંઈ કાંઈ દુચકા ટાહુકાના સવાલો ખીરબલને કરતો અને તેમાં તેને કોઈ પણ ત્રાહિત્ક રૂપ આપી ફસાવવાનો પ્રયત્ન કરતો. પણ કાવકો ખીરબલ તેના એવા તો ભેદભરેલા ઉત્તર વાળતો કે તેમાં ખુદ બાદશાહને પોતાને નીચું જોવું પડતું, અને તેમ છતાં પહેલ તેની પોતાની હોવાથી તેનાથી મુગે મોઢે સમજી લીધા વગર રહેવાતું નહી. એક દિવસે બાદશાહે ખીરબલને બનાવવા માંડ્યો. તે ખીરબલ તરફ ફરીને કહેવા લાગ્યો કે, ખીરબલ, ગઈ રાત્રે મેં એક સ્વપ્ન જોયું કે હું જાણે ગુલાબજળમાં સ્નાન કરું છું અને તું પોતે સંડાસમાં આઘોટીયાં ખાય છે. ખીરબલ ખાંડ્યો જય તેવો નહતો. તે બોલ્યો જહાંપનાહ, મેં પોતે પણ એક અજ્ઞય સ્વપ્ન રાત્રે જોયું પણ તે તમો નામવર હજુર કહેવાને મને ભય લાગે છે. બાદશાહ બોલ્યો, ખીરબલ કાંઈ ખીલ ના, મારા ફરમાનદારો તરફ મારી મેહરબાની અને દયાશીલતા હૃદયગરની છે. ખીરબલ બોલ્યો—આલમ પરવર, ત્યારે તે સાંભળો, મેં એવું સ્વપ્ન દીધું કે તમો નામવર જ્યારે ગુલાબજળમાં સ્નાન કરો છો, ત્યારે હું તમારા પગ ચાટતો હતો, પણ અજ્ઞયખી વચ્ચે જોઈ શું કે તમો નામવર એકદમ ફરી ગયા અને મારી પીઠ ચાટવા લાગ્યા. મતલબ કે બાદશાહને કુતરાનો અવતાર આપ્યો અને મુસલમાની ધર્મમાં એક મુસલમાનને કુતરાની ઉપમા આપવી એ તેને અપમાન સરખું ગણાય છે. એટલે ખીરબલે બાદશાહને કુતરો બનાવ્યો પણ તેથી અપમાન માની ગુસ્સે થવાને બદલે, પહેલ પોતાની એટલે ગુપચુપ સાંભી ગયો.

ખીરબલ, બળદનું દુધ લાવ !

બાદશાહે એક સમયે ખીરબલને ફરમાવ્યું કે મારે માટે બળદનું દૂધ લાવ. આ સાંભળી ખીરબલનાં તો મોતિયાં મરી ગયાં. જો કાંઈ આનાકાની

કરે છે તો બાદશાહનો ખોફ ખેંચી લેવાનો સંભવ છે, અને હા પાડે તો તે કેમ મેળવવું તેના વિભાસણમાં પડ્યો. છતાં ખીરખલે એક અઠવાડિયાની મહેતલ માંગી, અને બાદશાહે તે બક્ષી. ખીરખલ ગમગીન થઇને ઘેર ગયો. સર્વ દરબારીઓ પણ અશ્ચર્ય પામ્યા અને હવે ખીરખલ આ ફાંદામાંથી કેમ છટકે છે તે જોવા-જાણવાને ઇતેજર થઇ રહ્યા. તેની સ્ત્રી પણ ઘણી હુશિયાર અને શાણી સ્ત્રી હતી તે ખીરખલને ઉદાસ જોઈ સમજી ગઇ કે આજે બાદશાહે કાંઇ મુશ્કેલ ઉપાણું આપી ખુલાસો માંગ્યો હશે, અને તે નહીં આપી શકાયાથી ખીરખલ શોકાતુર થયો છે. તેણી પોતાના પતિ આગળ ગઇ અને વિનયપૂર્વક તેને શોકાતુર થવાનું કારણ પૂછ્યું. ખીરખલે કહ્યું કે બાદશાહે બળદતું દૂધ મેળવી લાવવા હુકમ કીધો છે, અને હું વિચારમાં પડ્યો છું કે તેનું કેમ કરવું. પેલી સ્ત્રી આ સાંભળી હસી પડી અને બોલવા લાગી કે એમાં તે શું મોટું ભારે કામ છે, એ કામ હું બળતી આપીશ. પણ તેને માટે એવી શરત કરવા માંગી કે ખીરખલે એક અઠવાડિયું સુધી ઘરમાંથી બહાર જવું નહીં, અને હું જ્યાં કહું ત્યાં મારી જોડે ચાલવું. ખીરખલ કબુલ થયો. સાતમે દિવસે તેણીએ સોળ સણગાર સળ્યા, અને મેલાં કપડાંનો એક ગાંસડો બાંધી લઇ બાદશાહી મેહેલ નજીક આવેલા તળાવે ગઈ. તળાવની પાળ ઉપર તેણીએ કપડાં ધોવા માંડ્યાં. બાદશાહે બારીએથી જોયું કે આ કોઇ ખુબસુરત સ્ત્રી, સોળ સણગાર સજી મેલાં કપડાં ધોય છે, એમાં કાંઈ પણ ભેદ હોવો જોઈએ. એમ જાણી બાદશાહે તેણીને તેડી મંગાવી. બાદ બાદશાહની હજીરમાં આવી ખડી થઇ. તેને જોઇ બાદશાહે સવાલ કીધો કે બાદ, સત્ય બોલ કે તને શા સબબથી આવું હલકું કામ કરવાની ફરજ પડી છે? આયુષમાન થાજે તમો નામવર, બાદએ ઉત્તર વાળતાં જણાવ્યું, હમારો નોકર ભાગી ગયો છે, અને મારા ઘણીએ એક છોકરાને જન્મ આપ્યો છે, તેથી મને લુગડાં ધોવા નીકળવાની ફરજ પડી છે. બાદશાહ પોકારી ઉઠ્યો, યા અલ્લાહ, આ દુન્યામાં શું થવા બેઠું છે? શું ખરેખર કોઇ મરદે બાળકને જન્મ આપ્યો છે? બાદએ આ લાગ જોઇને ઉત્તર આપ્યો, કે હા, નામવર દુનિયા એવીજ રીતે ફેરવાઈ ગઇ છે; કેમકે શહેરનો હાક । તેના

પ્રધાનો પાસે બળદનું દુધ હાજર કરવા ફરમાવે છે, ત્યારે મરદને પ્રસૂતિ કાં નહીં થાય? અકબર આ જવાબથી સમજી ગયો કે આ બીજું કોઈ નહીં પણ ખીરબલની સ્ત્રી છે, એટલે તેણીને સારી રીતે નવાળાં ઘેરે મોકલી. ખીરબલજી બાદશાહને તેના હુકમનો ખુલાસો થઈ ચૂકેલો સમજી, બીજો દિવસથી નિર્મય થઈ દરબારમાં જવા લાગ્યો.

ઉત્તમ શું?

ઘણીક વેળા જ્યારે બાદશાહ અને ખીરબલ બેગા ફરવા નિકળતા ત્યારે તેઓ કોઈ દિવસ ગુપચુપ તો ચાલતાજ નહીં, પણ કાંઈને કાંઈ દૂનિયાની, કે કુદરતી ચીજો જોઈ તરેહવાર વાતોના તડાકા ચલાવી ગમ્મત સાથે જ્ઞાન અને રમુજ વટીક મેળવતા. એક દિવસ એક ખુશનુમાં સંધ્યાકાળ સમયે તેઓ બંને જણ શહેરમાં ગીચ ઝાડોની ઘટામાંથી, ખુશ લેહકી ભોગવતા ફરવા નીકળ્યા હતા. તે વેળા ઘણીક બાબતો ઉપર તેમના વચ્ચે વાતચીત ચાલી રહી હતી, આકાશની સૂર્યાસ્તના સમયની, ઝાડોની ગીચ ઘટાથી તેના ઉપર પોકાર કરતા તરેહવાર પખેરાઓની, વગેરે વાતચીત કરતા જતા હતા. તેમ કરી એ સઘળાની ઉત્પત્તિ કરનાર સૃષ્ટિ સૃજનદારની પણ સ્તુતિ કરતા જતા હતા. જેમ જેમ આગળ વધતા ગયા તેમતેમ પાણીથી ખળ-ખળતા એક ઝરા તરફ તેમનું ધ્યાન ખેંચાયું. ઝરા પાસે જતાં તેના પાણીમાં પડેલા આકાશના દેખાવ, વાદળાની દોડમદોડ, ઝાડોની છાયાનાં પડછાયા વગેરેના મનને આકર્ષી ખુશ કરે એવા દેખાવો નજરે પડ્યા. આજુબાજુ કાંઈ હજારો જાત જાતનાં અને રંગરંગના જંગલી ફળપુલોની સુગંધી આવ્યાથી તેઓ ઝરાના કિનારા ઉપર થોભ્યા. ઘણીકવાર ત્યાં બેઠા પછી બાદશાહે મ્હોં ઉઘાડ્યું અને ખીરબલને છ સવાલો પૂછ્યા:-- ૧. ઉત્તમમાં ઉત્તમ દૂધ કયું? ૨. ઉત્તમમાં ઉત્તમ પાંદડું કયું? ૩. ઉત્તમમાં ઉત્તમ ફુલ કયું? ૪. ઉત્તમમાં ઉત્તમ ફળ કયું? ૫. ઉત્તમમાં ઉત્તમ રાજા કયો? ૬. ઉત્તમમાં ઉત્તમ મીઠાશ કઈ? ખીરબલ આ સવાલોથી કંઈ પણ ગુંચવાયા કે મુંઝાયા વગર જવાબ આપવા લાગ્યો. પહેલા સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ દૂધ 'માતા'નું

છે, કે જે પીધાથી બાળક તેની મોટાઇએ પહોંચે છે. ખીજ સવાલના જવાબમાં કહ્યું કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ પાંદડું તે ખાવાનું 'પાન' છે કેમકે તે દરેક જણુ સ્વાદ લઇને ખાય છે. ત્રીજ સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું કે 'કપાસનું ફુલ' ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે, કેમકે તે ફુલ આપણુ દરેકને ખાસ ઉપ-યોગી છે. ચોથા સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ ફળ 'તાબેદાર દીકરો' છે, કેમકે તેના ઉપરજ તેના વડાઓની કીર્તિનો ફેર રચાય છે. પાંચમા સવાલના જવાબમાં કહ્યું કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ રાગ તે 'ઈંદ્રરાગ' છે, કેમકે તે વરસાદ વરસાવી સર્વત્ર આપાદી ફેલાવે છે. છઠ્ઠા સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ મીઠાશ 'વાણી'ની છે કે તેની મીઠાશથી એક માણસ વગર ખરચે દુનિયાનો ખ્યાર જીતી શકે છે. બાદશાહ આ સાંભળી ખુશ થયો.

હું તો છું તારે માથેનો! ત્રણ મુશ્કેલ સવાલો અને તેના જવાબ.

ખીરબલને તેની હાજરજવાબીથી બાદશાહની દરબારમાં આગળ વધેલો જણી ઘણાખરા દરબારીઓ તેના ઉપર જબરા બળતા હતા, અને કેટલીક વેળા ઈર્ષાના ભરેલા તેને હેરાનગતીમાં ઉતારવાની તજવીજ પણ કરતા. એક વેળા ખાજેસરાએ તેની ચઢતી દેખી નહી શકયાથી બાદશાહને ભંભેર્યો કે મારા નીચલા ત્રણ સવાલોના ખુલાસા ખીરબલ પાસે માંગવા. તે શું સવાલ છે તે જાણવા માંગતાં ખાજેસરા બોલ્યા કે, ૧ લો-પૃથ્વીનું મધ્યખિંદુ કયાં છે? ૨ જો-આસ્માન ઉપર તારાની સંખ્યા કેટલી છે, અને ૩ જો-દુનિયામાં સ્ત્રી, અને પુરુષની સંખ્યા કેટલી છે? બાદશાહે ખીરબલને તેણી મંગાવ્યો અને ત્રણે સવાલોના જવાબ તેની પાસે માંગ્યા. ખીરબલ ઝટ તૈયાર થઇ ગયો. અને મનમાં બડબડયો કે "તું છે બાહેનો તો હું છું તારે માથેનો." ખીરબલે એક લાકડી મંગાવી અને તે આગુઆગુ જોઈ જમીનમાં દાટી, અને જણાવ્યું કે લાકડી જ્યાં દટાઇ છે ત્યાં પૃથ્વીનું મધ્યખિંદુ જણી લેવું. ખાજેસરા બોલ્યા કે મારી પાસે માપ નથી એટલે હું માપી શકતો નથી, એટલે એ જવાબથી સંતોષ મળતો નથી. ખીજ સવાલનો જવાબ દેવા માટે એક મેંદો મંગાવ્યો અને કહ્યું કે આ મેંદાના શરીર ઉપર જેટલા વાળ છે

તેટલા આકાશના તારા સમજી લેવા, અને કહ્યું કે ખાળેસરા સાહેબે જોઈએ તો ગણી લેવા; ત્રીજા સવાત્રનો જવાબ આપતાં ખીરબલ બોલ્યો કે તેનો ચોક્કમ જવાબ મળવો મુશ્કેલ છે; પણ સધળા મરદ અને સ્ત્રીઓને કતલ કરે તો તે સંખ્યા નક્કી ગણી શકાશે. આ જવાબો સાંભળીને ખાળેસરા ઝાંખા પડી ગયા અને મનમાં તો સમજ્યા કે ખીરબલે તેમને સજ્જડ બનાવી કહાડ્યા છે.

હિમ્મત બડી કે હથિયાર-એક કસોટી.

એક દિવસે શાહ અકબર અને ખીરબલ વચ્ચે એક વિચિત્ર તકરાર ઝામી. ‘હિમ્મત બડી કે હથિયાર’ એ વાતન ઉપર જખરી ઝુંબેલ લાગી. બાદશાહ કહે કે હથિયાર સરસ અને ખીરબલ કહે કે હિમ્મત. બાદશાહ કહે કે આયિંતી કાંમ લડાઇ કે ઝપાઝપી થાય તો જેટલો બચાવ હથિયારથી થઈ શકે તેટલો ખીજાં કશાંથી થઈ શકે નહીં. દરબારીઓ પણ મીયાંબાઇના ચાંદેચાંદ કરીને શાહનો પક્ષ પકડી બેઠા. બ્યારે ખીરબલે બધા-થી જુદોજ વિચાર દેખાડ્યો. તે બોલ્યો કે એવી વેળાએ જેટલી હિમ્મત કામ કરે છે તેટલું હથિયારથી થઈ શકતું નથી. શાહ ગુસ્સે થઈ બોલવા લાગ્યો કે ખીરબલ તું કેવો મૂર્ખ છે? હથિયાર આગળ હિમ્મત શી ખીસાદમાં છે? જો તું જે બોલે છે તે સત્ય હોય તો તે પુરવાર કરી બતાવ. ખીરબલે ખુશીથી તેમ કરવાની હા પાડી. ખીજેજ દિવસે ખીરબલને તેવી સુંદર તક કુદરતીજ હાથ લાગી ગઇ. બન્યું એમ કે રાગનાં હાથીખાનાંમાંથી એક મસ્ત હાથી છુટો થઇને ગમે તેમ દોડવા લાગ્યો અને તેમ કરતાં તે કુંકાડા મારતો ખુદ ખીરબલની સામા આવ્યો. આ વેળા બચાવને માટે ખીરબલ પાસે કોઇ હથિયાર નહીં હતું, એટલુંજ નહીં પણ સાધારણ લાકડી વરીક નહતી. પણ તેણે હિમ્મત રાખી બાજુમાં એક મુવેલાં કુતરાંને પડેલું જોયું. તુરત તેણે બોંલપરથી તે ઉપાડી હાથીની સામા જોરથી ફેંક્યું. આથી હાથી બડકીને અને પીઠ ફેરવી પાછો નાહાસ્વા લાગ્યો, એટલે ખીરબલ સલામત બચી ગયો. તેજ સમયે બાદશાહ ત્યાં

આવી લાગ્યો. ખીરખલે હાથી જોડેની પોતાની લડાઇની વાત તેના આગળ કરી અને જણાવ્યું કે તે ગાંડા થયલા હાથીના સપાટામાંથી વગર હથિયારે હિમ્મતથી કેવી રીતે સન્નામત બચી ગયો. ખીરખલનાં બુદ્ધિબળ જોઇ આદ-શાહના મ્હેંમાંથી આફ્રિનના ઉદ્ગારો નિકલી પડ્યા. છેવટે ખીરખલે પુરવાર કરી બતાવ્યું કે અકસ્માતિક જરૂર પ્રસંગે હિમ્મત જે કામ કરી બગતે છે તે હથિયારથી થતું નથીજ.

ગંગાજીમાં તો અમૃત ભરેલું છે ?

એકવાર આદશાહે ખીરખલને પૂછ્યું કે કંઈ નદીમાં ઉત્તમ પાણી છે ? ગંગા કે જમના ? ખીરખલે ઉત્તર આપ્યો કે જમના નદીમાંનું પાણી બહુ ઉત્તમ છે. શાહે ઠપકો આપતો હોય તેવી ઢબે કહ્યું કે ધૂળ તારે મોઢે, ગંગાજીનાં પાણી સર્વોત્તમ ગણાય છે. તને તારા હિંદુ શાસ્ત્રની પણ પુરી પાઘરી ખાત્રી નથી તો પછા બીજું શું ઉઠાળવાનો છે ? આદશાહ સલામત, ખીરખલે ઠાવકેપણે જવાબ દીધો, કે ગંગાજીમાં જે છે તે પાણી નહી પણ તેમાં તો અમૃત ભરેલું છે.

ખીરખલ પ્રત્યે દરબારીઓની ઈર્ષા--“પગ જોઇને પાથરણું તાણવું.”

જેમ જેમ ખીરખલનો સેતારો ચઢતો ગયો, અને જેમ જેમ તે આદ-શાહની વધુ ને વધુ મેહરબાનીમાં ઉતરતો ગયો, તેમ તેમ દરબારીઓની ઈર્ષા પણ તેના તરફ વધવા લાગી, અને કોઇ પણ પ્રકારે તેને આદશાહના અણુગમામાં લાવી નાંખી દરબારમાંથી હાંકી કહાડવાની યુક્તિઓ તેઓ રચવા લાગ્યા. કેટલાક આદશાહના માનીતાઓએ તો ખુશ્લે ખુશ્લું આદશાહને જણાવવા માંડ્યું કે ખીરખલમાં એવા તે શા ખાસ ગુણો છે કે તેના તરફ શાક પણ આટલી હદ સુધી રીઝાગીરી બતાવે ? બીજા દરબારીઓ જેટલું એનામાં સત્વ પણ નથી. એવી રીતે આદશાહના કાન ભંભેરી, એવા એક નકામા અને ખોટી પતરાજીબોર માણસને દરબારમાં આવા મોટા દરજ્જા ઉપર રાખવાની કાંઈ જરૂર નથી, એમ આદશાહને સમજાવતા. આદશાહ દરબારીઓની આ ગુમાની સમજી જતો, અને તેઓને તેઓના આ વિચા-

રમાં તોડી પાડતો કે, ખીરબલ જે કામ બળવે છે તે બળવવાની બીજા કોઈ પણ દરબારીમાં શક્તિ છેજ નહી. આ સાંભળી તેઓ ચુપ થઈ જતા. એમ જોઈ તેઓએ તેને એક એવું કામ સોંપવાની આદશાહને એલતેમાશ કરી કે જે માટે તેઓ સમજ્યા કે ખીરબલથી તે કદી બનનાર નથી, અને તે વેળા તેનો રકાશ થશે. આદશાહે તે શબ્દન કબુલ રાખ્યો, પણ તેણે કહ્યું કે પેહેલાં તેજ કામ હું સધળા દરબારીઓને સોંપું અને પછી ખીરબલને સોંપું. જે ખીરબલ તે નહી બળવે તો તેને દરબારમાં વધુવાર પેસવા દેઈશ નહી. આ બનાવ બન્યા પછી બે ત્રણ દિવસે તેણે સધળાઓને હુકમ કરી લાવ્યો કે ૪ શીટ લાંબી અને ૩ શીટ પોરાળી એક “રંગમ”-આદર-તૈયાર કરી લાવવી. હુકમ થતાંની માથે સધળાઓ થોડાજ કલાકમાં રંગમ તૈયાર કરી લાવ્યા. આદશાહે તે જોઈ દરબારીઓને ફરમાવ્યું કે, હું સુઈ જાવું છું અને મારું આખું શરીર ઢંકાય તેમ મને આ રંગમ હોરાડવી. દરેક જણે વારા ફરતી તે દોશેશ કરી પણ ફેકટ; આદશાહની લંબાઈ જેટલી રંગમ ન હોવાથી તેનું આખું શરીર ઢાંકી શકાય ક્યાંય? અંતે હવે ખીરબલની વારી આવી. તેને ઉપરનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. આદશાહ સુતો હતો ત્યાં જઈ તેના લાંબા પગ જરા વાળ્યા, અને તે પછી રંગમ તેના દીલ ઉપર હોરાડી તો તે બરાબર આવી રહી. આ જોઈ બધા દરબારીઓ વિસ્મય પામ્યા. પણ તેઓએ વાંધો ઉઠાવ્યો કે આદશાહના પગ વાળવાની ખીરબલે બેઅદબી કાઢી છે અને તેથીજ રંગમ આખે ડીલે આવી છે. આ સાંભળી ખીરબલે એક કહેવતની તેમને યાદ દેવાડી કે ‘રંગમની લંબાઈની આદર કોઈના પગ ખેંચવા જોઈતા નથી’ અથવા ‘પગ જોઈને પાથરણું તાણવું.’ આ સાંભળી સધળાઓ ચુપજ થઈ ગયા.

ખીરબલના હાથ ઉપર ફસેલો દ્વારપાલ-ધનામને બદલે જીતીનો માર.

ખીરબલ ધણીક વેળા પોતાની માર્મિક અને દ્વિઅર્થિ બોલીથી ઘણાકોને કેમ સેહેલથી ફસાવી દેતો તેનો એક રમુગ બનાવ બનેલો નોંધ ઉપર

છે. એક દિવસે રાજા ખીરખલે બાદશાહના મેહેલના દરવાજા આગળ આવી અંદર ધુસવાની તજવીજ કરીધી. હુકમ મુજબ ચોપદાર-દારપાલે તેને તેમ કરતાં અટકાવ્યો. ખીરખલે પ્રતિજ્ઞા લીધી કે હું અંદર કામ બગાડી બાહર આવીશ ત્યારે મને જે ઇનામ મળશે તેનો અરધો ભાગ પેહેલાને અને ચોથો ભાગ ખીજને એમ બે જણને આપી દઈશ. આ લાલચથી અંગત ખાતે જણે ખીરખલને અંદર દાખલ કરીધો. અંદર બાદશાહ હજુર હાજર થઈ તરેહવાર રમુજ વાતોથી તેને ખૂબ હસાવ્યો અને તે પછી રાજાએ ખીરખલને કહ્યું કે તુંને જે પસંદ પડે તે ઇનામ માંગી લે. બાદશાહની અજાયબી વચ્ચે, ખીરખલે જવાબ દીધો કે મને એક હજાર જુતીઓને માર મારવો. બાદશાહ આશ્ચર્ય તો પામ્યો પણ સમજ્યો કે આમાં કાંઈ પણ ભેદ અને હિકમત હશે. એટલે તેણે હજુરિયાઓને હુકમ કરીધો કે ખીરખલ જેમ કહે તેમ તેને એક હજાર જુતીઓ મારવી. ખીરખલ બાહાર નિકળ્યો અને એક ચોપદારને બતાવી કહ્યું કે આ માણસને પાંચસો જુતીઓ મારવી અને ખીજને અઢીસો જુતી મારવી. ખાતે જણે વિસ્મય પામ્યા કે ઇનામને બદલે આ તો જુતીઓના માર પડે છે! ખીરખલે ખુલાસો કરીધો કે મને જે ઇનામ મળ્યું છે તેમાંથી તમેને કયુલાત મુજબ હિસ્સો આપું છું અને બાકીના અઢીસો ઉપલગ રાખવા હુકમ કરીધો.

દાદીમૂજ બોડાવવાની રમૂજ કુબેશ.

એક દિવસે શાહ અકબર દરબાર ભરીને બેઠો છે, તે વેળા એકાએક દરબારીઓમાં દાદીમૂજ મુડાવવી કે લાંબી વધારવી તે બાબત રમુજ તકરાર નીકળી. મોહમેદન ધર્મ પુસ્તકોના અભ્યાસીઓએ ધર્મના સિધ્ધાંતો આપી જણાવ્યું કે કાઈ પણ મુસલમાને દાદીમૂજ મુડાવવી હરામ છે. તેઓએ પોતાના કહેવાના ટેકામાં કુરાનમાંના ટાંચણો કહાડી બતાવ્યાં અને જણાવ્યું કે દાદીમૂજ મુડાવવી એ મોટું પાપનું કામ છે. દરબારમાં કેટલાક ધર્મચુસ્ત બ્રાહ્મણો હતા તેઓએ પણ દાદીમૂજ રાખવાની તરફેણમાં તકરારો ચલાવી, અને સૂઝળા શાસ્ત્રકારોનાં એ ફરમાનની ખુબી સમજાવતાં જણાવ્યું કે

દાઢીમૂછ રાખવી ઘણી જરૂરની છે. દાખલા તરીકે તેઓએ કહ્યું કે અરબસ્તાનના મુલકમાં રત્નનું પ્રમાણ સરખું નથી. ગરમી જેમ સખત પડે છે તેમ થંડી પણ અતિ સખત પડે છે; અને શિયાળામાં સખત પવનના ઝપાટાઓ પુ'ં કે છે. પયગમ્બરે, પોતાના અનુયાયીની તન્દોરસ્તીના ફાયદાને કાળે, દહાડી વધારવાનું ફરમાન કાઢાડ્યું કે વાળથી ગળાં વગેરેનું રક્ષણ થાય. આટલી આટલી તકરારો છતાં તેનો નિર્ણય કશો થયો નહીં, અને બહુ વખત તેમાં નિકળી ગયો. બીરબલ આ બધું સમજી ગયો અને તકરારનો છેડો આણવાને બાદશાહને સંબોધીને તે બોલ્યો કે જહાંપનાહ, એક સોજો અસ્ત્રો મને મંગાવી આપો કે હું આહી બીરાજમાન થયેલા સઘળા આલેમો અને ફાઝેલોની દાઢીમૂછ બોડી નાખું, એટલે દાઢીમૂછ રાખવી કે નહીં તેની ખટપટજ નહીં થાય. આ સાંભળી સઘળા ગભરાઈ ગયા. અને વિચારમાં પડ્યા કે રખેને બાદશાહ આ સૂચના ઉપાડી લે ને બીરબલીઓ બધાને બાંડાબોરા કરી નાંખે !

અકબરે પોતાના રાજઅમલના છેલ્લા ભાગમાં દાઢી બોડાવવાનો હુકમ કહાડ્યો હતો. હિન્દુસ્તાન સરખા ગરમ દેશમાં અસ્નાના ઉપયોગના ફાયદા—ગેરફાયદા ખુલ્લા છે, એટલી હદ સુધી કે તે બાબત ઉપર વધુ તકરારની જરૂર નથી. જો કે આ ફરમાન ફરજિયાત નહતું, છતાં તે હોકમ પળાયો કે નહીં પળાયો, એ જાણવાનું શાહી દરબારમાં જાણવાજોગ થઈ પડ્યું હતું. શાહના આ હુકમથી ધણીક અરજ અને ઘણા છુપો અસંતોષ પેદા થયો હતો. આઘને અકબરી પ્રમાણે ઇ. સ. ૧૫૯૨ માં પોતાના દરબારીઓને દાઢી મુંડાવવાનો હુકમ અકબરે કાઢાડ્યો હતો.

અકબરે બીરબલને કેમ શોધી કહાડ્યો?—સમુદ્રનાં લગ્ન.

એક દિવસે બીરબલ અને બાદશાહ વચ્ચે કંઈ બોલાચાલી ઉપરથી જખરી ઠેરી ગઈ, અને પરિણામમાં બીરબલ શહેર છોડીને ચાલી ગયો. એકાદ બે દિવસ તો ચલાવી લીધું પણ પછી તેને બીરબલ વગર ચેન પડ્યું નહીં; અને બીરબલ ક્યાં ગયો હશે તે જાણવાને ઈતેજાર બની ગયો, અને

જ્યાં ત્યાં તેની શોધ કરવા લાગ્યો. તેણે તેને હુંડવાને એક જુકિત શોધી કહાડી. તમામ ખંડિયા રાજા ઉપર કહેણુ મોકલ્યું કે હમારા સમુદ્દો પરજીવાના છે માટે લગ્ન પ્રસંગે તમારા સમુદ્દોને હમારા ત્યાંના મંડપમાં હાજર કરશો. જે રાજાઓ વગેરેને આ સંદેશો મળ્યો તેઓ વિમાસણમાં પડ્યા કે આ વિચિત્ર આમંત્રણનું શું કરવું અને તેનો શું ઉત્તર મોકલવો? જે શહેરમાં ખીરખલ હતો, તે શહેરના રાજાને સમજાવી તેણે ઉત્તર મોકલ્યો કે, હમારા સમુદ્દો તમારે ત્યાં તમારાં તેડાં મુજબ હાજર થશે, પણ તેમને એસ્તેક્યાળ લેવાને તમારા કુવાઓને તૈયાર કરી રાખજો. અકબરને જ્યારે આ જવાબ મળ્યો ત્યારે તે સમજી ગયો કે, આ જવાબ ખીરખલ સિવાય બીજો કોઈ મોકલી શકે નહીં. માટે ખીરખલ જ્યાં છે ત્યાં એજ શહેરમાં હોવો જોઈએ. એમ પાકી રીતે માનીને બાદશાહે ખીરખલને વિનયપૂર્વક તેડાવી મંગાવ્યો, અને તે આવતાંજ તેના જેડે આગળ માફકના એખલાસથી કામ લેવા માંડ્યું.

જુદીજુદી જાતના આંધળાઓ.

એક દિવસે બાદશાહે ખીરખલ ઉપર ખફા થઈ તેને તરેહવાર ઉપમાઓ આપી બોલાવવા માંડ્યો, અને તે દરમિયાન બોલ્યો કે ‘ખીરખલ તું આંધળો છે એમ મને લાગે છે.’ બાદશાહે જો કે ગુસ્સો થઈને આ શબ્દો વાપર્યા હતા છતાં ખીરખલે તેનો ગુસ્સો ઉતારવાને દીખાડ કરવા માંડ્યું. તે એ શબ્દો સાંભળતાંજ બોલ્યો, નામદાર શાહ, આંધળાઓ તો ઘણી જાતના આવે છે; તો હું કઈ જાતના આંધળામાં ખપું તેનો ખુલાસો કરો. બાદશાહને આ જવાબ સાંભળી વિસ્મય લાગ્યું અને ખીરખલને પૂછ્યું કે કઈ કઈ જાતના આંધળા આવે છે તે તું મને જણાવ. ખીરખલ બોલ્યો, મુખ્ય આંધળા બે જાતના થાય છે, જેઓને આંખ હોતી નથી તે એક જાતના આંધળા છે. અને બીજા છતી આંખે આંધળા છે. તે છેલ્લા વર્ગમાં વળી હું જાણું છું ત્યાં સુધી ત્રણ વિભાગો છે-૧. જેઓને છતી પરમેશ્વરે આંખ આપી છે પણ તેનો ઉપયોગ કરતા નથી. ૨-કેટલાકે આંખ છતાં પૈસાના મદદથી આંધળા છે અને ૩-જેઓના શરીરમાં કાંઈ ખાપણ હોવાથી આંધળા

ગણાય છે, જેમ કે પગ, વિગેરે. એ સિવાય બીજી ધણીક પ્રકારનાં આંધળાઓ છે, પણ હું હાલ યાદ કરી શકતો નથી. આ સાંભળી બાદશાહ અચંબો પામ્યો, અને તેને એ સર્વ જાતના આંધળાઓની હસ્તી બાબે પુરવારી આપવા જણાવ્યું. એટલુંજ નહીં પણ જે તેમ કરવામાં તે નિષ્ફળ થાય તો તેની સજામાં આંખો ફેડી નાંખવાની તેને સજા કરવાની ધમકી આપી. ખીરબલે પોતાની પુરવારી બતાવવાને થોડીક મહેતત્ર માંગી અને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. થોડાક દિવસ ગુજ્યા બાદ ખીરબલ અગર આગળ જઈ પોતાની બાજુમાં રૂમાલ પાથરી બેઠો. અને બાજુમાં ખડીયો કલમ મુકી કાંઈ લખવા માંડ્યું કેટલાક અમલદારો જતાં આવતાં ખીરબલને આ અવતારે બેઠેલો જોઈ ચકિત થયા અને પૂછવા લાગ્યા, કે “ખીરબલરાજ, અહીં આ શું કરે છે? ખીરબલે તેઓનાં નામો લખી લીધાં. ખીજે દિવસે ત્રીથરા ત્રીથરા પોશાકમાં ખીરબલ દરબારના કેટલાક અમલદારો હજુર હાજર થયો. તેઓએ વિચાર્યું કે કદાચ બાદશાહ ખીરબલથી નારાજ થયો હશે. કેટલાક તો કશું બોલ્યાજ નહીં. જ્યારે કેટલાકેએ તેને ઓળખતાજ નહીં હોય એવો દેખાવ કીધો. ખીરબલે તે સઘળાનાં નામો પૈસાથી છકેલા છતી આંખે આંધળાઓની ટીપમાં લખી લીધાં. એક ચોક્કસ દિવસે તે સઘળાઓને દરબારમાં હાજર રહેવાની ચેતવણી આપી તે ચાલ્યો ગયો. ઠરાવેલા દિવસે તે પોતે પણ દરબારમાં હાજર થયો, અને તેજ મુજબ પેલા સઘળાઓ પણ ત્યાં જમાવ થયા હતા. ખીરબલ બાદશાહ આગળ ગયો અને જણાવ્યું કે હું મારા જોડે બે પ્રકારના આંધળાઓને લઈ આવ્યો છું, માટે આપ નામદાર ફરમાવો તો તેમને તમારી રૂબરૂમાં હાજર કરું. બાદશાહે સઘળાઓને પોતાની હજુર રજુ કરવાને હુકમ કીધો. તે પ્રમાણે સઘળાઓને રજુ કરી તેમના નામની ટીપ પણ રજુ કીધી અને જણાવ્યું કે, મારી ટીપમાં જુદા જુદા વર્ગોના આંધળાઓનાં નામો છે. અને તે આપ નામદારે જોઈ લેવાં. પહેલાં આંખે આંધળાઓને રજુ કીધા અને તેમને જોઈને બાદશાહે લગભગ ગુસ્સામાં જણાવ્યું કે આ તો પ્રત્યક્ષ છે, એક આંધળો પોતે પણ આંધળોજ છે એમ કહી શકે, માટે એ લોકોને અહીં આણી તેં શું વાધ માર્યો?

આગળ ચાલો નામદાર, ખીરખલ બોલ્યો, આ ડીપ જુઓ; એક દિવસે હું બજાર આગળ રમાલ પાથરીને લખતો હતો. હું શું કરું છું તે પોતાની આંખે દેખ્યા છતાં તેઓ મને પૂછવા લાગ્યા કે “ખીરખલ તું શું કરે છે?” એ ઉપરથી મેં તેમને છતી આંખે આંધળાની ઉપમામાં મૂક્યા છે બાદશાહ આ સાંભળી ખુબ હસ્યો, અને પછી પૈસે છકેલા આંધળાઓને રજુ કરવા ફરમાવ્યું. ખીરખલે પહેલાં પેલાજ અમલદારને રજુ કર્યો અને જણાવ્યું કે હું જ્યારે તેના આગળ કંગાળ પોશાકમાં રજુ થયો ત્યારે તેણે મને પીછાણતો હોવાના અખાડા કીધા. તો હવે તમે તેને સવાલ કરશો કે એ મને ઝાળખે છે કે કેમ? હજુરે તેના તરફ જોયું તો તે પોતાની ચાલ માટે શર્મિંદો થઈ ગયો, ખીરખલે ટકોર કીધી કે મને કંગાળ પોશાકમાં જોઈને તેઓએ પૈસાથી છકેલા હોવાને કારણે મને પીછાણતા ન હોય એમ છતી આંખે આંધળા બન્યા. સંજળાઓને આથી પેટ પકડી હસવું આવ્યું. આ પછી લુલા, લંગડા હોય ને આંધળા હોય તેવાઓને હાજર કરવાની માંગણી કીધી; પણ તેઓને હવે પછી કોઈ બીજી તકે હાજર કરવાની ખીરખલે કચુલાત આપી.

ચોડાક દિવસ પછી એક મેજબાનીને કારણે બાદશાહના મેહેલમાં લોકોની ભારે મેદની મળી હતી. સાંજે સહેજ અંધાર થતાં ખુદ ખીરખલ પણ કેટલાક સોયતીઓ સાથે હાજર થયો. ત્યાં આવતાં વાર તેણે ખુમ ખારી કે મેહેલમાં આગ લાગી છે. લોકો ગભરાઈને વીહિલા ફાંફલા જેમ ગમે તેમ નાહાસવા લાગ્યા, અને ગરબડમાં કોનાં પગરખાં કોનાં પગમાં અને કોનાં ખાંસડાં કોણના પગમાં એવો મામલો થઈ ગયો. છતાં તેઓ બહાર આવીને જુએ છે તો આગબાગ તો કંઈ હતીજ નહીં, એટલે બધા બોલવા લાગ્યા કે આ ગરબડ મચાવવા માટે ખીરખલ અને તેના સોયતીઓ જોખમદાર છે. વઝીરે પણ અકબર હજુર ફરિયાદ ગુજરી કે આ પ્રમાણે ખોટો ગભરાટ મચાવવા માટે ખીરખલ જોખમદાર છે અને તેને તે માટે સજા થવી જોઈએ. છતાં બાદશાહે તો ધીરે રહીને ખીરખલને પૂછવા માંડ્યું કે ખીરખલ, આ બધી ધમ્માચકડી શા કારણથી મચાવી તે સમજાવ. ખીરખલે જવાબ દીધો કે લોકો પગે આંધળા છે કે કેમ તેની તપાસ લેવા

માટે આ તદખીર લગાવી હતી. તમે જોશો કે થોડાકજ પોતાના જોડ પગમાં પહેરી શક્યા છે, ત્યારે બાકીના ખીનજો તો ભલતા સલતાજ પગમાં ધાલીને નીકળી પડ્યા છે, એટલે તેવાઓને હું પગે આંધળાના વર્ગમાં ગણું છું. દરખારીઓ પોતાની ભુલ થઇ તે માટેજ અને તે ભુલનો લાભ, ખીરબલે કેવા પ્રકારે લીધો તે માટે શર્મિંદા થઇ ગયા. બાદશાહથી હસવું થોભાયું નહીં અને ખીરબલને તેની હાજરજવાબી યુક્તિ માટે મોડું ઇનામ બક્ષી વિદાય કર્યો.

બાદશાહ-ખીરબલ વચ્ચે બાપબેટાનો ફારસ.

એક દિવસે શાહ અકબર દરબાર ભરી બેઠો છે. સધળા દરબારીઓ, એલ-ચીઓ, વઝીરો, લશ્કરી સરદારો તથા ખંડણિયા રાજાઓ વગેરે અમીર-ઉમરાવો પોતપોતાની જગાએ ખીરાજમાન થઇ ગયા છે, પણ ચોતરફ નજર કરતાં માલમ પડ્યું કે ખીરબલ હાજર નથી. સર્વ કોઇની નજર તેના માટે ટાંપી રહી કે બાદશાહનો મશ્કરો અને ખાસ સલાહકારજ દરબારમાં મળે નહીં. ખુદ શાહ પોતે પણ તેની ઝેરલાજરી જોઇને ઇતેજર થયો કે શા સમયથી આજે ખીરબલીઓ હજી હાજર થયો નથી. તેને બાદશાહે તેડાં ઉપર તેડાં મોકલ્યાં ત્યારે તે ભાઇસાહેબ ધણીક વારે હાંફલા ફાંફલા આવીને પોતાની જગાએ ખીરાજ્યા. તે પોતાની જગા ઉપર હજી તો ઠરીઠામ થાય તેટલાંમાંજ બાદશાહે પૂછ્યું કે ખીરબલ આજે આટલી બધી ઢીલ થવાનું કારણ શું? ખીરબલે જવાબ દીધો, “બાદશાહ સલામત હું ક્યારનો આવી લાગ્યો હોતે પણ મારો નાનો બુચો બહુ છેડાઇ પડેલો હોવાથી તેને શાંત કરતાં વખત લાગ્યો. તે તો ધોધમાર આંસુએ રડવાજ પડ્યો ને હું તે સમજી શક્યો નહીં કે બેટમજી, શા માટે છેડાઇ પડ્યા છે? તેને શાંત કરવાના તરેહવાર ઉપાયો કીધા પણ ફેકટ, અને તેથીજ મને આ ઢીલ થઇ છે.” બાદશાહ ગુસ્સે થઇ બોલ્યો કે આટલાં નાના બાળકને શાંત કરવાનું આટલું મુશ્કેલ છે? ખીરબલ ઠાવકું મોંઢ કરી બોલ્યો, ગરીબ પરવર, તમને એ બાબતની ખબરજ ન હોય. તમને કોઈ નાનાં બચ્ચાં નથી, છતાં મારા ધારવા પ્રમાણે તે હોય તો

પણુ તેમની દેખરેખ રાખવાનું કામ તમે નામવરને માથે ક્યાંથીજ પડે? બાદશાહે ગગડાટ કીધો નહી, નહી, ખીરખલ, હું એવી બાબતથી અનુણ્યો નથી; હું તારી જગાપર હોવું તો ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં છેડાયલાં બાળકને શાંત કરી નાંખું. ખીરખલે હવે આગળ ભાગ ભજવવા માંડ્યો અને બોલ્યો ગરીબ પરવર, આ ગરીબ પ્રજા તે તમારી છોડ જેવી છે, એટલે હું પણ એક તમારી રૈયતજ છું, એટલે હું એક બાળકનો ભાગ ભજવું અને તમે મને શાંત કરવા તજવીજ કરો. બાદશાહ આ કરવાને કમ્બલ થયો. એટલે ખીરખલે તો નાના બચ્ચાંની માફક એવો મોટો ભેંકડો તાણવા માંડ્યો કે એક નાનાં બાળક કરતાં પણ નપેતર બાદશાહ તખ્તેથી હેડે ઉતર્યો અને તે બાળકને શાંત કરવા લાગ્યો. તેને પસવારી ધીમે ધીમે હેતાળ શબ્દોથી પુછ્યું ભાઈ તને શું જોઈએ છે? જે જોઈએ તે માગ. શું તને રમકડાં જોઈએ છે, ફલ-ફુલ જોઈએ છે? માગ. તું જે માગશે તે હાજર કરીશ અને છાનો રહે. આ સાંભળીને બાળક (ખીરખલ) તો વધુ ને વધુ છેડાયો, અને કેમે કરતાં મુંગો રહે નહી. ઘણીજ વેળા થઈ અને પતાવતાં પતાવતાં બાદશાહને પરસેવો વળ્યો ત્યારે તે બાળક રડતાં રડતાં બોલવા લાગ્યો “પપા મને શેરડી જોઈએ છે.” શાહે તુરત હોકમ કીધો કે ત્યાં શેરડીના ભારેભારા રણુ થઈ ગયા, અને તેમાંથી પેલા બેબીને ગમે તે પસંદ કરવા કહ્યું. બેબીએ એક શેરડીનો સાંકો કહાડ્યો, પણ તે ફેંકી દઈને પાછું ભુંગળું ટુંકવા માંડ્યું. કેમે કરતાં તે શાંત થાય નહી. ઘણુંજ થયું ત્યારે તેણે હોકમ કીધો કે શેરડીની ગંદેરી કરી આપો. આ હોકમ થતાંજ શાહને ધીરજ આવી કે નાનો બાબો હવે શાંત થશે. થોડી વારમાં ગંદેરીથી ભરેલી રકાબી લાવી તેના હજુર મુકામમાં આવી કે તેણે તો પાછો પણ ભેંકરો તાણવા માંડ્યો અને તે એટલો મોટો કે આખી દરવાજા ખળભળાટમાં પડી અને શાહને પોતાને પણ પરસેવો છુટવા માંડ્યો. ઘણોજ પતાવટે પતાવટે બાબાજી કાંઈક મુગા પડ્યા, અને રડતાં રડતાં બોલ્યા કે “પપાજી આ ગંદેરી મને નહી જોઈએ, એજ બધી મને પાછી આપી કરી આપો. બાબાજીનાં આ અડપલાં જોઈ પપાજી હવે કંટાળ્યા અને હાર્યા, અને અંતે બોલી દીધું કે “ખીરખલ ખીરખલ, તું જીત્યો અને હું હાર્યો.”

ખીરખલ અને તાનસેનની પરીક્ષા-

ખીરખલ પાસ-તાનસેન નાપાસ.

જેમ જેમ ખીરખલ અકબરની નજરમાં માનીતો થતો ગયો, અને જેમ જેમ તેનો વગવસીલો દરબારમાં વધવા લાગ્યો તેમ તેમ મુસલમાન દરબારીઓ અને મોહમેદન અમીર ઉમરાવોમાં ધર્ષા-અદેખાઇનું મોટું મુળ તે ધધ પડ્યો. દરેક બાબતમાં શાહ અકબર જેમ તેનો શબ્દ ઉપર રાખે, તેમ તેમ તેઓ દરેકે દરેક બાબતમાં શાહની સભામાં જાણે નાનો સરખો બળવો જગાડી મુકે. આ લાગણી દિનપ્રતિદિન એટલી બધી હદે વધી ગઈ કે તેઓ એક દિવસે ભેગા થઈ શાહ અકબર હજુર એજ બાબતમાં ફરિયાદ કરવા અને ઘટતી દાદ મેળવવા તૈયાર થયા. એજ વખતે શાહની દરબારમાં તાનસેન નામનો એક ઉસ્તાદ ગવૈયો હસ્તી ધરાવતો હતો. તેણે પોતાનાં ચાતુર્ય, હુશિયારી અને કળાકૌશલ્યથી દરબારમાં નામ કઢાડ્યું હતું, અને તે સઘળા બદલ તેને જુદા જુદા નામચીન ખેતાઓ પણ આપવામાં આવ્યા હતા. લગભગ ૨૬ ગવૈયાઓ દરબારમાં ભેગા થયા હતા, અને તે સાથે મીયાં તાનસેન પણ હતા. શાહની દરબારમાં તેની આમદ થઈ તે આગળ તાનસેનનો મુરખી રામચંદ્ર ગણાતો હતો. ઘણાક ગાયન વગેરેનાં તેનાં બનાવેલાં જોડકાં અને કવિતા શાહ અકબરના નામે લખાયેલાં છે, અને તેના ગાયનો આખાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં તેની મધુરતા અને ઉત્તમતા માટે વખણાયેલાં છે. તાનસેને ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાંના ઘણાક રાજરજવાડાઓની દરબારમાં નામના મેળવી હતી. તાનસેન જતે મોહમેદન હતો અને ખીરખલની માફક બ્રાહ્મણ અને મુર્તિપૂજક ન હતો. સઘળા દરબારીઓનો મત એવો હતો કે ખીરખલના જેવોજ તાનસેન પણ ગાયનકળામાં પ્રવિણ છે; અને વળી જતે મુસલમાન છે, આ ખીના ધ્યાનમાં રાખી તેઓ શાહ હજુર ખડા થયા કે કૃપા કરી ખીરખલની જગા તાનસેનને આપવી, અને તેમ કરીને એક મુર્તિપૂજક જે એક મુસલમાનના રાજ્યમાં ભારે સન્માન મેળવવા પામ્યો છે તે, એક મુસલમાનને આપવું. આ ફેરફાર કાઢાથી આખી મુસલમાન કામમાં સંતોષની લાગણી પેદા થશે એમ તેઓએ શાહને જણાવ્યું.

આ માંગણી સાંભળીને શાહ અકબરને કાંઈ થોડો અચંચો લાગ્યો નહીં; છતાં કાંઈ પણ ગુસ્સો દેખાડ્યા વગર કાવકેપણે તે બોલ્યો કે, હું તાનસેનને સારી પેઠે ઓળખું છું. તે માત્ર ગાયણવાદન વિધામાં નિપુણ છે, પણ દરબારી ખટપટમાં તેનું કસું ગભું નથી. એટલુંજ નહીં પણ ખીરબલના જીવું ચઢતા પ્રકારનું બુદ્ધિબળ પણ તે ધરાવતો નથી. શાહને ફ્રાસલાવવાના પ્રયત્નમાં આ પ્રમાણે નિષ્ફળ થવાથી તેઓ બધા બાદશાહ હજુરથી ખસ્તા થઈ ગયા, છતાં પણ પોતાના તે પ્રયત્નમાં બહુ મક્રમ થતા ગયા. તેઓએ પોતાની મમત છોડી નહીં, અને કોઈ પણ પ્રકારે ખીરબલને શાહની નજરમાં હલકો બનાવવાની તજવીજ બહુ જોરથી કરવાનો ઠરાવ કરીધો. સઘળાઓ વળી એક રાત્રે એક દરબારીના મકાનમાં ભેગા થયા અને ત્યાં બધાઓએ ખીરબલને ગમડાવી પાડવાની તરેહવાર યુક્તિઓ સુઝાડવા માંડી. એક દરબારીએ સૂચવ્યું કે હું મારા મકાનમાં ગાયનનો એક જલસો કરાઉં, જે વેળા તાનસેન પોતાનાં જીવ બેહેલાવનારાં ગાયનો રજુ કરશે, અને ત્યાં શાહને પણ હાજર રહેવાનું આમંત્રણ કરવું. અને તાનસેનના હુજરથી તેને રીઝવીને તેનું ઘટતું ધનામ તેને અપાવવું.

આ સૂચના સાંભળતાંજ સઘળા ખુશ ખુશ થઈ ગયા અને આફ્રિનના ઉદ્દગારો ઢાઢી અલ્લાહ તથા પેગમ્બરની સહાયતા માંગવા લાગ્યા.

એક ઉમરાવે તો પયગમ્બરની દાહડીના કસમ ખાધને કહ્યું કે જ્યાં સુધી આ મુર્તિપૂજક હિંદુની ચઢતી આપણે અટકાવ્યે નહીં, ત્યાં સુધી આ સઘળા મુસલમાની દિનદારોએ જાંપીને બેસવું નહીં.

એ ગોઠવણ મુજબ બીજેજ દિવસે એક મોટો જલસો કરવામાં આવ્યો અને ત્યાં બાદશાહને પણ આમંત્રણથી બોલાવ્યામાં આવ્યો. બેશક આ જલસો, બહુ ફતેહમંદ ઉતર્યો અને બાદશાહ પણ ઉસ્તાદ તાનસેનની ઉસ્તાદી ઉપર વાહવાહ પુકારી. જલસો થઈ રહ્યા પછી જલસો કરનાર યજમાને પોકાર્યું કે “ધણું જીવો તમો નામવર શહેનશાહ, હવે તમો તાનસેનની ચોચતા પીછાણો છો તો તેને ખીરબલ કરતાં વધુ માનપાનથી નવાજવાની કરમ બક્ષેસ ફરમાવશો એવી અમને ઉમેદ છે.”

શાહે ઉત્તર આપ્યો, તમે બાધઓ ભુલો છો. તાનસેન અને ખીરબલ વચ્ચે કશી સરખામણી થઈ શકેજ નહીં, નિર્જીવ મચ્છર કદાચ હાથીની અદેખાઈ તમારા કાનુન પ્રમાણે બોલ્યે તોજ કરી શકે, છતાં તાનસેનને મારા સલાહકારના ઓઘા ઉપર નેમવાનું બહુજ બેહુડું થઈ પડે. આમ બોલવા છતાં, શાહ અકબરે, ખીરબલનાં બુદ્ધિબળનાં ચઢિયાતાંપણાની કસોટી કરી જોવાનો ઠગવ ડાઘો. બરમાના રાજા ઉપર તેણે બે એકસરખા પત્રો લખ્યા, અને તેમાં જણાવ્યું કે બંને જણા તમને કાગળ પોહોંચાડે કે તે બંનેને હાર કરવા. એક પત્ર તાનસેનને અને એક ખીત્તે ખીરબલને આપ્યો, અને તે બરમાના રાજાને પોહોંચાડવાની તેમને તાકીદ ડાઘી. ખીરબલ શંકા-શિલ થયો. તેણે વિચાર્યું કે આવું અપ્રાસંગિક કામ કોઈ દિવસે થયું નથી, અને વિચાર્યું કે મેં કોઈ દિવસે રાજનું રાજના કોઈ માણસનું કે ખુદ રાજકર્તાનું પોતાનું કંઈજ બુરું કર્યું નથી. તેણે માન્યું કે, મનુષ્ય સ્વાભાવનાં પોતાનાં જ્ઞાનબળથી તથા અનુભવથી બરમામાં પણ તે અચળ રહી શકશે.

ખીરબલ અને તાનસેન બંને સાથે મુસાફરીએ નીકળ્યા, અને ઘણીક હાડમારી અને વિઠંબણા પછી તેઓ બરમાનાં રાજનગરમાં દાખલ થયા. તે વેળા રાત પડી ગયત્રી હોવાથી શહેરના દરવાજા બંધ થઈ ગયા હતા, તેથી તેઓને શહેર બાહારની એક ધર્મશાળામાં આખી રાત ઉતારો લેવો પડ્યો. સવારના પહોરમાં તેઓએ પોતાની આમદની ખબર ધટતા અમલદારોને પોહોંચાડી, જેઓએ ધટતા વખતમાં તેમને નાજા હળુર ઉભા કીધા. બંનેએ પોતપોતાના બંધ કરેલા પત્રો, રાજના હાથમાં મુક્યા. પત્રો વાંચી રાજા વિચારમાં પડ્યો કે આવા આબરુદાર જણાતા બે શખસોને એકદમ હાર કરવાને અકબર સરખા ડાહ્યા અને ન્યાયી જણાતા રાજકર્તાને શું મોતેબર કારણ મલ્યું હશે? આવી સજા ક્યા અપરાધ માટે કરવામાં આવે છે તેનું કશું કારણ તો પત્રમાં જણાવ્યું ન હતું. રાજાએ પોતાના વડા પ્રધાનનો મત લીધો અને તેણે એવી સલાહ આપી કે બંનેને એક અઠવાડિયાની મેહતલ આપવી, અને તે દરમ્યાનમાં તેઓએ શું ગુનોહ કીધો છે તેનો

એકરાર કરાવવો, અને ત્યાં સુધી તેમને કેદ કરવા. આ સલાહ માન્ય રાખી અરમાના રાગ્ગએ તેમને નિચે પ્રમાણે કડા સંભળાવ્યું:—

ખીરખલ અને તાનસેન, તમે ધ્યાનથી સાંભળી લેજો, તમારા રાગ્ગએ હોકમ લખ્યો છે કે તમને બંનેને ઠાર મારવા. ખરેખર તમે કોઈ એવો મહામજબુત ગુન્હો કીધો હશે કે તમને તમારા વતનમાંજ મારી, તમારા હાકડાંને પણ વતનમાં રહેવા દેવાં નહીં. પણ જ્યાં સુધી હું તમારો ગુન્હો જાણું નહીં અને તે ગુન્હો માટે આ સજાને તમો લાયક છો કે નહીં તે જાણું નહીં ત્યાં સુધી, તમોને ઠાર મારવાનું કામ કરનાર નથી. માટે હું તમોને એક અકવાડિયાનો વખત આપું છું તેમાં તમે વિચાર કરી, તમારા ગુન્હાનો એકરાર કરવાનું દરસ્ત વિચારશો.

ખીરખલ તો આ સાંભળીને રાગ્ગને નમ્યો અને ઘટતા નમસ્કાર કર્યા. તાનસેન જે આપણે આ સાંભળીને ગાભરો બની ગયો, તેને તો કાંઈ સુઝ પડ્યું નહીં, છતાં હિમ્મત રાખી ખીરખલને પગલે ચાલી તે પણ રાગ્ગને નમ્યો. ત્યાંથી તેઓને કેદખાને લઈ જવામાં આવ્યા. ત્યાં ગયા પછી ગભ-સયલા તાનસેને ખીરખલને વિનંતી કીધી કે, તું તારી અકલથી કાંઈ તદખીર લગાવ કે આપણો અહીંથી છુટકો થવા પામે, ખીરખલે તેને હિમ્મત આપી કે તું શીકર કરીશ નહીં. આવા કટોકટના સમયમાં પણ આપણો છુટકો મુશ્કેલ નથી. માટે દીલને ખુશ રાખ અને કહું છું તે સાંભળી ધ્યાનમાં રાખ. આપણને ફાંસી દેવા લઈ જવામાં આવે ત્યારે, ત્યાં પહેલી ફાંસી તને દેવાની કાકલુદી કરવી, અને હું પણ ત્યાં એજ પ્રમાણે પહેલે મને ફાંસી દેવાની કાકલુદી કરીશ. તે પછી શું કરવું તે હું કરી લઈશ, એટલે આપણે છુટી ચુક્યા એમજ સમજ. જે એમ થાય તો મારી વૃદ્ધ માતાના તારા ઉપર આશિર્વાદ ઉતરશે, તાનસેને ઉત્તર આપ્યો.

કેદમાં પડ્યા પછી આઠમે દિવસે ખીરખલ અને તાનસેનને ફાંસી લટકાવવા લઈ જવામાં આવ્યા. ત્યાં જતાંજ બન્નેએ ખેંચતાણુ કરવા માંડી. તાનસેન કહે, બાઈઓ પેહેલા મને લટકાવો, અને ખીરખલ બોલે કે, નહીં

મને પહેલે લટકાવો. બંને વચ્ચે એટલી હોસાતોસી થવા લાગી કે ફાંસી દેનારા તથા ખીજા જે અમલદારો ત્યાં હાજર હતા તેઓ અજાણ્ય થયા કે આમાં કાંઈપણ ભેદ છે. એટલે બંનેને રાજાજી હજુર લઈ જવામાં આવ્યા. રાજા પણ આ તેમની હોસાતોમી જાણીને તાજુબ થયા. એટલે તેણે પુછવા માંડ્યું કે, ઓ હિંદુસ્તાની માણસો. તમારી વર્તણૂક કાંઈ ભેદ-ભરેલી જણાય છે; તમે મને જણાવશો કે તમે શું ગુન્હે કીધેલો છે, તો તે એકરાર સાંભળી હું તમને છોડી દઈશ. ખીરબલે તે સાંભળી જવાન ઉપાડી, -નામદાર રાજાસાહેબ, હમારા શહેનશાહ અકબરને હમારી જીન્દગીનો અંત આણવાના ગંભીર કારણો છે, અને હમારી ફરજ છે કે હમારે તે ખુલ્લું કરવું નહીંજ. રાજાએ તેનું આવું બોલવું સાંભળી તોખાહ કીધા. અને બોલ્યો કે એક માણસ પોતાની જીન્દગીનો પુરો લાભ હજુ તો લઈ ચુક્યો નથી તેટલામાં તેને આ પ્રમાણે દુનિયાથી ઉખેડી નાખવો એ વાજબી નથી, એટલું જ નહી પણ અમારા ધર્મના ફરમાનથી પણ વિરૂદ્ધ છે.

હવે ખીરબલે ખુદ્દિ લડાવી-તે બોલ્યો-મેહેરબાન રાજાજી હું એક છુપી ભરમની વાત તમારા હજુર ખુલી કરું છું, છતાં મારે કહેવું જોઈયે કે અમને બંનેને મોતનો કસોડો નથીજ. લાંબો સમય થયાં મોગલ શહેનશાહને તમારું રાજ લઈ મેલવાની ઈચ્છા થઈ છે, પણ તે તમારા જોડે લડાઈ કરવા માંગતો નથી. બનારસથી આવેલા એક વિદ્વાન જ્યોતિષીએ, તારા અને નક્ષત્રો વગેરે વર્તિ ખાનગી રીતે જાહેર કીધું છે કે એવી કોઈ લડાઈ થાય તો તેનું સંગીન પરિણામ આવવા વગર રહે નહી. આ કામ કેવી રીતે પાર ઉતરે તેનો સલાહ તે જ્યોતિષીને પુછતાં; તેણે હમોને બે પત્રો આપી તમારા તરફ મોકલવા હોકમ કીધો. જે કોઈ પહેલો કાર થશે તે પાછો જન્મતાને વાર તમોને ગાદીપરથી ઉઠાડી મુકશે અને રાજા થશે, અને જે તેની પાછળ કાર થશે તે પ્રધાન થશે. હમો બંને દરબારમાં માનીતા હોવાથી તેણે હમોને આ પ્રમાણે મારી નાંખી કામ કહાડી લેવાની જુગિત માત્ર કરી છે.

રાજા પોતાના પેગંબરનાં નામને યાદ કરી બોલ્યો કે, હું કાંઈ એ રાજ્યનો ખંડણીઓ નથી કે તેનો હોકમ માથે ચઢાઉં, અને એ નિર્દોષ માણસના નાહક પ્રાણ લઉં, માટે હું તેનો હોકમ માનતો નથી. માટે ઓ તમે હિંદુસ્તાનના માણસો, હું તમોને છોડી મુકું છું, તમે છુટા છો, તમે ગમે ત્યાં જાવો. તમે અહીં રહેશો ત્યાં સુધી મારા હાથથી જે કાંઈ એરમેહરખાની દેખાડવામાં આવી છે, તેનો પુરતો બદલો હું તમોને આપીશ.

ખીરબલ અને તાનસેન બંને રાજાના પદરોણા તરીકે કેટલાક દિવસ સુધી રહ્યા, અને તે પછી બરાબર અસખ્યાય વિગેરે બાંધી તેઓ હિંદુસ્તાન આવવા નીકળ્યા. રાજાએ પણ તેઓ સહીસલામત મુસાફરી કરે તે માટેનો પુરતો બંદોબસ્ત કરી આપ્યો, એમ કરતાં ઘણે વખતે તેઓ પોતાની દરબારમાં આવી પહોંચ્યા. તાનસેન તો પોતાનું મોટું બાદશાહને દેખાડતાં બીધો અને ઘણાજ શરમાયો, એટલે તે તો પાંધરો ધરે ગયો, પણ ખીરબલ કાકા તો ધસ્યા રાજમેહેલમાં. બાદશાહ અકબર દરબાર ભરી બેઠો હતો ત્યાં હાજર થઈ ખીરબલે હિંદુસ્તાનથી ગયા પછી બરામામાં શું બન્યું અને પાછા ફરતાં શું થયું તે બંધી અથગતિ કહી સંભળાવી. આ સાંભળી અકબરે બધા દરબારીઓને સવાલ કીધો કે હવે તો તેમની ખીરબલનાં બુદ્ધિબળ વધે પુરતી ખાતરી થઈ ખરી કે ?

આટલું છતાં. એક મુસલમાન દરબારી પોકારી ઉઠ્યો કે, બરાબર છે, બરાબર છે, દુનિયાદારીનાં ઝાહપણમાં તે ગમે તેવો કુશળ હોય. પણ આખર કરે ને તે મૂર્તિપૂજક છે, તે જ્યાં સુધી પોતાનું મોહકું મક્કા તરફ ફરવે નહી ત્યાં સુધી આપની મેહેરખાનીને અયોગ્યજ છે.

અકબરે આ ઉદગાર સાંભળી બહુ અફસોસ કીધો, અને બોલ્યો કે, મારી હિંદુ રૈયત જોડે ખટપટમાં ઉતરતાં અલ્લાહ મને પાછો વાળે ! પછી બધા મુસલમાનો તરફ ફરી ને બોલ્યો, ધર્મ સંબંધી ખટરાગમાં માથું મારવાનો તમને શો હક્ક છે ? એક માણસનો ધર્મ તે તેની પોતાની બાબત છે, જ્યારે હું પોતે બીજાથી દોરાઉં ત્યારે મને બીજાઓને દોરવવાનો શું હક્ક છે ? જુદા જુદા ધર્મ તે બધા એકજ રસ્તે જવાના માર્ગ છે.

જ્યારે મુસલમાન ઉમરાવોએ આ સખુન સાંભળ્યા ત્યારે તેઓ બધા ચુપ થયા, અને ફરીવાર એવી ખટપટ જગાડી નહી.

સખસે બડી ચુપ-તેમાંજ શોભા-બાદશાહને કેમ બતાવ્યો?

એક દિવસે બાદશાહના મોટા ગુરજી જે જતે પીર હતા તેઓ, મકાશરીફથી નીકળેલા ગામોગામ ફરતા ફરતા દીલ્લીમાં આવી પહોંચ્યા. બાદશાહે તેમને ભારે સન્માન આપી ખુદ પોતાના મહેલમાં ઉતારો આપ્યો; અને જેટલો વખત તેઓ ત્યાં રહ્યા તેટલો વખત દરરોજ બાદશાહ પોતે પણ તેમના દર્શન કરવા રોજ જતો. ઘણેક દિવસે ગુરજી જવા નીકળ્યા ત્યારે બાદશાહે રીવાજ પ્રમાણે તેમને ઘણુંક નજરાણું ભેટ કીધું. તેઓ ગયા પછી બાદશાહને ખીરખલની ટોચ બતાવવાની મરજી થઈ, એટલે તેણે મુઠ્ઠા કે ખીરખલ, જેમ અમારા ગુરજી છે તેમ તારા કોઈ છે કે નહીં? ખીરખલ બોલ્યો, બાદશાહ સલામત, મારા ગુર ઘણા છે, પણ તેઓ આ દેશના રહીશ નથી તેથી તમારા જોવામાં આવતા નથી, પણ મેં સાંભળ્યું છે કે મારા વડા ગુરજી અત્રે પધારેલા છે, પણ તેઓ ક્યાં રહે છે તેની હજી મને ભાળ લાગતી નથી, કેમકે તેઓ એવા નિર્લોભી છે કે મુજ જેવા ગરીબ શિષ્યને ત્યાં એણેબોલાવ્યા જતાએ નથી. બાદશાહે કહ્યું, ખીરખલ, મારે તેઓના દર્શનનો લાભ લેવાની ઇચ્છા થાય છે તો તે ગમે તેમ તું પુરી કર. ખીરખલે તે કયુલ કીધું. ખીરખલ તે પછી ઘરે જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં તેને એક કઠીયારો મળ્યો જે જંગલમાંથી લાકડાનો ભારો માથે ચઢાવી ખરિદદારની શોધમાં આમતેમ ફરતો હતો. ખીરખલે તે ભારાની કિમ્મત પુછી તે આપી તે ભારો લઈ ઘરે ચાલ્યો. ભારો નખાવી તે કઠીયાગ જેડે વાતે વળગ્યો. પહેલાં તો તેણે એ બાપડાને ખુબ ભણું માણસ જણાવી તાડે ચઢાવ્યો, અને છેવટે તેણે કહ્યું કે મારે એક કામ છે તે જો તું બરાબર બજાવે તો તને પચાસ રૂપીઆ ધનામ આપીશ. કઠીયારાએ વિચાર્યું કે આ તો દીવાન પોતે છે એટલે કદાપિ વેંટે પકડશે તો પણ ના પડાવાની નથી. માટે આ તો સામા રૂપીયા મળે તો ના શાને માટે પાડું?

એટલે તેણે મોટી ખુશીથી કામ બજાવવાની હા પાડી. ખીરબલે જોયું કે આ બકરેં હીક હાથ લાગ્યું છે એટલે તેને હાથે પુરેપુરેજ વેશ બજાવવો. તેને સાધુબાવાનો પોશાક સજ્જતી હાથમાં ઝોળી આપી હનુમાનના મંદિરમાં જઈ માળા ફેરવ્યા કરવાની તકીદ કરી. તેને એટલે સુધી કહ્યું કે, ખુદ બાદશાહ વટીક તારા આગળ આવશે, તારા પગ આગળ નજરાણાંના ઢગલા કરશે, પણ તારે કશાને હાથ સુધ્ધાં લગાવવો નહીં. તારે તો જાણે ઇશ્વરમાંજ ચિત લગાડેલું હોય તેવો દેખાવ કરી માળા ફેરવ્યા કરવી. કોઈ ગમે તેટલું બોલાવે તેઓને મોઢું ઉઘાડીને તો શું, પણ ઇશ્વરમાંજ સુધ્ધાં જવાબ આપવો નહીં. હું પોતે તારી પાછળ છુપો ઉભો રહીશ; અને તું આ મારેં કહેલું કેમ અમલમાં મુકે છે તે જોતો રહીશ. જે તેમાં કંઈ પણ ખામી આવી તો તારો જીવ જનનો સોદા સમજવો. એમ કહી તેને શરીરે રાખ ચોળાવી કોપીન પહેરાવ્યું અને માથે ભગવતી ઝટા બાંધી, તેને અબધુત યોગીનો અવતાર આપી દીધો. મંદિરમાં લઈ જઈ આજીઆજીની જગા સાફસુફ કરી મૃગચર્મ પાથરી તેના ઉપર બેસાડ્યો, અને સખત તાકીદ આપી. ત્યાંથી ખીરબલ બાદશાહ આગળ ગયો, અને બધા દરબારીઓની હજુરમાં કહ્યું કે, મારા ગુરૂ મને મળ્યા છે, તેઓ તમારી મુલાકાત કરવા કમુલ થયા છે, પણ મને પોતાને હાજર રહેવાને ના પાડે છે, માટે આપ છડી સવારી સાથે હનુમાનનાં મંદિરમાં સીધાવો. બાદશાહ, ખીરબલના ગુરૂને મલવાની હોંશમાં અમીર ઉમરાવો સાથે મંદિરમાં ગયો. ત્યાં જઈને જોયું શું કે સાક્ષાત્ પરમેશ્વરનો અવતારજ જાણે ત્યાં પધાર્યો છે, હાથે માળા ફેરવ્યા કરે છે અને કોઈ તરફ લેશ દૃષ્ટિ પણ કરતો નથી. બધા તેને નમ્યા અને હાથ જોડી ઉભા. પછી બાદશાહે નમ્રતાથી પુછ્યું, મહારાજ આપનું નામ તથા તેમજ આપના પિતાનું નામ નિવેદન કરશે તો મુજ ઉપર કૃપા થશે. મહારાજ તો બોલેજ શાના! તેઓને તો શીખાડી રાખેલું તેમ કાનમાં પુમડાં ખોસી જાણે માળાજ ફેરવવામાં તક્લીન થઈ બેઠેલા. બાદશાહે ઘણી આજીજ કરી, પોતે કોણ છે તે જણાવ્યું પણ બાવાજ તો એવું મૈન્ય ધારણ કરીને બેઠેલા કે તેમનો હોઠ પણ હાલે નહી. જ્યારે મહારાજ કાંઈજ બોલ્યા નહીં.

ત્યારે ઘણીક બેટ તેમના ચર્ચુ આગળ ધરી વિનંતી કરી, પણ ગુરૂજી તો ગુપચુપ માળા ફેરવ્યા કરે, અને કોઇના સામે સહેજ દૃષ્ટિ પણ કરે નહીં. આમ જોઇ બાદશાહની ધીરજ ખુટી એટલે અડધું માથું ખોલ્યો,—આ ગુરૂજી તો અમાન પશુ જેવો છે તેથી તેની જોડે વધુ માથું ફેડવાનું પ્રયોજન નથી. પછી તે પૈસા ખીરખલને ત્યાં લઇ જવા હોકમ કરી બાદશાહ દરબારીઓ સાથે પાછો ફર્યો. દરબાર થોડેક વખતે એકઠી થઇ અને ખીરખલને જોઈ બાદશાહે મંદિરમાં બનેલી હકીકત કહી સવાલ કીધો કે “અરે ખીરખલ, મુર્ખસે ગાંડ પડી તો કયા કરના?” ખીરખલે જવાબ દીધો “ચુપ રહેના અચ્છા.” બાદશાહના મનમાં આવ્યું કે, કદાચ તે પૂજ્ય માણસ હજીર છડિસ્વારી સાથે જવામાં મારાથી ખોટું તો થયું ન હોય! એટલે ક્ષમા માગવાને ખીરખલને મંદિરમાં મોકલ્યો. ખીરખલને તો તેજ જોઇતુંજ હતું એટલે એકલોજ મંદિરમાં દોડ્યો. તે વેળા ત્યાં ઘણી આવજવ નહતી, એટલે ઇશારતથી પેલા ગુરૂ થઈ બેઠેલા કઠીઆરાને પોતાને ઘેર તેડી લઇ ગયો અને તેણે પોતાનો વેશ બરાબર ભજવ્યો તે માટે સાબાસી આપી, પણ એ વાત કોઇના આગળ કરવાની સખત મનાઇ કરી તેને ખુબ ઈનામ આપી વિદાય કર્યો. કઠીયારાભાઇ તો નેહાત્ર થઈ ગયા ને બધું લઈ ગાંસડી બાંધી બીજે કેથે પલાયણ કરી ગયા.

કાણીયો હજમ-ખીરખલની કાસળ કાહાડતાં પોતેજ બળી મુઝ્યા!

એક વેળા એવો બનાવ બન્યો કે એક લંપટી મુસલમાન એક હિંદુ કુવારીકા ઉપર મોહી પડ્યો હતો, અને તે કારણે તે તેણીને બહુ પજવતો, પણ બાઇ તેને બીલકુલ ગણકાવતી નહી. અતે એક સમયે બન્નેનો એક ચોકસ ઠેકાણે ભેટો થઈ ગયો, તે તકનો લાભ લઇ તે બદમાસે તે કુવારીકાને ખુબ સતાવવા માંડી. બન્યું એમ કે તેજ સમયે ખીરખલ ત્યાંથી છુપાવેશમાં નગરચર્યા કરવા નીકળેલો આવી મળ્યો. પેલો મુસલમાન તેને જોઇને ખુશી થયો, અને તે કેવાક ઉભરાથી વાત કરતો હોય તેમ તેને

કહેવા લાગ્યો કે ભાઈ, આ મારી પરણિયત સ્ત્રી છે અને તે મને ખીલકુલ ગાંઠતી નથી, હમણાં પણ તે ધરમાંથી નહાસી છુટે છે, માટે મને મદદ કર. મારું નામ સરદારખાન છે, જાતે મુસલમાન છું અને આ રંડા હાલ મને રંજડે છે કે હું તો હિંદુ છું. ખીરખલે મદદ કરવાની કબુલના આપી. તે બાઈને સમજાવી જોવાને બહાને તે મીયાંબાઈને જરા દુર ઉભા રાખ્યા. તેમ જોઈ ખીરખલે તે સ્ત્રીને વિવેકથી પુછ્યું કે, તું કોણ છે અને આ વાતમાં શું ભરમ છે તે મને સાચું કહીશ તો તારો છુટકો જલદી થશે. તેણે પોતાની ઝોળખ આપવાની પણ આનાકાની કરી નહીં. આથી તે બાઈને હિંમત આવી અને પોતાની હકીકત કહી. તેણી બોલી હું હિન્દુ બ્રાહ્મણ જાતિની છું. મારું નામ મહાલક્ષ્મી છે, અને જાતે કુંવારી છું. આ મીયાં લાંબો વખત થયા મારું શિયળ ભંગ કરવા મને સતાવે છે, માટે મારો છુટકો કરશે તો સદાની ઉપધારી થઈશ. ખીરખલે તેણીને હીંમત આપી. ખીરખલે તે મુસલમાનને ખુબ દમ ભીડાવી કહ્યું આ બાપડી નિર્દોષ કુવારીકા રામશંકર બ્રાહ્મણની દીકરી છે, તેને તું અમલદાર થઈને સતાવે છે તો બદશાહનો હોકમ તું ભુલી ગયો લાગે છે, માટે તારું સાઈ આહતો હોય તો અહીંથી ચાલ્યા જા, અને ફરીવાર આ બાઈની સતાવણી કરીશ મા. મીયાંબાઈ તો સામો માણસ કોણ છે તે જાણ્યા વગર સામા તેને ગળે પડવા લાગ્યા કે, નિચ તું ઢોંગ કરીને મારી સ્ત્રીનું હરણ કરી જવા માંગે છે શું? એમ કહી તેણે તો તરવાર કઢાડી, લડાઈ કરવા તૈયાર થઈ ઉભો. ખીરખલે તુરત પોતાના દીલ ઉપર મુસલમાની પોશાક હતો તે કઢાડી નાખી છતો પડ્યો. તે જોઈ સરદારઆ તો ઝંખવાણા પડી ગયા, તરવાર હાથમાંથી પડી ગઈ અને થરથર ધ્રુજવા પડી ગયા. ખીરખલે તેને બાદશાહના કેદી તરીકે પોતાના કબજામાં રાખ્યો, અને બાઈને હીંમત આપી તુરતને માટે પોતાને ઘેર લઈ ગયો. બંનેને લઈને ખીરખલ ઘરે ગયો, અને પેલી બાઈને પોતાની સ્ત્રીને સાંપી તેની દીકરી પ્રમાણે જાતન કરવા તાકીદ કીધી, અને સરદારમીયાંને એક ઝોરડામાં ગોંધ્યો. બીજો દિવસે તેને લઈને ખીરખલ દરબારમાં ગયો. દરબાર બધી આ મામલો જોઈ અજાયબ થઈ. ખીરખલે તે પછી બધી વાત કહી સંભળાવી

એટલે બાદશાહ તો વાઘની પેઠે છેડાયો અને તુરતજ સરદારખાનને કેદ કરવા હોકમ કીધો. આ બધું કામ ખીરબલે કીધેલું હોવાથી બધા મુસલમાન દરબારીઓ તેના ઉપર ખુબ ચીડાયા હતા, પણ કરવું કેમ? બાદશાહનો ખીરબલ ઉપર એટલો વિશ્વાસ હતો કે તેના વિરૂદ્ધની વાત તે સાંભળતોજ નહીં.

આવા સંજોગમાં તેઓને બાદશાહનો કાણીઓ હજમ મલી ગયો અને તેણે ખીરબલનું નીકંદન કાઢવાની તદખીર રચવાનું માથે લીધું. ખીજે દિવસે કાણીયાબાઈ બાદશાહની હજમત કરવા ગયા. હસતાં વાત છેડી, મહારાજ, તમે લાંબો કાળ થયાં સુખ વૈભવ ભોગવો છો, પણ તમારા વડીલો સ્વર્ગમાં ગયા છે તેમના કશા સમાચાર તમે મંગાવ્યા નથી તે સારું નહીં કહેવાય. બાદશાહે પણ તે સ્વીકારી લીધું, પણ ત્યાં મોકલવો કોણને અને કેવી રીતે બળવતું તેની સમજણ પડી નહીં, એટલે બાદશાહે હજમભાઈની સલાહ માંગી. તેણે કહ્યું કે જેને મોકલવો હોય તેને સ્મશાનમાં બેસાડી તેના ઉપર સવા લાખ પુણા ધાસના મુકવા. તેનો આકાર મીનારાના જેવો બનાવવો અને પછી તેને સળગાવી દેવો; એટલે તે માણસ તેના ધુમાડા સાથે આપ મેળે ઉપર ચઢી જશે. બાદશાહે કહ્યું, તારી ચુકિત છે તો સારી, પણ મોકલવો કોને તે કહે. હજમ કહે, ખુદાવિંદ, આપની દરબારમાં હજરો માણસો છે પણ આ કામ કોઈ અનાડીનું નથી. તેને માટે કોઈ ચતુર, હુશિયાર માણસની જરૂર છે. ધણું દબાણ કરીને કાણીયાને પુછ્યું કે તારી નજરમાં તેવો કયો માણસ છે તે કહે. ધણી આનાકાની સાથે તેણે ખીરબલનું નામ દીધું, અને કહ્યું કે થોડા દિવસ તેની જગા ઉપર ખીજે માણસ નેમી કામ ચલાવી લેજો. કેટલીક આનાકાની પછી બાદશાહે તે સ્વીકાર્યું. પછી કાણીયાબાઈ, બધા મુસલમાની દરબારીઓના મીલાવડામાં જઈ પોતે શું વાઘ માર્યો છે તેની ઉકમાઈ લઈને વાત કરવા પડ્યા. બધા ખુશ ખુશ થયા કે આ રીતે ખીરબલનો ઠીક ઘાટ થયો છે. કેટલાક દિવસ પછી બાદશાહે સ્વર્ગમાંથી પોતાના વડીલોના સમાચાર લાવવાનું કામ ખીરબલને સોંપ્યું. ખીરબલે જોયું કે આપણે દસાયા તો ખરા પણ ઠીક છે. તે પુછવા લાગ્યો કે ખુદાવિંદ, અંદો એ કામ બળવાને તૈયાર છે પણ રસ્તાની ખબર નથી તેની ગોઠવણ થાય તો હું ખુશીથી જઈશ. બાદ-

શાહે, કાણીઆભાઇએ ખતાવેલો રસ્તો ખીરબલને જણાવ્યો. ખીરબલ જાણી ગયો કે આ બધાં કારસ્તાન કાણીઆભાઇનાં છે, એટલે તેમને પણ જોઇ લઇશું એવો વિચાર કર્યો. સ્વર્ગમાં આવતાં જતાં મોડું વહેલું થાય તો, કુડુંબના નીર્વાહની સગવડ વગેરે કરી લેવાની ગોઠવણ કરવાને ખીરબલે મુદત માંગી. દરખાન ધરમાં સરસામાન લાવવાને એક લાખ રૂપિયા લઈ ખીરબલ ધરે આવ્યો. તેણે શું કીધું? રમશાનમાં જઈ તેને સળગાવવાની જગા નક્કી કીધી હતી ત્યાંથી તેણે પોતાના ધર સુધી એક ભોંયરું તૈયાર કરાવ્યું. છુપાછુપ વીસેક દિવસમાં ભોંયરું તૈયાર થઇ ગયું. રમશાનમાં એક દરવાજો બનાવ્યો અને ખીજો દરવાજો ધરમાં બનાવ્યો. પછી જ્યારે મહીનો પુરો થયો ત્યારે ખીરબલ બાદશાહ હજુર રજુ થયો અને મુસાફરી જવાની તૈયારી કરવા જણાવ્યું. ઠરાવેલા દિવસે રમશાનમાં બધા દરબારીઓ તથા કાણીઆભાઇ પણ ખુબ કુલાતા હાજર હતા. બધી ગોઠવણ થઈ રહ્યા પછી ખીરબલ પેલા રમશાનમાં તૈયાર કરેલા દરવાજા આગળ જઈ બેઠો. કાણીઆભાઇના હોકમ પ્રમાણે તેના માથા ઉપર ધાસ ખડકવામાં આવ્યું. ઉપરના થોડાઘણા પુળા ખડકાયા એટલે ખીરબલ તો ખુશાલ ભોંયરામાં ઉતરી ગયો અને પોતાને ધરે જઈ વેષ બદલી તુરત રમશાને ગયો, અને શું થાય છે તે જોવા લાગ્યો. તે ગયો ત્યારે ધાસ બધું ગોઠવાઈ રહ્યું હતું અને થોડેકવારે તેને સળગાવવામાં આવ્યું. ધાસ સળગ્યું અને મોટો બડકો થયો. જેઓ સમજીઓ હતા તે ખીરબલ બળી મુઓ તે જાણી દીલગીર થઈ ગયા, જ્યારે બધા મુસલમાન દરબારીઓ તો ખુશ થયા કે પાપ ગયું! હવે દરબાર ચોખી થઈ! કાણીઆભાઇ પણ ડંકાસ મારવા લાગ્યા અને અકબરશાહ પાસે ઈનામ માંગવા લાગ્યા. આ બધી ગોઠતેગો છુપા વેષે રમશાનમાં બરાયલો ખીરબલ સાંભળતો હતો. તે મનમાં જ બોલતો કે વાહ કાણીયાજી, તમે દીક બળવી, પણ તમારો ઘાટ કેમ ધડાય છે તે જોઈ લેજો. ધાસ બધું બળી ગયું એટલે બધા સમજ્યા કે ખીરબલ હવે ગયો છે, પણ ખીરબલરાજ તો ધરે જઈ એકાંત ઓરડામાં બરાઈ બેઠો. દરરોજ રાતને વખતે તે છુપા વેષે ગામમાં ફરવા નીકળતો. એમ કરતાં છ માસ નીકળી ગયા એટલે તેણે જાહેર થવાનો

વિચાર કીધો. માયાના તથા દાઢીના વાળ પણ છ મહીના થયા એમના એમ રહેવા દીધા હતા. તે એમના એમ રાખી નવાં કપડાં પહેરી લીધાં. થોડાં બાણાં ધરેણાં પણ ધાલ્યાં. માથે મોટો ફેંટો વીટાળી લીધો અને એવા વેણે દરબારમાં ચાલ્યો. રસ્તે જતાં લોકો તેને જોઈને વિસ્મય પામતાં કે આ અવતારી જોગીડો કોણ છે? દરબારમાં આવી બાદશાહની સામે હાથ જોડી ઉભો. દરબારમાં કોઈએ તેમજ બાદશાહે પીછાણ્યો નહિ. એટલે તેણેજ માથું નમાવી બોલવા માંડ્યું, ખુદાવિંદ હું ખીરબલ છું. એ સાંભળતાંજ બાદશાહ ખુશી થયો અને સ્વર્ગના પોતાના વડિલોની ખબર પુછવા લાગ્યા. ખુદાવિંદ, તેઓ સર્વ ત્યાં સુખચેનમાં છે અને જ્યારે મેં તમારી હકીકત કહી ત્યારે તો તેઓ બહુ ખુશ થઇ ગયા. તેમની દોલત પણ અખુટ છે, મારી પણ તેઓએ અચ્છા માવજત કરી, તેઓને બધું સુખ છે, પણ એકજ વાતનું મહાદુખ છે કે ત્યાં હળમ મુદલ નથી, તેથી તેમના વાળ લાંબા વધીને જમીન સુધી લટકતા થયા છે. હું જ્યારે અહીં આવવા નીકળ્યો, ત્યારે કાકલુદી કરીને મને કહ્યું છે કે કોઈ હુશિયાર હળમ હોય તો મોકલી આપજો. કેટલુંક નજરાણું પણ તેઓએ આપવા કહાડ્યું હતું, પણ પાછળથી વિચાર માંડી વાળી હળમ પાસેજ મોકલીશું એમ ગોડવણ રાખી છે. માટે જો કોઈ હુશિયાર હળમ આજે જાય તો કાલ કરવી નહીં પછી તો બાદશાહનો જોવો વિચાર. આ સાંભળી બધા વિચારમાં પડ્યા કે કોણને મોકલવો. ખીરબલે તુરત સુચવ્યું કે આપણો કાણીઓ હળમ ઠીક પડશે, અને મારીજ માફક તેને ધુમાડો કરીને મોકલવાનું સુગમ પડશે. કાણીઆભાઇએ જ્યારે બાદશાહનો હોકમ સાંભળ્યો ત્યારે થરથર ધ્રુજવા પડ્યા કે કમબખત ખીરબલ પાછો કેમ આવ્યો હશે! અને મુજબે આવીને આપણો બાણ કહાડવાની બાજુ રચી દીધી છે. ખીરબલની માફક લાંબી મહેતલ માંગી, પણ બાદશાહે ના પાડી તે આઠ દિવસની આપી અને કહ્યું કે મારા વડિલો હળમત વગર બહુ હેરાન થાય છે. તું એક મહિના દિવસની ગેરહાજરીની તૈયારી કરી મુક. પછી વધુ થશે તો તારા કુટુંબને હું જોઈ લઈશ; માટે તુરત જ અને હળમતના હથિયાર તૈયાર કરી આવજો.

આઠમે દિવસે હાજર થજે. ખીરખલે કાણીયાજી ઉપરથી નજર ફેરવી નહી કેમકે તેણે માની લીધું કે તે કેડે પલાયણ પણ કરી જાય. તેણે એક અમલદારને કાણીયાજી ઉપર નજર રાખવાનું સોંપી દીધું. તે ખીના કાણી-આને ખબર પડી નહી, તેથી તેણે ઘરે આવી ભાગી જવાની તૈયારી કરવા માંડી. તેટલામાં કાણીયાના ઘરે ખબર આવી કે નીચે કોઈ સરકારી સીપાઇ આવી બેઠો છે; એટલે કાણીયાભાઈનાં મોતીયાં મરી ગયાં. દીકરાએ બાપાજીને હાંમત આપવા માંડી, કે ખીરખલ પાછો આવ્યો તેમ તમે પણ પાછા આવશો, માટે ખીહો છો શા માટે? હીમ્મત રાખી ચઢી જવો. કાણીઓ બોલ્યો, બેટા, ખીરખલ ઉપર તો દેવનો હાથ છે તેથી તે પાછો ફર્યો પણ આપણે તો નક્કીજ સ્વધામ પોહોંચી જવાના; મેંજ ખાડો ખોદ્યો અને હુંજ તેમાં પડવાનો. આઠમે દિવસ થયો, એટલે બાદશાહનું તેડું આવ્યું. બાદશાહે કાણીયાભાઈને સ્વર્ગે પોહોંચાડવાની સર્વ ગોઠવણ કરવાનું કામ ખીરખલનેજ સોંપ્યું હતું. એટલે તે શાની કચાશ રાખે. આઠમે દિવસે કાણીયાભાઈને સ્મશાને લેઈ ગયા ત્યાં બેસાડી ઉપર ઘાસના પુરા સીંચાવી તે સળગાવી દીધા એટલે કાણીયાભાઈ બાદશાહના વડિલોની હજમત કરવા સ્વર્ગે સિંધારી ગયા !

ખીરખલ-અજબ તમાશા બનાવ અને દેખાડ.

એક દિવસે બાદશાહ અને ખીરખલ એકલા બેઠા બેઠા ગપ્પા ચલાવતા હતા. તેવામાં બાદશાહને કાંઈ ચવડયો અને તેણે ખીરખલને હાકમ કીધો કે, ખીરખલ, કાંઈ અજબ તમાશો કરી દેખાડ. ખીરખલે વિચાર્યું કે બાદશાહને બનાવવાની ઠીક તક હાથ આવી છે, એટલે તેણે માંગી લીધું કે તમાશા માટે લાંબી મુદત જોઈએ અને તે માટે ખરચ પણ પુષ્કળ કરવો જોઈએ. બાદશાહે હા પાડી. એટલે ખીરખલે બે લાખ રૂપિયા માંગ્યા અને વરસ દિવસની મુદત માગી. ખીરખલને બે લાખ રૂપિયા મળ્યા તેમાંથી એક લાખ ગરીબ બ્રાહ્મણોમાં વેંહચી આપી એક લાખ ઘરમાં રાખ્યા. વાતને બધા દિવસ થયા એટલે બાદશાહ તો તે ભુલી ગયો હતો, પણ જેતું

ખીરબલ, તે કેમ ભુલે. એક દિવસે ઢોંગ કરી માંદો પડ્યો; વૈદો અને હકી-
મોને બોલાવ્યા પણ ફાકટ. માંદો પડવાના માત્ર ઢોંગ કીધેલા તે એટલી
હદ સુધી કે બાદશાહ પણ તેને જોવા તેને ઘરે ગયો, પણ ખીરબલે તો
જાણે મરવાનોજ છે એવો ઢોંગ આદર્યો. પોતાનાં કુટુંબની દેખરેખ રાખ-
વાનું વગેરે બાદશાહ પાસે તેણે વચન લીધું. અંતે એક રાતે તેણે મરણ
પામવાનો પુરેપુરો ઢોંગ કીધો. ઘરમાં બધાં રડવા કુટવા લાગ્યાં, અને અદડનું
પુતલું બનાવી તેને સ્મશાને લઈ જઈ બાળી મુક્યું. ખીરબલ પોતે છુપાઈ
બેઠો, અને એ વાત ખુબ ગુપ્ત રાખી. બીજે દિવસે શહેરમાં ખબર પડી
કે ખીરબલ તો ગુજરી ગયો; એટલે બાદશાહ તથા તમામ હિન્દુ પ્રજા દિલ-
ગીર થઈ, પણ મુસલમાનો તો ખુશ થયા કે પીડા ગઈ. નવો દિવાન તેની
જગાએ આવ્યો, જેણે પ્રજા ઉપર ખુબ જુલમ કરવા માંડ્યા. ખીરબલે
બાદશાહને અનળ તમાશો દેખાડવાનું વચન આપેલું તે પણ બાદશાહ ભુલી
ગયો. એક દિવસે ખીરબલે પોતાના મોટા પુત્રને પેલા લાખ રૂપિયામાંથી,
ગામ બાહાર ટેકરી ઉપર સુદર સાત મજલાવાળો બંગલો જલદીથી બાંધવા
હુકમ કીધો. લાકડાકામ ઉપર બધે ચળકતી ચીના કામની ચીજો જડી
દેવાથી તે દૂરથી ચકચકીત દેખાતો હતો. બંગલો તૈયાર થતાંજ ખીરબલ પોતે
બપોરમાં પોશાક, ઘરેણા ગાંઠા, કેટલુંક ખર્ચ ખોટું જહવેરાત લઈને નવા
મેહેલમાં જઈ રહ્યો. બીજે દિવસે બપોરેલા પોશાકમાં તે દરબારમાં જવા
નીકળ્યો. તે વેળા તેણે એવો ફકડ પોશાક સજેલો કે કોઈ ઓળખી શક્યું
નહી. દરબારીઓ તેને જોઈને સ્તબ્ધ થઈ રહ્યા પણ કોઈની હીમત નહી
ચાલી કે તેને પુછે કે તું કોણ છે? બાદશાહ પણ જોઈને ચકિત થયો, અને
સવાલ કીધો કે આપ કોણ છો? ખુદાવિંદ, હું આપનો દાસ ખીરબલ!
બાદશાહ આ સાંભળી આશ્ચર્ય પામ્યો અને પુછ્યું કે ખીરબલ તું તો મરી
ગયો હતો. ખીરબલે કહ્યું, ખુદાવિંદ, મરી ગયો હતો ખરો, પણ મરી ગયા
પછી સ્વર્ગમાં મને દીવાનની પદવી મળી છે. ત્યાં મને એવું સુખ મળે છે
કે જો બોલવે વાત. તરેહવાર ઈંદ્રની અપ્સરાઓ મળે છે. હું ત્યાંથી તમો
ખુશખીને ઇંદ્રદેવની રજા લઈ મળવા આવ્યો છું. ત્યાંથી એક અપ્સરા તમારા

માટે લાવ્યો છું. તેની સાથે એક બંગલો અને અમુલ્ય વસ્ત્રો પણ છે. તે અપ્સરા તે બંગલામાં બેઠેલી છે; માટે જો આપ મારી સાથે ચાલો તો દેખાડું. ખીરખલની આ ખબર ખરી છે કે ખોટી તે તપાસવાને નવા દિવાન અને દરબારીઓને મોકલ્યા. ખીરખલ પોતે એક ઘોડા ઉપર બેઠો અને પછવાડે બધા દરબારીઓ ચાલતા ગયા. બંગલા આગળ લાવી બધાને ઉભા રાખી, બંગલા તરફ હાથ કરી, ખીરખલે તેઓને કહ્યું કે જુઓ, આ સામા બંગલામાં સાતમે માળે પેલી અપ્સરા ખીરાજી છે, તે તમને જુએ છે. બધા અગ્નયમ થઈને ડોળા ફાડીને જોય છે તો હોય શું કે દેખાય! તેઓ પોતપોતામાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ ખીરખલ ભૂતને વેષે આપણને બનાવે છે કે શું? તેઓ ચોંકીને ખીરખલને કહેવા લાગ્યા, ભાઈ તું કહે છે ખરો પણ અમોને તો બંગલા સિવાય બીજું કશું જણાતું નથી. ખીરખલને જાણે તે વેળાએજ ભાન આવી ગયું હોય તેમ બોલ્યો, હા, ભાઈઓ, એક વાત કહેતા હું ભુલી ગયો છું. જુઓ સાંભળો, આ મૃત્યુ લોકના માનવીઓ બહુ પાપી હોય છે તે એક કારણ છે, અને બીજું જે પુરૂષ પોતાના પિતાના વિર્યથી ઉત્પન્ન થયો ન હોય તેને બંગલા સિવાય સ્વર્ગની બીજી કોઈપણ વસ્તુ જણાશે નહીં, એટલીજ અડચણ છે; માટે ધ્યાન રાખીને જુઓ. બધા આંખ ચોળી ચોળીને જોવા લાગ્યા, પણ કંઈ જણાયું નહીં. ત્યારે સૌ સૌએ વિચાર કીધો કે જો આપણને કંઈ દેખાતું નથી એમ કહીશું તો આપણે બધાજ વર્ણશંકર કહેવાઈશું. એટલે હા, અપ્સરા દેખાય છે એમ કબુલ કરી દેવું, પછી જે થવાતું હશે તે થશે. એમ ઠરાવ કરી બધા પોકારી ઉઠ્યા, વાહ, વાહ, શું સુંદર અપ્સરા છે, એવી કોઈએ સ્વપ્નામાં પણ જોઈ ન હશે. આમ બોલતાં સાંભળીને ખીરખલ તો પોતાની બાજુમાં પાર પડતો જતો હતો તેથી મનમાં હસ્તો હતો. મામલો ઠીક હદે આવ્યો, એટલે તે જોઈને તેણે બધાને કબુલ કરાવ્યું કે હવે જે જોયું છે તે બરાબર બાદશાહને કહેજો. એવી કબુલાત લઈ ખીરખલ સર્વ દરબારીઓને બાદશાહ સમક્ષ લઈ આવ્યો. જેવા તેઓ આવ્યા તેવાજ બાદશાહે સવાલ કીધો કે શું તમોએ સ્વર્ગિય મહેલ અને સ્વર્ગિય અપ્સરા દીઠી ખરી?

દરેક જણે હા પાડી અને તે બંનેના દેખાવની બહુ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. તે સાંભળીને બાદશાહે ખીરબલને હોકમ કીધો કે તેને અહીં લઈ આવ, ખીરબલ ક્યાં કાચો હતો; તેણે કહ્યું, “ખુદાવિંદ, તે સ્વર્ગની રહીશ આ મૃત્યુલોકમાં આવી છે તો કેમે કરી તમારી હજુર હાજર થઈ શકે નહીં, માટે આપજ તેની સામા પધારી આદરસત્કાર કરો.” બાદશાહ તે આકાશની હુરીને જોવાને ટાંપી રહ્યો હતો. તેણે બડી સ્વારી તૈયાર કરાવી દરેક દરબારીઓને ઉંચા પોશાકમાં હાજર થવા તાકીદ આપી દીધી. તેવા ઠાઠમાઠથી તે છડી સ્વારી સાથે ડુંગરી ઉપર આવ્યો. તે વેળા સૂર્ય ખુબ તપતો હતો તેના કીરણ મહેલના ચણતર કામને જડેલા આરિસાઓ ઉપર પડતાં મેહેલ ઝગઝગાટ મારી રહ્યો હતો. બાદશાહ ખીરબલ જેડે બંગલામાં ગયો. ત્યાં પેસતાંજ ખીરબલે બાદશાહને બનાવવા માંડ્યો. સાહેબ, જરા ઉંચે નજર કરો. જુઓ. સાતમા મંજલા ઉપરની પૂર્વ તરફની બારીમાં જે બેઠી છે તે અપ્સરા છે, અને તેની પાછળ ઉભી રહી તેને પાનપટ્ટી આપે છે તે તેની દાસી છે. અહાહા શું તે દાસીનું સ્વરૂપ છે? તમારા મહેલમાં રાણીનું સ્વરૂપ પણ એવું નથી. બાદશાહે ડોળા ફાડીને ઉપર જોવા માંડ્યું પણ ઉપર હોય શું કે જણાય? તે બોલ્યો ખીરબલ, મારું તો ક્યાંયે ધ્યાન પહોંચતું નથી. ખીરબલે બધા દરબારીઓને સાક્ષીમાં બોલાવ્યા અને તેઓને પુછ્યું કે કેમ બાધાઓ, તમને હું કહું છું તેવો દેખાવ જણાય છે ખરો કે? બધાને આડકતરા બણાવેલા એટલે બધા ખીરબલના બોલવાને ટેકો આપવા લાગ્યા અને તેમ તેમ બાદશાહ આપડો આમતેમ ડોક્યા કરે, ડોળા ફાડે પણ તેને તો કશું જણાયજ નહી. બાદશાહ આ ચમત્કારથી ગભરાયો અને તેમ જોઈ ખીરબલ બોલી ઉઠ્યો, ખુદાવિંદ એક ખુલાસો કરવાની જરૂર છે. સ્વર્ગની ચીજો અને કપડાંઓ ને ધરેણાં મૃત્યુલોકને દેખાવા બણા મુશ્કેલ છે, તેનું પણ કારણ છે. મૃત્યુલોકમાં બણાંખરા વર્ણશંકર હોય છે, તેમને તે ચીજ દેખાવી બહુ મુશ્કેલ છે પણ જે કુળવાન હશે તેમને તે દેખાશે, માટે આપ જરા ધ્યાનથી નજર કરી જુઓ! બાદશાહ મનમાંજ અચકાવા લાગ્યો કે આ બધાને ખીરબલ કહે છે તે દેખાય છે અને મનેજ દેખાતું

નથી તો હું પોતે તો વર્ણશંકર ન હોઈ ! પણ તેમ વર્ણશંકરમાં અપવા કરતાં ખીરબલના કહેવા પ્રમાણે હાજર કરવાનું તેને પણ દીક લાગ્યું. એટલે ખીરબલે જે ખરીખોટી ડીંગો મારી તે બાદશાહજીએ પણ કબુલ કરી દીધી. રાગના મનમાં તો એવી ચટપટી થાય કે ક્યારે ખીરબલ મને સાતમે માળે લઇ જાય. ખીરબલ બાદશાહનું આવું મન જાણી ગયો હતો, એટલે તેણે વળી એક વધુ ફારસ ભજવવાની પેરવી કરી. તે બધાઓને કહેવા લાગ્યો, બાદશાહ આ મૃત્યુલોકના કપડાં પહેર્યાં છે તે ઉતારી નાંખી, સ્વર્ગનાં કપડાં જે સાથે લાગ્યો છું તે પહેરી લ્યો. એમ બોલી પહેલાં બાદશાહનાં કપડાં કઢાવી નાંખ્યાં અને પોતે તૈયાર રાખેલો પોશાક તેને પહેરાવ્યો. પછી દિવાન તરફ ફરી ખીરબલ કહેવા લાગ્યો, દિવાનજી, તમારાં કપડાં કાઢાડી નાખી આ સ્વર્ગનાં કપડાં પહેરી લ્યો. દિવાનજી તો અન્યયખીમાં પડ્યા કે મારાં કપડાં કાઢાડી નાખું છું તો નાચું થવું જોઈએ, અને કહું કે સ્વર્ગનાં કપડાં તો દેખાતાં નથી તો વર્ણશંકરમાં અપીશ. એટલે નાગા થવાનું બેહતર માની કપડાં કાઢાડી નાખ્યાં. પછી સ્વર્ગનાં કપડાં પહેરતો હોય તેમ ચાળા કર્યા. પછી જાણે બધા કપડા પહેરી રહ્યા છે એવું દેખાડીને તદ્દન નાગો થઇને બેઠો. ફક્ત એક કચ્છો માર્યો હતો તેજ. આમ થતાંજ તેણે ખીજ દરબારીઓને પણ તેવાજ નાગા દીગંબર બનાવી મુક્યા. બાદશાહને તો અપ્સરાને મલવાની ચટપટી થવા માંડી એટલે ખીરબલને પુછ્યું કે કેમ ખીરબલ બધું તૈયાર કે ? ત્યારે ચાલો ઉપર, બાદશાહે કહ્યું. ખીરબલે જવાબ દીધો, ખુદાવિંદ હું તેની રજા પુછી આવું પછી ઉપર લઈ જાવું. બાદશાહે તે પણ કબુલ કરીધું. એટલે ખીરબલ આગળથી જતો રહ્યો અને એક ઓરડામાં બરાબ બેઠો. ત્યાંથી પાછો આવી કહેવા લાગ્યો, ખુદાવિંદ અપ્સરાની મરજી એવી છે કે હમણા તો પાછા જાઓ અને રાતના અહીં આવજો; અહીંની હવા તેને ધણી પસંદ પડી છે અને થોડાક વધુ દિવસ અહીં પડી રહેવાનો તેનો વિચાર છે, માટે હવે તે તમારીજ છે, તે ક્યાં જવાની છે. વળી હાલ તમારી સાથે ખીજ માણસો પણ ધણા છે તે સાચું નથી માટે તમે એકલાજ તેણી હજીર આવો એમ તેણી ઈચ્છે છે. આ સાંભળી બાદશાહને

ચહેરો ઉતરી ગયો, પણ કરે શું? લાચારીએ બાદશાહ પાછો જવા તૈયાર થયો, અને તેના જોડે બધા દરબારીઓ પણ ઉતર્યા, સર્વેથી પહેલો બીરબલ, તેની પાછળ બાદશાહ, તે બંનેએ કપડાં પહેર્યાં હતાં, બ્યારે તેમની પાછળ બધા દરબારીઓ તદ્દન લંગોટભેર ચાલતા હતા. બીરબલ તેમને ગામમાં ફેરવતાં ફેરવતાં છેક રાજને સ્થળે દરબારમાં લાવ્યો આ નાશું સરખસ જોઈને ગામ લોક બધું હસવા લાગ્યું. તેમને હસતા જોઈને તેઓ ખોલતા કે તમે બધા વર્ણશંકર છો. જુઓ બીરબલે તમેને સ્વર્ગના કપડાં પહેરાવ્યાં છે પણ તમે લોકો વર્ણશંકર હોવાથી તે દેખી શકતા નથી. એક ચતુર હતો તે બોલી ઉઠ્યો કે, મરી ગયલો બીરબલ જીવતો થઈ પાછો આવ્યો છે તેનોજ આ ચમત્કાર છે, અને તેનાંજ કારરતાન હશે. બધી સ્વારી દરબારમાં ગોઠવાઈ. બીરબલે બાદશાહની ક્ષમા ચાહી ખુલાસો કરવા માંગ્યો એટલે બાદશાહે તેમ કરવાની રાજ આપી. એટલે તે બોલ્યો, ખુદાવિંદ, આજથી દશેક મહીનાની વાત ઉપર મારા પાસેથી જે વચન લીધું હતું તે યાદ કરો; ‘અનળ તમાશો’ દેખાડવાનું વચન તમે લીધું હતું અને તેમાં મારો કંઈ પણ કસુર થાય તો માફ કરવાનું વચન આપ્યું હતું, તે પ્રમાણે હાલ આ તમાશો કરી દેખાડ્યો કે. આવી આ જંગી સભા અને તેવોજ તમાશો તમે કદી પણ જોયો ન હશે, તે હવે પછી કદી થશે પણ નહી. ખુદાવિંદ એક વખત મરણ પામેલો માણસ કદી પણ આ પૃથ્વી ઉપર પાછો આવ્યો છે ખરો? સ્વર્ગની અપ્સરા શા માટે આવે? શું તે બધું તમેને આશ્ચર્ય નથી લાગતું? બાદશાહ મનમાં ખિન્ન થયો, પણ આ ખુલાસો જાણી પેટ પકડીને હસ્યો. બધા દરબારીઓ વગેરેની મારી ચાહી. જે કોઈને ખોટું લાગ્યું હોય તો તેના પોતાનાજ કહેવાથી થયું છે એમ માની દરજીદર કરવા ફરમાશ કરી. બાદશાહનું આ બોલેલું સાંભળી બધા હિંદુ દરબારીઓ તો ખુશ થયા, પણ મુસલમાનભાઈઓનો ચેહેરો ઉતરી ગયો. પછી બીરબલે તેમનાં કપડાંનો ગાંસડો લાં મંગાવી રાખ્યો હતો તે તેમને આપી દીધાં એટલે સૌ સૌએ પોતપોતાના કપડાં પહેરી ચાલતી પકડી.

સામી લપડાક.

એક દિવસે બાદશાહ, રાણી અને ખીરબલ ત્રણ જણા નદીએ નાહવા ગયાં. બાદશાહ અને રાણીએ પોતાનાં કપડાં ઉતારી ખીરબલને સોંપ્યાં, અને નાહવાનાં કપડાં પહેરી પાણીમાં ઝબકોલાયાં. પોશાક બાદશાહી હોવાથી ખીરબલે તે પોતાનાં ખભાં ઉપર રાખ્યાં હતાં. તે જોઈ બાદશાહને કાંઈ ટકોર કરવાનું મન થયું, એટલે બોલ્યો કે ખીરબલ, તારા ઉપર એક ગધેડાનો બોળો લાધ્યો છે જેનું નામ ખીરબલ છે. તેણે જેયું કે બાદશાહનું કામ કરે છું અને વળી ઉપરથી મને ગધેડો બનાવે છે, એટલે તેણે સમયસુચકતા વાપરી ઉત્તર આપ્યો; ના, ખુદાવિંદ મારા ઉપર બે ગધેડાઓનો બોળો છે. બાદશાહ જાણી ગયો કે ખીરબલે શાલમાં લપેટીને સામી લપડાક લગાવી છે, પણ કરે શું? “તેરીબી ચુપ ને મેરીબી ચુપ.”

પરાઈ સ્ત્રી પર બળાત્કાર !

એક દિવસે એક સ્ત્રીએ દરબારમાં ફરિયાદ ગુજરી કે ફલાણા માણસે મારા ઉપર બળાત્કાર કરી મારી આબરૂ લીધી. બાદશાહે તે પુરૂષને બોલાવી, ફરિયાદની વાત કહી, પણ તે બાપડો તો ઈન્કાર ગયો. ખીરબલે કહ્યું કે, આવા કામમાં કોઈ સાક્ષી તો હોયજ નહીં, કેમકે એકાંતવાસમાંજ તે વાત બને છે, માટે તેં જરૂરજ બળાત્કાર કીધો હશે, માટે હોકમ કરે છું કે પાંચ રૂપિયા આ સ્ત્રીને આપી દઈ તેનું મન મનાવ. બાપડો પેલો ગૃહસ્થ કરે શું? સત્તા આગળ શાણપણુજ કેવું? તેણે તુરતજ રૂપિયા કઢાડી આપ્યા અને તે લઈને બાહ્યે ચાલતી પકડી. પણ પેલા પુરૂષને થોડોક વાર ત્યાં બોટી કરી તેને તાકીદ કરી કે પેલી સ્ત્રીને પાંચ રૂપિયા આપ્યા છે તે તેની પાસેથી પાછા લઈ આવ. ગમે તેટલી મહેનત પડે તો પણ રૂપિયા કઢાવી લેજે. ખીરબલનો આવો હોકમ થતાંજ તે પુરૂષ તે સ્ત્રીની પાછળ ગયો, અને રૂપિયા માંગવા લાગ્યો. સ્ત્રી પણ એટલી મજબુત કે રૂપિયા ખીલકુલ આપ્યા નહી, અને સામી ખીરબલ હજુર આવી ફરિયાદ કરવા લાગી. ખીરબલે તેણીને પુછ્યું કે તે રૂપિયા તેં તેને આપ્યા કે નહીં? રૂપિયા

પડાવી લેવા એણે ખટખટ તો ધણી કીધી પણ મેં તેને તે લેવા નહીં દીધા. આ સાંભળીને ખીરબલે કહ્યું, જે ધણી આટલા રૂપિયા તારા હાથમાંથી લઈ નહીં શક્યો તે તારા ઉપર બળાત્કાર શી રીતે ગુનગરી શકે? ભલી, તું બળાત્કાર કરવા દે ખરી કે? આ ઉપરથી તું જુડી છે, એમ ખુલ્લું માત્રમ પડે છે. એના રૂપિયા તુરત એને પાછા આપી દે, અને અહીંથી ચાલતી ચા.

ચોર પકડવાની ચતુરાઈ.

ગરમીના તપોટાના દિવસમાં એકવાર બાદશાહે પોતાની કચેરી બાગમાં ભરી હતી. ખીરબલ રીવાજ પ્રમાણે બાગમાં બેઠો હતો અને ન્યાય ચુકાવવાનું કામ કરતો હતો. આ પ્રમાણે કલાક બે કલાક કામ ચાલ્યા પછી એક વેપારી ત્યાં ‘ફરિયાદ’ ‘ફરિયાદ’ ખુબ પાડતો દાખલ થયો. તેણે પોતાની લેખીત ફરિયાદ નીચે પ્રમાણે રજુ કરી હતી:—ખુદાવિંદ, હું અજમેરનો રહીશ છું. દેશ પરદેશ ફરી માલ વેચવાનો હું ધંધો કરું છું. મારા રિવાજ પ્રમાણે હું બંગાલા દેશમાં ગયો હતો. જ્યારે મારો વસ્વાટ ઢાકા શહેરમાં હતો ત્યારે મેં એક રાજહંસ ખરિદ કીધો. તે પક્ષી બહુ સુંદર અને રાજમહેલમાં રાખવા લાયક હતું. એક હજાર રૂપિયાની કીમતે મેં તે પક્ષી ખરિદ કીધું. તે લખને હું અત્રે આવ્યો. તેનું પાંજરું મેં મારા ઉતારાના મકાનમાં એક ચોરડામાં રાખ્યું હતું. દિવસે શહેરમાં ફેરી ફરવા નિકળ્યો અને સાંજે પાછો જઈને જોઉં છું તો પાંજરામાં પક્ષી હતું નહી. મને શક છે કે મારા નોકરો માહેલા કોઈ એકે તે ચોરીને મારી નાખેલું હોવું જોઈએ, માટે એ ચોરી કરનારને શોધી કાઢી તેને ઘટતી શિક્ષાએ પોહાંચાડવો જોઈએ. આ અરજ સાંભળીને બાદશાહે તે નોકરોને બોલાવી મંગાવ્યા. તેમને બાદશાહે બહુ તપાસ્યા પણ કાંઈ મુદ્દો મળ્યો નહીં અને ચોર પકડી શકાયો નહીં, એટલે બાદશાહે નીરાશ થઈને પેલા વેપારીને કહ્યું કે તમારા કોઈ માણસે ચોરી કીધેતો જણાતી નથી, માટે બીજા કોઈના ઉપર શક આવતો હોય તો કહો કે તેની તપાસ કરીએ. એમ કહી બધા માણસોને છોડી દીધા. આ જોઈને તે વેપારીનું મોહું ઉતરી ગયું અને ખીરબલ તરફ ફરીને તરેહવાર

બોલવા લાગ્યો અને સખત ફરિયાદ કરવા લાગ્યો કે રાજ્યમાં કાંઈજ ન્યાય નથી. આવાજ ઇનસાફ બધાના થાય તો પછી રાજ્યમાં રહેવાય પણ કેમ? ખીરબલે તે સોદાગરને ધીરે પાડી કહ્યું કે તમે આકળા ના પડો, હું તમારો ઇનસાફ હમણું ને હમણાંજ કરું છું. ખીરબલે તે પછી બધા માણસોને પાછા પકડી મંગાવ્યા. કેટલીક તપાસ પછી ખીરબલ બોલ્યો—કેમરે, આ ચોરના મનમાં તે શેા વિચાર છે? પક્ષીને મારી ખાઈ તો ગયો ને તેના પીછાં પાઘડીમાં ખોસી કચેરીમાં આવ્યો છે? વાહ વાહરે ધન્ય છે તારી હીંમતને! આટલી વાર તો બધું નાકબુલ થતો હતો તો હવે કેમ થયું? ખીરબલનું આ બોલવું દરેક જણે સાંભળ્યું તેમાં તે પક્ષી ચોરનાર પણ હતોજ. તેણે એ સાંભળી મનમાં વિચાર્યું કે કોણ જણે ભુલમાં પક્ષીનાં પીછાં પાઘડીમાં તો નહીં ખોસાયાં હાય! એવો તેને શક આવ્યાથી તેણે કોઈ નહીં જુએ તેમ હળવેથી પાઘડીને તપાસવા માટે હાથ ઉઠ્યો કીધો. સર્વ કોઈ પોતપોતાનાં ધ્યાનમાં હતા એટલે કોઈની નજર તેના ઉપર ગઈ નહીં પણ ખીરબલની નજર એ બધાઓ ઉપર ફરતી રહી હતી. તેણે તે ચમત્કાર તુરત જોયો, એટલે બીજા બધાઓને જતા મુકી તે માણસને નકકી ચોર માની તેની સખત તપાસ કીધી. તે પણ બહુ ઠાવકો હતો એટલે એકદમ વાંક કબુલ તો નહીજ કીધો. ખીરબલે જોયું કે નવમું રતન ઉપયોગમાં લીધા વગર બાઈ સાહેબ ગુનાહ માનવાના નથી એટલે તેને સખત ફટકાવવાનો હોકમ કીધો. મારની બીકે તેણે સઘળું કબુલ કીધું અને હસનાં પીછાં જે તેણે છુપાવી રાખ્યાં હતાં તે પણ કહાડી આપ્યાં. આ પ્રમાણે ખીરબલે ચતુરાઈથી ચોર પકડી તેને યોગ્ય શિક્ષા કીધી અને દરબાર બરખાસ્ત કીધી.

બુદ્ધથી ગઈ તે હાજસે ન આવે!—ધડા ભરીને અક્કલ.

એક દિવસે બાદશાહ દરબાર ભરી બેઠો હતો, અને ત્યાં બધું કામ દોડધામથી ચાલી રહી બલાસ થયું. દરબારમાં પાનખીડાં સુવાસીક સુલાખ-જળ, અતર વગેરે વેહેંચાયાં. એટલામાં અતરદાનીમાંથી અતરનું દીપું ગાલીઆ

ઉપર પડ્યું. આદશાહે તે ટીપું રદ નહી જવા દેવાના વિચારથી વાંકા વળીને ઉપાડી લેવાનો વિચાર કીધો કે તે ઉપાડીને પાછું અતરદાનીમાં ભરે, તેટલાં તો ટીપું પ્રસરી ગયું અને આદશાહના હાથમાં આવ્યું નહીં. આ બનાવ ઉપર ખીરખલની નજર પડી, એટલે આદશાહે વિચાર્યું કે કોઈ દિવસે ખીરખલ મેહેણું મારશે. તેથી પોતાનું ઉદાર દિલ દેખાડવાનો વિચાર કીધો. તે દિવસની દરખાર બરખાસ્ત થઇ. ખીજે દિવસે આદશાહે પાણીનો હોજ ખાલી કરાવી તે અતરથી ભરાવી દીધો અને શહેરના લોકોને બોલાવીને તે લૂટાવ્યો. લૂટની મગહ દેખાડવાને આદશાહ ખીરખલને હોજ આગળ લઇ ગયો. ખીરખલ આદશાહની મતલબ પામી ગયો હતો; તેથી જ્યારે આદશાહે મુઠમાં મરોડતાં ખીરખલને પુછ્યું કે કેમ ખીરખલ, કેવી મગહ ? ખીરખલે હાથ જોડી કહ્યું, “બુદાવિંદ, તકસીર માફ, પણ પુઢંથી ગઘ તે હોજસે નહી આવે.” ખીરખલ બોલ્યો અને આદશાહને કોષ ઉપજ્યો કે મારું હલકતપણું કમખખતે જાહેર કીધું ખરું. એ માટે તેણે ખીરખલને સજા કરવાનો ઠરાવ કીધો. ખીજે દિવસે આદશાહના હોકમથી ખીરખલને દરખારમાં દાખલ થતો અટકાવ્યામાં આવ્યો. ખીરખલ ગુપચુપ ઘેર ગયો. તેના મનમાં કે આદશાહ સલામતનો ખોફ ઉતરશે એટલે આપમેળે બોલાવશે. આઠ દશ દિવસ વહી ગયા, પણ આદશાહે તેને ખીત્રકુલ બોલાવ્યો નહી; એટલે તેને પણ દુઃખ લાગ્યું, એટલે તે પણ ગુપચુપ શહેર છોડી માલવા દેશમાં એક ગામમાં એક કંજુખીના ઘરમાં જઇ રહ્યો. ત્યાં તેણે પોતાનું નામ બદલી છુપી રીતે રહેવા માંડ્યું. ખીરખલને ગયાને ચાર મહીના થયા એટલે દેશોદેશ ખબર પડી કે અકબરે પોતાના દિવાન ખીરખલને કહાડી મુક્યો છે. તે ખબર તેના શત્રુઓને પણ પડી. ખીરખલ બહુ અસ્કલવન અને ઠાવકો હોવાથી અકબરનું રાજ્ય લેવાનો કોઇને વિચાર થતો ન હતો, પણ હવે તક ઠીક હાથ આવી છે, એમ તેઓ સમજ્યા. ખીરખલને કહાડી મુક્યો તો ખરો, પણ આદશાહને પરદેશી રાજ્યોના હુમલા થવાની વાત સાંભળી પસ્તાવો થવા માંડ્યો, અને આમેગામ શોધ કરવા માંડી. પણ જેનું નામ ખીરખલ, તેનો કોઇને પતોજ

નહી મળ્યો. આ ખબર બલખના રાજાને પડી એટલે તેણે ચઢાઇ કરવાને તૈયારી કરવા માંડી. તેણે પેહેલાં અકબરના દરબારની અક્કત જોવાના વિચારથી તેણે એક પત્ર લખી અકબરની દરબારમાં મોકલ્યો, તેમાં લખ્યું હતું કે એક ઘડો અક્કલ તથા મહીનામાં મોકલો, નહીં તો લડાઈની તૈયારી કરો. આ કાગળ અકબરની દરબારમાં મળ્યો, એટલે તેને ભારી ચિંતા લાગવા માંડી. અને વિચાર કરી બોલ્યો કે આ કામ ખીરખલ સિવાય કોઈ બળવી શકે તેમ નથી. તેણે ખીરખલની શોધ કરવા માંડી. ગામેગામ અકેક મેંઢો મોકલી આપ્યો. અને દરેક ગામના પટેલને હોકમ કીધો કે આ મેંઢો વજન કરીને મોકલી આપ્યો છે અને એના પોશાણને માટે રોજના ચાર શેર પ્રમાણે ચારો પાણી સરકાર તરફથી મળ્યું જશે. એક મહીના પછી મેંઢો પાછો મોકલવો અને ત્યારે તેનું વજન હોય તેટલું જ રહેવું જોઈશે. હવે બન્યું એમ કે જે ગામમાં ખીરખલ હતો ત્યાં પણ એક મેંઢો આવ્યો. એ ખબર ખીરખલને પડી. તે પામી ગયો કે આ તદખીર બાદશાહે મને શોધી કઢાડવાને માટે કીધી છે માટે હવે યુક્તિથી જાહેર થવું. એવો વિચાર કરી તે ગામના પટેલ પાસે ગયો. તે બાપડો બધા સાથે ચિંતામાં પડ્યો હતો કે હવે કરવું કેમ? તે જોઈ ખીરખલે તેમને હિમ્મત આપી કે, તમે મારા ઉપર બાજ સુધી ઉપકાર કરી મને છુપાવ્યો છે, માટે હું કહું તેમ કરો. તમારા ગામની પાંજરાપોળમાં જે વાઘ છે તેને દર રાત્રે એક પણ સુધી મેંઢની સામે લાવીને બાંધવો, નેથી તે જેટલું ખાશે તેટલું ઉડી જશે અને વજનમાં વધશે પણ નહીં, અને ઘટશે પણ નહીં; પણ આ યુક્તિ મેં સુચવી છે એમ કોઈને કહેવું નહીં. પટેલે ખીરખલની યુક્તિ કામે લગાડી તો મેંઢો મહીના પુરો થયો ત્યાં સુધી વજનમાં જેટલો ને તેટલો રહ્યો. વખત પુરો થયો એટલે જ્યાં જ્યાં મેંઢો મોકલેલો ત્યાંથી વજન આવવા માંડ્યા તો કોઈ વધુ ને કોઈ ઓછા, પણ ખીરખલવાળા ગામના મેંઢાનું વજન તો જેનું તેજ રહેલું. બાદશાહે તુરત વિચાર્યું કે બાજ ગામમાં ખીરખલ હોવો જોઈએ. પટેલને બોલાવી પૂછ્યું; એટલે પટેલે બધું ખરખર કહી દીધું. એટલે બાદશાહે છડી સ્વારી સાથે ખીરખલને ત્યાંથી તેડાવી મંગાવ્યો. તે

આવતાંજ બાદશાહે પેલા બલખના રાજનો કાગળ તેને બતાવ્યો. ખીરબલે બાદશાહને ધીરજ આપી ધડો ભરી અક્કલ મોકલવાની તજવીજમાં પડ્યો. તેણે પોતાના વાડામાં કડવા દુધીનો વેલો ઉગાડવા હોકમ કીધો. થોડાક દિવસમાં તેના ઉપર ફળ લાગ્યાં. તેમાંના એક ફળને ગાગરમાં નાંખી દીધું અને તે ફળ તેમાંજ મોડું થયું ત્યારે તે ગાગરને ભરી નાખી ને બાહાર આવવા માંડ્યું. બ્યારે તે પાક્યું અને મજબુત થયું ત્યારે ખીરબલે તેના ઉપર એક મજબુત કપડું બાંધી લીધું. પછી બાદશાહને ખબર આપી કે ધડો ભરીને અક્કલ તૈયાર છે, માટે તેને બલખ ખાતે રવાના કરી દેવો. તે જોડે એક પત્ર લખ્યો કે તમે ધડો ભરી અક્કલ માંગી છે તો આ જોડે મોકલી છે તે લેજો અને ધડો નહી ભાંગતાં તેમજ અક્કલનો ભુકો ન કરતાં એમને એમ આખી કહાડી લેજો અને ધડો અમને પાછો મોકલજો. તેમ કરતાં જો ધડાનો નાશ થાય અથવા અક્કલનો નાશ થાય તો તેની કીમત ચાલીશ હજાર મોહોર અમને મોકલી આપવી, અને જો તેમ નહી કરે તો યુદ્ધની તૈયારી કરવી. આ બધું લખીને દરબારના માણસો બલખ જઈ પોહ્યા. તે ધડો તથા કાગળ રાજને સ્વાધીન કીધાં. રાજ તો આ તદખીર જોઈ ચકિત થયો અને લડવા જતાં સામે ચિંતામાં પડ્યો. તેણે તુરત દરબાર ભરી અને તેના હજુર પેલો ધડો તથા અકબર બાદશાહનો કાગળ રજુ કરી તેમની સલાહ પુછી. લાંબો વિચાર કરી દિવાનજીએ જમાન ખોલી, કે મમે તે કરો, પણ હજુ એકબરની દરબારમાં ધણાક અક્કલમંદ માણસો હોવા જોઈએ, અને તેના જોડે આપણે લડાઈ માંગી છે પણ તે બ્યર્થ છે; આપણી જીત થનાર નથી, તેથી નાહક માણસોના જીવ લેવા કરતાં તેને દંડ મોકલી આપી સલામત રહેવું વધારે શાભારપદ છે. તેની મોકલેલી અક્કલ કહાડી લેવાનું કામ કેટલું મુશ્કેલ છે તે તો આપ જુઓ છોજ. દિવાનજીને આ પ્રમાણે ખોલતા સાંભળી બધા તેમને મળતા થયા, એટલે રાજએ ચાલીસ હજાર મોહોરો મોકલી આપી, વિધિ વિટાડ્યું. આ પ્રમાણે ખીરબલ બાદશાહને ખાનીતો થાય તેમાં કાંઈ નવાઈ છે ?

ખીરખસની ખીચડી !—ગરીબ બ્રાહ્મણને ન્યાય.

ખીરખસ એક દિવસે બર શિયાળામાં બાદશાહ તથા ખીજ દરબારીઓ સાથે બગીચામાં સેલસટાકી કરતા હતા. ફરતા ફરતા બાગમાંના તળાવ આગળ આવી લાગ્યા. પોષ-માધ માસ ચાલતો હતો, એટલે ઠંડી પણ સુમાર વગરની હતી અને તેના જોરે તળાવના પાણી પણ બહુજ શીતળ થઈ ગયાં હતાં. બાદશાહે તે તપાસવા તેમાં હાથ બોલ્યો, પણ તરતજ ખાછો ખેંચી લીધો, અને હાસ્ય કરતો દરબારીઓ તરફ જોઈને તેણે કહ્યું કે, છે કોઈ માયનો પૂત કે આ પાણીમાં એક પોહાર રાત સુધી બેસી શકે? બધાએ ના પાડી, એટલે બાદશાહ બોલ્યો કે, જે કોઈ માયનો પૂત આખી રાત આ પાણીમાં પડી રહે તેને હું પચાસ હજાર રૂપિયા ધનામ આપીશ; કોઈની હિંમત ચાલતી હોય તો બહાર આવો. બાદશાહજી બોલ્યા તો ખરા, પણ કોઈની હિંમત ચાલી નહી. જે લોકો ત્યાં હાજર હતા તેમાં રૈયતના કેટલાક લોકો પણ હાજર હતા. તેમાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણ પણ હતો, તે બાપડો એટલો કંગાળ હતો કે અંગ ઉપર પુરાં વસ્ત્ર સુદાં ન હતાં. તેણે વિચાર્યું કે આટલા વરસો થયાં હું દરિદ્રતા ભોગવું છું અને સુખનો વખત આવ્યો નહી, માટે લાવ આજ રાત્રે આ પાણીમાં બેસવાનું કબુલ કરું, જીવ્યો તો ઠીકાઠીક, નહી તો મુઓ તો રડનાર કોણ છે? એમ વિચાર કરી હિંમતથી બાદશાહ હજુર રજુ થયો અને બોલ્યો કે:-

બ્રાહ્મણ-પુદ્ગલિંદ, જો તમે મને રજા આપો તો હું આ તળાવનાં પાણીમાં આખી રાત બેસવાને ખુશી છું.

બાદશાહ-અલ્યા બ્રાહ્મણ, તું જે આખી રાત પાણીમાં બેસી રહેશે તો મારા વચન પ્રમાણે પચાસ હજાર રૂપિયા તુંને આપીશ.

બ્રાહ્મણ બેસવાને તૈયાર થયો અને બાદશાહે તપાસ કરવાને સીપાઈઓ રાખ્યા. પૈસાની લાલચથી અને જીંદગીથી હાથ ધોઈ ચુકેલો હોવાથી, બ્રાહ્મણ બાપડો આખી રાત પાણીમાં બેસી રહ્યો.

સહવારના પોહારમાં તે પાણીમાંથી નીકલી, બાદશાહ જ્યાં દરબાર

મરીને બેઠો હતો ત્યાં ભીંજાયેલા કપડે ઢાંચર થયો. ચોકીદારો પણ બાતમી આપવા તૈયારજ હતા. બ્રાહ્મણે બાદશાહને નમસ્કાર કરી, ઠરાવેલું ઇનામ માંગ્યું અને બાદશાહે તે આપવાનો હોકમ કીધો. દરબારમાં કેટલાક અદેખા દરબારીઓ ઢાંચર હતા તેમનાથી આ ખમાયું નહીં, એટલે બ્રાહ્મણને રૂપિયા નહીં મળે એવી તદખીર કરવા માંડી. અંતે એક જણે યુક્તિ શોધી કહાડી અને તેણે તે એક ચોકીદારને બોલાવી તેને મોઢેથી નીચે પ્રમાણે બોલાવ્યું:—

ચોકીદાર બોલ્યો—ખુદાવિંદ, તળાવમાં આ બ્રાહ્મણીઓ તો મરી ગયો હોત, પણ કુંગર ઉપર દવ સળગ્યો હતો તે જોતો બેઠો હતો તેની ગરમીથી તે જીવતો રહેવા પામ્યો.

બાદશાહ પણ તેમજ હુલકાયો, અને બ્રાહ્મણને નીરાશ કીધો કે તું દવને જોતો બેઠો હતો એટલે તને કાંઈ મળશે નહીં. એમ કહી તે બાપડને ખાલી હાથે હાંકી કાઢાડ્યો. બ્રાહ્મણ રડતો રડતો ખીરબલ આગળ ગયો. ખીરબલે તેની બધી વાત સાંભળી લીધી અને ધીરજ રાખવાનું કહી ત્યાંથી રવાના કર્યો.

ખીજે દિવસે કચેરીમાં જતી વખતે નદી કિનારે વીસ પચીસ હાથ ઉંચે એક વાંસ ઉભો કર્યો, અને એક હાંડલામાં પાણી, દાળ, ચોખા ભર્યા ને તે હાંડલું વાંસને માથે લટકાવ્યું અને નીચે થોડુંક ઘાસ રાખી અકેક કાંડીથી સળગાવવા લાગ્યો.

દરબાર મરી, બાદશાહ આસને આવી ખીરાળ્યો, પણ ખીરબલનું ઠેકાણું નહીં, માટે થોડીક રાહ જોઈ બાદશાહે ખીરબલને તેડી લાવવા માથુસો દોડાવ્યા. જમાદાર બાઈમીયાં ફતેહબાહાદુર દોડ્યા અને ખબર કહાડી તો જણાયું કે, ખીરબલ તો નદી કિનારે ગયો છે. જમાદાર સાહેબ દોડ્યા નદી કિનારે, અને ખીરબલને પોકારી કહ્યું કે, ચાલો તમને બાદશાહ બોલાવે છે, ખીરબલે ઠંડે પેટે જવાબ આપ્યો કે હું મારું કામ કરીને આવું છું. જમાદારે પુછ્યું કે તમે શું કરો છો? ખીરબલે ઉત્તર દીધો મીયાં, તમે જોતા નથી કે હું ખીચડી પકાઈ છું. જમાદાર વિસ્મય પામી ત્યાંથી આલ્યો.

મયો, અને બાદશાહને ખીરખલનો જવાબ કહી સંબળાવ્યો થયું વરુ મધ્ય પશુ ખીરખલ નહી આવ્યાથી ફરી વાર તેડું મોકલ્યું, અને તેનો પશુ તેણે એજ જવાબ આપ્યો. એ પ્રમાણે બે ત્રણ કલાક નીકળી ગયા છતાં ખીરખલ નહીંજ આવ્યાથી બાદશાહની ધીરજ ખુટી અને તે ગુસ્સે થયો અને પોતે નજરે જઈને ખીચડી જેવા તૈયારી કરી કીનારે ગયો. ત્યાં જઈને પુછે છે—

બાદશાહ—ખીરખલ, તું શું કરે છે?

ખીરખલ—સાહેબ ખીચડી રાંધું છું.

બાદશાહ—ખીરખલ, તું આજે દીવાનો થયો છે કે શું? આકાશ ઉપર હાંડલું રાખ્યું છે, ને નીચે ધાસ સળગાવ્યો જાય છે તેમ તે કાંઈ ખીચડી થતી હશે?

ખીરખલ—હા ખુદાવિંદ, જેવી રીતે બે ગાઉ ઉપર ડુંગર ઉપર દબ લાગ્યો હતો અને તેના શેકથી બ્રાહ્મણ તલાવમાં બેઠો બેઠો જીવ્યો તેવીજ રીતે મારી ખીચડી પશુ રંધાશે.

બાદશાહ—હા, એ વાત તો ખરી, પણ તું હવે દરબારમાં આવી પોંહોંચ, ત્યાં બ્રાહ્મણને તેડાવી ધનામ આપીશું.

પછી ખીરખલ બાદશાહ સાથે ગયો અને માણસ મોકલી પેલા બ્રાહ્મણને તેડાવી મંગાવી, પોતાની બોલી મુજબ ધનામના પચાસ હજાર રૂપિયા આપ્યા. ગરીબ બ્રાહ્મણની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહીં. તે ખીરખલને મનમાં હજારો આશિર્વાદ આપતો ત્યાંથી ગયો અને જીવ્યો ત્યાં સુધી સુખ એનથી રહી દુવા ગુજરવા લાગ્યો.

બાદશાહની ઇસારતની કિમ્મત !

એક વેળા એવું બન્યું કે અસલ કોઈ ઉચ્ચ કુળના, પણ પ્રાજ્ઞથી જમાનાની ગીરદેશથી તંગીમાં આવી પડેલા માણસે શહેરમાં આવી વસવાટ કરી હતા. તેના બાપદાદાઓને શાહી દરબારમાં આવી બેસવાની છુટ હતી.

એટલે તે છુટ આ માણસને પણ મળી હતી. ધરમાં તો બાપડો દળણું દળીને જેમ તેમ ગુજરાન ચલાવતો, પણ જ્યારે દરબાર ભરાય અમલો સ્વારી ફરવા નીકળે ત્યારે સારાં કપડાં પહેરી નીકળતો. ધરમાં તેની માલમતા જુઓ તો એક ઘંટી માત્ર હતી, જેના ઉપર તે ગુજરો કરતો. અરીજ છતાં કચેરીમાં જવાની જરૂર પડે ત્યાંને માટે તેણે માત્ર સારાં કપડાંની એકજ જોડ સાચવીને રાખી છાંડી હતી, અને જ્યારે વારો આવે ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરતો. એક દિવસ એવું બન્યું કે આ મીયાંબાઇને પુષ્કળ દળણું મળ્યું હતું, એટલે તે દિવસે તેનાથી દરબારમાં જઈ શકાયું નહીં. તેજ દિવસે આદશાહની સ્વારી પણ નીકળવાની હતી એટલે તેમાં પણ તેનાથી બાગ લઈ શકાયો નહીં. સ્વારીના રસ્તા ઉપરજ તેનું ધર હતું અને જે રસ્તેથી જતાં સાવધાનીથી ધરમાં નજર કરે તો ધરમાંનો બધો મામલો જણાઈ આવતો. ધર આગળ સ્વારી આની લાગી તો મીયાંબાઇ દળણું દળવાનાજ પોશાકમાં ચીંગામીંગા બંધને સ્વારી જેવા ઉભા. આદશાહની નજર તેમના ઉપર પડી એટલે આદશાહે તેમને ઝટ પીછાડ્યા; પણ તે વખતે તો આદશાહ અખાડા કરી ચાલી ગયો. થોડા દિવસ પછી મોટી દરબાર ભરાઈ, તેમાં મોટા મોટા મુસલમાન, હિંદુ, શેઠશાહુકારો, અમીર ઉમરાવો હાજર થયા હતા. તેમાં આ મીયાંબાઇ પણ પોતાનો સાચવી રાખેલો એકનો એક પોશાક પહેરી આવી બેઠા હતા. આદશાહે હાજર થયેલો ઉપર નજર ફેંકી જેમ કરતાં તુરત આ મીયાંબાઇ ઉપર પણ નજર પડી; એટલે તેમને તે દિવસે જોયલા દેખાવની ખબર પુછવાનો વિચાર કીધો; પણ બોલવાથી ખોટું લાગશે એમ સમજી, આદશાહે ઘંટીનું ચક્ર ફરતું બતાવવાને ગોળ ગોળ આંગળીને ચક્રડી ફેરવી બતાવી. મીયાંબાઇ સમજ્યા કે આદશાહ મારી વાત બોલે છે એટલે તેમણે પણ ભરમમાંજ પેટ ઉપર આંગળી મુકી ઇસારતમાંજ જવાબ દીધો. આ મામલો, દરબારમાં બેઠેલા ઘણાક મુસાઓથી સમજી શકાયો નહીં; પણ તેઓનાં પાપી અંતઃકરણ તેમને ડંખવા લાગ્યાં. એટલે સંકેત કરીને દરબાર અલાસ થયા પછી બધાઓ પેલા મીયાંબાઇને ઘરે દોડ્યા. તેણે બધાઓને માન આકરામથી બેસાડ્યા. બધા બેઠા પછી તેઓએ પેલા મીયાંને નમનતાપૂર્વક

પુછવા માંડ્યું કે તે દિવસે દરબારમાં બાદશાહે તમને જે ઇશારત કીધી તે આટલે કરી હતી તે હમને કહેા. મીયાંબાઇ સમજ્યા કે, આ વાતમાં કાંઈ ભેદ હોવો નેહાએ. એટલે મીયાંબાઇ બોલ્યા કે બાઇઓ એ કાંઈ કહેવા જેવી વાત નથી. પેલાઓ ધણા કાલાવાલા કરવા લાગ્યા. ત્યારે મીયાંબાઇ ઠાવડું મોઢું કરી બોલ્યા કે જ્યારે તમે બજાઈ ચાઓ છો તો સાંભળો. રાજાએ ઇશારત કરી તમો બધાની વાત જાણવા માંગી, ત્યારે મેં કહ્યું કે તે બધાની વાત મારા પેટમાં છે. આ સાંભળીને બધાઓ દઢાઈ ગયા કે આપણા બધાનાં પ્રપંચો આ માથુસ જાણે છે, અને તે બાદશાહ આગળ ઉઠાડાં પાડશે ત્યારે આપણી શી વસે થશે? આટલે એને જે લાંચ આપી એતું મોઢું બંધ કરીએ તો ઠીક; એમ ઠરાવી, કોઇએ બસો, કોઇએ પાંચસો, એમ સર્વેએ પોતપોતાની ગુંજસ માફક રકમો રજુ કરી દીધી અને કાલાવાલા કીધા કે હમારી વાત તમારા પેટમાં જ છાની રાખજો. મીયાંબાઈ આ જોઈ તેમ કરવા કમુલ થયા. એટલે બધા નચિંત થઈ ચાલી ગયા. પછી સાંજે બાદશાહ નૃપરો થતાં જ લાગ જોઇને મીયાંબાઇને ઘરે ગયો. મીયાંબાઇએ પેલા શાહુકારો તરફથી મળેલું દ્રવ્ય બાદશાહના પગ આગળ રજુ કરી સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી, અને ખુલાસામાં કહ્યું કે, ખુદાવિંદ, આ તમારી કરેલી ઇશારતની કીંમત ઉપજી છે. બાદશાહે આ સઘળું ધન તે મીયાંબાઇને મેવાજેશ કરીને કહ્યું કે, બાઈ એ તું જ રાખ અને એ વાપરી સુખી થા; આજથી હું તુંને મારી દરબારનો અમલદાર બનાઉં છું. એ સઘળા લુચ્યાઓ છે તે સર્વને હું પીછાણું છું.

કંજુસની કમાઈ-કેસી ગમાઈ-કેસી પીછી મીલાઈ!

એક કંજુસે આખી જીંદગીભર મહેનત મજુરી કરી ધડપણમાં કામ લાગે એવા વિચારથી, તેમાંથી મેળવેલી થોડી ધણી પુંજ જંગલમાં એક બીજોડાંના ઝાડ નીચે દાટી હતી, અને દર પાંચ સાત દિવસે તે જગ્યાએ જઈ તપાસ રાખતો. એક દિવસે તપાસ કરતાં તે ઝાડનાં થડ આગળ બધાં તે મોઢેરો દાટેલી હતી, ત્યાં ખાડો પડેલો તે બાપડના જોવામાં આવ્યો. તે

જોધને તે આપડો તદ્દન દિગ્મુઠ થઇ ગયો. છતાં દાટેલી જગા ઉમેડી તપાસ કરી તો ત્યાં કશું મળે નહીં, એટલે આપડાએ કપાળ કુટવા માંડ્યું અને પોકપોક રડવા માંડ્યું. કાંઇ ઉપાય નહીંજ સુઝયો ત્યારે દરબારમાં જઇ ફરિયાદ કીધી. બીરબલે તે સાંભળી લીધી. પણ બાદશાહ તેમજ બીરબલ અને વિચારમાં પડ્યા કે આ તપાસ ઘણી મુશ્કેલ થઇ પડે તેવી છે. છતાં બીરબલે હારી ખાધી નહીં. તેણે ગામના બધા વૈદો તથા હકીમોને ભેગા કરી તેમનાથી પુછપરછ કરી કે, આ બીજોડાંના પાંદડાં તથા મુલિયાં વગેરે શા શા કામમાં આવે છે તેની તપાસ કરી આઠ દિવસમાં રિપોર્ટ કરવો. આઠમે દિવસે બધા વૈદરાજો તથા હકીમો હાજર થયા. તેમાંના એક મોટા વૈદે જાહેર કીધું કે આ “બીજોડાંના” પાંદડાંનો છુકો કરીને કમળાવાળા દર્દિને ફકાવ્યો હોય તો એકજ દિવસમાં તે રોગી સાજો થઇ જાય; અને તેનાં મુલિયાંનો ગુચ્છ એવો છે કે, જલદરના રોગીને તેના ધુંઝા આવ્યો હોય તો તેનો રોગ તુરતજ મટી જાય. આ હકીકત સાંભળી સઘળા વૈદરાજો તથા હકીમોને રૂખસદ આપી. પછી ગામના બધા વૈદોને બોલાવી કહ્યું કે, આ સાલના દરેક મહીનામાં દરેક જણને ત્યાં જલદરના કેટલા રોગી આવ્યા હતા અને તેમને કયા ઓપડથી તે દરદ સાજું થયું હતું તેની તપાસ આઠ દિવસની અંદર કરીને લાવો. આઠ દિવસે પાછા બધા ભેગા થયા અને તે સર્વેએ માંગેલી ટીપ રજુ કીધી. તે ઉપરથી જણાયું કે કુલ રોગી ચાર હતા અને તેમાંના એક “બીજોડા”ના ઝાડનાં મુલિયાંથી સાજો કરેલો હતો. આ સાંભળી તેને બોલાવી પુછ્યું કે બીજોડાંનાં મુળ તેં ક્યાંથી આપ્યાં? જુહું બોલીશ તો શિક્ષા પામીશ. બાદશાહનું આ બોલવું સાંભળી તે વૈદ ધ્રુજવા લાગ્યો; અને હાથ જોડીને કહ્યું કે, ખુદાવિંદ, મારો નોકર એ દવાના મુલિયાં જંગલમાંથી લાવ્યો હતો. બાદશાહે તે ચાકરને બોલાવી મંગાવ્યો. તેને ખુબ ધમકાવીને પુછ્યું કે, આ મુલિયાં તું ક્યાંથી લાવ્યો હતો? ચાકર બોલ્યો, હા નામવર, હું તે જંગલમાંથી લાવ્યો હતો.

બાદશાહે ધમકોથી તેને પુછ્યું કે, તે ઝાડ નીચે સોનામહોર દાટેલી હતી તે તું બોદી લઈ ગયો છે તે તુરતજ હાજર કર, નહીં તો જરબંદ મારથી તારી આમડી ઉમેડી નાખવાનો હુકમ કરીશ.

આ ધમકીથી ચાકર બાપડો ડરી ગયો અને કરમરી કહેવા લાગ્યો કે, ખુદાવિંદ, મને જીવતદાન બક્ષો તો હું તે મોહોર લાવી આપીશ.

બાદશાહે તેને જીવતદાન બક્ષવાથી બંધી મોહોરો લાવી હવાલે કીધી. બાદશાહે તે મોહોરો પેલા કંજુસને હવાલે કરી. પણ શીખામણના બે બોલ કહી તેને લાંથી રૂખસદ આપી. આ પ્રમાણે કંજુસની કમાઇ તે કેસી ગમાઇ ઓર કેસી પીછી મીલાઇ! એમ વાત બનવા પામી.

જર દેખીને મુનિવર ચળે.

દિલ્હીમાં ફાતમાબીબી નામની એક મુસલમાન બાઈ રહેતી હતી. બાઈનો ધણી મરી ગયો હતો અને તેને છોકરું હોયું કાંઈ હતું નહીં, એટલે તેણે પોતાના દરદાગીના જરઝવેરાત વગેરે હતું તે વેચી સાડીને તેની સોનામોહોરો લીધી, અને તે તે દરેક મોહોરો ઉપર નહીં જણાય એવો કાપો પાડી તે એક કોથળીમાં ભરી. તેના ઉપર પોતાના નામની મોહોર મારી તે બરાબર પેક કરી તે કાજીને ત્યાં અનામત મુકી. કાજી બહુ પહરેજગાર અને પાક-ધ્યાનતના મણાતા હતા. બાઈએ તેને કહ્યું, હું મકકે હજ કરવા જઈ છું, અને જો પાછી આવીશ તો આ કોથળી તમારા પાસેથી લઇશ, અને જો મરી ગઇ એવી બબર પડે તો તે ઉઘાડી તેમાંના નાણાંનો તમોને ગમે તેવો સદઉપયોગ કરજો. કાજીએ તે કોથળી લઇ અલગ સલામત મુકી છાંડી. બાઈ મકકે ગઇ પણ પાંચ વરસ થયાં છતાં તેણી પાછી ફરી નહી, એટલે કાજીની ધ્યાનત બગડી. તેમણે તેમાંથી સફાઈથી સોનામોહોર કઢાડી લઇ તેની જગાએ સીસાં તથા કાંસાના સીકા મુક્યા, અને કોથળીને પાછી અસલ જેવી રીતિમાં તુણાવી લીધી. બનાવ એવો બન્યો કે તે પછી થોડા વખતે બાઈ મકકેથી પાછી આવી અને કાજી પાસે કોથળી માંગી. કાજીએ કોથળી તેના આગળ રજુ કીધી. બાઈએ તે ઉઘાડી જોયું તો તેણીના ડોળા ફરી ગયા, કે આતો સોનાને બદલે તદ્દન કાંસાં તથા કલઇના સીકા નીકળ્યા. બાઈ માથું કુટતી કાજી પાસે આવી, અને કાકલુદી કરી કે જોઇએ તો અરધા સીકા તમે રાખો અને અરધા પણ મને પાછા આપો. કાજી તો એકના બે થયા નહી, અને કહેવા

લાગ્યા કે બાપ, આ પ્રમાણે ગળે પડવાનું છોડી દે. મેં તારી કાથળી થોડી-
જ નોંધ હતી કે તેમાં સીકકા છે કે કાંકરા. તારી કાથળી જેવી મને મલ્લી
હતી તેવીજ મેં તને પાછી આપી છે; તે લઇને ચાલતી પકડ, નહીં તો
માથુસ પાસે ધકા મરાવી બહાર કહાડીશ. બાપ બાપડી ગભરાઇ. તે તો
દોડી દરબારમાં અને બાદશાહ તથા ખીરબત્ત હજુર ફરિયાદ કીધી. તેઓએ
તે સાંભળી લઇ બાપને ધીરજ આપી રવાને કરી. બાદશાહે કાળને બોલાવી
તેમની હકીકત સાંભળી. દાહડી પસવારતા કાળજી બોલ્યા, ખુદાવિંદ, કેટલાક
વરસ ઉપર બાપ હજ કરવા જવાને કારણે એક કાથળી મારા આગળ લઇ
આવી ખરી, તે મેં આટલા વરસ સાચવી રાખી ને જેવી તે હજ કરી
આવી અને ઉધરાણી કરી તેવીજ તે કાથળી તેણીને હવાલે કીધી. અંદર
મોહોરો બરેલી હતી કે કાંકરા તે મેં કાંઇ જોયું નહોતું. કાળજીનું આ
બોલવું સાંભળી બાદશાહે વહેમ પડ્યો. પણ તેના તોડ કેમ કહાડવો તેની
યુક્તિ કહાડવા. બંનેને તુરત તો રજા આપી, આઠ દશ દિવસ પછી પાછા
આવવા કહી તેમને રખસદ આપી દીધી. બાદશાહે કોઇ ન જાણે તેમ એક
દિવસે પોતાના બીજાના ઉપર છરીના એક કાપ મુકી દીધો. નોકરોના દીકામાં
તે કાપ પડ્યો ત્યારે તેઓ ખુબ બીધા કે આ કામ કોણે કીધું હશે? બાદ-
શાહની જાણમાં આવશે તો બધાની ચામડીજ ઉખેડી કઢાવશે. આપસ
આપસમાં સમજાવતી કરી તેઓએ શહેરમાં એક હુશિયાર રકુ કરનાર હતો
તેને બોલાવ્યો અને તેના પાસે તે કાપ એવી રીતે રકુ કરાવ્યો કે કોઇની
જાણમાં પણ નહીં આવે. રાત્રે બાદશાહે બીજાના ઉપર જઇ તપાસ કરી તો
કાપ એમણેમ થયેલો જણાયો. એટલે બાદશાહે નોકરોને બોલાવી પુછપાછ
કરી કે બીજાના ઉપર કાપ પડેલો હતો તે ક્યાં છે? એક ચાકર ગભરાઇ
ગયો; પણ બાદશાહે તેને મારીઆપ્યાથી તેણે બધી હકીકત જણાવી દીધી
અને રકુ કરનારને બોલાવી કાપ કેમ તુણાવી લીધો તે હકીકત ખુલાસેવાર
જણાવી દીધી. આ સાંભળી બાદશાહે તે રકુ કરનારને બોલાવી મંગાવ્યો.
તે કુજતો બાદશાહ આગળ આવી ઉભો કે બાદશાહે તેને સવાલ કીધો કે
પૈસાની એક કેરી કોઇ વખતે તે તુણી દ્વાય એમ તને પાદ આવે છે?

તુલુનાર-હા, ખુદાવિંદ, આસરે એ વરસની વાત ઉપર એક કાજુ ચૈસાની કોથળી લઈ મારા પાસે આવ્યો હતો તે મેં તુલુ આપી હતી ખરી. તે કોથળીમાં ત્રાંખાના તથા જસતના સીકકા વગેરે હતું, અને જે સીવવા બદલ મને એ સોનામહોર આપી હતી. તેમાંની એક મેં વડાવી અને એક મારા પાસે અનામત પડેલી છે. બાદશાહે તે મોહોર લઈ આવવા તે તુલુનારને ધર મોકલ્યો.

દરબાન બાદશાહે, પેલા બાધ તથા કાજુને બોલાવી મંગાવ્યાં. તેઓ હાજર થયા પછી તુરતજ પેલા તુલુનાર મોહોર લઈને દરબારમાં આવ્યો. તેને જોતાંજ કાજુજનો ચોહેરો શીકોદ્રય મારી ગયો. તેઓ સમજ્યા કે બાદશાહે મારું પાપ પકડી કહાડ્યું છે.

પેલી મોહર લઈને બાધના હાથમાં આપી તેણે કરેલી છુપી નીશાની-ચાળો કાપો દેખાડવા હોકમ કીધો. બાધએ તે કાપો દેખાડી આપ્યો. પછી બાદશાહે પેલા તુલુનારને તે કોથળી આપી પુછ્યું કે તેં તુલુ હતી તે એજ ખરી કે? તુલુનારે કબુલ રાખ્યું અને તુલુલો ભાગ સૂઢાં દેખાડી આપ્યો.

બાદશાહે તે પછી કાજુજને સવાલ કીધો-બોલો કાજુ સાહેબ, હવે તમે શું કહેવા માગો છો?

કાજુજએ કરો જવાબ નહીં આપતાં નીચું જોયું. એટલે બાદશાહે તેમને પરહેજ કરવાનો હોકમ કીધો. તેમના ધરની જડતી લેવાડી તો બધી મોહરો ત્યાંથી નીકળી આવી, જે બધાની ઉપર પેલી છુપી નીશાની દેખાઈ. બાદશાહે ગુસ્સે થઈ કાજુને કેદ કરવાનો અને તેમની માલમતા નષ્ટ કરવાનો હોકમ કીધો. મોહોરો પેલી બાધને હવાલે કરી પેલા તુલુનારને તેની હુશિયારી માટે બીજા એ મોહોરો આપી વિદાય કર્યો.

મોતીચંદ અને રામદાસની લલાઈ અને છુંડાઈ.

દીલ્લી શહેરમાં મોતીચંદ અને રામદાસ નામના એ વાણિયા રહેતા હતા. અને વચ્ચે બારે મિત્રાચારી અને લેણાદેણી હતી. એક વખતે મોતીચંદ

યાત્રાએ જવાની તૈયારી કરી. પોતાની માલમતાની એક ટીપ કરી તે રામદાસને સોંપી અને ખપજોડું પોતાની પાસે રાખી લીધું. મોતીભાઈ તો લગભગ ત્રણ વરસે જત્રાથી પાછા ફર્યા. ઘરમાં દાખલ થઈને જુવે છે તો કશું મળે નહીં, જ્યાં ત્યાં ઉંદર બીલાડાની દોડધામ. આખું ઘર તદ્દન ખાલી પડ્યું હતું. તેના મનમાં આવ્યું કે બધો સરસામાન રામદાસ પોતાને ત્યાં ઉપાડી ગયો હશે. એમ સમજી તે રામદાસને ઘરે ગયો અને ત્યાં તેને ક્ષેમકુશળના સમાચાર પુછી પોતાની માલમતાનો ખુલાસો પુછવા માંડ્યો. રામદાસભાઈએ તો દયાનત બગાડેલી એટલે તેને ઉડાવનારા જવાબ આપ્યા. અંતે મોતીચંદે દાખીને માંગણી કીધી અને રામદાસે તે સામે ઉપરથી વળતો તકાળે કરવા માંડ્યો અને તેને ગળે પડવા માંડ્યો કે, જો આ પ્રમાણે તું ગળે પડશે તો હું તને ધક્કા મરાવી બહાર કહાડીશ. મોતીચંદ, રામદાસનું આવું બોલવું સાંભળી ઉદાસ થયો, અને બેચાર સારા શુકનો તેને કહી સંભળાવ્યા; પણ રામદાસભાઈ તો સાંભળેજ શેના! મોતીચંદ દિલગીરી સાથે ત્યાંથી નીકળ્યો. અને ખીરબલ પાસે ગયો. ખીરબલે તેની બધી વાત સાંભળી તેને ધીરજ આપી વિદાય કીધો. ખીરબલે થોડેક દિવસે રામદાસને બોલાવી મંગાવ્યો. તે ધ્રુજવા તો લાગ્યો પણ તેણે ધીરજ એટલીજ રાખી કે એ બાબતમાં મોતીચંદ સાથે કશું લખાણ થયું ન હતું. ખીરબલે રામદાસને આગતા સ્વાગતા કરીને બેસાડ્યો, અને જાણીતેના જોડે કેવી એક આગળની મિત્રાચારી હોય તેમ વાત કરવા માંડી. પછી ખીરબલે તેને કહ્યું કે, નાના નાના કળ્યાના ફેંસલા કરવાને બાદશાહે એક ટોર્ટ રચાવવા ધારી છે અને તેનું ન્યાયાસન તમને આપવાનું ઠર્યું છે, માટે તમારી શી ઈચ્છા છે? રામદાસભાઈ તો આ સાંભળી હરખમાં આવી ગયા અને ખુશી થઈ જવાબ આપ્યો કે, મહેરબાન દીવાનજી સાહેબ, એ કામ હું ધણીજ ખુશીથી બજવીશ. તે સાંભળી લઈ ખીરબલે તેને કહ્યું કે, તો ઠીક છે, તક જોઈને એ વાત હું બાદશાહ જોડે કરીશ. રામદાસભાઈએ તો મનમાં મનમાં અનેક ખુશાલીના તરંગો દોડાવવા માંડ્યા. ખીરબલે તે પછી મોતીચંદને બોલાવી હોકમ કીધો કે, તમે આવતી કાલે રામદાસને ત્યાં જઈ તમારી માલમતાની પાછી ઉધરાણી કરજો, અને જો કંઈ વાતોમાં

કરે તો મારા પાસે ફરિયાદ કરવાની ધમકી આપજો. મોતીચંદ ખીજે દિવસે રામદાસને ત્યાં પહોંચી ગયો, અને પોતાની માલમતાની ઉત્તરાણી કરી, પણ રામદાસભાઈ તો એકના બે નહીં થયા. એટલે મોતીચંદે ખીરખલ હજુર ફરિયાદ જવાની ધમકી આપવા માંડી. તે સાંભળતાંજ રામદાસભાઈના હોંશ-કોશ ઉડી ગયા. તેમણે મનમાં વિચાર કીધો કે ખીરખલ તો મને ન્યાયાધીશની જગ્યા આપવા માંગે છે અને તેટલામાં આ વાત તેને ખબર પડશે તો વાંધો પડશે. તેથી એને એની માલમલકત સોંપી દઈશ તો ખીરખલને કાંઈ ખબર પડશે નહીં; અને ન્યાયાધીશની જગ્યા ઉપર તો બે મહીનામાં એટલા પૈસા મેળવી શકીશું. એમ વિચારી રામદાસભાઈ ફેરવાઈ ગયા અને બોલ્યા, ભાઈ મોતીચંદ એટલો વખત તો માત્ર મેં તારી મસ્કરી કરી પણ તું તારી બધી માલમતા ગણી લે. એમ કહી તેની બધી મતા મોતીચંદને હવાલે કરી દીધી. તે લઈ તે ઘર ગયો, અને તે વાત બાદશાહને જણાવી દીધી. આ તરફ રામદાસભાઈ જે ન્યાયાધીશ બનવા માટે ખીરખલના તેડાની રાહ જોતો બેઠો હતો, તે સુઝમાંજ રાજ બોલતો બેઠો. મોતીચંદે રામદાસ જોડેની મિત્રાચારી તોડી નાંખી. ખીરખલે પણ રામદાસને સખત ઠપકો આપી તેને પોતાને ત્યાં આવવાની મનાઈ કીધી અને પરાયો માલ પચાવી જવાની જગ્યા નિષ્ઠાથી તેણે કામ લીધું હતું તેવીજ અરકત તેને મળી. તે તદ્દન દરિદ્ર થઈ ગયો, અને પોતાની ખુરી દયાનતને લીધે તે ખુરા હાલે પોહોંચ્યો.

બે ઝવેરીભાઈઓની વાર્તા.

ઝવેરચંદ અને માણેકચંદ નામના બે ભાઈઓ હતા. બાપાજી જીવતા હતા ત્યાં સુધી તે બંને કશો ધંધો ધાયો કરતા નહીં અને આપ્તમાં ઉપર કોઈતું મારતા. પણ એમ તે કેટલા દિવસ ચાલે! ડોસાજી તો ધ્યાયનમ થયા અને બંને ભાઈઓ એકલા પડ્યા. થોડોક વખત તો બાપાજીની મુકેલી પુંજ ઉપર તાગડધિત્રા કરી, પણ ખાનારાં ધણાં એટલે બધું ખવાઈ ખલાસ થઈ ગયું; એટલે તેમની સુધ ઉઘડી કે હવે કંથે જઈ ધંધો કરવો અને ઈયાં છોકરાનું પુરું કરવું. આ નિશ્ચય કરી બંને ભાઈઓ ઘરની ગોઠવણ

કરી ધંધો કરવા ખીજે ગામ જવા નીકળ્યા. આખો દિવસ હીંડતા અને રાત્રે કોઇ સારી જગા જોઇ વીસામો લેતા. એક ગામથી થોડોક માલ લેતા અને ખીજે ગામ જઈ વેચતા અને નફો થાય તે સંભાળી રાખતા. એમ ચાલતા ચાલતા એક દિવસે નાનાભાઇ માણેકચંદને પાણીની તરસ લાગી, એટલે મોટા ભાઇને મુકીને તે પાણીની શોધમાં નીકળ્યો. થોડેક દુર એક પાણીનું ખાખો-ચીયું દેખાયું તેમાંથી જમ તેમ પાણી પી તરસ છીપાવી અને પાછો ફરવા જાય છે તેવામાં તેની નજર એક કોથળી ઉપર પડી. ઝટ તે ઉપાડી લીધી તો અંદર દરદાગીના અને ઝવેરાત ભરેલાં હતાં. તેની અંદર બે કીમતી લાલ હતાં. માણેકચંદ તો એ જોઇ હરખાઈ ગયો અને તુરત દોડતો મોટા ભાઇ ઝવેરચંદ આગળ આવ્યો, અને બનેલી હકીકત જણાવી. ઝવેરચંદે તે બધું એમ ને એમ માણેકચંદને સ્વાધીન કીધું અને તેને જણાવ્યું કે તું જઈને એમાંથી વેપાર ચલાવ. હું તારી પાછળ આવીશ. માણેકચંદે પોતાના ભાઇને પણ સાથે લઇ જવા માંડ્યો, પણ તેણે ના પાડી. ઝવેરચંદે સાફ ના પાડી એટલે એક લાલ માણેકચંદને આપી તે પોતાની બાબીને આપવા કહી બન્ને છુટા પડ્યા. માણેકચંદ તો દીલ્લીમાં પાછા ફર્યા અને ઝવેરાત વટાવી મોટા વેપાર ધપાવવા માંડ્યો. પોતાના ભાઇએ પેલું લાલ બાબીને આપવાની ગોઠવણ કરેલી તેના તો તે અખાડાજ કરી ગયો. તેણે વિચાર કીધો કે ભાઇ પુછશે તો કહીશું કે તે તો મેં બાબીને આપીજ દીધું છે. બેચાર વર્ષે ઝવેરચંદભાઇ દેશવરથી પાછા ફર્યા. બંને ભાઇઓ હસી ખુશીથી ભેટયા પછી પેલા લાલની વાત નીકળી એટલે માણેકચંદને તેની વાત પુછી તો માણેકચંદે ગોઠવી રાખેલો જવાબ આપ્યો. એટલે જોઇ શેઠે ત્યાં ગરબડ સરખડ. પેલી બાઇ પણ સાફ ધનકાર કરે કે હું કાંઇ લાલની વાત જાણતી નથી અને મને કાંઇ તે મલ્યું નથી. ઝવેરચંદે બાયડીને ખુબ ફટકાવી, પણ તેતો એકની બે નહી થઈ એટલે માણેકચંદ વિષે ઝવેરચંદના મનમાં શંકા થઇ. ઘણી ગડબડ વધી પડવાથી ઝવેરચંદ ખીરબલ પાસે ગયો. ત્યાં બધી વાત તેને કહી. તેણે પછી ઝવેરચંદની બામડી જમનાને તેડી પણ તેણીએ પોતાનું નિર્દોષપણું દેખાડ્યું. માણેકચંદ પાસે તેના સાક્ષીના

નામો માંગ્યાં. સાક્ષીઓ હાજર થયા અને લાલ જમનાને આપવાની વાત તેઓએ નજરે જોયલી કબુલ કીધી. ખીરખલે તે સાક્ષીઓને દરેકને જુદી જુદી ઓરડીમાં બેસાડ્યા અને દરેકને પાંચ તોલા મીન આપીને કહ્યું કે એનો તમે જોયલાં લાલના જેવો આકાર બનાવો, પછી બધાને બહાર બોલાવ્યા. પેહેલાં તો પેલા બંને ઝવેરીબાઇઓએ બનાવેલો આકાર તપાસ્યો તો તે એક બીજાને મલતો આવ્યો. પછી પેલા સાક્ષીઓના કરેલા આકાર જોયા તો બધામાં તરેહવાર ફેરફાર જોયા. પછી જમનાનો આકાર જોવા માંગ્યો તો તે બાયડીએ તો મીનને એમને એમ ઝાળી વાળીને રાખી મુક્યું તેમ જોઇને ખીરખલે બાઇને તેનું કારણ પૂછ્યું તો બાઇ કહેવા લાગી કે, હજુર, મેં લાલ નજરે જોયું હોય તો હું નકલ બનાવું કે નહીં? ખીરખલની ખાતરી થઇ કે માણેકચંદે પોતાના બાઇને રડાવવાની સામેત યુક્તિ રચી છે. એટલે સાક્ષીઓને ધમકી આપી માર મારવાની તાકીદ કરી, તો તેઓએ તરત સાચું કહી દીધું. તે પછી માણેકચંદને ફસાવવાની તાકીદ કીધી એટલે તે પણ મારની બીકે તુરત સાચું બોલી ઉઠ્યો, અને તે લાવી જમનાને સ્વાધીન કીધું. માણેકચંદ તથા તેના જુઠા સાક્ષીઓને ખીરખલે ઘટતી સજા કીધી, અને આ પ્રમાણે ઝવેરચંદ અને માણેકચંદનો ન્યાય થયો.

ખીરખલને દીવાનગીરી ઉપરથી ખસેડવાની યુક્તિ.

મુસલમાની રાજ્યમાં હિંદુ દિવાન હોય એ બીના દિલ્લીના મુસલમાનોથી સહન થઇ શકતી નહતી, પણ ખીરખલ પોતાના ચાતુર્યથી દરેકને છક કરતો, એટલે કે કોઈ પણ તેની વિરૂધ્ધ બોલતું નહી, છતાં ગુપચુપ તો તેઓ પોતાની યુક્તિઓ લડાવતાજ રહેલા હતા. બાદશાહનો એક સગો જે દરબારમાંજ રહેતો હતો તે જો દિવાનગીરી ઉપર આવે તો તેઓનું ખર્ચ પ્રચળ વધે એમ હતું; એટલે તેઓએ એ બાબતમાં રાણી સાહેબાને વચ્ચે નાંખવા પ્રયત્ન કીધો. જનાનખાનામાં મરદોને જવાનો બંદોબસ્ત હોવા છતાં, રાણીના બાઇઓને તો ત્યાં જવાની છૂટ હતી. આ સાલાઓમાં એક શેખ હુસેન મીઆં નામનું હતા, તેમને ખુબ ભણાવી, તેમની બહેનને ઉસ્કેરવાની ગોઠવણી કીધી.

શેષ હુસેનમાં, તે શીખવણી પ્રમાણે જનાનામાં બહેન આગળ જતા અને તેણીને બંભેરતા કે મુસલમાની રાજ્યમાં કાફર દિવાનગીરી ઉપર હોય એ શું શોભારપદ ગણાય કે? રાણી સાહેબ પણ એ વાત જાણીને ખીજ થયાં અને એ કામ સરંજામ ઉતારી આપવાનું બીડું ઝડક્યું. રાણી સાહેબ આ વાત બાદશાહ આગળ કહાડવાની તદબીરમાં હતાં. એક દિવસે બાદશાહને ખુશી મીઠાજમાં જોઈને તેઓ બોલ્યાં, ખાવિંદ, આપણું રાજ્ય મુસલમાની છતાં આપણે દિવાન મુર્તિપૂજક હિન્દુ હોય એ ઘણું જ નમોજુસ્ત લાગે છે, તેથી આપણી જ્ઞાતિના લોકને કાંઈ સુખ મળતું નથી માટે રાજ્યમાંથી ખીર-બલને કહાડી, તેની જગા ઉપર મારા ભાઈ શેખ હુસેનભાઈને નીમો.

આ સાંભળીને બાદશાહ તુરત પામી ગયો કે, આના કોઈએ કાન બંભેરેલા છે, એટલે તે લગાર કરડાકીમાંજ બોલ્યો કે રાણી સાહેબા, દિવાન-પદ ચલાવવાને જે બાહોશી જોઈએ તે કશી તારા ભાઈમાં નથી, તે મૂર્ખને સરદાર છે અને તેના બોલવાનું પણ ઠેકાણું નથી. રાજકારભારના ખટલામાં કોઈ કોઈ વેળા એવા ખારીક સવાલો ઉભા થાય છે કે તે મારાથી ઉકેલી શકાતા નથી અને તે આ ખીરબલ સફાઈ અને હુશિયારીથી ઉકેલે છે. તો તેવા એક બાહોશ કસાયલા માણસને કહાડી મુકી તારા ભાઈ સરખા એવ-કુદને તે જગાએ લાવી એસાડવાની મારી બીલકુલ મરજી નથી. બાદશાહનું આવું બોલવું સાંભળી રાણીજી ખુશ છેડાયાં, પણ તે વખતે તો વાત પડતી મુકી. બે ચાર દિવસ પછી રાણીશ્રીએ એ વાત પાછી બાદશાહ હજીર કહી, અને બાદશાહે આગળના જેવો જવાબ આપ્યો. રાણીજી તો રીસાઈ ગયાં, એટલે બાદશાહ તેમ જોઈને ત્યાંથી જતો રહ્યો. છતાં રાણીએ, એ વાતમાં બાદશાહનો પીછો છોડ્યો નહી, એટલે બાદશાહે ઠરાવ કીધો, કે એના ભાઈમાં ફેટલું મીઠું છે તે એને પ્રત્યક્ષ દેખાડી આપું એટલે એની ખાતરી થશે. એમ વિચાર કરી બાદશાહે એક દિવસે રાણીને કહ્યું કે તારા ભાઈને આવતી કાલે દિવાનગીરી આપવામાં આવશે. રાણીજી તો ખુશ થઈ ગયાં એટલું જ નહી પણ આખી મુસલમાન દરબાર તે વાત જાણીને ખુશ થઈ ગઈ. બાદ-

ચાહે ખીરખલને એકાંત તેડી, સઘળી હકીકત કહી અને તેને કહ્યું કે તેણે થોડાક દિવસ ઘરમાંજ રહેવું, કે તે દરમ્યાન શેખ હુસેનખાનની હું કસોટી કરી લઈશ. ગોઠવણ પ્રમાણે ખીજે દિવસથી ખીરખલે દરબારમાં આવવું બંધ કાઢ્યું અને ખીજે દિવસે શેખ હુસેનખાનને દરબાર ભરી દિવાન-ગીરી સોંપી. શેખમીયાં તો ન્યાયની ખુરશીએ ચઢી બેઠા. થોડા ઘણા ફેંસના કાંધા પછી, બાદશાહે તેને હોકમ કાઢ્યો કે મને ચાર ચીજની ઘણી ગરજ છે, તે મને આઠ દિવસમાં મળવી જોઈએ. એક તો, સખરસ, ખીજ, સખજીવ, ત્રીજ, નીમકહુલાલ અને ચોથી, નીમકહુરામ.

દિવાનજીએ તો અચ્છા જનાખ, કરી જવાખ આપ્યો. ગામોગામ એ ચારે ચીજની શોધ કરવા માણસો દોડાવ્યા; અને પોતે પણ ફાંફાં મારવા માંડ્યાં, પણ તેમાંની એક પણ ચીજ મલી નહી. આઠ દિવસની મહેતલ ખુરી થવા આવી અને વચ્ચે એક રાત આડી રહેલી હતી. દિવાનજી તો કાંઈ ન બન્યું એટલે ચિંતામાં અન્નપાણી વગર સુકામ ચાલ્યા, અને રાણીજી પણ ખુબ ચિંતામાં પડ્યાં. એટલે તેણીએ તેમને ખીરખલને શરણે જવાડું કહ્યું. દિવાનજી પણ ખીરખલને ઘરે ગયા અને તેને પગે પડી કરગરીને કહેવા લાગ્યા કે ગમે તેમ કરીને આ ચીજને મેળવી આપી મારો જીવ ઉગારો. ખીરખલે તેને પોતાને શરણે આવેલો જોઈ હીંમત આપી, અને ચારે ચીજને મેળવી આપવા વચન આપ્યું. પણ તેના બદલામાં એક લાખ રૂપિયા માગ્યા. દિવાનજી તો ઘરે દોડ્યા અને લાખ રૂપિયાની ઠેલી લાવી રજુ કીધી. ખીરખલે તે દરોબસ્ત ઉંચે મુકી દીધી અને દિવાનજીને બે દબ્બી આપી અને કહ્યું કે એકમાં સખરસ અને ખીજમાં સખજીવ છે. ત્રીજ અને ચોથી જાણુસ તો આપવા જેવી નથી, માટે તે વિષે બાદશાહ પુછે તો કહેવું કે તે ખીરખલ પાસે છે તેને બોલાવી મંગાવો એટલે તે આપશે. ખીજ દિવસે દિવાનજી તો મુઠના આંકડા ચડાવતા દરબારમાં ગયા, તો જતાંને વાર બાદશાહે માંગેલી ચાર ચીજની ઉધરાણી કીધી. તુરતજ દિવાનજીએ પેલી ખીરખલની આપેલી ડબ્બીઓ રજુ કરી જણાવ્યું કે જનાખ, આમાં એકમાં સખરસ અને ખીજમાં સખજીવ છે. સખરસવાલી ડબ્બી ઉઘાડી તો અદરથી

મીઠું નીકલ્યું અને બીજી ઉઘાડી તો તેમાંથી પાણી નીકલ્યું. મીઠાં વગર રસોઈ મોળી લાગે માટે તે સખરસ કહેવાય છે, અને પાણી એ બધાના જીવનો આધાર છે. આ બંને જલસો જોઈને બાદશાહે કહ્યું કે એ બંને તમારી મેળવેલી નથી. જ્યાં છે ત્યાં ખીરબલતું કામ છે. વાર, બીજી બે જલસો ક્યાં છે? દિવાનજીએ જવાબ આપ્યો કે તે ખીરબલને આપો છે તે તેને બોલાવી તેની પાસે માંગી લેવો. બાદશાહે ખીરબલને બોલાવી મંગાવ્યો. તે દરબારમાં આવતો હતો તેટલામાં એક કુતરો તેને રસ્તામાં મળ્યો. ખીરબલે તુરતજ તેને પોતાના સાથે રાખેલાં કપડાંથી બાંધી લીધો, અને ઝવેરીમાં લાવ્યો. બાદશાહે તેને બે જલસો માટે પુછ્યું, એટલે કુતરાને હાજર કરી કહ્યું કે આ ત્રીજી જલસ, ચોથી જલસ તો આ તમારો જમાઈ જે તમારી આગળ બેઠો છે. ખીરબલે વધુ ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું કે જનાબ, સખરસ તો આ મીઠું, કેમકે મીઠા વગરની હાંદલી તદ્દનજ નકામી; બીજી ચીજ પાણી છે કે જેના વગર જીવ માત્રને ચાલતું નથી; ત્રીજી ચીજ આ કુતરો, તે નીમકહલાલ; તેના જેવું નીમકહલાલ પ્રાણી કોઈ નથી, એક વાર સુકી રેડીતો કકડો પણ આપ્યો હોય તો તેટલો પણ ઉપકાર લુલતો નથી. આ પ્રમાણે આ ચારે જલસો થઈ, બાદશાહ અને દરબારીઓએ આ ચારે જલસો કયુલ રાખી, અને નવા દિવાનજી પાસે દિવાનગીરી લઈ પાછી ખીરબલને આપી.

પણ એક વાત બાદશાહને ખટકી બેઠી કે જમાઈ તેટલા નીમકહલાલ, માટે શહેરમાં જેટલા જમાઈ હોય તેઓને ફાંસીએ લટકાવવા ખીરબલે કહ્યું કે તે માટે ખરચ ધણો થશે. બાદશાહે જે ખરચ થાય તેની ચિન્તા નહીં કરવાને જણાવ્યાથી ખીરબલે ઠેકઠેકાણે ફાંસીના લાકડાં ઉભાં કર્યાં. આ મામલો જોઈને ધણાક અમીર ઉભરાવો, વગેરે ખીરબલને પગે પડ્યા અને તેના પગ આગળ પુષ્કળ પૈસાની ઠેલીઓ ખાલી કરી, આ હોકમ ફેરવવાની આજીજી કાઢી. બધાંને છાતીએ હાથ દેખાડી ખીરબલે તરેહવાર ધાતુની ફાંસીઓ તૈયાર કરી. તે જોઈને બાદશાહને આશ્ચર્ય થયું કે ખીરબલે આ શું ઢોંગ માંડ્યો છે. એટલે તેણે

સવાલ કીધો, ખીરખલ આ તેં શું કોદરાણુ મચાવી દીધું છે? ખીરખલે કંડે પેટે ખુલાસો કીધો, જનાબ, આ લાકડાંની ફાંસી ગરીબ લોકોના જમાઇ માટે, આ ત્રાંબાપીતલની ફાંસી અમીર ઉમરાવોના જમાઇ માટે, અને રૂપાંની ફાંસી છે તે મારે માટે, અને આ સોનાની છે તે તમારે માટે છે. બાદશાહે, અજબબાદ બધને પુછ્યું કે આપણને ફાંસી દેવાની શી જરૂર છે? ખીરખલ બોલ્યો, જનાબ, આપ પણ આપણા સસરાના જમાઇ છો. તેમ હું પણ મારા સસરાનો જમાઇ છું, માટે વારા ફરતી આપણી સર્વેની વારી આવ-શ્યજ. આ સાંભળીને બાદશાહના ટાંકા ઢીલા થઈ ગયા; અને ફાંસીનો હોકમજ તદ્દન રદ કીધો, અને જે ખરચ થયો તે થયો, એમ બોલી હસીને મેહેલમાં આવ્યા; એટલે ખીરખલની યુક્તિથી બાદશાહ ઠેકાણે આવી ગયો એમ જાણી સર્વ કોઈ ખુશી થઈ ગયા.

ખીરખલને શિક્ષા-ઢંડાઓ ન્યાયાધીશ !

એક દિવસે ખીરખલ અને બાદશાહ ગપ્પાં મારતા બેઠા હતા, તેવામાં ખીરખલે ધીમેથી બાદશાહને કહ્યું કે, ખુદાવિંદ, કોઈ વેળા મારો કાંઈ અપરાધ થાય,—અને માણસ માત્ર બુલચુકને લાયક તો છેજ—તે વેળા મારો ન્યાય ગામના ઢંડાઓ પાસે કરાવજો. બાદશાહે મનમાં તો વિચાર્યું કે આ પાકો માણસ કાંઈ બાજુ રમે છે ખરો. પણ તે છતાં તે વેળા તો બાદશાહે ખીરખલનું કહેવું કબુલ કરી દીધું. એ પછી ઘણાક દિવસ ગયા, અને એક દિવસે ખીરખલનો કાંઈક કસુર થયો. બાદશાહ ગુસ્સે થઈ ખીરખલને પંદર વીસ હજારનો દંડ કરવા ટાંપી રહ્યો હતો. ખીરખલ સમજી ગયો કે હમણાં બાદશાહ કાંઈ આડીતીડી ઝીબલી ચલાવી દેશે. બાદશાહે ખીરખલનો ન્યાય કરવા તેને એકાંતમાં બોલાવ્યો, એટલે બાદશાહે કહ્યું કે ખીરખલજી, આજે તમે સજ્જડ સપડાયા છો; મારે આજે તમારો ન્યાય કરવો છે. ખીરખલ જાણી ગયો, અને બોલ્યો, હા ખુદાવિંદ, મારો અપરાધ તો થયો છે, એ વાત તો ખરી છે. બાદશાહે કહ્યું કે, જ્યારે તું તારો વાંક કબુલ કરે છે ત્યારે, મારે તને શું દંડ કરવો તેનો વિચાર કરવો પડશે. ખુદાવિંદ,

ખીરબલ હાથ જોડી બોલ્યો, કપ્પુલાત પ્રમાણે તમારાથી મને કશું થાય નહીં; કપ્પુલાત પ્રમાણે ગામમાંથી ઢેડઝોને બોલાવો, તેઓ જે કાંઈ કહેશે તે મારે કપ્પુલ છે. બાદશાહે આવા હલકા માણસો પાસે ન્યાય કરાવવા માટે ધણા આગ્રહ સાથે ના પાડી, પણ ખીરબલ બચ્ચો તો તે બોલને વળગીજ રહ્યો. બાદશાહે તુરત સિપાઈ મોકલીને પાંચ ઢેડઝોને બોલાવી મંગાવ્યા. ઢેડઝો તો બાપડાઓ, બાપુને ધણી ખમા, ધણી ખમા, કરતા આવી ઉભા. અને બાદશાહ તરફ જોઈ બોલ્યા, કેમ બાપજી શો હોકમ છે? બાદશાહે ખીરબલનો ન્યાય કરવો છે એમ જણાવી બધી હકીકત કહી, જે સાંભળીને બહું સારું બાપજી, કરી તેઓ પોતપોતામાં વિચાર કરવા પડ્યા. તેઓ મનમાં તો ખુશી થવા લાગ્યા કે રાંડનો ખીરબલ્યો ન્યારે ત્યારે, વાંકે કે વગર વાંકે આપણને કનડે છે તો આ વખતે ઠીક આપણા હાથમાં સપડાયો છે. વિચાર કરી એક ભાઈસાહેબ બોલ્યા કે, આ કમબખતને આપણે સાતવીશું અને દશનો દંડ કરાવવો કે તે તેને જન્મોજન્મ યાદ રહી જાય. તે સાંભળી બીજો બોલ્યો, ના, ના એમ તો એના છંયાં છોકરાં લુખે મરે, અને હાથ આપણા ઉપર પડે માટે એને પાંચ વીશું ને દશ રૂપિયાનો દંડ કરવાનો મારો વિચાર છે. ત્યારે બીજાએ ડાહ્યાપણુ ડોલ્યું કે, ભાઈઓ આટલા બધા કકડતા રૂપિયા એ આપી પણ ક્યાંથી શકે? માટે મારો ત્રણ વીશું ને દશ રૂપિયાનો દંડ કરવાનો વિચાર છે; એ પણ એ જન્મ સુધી યાદ કરશે. અંતે રક્ષક કરતાં તેઓએ તેને બે વીશું ને દશ રૂપિયાનો ભારી દંડ કરાવવો ઠરાવ્યો. પછી પાંચે જણા એકમત થઈ બાદશાહ હજુર રજુ થયા, અને બાપુને ધણી ખમા કરી હાથબખશ કરી બોલવા લાગ્યા. તેમાં જે વડો હતો તે બોલ્યો, ખુદાવિંદ. ખીરબલ સાહેબનો વાંક મોટો થયો છે માટે તેને 'દંડ પણ મોટો થવો જોઈએ. અમે એને એવો મોટો દંડ કરવા ઠરાવ્યું છે કે તે એને જન્માન્તર સામે. ખીરબલ સાહેબને બે વીશું ને દશ રૂપિયાનો દંડ કરવા અમે ઠરાવ્યું છે. આટલા દંડથી પણ એમને બહુ ખમવું પડશે, માટે એમના ઉપર દયા કરવી.

બાદશાહે આ ચુકાદો સાંભળી, ખીરબલની હિંમતની તારીફ કરી.

ઢેડાઓને જતા કીધા, અને ખીરખલનો ગુનોહ માફ કીધો. ગરીબ માણસ પોતાની ગુનસ વિચારીને કામ કરે છે. આપડા ઢેડાઓને મનથી પચાસ રૂપિયા તે વધારે થઇ ગયા, તેઓ ખડખડતા પોતે આખું વરસ પછાક મારે ત્યારે જેમ તેમ ચાલીસ પચાસ રૂપિયા એકઠા કરી શકે, ખીરખલ આ સમજતો હતો, એટલે તેણે ઢેડાઓને બોલાવવાની તદખીર રચી હતી, અને એ પ્રમાણેની તદખીરથી ખીરખલ અનેક વખતે સંકટમાંથી છટકી જવા પામતો હતો.

બાદશાહ શેર તો ખીરખલ સવાશેર !

બાદશાહ અને ખીરખલ હંમેશાં ગપાટા સપાટા મારતા અને તેમાં કોઇ કોઈ વખતે બાદશાહ ટકોરમાં ખીરખલની ઠેકડી પણ કરતો, પણ ખીરખલ ક્યાં કાચો હતો કે તે બાદશાહથી ગાંજ્યો જાય. તેજ ઠૂઠા મશ્કરીને ઉલટાવીને પાછી તે બાદશાહને એવી રીતે ગમે એટલા તો જેરથી મારતો કે બાદશાહ શેર તો ખીરખલ સવાશેરજ થાય. એજ પ્રમાણે તેઓ એક દિવસે થોડા ઉપર ખેસાને ગંગા કીનારે લહેર કરતા હતા. ખંને જણાવાતોના તડાકા ચલાવતા અને તરેહવાર રમુજ કરતા જતા હતા. આમ તેમ બાદશાહની નજર એક કુતરા ઉપર પડી, જે સુકાઈ ગયલી રોડીનો કાળો થઇ ગયલો એક કટકો કરડતો હતો. બાદશાહને તે જોતાંજ ખીરખલની મગક કરવાનું મન થયું. ખીરખલની માતુશ્રીનું નામ 'કાળી' હતું; અને તેથી મશ્કરી પણ અંધ ખેસતી થઇ પડી. તે બોલ્યો, અરે ખીરખલ, 'કાલી કુત્રા ખાતી હૈયે.' ખીરખલ આ મશ્કરી સમજી ગયો. મનમાં ગોટ ગળી ગયો. તેણે વિચાર્યું કે બાદશાહ શેર થશે તો આપણે સવાશેર થઇશું. બાદશાહની માતુશ્રીનું નામ 'ન્યામત' હતું. એટલે વિચાર કરીને ખીરખલે જવાબ આપ્યો કે, ખુદાવિંદ. 'હયતો કાલી, લેકાન ઉસ્કે મનમે ન્યામત હય.' બાદશાહ આનો અર્થ ઉઘો કરવા લાગ્યો કે 'ન્યામત' ને કુત્રો ખાય છે એમ ખીરખલે મને ટાણો માર્યો. તેથી તે ખીરખલ ઉપર ગુસ્સે થયો અને બોલ્યો. અરે ખીરખલ, હમેરી માતુશ્રી 'ન્યામત' ઉસ્કુ આપને કુતેકી માંસ ખીલાઇ ! ખીરખલે તુરત જવાબ આપ્યો, હમારી માતુશ્રી કાલીકું આપને કયું કુતેકી માંસ

ખીલાઈ! બાદશાહે જવાબ આપ્યો, ખીરબલ મેને તો રોટી કાલી દેખકે સહેજ કઢા કે ઓ કાલી રોટીકુ કુતા ખાતા હય, પણ ઉસ્કા અર્થે તુમને ઉલટા લીયા. ખીરબલે જોયું કે બાદશાહજી ઠેકાણે આવ્યા એટલે મારે પણ ફેરવી તોળી સમાધાન કરવું જોઈએ. એમ વિચારી તે બોલ્યો ખુદાવિંદ, કુતેકે મનમેં એ રોટી 'કાલી' હય એ કુછ ખીગડ ગયલી નહોં; ઉસ્કે મનમેં તો 'ન્યામત' હય! ન્યામતકા અર્થે 'અચ્છા હય. સો મેં બોલા કે ઉસ્કે મનમેં એખી અચ્છા હય. એસા બિચાર કર મેં બોલા. ખુદાવિંદ, આપકી માતુશ્રીકા નામ મેં ઇસ બાબતમાં કેસા લે શકું? એમ કહી બાદશાહને શાંત પાડ્યો અને જાણે કાંઈ બન્યુંજ નહીં હોય તેમ બંને જણ મેહેલ તરફ ચાલ્યા.

ખીરબલે ખાધી કઢી તો દરબારીઓના પગમાં પડી બેડી !

એક દિવસે ખીરબલ પોતાના એક સાળાને ત્યાં જમવા ગયો હતો. એ વાતની ખબર બાદશાહને પડી. એટલે શું જમી આવ્યો તે બાદશાહે ખીરબલને ભરી દરબારમાં પુછવા માંડયું. ખીરબલે ત્યાંના દેખાવતું, જમવા આવેલા ખીજ લોકોનું વર્ણન કીધું, પછી જમવાના પદાર્થોનું વર્ણન કરવા માંડયું. ખીરબલ એકેક વાણી બોલે કે બાદશાહ 'ઓર ઓર' કરી, સવાલ કરે. ખીરબલે થોડાં ઘણાં નામો કહ્યાં, અને પછી કાંઈ અગત્યનું કામ આવવાથી આગળ બોલવાનું રહી ગયું. બાદશાહ પણ કામમાં વાત લુલી ગયો. છ મહીના પછી તેને તે અધુરી વાત યાદ આવી અને ખીરબલની સ્મરણ શક્તિ તિક્ષણ છે કે કેમ, તે તપાસવાને બધા દરબારી બેઠા હતા. ખીરબલને સવાલ કીધો; 'અને ખીરબલ ઓર,' ખીરબલ સમજી ગયો એટલે બોલ્યો, ખુદાવિંદ ઓર તો કઢી. બાદશાહ તેની આવી સ્મરણ શક્તિ જોઈ અનન્ય થયો, અને તેને મોતીની માળા બક્ષોસ કીધી. ખીજ દરબારીઓના મનમાં આવ્યું કે બાદશાહને કઢી ઉપર વિશેષ પ્રીતિ છે, અને એથીજ ખીરબલે કઢી શબ્દ બોલતાંજ બાદશાહે તેને મોતીની માળા બેટ કીધી છે, મારે જો આપણે પણ કઢી તૈયાર કરી લાવીશું તો કાંઈ ઈનામ મળશે.

બધાના મનમાં તે વિચાર થયો, અને ખીજે દિવસે ઉત્તમ છાસની કઠી બનાવી આમરમાં બરીને તે માણસ પાસે ઉપડાવી તેઓ આદશાહની વાડીમાં લઈ આવ્યા. દરવાજા ઉપરથી મગ્જુરોને પાછા વાળી સૌ સૌએ પોતાની આમર પોતાને માથે ઉપાડી. આદશાહ જ્યાં ફરતો હતો ત્યાં આવી બધા ભેગા થયા. આદશાહ આ મામલો જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો. આદશાહે તેમને સવાલ કીધો કે, આ શું દીખલ ઉભું કીધું છે? બધાએ જવાબ દીધો કે ખુદાવિંદકે ખાસ્તે કઠી બનાવે લાયા છે. આદશાહને આ સાંભળતાં જ ચીઠ ચઢી, અને સિપાઇઓને હુકમ કીધો કે ‘જલ્દી હાથમે કઠી હોય ઉશ્કા પાંઉમે બેડી ડાલો.’ એ વાત તો તદ્દન જીદીજ છે. આદશાહને આ પ્રમાણે ગુસ્સે થઈ બોલતાં સાંભળી બધા ગભરાઈ ગયા અને બધા કરમરીને આદશાહની માશી માગવા લાગ્યા. આદશાહે તેમની મુખાંધ ઉપર હસી તેમને માશી બક્ષી જવા દીધા.

“ઝોર” તો કહે “કુરૂર”-ચકલીઓ અને કબુતરનાં કૌતુક !

આદશાહે એવો રીવાજ રાખ્યો હતો કે, દરરોજ રાતની વેળાએ મોટા ઝોદાના અમલદારોમાંથી એકેકે વારા ફરતી એકેક વાર્તા કહી સંભળાવવી. એક દિવસે ખીરબલનો વાર્તા કહેવાનો વારો હતો. તે દિવસે આદશાહ મનમાં મીંડુ વાળ્યું હતું કે આજે ખીરબલને ખુબ ચીડવવો. ખીરબલભાઈ કાંઈ કાંઈ નહોતા, તેઓ જ્યારે સમજ્યા કે આદશાહે પોતાના મનમાં મને જ્યારે ચીડવવાનો સંકેત રાખ્યો છે ત્યારે તો તેને માથેના થવું. ખીરબલે વાર્તા કહેવા માંડી. પાંચ પચીસ શબ્દ બોલે કે આદશાહ “ઝોર” કરીને માત્ર બેજ અક્ષર બોલે. એમ કરતાં પણ એક વાત તો પુરી થઈ, અને તેને ખાસ્સો એક કલાક થયો. હવે ખીરબલ કંટાળ્યો, છતાં આદશાહે તેની દરકાર નહીં કરતાં બોલ્યો કે, ‘ખીરબલ એક લંબી વાત ચલને દે.’ ખીરબલે વિચાર્યું કે આદશાહની દાહડી હાલે છે અને “ઝોર” શબ્દો બોલી મુંજો બેસે છે તેથી કાંઈ એવી યુક્તિ કરું કે આદશાહ પોતે કંટાળી જાય. એમ વિચારી એક વાર્તા કહેવાની શરૂ કરી. તે બોલ્યો કે, જનાબ એક વખતે એક બેકુતે

અનાજ ભરવાની એક કોઠી બનાવી હતી, તેમાં પવન પણ પેસી નહીં થકે તેવો બંદોબસ્ત ગાખ્યો હતો. પાક તૈયાર થયા પછી ખેડુને તે કોઠી અનાજથી ભરી અને છાણ માટીથી તેનું મોઢું બંધ કરી દીધું. છતાં દૈવયોગે તેમાં એક કાણું રહી ગયું, આ કાણા વાટે એક ચકલી અંદર દાખલ થઈ. ચકલી પોતાનો માળો ખાતી થયો સમજી અંદર દાખલ થઈ, પણ અંદર તો ઠોકબંધ અનાજ ભરેલો હતો, તેથી બહુ ખુશી થઈ અને થોડી વારમાં લાખો નહીં પણ કરોડો ચકલી અંદર પેસી ગઈ. થોડી વારે એક ચકલી અનાજ લઈને બાહાર નીકળી પુરૂર કરીને ઉડી ગઈ. પછી થોડી વારે બીજી પુરૂર કરતી ઉડી ગઈ. થોડી વારે ત્રીજી નીકળીને પુરૂર કરીને ઉડી ગઈ. બીરબલે એમ ‘એક ચકલી બાહર નીકળી પુરૂર કરીને ઉડી ગઈ’ એમ પચાસેક વખત કહ્યું, અને બાદશાહે ‘ઔર ઔર’ એમ બોલ્યા કીધું. છતાં બીરબલે તો પુરૂર કરીને ઉડી ગઈ એમ બોલ્યાજ કીધું એટલે બાદશાહે કંટાળીને પુછ્યું, ‘અમે બીરબલ એ સખ પુરૂર પુરૂર કમ પુરા હોયગા ?’ બીરબલે જવાબ આપ્યો, ‘ખુદાવિંદ જમ લાખો યા કરોડો ચલ્યાં ખલાસ હો જાયગા તખ પીછે આગુ બાત ચલેગી.’ બાદશાહે હસીને કહ્યું, ‘જખી તો એ બાતખી બરસો કા બરસબર ચલેગી, એ અખી રહેને દે,’ એમ કહીને વાત બંધ કરાવી; અંતે ‘જખ તો ખુદાવિંદખી જયસી મરજી’ એમ કહી વાત બંધ કરી.

બાદશાહે વળી એક દિવસે બીરબલને કંટાળો આપવા માંડ્યો. તે બોલ્યો, “અયે બીરબલ કસરોજ તું ખેતમે ગયા થા, ઔર જ્યાં જો તુમને કૌતુક દેખાથા ઔ અખ કહે દે.” બીરબલે ઉત્તર દીધો. ખુદાવિંદ હમને કુછ બડા કૌતુક નહીં દેખા; લેકીન એ સખ લોક ઐસા કહેતે હૈ. જો મેને કૌતુક દેખા હે ઔ તુમકું કહેતા હું; સુનો વો ખેતમે એક કુવા થા, કુવેમે કીતનેક ક્યુતર આગયે થે, સો વો ખેડુતને ઉસ્કેપર એક ચદર ડાલીથી, પીછે ખેડુતને ચદર ઉઠાઇ ઔર એક ક્યુતર ઉડ ગયા, બીરબલ એ બોલ બોલે ને બાદશાહ ઔર ઔર બોલે, બીરબલે પણ ‘એક ક્યુતર ઉડી ગયું’ એમ કહ્યાજ કયું. આખરે બાદશાહ કંટાળ્યો અને ગુસ્સે થઈ બોલ્યો, ‘અયે

બીરબલ એક કબુતર ઉડ ગયા એ કબ પુરા હોયગા ?” ખુદાવિંદ, જ્યાં ‘ઓર’ પુરા હોયગા તબ હમારા કબુતર ખી પુરા હોયગા. બાદશાહ બીરબલના આ જવાબથી ચુપ થઇ ગયો. એટલે કબુતર પણ ખલાસ ને ઓર પણ ખલાસ.

બીરબલનું રીસામણ કેમ મનાયું?—બીરબલની કસોટી.

એક દિવસે બાદશાહ અને બીરબલ વાતોના તડાકા મારતા બોહાણી ઉપર આવી ગયા, અને બાદશાહ ઉતાવળમાં મોહમાંથી બીરબલને જે ગમે તે શબ્દો બોલ્યો. તે સાંભળીને બીરબલને જબરી રીસ ચઢી તેથી રીસાદને બીજે ગામ જતો રહ્યો. દિલ્હીથી બે દિવસના રસ્તા ઉપર આવેલા એક ગામડામાં ગુપ્તપણે પડી રહ્યો. ગામનો પટેલ ભગવતસિંહ નામે હતો, તેને ત્યાં તે પથારી નાંખીને પડ્યો હતો. બીરબલના ગયા પછી બાદશાહે રાણીને રાજ કરવાને રાણીના બાઇને બીરબલની જગા ઉપર નેમ્યો. હજુ તો તેમને આવ્યા ને દશબાર દિવસ થયા તેટલાં તો શેહેરમાં બારે અંધાધુંધી ચાલવા લાગી; ચોમેર ફરિયાદો ઉભી થવા લાગી. દિવાનમાં કેટલી શક્તી અને હુશિયારી છે તેની પરિક્ષા કરવાને બાદશાહે નિશ્ચય કર્યો. એક દિવસે બાદશાહ છઠી સ્વારી સાથે શેહેર-બાહાર ખીસ્તી દરબાહે ગયો હતો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં ધુળમાં હાથીનો પગ પડ્યો હતો, અને તેની નીશાની બરાબર દેખાતી હતી તે જોઇને બાદશાહે નવા દિવાનજીને હોકમ કીધો કે ‘આ હાથીનાં પગલાંની તારે જાતે ત્રણ દિવસ સુધી રક્ષા કરવી.’ સ્વારી તો દરબારમાં પોહ્યાંથી પણ દિવાન સાહેબ પગલાંની રક્ષા કરવાને ત્યાંજ ખુટો જમાવી પડ્યા. એક દિવસ ગયો, બીજો ગયો અને ત્રીજો પણ ગયો, ને બાપડા દિવાનજી તો ત્રણ દિવસ બુખ્યા તરસ્યા ત્યાં પડ્યા રહ્યા. ચોથે દિવસે સવારના પોરારમાંજ બાદશાહ આગળ હાજર થયા અને પગલાંની રક્ષા કેમ કીધી તે બાદશાહને કહી સંભળાવ્યું. બાદશાહ તો તેની વાત સાંભળી, તેની અક્કલ પામી ગયો અને તેને રૂબરૂ આપી હવેજ બાદશાહને બીરબલ વગર વસમું લાગવા માંડ્યું એટલે તેણે તેને શોધવાની યુક્તિ કરવા માંડી. તેણે પોતાના તાબાના ગામેમાં જુનો

હોકમ પાછો કહાડ્યો કે દિલ્લી સરકારના રાજકુવાના લગન છે માટે સૌ ગામના વડાએ પોતાને ત્યાંના બરચક કુવા લઇને લગનમાં આવવું. બધાં ગામમાં આ હોકમ ગયો તેજ પ્રમાણે જે ગામમાં ખીરબલ હતો તે ગામમાં પણ ગયો. આ નવાઇ જેવો હોકમ સાંભળીને બધા અજ્ઞયખીમાં ગરકાવ થયા. ખીરબલ જે ગામમાં હતો ત્યાંનો પટેલ પણ વિચારમાં પડ્યો. ખીરબલને કાને આ વાત આવતાંજ તે પામી ગયો કે બાદશાહે મારી શોધ માટે આ યુક્તિ રચી છે. તેણે બધા વિચારમાં પડેલાઓને હીમત આપી કે એની ચિન્તા કરવી નહી, અને હું તદખીર બતાઉં તે પ્રમાણે તમે કરો. તમો ગામના બધા મોટા લોકો દિલ્લીની સીમ ઉપર જઇને ઉતરો અને ત્યાં જઇ બાદશાહને કહેણ મોકલો કે હમે હમારા કુવા લઇને તમારા ગામની સીમ ઉપર આવ્યા છીએ, માટે તમારા કુવાને અમારી સામા મોકલો એટલે હમારા કુવા આવશે. એમાંથી થશે એમ કે બાદશાહ કુવો લઇને આવી શકનાર નથી અને તમને માન અકરામથી રજા આપશે. ખીરબલનો આ તોડ બધાંને ઠીક લાગ્યો અને તેઓ એક દિવસ ઠરાવી દિલ્લીના સીમાડાએ ચાલ્યા. ત્યાં ગયા પછી પટેલ પોતે બાદશાહ હજુર હાજર થયો અને ખીરબલના શીખવ્યા મુજબ કહાવ્યું. બાદશાહ સમજી ગયો કે જ્યાં છે ત્યાં ખીરબલ, આ પટેલીયાના ગામમાંજ છે, એટલે તે પટેલને તેડીને પુછ્યું કે આ જુક્તિ તમોને કાણે શીખાડી? પટેલે બધી વાત કહી અને જણાવ્યું કે તે માણસને પણ અહીં અમે જોડે આણ્યો છે. બાદશાહે તો તેને લેવાને છડી સ્વારી સામી મોકલી. એટલે ખીરબલજી બાદશાહની હજુરમાં આવી કુર્નસ બજાવી ઉભા. પછી બાદશાહે પેલા પટેલ વગેરેને ઇનામ આપી રજા આપી. ખીરબલને દિવાનની પદ્વી આપી અને તેણે રાજકાજમાં ચિત લગાડી થોડાક દિવસમાં તો એવો બદોબરત કરી દીધો કે પાછી સર્વત્ર શાંતિ ફેલાઇ રહી. એક દિવસે બાદશાહની સ્વારી શેહેર બહાર ગઈ હતી ત્યાંથી પાછા ફરતી વેળા બાદશાહે હાથીના પગનું ચિન્હ ધૂળમાં પડેલું દીડું. આ જોઇને બાદશાહને આગવી વાત યાદ આવી, અને ખીરબલને હોકમ કીધો કે આ પગલાનું તારે રક્ષણ કરવું. ખીરબલે કહ્યું, ‘બડ સાહ.’ એમ કહીને તે ત્યાંજ બેઠો. સ્વારી ચાલી ગયા

પછી પોતાના માણસોને ખીરબલે હોકમ કીધો કે હાથીના પગલાની જગાએ સોદાનો ખુટો રોપો. માણસોએ તે પ્રમાણે કીધું. પછી ખીરબલે બસો હાથ લાંબું દોરડું લઇને તે ખુટાને બાંધ્યો અને તે જગા ઉપર આવેલા ધરધણીઓને હોકમ કીધો કે બાદશાહના હોકમથી હાથીના પગનું રક્ષણ કરવું છે તેથી તમારાં ધર બાજુ નાખવાં પડશે, માટે તેનો શો ઉત્તર આપો છો? ધરધણીઓએ ધણા કાલાવાલા કરવા માંડ્યા, પણ ખીરબલજી તો સમજેજ નહી. આખરે કોઇએ પાંચસો, કોઇએ હજાર રૂપિયા ખીરબલને આપ્યા. થોડીવારમાં એક લાખ રૂપિયાની રકમ ભેગી થઈ. એટલે ખીરબલે ધરધણીઓને કહ્યું કે હાલ તો જવો, હું બાદશાહને સમજાવી, હોકમ ફેરવાવીશ. એમ કહી ખુટો કઢાવી નાખી રૂપિયા ખજાનામાં ભરી, ખજાનાની હાથની આવતી લઇ ખીરબલ સાંજે દરબારમાં આવ્યો. તેને જોતાંજ બાદશાહે પુછ્યું, ખીરબલ, હાથીના પગલાનું રક્ષણ કીધું? ખીરબલે જવાબના બદલામાં પહેલી પોહોંચ આપી. બાદશાહે અચરત થઇને પુછ્યું, ખીરબલ એ શું છે? ખીરબલ બોલ્યો, બુદ્ધવિંદ, હાથીના પગલાનું રક્ષણ કીધું તેના આ આવ્યા. બીજા દરબારીઓ વજેરે બધા અજબબ થયા. પછી બાદશાહે પોતાના સાલાને બોલાવી મંગાવી કહ્યું, તને હાથીના પગનું રક્ષણ કરવાનું કહ્યું અને તું ત્રણ દિવસ ભૂખ્યો, તરસ્યો પડી રહ્યો તે છતાં કાંઈ પ્રાપ્તિ નહી થઈ, અને ખીરબલે ફક્ત એકજ દિવસ રક્ષણ કીધું તેમાં લાખ રૂપિયા મેળવ્યા. તારા જેવી મંદ બુદ્ધિનો માણસ શું અમલ ચલાવી શકે? દિવાન સામે નીચું જોઈ ચાલતો થયો અને ખીરબલને બાદશાહે ઈનામ આપ્યું. અક્કલ કોઇના આપની છે!

ફકીરનો ‘સબજે’-બ્રાહ્મણના ‘ચોખા-રાખ!’

એક દિવસે ખીરબલબાઈ દરબારમાં હાજર થયા ન હતા. તેટલાં એક ફકીરે આવી બાદશાહને સમજાવે પાછો ભેટ કર્યો. તેની પાછળ બંગાલાના એક બ્રાહ્મણે આવી, ચોખા ને રાખ (બરમ) ભેટ ધરી. બંને જણ બાદશાહ તરફની ભેટની આજ્ઞાએ ઉભા હતા. બ્રાહ્મણની ચીજો તરફ જોઈ બાદશાહે

દરબારી મીરજાને સવાલ કીધો કે એ શું છે? મીરજાએ ઉત્તર દીધો કે ખુદાવિંદ આવલ ઝોર ખાક (રાખ) હયે. બાદશાહે તેનો ઉધો અર્થ લીધો કે આ બ્રાહ્મણીઓ મારી ગાદી ખાક થઈ જાય એવા વિચારથી આ રાખ લઈ આવ્યો છે, માટે તેને ધક્કા મરાવી બહાર કહાડાવ્યો. પછી ફકીરની ચીજો તરફ જોઈ પુછ્યું કે એ શું છે? મીરજા બોલ્યો, જનાબ એ તો સખળો લાવ્યો છે. સખળો જેવી પ્રિય વસ્તુનું નામ સાંભળી બાદશાહે ફકીરને સો રૂપિયાનું ધનામ આપ્યું. એટલામાં બીરબલનું કચેરીમાં આવવાનું થયું તેને બ્રાહ્મણ સામે મલ્યો, એટલે બ્રાહ્મણે દરબારમાં બનેલી વાત કહી સંભળાવી. બીરબલ તેને એક બાજુ ઉભો રાખી કચેરીમાં ગયો ત્યાં તેને ફકીરને મળેલાં ધનામની વાત ખબર પડી. એટલે બીરબલે બાદશાહ આગળ હાજર થઈ તેને કહેવા માંડ્યું કે 'બંગાળ દેશના બ્રાહ્મણને તમે અપમાન આપ્યું તે સાચું નહીં કીધું. તેણે તમારી ગાદી અમર તપો એવા આશિર્વાદ સાથે મહાપ્રતાપિ મહાકાળી માતાનો પ્રસાદ આપ્યો તેને આપે ધક્કા મરાવીને બહાર કહાડ્યો તેથી આપની કીર્તિને ઝાંખ લાગશે. જેણે આપનું ગુકશાન થાય એવાં અર્થવાળી જાણસ આપને નજર કરી તેને આપે બક્ષેસ આપી, એ મોટી અન્યાયીની વાત છે.' બીરબલનું આવું બોલવું સાંભળી બાદશાહ બોલ્યો બ્રાહ્મણે ચોખ્ખા અને રાખ આપી તેનો અર્થ એવો થયો કે મારી રાખ થઈ જાય, અને તેટલા માટે તેને ધક્કા મરાવી કાઢી મુકાવ્યો. ફકીરે મારી પ્રિય વસ્તુ સખળો આપી તેથી મેં તેને ધનામ આપ્યું. મેં તો તેજ વખતે પુરતો વિચાર કીધો હતો. બીરબલે કહ્યું, ખુદાવિંદ આપે એ અર્થ ઉધો કર્યો. બંગાળનો મહાવિદ્વાન બ્રાહ્મણ કોઇપણ દિવસે આપનું ખુરં ચાહે નહીં. બ્રાહ્મણે 'ચોખ્ખા' અને 'રાખ' આપી તેનું કારણ એટલું જ કે ખુદાવિંદની ગાદી અમર રહે. 'ચોખ્ખા-રાખ'—એટલે—'કલંક વગરના' રહે. મહાકાળી ભવાનીની સ્તુતિ તેણે કરીને કહ્યું કે બાદશાહની ગાદીનું સારી રીતે રક્ષણ કરો. ફકીરે સખળનો પાલો આપ્યો તેનો અર્થ એટલો કે 'સખળ' એટલે 'સર્વ જાઓ'—વિનાશ થાવો, છતાં આપે તેને ધનામ આપ્યું, માટે બેઠ વાત બરાબર નહીં થઈ. આપ આપના દિલમાં વિચારી જુઓ. બાદશાહના

મનમાં આવ્યું કે એઉ વાત છે સાચી; માટે હવે બ્રાહ્મણને ધનામ આપવું જોઈએ. એમ વિચારી બ્રાહ્મણને પાછો બોલાવી મંગાવ્યો અને તેને બસો રૂપિયા આપી ફકીર તથા બ્રાહ્મણને એઉને વિદાય કર્યા. બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું, તારું કહેવું મારા ધ્યાનમાં બરાબર ઉતર્યું પશુ ફકીર જે ચીજ લાગ્યો તે અમારા ધર્મમાં પવિત્ર છે તેથી મેં તેને એકસો રૂપિયા આપ્યા. ખીરબલે કહ્યું ખુદાવિંદ, ધર્મ ઉપર આરથા રાખવી એ સારી ચીજ છે. એમ મનાવી દરબાર બરખાસ્ત કરી.

રાંડના માર્યા ફેંક ગયા!

એકવાર એક વિદ્વાન માણસ પૈસા કમાવાને પરદેશ ગયો હતો, તે ત્યાંથી કમાઈ કરીને થોડી મુદતે પાછો ફર્યો. નાણાની ઠેલી તેના પાસેજ હતી. ઘરે આવતાં રસ્તામાં તેને એક કોચીનો સાહુકાર મળ્યો, તેણે તે આપડાને લુટીને તેના પાસેનો બોળે કમી કરી દીધો. પૈસો વિદ્વાન આપડો રહતો કષ્ટજનો ખીરબલ હજુર ફરિયાદ લઈ ગયો. તેણે તે લુટારાને પકડી મંગાવ્યો, પશુ તે એવો શું બોળો હોય કે તે ચોરી માને! તેણે તો સાદુ ઇનકાર કીધો કે ફરિયાદી તફન જુઠો છે, અને તે અદલ સોગંદ ઉપર સોગંદ ખાવા લાગ્યો. ખીરબલે જોયું કે આ માણસ સીધી રીતે કયુદ્ધ કરવાનો નથી એટલે તેણે જુક્તિ કરી. બંનેને જાણે કાંઈ બન્યુંજ નહોય તેમ કહાડી મુક્યા, અને તે પછી એક જાસુસને ફરિયાદીને ત્યાં, અને બીજાને ચોરાને ત્યાં છુપી રીતે મોકલ્યા અને તેઓ પોતપોતાના ઘરમાં શું વાત કરે છે તેની ખાત્રી મેળવી લાવવા હોકમ કીધો. પૈસો ચોર જેવો પોતાને ધરે ગયો કે તેની સ્ત્રી તેને ઇતેજરીથી પુછવા લાગી કે કેમ, કેટલાં ઉરડો કેમ બેઠો? છાતી ઉંચી કરી તે બોલ્યો કે, બંદા કાંઈ કાચા હતા કે, બંદાએ તો સોગંદ ખાધને ઇનકાર કીધો કે હું એ વાત કશી જાણતો નથી, અને ફરિયાદી મને ગળે પડે છે. પૈસા છુપા જાસુસે આવી ઘરમાં ધણીધણીઆણી વચ્ચે ચથલી વાતચીત રાખને જણાવી જે ઉપરથી તેની ખાતરી થઈ કે તેણે ખરેખરજ ચોરી કરી છે. તેને તુરત પકડી મંગાવ્યો અને માર મારી પેલી ઠેલી તેના પાસે કહાવી અને ઉપરથી તેને સખત સજા કીધી.

સમજે તેનું મોત-નહીં સમજે તેની કમબખ્તી-

‘ઈંદ્ર બડા કે હમ?’

એક દિવસે દરબારમાં બાદશાહ એક ધતિંગ લઇ બેઠો, કે, જે કોઇ દરબારી આવે તેને આવતાં વારણ સવાલ કરે કે ‘ઈંદ્ર બડા કે હમ?’ બધા દરબારીઓ સુઝવણીમાં પડ્યા પણ કોઈનાથી તેનો ઉત્તર આપી શકાયો નહીં, કારણ કે ખરો જવાબ આપવાની કાઠની હિમ્મત ચાલી નહીં. બધા એક બીજાનું મોહું જોયા કરે. અંતે ખીરબલ આવ્યો. હજી તે દરબારમાં ગોઠવાય તેટલાંજ બાદશાહે તેને સવાલ પૂછ્યો કે ખીરબલ, જવાબ દે, “ઈંદ્ર બડા કે હમ?” ખીરબલે હાથ જોડીને કહ્યું કે ખુદાવિંદ, ઈંદ્રથી આપ મોટા છો. બાદશાહે આ જવાબ સાંભળી અન્યબીથી ખુલાસો પૂછ્યો કે ઈંદ્રથી હું બડો કેમ થયો? શું તારી અક્કલ ગુમાઇ છે? ખીરબલે બેશક આ જવાબ બેદમાં આપ્યો હતો, પણ બાદશાહ તે સમજી શક્યો નહીં. એટલે ખીરબલે સમજાવવા માંડ્યું કે ખુદાવિંદ, અમારા શાસ્ત્ર પ્રમાણે સૃષ્ટિના કર્તા બ્રહ્માએ આપનું અને ઈંદ્ર દેવતાનું પુતળું બનાવી તૈયાર કર્યું. બેમાંથી મોટો કોણુ તે તપાસવા માટે એક ત્રાજવું લઇ તેના અંકેક પક્ષમાં અંકેક જણને બેસાડ્યા. તેમ કરતાં ઈંદ્રના વજનથી તમારું વજન વધી ગયું અને તમારું પક્ષું નમી ગયું એટલે ઈંદ્રનું વજન ઓછું થયું; તેથી તેનું પક્ષું ઉંચે ચઢી ગયું. આપનાં પક્ષું નીચે જમીન ઉપર આવ્યું તેથી આપને પૃથ્વીનું રાજ આપ્યું અને ઈંદ્રવાળું ઉપર ગયું તેથી તેને સ્વર્ગનું રાજ આપ્યું. એ ઉપરથી આપ મોટા છો એમ મેં કહ્યું છે એમાં કોઈ સંશય કરવા જેવું નથી. ખીરબલને આ પ્રમાણે બોલતો સાંભળી બાદશાહ ખુશ ખુશ થઇ ગયા, પણ ખીરબલનું ખરું માનિક કહેવું તો એજ હતું કે ઉંચ સ્થાન ઈંદ્રનું અને સૌથી નીચે તે તમારું. ખીરબલના બોલવાનો ભવાર્થ બાદશાહ બરાબર સમજ્યો નહીં, પણ એમજ માની લીધું કે પોતે ઈંદ્ર કરતાં મોટા છે, એમ ખીરબલે પુરવાર કરી આપ્યું તેથી તેને સાબાશી આપી. “સમજે તેનું મોત ને નહીં સમજે તેની કમબખ્તી,” એમ મનમાં વિચારી ખીરબલે ચુપકીદી પકડી.

માણસની જાત, પેઢીનું નાક, હાથનું મણી, બજારની ખાટ અને નર્કની વાટ-એક લેદ્રશુક્ર વાત-તેને બીરબલે કેમ ઉકેલી?

બાદશાહ ગમે તેવો પ્રાક્રમી હતો છતાં પોતાનાથી ચઢીયાતા રાજાઓથી લગાર થરથરતો ખરો. લોકમાં મુરસિંહ નામનો રાજા રાજ કરતો હતો. તે બહુ શુરવીર, પ્રાક્રમી અને અકલવાન પણ હતો. તે એક વેળા પરવાડતો પડ્યો એટલે દિલ્હીના બાદશાહની અકલની પરીક્ષા કરવાનો ઠરાવ કર્યો. એવો ઠરાવ કરી તેણે દિલ્હીના બાદશાહ ઉપર પત્ર લખ્યો કે “માણસની જાત, પેઢીનું નાક, હાથનું મણી, બજારની ખાટ અને નર્કની વાટ.” એ જીજ્ઞસોચાર મહીનાની અંદર મોકલી આપો, ને નંદી અને તો લડાઇ કરવાને તૈયાર થઇ જાઓ. આ પત્ર લઇ લંડાના અનુચરો, ધણે વખતે દિલ્હીમાં આવી પહોંચ્યા. બાદશાહને પોતાના રાજા તરફનો પત્ર આપ્યો. બાદશાહે તે વાંચી વીચાર્યું કે આ હીકમત અકલની પરીક્ષા કરવાની છે. તેણે પોતાના દરબારીઓને હોકમ કીધો કે એક મહીનાની અંદર એ પાંચે જીજ્ઞસો મેળવી આપવી. જો તમે નહીં મેળવશો તો ફાંસીને લાકડે લટકાવ્યામાં આવશે. દરબારીઓ તો આ હોકમ સાંભળી બચબીત થઇ ગયા. તેઓએ ગામોગામ અને શહેરોશહેર શોધ ચલાવી પણ કંઈથી મળી શકી નહીં. શું આ જીજ્ઞસો તે કાંઇ જમીનમાં પાકતી હશે? ઝાડે થતી હશે કે દુકાનદાર, વેપારીને ત્યાં વેચાતી હશે? નથી કોઈ વજુકર કે તે વણાટ કરી શકે, ન કોઇ ધડનાર કે તે ધડી શકે? કોઇની અક્કલ ચાલી શકી નહીં. બધા દરબારીઓ બીરબલને શરણે ગયા, અને તેના હજુર કોટીબંધ નાણું ઠાળવી, માંગણી કરી કે આ જીજ્ઞસો ગમે તેમ મેળવી આપવી. બીરબલને તેમની દયા આવી. અને તેણે પોતાની બનતું કરવાનું વચન આપી બધાને ધીરજ આપી. પછી એક દિવસે બાદશાહ હજુર રજુ થઇ એ બાજતનો ખુલાસો કીધો અને કહ્યું કે ખુદાવિંદ, એ ચીજો અહીં મળશે નહીં પણ મુજ સેવકને ખુદ લંકામાં જવું પડશે, માટે મને લંકા જવાની રજા આપો. બાદશાહે તે સાંભળી લઇ તેને રજા આપી અને સાથે પુષ્કળ દ્રવ્ય તથા માણસો વગેરે આપી તેને વિદાય કીધો. તેની સાથે તેને મોહોર છાપ સાથનો એક પત્ર પણ આપ્યો, કે “આ માણસ તમે મંગા-

વેલી ચીજને લઈ આવ્યો છે તે તપાસી લઈ, ભર્યોપુર્યો પાછો વિદાય કરી દેજો.” ખીરબલરાજ ધણે લાંબે વખતે લંકા જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં જઈ એક મેહેલ બાડે રાખી રહ્યો. એક મહીના સુધી તો પુર બપડામાં શહેરમાં ફરી-ફરી ત્યાંના રીતરીવાજો વગેરેની માહિતી મેળવી લીધી. એટલો ઠાઠ રાખતો કે લોકો તેને જોઈને અંજાઈ જતા અને જ કોઈ પુછે તેને કહેતો કે હું તો કાશ્મીરના રાજાનો દિવાન છું. ત્યાંના અમીર ઉમરાવો અને સરદારો વગેરેને મેળખાનીઓ આપવા લાગ્યો. ગામના ધણાક મોટા મોટા માણસો જોડે તેણે મિત્રાચારી બાંધી. એ પ્રમાણે બીજો એક મહીનો ખજાસ થવા આવ્યો. હવે પેલા કામની તજવીજ કરવા માંડી. એક દિવસે તદ્દન સાદામાદા પોશાકમાં સાથે ત્રણ ચાર સિપાઈઓ લઈ તે ગામના દયારામ નામના એક સાહુકારને ત્યાં ગયો. દયારામભાઈની ગામમાં આંટ બહુ સારી હતી અને નામચીન કહેવાતો હતો. ખીરબલને જોઈને તેને દયારામે તેની આગત્તા સ્વાગતા કરી વિવેકથી પેઢી ઉપર સારાં આસન આપી ખીરાજમાન કીધો. વાતચીત થયા પછી દયારામે તેને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. ખીરબલે ઠાવકું મોહો રાખી ઉત્તર આપ્યો, શેઠ હું કાશ્મીરના રાજાનો દિવાન છું. અમારા રાજા પોતાની કન્યાનો વિવાહ તમારા રાજાના દિકરા જોડે કરવા ઇચ્છે છે. મહારાજા સાહેબ, દાએબની રકમ અગાઉથી માંગે છે, તેમાં થોડાધણા અમારી પાસે છે, બાકીના વાસ્તે હુડી મંગાવી છે તે ચાર પાંચ દિવસમાં આવી પહોંચશે. રાજા સાહેબ પહેરામણી હમણાંજ માંગે છે, તે રકમ આજેજ ભરવી જોઈએ. જો ન ભર્યે તો અમારું કારજ બગડી જાય છે, માટે તમારા તરફથી દશ હજાર રૂપિયા મલશે એવી આશા છે; આઠ દિવસે તમારી રકમ બાજ સુધાં પાછી ચુકવી આપીશ. ખીરબલનું આ પ્રમાણે બોલવું સાંભળી તેણે તે કબુલ રાખ્યું અને ચોપડામાં ખીરબલને નામે દશ હજાર રૂપિયા લખી સેંકડે ચાર આનાનું બાજ ઠરાવી રૂપિયા રોકડા ઠોકળધ ગણી આપ્યા. તે લઈને ખીરબલ પોતાને ઉત્તરે આવ્યો.

લંકામાં થોડાજ વખતથી વધી ગયલો એક બીજો દ્રવ્યવાન સાહુકાર

રહેતો હતો. દ્રવ્યના મદથી તે છકીને મદોન્મત થઈ રહેલો હતો. બીરબલ એક દિવસે તેને ત્યાં ખુબ બપકાદાર પોશાક પહેરી શરીર ઉપર ચાર પાંચ હળરતું જરીયાન લટકાવી ચાર સિપાઈ આગળ, ચાર પાછળ એમ ડોળ કરીને તે સાહુકારની પેઢીએ આવ્યો. શેઠ પેઢીએ બેઠા હતા. બીરબલ તેની સામે આવી ઉભો, એટલે દેટલીકવાર તો શેઠે તેને જોયાજ કીધું. બેસવાનું પણ તેને કહ્યું નહીં. ઘણીકવારે શેઠે બીરબલની સામે નજર કીધી. બીરબલે વાંકાવળી નમસ્કાર કર્યા, પણ શેઠ તો એવા ધમંડી કે માત્ર પાંછેરીઓ હલાવી પાછા જાણે પોતાના કામમાં ગુટાઈ ગયા. બીરબલથી નહીંજ થોભાયું એટલે શેઠજીને તેજેજ બોલાવવા માંડ્યા. પણ શેઠે તો કરડાકીમાંજ ઉત્તર દીધો કે જરા થોભો, હજી જરા કામ છે તે કરી લઉં. થોડીવાર પછી પાછો બીરબલ શેઠજી આગળ હાથ જોડી ઉભો, એટલે શેઠે કહ્યું બોલો શું કહેો છો? બીરબલે જેમ દયારામ આગળ વાત કરેલી તેમ તેમના આગળ પણ કીધી. શેઠે તો મોંઢું મચકાયું અને બોલ્યો તમોને અને અમોને કશો પરિચય નહીં ને દશ હજાર રૂપિયા માંગવા આવ્યા એ ને શું કહેવાય? બીરબલે કાલાવાત્રા કરી કહ્યું, શેઠજી પંદર દિવસનું કામ છે માટે એટલી કૃપા અવસ્ય થવી જોઈએ, જોઈએ તો વ્યાજના પાંચ દશ હજાર રૂપિયા વધારે લ્યો. શેઠ જરા પીગળ્યા. તેમજી જોયું કે બીલ્કુ તો સદ્દર લાગે છે, આંગપર પાંચ સાત હજારના દાગીના છે, રહેવાનો મહેલ છે, વળી આપણા રાજાને કામે આવેલો છે, કામ પણ દશ પંદર દિવસનું છે, બ્યાજ સાઈં મલશે, માટે સારો ફાયદો થશે, એટલે પીગળી ગયા, અને બોલ્યા કે હું તમને રૂપિયા આપીશ. પણ બ્યાજ આગળથી કાપી લઈશ અને તમારી સાક્ષી લખી આપી ઉપર તમારી મોહોર કરી આપવી પડશે. બીરબલે બધું ક્યુલ કીધું અને રૂપિયા લીધા, બ્યાજ વગેરે કાપી લેતાં સાડાચાર હજાર રૂપિયા થયા અને દશ હજાર પુરાની ચીઠી લખાવી લીધી. બીરબલે તેને મોટા શેઠ. મોટા શેઠ કહીને ચઢ્યો એટલે ડુલજીજી બની ડુલી ગયા.

એજ ગામમાં રૂપવંતી નામની એક ગુણકા રહેતી હતી જે જાતે એકવચની હતી. જેની સાથે એકવાર ક્યુલ્લાત કરતી તેનાથી કોઈ ગમે

તેટલું વધારે આપવા કયુલ કરે તો પણ તે ફરતી નહતી. ખીરખલે તેને ત્યાં જવાનો સંકેત કર્યો. પોતાના માણસ પાસે પચાસ રૂપિયા મોકલી આપી કહી મોકલ્યું કે આજની રાતે હું તારે ત્યાં આવીશ. રૂપવંતીએ તે રૂપિયા લઈ માણસ પાસે કહેવડાવ્યું કે આજની રાત હું તમારીજ છું, જોઈએ તારે પધારજો. આ પ્રમાણે કહેવાડી ગુણ્ણિકાએ તેને વાસ્તે તૈયારી કરવા માંડી. રાતે આવનારો જાણે પોતાનો પતિ હોય તે મીસાલજ તેના જોડે વર્તવા ગોઠવણ કાઢી. તેને આવનારે માટે ફળ મેવો વગેરે મંગાવી રાખ્યો, સોકટા, ચોપટખાજ વગેરે તૈયાર કરી મુક્યું, અને એક સ્ત્રી જેમ પોતાના પતિની આવવાની રાહ જોતી હોય તેમ રાહ જોતી બેઠી. નવ-દશ અગીયાર વાગા પણ ખીરખલ આવ્યો નહી. રૂપવંતીની આંખોમાં જરા ઉંઘના ઝોકાં આવવા લાગ્યાં, એટલે પલંગ ઉપર નહીં સુતાં જમીન ઉપરજ સુતી. ખરોખર બાર વાગે ખીરખલ આવ્યો અને ગરબડ મચાવી. તુરત રૂપસુંદરી ઉઠી ઉભી થઈ. ખીરખલને વિવેકથી અંદર દાખલ કાઢી. પણ ખીરખલે તો જલદી દરવાજો નહીં ઉઘાડતા તેને દરવાજા ઉપર ધક્કા ખવાડ્યા એમ બોલી ખુબ ધમકાવી, એટલુંજ નહીં પણ ચાણુક લઈ પાંચ પંદર સપાટા પણ લગાવ્યા. રૂપવંતી જો કે પોતાનો કશો કસુર ન હતો છતાં મુઝે મોઢે તે સહન કરી જાણે પોતાનો ખરોજ કસુર થયો હોય તેમ મુઝે મોઢે ઉભી રહી; એક ખોટો સખુન પણ કહાડ્યો નહી. એમ એક સ્ત્રી જેમ પોતાના પતિની સાથે ચાલે તેમ તેની સાથે વર્તી. આખી રાત ત્યાં રહી ખીરખલ સવારના પોહારમાં તેને ત્યાંથી જતો રહ્યો.

ચારેક દિવસે ખીરખલ જાણીખુઝીને, ‘દુષ્ટ બુદ્ધિ’ નામની એક વેશિયાના દરવાજા ઉપરથી પસાર થયો. વેશિયાની નજર તેના ઉપર પડી. અને તેણે તેને બનીકનીને જતો જોઈ બોલાવીને લુટવાનો મનસુબો કાઢી. ગુણ્ણિકાએ તેને આંખોની ધસારતથી બોલાવ્યો. ચાકરને ઘોડો સોંપી ખીરખલ ઘરમાં ગયો અને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક માણસ આખી રાત ગુળરે તેની પાસે શું પૈસા થયો છો? વેશિયાએ વિચાર્યું કે આ બાપડો કોઈ અજાણ્યો છે, કશી ગતાગમ્ય નથી ને આંખ ઉપર ખારસા બેચાર હાંમરના

છાગીના છે, તે કાંઈ જુસ્મિંથી પકાવી ભેવાની ઠીક તક છે. તેમ વિચારી તે બોલી શેઠજી એક રાતના પાંચ રૂપિયા ભેવાનો મારો ધારો છે, પછી તો આપ સમર્થ છો, જે કાંઈ અપશો તે સ્વીકારીશ. આટલું કહી તેને પાનપટી આપી. ખીરબલે તેને દશ રૂપિયા આપ્યા અને રાત્રે આવવાની કબુલાત આપી ચાલતો થયો. રાત પડી. એટલે કપડાં ધરેણું પેહરીને વેશિયાને ત્યાં ગયો અને સાથે કાંઈપણ માણસને નહીં લીધો. ગુણકાને ત્યાં જઈને જુએ છે તો દરવાજો બંધ દોઠો, એટલે પોતે બાહાર બેઠો. તે નીચે ગુણકાએ ખીજ બે ચાર જણાઓને ધરમાં બાલેલા હતા તેમના સાથે મોજમજાહ કરીને તેમને વિદાય કર્યા. તે પછી ચાર મદદગારોને બોલાવી તૈયાર રાખ્યા કે ખીરબલ આવે તેને લુંટવો. પછી તે નીચે આવી અને ખીરબલને સ્ત્રી ચરિત્ર કરી ઉપર તેડી ગઈ. તે કહેવા લાગી કે શેઠજી નીચે શું કામ બેસી રહ્યા? ખીરબલ બોલ્યો, તમોને હાંક મારી પણ તમે સાદ નહીં આપ્યો તેથી હું બેસી રહ્યો. વેશિયાએ કહ્યું, મને જરા જાંઘ આવી ગઈ હતી તેથી માફ કરશો. એમ કહી ચરિત્ર કરીને ખીરબલને ત્યાં બેસાડી, પોતાના સાથીઓને અંદર બોલાવ્યા. તેમણે તેને પકડી નાગો કીધો અને બધાં ધરેણા લેઈ ગુણકાને સ્વાધીન કીધો. ગુણકાએ તે લઈ પેટીમાં પેક કરી દીધાં અને પછી બાહાર રસ્તા ઉપર દોડી બુખાબુખ કરી મુકી કે, ધરમાં ચોર ચોરી કરવા આવ્યા છે તે મને માર મારે છે માટે કાંઈ આવીને બચાવો. તેનો આ પોકર સાંભળી શીપાઈએ દોડી આવ્યા અને ધરમાંથી ખીરબલને પકડી બાંધીને ચાવડી ઉપર લઈ ગયા. સવારે કોટવાએ રાજાને રિપોર્ટ કીધો કે રાતે એક ચોરને પકડ્યો છે તેને સજા ફરમાવો. રાજાએ તેના અપરાધની તપાસ નહીં કરતાં એકદમ તેને ફાંસીએ ચઢાવવાનો હુકમ કીધો. શીપાઈએ તો ખીરબલને ફાંસી દેવા લઈ આવ્યા. પણ ખીરબલે તેઓને લાલચ દેખાડી તેમને પેલા, મહોબત શેઠને ત્યાં લઈ ગયો. ત્યાં તેણે બધી વાત કરી અને કહ્યું કે શેઠજી વગર તપાસે મને રાજાએ ફાંસીનો હુકમ કીધો છે. માટે બે હજાર રૂપિયા આપી મને છોડાવશો તો તમારા બધા પૈસા તમને મળશે, નહીં તો તમારા બધા પૈસા પાણીમાં જશે. ખીરબલનું આવું બોલવું સાંભળીને શેઠ સાહેબને

તો ગુસ્સો ચઢ્યો, અને તરેહવાર ફાટું ફાટું બોલ્યો અને ખીજ બે હજાર રૂપિયા આપવા સાફ ના પાડી, તેમ જોઇ ખીરબલ ચાલતો ગયો. ત્યાંથી તે દયારામ શેઠને ઘરે ગયો. તેમની આગળ બધી વાત કરી બે હજારની મફત માંગી. અને કહ્યું કે જો આટલી વધુ રકમ આડી પાડશે તો તમારા બધા રૂપિયા તમને મળી જશે, હજી મારી ફાટી આવી નથી. દયારામ તે ખરેખર દયાના રામ હતા એટલે લાંબો વિચાર કરીને રૂપિયા આપવા કમ્પુલ કીધા. જો કે તેમના પાસે રોકડા હતા નહીં છતાં સ્ત્રીના દાગીના કઢાવી તેના ઉપર નાણું કઢાવી તે રકમ ગાંઠે ખાંધી રાજની દરબારે ગયો. રાજને વિનંતી કીધી કે, મહારાજ એક અઝણા માણસને આપે ફાંસીની સજા દરમાવી છે પણ તેની પુરી તપાસ થઈ નથી, માટે તે અપરાધી છે કે નીરઅપરાધી તે જણવા વગર મોટી સજા અમલમાં મેલાતી અટકાવો. તેની તપાસ કરો, અને જો તે અપરાધી ઠરશે તો તેનો દંડ હું ભરીશ. રાજના મનમાં વાત ઉતરી, અને પેલા અઝણ માણસને (ખીરબલ) તેડી લાવવા શીખાઈ દોડાવ્યા. ખીરબલ રાજ સામો આવી ઉભો. આવતાં વાર તેણે દિલ્લીના બાદશાહનો મોહોર છાપ સાથેનો પત્ર રાજના હાથમાં મુક્યો. રાજએ તે ફાંસીને વાંચ્યો. તેમાં તેણે માંગેલી પાંચે જથ્થો સંભાળી લઈ, પોહોંચ આપવા લખ્યું હતું. તે પ્રમાણે વાંચી રાજએ ખીરબલને પુછ્યું કે તે પાંચે જથ્થો ક્યાં છે? ખીરબલે કહ્યું કે, પહેલાં ધન ભોળી સાહુકારને તથા રૂપસુંદરી ગુણકાને તથા પેલી બનારસી દુષ્ટ બુદ્ધિ વેશિયા જેણે મારા ઉપર જીવું તોહમત મુકી મને લુટ્યો હતો તેમને બોલાવો. રાજએ તેમને બોલાવવા માણસ મોકલ્યાં અને દરમ્યાન ખીરબલને માન સાથે પોતાની પાસે બેસાડ્યો. થોડીવારમાં ત્રણે જથ્થો દરબારમાં આવી પહોંચ્યા. તેમને જોતાંજ ખીરબલે બોલવું શરૂ કીધું. મહારાજ તમારી પેહેલી જથ્થો માણસની જાત તે આ ધન શેઠ છે, એટલે ન કરવાના ઉપાયો કરી આપો. રૂપિયા મેળવ્યા છે અને ધનના મદે કરી આપેલા થયો છે તે, પેહેલી 'જથ્થો' ખીજી જથ્થો 'પેઠીનું નાક'—તે આ દયારામ સાહુકાર છે; અને એમના સાથે મુકલ પરિચય ન હતો, છતાં મારા બોલ ઉપર એમણે મને દસ હજાર રૂપિયા કાઢાડી આપ્યા; અને વળી બ્યારે મને ચોરીના વાંકે માટે પકડ્યો ત્યારે તે

દશ હજાર ઉપર પાણી ફેરવી મને છોડાવવાને બે હજાર રૂપિયા લખને કમ્પે-
રીમાં આવ્યો છે. પોતાના બાપદાદાની રીત પ્રમાણે આવર દરકારથી વેપાર
કરીને પૈસા મેળવનાર ‘પેઢીનું નાક’ તો એજ પુરૂષ છે. હવે તમારી મંગા-
વેલી ત્રીજી જાણુસ ‘હાથનું મણી’ તે આ રૂપસુંદરી ગુણુકા છે. તે એક
વચની છે. જે પુરૂષને પોતે એક વખત આવવાનું કયુલ કયુ’ તો તેનેજ
પોતાનો પતિ જાણી તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનારી છે. તેના દાખલામાં જોવું
હોય તો જુઓ એના દીલ ઉપર મેં ચામુકથી ફટકા મારવા છતાં કાંધ બોલી
નથી. ખરેખરા “હાથનું મણી” તે એજ નારી છે! ચોથી જાણુસ, “બજારની
ખાટ” તે આ નીચ વેશિયા છે. એના ઠરાવ કરતાં મેં એને વધારે રૂપિયા
આપ્યા, અને રાત્રે જ્યારે તેને ઘેર ગયો ત્યારે દરવાજો ન ઉઘાડતાં, બે ચાર
આશામીઓ પાસેથી દ્રવ્ય લેધ તેમને રજા આપી પછી મને અંદર લીધો.
તે પોતાના મલતીયાઓ પાસે મારાં ઘરેણું ઉતરાવી લધ મને ચોર તરીકે
પકડાવ્યો અને તેથી મને ફાંસી જવાનો વખત આવ્યો. આ સાંભળતાંજ
રાજાને બહુ ક્રોધ ચઢ્યો, અને તે નીચ વેશિયાને બાંધી મારવાનો હોકમ
દીધો. પછી ખીરબલ બોલ્યો કે, મહારાજા, આપની જાણુવેલી પાંચમી જાણુસ
‘નરકની વાટ’ છે. અપરાધી માણુસને તેની તપાસ ન કરતાં તેને એકદમ સજા કરવી
એજ ‘નરકની વાટ’ છે. તમારી મંગાવેલી જાણુસો થઈ રહી. હવે અકબરશાહને
જવાબ લખી આપો, ખીરબલની આ વાત સાંભળી, રાજદરબાર આશ્ચર્યચકિત
થઈ ગઈ. રાજાએ તેને ઉત્તમ પોષાક નજરાણું વગેરે આપી પોતાની પાસે
બેસાડ્યો. દયારામ સાહુકારને તે દિવસથી દરબારમાં બેસવાની રજા આપી
અને તેને ઘેર બેઠાં મુસારો બાંધી આપ્યો. પેલી રૂપવતી ગુણુકાને
સાબ્યાશી આપી તેને પણ મુસારો બાંધી આપ્યો, પણ પેલી નીચ
વેશિયાના ઘરબાર લુટી તેના નાક કાન કાપી ગધેડે બેસાડી ગામ બાહાર
હાંકી કાઢાડી. હવે રહ્યા પેલા ધનલોભી શેઠ. તેમને તેમના રૂપિયા
આપી દરબારમાંથી હાંકી કહાડ્યા અને તે દિવસથી તેને દરબારમાં આવ-
વાનો બંધ કીધો. આ થઈ રહ્યા પછી રાજાજીએ અકબર ઉપર જવાબ
લખી આપી માન અકરામથી ખીરબલને વિદાય કીધો. મંજલ દર મંજલ

કપતાં બીરબલ દિલ્લી આવી પહોંચ્યો અને લંકાના રાજાનો પત્ર આપી બધી બનેલી વાત કહી સંભળાવી. તે સાંભળી દરબારે વાહ વાહ પોકારી. તે દિવસથી બાદશાહે બીરબલને ‘રાજા’ની પદ્વી આપી.

બીરબલનો દુધભાઈ-ગાયનો વાહરડો!

બાદશાહનો એક દુધભાઈ હતો એટલે મા એક અને બાપ બુદો. એક દિવસે બાદશાહ શીકારે ગયો હતો. ત્યાં થાકી ગયાથી નદી કીનારે આવી બેઠા હતા. બાદશાહ તે વેળા મધપુડામાંથી મધ ખાતો હતો. બાદશાહના દુધભાઈએ બીરબલને પૂછ્યું કે ‘બાદશાહ શું કરે છે?’ બીરબલે જવાબ દીધો-બાદશાહ ગુ(મધ) ખાય છે. બાદશાહના ભાઈને બીરબલનો આ જવાબ સાંભળી ગુસ્સો લાગ્યો, પણ કરે શું? તે લાગશે મોહનો થોળડો ચઢાવી બાદશાહ આગળ આવ્યો અને બનેલી હકીકત કહી. બાદશાહે બીરબલને તેડી મંગાવ્યો અને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. બીરબલે કાવકું મોહો રાખી કહ્યું કે ખુદાવિંદ આપ મધ ખાતા હતા તેથી મેં એમ કહ્યું. બાદશાહ સમજ્યો કે બીરબલે દારથી શબ્દ કહ્યો તે મારો ભાઈ નહીં સમજવાથી આ ગોટાળો થયો છે. પછી બીરબલને બાદશાહે પૂછ્યું, બીરબલ તારો કોઈ દુધભાઈ છે કે? બીરબલે કહ્યું, હા, ખુદાવિંદ, મારો પણ એક દુધભાઈ છે. બાદશાહે કહ્યું કે તું તેને દરબારમાં કેમ લાવતો નથી? બીરબલે કહ્યું કે, ખુદાવિંદ તે ઉમ્મરે નાનો છે તેથી હું લાવતો નથી. બાદશાહે તાકીદ કીધી કે કાલે તેને જરૂર દરબારમાં લાવજે. બીરબલે જવાબ આપ્યો, હા, ખુદાવિંદ લાવીશ. બીજો દિવસે બીરબલ પોતાની ગાયના વાહરડાને સારી રીતે શણગારીને દરબારમાં લઈ આવ્યો અને બાદશાહ આગળ તેને ઉભો કરીને કહ્યું, ખુદાવિંદ, મારો દુધભાઈ આવ્યો છે. બાદશાહે વાહરડાને જોઈને કહ્યું, બીરબલ આ તારો દુધભાઈ? બીરબલે જવાબ વાળ્યો, હા ખુદાવિંદ એજ મારો દુધભાઈ? જે આવતું દુધ હું પીઉં છું તેનુજ દુધ એ પણ પીએ છે અને તેથી એ મારો દુધભાઈ છે. બાદશાહ બીરબલના આ ચાતુર્યથી વિસ્મય પામ્યો અને પછી બીરબલને સરપાષ આપી વાહરડાને ઘરે પહોંચાડવાનો હુકમ કીધો.

નક્કી એક શેર માંસ!

દિલ્લીમાં શવદાસ નામનો એક મોટા શાહુકાર મોટા પાયા ઉપર લેણુદેણુનો ધંધો ચલાવતો હતો. તેની પેઠી પણ ધણી પુરાણી અને પંકાયલી હતી. તેની આડત પણ દેશદેશાવરોમાં પુષ્કળ હતી, એક દિવસ એવું બન્યું કે તસ્ત મુદતની કરોડો રૂપિયાની હુડીઓ તેના ઉપર દેશાવરોથી આવી પડી. તેની પોતાની પણ હુડીઓ આવવાની હતી. પણ દેશાવરો લાંબાણુ હોવાથી વખતસર આવી પહોંચી ન હતી. એટલે એકી વખતે થોડાં બધાં આપતાં શવદાસ મુઝાબ ગયો, અને બધું પેઠીપરનું તમામ નાણું ગણતું એમ લાગ્યું કે કમમાં કમ પાંચ લાખ રૂપિયાની તાણુ પડશે. ગામમાં ક્યાંકથી પણ ક્ષાવીને તે રૂપિયા ભરવાનો નિશ્ચય કીધો. એટલે હાથમાં જોટલા હતા તેટલા તો ચુકાવી દેવાનો મુનીમોને હોકમ કરી તે પાંચ લાખ રૂપિયા મેળવવા ગામમાં નીકળ્યો. થોડા થોડા બે પાંચ ઠેકાણે લેવા કરતાં તેણે તે એક ઠેકાણેથી બજે તો ઠીક એમ વિચારી, તે કોની પાસેથી મળશે તેની ખબર કહાડી તો જણાયું કે એક ખીજ શાહુકારને ત્યાં તે એકી રકમે મળશે, પણ તે શાહુકાર જાતે હલકી ન્યાતનો મારવાડી હતો, વળી જુઠાંપણાં, નિર્દયતા અને લોભીપણાનો તેને લખ હતો. તેને ત્યાં હાથ ઝોળવા જતાં શવદાસને ઝોણું તો લાગ્યું પણ કરે શું? ગમે તે ભોગે પોતાની આંટ સાચવવી તો હતી. એમ સમજી શવદાસ તેને ત્યાં પોહોંચી ગયો અને પછી દસ દિવસની મુદતે પાંચ લાખ રૂપિયાની માંગણી કીધી, આ મારવાડી શવદાસ ઉપર મનમાં મળતો હતો, એટલે હવે વેર લેવાને તેણે નિશ્ચય કીધો. શવદાસને કાંઈ છોકરું હતું ન હતું એટલે જો શવદાસ મરી જાય તો તેની પેઠી બંધ પડે અને પોતાની પેઠી ધીકે એની તેના મનમાં લેહ લાગી હતી, માટે એને કાંઈ સખત લખતથી બાંધી લખને એને નાણાં ધીરવાં, એવો વિચાર કીધો. તેના મનમાં એક દુષ્ટ વિચાર સુજ્યો, અને બોલ્યો. શવદાસ શેઠ, તમે કાંઈ દિવસે નહીં ને આજે મારે ત્યાં રૂપિયા લેવા આવ્યા તો હું તે મોટી પુશીથી આપીશ, અને તેનું કશું વ્યાજ લખશ નહીં; પણ દસ દિવસની મુદતે તે રૂપિયા એક શરતે હું આપવા તૈયાર છું. જો દસ દહાડામાં રૂપિયા પાછા ન

ફરવો તો તમારા શરીરનું એક શેર માંસ ગમે તે ભાગમાંથી કાપી લેવું. શવદાસને આ શરત બહુ બમબરેલી લાગી, છતાં પોતાની દયાનત પાકે હતી, અને વળી પેઠીની આંટ સાચવવી હતી, અને તેને પોતાનાં નાણાં થોડા દિવસમાં ફરી વળવાની વકત્રી હતી એટલે પરમેશ્વરનું નામ લઈ શવદાસે તે શરત કમુલ્લ કીધી અને તે પ્રમાણે લખત કરી આપી પાંચ લાખ રૂપિયા લઈ શવદાસ પોતાની પેઠીએ ગયો, અને બધા હુંડીવાળાઓને નાણાં પગાર કીધાં. એ દહાડા પછી તેની તખીએન બગડી આપી તેથી મારવાડીની મુદત વિષે તેનું ધ્યાન રહ્યું નહીં, તેમજ બહારગામથી પોતાનું નાણું પણ ફરી વળ્યું નહીં એટલે શવદાસ મુંઝવણમાં પડ્યો. પેલી તરફ પેણે મારવાડી પણ નાણાનો તકાળે કરવા લાગ્યો. શવદાસે ગામમાંથી પાંચ લાખ ભેગા કરી તે રકમ મારવાડીની દુકાને મોકલી આપી પણ મુદત થઈ જવાથી મારવાડીએ તો રૂપિયા સ્વીકારવા ના પાડી અને ફક્ત શરત પ્રમાણે એક શેર માંસનીજ ઉધરાણી કરી. શવદાસ પોતે વળી માંદો પડી મયાથી સંકટમાં વધારો થયો,

ન્યારે મારવાડીએ જોયું કે શવદાસ આમ તો સમજે તેમ નથી, એટલે કાજની અદલતમાં ફરિયાદી માંડી, કાજએ શવદાસને બોલાવી મંગાવી તેમના વચે થયલાં લખતની શરત વિષે પુછ્યું અને શવદાસે બાહિમતથી તે વાત કમુલ્લ રાખી, પણ કાકડુદી કીધી કે હું એને જે વ્યાજ માંજે તે સુધ્ધાં એના રૂપિયા આપવા તૈયાર છું, તેમ વળી એક વાર મેં એની દુકાને તે મોકલી પણ આપ્યા હતા, પણ તે એણે લીધા નહીં અને માંસનીજ હક લે છે, માટે સરકારે પુરતો વિચાર કરી ન્યાય આપવો.

શવદાસનો એકરાર સાંભળી લઈ કાજએ તો કાન ઉપર હાથ મુક્યા કે હવે તો સરત પ્રમાણે થવુંજ જોઈએ, હમારાથી બીજી રીતે કામ લેવાય નહીં, માટે તમારું શેર માંસ આ મારવાડી શેક તમારા શરીરના જે ભાગમાંથી પસંદ પડશે ત્યાંથી કાપી લેશે, એવો હમારો હોકમ છે. શવદાસ શેક ગભરાયા, અને બાદશાહને અરજી કરવા મેહતલ માંગી, જે તેને આપવામાં આવી.

શવદાસ આ પ્રમાણે ધરે આવ્યો, ખીજે દિવસે તે બાદશાહ હજુર હાજર થયો અને બધી હકીકત સાચેસાચી કહી, જે સાંભળીને બાદશાહ ખજુ વિશ્વમય પામ્યો, વધારે એટલા માટે કે શવદાસ બહુ ચોખવટવાળો, અને પ્રમાણિક હતો અને તેની પેઠી પણ જુની અને સારી આંટવાળી ગણાતી હતી. તેને કોઇપણ યુક્તિથી બચાવી લેવો એવો વિચાર કરી બાદશાહે તે ન્યાય ખીરખલને સોંપ્યો.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, બાદશાહે તેને ધીરજ આપી ઘેર મોકલ્યો અને તેડું મોકલે ત્યારે આવજો એમ હોકમ કીધો.

આ સાંભળી શવદાસને કાંઇક હીમ્મત આવી. તે ધરે ગયો. પણ તેને કશું અનપાણી ભાવે નહી. આણી તરફ બાદશાહે ખીરખલને તેડી તેના આગળ હકીકત કહી, શવદાસને કોઇપણ પ્રકારે બચાવી લેવાની તદખીર રચવા ફરમાવ્યું.

થોડાક દિવસ પછી પેલા મારવાડી સાહુકારે શવદાસ જોડેનું લખત અમલમાં મુકવાનો હોકમ કરવા અરજ કરી. ખીરખલે બાદશાહનો હોકમ લઇ, તે કામ હાથ ધર્યું. તેણે શવદાસને તેડાવી મંગાવ્યો. તેને મારવાડીની સામે ઉભો રાખી સવાલ કીધો કે કેમ શેઠ, તમારે તમારા રૂપિયા લેવા નથી? મારવાડીએ સાફ ના પાડી. ખીરખલે પુછ્યું રૂપિયાના બદલામાં આ સાહુકારના આંગનું માંસજ જોઇએ છે નહીં? હા સાહેબ, મારવાડીએ ઉત્તર આપ્યો. તો હીક છે, સરત પ્રમાણે સાહુકારના આંગમાંથી જે જગાએથી તને પસંદ પડે તે જગાએથી એક શેર માંસ કાપી લે, પણ તેમ કરતાં જો કદાચ તે કાપેલાં માંસનો કકડો એક શેર કરતાં ઓછો કે વધુ થયો તો તારા કુટુંબનાં બધાં માણસોને દેહાંત દંડની શીક્ષા કરવામાં આવશે અને તારાં ધરખાર જપત કરવામાં આવશે.

આ સાંભળી મારવાડીભાઈ તો ગભરાયા; શું બોલવું અને કેમ કરવું તે કશું સુઝ નહી પડે. તેમ જોઇ ખીરખલ તેને ઉતાવળ કરવા કહેવા લાગ્યો; એટલે મારવાડી ભાઈ ઠેકાણે આવ્યા અને બોલ્યા, શેઠજી મને માંસ ખાંસ

કાંઈ જોઈતું નથી. મારા રૂપિયાજ મને આપવા એટલે બસ. ખીરબલે ડોળાઃ કકડાવી કહેવા માંડ્યું, કમબખત, સાહુકારે તને વ્યાજ સુધાં રૂપિયા મોકલ્યા તે તેં લીધા નહીં; હવે તે રૂપિયા કાંઈ મળશે નહીં, પણ સરત પ્રમાણે તારે માંસજ લેવું પડશે, જો હમણાં તું માંસ નહીં લે તો ખીજ વખતે તો મળશે નહીં, ને સરકારના હોકમની અવગણના કરવા બદલ ગુન્હેગારીના દશ લાખ રૂપિયા આપવા પડશે. માટે શું કહે છે? જલદી જવાબ આપ.

ખુદાવિંદ, મારવાડી બોલ્યો, મને કશું જોઈતું નથી, માટે મને સિંધો-પાધરો અહીંથી જવા દો.

ખીરબલે ખુબ દમ બીડાવી કહ્યું, જો સાંભળ, તેં સરકારના હોકમની અવગણના કરી છે માટે તારે દશ લાખ રૂપિયા દંડ આપવા; તારા ઉપર ખીજે વાંક એ મુકવામાં આવે છે કે આ શેહેરના જાણીતા સાહુકાર અને નામી શેઠ શવદાસ ઉપર દ્રેષ રાખી તેને દુઃખી કરવાની મતલબે તેના શરીરનું માંસ કાપવાની સરત કરી જે કુદરતી કાયદાની વિરુદ્ધ છે માટે તને છ માસની કેદની સજા કરવામાં આવે છે. આ સજા સાંભળી, મારવાડી ભાઈ તો આભાજ બની ગયા. પણ બાદશાહના મનને ધણી શાંતિ થઈ. તેણે દશ લાખ રૂપિયા દંડ આપ્યો અને છ માસ કેદમાં ગયો. બાદશાહે, શવદાસને તેની પેઢીની આંટ જાળવવાને કરેલી કોશિષ માટે શાખાસી આપી બાબાબરથી વિદાય કીધો.

કવિરાજ ગંગા બાદશાહ અકબરનો માનીતો કેમ થયો?

દિલ્લીના દરબારમાં ધણાક કવિઓ, ભાટો, વિદ્વાનો અને શીલસુકેશ વિગેરેનો જમેલો ઝામ્યો હતો, અને તેનું મૂળ કારણ તો એ હતું કે બાદશાહ અકબર એવા સર્વ વિદ્વાનોની વખત આવ્યે કદર ખુઝતો હતો, અને તે વિદ્વાનોની ખરી કદરશનાશી કરનારો હતો. કેટલાક કવેશ્વરો, ભાટો વગેરે તો દરબારમાં જામજ થઈ ગયા હતા, અને દરબારમાં હાજર રહી વખત આવે અને તક મળે બાદશાહને પોતાના આતુર્યથી છક કરતા હતા. તેજ દરેક જણ કોઈ કોઈ પ્રસંગને લઈને બાદશાહની દરબારમાં ભેગા થવા પામ્યા

હતા, જે કે તેઓ રહીશ તો જુદે જુદે ઠેકાણેના હતા. એજ પ્રમાણે દર-
બારના માનીતા થયલા કવિઓમાં કવિરાજ ગંગ પશુ એક હતો. તે એકે
ગરીબ માખાપનો ફરજંદ હતો, અને પ્રથમ તે ખીસકુલ બહેણો ન હતો,
છતાં શહેનશાહી દરબારમાં કેમ પેસવા પામ્યો, કેવી રીતે રાજકવિ થયો
તેની એક દંતકથા ચાલતી આવે છે, જે ખરેખર રમુજ છે. એવું કહેવામાં
આવે છે કે બાદશાહ અકબર શિકારી હતો, અને જ્યારે તે શિકારે નીકળતો
ત્યારે જે ભોગ ચોધડીએ કોઈ શિકાર નજરે પડી ગયો તો, ગમે તેમ
કરીને તેની પુઠ પકડી તેને મારવા વગર રહેતો નહી. એજ પ્રમાણે અકબર
એકવાર શિકારે નીકળ્યો. એક વાઘની પુઠ પકડી, પશુ વાઘ કેમે કરી હાથ
આવ્યો નહી અને તેની સાથનું લશ્કર તો તેનાથી દૂર રહી ગયું. એમ
કરતાં વાઘભાઈ તો એક ગીચ ખેતરમાં ભરાધ ગયા અને બાદશાહ તેના
ઉપર દૃષ્ટિ કરતોજ એક ઉંચા ઝાડ ઉપર ચઢી બેઠો. ખેતરમાં ઝાડીની
અંદર વાઘની પુઠે દોડવાની તેની હિમ્મત ચાલી નહી. આ ખેતરના માલે-
કતું નામ ડુંગરજી રખાડી હતું. તેને એક હિમ્મતવાન છોકરી હતી, જે
ખેતર તરફ આવતી હતી તેણી ઉપર બાદશાહની નજર પડી. છોકરીનું નામ
મુઘલા હતું. બાદશાહ બીધો કે છોકરી ધસી આવે છે ને પેલી તરફ મામા
બેઠેલા તેની નજર પડતાંજ આપડીને ફાડી ખાશે. તેથી તે ઝાડ ઉપરથી
પોકારી ઉઠ્યો કે “બીતર મત પેસો શેર બેઠા હય.” આ સાંભળી મુઘલા
ચોંકી પશુ તે હિમ્મતવાન છોકરી જરા પશુ ડર વગર એક દંડુકો હાથમાં
હતો તે ધ્રુમાવતી ખેતરમાં ધસી. અંદર એક બાજુ વાઘમામા ઝુકતા હતા
તે તકનો લાભ લઈ મુઘલાએ એક દંડુકો તેના મસ્તકમાં લગાવ્યો
તેવોજ તે ખડો થઈ ખોંખાર મારવા લાગ્યો, અને આખું ખેતર
ગળવી મુક્યું. મુઘલાએ તુરત હિમત રાખી એક બીજો સખત ફટકો
તેજ વખતે મસ્તક ઉપર લગાવ્યો. આ પ્રમાણે બે ફટકા સચોટ લાગવાથી
મામા તો મુરદુ થઈ પડ્યા. આ બનાવ જોઈ આ દલેર ખેડુતબાઈની દલેરી
જોઈ અકબર બયમુઠ થઈ ગયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ
શેરખાનુ જોડે મારાં લગન થાય તો મને તેવીજ બાહાદુર સંતતિ થાય,

એમ વિચાર કરી, તેના જોડે લગન કરવાની માંગણી તેણે તેના માતપિતા ઉપર મોકલી આપી. આ માંગણીથી તે ગરીબ ખેડૂત વિમાસણમાં પડ્યો. પણ અંતે તે માંગણી કબુલ રાખવામાં આવી. લગનની ક્રિયા તુરતાતુરત કરી નાંખવાની ધામધુમ ચાલી. બાદશાહે હોકમ બાહર પાડ્યો કે લગનની ક્રિયામાં ખીજ કોઇને હાજર રાખવા નહી. છતાં આબુબાન્નુ નાના છોકરાં રમતાં હતાં તેની તો કોઇએ દરકાર કરી નહી. લગનની ક્રિયા શરૂ થતાં, “મહારાજ પાણી હાથમાં લો, જરા નીચું જુઓ.” એવા શબ્દો ક્રિયા કરનારને મોહડેથી સંભળાયા. આ શબ્દો સાંભળતાજ એક નાનો છોકરો રમતો હતો તે પોકારી ઉઠ્યો. અરે મહારાજ, એક ખેડૂતની છોકરી સાથે લગન કરવામાં નીચું તો જોયું, હવે વધારે નીચું શું જોવાડો છે ? આ સાંભળી બાદશાહ ચોંક્યો અને કાંધક કોધે પણ ભરાયો પણ હવે બીજો કશો ધલિાજ હતો નહી. ક્રિયા પુરી થતાં બાદશાહે તે છોકરાને પકડી મંગાવ્યો. તો માલમ પડ્યું કે તે ગામના વીરભટ્ટનો દીકરો નામે મંગલો હતો. બાદશાહે તેને આમળ તેડી પુછ્યું કે તું ભાટનો છોકરો છે તો કાંઈ પીંગલ પડ્યો છે કે ? ગંગલો કહે ના મહારાજ, પીંગલ તો બણ્યો નથી પણ પિતાશ્રીને મોઢેથી પીંગલ સાંભળતાં તેને કાંધક ‘ડીંગલ’ આવડે છે. બાદશાહ અનન્ય થયો કે વળી આ ડીંગલ તે શું હશે ? મંગલાએ અકાબ્યું કે જેમ ગમે તેમ કવિતા બોલવી એનું નામ ડીંગલ. બાદશાહે ફરમાવ્યું કે એવું એકાદ ડીંગલ ફેંકી તેમાં ગમે તે માંગી લેવું જે તને આપવામાં આવશે; પણ તેના બદલામાં આ લગનની વાત કોઇને કહેવી નહીં. મંગલો કબુલ થયો અને નિચલું ડીંગલ બોલી તાની જેવી માંગણી કરી લીધી :—

ડીંગલ.

બાદશાહ સલામત

જનપતિ મેં કયા કયા મંચું ?

કાનોમેં દો કુડલ મંચું.

હાથોમેં દો કડે મંચું.

એક જંજર દે

એક પંજર દે

એક સોનેકા એક રૂપેકા

દો ખેલ દે તો એક તીસકા એક બીસકા

દો ઘોડે દે એક કાબુલકા એક કંદહારકા

દો ઉંટ દે એક લાહોરકા એક મુઝતાનકા

દો નકર દે તો ઝાટક ઝુટક કરે બીછાના

લડકા સોવે બાટકા.

દો બાટણી દે તો જેસા ટુલ ગુલાબકા

દો લોંડી દે તો કામ કરે ધર સમાલકા

દો સાલ દોશાલા દે તો ફર હોદી હાટકા

દો હાથી દે તો એક સંગલકા એક દીપકા

અકબરશાહ બાદશાહ હુમાયુકે નંદન

હમ બાટકે મંગન

કુછ દે થોરાસા—મે બાટકે મંગન થોરાસા

એ બાટકે મંગન થોરાસા.

આ ડીંગલ સાંભળી બાદશાહ અન્યથા થયો. પોતાની આખી સલ-
તનતમાં શોધે તો આ માંગેલી ચીજને મળી શકે નહીં તો પછી બાદશાહ
લાચાર થયો. આથી તેણે ગંગલાને સમજાવી તેને પોતાની જોડે પાયતખતે
લઈ ગયો અને તેને કવિનો અભ્યાસ કરાવ્યો અને પાછળથી રાજકવિ થવા
પામ્યો અને વખત જતાં તે દરબારી કવિ બનવા પામ્યો.

**નદી કાહેકો રોતી હે?—નદીકા બાપ પરવત ઉસકે ધરસે નીકલકર
અપના ખસમ જો દરિયાવ ઉસ્કુ મીલનેકે વાસ્તે સમુરકે
ધર જાતી હય—ઉસ બાસ્તે રોતી હય !**

ચોમાસાના દિવસમાં એક સમયે વરસાદ પુષ્કળ પડવાથી દિલ્હીની પાસે
આવેલી જમના નદીમાં રેલ આવી હતી. વળી ઉપરથી વરસાદ ચાલુ પડતો હોવાથી

એજ તરફ પાણીનું જેમ ધણું વધી ગયું હતું અને પાણી વહેતું જવાથી તેનો ખલખલ થતો અવાજ સંભળાતો હતો. આદશાહી મેહેલ નદીને કિનારે હોવાથી ત્યાં અવાજ વધારે આવતો હતો, અને જેમ જેમ અવાજ વધતો ગયો તેમ તેમ મહેલમાં પણ તેનો પડથો જાણે પડતો હતો. મધ્યરાત્રે આદશાહ અવાજ સંભળી ચોંકી ઉઠ્યો અને ઉઘરેતી લાલતમાં એ અવાજથી તે ચોંકી ઉઠ્યો અને તેના મનમાં કાંઈ વહેમ ઉત્પન્ન થયો. તેણે વિચાર્યું કે નદી રહે છે! તે શા માટે રહે છે તે પુછવાનો વિચાર થયો. પણ મધ્યરાત્રે એવો ક્યો પાકો માણસ ત્યાં લાજર હોય કે તે આદશાહને બરાબર જવાબ આપે. આખરે દરવાજાની ચોકી કરનાર સિપાઈને બોલાવ્યો અને તેને પુછ્યું. “કહો મીયાં સમશેરખાં, નદી ઇતની કાહેકુ રોતી હય?” મીયાંબાપમાં મીઠું શું હોય કે જવાબ આપે. તેઓ તો આપડા દધાઈને ઉભા રહ્યા. પછી બીજા જેટલા માણસો ચોકીમાં હતા તે બધાને ભેગા કરીને સવાલ કીધો, પણ તે બધા વળી, સમશેરખાંના જવાબ હાથમાં એટલે તેઓ પણ જવાબ આપ્યા વગર મુગા ઉભા રહ્યા. એકાદ બે જણે કાંઈ ડહાપણ ડોલીને જવાબ આપવાની તજવીજ કીધી. પણ આદશાહના ધ્યાનમાં તેમનો ખુલાસો ઉતર્યો નહી. એમ કરતાં તો મહેલમાં જરખડ વધી અને આખો મેહેલ તળે ઉપર ચઢ ગયો. પણ મગદુર શું કોઈની કે આદશાહના સલાલનો જવાબ આપે. આખરે થાકીને આદશાહે બીરબજને બોલાવી. લાવવા હોકમ કીધો. એટલે શેરખાં, પાસેરખાં, તીસ્મારખાં બધા દોડ્યા. બીરબજને ત્યાં ધુમ પાડી તેઓએ કોફરાણુ મચાવ્યું, એટલે બીરબજનાં ધણીઆણીએ સવાલ કીધો કે કોણુ હય? મીયાં બોલી ઉઠ્યા, -આઘસાહેબ, આદશાહકા હુકમસે હમ બીરબજકુ બોલાનેકુ આયા હય. બીરબજ એક તો પોતાની તપાસની ફેરીથી પરવારી તુરત આવીને સુતેલો અને વળી ઉપરથી ધુમ વરસાદ પડે એટલે તેને ઉઠવાનું બહુ વસમું તો લાગ્યું, પણ કરે શું? આદશાહના હોકમ આગળ લાચાર. આંખો ચોળતો તે ઉઠ્યો, અને જેમ તેમ બધાઓ ભેગા રેલમાં ચાલતો ગયો. ભીંજતો તણુતો તે મેહેલમાં ગયો, અને આદશાહ હજુર હાજર થયો. આદશાહે બીરબજને આવેલો જોઈ ખુરશી આપી અને બધાઓને ત્યાંથી

આધા પાછા થઈ જવાની તાકીદ કરી દીધી. તેમ જોઇ બાદશાહે પુછ્યું. “સુનો ખીરખલ, જળ મેં નીંદમે પડાયા તમ મેરેકુ એસા માલુમ હુવા કે એ નદી હય સો રોતી હયે; નીંદમેસે જગા જળખી એ રડયુકા અવાજ મેરે સુનનેમેં આયા, મેને એ સળ નોકરોકુ ઉસકા ખુલાસા પુછા પશુ કોઇ હમકુ ખુલાસા કર શકે નહી, ઉસ સળખસેં તુમકુ ખુલાના પડા.” ખીરખલે માથું ખજવાબ્યું; તે સમજી ગયો કે નદીનાં પાણીનો ખલખલાટ થાય છે તે અવાજ સાંભળીને બાદશાહ ચોંક્યો છે, તેનાં એ ચક્રોળપણાનું સમાધાન થાય, એવું વિચારીને ખીરખલે જવાબ દીધો. “સુનો ખુદાવિંદ, એ નદીકા બાપ જો પરખત ઉસકે ધરસે નીકલકર, અપના ખસમ જો દરિયાવ ઉરકુ મીલનેકે લીયે અપને સસુરકે ધર જતી હય, ઉસ લીયે રોતી હય.” આ સાંભળીને બાદશાહ તો વાહ વાહ પોકારી ઉઠ્યો. ખીરખલને પાસે એસાડી બાદશાહ તો તેના જોડે વાતચીતના તડાકા મારવા લાગ્યો; પણ ખીરખલના મનમાં તો એમ થાય કે ક્યારે અહીંથી નાહારી છુટું. બાદશાહે ધીરજથી સવાલ કીધો:—“ખીરખલ, એ બડી રાત ભઇ હય, તો ઇસ વખત કોણ ચલતી હય?” ખીરખલે જવાબ દીધો, “ખુદાવિંદ ઇસ બખત સાવકારકા બ્યાજ ચલતા હય, સળખ ઉસકુ શતદિન નિંદ્રા નહી હૈ.” બાદશાહ આ સાંભળીને ખુશી થયો, પણ હવે તેને પણ ઉધના ઝોંકા આવવા લાગ્યાથી ખીરખલને જવાની રજા આપી, એટલે બાદશાહને સલામ કરી તે ચાલતો થયો.

ડાસાજી તમે રડો છો શા મારે?

ખીરખલ એક રાત્રે મોડેથી દરબારમાંથી પોતાને ઘેર જતો હતો, તેણે રસ્તે જતાં એક ઝુપડામાંથી કોઇનો રડવાનો અવાજ સંભળાયો. તુરત તેણે તે ઝુપડા તરફ ચાલવા માંડ્યું અને ઝુપડા આગળ જઈ દરવાજો ખખડાવ્યો. તુરત એક બુઢા માણસે દરવાજો ઉઘાડી તેને અંદર લીધો. ખીરખલે તેને ધીમેથી સવાલ કીધો, કાકાજી, અહીં રડવાનો અવાજ આવતો હતો તે કોનો હતો? અને કોણ રડતું હતું? અંધારી રાત અને ઝુપડામાં બતી પણ ન હોવાથી તે બુઢાજી ખીરખલને પીછાણી શક્યા નહીં, છતાં તેણે ઉત્તર આપ્યો, બાપ

રડનાર તો હું પોતેજ હતો. અને મારાં દુખને રડતો હતો, પણ તે બધું તારા આગળ કહાથી મારું શું વળે ? ખીરબલે તેને ધીરજ આપી કહ્યું, કાકાજી બોલો તો ખરા. હું તમોને કાંઈ બની શકતી મદદ કરી શકીશ. હા બાપુ હું કહું ખરો પણ જો તું કોણ છે તે મને ખુલાસો કરી જણાવે તો હું બધું કહું. ખીરબલે વિચાર્યું કે હમણાં મધરાત થઈ ગઈ છે, મને ઉંધ પણ આવે છે, માટે એને સવારે ઘેર તેડીનેજ વાત કરું તો ઠીક. એમ વિચારી બોલ્યો કાકા, હવે તમે રડવાનું બંધ રાખો અને કાલે સવારે તમે દીવાનને ત્યાં આવજો. મારું નામ ખીરબલ છે. ડાસાજી તો આ સાંભળીને ડંગજ થઈ ગયા. તે નક્કી સમજ્યો કે આવડી રાતે ખીરબલજન વેષ બદલીને નીકળેલો હોવો જોઈએ. ખીરબલ તો ધરે જઈ સુઈ ગયો. બીજે દિવસે સવારમાં તે ડાસો ખીરબલને ઘેર પોહોંચી ગયો. ખીરબલે તેને તુરત જાળખ્યો અને ઝોરડામાં બેસાડી તેને રાત્રે રડવાનું કારણ પુછવા લાગ્યો. ડાસાએ મારૂં માંગી કહેવા માંડ્યું, ખીરબલજી, હું એક ગરીબ કારીગર છું, મારો એકનો એક દીકરો જે મારું ગુજરાણું કરતો હતો તે મરી ગયો અને મને આવી સ્થિતિમાં છોડી ગયો. મારાથી મહેનત થતી નથી તેથી લુખે મરું છું. ગઈ કાલે અપવાસ પડ્યો હતો; એ દુખ ખમી શકાતું નથી તેથી હું રડતો હતો. ખીરબલને તેની દયા આવી એટલે તેને ધીરજ આપી ખાવાનું મંગાવ્યું અને પેટ ભરીને ખવાડ્યું. પછી તે ડાસાજીને પંદર દિવસની ખરચી આપી હોકમ કીધો કે એટલા દિવસમાં એક સાકરનો કકડો લઈ તેને કારીગરીથી ધસીધુસીને હીરા જેવો બનાવવો; એવો આબેહુખ કરવો કે કાઈ તે સાકર છે એમ જાણખી શકે નહીં. પછી ચૌદમે દિવસે રાતની વખતે અહીં આવજો. તેટલા દિવસ મેં તમોને ખરચી આપી છે તેમાંથી તમારું પોષણ કરજો. ઠરાવેલે દિવસે ડાસો ખીરબલ આગળ ગયો. અને પેલો સાકરનો કકડો જે ધસીને હીરા જેવો બનાવ્યો હતો તે બતાવ્યો. ખીરબલ તે જોઈને ખુશ થઈ ગયો. બીજે દિવસે ખીરબલ તે ડાસાને લઈને દરબારમાં ગયો અને બાદશાહને મળ્યો. સવારના પોહોરમાં ખીરબલને આવેલો જોઈ બાદશાહે તેને સવાલ કીધો કે, આજ

એટલો વહેલો કાં આવ્યો છે? ખીરખલે જવાબ આપ્યો, ખુદાવિંદ હમણાંજ આ મારા ધામે આવેલો માણસ એક ઉમદા હીરો લઈ મારે ત્યાં આવ્યો છે પણ તે આપને લાયકનો હોવાથી અહીં લાવ્યો છું. બાદશાહે તે હીરો જોવા માંગ્યો, અને તે જોઈને પેલા ખુદાને બે કલાક પછી દરબારમાં આવવા હોકમ કીધો. બાદશાહે રૂપીઆ આપી હીરાનું વજન કરવા કહ્યું. તે હીરો બાદશાહે ખીરખલને રાખવા આપવા માંગ્યો, પણ તેણે ના પાડી કે, મારે હજુ તો કળ્યા ચુકાવવા જવું છે, માટે આપ ખુદાવિંદજ તે આપની પાસે રાખી છાંડો. બાદશાહ તે વેળા નાહવા જતો હતો તેથી ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં તે હીરો પોતાનાં મોહોમાં નાખી દીધો. ઠરાવ પ્રમાણે વખત થતાં દરબાર ભરાયો. ત્યાં ખીરખલ, પેલો ડોસો તથા બાદશાહજી વગેરે હાજર હતા. તે તકનો લાભ લઈ ખીરખલે બાદશાહને યાદ દેવાડી કે પેલો હીરાવાળો માણસ આવ્યો છે તેને શું જવાબ દેવો છે? હવે બાદશાહને હીરો ક્યાં મેલેલો હતો તેનું જ્ઞાન નહીં આવ્યાથી ખીરખલ અને બાદશાહ વચ્ચે રકઝીક ચાલી. બાદશાહે ધણું માથું ધવડ્યું, પણ હીરો ક્યાં મુકાયેલો છે તે યાદ આવે નહીં. પછી તેણે ખીરખલને કહ્યું, ખીરખલ, હીરો તો મેં રાખ્યો હતો તે વાત તો ખરી છે, પણ તે ક્યાં મુક્યો છે તેનું મને જ્ઞાન નથી; નાહવાની ઓરડીમાં મુદ્દાં ખોળ કીધી. પણ ત્યાંએ કશુંજ મળ્યું નહીં. એટલે બાદશાહે ખીરખલને હોકમ કીધો કે તેની જે કીંમત માંગે તે ડોસાને ચુકાવી આપ. ખીરખલ ડોસા પાસે આવ્યો અને હીરાનું મૂલ પૂછવા લાગ્યો. ડોસાજીને તો ખીરખલે આગળથી ભણાવીજ રાખેલો એટલે બોલ્યો, સાહેબ હીરાની મને બે હજાર મોહોર પડી છે, અને હવે તે ઉપર જે નફો મેલે તે ખરો. ખીરખલે નફાની પચાસ મોહોર આપવા માંડી. પણ ડોસાજીએ સાફ ના પાડી, બસો મોહોર માંગી. બાદશાહે બંને વચ્ચે રકઝીક થતી સાંભળી ખીરખલને હોકમ કીધો કે જવા દે, શાને માટે એટલી રકઝક કરે છે, આપી દે બે હજાર ને બસો મોહોર. ખીરખલે તીજેરીવાળાને હોકમ કીધાથી ડોસાજી તો બે હજાર ને બસો મોહોર લઈ, ખીરખલની આ તદખીર માટે ઉપકાર અને આશ્ચિષ માનતા ચાલતા થયા. ડોસાજીએ તો પછી ખીરખલને ઘેર જઈ ત્યાં પણ તેની આ તદખીરની

સ્તુતિ કરવા માંડી, પણ ખીરબલે તેમને અટકાવી ધરે વિદાય કીધા.

વાહાલામાં વહાલી કઈ ચીજ ?

એક દિવસે બાદશાહ કચેરીમાં બેસી પોતાનો નાનો લાડકવાળો બેટો સલીમ કે જે માત્ર બે વરસની ઉમરનો હતો તેને બોળામાં લઇ રમાડતો હતો, અને તેથી તેમ કરી પોતાનું મનરંજન કરતો હતો. આ ઉપરથી બાદશાહને વિચાર આવ્યો કે પણ, પંખી માણસ તથા જીવજંતુઓને સૌથી વાહાલામાં વાહાલી કઈ ચીજ હશે ? તેણે એ પ્રશ્ન મનમાં રાખવાને બદલે તે દરબારીઓને પુછવા માંડ્યો. દરબારમાં તે વેળા ખીરબલ ગેરહાજર હતો, એટલે બધા દરબારીઓ તો ખુશી થયા કે, બાદશાહના સવાલના જવાબ હંમેશાં તે હિંદુ ચોટલીઓને આપે છે અને બાદશાહ પોતે પણ તેનાથી સંતોષ પામે છે, તો આજે આ પ્રશ્નનો જવાબ આપી બાદશાહને ખુશ કરવાની તક આપણને મળી ગઈ છે. બાદશાહે મોઢાંમાંથી પ્રશ્ન કહાડ્યો કે સૌ કોઇને પોતપોતાની અક્કલમાં ઉતરે તેવા ખુલાસા કરવા પડ્યા. કોઇએ કાંઈ ઠોકરું તો કોઇએ કાંઈ ચલાવ્યું. અને શાહજાદા સલીમને બાદશાહના બોળામાં બેલતો જોઇને એક દરબારીએ ભમરડો ધુમાળ્યો કે, જહાંપનાહ, સૌથી ખારામાં ખાર પોતાનું ફરજંદ છે. બીજાઓ પણ પાછળથી એ જવાબ સાથે સંમત થયા અને વધુ ખુશાલી ભરેલું તો એજ હતું કે ખુદ બાદશાહે પોતે પણ તે જવાબ સ્વીકાર્યો. આ ગરબડ સરબડ ચાલે છે તેટલામાં ખીરબલજી દરબારમાં આવ્યા. એટલે બાદશાહે તે તકનો લાભ લઈ તેની કસોટી કરવા માટે તેને એ સવાલ પુછ્યો. ખીરબલે જવાબ દીધો કે ખુદાવિંદ સર્વથી વાહાલામાં વાહાલો પોતાનો જીવ છે. બાદશાહે તે માનવાને આનો કાની કરી, ત્યારે ખીરબલે જાતી ઠોકી જણાવ્યું કે મારું કહેવું સત્ય છે કે નહીં તેની હમણાંજ તમને એક કસોટી કરી બતાવું ? બાદશાહે તે વાત માન્ય રાખી એટલે ખીરબલે દરબારની સામે આવેલો પાણીનો હોજ તમ્બાખ ખાલી કરવાનો હોકમ કીધો. બાદશાહે તે હોકમ અમલમાં મેલ્યો અને હોકમ તકન ખાલી કરાવી દીધો. તે પછી ખીરબલે એક વાંદરીને તેનાં બચ્ચાં સાથે

તે હોજમાં મુકાવી અને પાણીના નળ જે હોજમાં હતા અને જે હોજ ખાલી કાઢાથી બંધ કરેલા હતા તે ધીમે ધીમે ઝાડાવી હોજમાં પાણી ભરવા માંડ્યું. પાણી જેમ વધવા લાગ્યું તેમ વાંદરીએ બચ્ચાંને પોતાને માથે લીધું. આ પ્રમાણે પાણી જ્યારે તેની ગર્દન સુધી આવ્યું; ત્યારે વાંદરીએ પગ ઉપર ઉભી થઇ બચ્ચાંને પશુ ઉંચું ઉપાડી રાખ્યું. આવો બનાવ બનેલો જેમ બાદશાહ બોલ્યો, કેમ ખીરખલ વાંદરીએ પોતાના જનની દર-કાર કાઢા વગર પોતાનાં બચ્ચાંને કેમ બચાવ્યું છે ? માટે સૌથી વાહાલો પુત્ર છે, ખીરખલે કહ્યું, ખુદાવિંદ લગાર ધીરજ પકડો, એ તો જ્યારે જીવ ઉપર આવશે ત્યારેજ ખબર પડશે. ખીરખલ એટલું બોલ્યો તેટલામાં તે હોજ ચાકાર થવા લાગી અને વાંદરીના મોઢાંમાં પાણી જવા લાગ્યું તોપણ તેણે બચ્ચાંને દુઃખ પામવા દીધું નહી, પણ જ્યારે છેક મોઢાંમાં, કાનમાં અને નાકમાં પાણી જવા માંડ્યું અને તેનાથી શ્વાસ ગુંગળાવા લાગ્યો, ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે હવે તો મરવાનો અમત આવ્યો છે એટલે તુરતજ બચ્ચાંની મમતા છોડી દીધી અને પોતાનો જીવ બચે એવા ઉપાય લેવા માંડ્યા. બચ્ચાંને બચ્ચાંમાંથી નાખી દઈ પોતે તેની ઉપર ઉભી થઇ અને પોતાનો પ્રાણ બચાવ્યો. જ્યારે ખીરખલે આ મામલો જોયો ત્યારે પોતાનું 'કહેવાતું' સત્ય પડેલું જેમ તુરતજ તે ખીરખલે હોજ બંધ કરવાનો હોકમ કાઢી અને વાંદરી તથા બચ્ચાંનો જીવ બચાવ્યો, પછી બાદશાહ તરફ ફરીને બોલ્યો, કેમ ખુદાવિંદ, તમારી ખાતરી થઇ કે, 'બચ્ચું' ચાલે છે કે 'જીવ ?' જ્યાં-સુધી જીવ ઉપર આવ્યું નથી ત્યાં સુધી બધું વહાલું છે, પણ જ્યારે આવી બને છે ત્યારે પોતાના જીવ સિવાય બીજું કંઈ વાહાલું લાગતું નથી, તેનો આ દાખલો આપે નજરે દીઠો કે ? બાદશાહ તેમજ દરેક દરબારીઓએ પણ ખીરખલનું કહેતું સત્ય માની ખીરખલની અક્કલ સર્વોપરી છે એવું એકે અવાજે સ્વીકારી લીધું.

હીમતે મરદાં તો મદદે ખુદા ! જીવ જાનેકા સોદા.

બાદશાહ જ્યારે પણ દરબાર ભરતો ત્યારે કાંઈને કાંઈ પ્રશ્ન ઉભો કરીને દરબારમાં ખળભળાટ કરવા મુકતો નહી. એક દિવસે એજ પ્રમાણે

દરબાર ભરી બેઠો છે ત્યાં બધા દરબારીઓ વગેરે હાજર હતા. તેમાં એક દીલાવર અનવરખાન નામના દરબારી પણ હતા. તેમના તરફ જોઈ બાદશાહે પુછ્યું. બલા, અનવરખાન પાંચ પ્રશ્ન તમને પુછવા માંથી છું તેવા જવાબ અને આપશો ? અનવરખાનજી હગાર અંદરથી ગભરાયા તો ખરા, પણ કાંઈપણ જવાબ દીધા વગર તો ચાલે તેમ ન હતું. એટલે બોલ્યા, ખુદા વિંદ, તમારા સવાલો બહુ બેદી અને મહત્વના હોય છે માટે જો મારાથી બનશે તો હું ખસુસ જવાબ આપીશ.

બાદશાહ—પુલ, દાંત, પુત્ર, રાજાઓ અને ગુણલક્ષણ એમાં શ્રેષ્ઠ કોણ ?

અનવરખાન—હું એકલો જવાબ આપું, અને તે ખોટો આપું તે ઠીક ન કહેવાય, માટે ખીજાઓ સાથે મસલહત કરીને આપીશ તે વધારે સારું કહેવાશે.

બાદશાહ—ઠીક છે, એમ કરો, મીયાં સાહેબ, અને તેમાં કશો વાંધો નથી.

આટલામાં તો દરબારમાં ઠંઠ જામી ગઇ, પણ ખીરખલજ દેખાતક ન હતા. એટલે અનવરખાંએ ખીજાઓ જોડે મસલહત કરી જવાબ આપ્યો.

અનવરખાન—ખુદાવિંદ સાંભળો ; પુલમાં પુલ મોટું જાઈનું, દાંત મોટામાં મોટા હાથીના, પુત્ર રાજાનો મોટો, રાજાઓમાં મોટો ચક્રવર્તી રાજા, ગુણ મોટામાં મોટો વિદ્યા.

બાદશાહના ધ્યાનમાં આ જવાબ ઉતર્યા નહીં. થોડીવારે ખીરખલજ આવ્યા અને બાદશાહે તેને પણ એજ સવાલ પુછ્યા, અને તેણે નીચે પ્રમાણે જવાબ આપ્યો :—

સાંભળો, જહાંપનાહ, પુલ મોટું કપાસનું, જેમાંથી લુગડાંલતાં આવે છે અને તે સારી દુનિયાના વપરાસમાં આવે છે. દાંત મોટામાં મોટા હાથીના, જેના ઉપયોગથી ધાન્ય પેદા થાય છે ; પુત્ર મોટામાં મોટો ગાયકવાડ જેનાથી જમીન ખેડાય છે ; રાજાઓમાં મોટો મેદરજાન જેના વરસવાથી તમામ દુનિયાનું પોષણ થાય છે ; બધા ગુણોમાં મોટો ગુણ હિમતનો. કહેવત છે કે, હિમતે મરદાં તો મદદે પુદા.

ખીરખલનો આ સચોટ જવાબ સાંભળીને બધા દરબારીઓના મહેરુ

રીકાફત થઇ ગયા અને આદશાહ સુદ્ધાં બધાઓએ તે જવાબ કબુલ રાખ્યા, પણ પાંચમે જે જવાબ ખીરબલે આપ્યો હતો તેની કસોટી કરી જેવાનો આદશાહે ઠરાવ કીધો. આ વાત થયા પછી થોડેક દિવસે ખીરબલ નદીએથી જ્ઞાન કરીને આવતો હતો. એ વખતે ખરેખરે લાગ છે એમ માની આદશાહે દરબારી હાથીના માહવતને બોલાવીને હોકમ કીધો કે ખીરબલ હમણું કંઈ સાંકડી ગલીમાં થઇને જાય ત્યારે તેની ઉપર એક હાથીને છેડીને છોડી મુકવો. માહવત આ હોકમ માયે ચઢાવીને એક હાથી ઉપર સ્વાર થઇ ફરવા નીકળ્યો. એવામાં ખીરબલજી હજી તો બીજાં દોઢે સાંકડી ગલીમાં દાખલ થતા હતા, તેને જોઇને હાથીને છેડીને તેના દીલ ઉપર છોડી મુક્યો. ખીરબલે હાથીને જોતાંજ મનમાં વિચાર્યું કે, આદશાહે તેના પાંચમા સવાલના જવાબની કસોટી કરવા આ યુક્તિ કરી છે. હવે કરવું કેમ? આગળ પાછળ સટકી જવાનો કશો માર્ગ ન હતો, આટલું છતાં કાંઇ પડી ખડી ચીજ હાથ લાગે તો તે શોધી કહાડવાનાં ફાંફાં માર્યાં. એટલામાં એક અર્ધમુઓ જેવો કુતરો સુતેલો તેની નજરે પડ્યો. હવે તેને હીમ્મત આવી. તુરત તે કુતરા આગલ ગયો અને તે કુતરાને બે પાછલા પગે ઉંચકીને પોતાની ઉપર છુટી આવેલા હાથીની ઉપર ફેંક્યો. આ પ્રમાણે ફેંક્યાથી કુતરાના નખો વગેરે હાથીને લાગ્યાં એટલે હાથી ગભરાયો અને ખીરબલની પુઠ છોડીને ત્યાંથી પલાયણ કયું. માહવત તેને ફેરવી ફેરવીને ખીરબલ ઉપર લાવવાને કોશેશ કરવા લાગ્યો; પણ તે ખીજવાયલું જનાવર કેમે કરી સમજ્યું નહીં અને ખીરબલ તેમ જોઇને ગલીમાંથી આડે રસ્તે બહાર નાઠો. આ મામલો જોઇ માહવત આદશાહ આગળ ગયો અને બનેલી હકીકત તેને કહી સંભળાવી. આદશાહ એ વાત જાણી મનમાં ખુશી થયો, અને ખીરબલ દરબારમાં આવ્યો ત્યારે તેને કહ્યું, ખીરબલ, “હીંમતે મરહાં તો મદદે ખુદા” આ તારી કહેવત ખરી ઠરી છે. ખીરબલે જોયું કે આદશાહને એક થપડ લગાવવાની ઠીક તક છે એટલે બોલ્યો, ખુદાવિંદ, આપે તો ઠીક મારી કસોટીજ કરવી હતી; પણ તેમાં કદાચ મારો જીન નીકલી ગયો હોત તો કેમ થાત? આદશાહે હસીને કહ્યું, ખીરબલ એ તો બનવાકાળ હતું તે બન્યું, પણ એમાં

મારો કે તારો ઉપાય કાંઈ ચાલતો નથી. તે વખતે આવી બુદ્ધિ મને થઈ આવી પશુ પાછળથી મને પસ્તાવો થાય છે. ખીરબલે કહ્યું, ખુદાવિંદ, એમાં દિલગીર થવું નહીં પશુ સાહસ કામ કરતાં તેનાં પરિણામનો પેહેલાં વિચાર કરવો જોઈએ છીએ. બાદશાહે ખીરબલને સરપાવ આપી નવાજ્યો.

સૌ શાહાણા પશુ અક્કલ એક-એક અજબ પરીક્ષા !

એક દિવસે દરબારી કામ ખલાસ થયા પછી બાદશાહ અને ખીરબલ વાતોના તડાકા મારતા બેઠા હતા. એમ વાતો કરતાં બાદશાહે સવાલ કીધો, ખીરબલ કહેો જોઈએ, દુનિયામાં બધા ભોકાનું મન અને અક્કલ એકજ હશે કે કેમ ?

ખીરબલે ઉત્તર દીધો-ખુદાવિંદ, સૌ ભોકાનાં મન અને મતિ જુદી હોય છે. કહ્યું છે કે “પિંડે પિંડે મતિર ભિન્ના.”

બાદશાહે પૂછ્યું, પશુ બધાની મતિ જુદી છે, તેમ અક્કલ એક છે કે નહીં ?

ખીરબલે ખુલાસો કીધો કે, ખુદાવિંદ, “સૌ શાહાણા પશુ અક્કલ એક” કહેવાય છે, કેમકે પોતપોતાના ફાયદાની મતલબ સાંધવાની શક્તિ બધામાં એકજ સરખી હોય છે.

બાદશાહે ખીરબલનું આ કહેવું અજુગતું માન્યું એટલે ખીરબલે તેની સાબેતી કરી આપવા પોતાની તૈયારી દેખાડી અને બાદશાહે પશુ તેનો સ્વીકાર કીધો.

પછી ખીરબલે રાજબાગનો મોટો હોજ ખાલી કરાવ્યો અને બાદશાહના હોકમથી ગામમાં ઢંઢેરા ફેરવ્યો કે આજ રાતના દરેક ઘર દીઠ એક એક હાંડો દુધનો ભરીને હોજમાં નાંખી જવો. તે હોજની ઉપર સફેદ કપડું ઢંકાવ્યું હતું અને દુધ નાંખવાને માટે બાકારાં રખાવી દીધાં હતાં. બાદશાહને પોતાની આ બધી તદ્દખીર ખીરબલે બતાવી દીધી હતી.

હવે ભોકાએ પોતપોતાના મનમાં વિચાર કીધો કે આજ રાતે દરેક જણુ અક્કલ હાંડો દુધ નાંખશે, અને તેવા હજારો હાંડા દુધ પડશે, તેમાં

એકાદ હાંડો જે પાણીનો પડશે તો તે કાણુ જાણી શકવાનું છે? દરેક જણે એવોજ વિચાર કીધો અને બ્યારે રાત પડી ત્યારે દરેક જણ પોતા-પોતાના ઘરનો હાંડો લઈ ઉતરી પડ્યા; રાત અંધારી હતી એટલે લોકોને વધારે કાવતું થયું હતું. એ પ્રમાણે દરેક જણ દુધને બદલે પાણીનો હાંડો નાંખી જતું. બધાના મનમાં તો એમજ આવતું કે માત્ર તેણેજ એક હાંડો પાણી રેડ્યું છે, બાકી બધાઓએ તો દુધજ નાખ્યું છે. હોજની અંદર એમને એમ જોય તો ઉપર બાંધી લીધેલાં સફેદ કપડાંથી એમજ લાગે કે અંદર દુધજ ભરાયું છે. આ પ્રમાણે હોજ ભરવાનું કામ મધ-રાત્રી સુધી ચાલ્યું. બીજે દિવસે સવારના પોહોરમાં ખીરબલ દરબારમાં આવ્યો, અને બાદશાહને સાથે લઇને હોજ આગળ ગયો. બાદશાહના દેખાતાંજ ઉપર ઢાંકેલું સફેદ કપડું કાઢાડી નાખવાનો હોકમ કીધો, તો દુધને બદલે પાણીથી હોજ તો ઉભરાઈ જતો જણાયો. તેમાં દુધનું તો એક ટીપું સરખું જણાયું નહી. બાદશાહ પણ તે જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો. દુધ નાંખવાનો હોકમ છતાં હોજ પાણીથી ભરાયો જોયો ત્યારે તેની અકલ જણે સુન્ય મારી ગઈ. એમ જોઈ ખીરબલે બાદશાહને કહ્યું, કેમ ખુદાવિંદ, “સૌ શાહજા પણ અકલ એક” એ મારી વાત ખરી પડી કે નહીં?

બાદશાહ—ખીરબલ મને લાગે છે તો એમજ, પણ કાંઈક વધારે ખાત્રી કરવાનો મારો વિચાર છે. ખીરબલે તેને ખુશીથી તેમ કરવા રજા આપી.

બાદશાહે, રાતની વખતે છુપો વેષ લીધો અને ગામમાં ફરવા નિકળી પડ્યો. ફરતાં ફરતાં એક નીચી બાંધણીનાં પણ સુંદર દેખાતાં મકાન આગળ આવી લાગ્યો. બાદશાહે અહીંજ પોતાની કસોટી ચલાવવાનો કસદ કીધો. તેણે બારણું ઠોક્યું એટલે અંદરથી અવાજ આવ્યો કે કાણુ છે? બાદશાહે જવાબ આપ્યો, બાઈ, હું એક પરદેશી છું, બાહરગામથી આવજ બે દિવસ અ્યા આવ્યો છું; સાંજે ગામ જેવા નિકળ્યો હતો તે ફરતાં ફરતાં લાંબે નિકળી ગયો, પણ અભણ્યો હોવાના સબબે રસ્તો બૂલ્યો છું, અને રઝળતાં રઝળતાં મારા ટાંટિયા દુઃખી આવ્યા છે, તેથી તમારા મકાનમાં થોડીકવાર અશ્રમ આપશો તો ઉપકાર થશે. આ સાંભળી ધરધણીએ તો બારણું

ઉઘાડી નાંખ્યું અને તેને અંદર લઈ તેની આગતા સ્વાગતા કરવા માંડી. તે ભૂખ્યો હશે એમ ધારી ખાવાનું લાવી મુક્યું, પણ બાદશાહે તે ના પાડી કહ્યું કે તે ભૂખ્યો નથી. થોડીવાર પછી પેસો ધરધણી પણ પોતાનું ધરતું નિત્ય કામ કરી પરવારી તેના આગળ આવી બેઠો, અને બંને જથ્થુ વાતે વગાડ્યા. વાત ઉપરથી વાત કાઢાડતાં બાદશાહે કહ્યું, બાધ કાલે તમારા શહેરમાં જે ઢંઢેરો ફરવ્યો તેવો શું દરમહીને બાદશાહ ફરવે છે કે? હું તો તે સાંભળીને વિસ્મય પામી ગયો કે રાજાને એવો તે કેટલોક શોખ હશે? પેસો ધરધણી જે બાદશાહને ઓળખતો નથી અને તેને કોઈ પરદેશી મુસાફર તરીકેજ ઓળખતો હતો તે બોલ્યો ના, બાધ ના. બાદશાહને કોણ જાણે મનમાં શું વ્હાઈ આવ્યું હશે, તે ગઈ કાલેજ એવો ઢંઢેરો ફરવ્યો હતો. તેમ જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું, પણ આટલા બધા દુધનું શું કાંઈ હશે? પેસો ધરધણી બોલ્યો, બાધ ખરી વાત કહું, બાદશાહ એ દુધનું જોઈએ તે કરે, પણ મેં તો દુધને બદલે પાણીનો હાંડો નાખ્યો હતો. આટલા બધા હાંડો દુધના પડે તેમાં એકાદ પાણીનો હાંડો પડે તો શું ખબર પડવાની હતી. બાદશાહે કહ્યું, વાહ, વાહ બાધ, શી તારી હીકમત? પણ બાધ જે આ વાત બાદશાહને ખબર પડે તો તમારા શા હાલ થાય? ધરધણી હસીને બોલ્યો, બાધ એ વાત બાદશાહને ક્યાંથી ખબર પડે તે તો હું જ જાણું છું. બાદશાહે આ સાંભળતાંજ પોતાનો વેષ બદલી નાખ્યો અને બાદશાહના વેષમાં જાહેર થયો. ધરધણી તો આ જોતાંજ ફાટી ગયો અને હાથ વરાળ કરવા માંડી કે આ તો મારું પાપ મારે મોઢોડે ખુદ બાદશાહ આગલ કયુલ થઈ ગયું, હવે કેમ થશે! બાદશાહ તેના ઉતરી ગયલા એહેરા ઉપરથી તેની સ્થિતિ જાણી ગયો, અને તેને હિન્મત આપી બોલ્યો; બાધ, તું બીહતો ના, તારા એક બાલને પણ ઇજા થવાની નથી, તે તારો વાંક તારે મોઢે કયુલ કીધો છે એટલેજ બસ છે. મારે મારી ખાતરી કરવી હતી અને તે થઈ છે એટલું જ બસ છે.

પછી પોતાનો છુપો વેષ પાછો પહેરી લઈ ત્યાંથી ચાલતો થયો. તે એક ધનવાનના ઘર આગળ જઈ પોહોંચ્યો. તે ધરધણી બહુ ઉદાર મનનો

ગણુતો હતો. આગળ માફક તે ઘરમાં દાખલ થયો અને ઘણો થાકીને આવ્યો હોય તેવો દેખાવ કર્યો. ધરધણીએ તેને પરદેશી મુસાફર સમજી ઘરમાં દાખલ કીધો અને ધણીક સરભરા કીધી. થોડીવાર અહીં તહીંની વાતો કીધા પછી બાદશાહે જેમ પહેલાં વાત કહાડી હતી તેમ તે ધરધણી આગળ પશુ દુધના હાંડા નાંખવાના ઢંઢેરાની વાત કહાડી. ધરધણીએ ખુલાસો કીધો, ભાઇ, પોતાના ઘરમાં નુકશાન કરવા કોઇને ગમે નહી. બીજાઓએ તો હોજમાં ગમે તે નાખ્યું હોય પણ મેં તો દુધને બદલે પાણીનો હાંડો નાખ્યો હતો. બાદશાહે તે એજ જાણવું હતું એટલે તે બોલી ઉઠ્યો, ભાઇ એ તમારી યુક્તિની વાત બાદશાહ જાણે તો શું થાય? એમ બોલી બાદશાહે પોતાનો છુપો વેષ કહાડી નાખી બાદશાહી સ્વરૂપ ધારણ કીધું, જે જોતાંજ તે પૈસાદાર ધરધણીના હાંજ ગગડી ગયા; છતાં બાદશાહે તેને ધીરજ આપી, અને ત્યાંથી પોતાનો છુપો પોશાક પહેરી ચાલતો થયો. આ પ્રમાણે ખીરબલે કહેલી વાત કસોટીમાં પુરી પાધરી ઉતરી તે માટે તેની અક્કલ ઉપર આફ્રિન કીધી.

બાદશાહની કીમ્મત અંકાર્ઘ-એક અશરફી!

એક દિવસે દરબારમાં ટાળટપા ચાલી રહ્યા હતા, તેટલામાં એક દરબારી ખોંખાર મારતો ઉભો થયો. તેને જોઇને બધા ચુપ થઈ ગયા, અને બધા ચુપ થતાંજ તે દરબારી બોલ્યો જહાંપનાહ, આજે રસ્તે આવતાં મેં એક અદ્ભૂત બનાવ જોયો. આ ગામના એક પ્રખ્યાત સાહુકારને તેના નોકર સાથે ખટપટ થતી હતી. તે દરમ્યાન, શેઠે માણસને કહ્યું, તું કોડી કીમ્મતનો છે, તારામાં કરી અક્કલ નથી. નોકરે શેઠને ઉત્તર આપ્યો કે, શેઠ તમે માણસની કીમ્મત મુદ્દલ પીછાનતા નથી, તમારા માટે મેં કેટ-કેટલું જેખમ સહન કર્યું છે? તમારો માલ કેવો સાચવોને રાખ્યો છે? તમો આટલા બધા પૈસાદાર બન્યા છો તેમાંના અરધા પૈસા તો મેં તમને કમાવી આપ્યા છે, અને તે બધું તમે ભુલી જાઓ છો. ખુદાવિંદ, નોકર શેઠ વચ્ચે આવી જાતની તકરાર થતી સાંભળીને હું અનન્ય થયો અને

ગુપ્તગુપ ચાલી આવ્યો, અને તે વાત મેં તમારા હજુર રજુ કરી છે. બાદ-
શાહ આ સાંભળી ચોક્યો અને તેને તુરત કાંઈ બારે વિચાર આવ્યો અને
ધણીકવાર મનમાં અદેશો કરીને બોલ્યો; હા, આ બાબતનો મને કશો વિચાર
આવ્યો ન હતો, આજ તો એ સાહુકાર છે તેના નોકર વચ્ચે આવી બોલ-
ચાલ થઈ છે! અને કાલે ઉઠીને મારા દરબારીઓ મારા સંબંધમાં એવો
સવાલ ઉઠાવે તો મારે શું કરવું? તેઓ તો એમજ કહે કે બાદશાહને તો
હમોએજ ગાદીએ બેસાડ્યો છે તો પછી મારે શું કરવું? માટે મારે મારી
પણ કીમ્મત અંકાવવી જોઈશે.

બાદશાહની કીમ્મત આંકવી એ કાંઈ ગપ દેતો કે ખુક ઉછાલી જવાનું
કામ ન હતું, એટલે એક દરબારી પોતાને માથેથી એ ખટરાગ ઉઠાવી દેવાને
બોલ્યો, ખુદાવિંદ, એ કામ આપણો ખીરબલ બરાબર બજાવી શકશે. બાદ-
શાહે પણ માન્યું કે આ બધા ઢોંડફોડ દરબારીઓમાં માત્ર ખીરબલજ
કાંઈ તોડ કહાડશે ખરો. એટલે તેણે ખીરબલનેજ તે સવાલ કીધો, કે મારી
કીમ્મત કેટલી તે નક્કી કર.

ખીરબલે જાણ્યું કે ફર્યા તો ખરા, પણ વિચાર્યું કે તુરત વેળા કાંઈ
યુક્તિ કરીને એમાંથી છટકવું ખરું. એ હાથ જોડી ખીરબલ બોલ્યો, ખુદા-
વિંદ, કોઈપણ ચીજની કીમ્મત આંકવી એ તો સાહુકાર, શરાહ અને
ઝવેરીનું કામ છે, માટે હોકમ હોય તો શહેરના તમામ ઝવેરીઓને બોલાવી
મંગાવી આપની કીમ્મત અંકાવી આપું.

બાદશાહ બોલ્યો, હા, ખીરબલ, હાવે તેમ કર.

બાદશાહનો હોકમ ચતાંજ ખીરબલે સીપાઈઓને બોલાવી શહેરના તમામ
મોટા મોટા ઝવેરીઓને તેડાવી મંગાવ્યા. તે બાપડા ગભરાયા કે આજે શી
ધાડ ધધરી છે, કે બધા ઝવેરીઓને પકડી મંગાવ્યા છે. બધા ઝવેરીઓ
બનીઠનીને દરબારમાં હાજર થયા. તે બધાને બેગા થયેલા જોઈ ખીરબલે
કહ્યું, ભાઈઓ, તમારે આજે બાદશાહ સલામતની કીમ્મત આંકવાનું કામ
બજાવવાનું છે. બધા આ સાંભળી મુઝવણમાં પડ્યા, છતાં એક કીમ્મતવાન

ટૂંક ઝવેરીએ હાથબાંધ કરી માંગી લીધું કે, સિપાઇ એકદમ તેડવા આવ્યાથી હમે કરીફામ થઈ આવ્યા નથી માટે હમોને વિચાર કરવાનો વખત આપો.

બાદશાહે, તે માંગણી કયુલ રાખી, ખીરખલને કહ્યું કે, આ લોકોને એકાંત ઓરડામાં લઇ જા, અને ગમે તેમ કરી મારી કીમ્મત નક્કી કરાવ.

હોકમ પ્રમાણે ખીરખલ સાહુકારોના જમેલાને દરબારની પડોશમાં એક ઓરડામાં લઇ ગયો. બધાઓને બેસાડી, ખીરખલ પણ તેમની પાસે બેઠો. પછી તેઓ પરસ્પર મસલહત કરવા લાગ્યા, પણ કોઇની તદખીર સચોટ લાગી નહી. એમ જોઇ ખીરખલે કહ્યું, બાઇઓ હાલ તો બાદશાહ પાસે તમે પંદર દિવસની મેહતલ માંગી લેવી, અને તે દિવસ ખલાસ થવાની એક દિવસ પહેલાં તમે બધા મારે ત્યાં આવજો, એટલે હું કાંઇ ચુકિત શોધી કઢાડીશ.

ખીરખલની ચતુરાઇ બધાઓને ખબર હતી એટલે તેનું બોલવું કયુલ રાખી દરબારમાં આવ્યા અને પેલાજ હીમ્મતવાન ઝવેરીએ, હાથ જોડી બાદશાહને અરજ ગુજરી કે, ખુદાવિંદ, આપનું મુદ્દય આંકવું એ કાંઇ ખાવાનું કામ નથી માટે હમોને પંદર દિવસની મેહતલ આપો તો અમે વિચાર કરી જવાબ આપીશું.

બાદશાહના ધ્યાનમાં પણ તે વાત ઉતરી એટલે તેણે પંદર દિવસની મેહતલ આપી. બધા ધરે ગયા અને ખીરખલ પણ ધરે જઈ તદખીર શોધવા મંડ્યો. બાદશાહી ટંકશાળમાં તેણે એક અશરશી પાડી મંગાવી, જે ખીજી અશરશીઓથી એક વાલ જેટલી વજનમાં વધુ હતી; કેમકે ખીરખલે તેમાં તેટલું સોનું ખાસ વધારે નખાવ્યું હતું. આ અશરશી લાવીને તેણે ખીજી અશરશીઓ જોડે બેલી દીધી. ચાદમે દિવસે બધા ઝવેરીઓ ખીરખલને ઘેર બેઠા થયા. તેઓને ખીરખલે સમજાવી દીધું કે મેં બે હજાર અશરશીઓ તૈયાર રાખી છે. તેમાંની એકાદ વજનમાં બે વાલ વધારે નીકલી આવશે. બધી અશરશી તોલી જોવી અને તેમાં જ્યારે તે વધારે વજનવાળી હાથ લાગે ત્યારે તમારામાંથી એક જણે તે બાદશાહના પગ આગળ મુકી કહેવું.

કે, ખુદાવિંદનું મુલ્ય આ અશરશી છે. બ્યારે બાદશાહ તેનો ખુદાસો પુછે ત્યારે કહેવું કે આ અશરશી બીજીઓ કરતાં બે વાલ વધારે છે. બીજી અશરશીઓમાં જેમ એ વધારે છે તેમ બીજા માણસો કરતાં આપ એટલા વધારે છો, એ સિવાય બીજું સમય વર્તિને બોલવું. આ પ્રમાણે સમજાવી બીજે દિવસે દરબારમાં હાજર થવાને તેમને તાકીદ કરી વિદાય કીધા.

બીજે દિવસે દરબાર ભરાઇ. એ દિવસે બાદશાહની કીમ્મત અંકાવાની છે એમ સાંભળીને લોકોની ઠઠ બારે મળી હતી. દરબારીઓ પણ વેળાસર પોતપોતાની જગ્યાએ આવી બેસી ગયા હતા. પેલા ઝવેરીઓ પણ બધા આવી ગયા હતા. છેલ્લે બાદશાહ સલામતની સવારી આવી એટલે હાજર થયેલાં લોકોએ તેમને વધાવી લીધા, દરબારનું કામ ચાલવા લાગ્યું. પેલા ઝવેરીઓએ કાંટા લખને પેલી હાજર કરેલી બધી અશરશીઓનું વજન કરી નેયું, ઉપરાંત દરેક અશરશી ઉછાલી તેનો ટીક ટીક અવાજ કરી નેયો. આ પ્રમાણેનો તમાસો બે કલાકેક ચાલુ રહ્યો, બાદશાહ પણ અધીરો થવા લાગ્યો.

આખરે ઝવેરી વર્ગમાંથી પોકાર ઉઠ્યો કે બાદશાહની કીમ્મત અંકાધ ગઇ. તુરતજ એક વૃદ્ધ સરારે ઉભો થઇ જરા આગળ આવી બાદશાહના પગ આગળ પેલી અશરશી રજુ કરી બોલ્યો, 'ખુદાવિંદ, આ અશરશી આપનું મૂલ્ય છે.'

બાદશાહે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું, શું આ એક અશરશી મારું મૂલ્ય ? એ તે કેવી વાત ?

પેલા ઝવેરીએ હીમ્મતથી જવાબ દીધો, હા, ખુદાવિંદ આ અશરશીઓ તપાસી પણ એની જેડીની બીજી એકે નથી. આપની પ્રજા બીજી સાધારણ અશરશી જેવી છે અને આપ આ, અસાધારણ અશરશી સમાન છો.

બાદશાહે અન્યબી પામી સવાલ કીધો, ત્યારે શું મારા અને મારી રૈયત વચ્ચે આ માત્ર બે વાલનોજ ફરક છે ? સરારે હીમ્મતથી ખુદાસો કીધો, હા ખુદાવિંદ, જાણે આપની પ્રજા આપને તાબે રહેવા સરળમલી છે અને આપ તેને તાબે રાખવા સરળમલા છો. પ્રજામાં જેમ આપ એટલે છે

તેમ અશરફીઓમાં આ અશરફી શ્રેષ્ઠ છે. આપ હંમે આસને બેસો છો અને આપની રૈયત નીચે બેસે છે અને તેથી આપના અને રૈયત વચ્ચે ભેદ જણાય છે.

૪૬ શરાફતું આ બોલવું સાંભળી બાદશાહે તુરતજ તેને તેમજ ખીજા બધા ઝવેરીઓને જુદાં જુદાં ઇનામો આપ્યાં. બધા ખુશી થતા ઘેર ગયા, અને બાદશાહ પણ પોતાની કીમત અંકાયેલી માનીને મેહેલમાં ગયો. પેલી તરફ બધી દરબાર પણ વિસ્મય પામી વિદાય થઈ ગઈ.

થોડું ઘણું?

એક દિવસે બાદશાહ ખાનગી દીવાનખાનામાં બેસી ઝોંકા ખાતો હતો; તેવામાં ખીરખલ ત્યાં દાખલ થયો. તેને તો મેહેલમાં ગમે ત્યાં દાખલ થવાની છુટ હતી. તે વેળા તેની જોડે તેની ચાર-પાંચ વર્ષની દીકરી હતી. બાદશાહને કુર્નસ બજારી ખીરખલ તેની સામે બેઠો એટલે બાદશાહે તે છોકરીને પૂછ્યું, છોકરી તને બોલતાં આવડે છે કે? છોકરી બોલી, હાજી, થોડું ઘણું આવડે છે. બાદશાહે પૂછ્યું થોડું ઘણું તે શું? છોકરી બોલી મારા કરતાં જોઓ મોટા છે તેમનાથી થોડું અને મારા કરતાં નાના છે અને સદાખડું બોલતાં નથી આવડતું તેમના કરતાં વધારે, એટલે “થોડું ઘણું.” આટલી નાની છોકરીની આવી ચાલાકી જોઈ બાદશાહ મગન થયો અને ખુશ થઈ એક બેસુલો પોશાક ભેટ આપ્યો.

આપનારનો હાથ નીચો!

એક વખત બાદશાહ ખીરખલ વજેરે ગુપગુપ બેસી એક ખીજનાં મોહોડાં જોતા હતા. તેવામાં બાદશાહને કાંઈક ટકોર સુઝી આવી. તેણે ખીરખલને સવાલ કીધો, ખીરખલ, એક માણસ ન્યારે ખીજને કાંઈ આપે છે ત્યારે હંમેશ આપનારનો હાથ ઉપર અને લેનારનો હાથ નીચે એમ હોય છે. પણ કાંઈ પ્રસંગે એથી ઉલટું જ બને છે ખરું, કે આપનારનો હાથ નીચે અને લેનારનો હાથ ઉપર આવે. ખીરખલે ઝાઝો વિચાર નહી કરતાં તુરત કહી દીધું, હા ખુદાવિંદ, ઘણી વખત એમ બને છે. બાદશાહે

તે કેમ અને છે તે જાણવા માંગ્યું એટલે ખીરબલ બોલ્યો, ખુદાવિંદ તપખીર આપતી વખતે આપનારનો હાથ નીચે અને લેનારનો ઉપર હોય છે. ખીરબલની આ હાજરજવાખી સાંભળી બાદશાહ ખુશ થઈ ગયો.

સુખી અને દુઃખી કોણ ?

એક દિવસે ભર દરબારમાં બાદશાહે ખીરબલને સવાલ કીધો, —ખીરબલ સુખી કોણ ? ખીરબલે તુરત જવાબ દીધો. ખુદાવિંદ, જીવતો માણસ કદી સુખી ગણાતો નથી. માણસ મુવા પછીજ સુખી કહેવાય છે. બાદશાહે તેનું કારણ જાણવા માંગ્યું, એટલે ખીરબલે કહ્યું જહાંપનાહ, જે માણસ આજે સુખી દેખાય છે તેની ઉપર કાલે કેવી વિપત્તિ આવશે તે તે જાણી શકતો નથી તેથી તે સુખી કેમ કહેવાય ? વળી બાહારથી સુખી દેખાતો હોય પણ અંદરથી તેનું અંતઃકરણ સુખી છે કે દુઃખી તે કેમ જણાય ? માણસ મુઆ પછીજ સુખી કહેવાય છે. આ સાંભળી બાદશાહજી ખુબ ખુશ હો ગયા.

ફાવો તે ડાહ્યો અને ફસ્યો તે મૂખ :

એક દિવસે બાદશાહે ખીરબલને ફરમાવ્યું કે ડાહ્યો અને મૂખ કોણ તે સમજાવ. ખીરબલે તુરત હસીને જવાબ દીધો; જહાંપનાહ, પોતાની રચેલી તદખીરમાં જે ફાવો તે ડાહ્યો અને જે ફસી પડ્યો તે મૂખ સમજવો. બાદશાહ તથા બધા દરબારીઓ આ જવાબ સાંભળીને આશ્ચર્ય પામ્યા.

નસીબ સરસ કે ઉદ્યોગ ?

એક દિવસે ભર દરબારમાં ગામગપાટા ચાલી રહ્યા હતા, જેને જેમ ગમે તેમ વાતોના ગપાટા હાંકતા હતા, નાચ રંગની લેહર ચાલતી હતી, અખીલ ગુલાલ ઉડી રહ્યાં હતાં, અને એવી લહેર ભોગવી દરબારીઓ ઉઠવાની તૈયારી કરતા હતા. તેટલામાં બાદશાહને ચુડ થઈ આવી અને તેણે સવાલ કીધો, —ખીરબલ મને એક ચીજ ખટક્યા કરે છે તે એમ કે નસીબ સરસ કે ઉદ્યોગ તેનો મારે ખુલાસો જાણવો છે.

બધા દરબારીઓ જાણે વાધ માર્યો હોય તેમ બોલી ઉઠ્યા, બલા,

ઉદ્યોગ સરસ. પણ ખીરખલ તે બધાના અભિપ્રાયથી તદ્દન જુદો પડ્યો, અને બોલ્યો કે, ખાવિંદ ઉદ્યોગ કરતાં નસીબ વધારે સરસ છે.

બાદશાહે તુરત કહ્યું કે, ખીરખલ જો તારા કલ્પા પ્રમાણે નસીબ ઉપર આધાર રાખીને ઉદ્યોગ કીધા વગર બેસી રહીએ તો ખાવાતું પણ મળે નહીં.

ખીરખલે કહ્યું, ખુદાવિંદ, તકસીર માફ છે. પણ ગમે તેટલો ઉદ્યોગ કરો પણ નસીબમાં નહીં હોય તો કાંઈ મળે નહીં, અને છતાં ઉદ્યોગે જૂબે મરે, માટે ઉદ્યોગ કરતાં નસીબ સરસ છે.

આ તકરાર ચાલતી હતી તેટલામાં એક દરબારીએ ટાપસી પૂરી કે ખુદાવિંદ, ખીરખલ પાસે એની તકરારના ટેકામાં કાંઈ વજનદાર દલીલ હશે.

બાદશાહે* તે માન્ય રાખી ખીરખલને હોકમ ફરમાવ્યો કે, તારા બોલવાના ટેકામાં કાંઈ પુરવારી હોય તે બતાવ.

ખીરખલે કહ્યું, એના પુરાવા કાંઈ સાથે લખને ફરાય છે? કોઈ દિવસે તે પ્રત્યક્ષ બતાવી આપીશ.

આ ખટરાગ તે વખતે તો બંધ પડી. થોડા દિવસ પછી એક દિવસે સાંજને વખતે બાદશાહ પોતાના ખાસ દરબારીઓ સાથે જમના નદી ઉપર સહેલ કરવા નીકળ્યો. ખાસ મછવો તૈયાર થતાંજ બધાજ તેમાં બેઠા. થોડીકવાર કેટલીક વાતચીત થઈ ગયા પછી બાદશાહ પોતાની અસલ વાત ઉપર ઉતર્યો. ઉદ્યોગ અને નસીબની વાત તેણે પાછી છેડી, અને ખીરખલને પૂછ્યું કેમ ખીરખલજી, નસીબ કરતાં ઉદ્યોગ સરસ છે તે વાત હજી પણ તારે ગળે ઉતરે છે કે કેમ?

ખીરખલ કાંઈ કાચો નહોતો. તે તો પોતાના બોલને વળગીજ રહ્યો. આ ઉપરથી બાદશાહને ક્રોધ ચઢ્યો. તેણે પોતાની હાથની ખાસ સીલની વીંટી પાણીમાં ફેંકી અને કહ્યું કે એ વીંટી મને એક મહીનામાં પાછી ન મળી તો ખીરખલ તારું મોત આવેલું સમજી લેવું; વગર ઢીલે તારું માથું કપાવી નાખીશ.

આદ્યાહનું આવું કોષયુક્ત બાપણ સાંભળી બધા દરબારીઓ કુન્નવા લાગ્યા. પણ જેનું નામ બીરબલ, તે તો ચુપકી ધારણ કરીનેજ બેઠો રહ્યો. આદ્યાહને મહવો પાછો ફરવ્યો. જે ઠેકાણે આદ્યાહને વીંટી નાખી હતી તે ઠેકાણે પાણી ધણુંજ ઉડું હતું. બધા કીનારે ઉતર્યા. બીરબલનું હવે આવી બન્યું છે એમ દરેક જણ સમજવા લાગ્યા, અને વીંટી મલવી મુશ્કેલ છે એમ બધા વમાસવા લાગ્યા. કીનારે ઉતરતાંજ આદ્યાહ મહેલમાં ગયો, અને વીંટી મેળવવા બીરબલ કાંઈ ઉપાય ન કરે તેની સાવચેતી રાખવા સીપાઇ-ઓને તાકીદ કરી. બીરબલ પણ જે બનવાનું હશે તે બનશે એમ સમજીને બેઠો રહ્યો. આદ્યાહને આપેલી મહીનાની મુદતને ત્રણ દિવસ વાર હતા, તેટલામાં એક દિવસે, બીરબલને પૂછ્યું કેમ બીરબલ, વીંટી મલી ? પણ કબુલ કરી દે કે નસીબ કરતાં ઉદ્યોગ સરસ છે, જે તેમ કરશે તો તને કરેલી સજા માફ છે.

બીરબલ હસ્યો અને બોલ્યો, જહાંપનાહ, નસીબ કરતાં ઉદ્યોગ કદી સરસ થઈ શકેજ નહી, હજી તો ત્રણ દિવસ બાકી છે તેટલામાં તો કોણ જાણે શું નું શું થઈ જશે ?

આ હડીલાઇ બરેલા જવાબથી આદ્યાહના કોષમાં તો વધુ અગ્નિ સળગ્યો. છતાં ત્રણ દિવસ પુરા થઈ ગયા એટલે એથે દિવસે બીરબલે આદ્યાહ હજીર રજી થઈ નમ્રતાથી કહ્યું, આદ્યાહ સલામત મને મારા નસીબના યોગે તમારી વીંટી મલી નથી. ત્યારે તો, બીરબલ,—આદ્યાહ તાકીદ કીધી—‘તું મરવાને તૈયાર થા.’

આદ્યાહને હોકમ કીધો કે બીરબલને પકડી કેદ કરો, અને ફાંસીના માચડા ઉપર લઈ ચાલો. છતાં એકરાત ફરીથી આદ્યાહને પૂછ્યું, બીરબલ હજી પણ તારી હઠ છોડી કબુલ કર કે નસીબ કરતાં ઉદ્યોગ સરસ છે.

બીરબલ નાસીપાસ થઈને બોલ્યો, ખુદાવિંદ મરતા માણસને શા માટે સતાવો છો ? એકદમ જલ્લાદને ફરમાવો કે મને ગર્હન મારે.

બાદશાહની ઇસારત થતાંજ સીપાઇઓ તેને પકડીને યોગાનમાં લઇ ગયા. ત્યાં ફાંસીનો માચડો ઉભો કરવામાં આવ્યો. ખીરખલને ફાંસી અપાતી જોવાને મેદાનમાં લોકોની ભારે મેદની મળી હતી. ખીરખલનાં કુટુંબીઓ એક બાજુ ઉભાં રહી રડતાં હતાં. તેટલામાં જલ્દાદે આવી તેની છેલ્લી શી ઇચ્છા હતી તે પૂછવા માંડ્યું. તેનો જવાબ આપવા જતો હતો તેટલામાં જાણે જમીનમાંથી ટુટી નીકળ્યો હોય તેમ એક ફકીર ત્યાં હાજર થયો. અલ્લાહના નામની આંગ પોકારી તે બોલ્યો, “અરે ખીરખલ, તારા નસીબના ચોજે તને આજે ફાંસી જવાની વેળા આવી છે માટે એક પુન્યનું કામ કરતો જ; આ પ્રભાતનો પોહોર છે તેવા સમયે બોજન જેવું બીજું એકે દાન નથી, મને જુખ લાગી છે માટે એક સારી જેવી મચ્છી લઈ મને તું તારા હાથે રાંધી ખવાડ.”

આ સાંભળી, ખીરખલ બોલ્યો, “ફકીર મૈલા, આ તે કેવી વાત, હું એક પવિત્ર હિંદુ તેમાં વળી વર્ષો ઊંચ બ્રાહ્મણ, છતાં તને મચ્છી રાંધીને ખવાડું એ તે કદી બને?”

ફકીરે કહ્યું કે “ખીરખલ, મરતી વખતે તું મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરીશ તો તારું તેમજ તારાં બાલગોપાળનું કલ્યાણ થશે.”

બીજા કેટલાકો ત્યાં હાજર હતા તેઓએ પણ ખીરખલને સમજાવ્યો કે, ફકીરની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવીજ જોઇએ.

કેટલીક આનાકાની પછી ખીરખલે તે વાત કમુલ કીધી. એક જણ દોડ્યો ને એક મચ્છીમારને મચ્છીની ટોપલી સુધાં બોલાવી લાવ્યો. તેમાંથી એક સારી જેવી મચ્છી શોધી તેના પૈસા મચ્છીમારને આપી દીધા. પછી છરી લઇ તે મચ્છી ચીરવા માંડી. પેટું ચીરાતાંજ અંદરથી કાંઇ કંઇ ચીજ નીકળી પડી. ખીરખલે તે ચીજ ઉંચકી લીધી અને સાફ કરી જોઇ તો બાદશાહની રાજમુદ્રા-વીંટી! આ વેળા બાદશાહ પોતે પણ બારીએ ઉભો રહી આ બધો તમાશો જોતો હતો. ફકીર તથા ખીરખલની વાત તેણે સાંભળી ન હતી પણ ખીરખલને મચ્છી સમારતાં તો તેણે જોયો હતો.

ખીરબલ મચ્છી સમારતાં એકદમ ઉભો થયો. તે પેહેલાં પેલા ફકીરને જોવા ગયો તો ફકીર તો ગેપ ! પછી ખીરબલે પોતાની ઉપર દેખરેખ રાખવાને ઉભા રાખેલા અમલદારોને ખસેડી બાદશાહને મળવા જવાની રજા માંગી.

મચ્છીના પેટમાંથી કાંઈ ચીજ નીકળી છે એ આગળ ઉભેલાઓએ જોઈ લીધું હતું, પણ તે શું ચીજ તે કાંઈ જાણી શક્યું નહીં. અમલદારો ખીરબલને બાદશાહની હજુરમાં લઇ ગયા. બાદશાહ સમજ્યો કે, ખીરબલ છેલ્લી ધડીએ હઠ છોડી પોતાની જૂલ કપ્પલ કરવા આવે છે, પણ બાદશાહ હજીએ તો કરાવ કીધો હતો કે ખીરબલને ક્ષમા નહીજ કરવી. ખીરબલ હજુ તો પોતાની જીભ ઉપાડે તેટલામાં બાદશાહ બોલી ઉઠ્યો, ખીરબલ, હવે આજીજી કરવી ફાકટ છે. ઉદ્યોગ મોટો ઠેરવે તો તે પણ હવે મિથ્યાજ છે.

ખીરબલે ઠાવકું મોહોડું કરી કહ્યું, પણ ખુદાવિંદ, હું ક્યાં કહું છું કે, ઉદ્યોગ સરસ છે, હું તો નસીબજ સરસ જાણું છું, અને તેથીજ આપની પાસે આવ્યો છું.

બાદશાહે, ખીરબલના આ જવાબથી આશ્ચર્ય પામી કહ્યું, ત્યારે મારા હજુર આવવાનું કાંઈ કારણ ?

ખીરબલે કહ્યું કે, ખાવિંદ કારણ એટલુંજ કે, તમારા પાસે કપ્પલ કરાવવું કે નસીબ સરસ છે.

બાદશાહે પુછ્યું એટલે ?

ખીરબલે ધીરજથી જવાબ દીધો-એટલે, આ રહી તમારી વીંટી !

બાદશાહે અજબજબ થઇ તે વીંટી હાથમાં લઇ તપાસી તો તે પોતાનીજ જણાઇ અને ખીરબલને પૂછ્યું. ખીરબલ ખુલાસો કર, એ ક્યાંથી મળી ?

ખીરબલે કહ્યું, જહાંપનાહ, મારાં નસીબને યોગે મને મળી છે, જે નસીબ સરસ ન હોત તો વીંટી મને મળતે નહીં.

આમ કહી, બધી બનેલી વાત બાદશાહને સમજાવી, અને બાદશાહ પાસે કપ્પલ કરાવ્યું કે ઉદ્યોગ કરતાં નસીબ સરસ છે.

બાદશાહે તે કમુલ કરી, ફાંસીની સળ રદ કરી ખીરખલને ઉમદા શીરખા તથા ખીજ કીમતી ભેટ આપી, તેના કુટુંબના માણસોને એકેક પોસાક ભેટ આપ્યો.

ગમે તેટલો માણસ ઉદ્યોગ કરે તો પણ નસીબમાં હોય તેટલું જ ફળ મળે. તેમ ફક્ત એકલાં નસીબ ઉપર આધાર રાખી ઉદ્યમ નહીં કરવાથી પણ નસીબ ફળતું નથી. નસીબ અને ઉદ્યોગ બંને એક બીજાને મદદ કરે છે.

ગદ્દાને ઘોડા કેમ બને ?

એક દિવસે સાંજે ખીરખલ અને બાદશાહ ઘોડેસ્વાર થઈ ફરવા નિકળ્યા. ગપાટાસપાટા ચલાવતાં અને ફરતાં ફરતાં ઠંઠ જમના કિનારે આવી પોહ્યાં. સંધ્યાકાળ થયલો હોવાથી કેટલાક બ્રાહ્મણો સ્નાન કરીને અને કેટલાકો મોઢું ઘોઘઘાઇને સંધ્યા કરવા પડ્યા હતા. ખીરખલ પણ જાતે હિંદુ તો ખરોજ એટલે તે પણ મોઢું સાફસુફ કરી સંધ્યા કરવા બેઠો. એ સમયે વખત બાદશાહ બાજુએ ઉભો રહી તમાશે જોયા કરતો હતો. સંધ્યા પૂર્ણ કરી રહી ખીરખલ પાછો ઘોડેસ્વાર થયો; અને બાદશાહ સાથે આગળ ચાલ્યો. રસ્તે ચાલતાં બાદશાહને કાંઈક ગમ્મત કરવાની ચુડ થઈ આવી. એટલે તે ઠાવકું મોહોડું કરીને બોલ્યો, ખીરખલ મને સંધ્યા કરતાં શીખાડ. ખીરખલે કહ્યું; ખુદાવિંદ, સંધ્યા તો બ્રાહ્મણ કે ક્ષત્રીયથીજ થઈ શકે. બાદશાહ બોલ્યો, તેમ તો હીક, ખીરખલ મેરેકુ બ્રાહ્મણ કર દે. ખીરખલે કહ્યું, જહાંપનાહ એક દેહમાંથી ખીજ દેહ કદી થઈ શકે ખરી કે ? બાદશાહે હઠ લીધી કે, કોઈપણ ઉપાય કર કે જેથી હું બ્રાહ્મણ બની જાઉં. ખીરખલે જાણ્યું કે બાદશાહના મનમાં જુતકું ભરાયું છે તે સેહેલથી નિકળવાનું નથી, માટે હવે તો કાંઈ તદખીર લગાવવી પડશે. એમ વિચાર કરી જવાબ દીધો, ખુદાવિંદ એ બાબતસર હું એકાદ બે દિવસમાં તજવીજ કરીશ. આ વાતચીત કરી તેઓ ઘોડા કુદાવતા ધરે આવ્યા. ઘોડા દિવસ પછી ખીરખલે ગામમાંથી ઘોડા કુંભારોને બોલાવી કહ્યું, આવતી કાલે સાંજે એક ગધેડાને લઇને તમે જમના નદીમાં નહવડાવવા લઈ જાજો અને તેને

ખુબ ધસીધુસીને નહવાડજો. પછી ત્યાં હું અને બાદશાહ આવી લાગીશું, અને તમને પૂછીશું કે આ શું કરો છો? ત્યારે જવાબ આપજો કે “સાહેબ આ ગધેડો છે તેને ઘોડો બનાવીએ છીએ.” કુંબારો તો ખીરબલની આ વાત ધ્યાનમાં રાખી ચાલી ગયા. ગોઠવણ પ્રમાણે ખીરબલ દિવસે સાંજે તે કુંબારો એક ગધેડાને લઇને જમના કિનારે ગયા અને ત્યાં ગધેડાજીને પાણીમાં ઉતારી ખુબ ધસીધુસીને નહવાડવા માંડ્યો. વખત ચતાંજ બાદશાહ અને ખીરબલ ત્યાં આવી લાગ્યા. ખીરબલ ખામુખા પેલા કુંબારો જ્યાં ગધેડાને નહવાડતા હતા ત્યાં બાદશાહને લઇ આવ્યો. બાદશાહે, ગધેડાને ખુબ ચોળી ચોળીને નહવાડતા હતા તે જોઇ વિસ્મય પામી કુંબારોને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. કુંબારોએ નત્રતાથી હાથ જોડી કહ્યું, ખુદાવિંદ, આ ગધેડો છે તેને ઘોડો બનાવીએ છીએ. બાદશાહ આ સાંભળી હસ્યો અને ખીરબલ તરફ ફરીને પૂછ્યું, ખીરબલ આ બાપડાએ મૂર્ખા લાગે છે, ગધેડાને ઘોડો તે થઇ શકતો હશે ખરો?

ખીરબલે જોયું કે હવે મારો લાગ આવી પોહ્યાંચ્યો, ખાવિંદ, જો ગધેડાને ઘોડો નહી થઇ શકે તો, મુસલમાન તે બાદશાહ કેમ થઇ શકે?

બાદશાહે કાન પકડ્યા, હા ખીરબલ એ પણ ખરી વાત.

તેમ જોઇ ખીરબલે ઠોક મારી, જનાબ, પારકા ધર્મમાં શ્રીમંત થવા કરતાં પોતાના ધર્મમાં ગરીબ રહેવું વધારે સારું છે; ધર્મ ત્યાગ કરવા કરતાં, દેહનો ત્યાગ કરવો બહુ ઉત્તમ છે.

ખીરબલની ચતુરાષ્ટ જોઇ બાદશાહ આનંદ પામ્યો.

જીવાણ દરજીની ચતુરાષ્ટ-રાણીની કાંચળીનાં કાપડની ચોરી.

અમદાવાદના જીવાણ દરજીની ચતુરાષ્ટની અનેક વારો સંભળાય છે. તેમાં તેણે અમદાવાદથી ઠેક દિલ્લી આવી, બાદશાહની રાણીને માટે બનાવેલી કાંચળીમાંથી કેમ કપડું ત્રાડાવ્યું અને તેમાં શી સીકત વાપરી તે વાત બાજુવાળેગ રસિકી છે. સીલાઇ કામમાં જીવાણની બરાબરી કોઇ કરી શકે

તેમ નહતું. અમદાવાદમાં રહેલા બાદશાહના સરસુબા તથા બીજા બધા દર-
બારીઓનાં કપડાં જીવાજી સીવતો હતો, અને જીવાજી પણ એકીનથી તે
સર્વનું કામ કરતો હતો. એક દિવસ દિલ્લીમાં બાદશાહની વર્ષગાંઠ હતી તેથી
મોટી દરબાર ભરાઈ હતી. તેમાં બીજાઓ જેડે આ સરસુબો પણ હાજર
હતો. શહેરો શહેરના રજવાડાઓ તથા અમીર ઉમરાવો તરફથી પુષ્કળ ભેટ
સોમાદો બાદશાહને મળી હતી. આ ભેટમાં ચીનાઈ કીનખાખનો એક પીળો
રેન્ને પણ મળેલો હતો. આ કીનખાખ બહુ કિમતી હતી. ચીનમાં ફક્ત
શહેનશાહ તથા તેનાં કુટુંબીઓજ તે કીનખાખનો ઉપયોગ કરી શકતાં હતાં.
રેન્નેથી તો તેનો ઉપયોગ થઈ શકતોજ નહી. આ મૂલ્યવાન કીનખાખનો
રેન્ને પેલા ભેટ આપનારના હાથમાં આવી ગયો હતો, અને તે તેણે બાદ-
શાહને નજર કીધો હતો. બાદશાહે તે કટકો પોતાના દરજીને બતાવી જોયો
તો તેણે માપી ભરીને અભિપ્રાય આપ્યો કે આટલોજ બીજો દુકડો હોય
તો રાણી સાહેબની ચોલી થઈ શકે, તે સિવાય તે બીજા કોઈ ઉપયોગમાં
આવે તેમ નહતું.

આ ઉપરથી બાદશાહે પેલા ભેટ આપનાર સોદાગરને કહ્યું કે આ
કટકો જો મોટો હોત તો તે ઉપયોગમાં આવી શકત, બાકી આ દુકડામાંથી
તો નથી મારો સાહયો બનતો કે નથી મારી સુરવાલ બનતી, કે નથી
બેઝમનો કબજો કે ચોલી થતી. જો થોડો વધારે હોત તો ઉપયોગમાં
આવત. પેલા ભેટ આપનાર સોદાગરે કહ્યું, ખુદાવિંદ, જો મળશે તો બીજો
દુકડો હું જરૂર મેળવી આપીશ.

આ જોઈતેજો સાંભળી ગુજરાતનો સરસુબો બોલ્યો, ખુદાવિંદ દરજીઓ
બધા લુગ્ગા અને કસબચોર કુશળ હોય છે. મારા ધારવા મુજબ બેઝમ
સાહેબાની ચોલી તો એમાંથી સારી રીતે થઈ શકશે. જો મારો જીવો દરજી
અહીં હોત તો નમુના પ્રમાણેજ એક કટકામાંથી મન ચાહે તે બનાવી
આપતો, અથવા વગર નમુને પણ ચોલી બનાવી આપતો.

બાદશાહે કહ્યું, આપણે જીવાને અહીં બોલાવીએ તો કેમ ?

સુખાએ જવાબ દીધો, જનાબ, ક્યાં દિલ્લી અને ક્યાં ગુજરાત !

બાદશાહે મન તો એ બંધી રમત, એટલે તેમણે તો હોકમ કરી દીધી કે જીવાળુને તેડી લાવવા છડી સ્વારી રવાને કરી દ્યો. અને તે હોકમ તુરત અમલમાં મુકાયો. એટલે જીવાળુ તો પોતાના કુટુંબકુખીલા સાથે દિલ્લીમાં આવી પોહોંચ્યા. દિલ્લીમાં તેને વાસ્તે જગા તૈયાર કરવામાં આવી હતી ત્યાં ઉતારો આપવામાં આવ્યો. બે દિવસ વિસામો લીધા પછી બાદશાહે જીવાળુને દરબારમાં બોલાવી પેલો કીનખાબનો કટકો બતાવી પૂછ્યું કે આ કટકામાંથી બેગમની ચોલી થઇ શકશે કે નહીં ! જીવાળુએ બીજી ચોલીનો નમુનો જોઇ ખુશી થતાં કહ્યું કે એમાંથી ધણી ઉત્તમ ચોલી થઇ શકશે.

બાદશાહે તેને નજરાનજર હજુર કામ કરવાને મેહેલમાં એક ઓરડો કહાડી આપ્યો, અને તે ચોલી સીતી રહે ત્યાં સુધી તેનો ખાવા જમવાનો પણ બંદોબસ્ત ત્યાંજ કરવામાં આવ્યો. કીનખાબનો કટકો ધણી કિમતી હતો તેથી દરજી તેમાંથી ચોરી ન કરે તેની તકેદારીને ખાતર આ બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો, એ ઉપરાંત ચાર ચકોર અમલદારોને તેના ઉપર ચાલુ તકેદારી સોંપી હતી. ત્રણ દિવસ સુધી જીવાળુએ ચોળી સીવવાનું ચાલુ રાખ્યું. ત્રીજે દિવસે જ્યારે જીવાળુ ઘરે ન ગયો ત્યારે તેની બાયડી ઉજમે તેના દીકરા જોવિંદને તેને તેડવા મોકલ્યો. છોકરો ત્યાં જઈ બોલવા લાગ્યો, ‘બાપા બાપા, આજ ત્રણ ત્રણ દિવસ થયા તમે ઘેરે કમ આવ્યા નથી ?’

જીવાળુએ કહ્યું, બેટા, આ બેગમ સાહેબની કાંચળી સીવવાની છે તે આજે સાંજે પુરી થશે ને ઘેરે આવીશ.

જોવિંદે પુછ્યું, બાપા કેટલી કાંચળી બનાવી ?

જીવાળુએ કહ્યું, બેટા આ એકજ હજુ તો ચાલે છે.

જોવિંદે કહ્યું, બાપા, એક કાંચળીને ધણુ તો બે કલાક ધણુ ચર્ચગયા.

જીવો ચીરડાઇને બોલ્યો, હવે ડાહ્યો શેનો ચાપ છે ? લાંબી જાય છે કે નહીં ? ફોકડ માથું ખાય છે.

ગોવિંદે મશ્કરી કરતાં કહ્યું, એમાં તે વળી મોટું માથું દુઃખી આવ્યું, હજી તો એક કાંચળી પણ સીવી નથી.

જીવો બોલ્યો, મૂર્ખા, તું શું જાણે કે એમાં કેટલી મહેનત બળેલી છે? આ તે કાંઈ સાધારણ બાઈની કાંચળી છે કે ગમે તેવા ટાંકા મારી આપીએ, પણ આ તો રાણી સાહેબની કાંચળી છે તો તે તેમના નામ પ્રમાણે સીવી આપવી જોઈએ, જોને એમાં બખીઆ કેટલા છે?

બાપ દીકરા વચ્ચે થતી આ તકરાર પેલા ચોકીદાર અમલદારો હસ્તા હસ્તા સાંભળતા હતા, પણ વધારે હસવાનું તો હવેજ થયું. ગોવિંદ પોતાના બાપને ચીડવવા બોલ્યો, ‘પણ બાપાજી તમને ચોલી સીવતાં કાણે શીખવ્યું? મારી માડીએજ ના?

જીવાજી તો આ સાંભળીને ખેજલત લાગવાથી ખુબ છેડાઈ પડ્યા અને બોલ્યા, કાલા નાગ, ગોવિંદ હવે અહીંથી કાળું કરે છે કે નહીં?

છોકરો બોલ્યો, હું જતાંનેવાર બધી વાત મારી માને કહી દેશ, ને તમે ઘેર આવશો એટલે તે તમને ખુબ ઠોકરો અને બરડો પખોડશે.

જીવાજીની ધીરજ હવે ખુટી ગઈ, એટલે પોતાના પગને જોડો જ ત્યાં પાસેજ પડેલો હતો તે ઉપાડીને દીકરાને છુટો માર્યો. છોકરો તો હસતાં હસતાં તે જોડો હાથમાં લઈ નાહાડો. અને બોલ્યો, દ્યો, ત્યારે હવે એક પગે ખાસડું પહેરીને આવજો.

છોકરાને નાહારતો અટકાવવાને જીવાએ બુમો પાડી. સીપાઈ, સીપાઈ, પકડો, પકડો, મારો જોડો લઈ જાય છે. સીપાઈઓ તો ગમ્મત જોઈ રહ્યા હતા. તેઓએ જીવાનાં બુમરાણ ઉપર કશું ધ્યાન આપ્યું નહીં અને છોકરો તો બાપનું ખાસડું લઈ ઘરે ગયો.

તેજ સાંજે જીવાજીએ ભેગમની કાંચલી પુરી કરી પોહોંચતી કરી. ભેગમ સાહેબ તો તે જોઈને આનંદ પામ્યાં. બાદશાહ પણ જીવાજીની કારીગરી જોઈ ખુશી થયા એટલુંજ નહીં પણ જીવાને ખનામ તથા પદવી આપી

પોતાના ખમ્મનાનો ચોકીદાર ઠરાવ્યો. જવા જેવા અનુચિતને આરો મોટો અધિકાર આપ્યો તેથી ધણી જુના અમલદારો બળતરા કહાડતા લાગ્યા.

આ બનાવ પછી ધણેક દિવસે બેગમ સાહેબ ગામમાં ફરવા નીકળ્યાં. ફરતાં ફરતાં એક મોટાં ઘર આગળ સ્વારી આવી પોહોંચી. ત્યાં એક ઘરમાં પેહેલા માળની બારીમાં એક જુવાન બાઈ, સ્વારી જોવા ઉભી હતી. તે બાઈના દીલમાં પોતાનીજ કાંચળીના સરખી કાંચળી પેહેરેલી જોવામાં આવી. આ જોઈ બેગમ સાહેબને જેમ અનુચિત લાગી તેમજ ગુસ્સો પણ ઉપજ્યો. કેમકે બાદશાહે તે કાંચળી તેણીને આપી ત્યારે કહ્યું હતું કે આ જાતના કીનખાખની કાંચળી ક્યાંય મળશે પણ નહીં. તેથી બેગમ સમજેલાં કે મને બાદશાહે આમ કહી દીધી છે. પોતાને ડાઘાલી માની બેગમ ત્યાંથી પાછી ફરી. મેહેલમાં જઈ તુરત તેણે બાદશાહને તેડું મોકલ્યું. બાદશાહ પણ અનુચિત થયો કે કોઈ દિવસે નહીં અને આજે બેગમ ફરવા ગયેલી આટલી જલદી પાછી કેમ ફરી? બાદશાહજી બેગમ હજુર ગયા કે તરત બેગમે તો પોતાનો ગુસ્સો બાલી કરવા માંડ્યો અને બાદશાહને જતનનેવાર ઉઘડો લીધો કે જનાબ, તમે મને સજ્જડ દીધાને ખાસ બનાવી કાઢાડી છે.

બાદશાહે વિસ્મય થઈ જાણવા માંગ્યું, જન, મેં તને કેવી રીતે દીધી છે? શું છે શું, તે ખુલાસાથી જણાવ તો ખરી!

બેગમે ચોળીના કીનખાખની બધી વાત ખુલાસેથી કહી અને જણાવ્યું કે એજ કીનખાખની બીજી ચોળી, હું આજે ફરવા મ્મ તે વેળા અચૂક ઘરમાં એક હિંદવાણીનાં દીલમાં મેં દીડી છે. માટે ખાવિંદ, આ તમારી માનીતી કાંચલી તમેજ રાખો, એ મને જોઈતી નથી. એમ કહી, રાણી સાહેબે તો દીલમાંથી કાંચળી સેરવી કહાડી.

બાદશાહ તો આ બધો ગરબડાટ સાંભળી કાંઈ સમજી ન શક્યો, અને વિસ્મય થઈ વિભાસણમાં પડ્યો કે આ બધો એટલો સોટાળો શું બન્યો છે? સૌથી પેહેલાં બાદશાહે તે ઘરની નીચાની પુછી ત્યાં જઈ તપાસ કરવાની તૈયારી કરી. બાદશાહની સ્વારી તે ઘર તરફ આવી અને બેગમે

કહ્યા પ્રમાણે એક સ્ત્રીને તે ઘરમાં જોઇ પણ ફેર એટલો પડ્યો કે બાદશાહને દેખી તે બાઈ લાજ કહાડીને ઘરમાં પેસી ગઇ. પોતાની સાથે રાખેલા અમીરને બાદશાહે પુછ્યું કે, આ ઘર કોનું છે? તો તેણે કહ્યું, જનાબ એ તો આપણા દરજી જવાબાઇએ બાંધ્યું તે ઘર છે, અને જે સ્ત્રી ઉભી હતી તે પણ જવાનીજ સ્ત્રી લાગે છે.

બાદશાહે સવાલ કીધો, એ બાઈએ ચોળી પહેરી હતી તે જોઇ કે? અમીરે કહ્યું, હા જનાબ, એ પીળા કીનખાબની હતી અને જે હું બૂલતો ન હોઉં તો આપની સાલગ્રેહને દિવસે પેન્ના સોદાગરે ભેટ કીધેલા કીનખાબને મળતી હતી.

બાદશાહે હાથ પગ પછાડ્યા; હા, બરાબર છે, જવા દરજીએ આપણા કીનખાબમાંથી ચોરી કરી છે, એમજ પુરવાર થાય છે.

જવાને મોટે ઓધે ચઢાવ્યો તેની અદેખાઇ કરનારા અમલદારોમાં, આ અમીર પણ સામેલ હતો એટલે તેઓએ તો આ તકનો લાભ લઇ બાદશાહને જવાજનું તપેલું ચઢાવી આપ્યું. આથી બાદશાહ બહુજ કોષે ભરાયો અને દરબારમાં આવી જવાજને પકડવાનો ઠરાવ કીધો, પણ દરબારમાં આવ્યો તે વેળા સાફ થયું કે જવો દરબારમાં ન હતો. તુરત તેના ઘર આગળ દોડધામ કરી દેવામાં આવી અને જવાને કેદ પકડ્યો. જવાજ પોતાનું પાપ બરાબર સમજી ગયા, એટલે સ્ત્રીને બે ચાર મથેડી કહાડી.

સ્ત્રી હતી બડી ઠાવકી, તેણે પાછો ઉત્તર દીધો, તમે બીહોછો શેના? તમે માફ નામ ખુલ્લું દેજો, પછી હું છું ને બાદશાહ છે.

જવાને પકડીને બાદશાહ હજુર આણી ઉભો કરતાંજ બાદશાહ તો તેના ઉપર વાઘની માફક છેડાયો અને બોલ્યો, કમબખત, નીમકહરામ, તેં આ પ્રમાણે વિશ્વાસનો ધાત કીધો?

જવો તો ઠંડે કસેજે બોલ્યો, પણ જહાંપનાહ, મારો ગુન્હો શું થયો છે તે તો કહેશો કે?

મુજ, તું હજુ મને પુછવાની હિમ્મત કરે છે કે? શું અપરાધ કીધો

છે? તો જાણ કે જે કીમતી કીનખાખ મેં તને ચોળી સીવવા આપ્યો તેમાંથી તેં ચોરી કીધી છે કે નહીં? બોલ જોઉં, હવે શું કહે છે? તારી જામલી કેમ ઉપડતી નથી? બાદશાહે ધુન્નરો ચલાવ્યો.

જવાબે ઠંડે પેટે કહ્યું, ખુદાવિંદ આવો અપરાધ, જવાબે કદી કીધી નથી અને કદી તેમ થવાનું પણ નથી.

પેલો ગુન્જરાતનો સરસુબો તે વેળા હાજર હતો તેણે વચ્ચે ટાપસી પુરી, હા જનાબ, મારા અભિપ્રાય મુજબ આમાં કાંઈપણ જૂલ થતી હશે, કેમકે એવું કામ જીવો કરે તેમ તો નથી.

બાદશાહે પુછ્યું, ત્યારે જવા બોલ એ બધું કેમ બન્યું છે?

જવાબે કહ્યું, ખુદાવિંદ, આપ થંડા પડો, કહું તે સાંભળો, આપે મને જે ટુકડો ચોળી બનાવવા આપ્યો હતો તેમાંથી એક રેન્ને વધ્યો હતો તે ચોરાઈ જાય નહીં એમ સમજી મેં તેને મારા એક જોડામાં સંતાડી રાખ્યો હતો. જે દિવસે મેં ચોળી પુરી કીધી તે દિવસે મારો છોકરો મને બોલાવવા આવ્યો, પણ મારો વિચાર તો ચોળી પુરી કરવા પછીજ ધરે જવાનો હતો. તેથી મેં તેને કહ્યું કે હું સાંજે ધરે આવીશ. તેણે મને બધુંક આડું અવળું બોલી ચીડવ્યો જ્યાં મેં તેને મારા પાસે પડેલો પેલો જોડો ઉંચકીને છુટો માર્યો. હું તે વેળા તદ્દન જુલો ગયેલો કે પેલો વધેલો રેન્ને તેમાં હતો. મારો છોકરો તો જોડો ઉંચકીને નાસી ગયો અને બોલતો મયો કે બાપા હવે ઉધાડા પગે આવજો. તેજ વખતે મને તે રેન્નની યાદ આવી એટલે જે ચોક્કીદારો ઉભેલા હતા તેમને પોકારી કહ્યું કે તેને પકડો, પકડો પણ તેઓએ તેના ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહીં. છોકરો તો દોડતો ઘેર જઈ પહોંચ્યો. રાત્રે ધરે જઈ જોડો તપાસ્યો તો માથે રેન્ને નહીં મળે. પૂછપરછ કરતાં જણાયું કે રેન્ને તો મારી બાપડીએ કઢાડી લીધા. મેં બહુવાર તેની પાસે માંગ્યો પણ તે કમળખતે મને આપ્યો નહીં અને ગુપચુપ તેની કાંચળી સીવીને પહેરી. આમાં મારો કસો અપરાધ થયો હોય તો બેલાશક મને સજા કરો. આ ઉપરથી બાદશાહે જવાની કીને તેડવા માણસો મોકલ્યાં, પણ તેમને

ખાસ હેઠમ કીધો કે તેણીને બેઆબરથી લઇ આવવી. તે આવે તેટલાં બાદશાહે જીવે કાંચળી સીવતો હતો તે દરમ્યાન તેના ઉપર ચોક્કી કરવા રાખેલા અમલદારોને બોલાવી તેઓની જુબાની લીધી; અને જીવાને તેનો છોકરો તેડવા આવ્યો તે વેળા શું બનાવ બન્યો તે કહી દેવા જણાવ્યું. તેઓએ કહ્યું કે જીવાનો છોકરો જીવાને તેડવા આવ્યો તેને જીવાએ ખાસકું માર્યું અને તે લઇને તે છોકરો નાહડો. તે વેળા જીવાએ પકડો, પકડોની યુગ્મો પાડી, પશુ અમે તો માત્ર મસ્કરી સમજ્યા તેથી તેને પકડયો નહીં અને જતો ચૂક્યો. એટલામાં જીવાજનાં ધણિયાણી હાજર થયાં.

પેલી કીનખાબની ચોળી તેના હાથમાં હતી તે લઇને તેણી લાજ કઢાડીને બાદશાહની સામે ઉભી રહી. તેને જોઇ બાદશાહે તેણીને સવાલ કીધો, બાધ મારી બેગમની સ્વારી તારા ઘર આગળથી પસાર થઇ તે વેળા તું એમજ ઉભી રહી અને મારી સ્વારી પસાર થઇ તારે તું લાજ કઢાડીને અંદર બરાધ ગઇ તેનું કારણ શું ?

જીવાની સ્ત્રી બોલી, હા, ખુદાવિંદ સાંભળો, હમે આ શહેરમાં બેગમાના પરદેશી છીએ તેથી બીજા સાધારણ લોકોની લાજ નહીં કઢાડીએ તો અડચણ નહીં, પણ આપ તો હમારા માબાપ છે તો આપની લાજ રાખ્યાં વગર તો નહીંજ ચાલે, બાપજી.

બાદશાહે હસીને સવાલ કીધો, બાધ, જ્યારે તું હમેને માબાપજી કહે છે તો શું પુત્રીએ આપની લાજ કઢાડવી જોઇએ ?

સ્ત્રીએ કહ્યું, ખુદાવિંદ જે આપની ઇચ્છા એવી છે તો હ્યો આજથી આપની લાજ ચૂકું છું તો હું આપની પુત્રીજ છું. આમ બોલી દરબજે મોઢાં ઉપરનો છેડો કઢાડી નાખી, સામી ખડી થઇ રહી.

બાદશાહે પૂછ્યું, બાધ તેં આજ જે કીનખાબની ચોળી પહેરી હતી તેને વિષે મારે તને કંઇક પૂછવું છે તો તેનો સિધો જવાબ દેજે.

દરબજે બોલી, હા, મહારાજ પુછો જે હશે તેનો ખરોજ જવાબ દઇશ.

બાદશાહે સવાલ કીધો, બાધ એ ચોળીવાળી કીનખાખ તારે ત્યાં ક્યાંથી આવી ?

દરજીએ પેહેલેથી ખુલાસો કરવા માંડ્યો-ખુદાવિંદ બ્યારે મારો પતિ ત્રણ દિવસ સુધી ઘરે નહીં આવ્યો, ત્યારે મેં મારા પુત્રને મોકલ્યો કે, તારા બાપને તેડી લાવ. પણ થોડીવારમાંજ તે છોરો દોડતો દોડતો પોતાના બાપને એક જોડો હાથમાં લઈ પાછો ફર્યો. મેં તેને બધી હકીકત પૂછી અને જાણ્યું કે તેણે દરબારમાં જઈ પોતાના પિતાને ચીડવ્યાથી તેઓએ ચીડાઈને તે જોડો તેના ઉપર ફેંક્યો અને તે લઈને તે દોડતો આવ્યો. મેં તેને ખુબ ધમકાવી તે જોડો પાછો આપી આવવા કહ્યું પણ મારની બ્હીકે તે પાછો ગયો નહીં. મેં પણ વિચાર્યું કે હવે તો સાંજે ઘરે આવે ત્યારેજ વાત. પછી જોડાને ધુળ વળગેલી હતી તે સાફ કરવા બેઠી તો અંદરની બાજુએ મને કાંઈ કપડાં જેવું દેખાયું. તપાસ કરતાં અંદરથી જુદાંજ કપડાંમાં કીનખાખનું કપડું નીકળી પડ્યું. મેં તુરતજ બેસીને તેની આ ચોળી સીવી કઢાડી. મારા ધણિયે ઘરે આવી પેહેલાં તો પોતાના જોડો તપાસ્યો, પણ તેમાંથી કાંઈ નહીં મળ્યું એટલે મને સવાલ કીધો. મેં ચોળી સીવેલી દેખાડી તે તેમણે પાછી માંગી પણ મેંજ હા કરીને નહીં આપી. સાપ જણ્યા છો તો ખરા કે સ્ત્રીઓને નવું નવું પહેરવાનું મન હોય છે અને આ નવી જાતનું કપડું જોઈ તે મને પાછું આપવાનું મન થયું નહીં. માટે એ અપરાધ મારો છે મને જોઈએ તે શિક્ષા કરો.

દરજીએ આમ ચતુરાધ અને ઠાવકાઈથી બોલતી સાંભળી, બાદશાહ આનંદ પામ્યો, અને હસીને બોલ્યો, બાઈ આમાં તારો કાંઈ વાંક નથી; તારા પતિને પણ કાંઈ સજા કરવી નથી, માટે બાધ, એ ચોળી તું લઈ જા, અને એ પહેરીને સુખી થા; જીવા, તું એમ ના સમજતો કે તારો ઓલો મેં લઈ લીધો છે; મેં તને તારા ઓલો ઉપર કાપત કીધો છે. બાદશાહના આ સપુત્રો સાંભળી પેલા બીજા દરબારીઓ જેઓ જીવા ઉપર બળતા હતા તે ધણીક જાતની અદેખાઈ કરવા મંડ્યા અને આવા મોટક

ઓઢા ઉપર જીવા જેવાને વગર જમીનગીરીએ નીમવાને બાદશાહેને ઇપકો આપવા લાગ્યા. તે જોઈને પેલો ગુજરાતનો સુબો હામ બીડીને જીવાનો જમીન રહેવા તૈયાર થયો; પણ બાદશાહે માત્ર તેના શુકનની સામેતી ઉપરથી આ કામ કરેલું જણાવી બધા દરબારીઓને તાકીદ કરી કે જીવાને કોઈએ પણ અપશબ્દ બોલવો નહી. આ અમલદાર આજે તો આમ જીવાની બદનક્ષી કરનાર બોલ્યો છે તો માફ કરજો છું, પણ બીજાવાર તે કે કોઈ બીજો પણ તેવું બોલશે તો મારા હાથે તુકશાન પામશે.

આમ બોલી બાદશાહે જીવાજી તથા તેમનાં સ્ત્રીને ધનામ આપી વિદાય કર્યાં.

ધીના વેપાર-વગર લખાણની ધીરધારનો ગોટાળો.

કેટલાક ગુચવણ અને મુઝવણ બરેલા મુકદમાઓ ચુકવવામાં પણ બીરબલની અદલાઈ અને ચતુરાઈની જાળમાં તારીફ થતી હતી. તેવા તો કચકંઈ મુકદમા તેને હાથે તુરત તુરત ફેસલ થઈ જતા. તેવાજ એક બનાવની નોંધ લેવામાં આવી છે. બન્યું એમ કે એક દિવસે ધીના એક વેપારીએ આવી બીરબલને અરજ આપી તેમાં જણાવ્યું હતું કે મેં મારા એક બીજા આધ્યાત્મિક વેપારીને પાંચસો રૂપિયા ધીર્યા હતા પણ હાલ તે વેપારી તે રૂપિયા નાકબુલ જાય છે; કમનસીબે મેં તેના ઉપરના વિશ્વાસને લીધે તેના પાસે લખાણ કશું કરી નથી લીધું તેમજ કોઈ સાક્ષી પણ રાખ્યો નહોતો. બીરબલે એ અરજ વાંચી ધ્યાનમાં લીધી અને તુરત તે વેપારીને બોલાવી મંગાવ્યો. તેના આગળ પેલા વેપારીની ફરિયાદ વાંચી સંબળાવી તેના ખુલાસો તેના પાસે માંગ્યો. તે વેપારી જાણે કશામાં હોયજ નહી તેમ બોલ્યો, મહારાજ આ વેપારી મને તદ્દન ગળે પડે છે, અમે બંને એકજ જાતના વેપારી રહ્યા એટલે અદેખાઈ કરી મને ખરાબ લગાડવા માંગે છે. તમે સાહેબ ખરાબર સાક્ષી પુરાવા લઈ ન્યાય કરશે તો માલમ પડશે કે એ સામાન્યણો કેવું તરકટ કરી રહ્યો છે.

બીરબલે દેખાવ એવો કીધો કે તે જાણે પ્રતિવાદીની વાત માનતો

હોય. તેને તુરત રળ આપી; હરિયાદીને બોલાવી કહ્યું કે તમારે થોડો વખત સચુરી પકડવી અને તમે જાણતાજ ન હોય તેમ ચાલજો, હું સત્ય શોધી વાળખી ન્યાય કરીશ. તે વેપારી તેની સલાહ પ્રમાણે ચાલવા કમુલ કરી ત્યાંથી ગયો. પાંચ સાત દિવસ ગયા પછી બીરબલે ચાર ડબ્બા ધીના ભર્યા. તેમાંના બે ડબ્બામાં અકેક સોનાની અશ્વરશી નાખી, તેમ કરી પેલા વાદી, પ્રતિવાદી તથા બીજા બે વેપારીને બોલાવીને કહ્યું કે મારી પાસે આ ચાર ડબ્બા ધીના છે તેમાંનું ધી કાંઈક બગડી ગયું હોય એમ જણાય છે, માટે તમે અકેક ડબ્બો લઈ જઈ જેમ જાય તેમ બજારમાવે વેચી તમારો નફો લઈ બાકીના પૈસા મને આપજો. આ સાંભળી પેલા પ્રતિવાદી વેપારી બોલ્યો; બીરબલ સાહેબ, આમાં ચાર વેપારીનું શું કામ છે એકનેજ સોંપ્યા હોત તો તે એક હાથે પણ કામ ઠીક થાત. બીરબલે કહ્યું મારે તો બધાનાં મન રાજ કરવાં જોઈએ. એમ કહી બધાને એકેક ડબ્બો આપ્યો. પેલા વાદી-પ્રતિવાદીને જે ડબ્બામાં અશ્વરશી નાખી હતી તે ડબ્બા નીચાની કરીને સોંપ્યા. પેલા વેપારીઓ ડબ્બા ઉપાડી ધરે ગયા અને વિચાર કર્યો કે ધી લગાર બમડેલું છે તો તેને લગાર ગરમ કરીશું તો સાફ થશે. એટલે દરેક જણે પોતપોતાના હસ્તકનો ડબ્બો ધરે લઈ જઈ ગરમ કરવા મૂક્યો. તેમ કરતાં પેલા વાદીને હસ્તક ગયેલા ડબ્બામાંથી અશ્વરશી દેખાઈ આવી. તે સમજ્યો કે એ અશ્વરશી બીરબલની હશે તેથી તે આપવા દોડ્યો. બીરબલની ખાત્રી થઈ કે આ માણસ ખરોજ પ્રમાણિક છે. પેલા પ્રતિવાદીને હસ્તક સોંપાયેલા ડબ્બામાંથી પણ અશ્વરશી નીકળી. પણ સોનું જોઈ તેની નજર બગડી. તેણે તે પોતાના દીકરાને આપી કહ્યું કે, હાલ તો એ પેટીમાં રાખ, હું મારું ત્યારે આપજો.

થોડેક દિવસે બધા જણ બીરબલને ત્યાં ધીના પૈસા ચુકવવા આવ્યા. અકેક પછી બધાના પૈસા લીધા પછી પેલા પ્રતિવાદીના ડબ્બાના પૈસા લેવાનો વારો આવ્યો, ત્યારે બીરબલે ટકોર કરી કહ્યું કે તમારા ડબ્બામાં તો સવા મણુ ધી હતું! પ્રતિવાદી વેપારીએ જવાબ દીધો, ના સાહેબ, માત્ર મણુજ ધી નીકળ્યું છે.

બીરબલે પુછ્યું—ભાઈ તમે બરાબર વજન કર્યું હતું ખરું કે? વેપારીએ જવાબ દીધો, હા સાહેબ, તે વેળા મારો દીકરો પણ હાજર હતો. બીરબલે કહ્યું, ચાલો જે હશે તે ખરું.

પછી કાંઈ બહાનું કહાડી બીજા ઝોરડામાં જઈ એક સિપાઈને હોકમ કીધો કે, પેલા પ્રતિવાદી વેપારીની દુકાને જઈ તેના મોટા છોકરાને કહો કે તારો બાપ ધીના ડબ્બામાંથી મળેલી અશરશી લઈ તને બોલાવે છે એમ કહી તેને અહીં લઈ આવ. પેલો સિપાઈ તુરત ગુપચુપ તે વેપારીની દુકાને ગયો અને થોડીજવારમાં તે પેલા છોકરાને અશરશી સુદ્ધાં ત્યાં તેડી લાવ્યો. પેલો વેપારી પોતાના દીકરાને ત્યાં આવી ઉભેલો જોઈ વિચારમાં પડ્યો પણ બાપ બેઠાને એક બીજા જોડે વાતચીત કરવા ન દેતાં, બીરબલે તે છોકરાને પુછ્યું કેમ છોકરા, તું અશરશી લાવ્યો?

છોકરાએ જવાબ દીધો; હા સાહેબ, લાવ્યો છું, હ્યો આ રહી.

બીરબલે તુરત પાછો સવાલ કીધો કે; તારો બાપ તો કહે છે કે ચાર અશરશી નીકળી હતી અને તું એકજ કેમ લાવ્યો?

છોકરો આ સાંભળી અભયબ થયો, અને બાપ તરફ જોઈ પૂછ્યું, બાપા ચાર અશરશી ક્યારે નીકળી હતી તમે તો મને એકજ આપી હતી!

બાપ બધું સમજી ગયો એટલે ઉડાવનારો જવાબ આપ્યો મૂર્ખા, વળી અશરશી ક્યારે નીકળી હતી?

છોકરાએ તદ્દન નિર્દોષતાથી કહ્યું, બાપાજી એમ કાં કરો છો? આપણે ધી ઉન્હુ કર્યું ત્યારે તેમાંથી અશરશી નહીં નીકળી હતી?

બાપાજી તો સમજ્યા કે આપણા પુરા બાર વાગી ચુક્યા છે; એટલે ગાબડાં મારવાનીજ વાત કરવા માંડી. તે અભયબ થતો બોલ્યો, મેરે મૂર્ખા, તારામાં ખરી અકક્કલ અને સમજણ તે ક્યારે આવશે?

આ વાતચીત સાંભળી બધા અભયબ થતા હતા કે આમાં શું બેઠું છે?

બીરબલ પણ મુંઝે મોઢોડે આ વાતચીત સાંભળ્યા કરતો હતો તે

હવે બોલી ઉઠ્યો, કેમ વેપારીજી, હવે બોલો, આ બાપડાના રૂપિયા તમારા ઉપર લેહણા છે કે નહીં ?

પેલો બાપડો તો વિભાસણમાં પડી ગયો, તેને વધુ કંખવાણો પાડવું બીરબલ બોલ્યો, જે માણસ એક અશરરી માટે દયાનત બગાડે તે પાંચસો રૂપિયા માટે પોતાની દયાનત નહીં બગાડે તેની શી નવાઈ?

આટલું છતાં તે વેપારી જાણે જાણતો ન હોય તેમ ચુપ રહેવાથી બીરબલે હોકમ કીધો કે, આ ઠગારાને તુરત બાંધી માર મારો, એટલે આપોઆપ એ રૂપિયા કપુલ કરશે.

પેલો છોકરો વળી પાછો નિર્દોષપણે બાપાને પુછવા લાગ્યો કે, બાપાજી મેં તમને તે દિવસે પુછ્યું હતું કે આ વેપારીના રૂપિયા પાંચસો લીધા છે તે ક્યારે પાછા આપશો? તો તમે બોલ્યા હતા કે થોડા દિવસમાં પાછા આપી દઈશું ને હમણાં આ શું જોટાળો લગાવ્યો છે?

આ પ્રમાણે પેટના ફિકરાએજ સાચું બોલી ફસાવ્યાથી પેલો વેપારી ગભરાયો એટલે દેવું તે કપુલ કરી, પેલા વેપારીના રૂપિયા આપી દીધાં, અને ઉપરથી આવા દમા માટે કેદની સજા પામ્યો તે જુદી. આ પછી આ છોકરાને હંમેશાં સાચું અને પ્રમાણિક વર્તન રાખવાની શીખામણ આપી બીરબલે બધાને છોડ્યા.

ખરી કોણ? તું કાશી કે લક્ષ્મી ?

દિલ્લી શહેરમાં તરેહવાર ગરીબ તેમજ મધ્યમ કે મોટા વર્ગનાં માણસોની વસ્તી પુષ્કળ હતી અને તેઓમાં તેમના સંલગ્નોને ખેસતી ચળવળો પણ ધૂમ ચાલતી, અને તેમાં ગડમથલ પણ ચાલતી. તેવીજ એક ગડમથલ અને ભાંજગડની વાત ન્યાયની રીતે ચુકાદો થવાને એક વેળા ફરિયાર હજીર આવી હતી. વાત એમ બની કે, શહેરમાં બાપડો એક ગરીબ માણસ રહેતો હતો અને તેની આઠેક વર્ષની એક છોકરી હતી. એક દિવસે

રસ્તે જતાં તે છોકરી જૂલી પડી ગઇ. તેને એક છુપો માણસ મળ્યો તે તે આપડીને નવતરી અને એકલી પડેલી જોઇ ફાસલાવીને પોતાની સાથે લઇ ગયો. આમાં તે લુચ્ચાની ઘાનત બહુ ખુરી હતી. તેણે તે આપડીને થોડા ઘણા પૈસા માટે એક વેશ્યાને વેચી દીધી. વેશ્યાને પોતાના નિચ પેશા માટે આ સોનેરી તક મળી ગઇ. તેણીએ તે આપડીને બહુ સુખલાડમાં મોટી કરવા માંડી. તે એટલા સુખચેનમાં રહેતી કે, થોડાજ વખતમાં તે પોતાના આપને જૂલી ગઇ. પેલા બિચારા આપે બીજી તરફથી તે છોકરીની ઘણી શોધ કીધી પણ ગંધાર શેહેરમાં કશો પત્તો મળ્યો નહી. અંતે તે થાકીને નીરાશ થઈ ગુપચુપ બેસી રહ્યો. ધીમે ધીમે તે વેશ્યાએ તો તે છોકરીને નૃત્ય તથા ગાયણમાં બહુ કેળવીને અચ્છી બનાવી, જેથી ઘણાક મુજરાઓ વગેરેમાં જવા માંડી અને સારું નાણું પેદા કરવા માંડ્યું. એક દિવસે તે છોકરી એક ઠેકાણે પોતાનું નૃત્ય કરતી હતી તેટલામાં તેનો આપ ત્યાં જઈ લાગ્યો, અને તે છોકરીને ઓળખી કહાડી. તેણે છુપી ખબર કહાડી તો માલમ પડ્યું કે તે તો અમુક વેશ્યાને ત્યાં રહી ગાયણ-નાચન-વિદ્યા શીખી હતી, અને ઘણેક ઠેકાણે પોતાનો હુન્નર બતાવવા જતી હતી, અને તે તે વેશ્યા જોડે એટલી હળી ગઇ હતી કે ન બોલવે વાત. પેલા આપે વિચાર્યું કે, તે આવી સ્થિતિમાં છે એટલે હું તેને મારી સાથે લઇ જવા માંગીશ તો કદી આવનાર નથી, માટે હવે તો જે બને તે ખરી; ફરિયાદ માંડવી કે કાંઈ વળે. એમ ઠરાવ કરી તેણે બધી વિગત દર્શાવી દરબારને અરજી આપી. દરબારે વિચાર કરી તે અરજી ખીરખલને આપી. તેઓએ વિચાર કરી, પેલી વેશ્યાને તે છોકરીને લઇને દરબારમાં બોલાવી મંગાવી. વેશ્યા તે છોકરીને લઇને નીડરપણે દરબારમાં લાજર થઈ. ખીરખલે તેને પૂછ્યું, “આ છોકરી કોની છે?”

વેશ્યા પણ પોહોંચેલી હતી. તેણે જવાબ દીધો, સારુબ એ છોકરી એક ફકીરની છે. તે નાનપણમાં મને વેચી ગયો હતો તે વખતે એને બોલતાં પણ આવડતું નહતું.

ખીરખલે તે છોકરીને પૂછ્યું, છોકરી, તારાં માઆપ કાણ છે તે વિશે

તું કાંઈ જાણે છે?

છોકરીએ જવાબ આપ્યો, નહીં સાહેબ, મેં મારા બાપને મુદ્દલ દીઠો નથી, અને (વેશ્યાનેજ) આ બાબનેજ હું મારી મા તરીકે બોલાવતી આવી છું.

ખીરબલે તે વેશ્યાને પૂછ્યું, એ છોકરીનું નામ શું રાખ્યું છે?

વેશ્યા બોલી, સાહેબ એ છોકરીનું નામ ‘કાશી’ છે.

ખીરબલે તેમને બીજે દિવસે હાજર થવા હોકમ કરી ત્યાંથી જવાની રજા આપી. બીજે દિવસે પેલી છોકરીના બાપને પ્રથમથી દરબારમાં બોલાવી મંગાવી તે છોકરીનું નામ પુછી લીધું, તેણે જવાબ આપ્યો, હમે બધાં એને લક્ષ્મીને નામે બોલાવતાં હતાં, અને તે વાત મારા પાડપડોશીઓ પણ જાણે છે.

એટલામાં પેલી વેશ્યા પણ છોકરીને લઈને હાજર થઈ. બીજા પણ ધણાક લોકો ત્યાં હાજર હતા. ધણાક લોકો બેગા થયલા હતા એટલે ખીરબલે શિપાઈને હોકમ કીધો કે, અત્રે બેઠેલા લોકો તરફ ફરીને “લક્ષ્મી છોકરી, લક્ષ્મી છોકરી,” એવી રીતે ખુબ માર, અને જે કોઈ તેનો જવાબ આપે તેને મારી પાસે લઈ આવ.

શિપાઈએ તુરત ખુબ પાડી. એટલે લક્ષ્મી નામ સંભળી પેલી છોકરી જે વેશ્યાના પડખામાં બરાબને બેઠી હતી તે તુરત ઉભી થઈ. તે જોઈ તે છોકરીને તે શિપાઈએ ખીરબલ હજુર હાજર કીધી. પેલી વેશ્યા પણ તેની પાછળજ આવી. ખીરબલે પુછ્યું છોકરી તારું નામ તો ‘કાશી’ છે, તે ‘લક્ષ્મીને’ નામે કેમ જવાબ દીધો?

છોકરી ગભરાઈને બોલી જાડી, મારો બાપ મને “લક્ષ્મી” નામે બોલાવતો હતો તેથી મેં તે નામે જવાબ આપ્યો.

ખીરબલે કહ્યું ઠીક, પણ કાલે તો તે કહ્યું હતું કે તું તારા બાપને જાણતી પણ નથી, છતાં આજે તું આમ બોલે છે એટલે જુદું બોલે છે.

છોકરી તો છટકામાં સપડાઈ ગઈ એટલે ગભરાઈ ગઈ, અને શું જવાબ

આપવો તે સમજી શકી નહીં, એટલે પેલી વેશ્યાએ બાજી બમડેલી જોઇ વચ્ચે બોલવા માંડ્યું, પણ ખીરબલે ધમકી આપી તેને અટકાવી બોલ્યો, તારી કાલની જીબાની અને આજના બનેલા બનાવ વચ્ચે ફરક પડે છે, એ ઉપરથી સાબેત થાય છે કે, તું સાવ જીદી છે, માટે તને માર મારવામાં આવશે.

આમ બોલતાની સાથે ખીરબલે એક અમલદારને ઇસારત કરી, તે મોટા ચાલુક લઇ આવ્યો. વેશ્યા તે જોઇ ગભરાઇ બોલી પડી, જહાંપનાહ, હું સાચું કહું છું, કે આ છોકરીને મેં ત્રણ વરસ થયાં વેચાતી લીધી છે, એક જણ મારે ત્યાં આવી વેચી ગયો હતો, માટે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો.

વેશ્યાના આ શબ્દો સાંભળી, પેલી છોકરીનો બાપ આગળ આવ્યો, અને તેને જોઈ ખીરબલે તે છોકરીને ધમકીથી પૂછ્યું; છોકરી સાચું બોલ; આ તારો બાપ થાય કે નહીં? છોકરી પણ ગભરાઇ કે મને પણ ઝાટકી કહાડશે એટલે તે બોલી, ‘સાહેબ, હા, એ મારો બાપ છે.’

તેજ વખતે બાપ તુરત પોતાની છોકરીને ગળે વળગી પડ્યો. ખીરબલે પેલી વેશ્યાને કહ્યું, તારા ઉપર એ વાંક મુકવામાં આવ્યા છે; એક તો નાની ઉમ્મરની પારકી છોકરીને ફસાવી લાવી તેને નીચ ધધો શીખાડવાનો, અને બીજો ગુલામી ધધો કરવાનો; માટે તને દશ વરસ સુધી સખત કેદખાનાની સજા કરે છું.

આ સજા થતાં સિપાઇઓ તેને પકડી લઇ ગયા. પેલા છોકરીના બાપને બોલાવી સમજાવ્યો કે ભાઇ, તમારી છોકરી તો તમને મલી, પણ હવે તે તમારા પાસે રહેવી મુશ્કેલ છે. માટે કોઇ લાયક પુરૂષ જોઇ એને પરણાવી દેવી તે ઠીક છે.

તે બાપને પણ ખીરબલની શીખામણ વ્યાજબી લાગી, એટલે છોકરીને ઘરે લઈ ગયો તો ખરો; પણ કોઈ એક લાયક પુરૂષ શોધી કહાડી તેના જોડે તેણીને પરણાવી દીધી.

બોલ ખીરબલ, ખીર બડા કે આકીન બડા ?

એક દિવસે મોટી દરબાર બરાઇ હતી, અને તેમાં એકેએક દરબારી

પોતપોતાના દબદબામાં હાજર થયા હતા અને તે જોઈને ખુદ બાદશાહનો આનંદ પણ સમાયો જતો નહીં. વળી દિવસ પણ કાંઈક મોટો તેહવારનો હતો. એટલે ખુદાવિંદને તરેહવાર ભેટ-નજરાણા પણ થતાં હતાં, તેમ બાદશાહનો હાથ પણ દાનધર્મમાં ખાંચ્યો જાય તેમ નહતું. સેંકડો મવલા, પીરો અને ફકીરો પણ બાદશાહના હાથની બક્ષિસો પામ્યા હતા. થોડીવાર પછી બાદશાહનો મોટો પીર આવ્યો તેને પણ બાદશાહે છુટે હાથે નવાજ્યો તે લઈને પીર, બાદશાહને દુવા, આશિષ દેતા વિદાય થયા. તે જોઈને ખીરબલને કાંઈ હસવું આવ્યું. બાદશાહે તે જોયું, પણ તત્કાલ તો તે કાંઈ બોલ્યો નહીં, પણ જ્યારે બધી ગરબડ સરખડ ખલાસ થઈ એટલે બાદશાહે ખીરબલને પકડ્યો, અને સવાલ કીધો કે, બોલ ખીરબલ, પીર બડા કે આકીન ? ખીરબલ તો તૈયારજ હતો, એટલે તે નમ્રતાથી બોલ્યો, ખુદાવિંદ આકીન બડા. બાદશાહે તે માન્યું નહીં અને તે તકરારમાં ઉતર્યો કે આકીન તે સરસ હોય ? પીર છે તો આકીન છે. ખીરબલે પાછો જવાબ દીધો, નહીં નહીં ખુદાવિંદ એમ નથી, આકીન છે તો પીર છે. બાદશાહ આથી ગુસ્સે થયો અને બોલ્યો ભલા, પીરની માનતા માનતાં તે પ્રસન્ન થાય છે.

ખીરબલ બોલ્યો, નહીં ખુદાવિંદ, પીરની ઉપર આકીન રાખો તોજ માનતા ફળે છે, અમે પથ્થરને દેવ કરી માનીએ છીએ તે પથ્થર નથી ફળતા, પણ તેના ઉપર આકીન રાખીએ છીએ તો દેવ ફળે છે.

બાદશાહના મનમાં આ વાત કેમે કરી ઉતરી નહીં, તે તો પોતાનો કંકડો ખરો કરવા પડ્યો. આણીગમ પણ ખીરબલ હતો, એટલે બન્ને વચ્ચે પોતપોતાની અમાનતી ફુજત ચાલી. અંતે બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું કે તું સાબેત કરશે કે પીર નહીં પણ આકીન સરસ છે ?

ખીરબલે હસીને જવાબ દીધો, હા મહારાજ, એમાં તે શું મોટી વાત છે ? બાદશાહે ફુજત પકડી કે હમણાં ને હમણાં તે સાબેત કરી આપ. ખીરબલે પણ હાં કરી કહ્યું કે એ કામ કાંઈ સહેલ નથી, પણ તે સાબેત કરતાં થોડો વખત જોઈશે.

બાદશાહે એક મહીનાની મુદત આપી અને તાકીદ કીધી કે જો તે પુરવાર નહીં થયું તો તું મુઝોજ સમજજો. ખીરખલે તે સ્વીકારી લીધું.

ઉપલી વાત બન્યાને થોડાક દિવસ થયા કેડે, ખીરખલ બાદશાહનું એક ખાસડું સંતાડીને ઉપાડી ગયો, તેને ઉંચા જરીનાં કપડાંથી શણગારી ઉપર કસબી દોરી બાંધી બપકાબંધ નાનુંસરખું બંડલ બનાવ્યું. પછી પોતાના એક વિશ્વાસુ કડીઆને બોલાવી શહેર બહાર એક એકાંત જગ્યામાં એક કબર બંધાવી, તેની અંદર તે બંડલ મુક્યું અને ઉપર ત્રણ પથરા મુકાવ્યા. બધું તૈયાર કરાવ્યા પછી પોતાના એક વિશ્વાસુ મુસલમાનને બોલાવી કહ્યું કે, શહેર બહાર મેં એક કબર બનાવી છે તેનો તને મુજબર નીમું છું. કોઈ તને પુછે કે એ કોની કબર છે તો તારે કહેવું કે એ તો આકીનશાહ પીરની છે, અને તેને વીષે તારાથી થાય તેટલી વાતો કરજો. આ પ્રમાણે શીખવી, ખીરખલ તો ચાલતો થયો. પેલા મુજબર બનેલાએ તે આકીનશાહ પીર વિષે પોતાથી બનતી વાતો ચલાવી. વાત પસરતાં લોકોએ ત્યાં આવજવ કરવા માંડી. ખીરખલે પણ ગામમાં જઈ દુકાનદારોને સમજાવી આકીનશાહ પીર આગળ જત્રા કરવા મોકલ્યા. જત્રા ભરાઈ એટલે તો લોકોમાં આકીનશાહ પીરની ભારી માનતાઓ થવા માંડી. ધીમે ધીમે ખુદ દરબારમાં પણ વાત ફેલાવા લાગી. દરબારીઓમાં, કચેરીમાં પણ આ પીર વિષે વાત ચાલવા લાગી. કેટલાકો તો એટલી હદ સુધી તોલ્લા મારવા લાગ્યા કે, હુમાયુ બાદશાહે પણ તેની માનતા રાખી હતી અને તેને પણ એ આકીનશાહ ફળ્યા હતા. આ બધા ગપાટા સપાટા સાંભળી બાદશાહે પણ ત્યાં જવા ઠરાવ કીધો. બીજેજ દિવસે બડા ઠાઠથી બાદશાહે ત્યાં જવા ઠરાવ્યું, અને છડીસ્વારી સાથે તેણે પીરની દરબાહ આગળ જવાની ઝોઠવણ કીધી. તે સાંભળી ત્યાં હજારો લોકોની ઠઠ ઝામી, અને જાણે મેળો ભરાયો હોય તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો. તરેહતાર ચીજોની ત્યાં દુકાનો મંડાઈ હતી. બાદશાહ પણ તે બધું જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો અને દરબારીઓને સાથે લઈને આકીનશાહને પગે પડ્યો. ખીરખલ પણ સાથે હતો તેને પણ પગે પડવા બાદશાહે હોઠમ કીધો, પણ ખીરખલ બોલ્યો ખુદાવિંદ, પીર નહી,

પણ આકીન સરસ એમ કયુલ કરો તો હું નમન કરીશ.

બાદશાહે કહ્યું, બીરબલ, તું ગમે તે બોલ, પણ આકીન નહીં પણ પીરજ સરસ છે; અને હું એવી માનતા માનું છું કે “જો મેવાડના પ્રતાપને હું જીતીશ તો આ પીરની કબર ઉપર કીનખાબનો ગાલીચો ચઢાવીશ.”

આ પ્રમાણે બાદશાહ બીરબલની તકરાર ચાલતી હતી તેટલામાં એક કાસદ મારતે ઘોડે ત્યાં દોડી આવ્યો, અને બાદશાહને ખબર આપી કે, ખુદાવિંદ, શાહજહા સલીમે ખબર મોકલી છે કે, મેવાડનો પ્રતાપ તદ્દન લાઠલાજ થઇ ગયો છે અને થોડા વખતમાં આપણે તેને તાબે કરી શકીશું.

આ આનંદના સમાચાર સાંભળી બાદશાહ હર્ષથી પુલી ગયો અને બીરબલ તરફ ફરી કહ્યું કેમ બીરબલ, હવે તારી ખાતરી થઈ કે નહીં કે આકીન નહીં પણ પીર સરસ છે જો હજુ તો મેં હમણાંજ માનતા માની તેટલાંમાજ આ આનંદદાયક વધામણી મળી.

બીરબલે બાદશાહના આ આકળા વચનથી નહીં ગભરાતાં કહ્યું, પણ ખુદાવિંદ, આ પીરની ઉપર તમારું આકીન હતું તેથીજ તમે માનતા માની, જો આકીન ન હોય તો તમે માનતા માનો ખરા? નહીંજ, માટે આકીન છે તેજ ઉત્તમ છે.

બાદશાહે તેના ઉપર ધ્યાન નહીં આપતાં કહ્યું, બીરબલજી, હવે તમારું આકીન, આકીન રહેવા દો, મારી એ વિષે મુદ્દલ ખાતરી થતી નથી; તું આકીન સરસ કે પીર તે પુરવાર કરી શક્યો નથી માટે હવે તારી કયુલાત મુજબ મરવા તૈયાર થા.

બીરબલે કહ્યું, પણ ખાવિંદ, મેં તમને આટલું સમજાવ્યું છતાં તમારા ધ્યાનમાં નથી ઉતરતું ત્યારે હવે કેમ કરું?

અરે રહેવા દે, રહેવા દે, તારું આકીન ફાકીન, બીરબલ, રહેવા દે, ને મરવા તૈયાર થઇ જા; બાદશાહે કોપાયમાન થઇને કહ્યું. હવે તું જીટકી શકનાર નથી, તારું આવી બન્યું છે; અરે કાણ છે હાજર, જલ્લાદને બોલાવ!

ખીરખલના હાંઝાં હવે ગમડયાં, કે હવે ના હાં કરવામાં સાર નથી, એટલે તે બોલી ઉઠ્યો, કે અરે આકીનશાહ, જો હું આજ જીવતો રહ્યો તો તમને રોજો બંધાવી આપી માનતા ચઢાવીશ.

ખીરખલને આ પ્રમાણે બોલતો સાંભળી બાદશાહ બોલી ઉઠ્યો, કેમ ખીરખલ, હવે તારી શુદ્ધ ઠેકાણે આવી ખરી કે?

ખીરખલે કહ્યું હા ખાવિંદ, મેં આકીનશાહની માનતા માની ખરી. આમ બોલી ખીરખલ કબર આગળ ગયો, અને ત્યાં કાંઈ ખણુખોદ કરી. ખીરખલ શું કરે છે તે દરેક જણુ જોતા ઉભા, કબર આગળ જતાંજ ખીરખલે વચ્ચેનો પથ્થર ઉંચકી લીધો, અને નીચેથી પેલું બંડલ ખેંચી કહાડ્યું. બાદશાહ તે જોઈ આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો, ખીરખલ આ શું? ખીરખલે કહ્યું. ખાવિંદ, આ તમારા આકીનશાહ પીર, જેની તમે માનતા માની તે!

બાદશાહ તો આ જોઈ શરમાઈ ગયો; તે જોઈ ખીરખલે પૂછ્યું, કેમ ખુદાવિંદ, હવે કહો પીર બડા કે આકીન? આકીન છે તેજ ઉત્તમ છે, આકીન ન હોય તો ગમે તેવી માનતા ફળતી નથી.

બાદશાહની પણુ ખાતરી થઈ, આકીનશાહનાં નામની ત્યાં ઘણી માનતાઓ આવી હતી, તથા તેને નામે ઘણા પૈસા એકઠા થયા હતા, તે બધા એકઠા કરી, ખીરખલે તેજ જગ્યાએ એક મસીદ બંધાવી અને તે ખુદ બાદશાહને અર્પણુ કરી. એ શુભ કામ જોઈ બાદશાહ પણુ ખુશ થઈ ગયો, અને ખીરખલની ફતેહનો ડંકો વાગ્યો.

“નહી તડકામાં, નહી છાયામાં—નહી બૂખ્યો કે નહી

ખાઈને તૃપ્ત થયેલો!”

એક દિવસે ખીરખલ તથા બાદશાહ ટોલટપા ચલાવતા હતા તેવામાં કંઈકે રસ ઉપર વાત ચઢતાં બાદશાહ ખીરખલ ઉપર તપી ગયો. એટલી હદ સુધી બાદશાહ તપ્યો કે ખીરખલનું ઘણું અપમાન કર્યું. ખીરખલ તે વખતે તો ગમ ખાઈ ગયો, પણ બેચાર દિવસ પછી લામ જોઈ બાદશાહને

નહી તડકામાં, નહી છાયામાં—નહી જૂખ્યો કે નહી ખાધને તૃપ્ત થયેલો ! ૧૩૭

જાણ કીધા વગર ખીજે દેશ ચાલ્યો ગયો. દરબારમાં તે પછી ખીરબલજી દેખાયા નહી, તેથી બાદશાહ સમજ્યો કે મેં એનું અપમાન કીધું છે તેથી એ ચાલ્યો ગયો છે; પણ થોડા દિવસમાં પાછો આવશે. પણ ખીરબલ તો એવો ઠરાવ કરી બેઠો હતો કે બાદશાહનાં ત્રણ તેડાં આવે તોજ જવું, નહી તો અહીંજ રહેવું. તેની તો ખાતરી હતી કે મહીને બે મહીને કે ચાર મહીને પણ બાદશાહ તેને તેડાવ્યા વગર રહેનાર નથી. એમ કરતાં બે મહીના તો ખુશાલ પસાર થઈ ગયા. બાદશાહ ખીરબલ વગર બારે મુંઝાતો હતો, પણ ધણી શોધ કીધા છતાં તેનો કશો પત્તો મળતો ન હતો, એટલે બહુજ અંદેશામાં પડ્યો. તેણે તેને શોધી કહાડવાની યુક્તિ ઢુંડી કહાડી તેણે એવો ઢંઢેરો બહાર પાડ્યો કે “જે કોઈ માણસ નહી છાયામાં કે નહી તડકામાં, તેમજ નહી જૂખ્યો, કે નહી ખાધને તૃપ્ત થયેલો”—મારી પાસે આવશે તેને હું ઇનામ આપીશ. આ ઢંઢેરો તેણે મોટાં શહેરમાં તેમજ ગામડાંઓમાં પણ ફેરવવા હેતુ આપ્યો. જે ગામમાં ખીરબલ રહેતો હતો તે ગામમાં પણ આ ઢંઢેરો પીટાયો. બધા લોકો આ ઢંઢેરાથી અન્યથા થયા, કે આવી વાત કેમ બની શકે? આ વાત ખીરબલનાં સાંભળવામાં આવી એટલે તે સમજી ગયો કે જ્યાં છે ત્યાં આ બધું મને શોધવા માટેજ થાય છે; પણ પોતે તો ત્રણ તેડાં કરાવીને જવાનોજ ઠરાવ કરેલો હતો. છતાં તેણે એક મોટી ચાલણી બનાવી, અને એક હુશિયાર માણસને શોધી કહાડી તેને દરબારમાં જવા આજ્ઞા કરી. ત્યાં કેવી રીતના આડા અવળા ઉત્તર આપવા તથા કેવી રીતે ધીમે રહીને બધા ખુલાસો કરવો તથા તેમ કરતાં પણ ગામડીયાપણું કેમ જાળવી રાખવું તે બધું શીખવ્યું. તેણે તેને કહ્યું કે આ ચાલણી માથા ઉપર રાખીને દરબારમાં જવું, તથા પીછાડીમાં થોડીક ધાણી બાંધી આપી તે ફાકતા ફાકતા કચેરીમાં જવું, એટલે બાદશાહ પોતાના ઢંઢેરા પ્રમાણે તમને ઇનામ આપશે.

પેલો ગામડીયો તો પોતાને આપેલી ચીજો લઈ શહેરમાં ગયો અને બાદશાહની દરબાર થોડી દુર રહી, એટલે પેલી ચાલણી માથા ઉપર મુંકી ધોતિયામાંથી થોડી થોડી ધાણી કહાડી ફાકવા માંડી. એવા દેખાવે તે દરવાજા

ઉપર આવ્યો, જ્યાં દરવાને તેને અટકાવ્યો. પણ પોતે બાદશાહના ઠંઢેરા પ્રમાણે ચતુરાઈ દેખાડવા આવ્યો છે એમ જણાવ્યાથી સિપાઈ રજા મેળવી અંદર લઈ ગયો. દરબારમાં બાદશાહ હજુર આવી ઉભા રહેતાં તેણે માથાં ઉપર ચાલણી મુકી દીધી હતી અને બચર બચર ધાણી ચાવ્યો જતો હતો.

બાદશાહ હજુર જતાં, વજીરે તેને સવાલ કીધો કે ‘તું કાણુ છે?’

તેણે જવાબ દીધે—હું માણુસ છું, તે શું તમે દેખતા નથી કે?

વજીર—ભાઈ, તું માણુસ છે તે તો અમે દેખીએ છીએ પણ કેવો માણુસ છે તે અમે જાણવા માંગીએ છીએ.

ગામડીયો—ઓહો, વળી માણુસ તે માણુસ જેવો માણુસ, બે પગ ને બે હાથવાળો.

વજીર (ચીરડાઈને)—તું તારા જવાબ ઉપરથી કોઈ અનાડી જેવો લાગે છે!

ગામડીયો—(હસીને) નહીં સાહેબ, હું નર છું.

વજીર સમજ્યો કે, ગામડીયો છે એટલે લગાર સમજણ પાડીને સવાલ પુછીશ તો ઠીક પડશે. એટલે પૂછ્યું, પણ ભાઈ, તું જાતે કાણુ છે?

ગામડીયો—સાહેબ ખેડૂત છું હો!

વજીર—તું ક્યાંથી આવ્યો છે? ગામડીયો—મારા ગામથી.

વજીર—માથે આ ચાલણી શા માટે મુકી છે?

ગામડીયો—તમારો ઠંઢેરો સાંભળીને. અલખત, તેમાં ચાલણી વિષે તો કાંઈ નથી પણ એવું છે કે નહીં તડકામાં કે નહીં ઊંચડામાં જે માણુસ અહીં આવશે તેને ધનામ મળશે, તેથી આમ કાધું છે. એમ બોલી તેણે ધાણીનો ફડકો માર્યો.

વજીરે કહ્યું, બર દરબારમાં આ તું શું ખાય છે? તને શરમ નથી આવતી?

ગામડીયો—ભાઈ સાહાબ, કેવો છો શું કરવા? તમારા ઠંઢેરાને અનુસરીને હું અહીં આવ્યો છું. નહીં તડકામાં કે નહીં ઊંચામાં—તેને ખાતર મેં આ

નહી તડકામાં, નહી છાયામાં—નહી બૂખ્યો કે નહી ખાઇને તૃપ્ત થયેલો ! ૧૭૯

આલસી માથે મુકી છે. વળી આ ધાણી ફાકું છું, કેમકે તમાર ઢંઢેરામાં છે કે, નહીં બૂખ્યા કે નહીં પેટ ભરીને જમીને આવવું તો આ ધાણી ફાકતો આવ્યો છું એનાથી નથી હું બૂખ્યો કે નથી મારું પેટ ભરાયું એટલે બંને રીતે તમારા ઢંઢેરા પ્રમાણેજ આવ્યો છું.

વજરે પૂછ્યું, પણ એવી રીતે કરવા તને શીખવ્યું કોણે?

ગામડીયો બોલ્યો—શીખવનાર તે કોણ હોય? વનવગડામાં ફરીએ તે એટલુંએ નહીં સમજ્યે કે?

બાદશાહથી હવે થોભાયું નહીં. તે બોલ્યો આમાં કાંઈ જેવી તેવી વાત નથી. એમાં મોટી ચતુરાઈનું કામ છે માટે તને કોણે શીખવ્યું તે કહે એટલે તને ધનામ મળશે.

ખેડુતને ખીરખલે બણાવી રાખ્યું હતું કે પહેલાં આડાઅવળા જવાબો કરી પછી તારે મારા વિષે કહેવું; એટલે વિચાર કરી તે બોલ્યો, અમારા ગામમાં બે ત્રણ મહીના થયા એક માણસ આવી રહ્યો છે તે દેખાય છે તો સાધારણ પણ બહુ ચતુર છે, એ માણસે મને શીખવી મોકલ્યો છે.

બાદશાહની ખાતરી થઈ કે આ ખીરખલ સિવાય બીજા કોઈ હોયજ નહીં. તેણે તે બોળા ગામડીઆને બોલાવી ધનામ આપી તેની સાથેજ અમલદારોને મોકલ્યા કે સારી રીતે તેને મળી બેટી તમારા સાથે ખીરખલને તેડી લાવવો. તેઓ તે ગામડીયા જોડે ખીરખલ હતો ત્યાં ગયા. ત્યાં જઈને જુએ છે તો ખીરખલ તદ્દન સાદમાંસાદ માણસ માફક રહેતો હતો. તેમણે તેને બાદશાહનો પેગામ કહ્યો; પણ જેનું નામ ખીરખલ, તેણે બાહાનું કાઢાડ્યું કે મારા પાસે આ સિવાય બીજા પોષાક નથી માટે મારે ઘેરથી પોષાક મંગાવીને આવું છું. બે અમલદારો તુરત રોહરમાં દોડ્યા અને ખીરખલને ત્યાંથી પોષાક લઈ આવ્યા. ખીરખલે પોષાક પહેરી તૈયાર થઈ વળી બહાનું કાઢાડ્યું, પણ હા, મારો ઘોડો ક્યાં છે? તે લાવતાં તો તમે બૂલી ગયા? વળી પેલા અમલદારો દોડ્યા ને ઘોડો લઈ આવ્યા. એટલે ખીરખલજી આ ધકેલા ખવાડીને તેને ત્રણ તેડાં ગણીને તેમની સાથે દરબારે ગયા.

બાદશાહ ખીરબલને આવેલો જોષ આનંદ પામ્યો. અને તેને કરેલાં અપમાન માટે એકાંતમાં તેની ક્ષમા માંગી લઈ મિત્ર થઈ રહ્યો.

ચતુરાઈ ઉપર ચઢેલા કવિરાજો.

એક દિવસે દરબાર ભરાઈ હતી. બધા દરબારીઓ ઠઠમાર હાજર હતા. ખીરબલજી પણ પોતાની જગ્યાએ આવી ખીરાજમાન થયા હતા. તે દિવસે દરબારમાં મસ્ત ગાનતાન ચાલી રહ્યું હતું. એક કવિરાજ કાંઈ કવેત લલકારતા તો બીજા તેનો ઉત્તર આપતા હતા. એમ ગરબડ ચાલતી જાય છે, કવિ મંજ પોતાની કવિતા બોલતો હતો, તાનસેન તાન લેતો હતો એમ ચાલતું હતું, તેવામાં બાદશાહને શૂર છુટયું અને પોતાને યાદ આવી ગયેલો એક દોહરો બોલી ખીરબલને હોકારો કીધો કે એ દોહરાનો મને જવાબ આપ—

દોહરો.

બાદશાહે લલકાર્યું:—

કૌન ચાહે બરસના, કૌન ચાહે ધુપ્પ,

કૌન ચાહે બોલના, કૌન ચાહે ચુપ્પ,

અર્થાત—વરસાદ કોણ ચાહે છે, તડકો કોણ માંગે છે, બોલવા કોણ ચાહે છે અને ચુપ રહેવા કોણ ચાહે છે?

ખીરબલનો જવાબ—દોહરો.

આ દોહરાનો જવાબ ખીરબલે પણ દોહરામાંજ આપ્યો:—

માલી ચાહે બરસના, ધોબી ચાહે ધુપ્પ,

શાહ ચાહે બોલના, ચોર ચાહે ચુપ્પ.

અર્થાત—માલી વરસાદ ચાહે છે, અને ધોબી તડકો ચાહે છે, સાફકાર તો બોલવા ચાહે છે અને ચોર ચૂપકીદીથી રહે છે.

બધા સવાલ જવાબ સાંભળી ખુશ ખુશ થઈ ગયા.

દરબારમાં બીજા એક કવિરાજ ખીરાજ્યા હતા, તેઓને ચૂડ થઈ આવી

એટલે તેઓએ એના ઉપરથીજ એક બીજને દોહરો, એજ દોહરાના જવાબમાં, સંભળાવવાની રજા માંગી. તે રજા મળ્યાથી કવિરાજ ખોખારો કરતાં બોલ્યા:—

દોહરો.

અતિ બલા ન બરસના, અતિ બલી ન ધુપ્પ,

અતિ બલા ન બોલના, અતિ બલી ન ચુપ્પ.

અર્થાત—જોધ્યે તે કરતાં વધારે વરસાદ પડે તે પણ સારો નહી, તેમ જરૂર કરતાં વધારે તડકો પણ સારો નહી, જોધ્યે તે કરતાં વધુ બકબકારો પણ સારો નહી, અને જોધ્યે તે કરતાં વધુ ચુપકીદી પકડવામાં પણ સાર નહી.

આ દોહરો સાંભળી દરબાર બધી વાહવાહ પોકારી ઉઠી, અને બાદશાહે બધા કવિઓને ધનામો આપ્યાં.

તકદીરની તાસીર-રાજ ચયલો કઠિયારો.

જેમ ભર દરબારમાં બાદશાહ અને ખીરબલ વચ્ચે વાર્તાવિનોદ ચાલતો તેમ, તેઓ બંને બેગા થઈ ક્યાંય ફરવા હરવા જતાં ત્યાં પણ તેવાજ તડકા ચાલુ રહેતા. એજ પ્રમાણે એક દિવસે સાંજે બંને બેસી તડકા ચલાવતા હતા. તે દરમ્યાન તેમના વચ્ચે તકદીર અને ઉદય વિષે વિનોદ ચાલ્યો. કેટલીકવાર બંને વચ્ચે ગમ્મત ચાલ્યા પછી ખીરબલે કહ્યું, ખુદાવિંદ, તકદીરની મોટાઈ વિષે એક વાત બનેલી મારા સાંભળવામાં આવી છે તે રજા આપો તો કહી સંભળાવું.

બાદશાહને તો તેવું કાંઈ જોઈતુંજ હતું, એટલે તેણે તો ખીરબલને તેની વાત લંબાવવાની ખુશીથી રજા આપી, અને તેમ જોઈખીરબલે ચલાવ્યું:—

ખુદાવિંદ સાંભળો—ટીબેટ દેશના રાજાને કાંઈ સંતાન ન હતું, તેમજ પોતાના સગપણમાં કોઇપણ માણસ વારસ થવા લાયક નહી હતો, તેથી મરતી વખતે રાજાએ પોતાના પ્રધાનો અને દરબારીઓને બોલાવીને કહ્યું કે, મારા મરણ પછી મારાં પાળેલા બાળ પક્ષીને જંગલમાં લઈ જઈ ઉડાવવો, અને તે ઉડીને જેના ઉપર બેસે તેને આ દેશનો રાજા બનાવવો, અને

અધાએ તેનેજ રાજ તરીકે મણી લઈ તેની આજ્ઞા પાળવી. રાજાએ તેમ કહી તેમના પાસેથી તેમ ચાલવાનું વચન લીધું અને રાજ તે પછી તુરત પરસોડવાસી થયો. રાજાની ઉત્તરક્રિયા કીધા પછી, અધાઓએ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવાની તૈયારી કરી. અધાઓ ગામ બહાર ભેગા થયા એટલે બાજ પક્ષીને છુટો મુકી દીધો. બાજ ઉડતો ઉડતો એક કઠિયારાના માથા ઉપર જઈ બેઠો. એટલે અધાએ પેલા કઠિયારાના હાથમાંથી કાઢાળી છોડાવી તેને રાજવંશી પોશાક પહેરાવ્યો અને વાજતેગાજતે શહેરમાં દાખલ થયા. આટલા અધા અમીર ઉમરાવો છોડીને એક કઠિયારાને ગાદીએ લાવી બેસાડ્યો ! પશુ કરે શું ? રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું તો જોઈએજ, તેમજ વળી કઠિયારાના નસીબમાં ગાદી ભોગવવાની સજત હોય તો તે કેમ મટે ? નવા થયેલા રાજાને મહેલમાં લઈ જઈ તેને સ્નાન કરાવી નવાં કપડાં પહેરાવી, ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. તે વેળાએ સલામતીની તોપો ફુટી અને નવા રાજાને જયજયકાર બોલાયો. અમીર ઉમરાવો તથા શેઠ સાહુકારોએ નજરાણા ધર્યો જેનો સ્વીકાર કરી રાજાજીએ પશુ તેઓને વળતી ભેટો આપી. અધી ધમચકરી થઈ રહેવા પછી જ્યારે રાજાને મહેલમાં જઈ ભોજન કરવાનો સમય થયો, એટલે દરબાર બરખાસ્ત થઈ, અને રાજાએ મૂખ્ય પ્રધાનને ઇશારત કીધી કે, મને તખ્ત ઉપરથી નીચે ઉતરવા તારા હાથનો ટેકો આપ. પ્રધાને તેને તુરત ટેકો આપી નીચે ઉતાર્યો તો ખરો પશુ તેમ કરતાં તેજ પળે જરા પોતાનું મોઢું ફેરવી નાખીને હસ્યો. રાજાએ તે બધું જોઈ લીધું, અને અધા ગયા પછી રાજાએ કહ્યું પ્રધાનજી, સાંભળો, જોણે મારા જેવા કઠિયારાને આ મોટાં રાજ્યનો માલિક બનાવ્યો છે તેણેજ તારા જેવાને નીહાલ અને પાયમાલ કરવાની શક્તિ પશુ આપી છે, માટે હું સલાહ પુછું તેનો સાચો ઉત્તર આપજે, નહીં તો ઘાણીમાં પીલાવી તારો અંત આણીશ.

પ્રધાનજીનાં લપ્પાં લેવાયાં, એટલે બોલ્યા, મહારાજ આપની હજુર કદી પશુ જુઠું બોલીશ નહીં, માટે જે પૂછવું હોય તે બેલાશક પુછો.

રાજાએ લગાર ટચકાથી પૂછ્યું, દરબાર ખલાસ થતાં મેં તખ્ત ઉપ-

રથી મને ઉતારવાને મેં તારો હાથ માંગ્યો તે વેળા મોટું ફેરવી તું હસ્યો શા માટે ?

પ્રધાનજી ગભરાણા એટલે બે હાથ જોડી બોલ્યા, મહારાજ મને એમ લાગ્યું કે થોડા વખત ઉપર જે માણસ લાકડાંના ભારા ઉપાડતો હતો તેને હાલ તખ્તેથી ઉતરવા પરહાયતો ટેકો જોઈએ છે, એમ જાણી મને લગાર હસવું આવ્યું.

રાજ્યએ કહ્યું, મને ચિંતા થાય છે કે તારા જેવા કુદરતની ગતિ નહીં સમજનારા બેવકુફ પ્રધાનથી મારું રાજ્ય કેમ ચાલશે ? કમઅખત, જે વેળાએ હું લાકડાંનો ભારો ઉપાડતો હતો તે વેળા તેટલો ભાર ઉપાડવાની ધમ્વરે મને શક્તિ આપી હતી, પણ આતો તમો બધાએ એકઠા થઈને આવડાં મોટાં રાજ્યનો ભાર મારા ઉપર નાંખ્યો છે તો તમો તે ઉપાડવામાં મને મદદ નહીં કરશો તો મારાથી એ ભાર કેમે કરી ઉંચકી શકાવાનો નથી.

મૂખ્ય પ્રધાનજી તો રાજ્યની આ વાતથી બહુજ ખિન્ન થયા અને ક્ષમા માંગી કહેવા લાગ્યા કે, મહારાજ, ક્ષમા કરો, માયા મળતાં અક્કલ આવે એ વાત ખોટી નથી; મેં આ અપરાધ તદ્દન અજ્ઞાનપણામાં કીધો છે. બીજી ધણીક કાકલુદી કરવાથી રાજ્યએ તેનો અપરાધ માફ કીધો.

આ વાત કરી ખીરબલે બાદશાહને કહ્યું, ખુદાવિંદ, નસીબમાં રાજ્ય હોય તો તે પ્રાપ્ત થતાંવારજ તેનામાં હુંશિયારી આવી જાય છે; અને નસીબને યોગે તેને રાજ્ય મળ્યું એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય થવા જેવું નથી.

બાદશાહે કહ્યું, ખીરબલ, કિસ્મતની ગતિજ ઓર છે ! અને નસીબની બલીહારી કમુલ કરાવી ખીરબલ બાદશાહથી છુટો પડ્યો.

રંડીઓકા ચાર-સદા ખુવાર,

કાંટાકા બીછાના જુતીઓકા માર.

એક દિવસે બાદશાહ અને ખીરબલ વાતોના તડકા ઉડાવતા, વેસ્યાની ચારી વિષે તકરાર ઉપર ઉતરી પડ્યા. બાદશાહે કહ્યું, ખીરબલ માણસ

પોતાનાં મન ઉપર કાબુ નહીં રાખતાં વિષય વાસનામાં એટલો લપેટાઈ જાય છે કે તેના શરીરનું પશુ બાન રહેતું નથી એટલુંજ નહીં પણ તે પોતાનું તમામ ગુમાવી દે છે, તેની પણ તેને સુઝ પડતી નથી, એ શું બરાબર છે કે? બીરબલે જવાબ દીધો કે, ખુદાવિંદ. ઇસ્ક આંધળો છે, અને તે આસ-પાસનું કશું જોઈ શકતો નથી; ઇસ્કને વશ થયેલો માણસ સાઈં માઠું જોઈ શકતો નથી અથવા જોઈ શકે છે તો તેનાથી એતેલા રહેવાનું તેને બાન રહેતું નથી. તે વિષેનો એક બનાવ થોડુંક ઉપર મારી જાણમાં આવ્યો હતો, તે તમો ખુદાવિંદ ફરમાવો તો કહ્યું. બાદશાહને તો કોઈપણ પ્રકારે વિનોદમાં કાળ વિતાડવો હતોજ એટલે તેણે બીરબલને તે વાત કહેવાની ખુશીથી રમ્મ આપી. એટલે બીરબલે તે વાત લંબાવી.

તે બોલ્યો—એક શહેરમાં એક મોટો ધનવાન રહેતો હતો. તે પોતાની પાછળ અબલખ ખજાનો અને એક વારસ દીકરો મેલી ગયો હતો. બાપનાં મરણ પછી તેના હાથમાં બધી દોલત આવી એટલે તેણે તો તાગડધિન્ના કરવા માંડી. વેપાર રોજગાર ઉપર ધ્યાન આપવાને બદલે વેશ્યાના નાચરંગ ઉપર ધ્યાન આપવા માંડ્યું અને તેમાં તે એટલો લિપ્ત થઈ ગયો કે બીજું કશું તેને સુઝ પડેજ નહીં. વેશ્યાએ પણ આ લાગ ઠીક જોઈ, તે બાપડા આંધળા બનેલા સોદાગરને તદ્દન ખાલી કરવા માંડ્યો, અને થોડાક વખતમાં તો તે એટલો નિર્ધન થઈ ગયો કે ઘેરે ખાવાની પણ તેના પાસે ખાખરાખ રહી નહીં. આવી સ્થિતિ જોઈ વેશ્યાએ તેને પોતાને ત્યાં આવતો બધ કરવા માંડ્યો, અને છડેચોક તેને ધરમાંથી હાંકી કહાડ્યો. શાહુકારની પણ હવે આંખો ઉઘડી, પણ હવેજ તેણે જોયું કે તે કેવી હાલતે ખસ્તેખોહાર થઈ બેઠો હતો; પણ હવે તદ્દન નિરપાય થઈ ગયો. તે વેશ્યાને કરગરીને કહેવા લાગ્યો, બાઈ, મારા આંધળાપણામાં મેં તને જરાયે જરા ખવાડી દીધું છે. અને હવે જ્યારે હું તદ્દન નિર્ધન થઈ બેઠો ત્યારે તું મને આવી સ્થિતિએ હાંકી કહાડે છે તો, લગાર તો દયા કર.

વેશ્યાને તે કાંઈ દયા હોય? તેણે તો કઠોર સંદેહમાં તાણો મારી તે બાપડાને હાંકી કહાડ્યો, અને જ્યારે તે બાપડાએ ધણી બોહોંસ કાઢી ત્યારે

તેને રોકડો જવાબ આપી દીધો કે તારે જોઈએ તો જહાનમમાં જઈને પડ મને શું કહે છે?

પેલો શાહુકાર તો માથે માથું ફાડવા મંડ્યો, અને રડીને બોલ્યો, અરે મુજ, ડાકણ, મેં તને છેક એવી નહોતી ધારી, હું તો માનતો હતો કે મારી પુંજ ખલાસ થશે તો તું મને તારે ત્યાં રાખશે, પણ એકદમ તું તો મને હાંકીજ કહાડવા તૈયાર થઈ બેઠી છે.

વેશ્યાને તે કાંઈ દયા હોય! તે બોલી, વેશ્યા તો કાઠની સગી થતી હશે? તે તો પૈસાની સગી છે માટે ચાલ હવે બહુ થઈ ગયું. અહીંયા ચાલ્યો જ.

શાહુકારે રડમસ એહેરે બહુ કાલાવાલા કીધા. ત્યારે તે બોલી. જો તારે મારે ત્યાંજ રહેવું હોય તો એક શરત કયુલ કરે તો રાખું.

લાચારીએ તે શરત પણ તેણે કયુલ રાખી. પોતાની આની સ્થિતિને લીધે હવે તે આપડને વૈરાગ્ય તો આવ્યો હતો, પણ જે ધણીએ અસહ્ય સુખ આનંદમાં પોતાનો વખત ગુજારેલો તે એવી સ્થિતિમાં કેમ રહી શકે? વેશ્યાની શરત એ હતી કે, હું જ્યાં જઈ ત્યાં મારાં ખાસડાં સાચવીને તારે ખુણામાં બેસી રહેવું તો સુખેથી રોટલો ખાઈને પડી રહેજે. આ શરત પણ તેણે કયુલ રાખી. પણ દિવસે દિવસે તેનું શરીર બગડતું ચાલ્યું.

એક દિવસે તે વેશ્યા આ શહેરમાં આવી અને તેની તારીફ સાંભળી એક શાહુકારે પોતાને ત્યાંના શુભ ટાણાનો લાભ લઈ, તેણીને પોતાને ત્યાં ગાવા બોલાવી. આ રંજીત થયેલો શાહુકાર પણ વેશ્યા જોડે ગયો, અને એક ખુણામાં તે વેશ્યાએ પોતાના ખાસડાં કહાડેલાં તે સાચવીને તે આપડો એક ખુણામાં બસાઈને બેઠો. નાચ ગાનતાન શરૂ થયું, તબલચીએ તબલા ઉપર થાપ મારવા માંડી, સારંગીવાળાએ સુર મેળાવ્યું, એટલે બાઈસાહેબે પગના ઠેકા ઉપાડવા માંડ્યા. તે જોઈને પેલા બીખારી ઘઈ ગયેલા શાહુકારે પણ પોતાના હાથમાંના જોડાઓ જમીન ઉપર ઠોકીને થાપ લેવા માંડી. મીજલસમાં બેઠેલા બીજા એક શાહુ-

કારની નજર તે બનાવ ઉપર પડી એટલે 'તે મનમાં જ બોલવા લાગ્યો કે, આ કેવો બેવકુફ લાગે છે. એને એટલી તે શી ગમ્મત પડે છે કે તે હાથ-માંના ખાસડાં ઠોકી થાપ મારે છે, અને તેના જોડે ડોકાંનો લેહેકા કરી જાણે ગાનતાનમાં મશગુલ થઈ ગયો હોય તેમ હરખાય છે. થોડીવારે જ્યારે એક નાચ પુરો થયો અને વેશ્યા વિસામો લેવા બેઠી એટલામાં પેલા શાહુકારે, બીખારી શાહુકારને પોતાની પાસે બોલાવી પૂછ્યું બાઈ ખરું કહે તને એવડી તે શી ગમ્મત પડે છે કે ખાસડાં અફાળીઅફાળી તેની થાપ-લેવા પડી ગયો !

પેલા બીખારી શાહુકારે ભરમમાં જ કહેવા માંડ્યું, સાહેબ-માંડી વાળોની એ વાત, એનો ખુલાસો હું કરીશ તો મારો રોટલો જશે માટે હું તે કહેવા માંગતો નથી.

ખીજ શાહુકારે કહ્યું, બાઈ, તું કશી પ્રકારનો ડર નહીં કર, જે આ વેશ્યા તને કાઢાડી મુકશે તો હું તને મારે ત્યાં નોકરી રાખી લઈશ, માટે ખુલ્લી રીતે બોલ.

બીખારી પણ ઇશકી શાહુકારને આથી હીમ્મત આવી અને બોલ્યો, શેઠ હું પણ ફલાણા ગામનો તમારા સરખો શાહુકાર બન્યો છું. થોડા વખત ઉપર આ દેશ વેશ્યાનું રૂપ અને તેની કળાખાજ જોઈ તેના ઉપર મોહિત થયો અને એટલી હદ સુધી કે તેને તમામે તમામ વશ થઈ ગયો, અને થોડાજ વખતમાં મેં મારી તમામ દોલત એ કમબખ્તને ત્યાં ભરી દીધી. એમ કરતાં મારા ખજાનાનું તળિયું આવ્યું અને હું તદ્દન બીખારી થઈ ગયો. મેં ધારેલું કે આ મુજ વેશ્યા મને પાળશે અને આટલા બધા આબારના બદલામાં મને સુખે ટુકડો રોટલી આપશે, પણ તેમાં હું તદ્દન ઠગાયો. મારી પાસે એક દિવસે કશું જ બાકી ન રહ્યું, ત્યારે મેં એ મુજને બધા કાલાવાલા કર્યા કે મને તારા ઘરમાં સુખેથી પડી રહેવા દે, અને જે તું ખવાડશે તે ખાઈશ. તે કમબખ્ત દેહએ તો મને ધક્કા ખૂરીને બાહર કાઢ્યો. મેં જ્યારે આગલી પાછલી કંઈ સંભળાવી તેની બધી કાકણદી કરી

રંડીયોકા ચાર-સદા ખુવાર-કાંટોકા બીજાના જુતીયોંકા માર. ૧૪૭

ત્યારે તેણીએ મને પોતાના જોડા ઉપાડવાની મારી પાસે કબુલાત લઈ મને માત્ર પેટવડીએ રાખ્યો. આજરોજ જ્યારે સારંગી તબલાનો અવાજ મેં સાંભળ્યો ત્યારે એક કવિનું કહેલું કવિત મને સાંભળી આવ્યું અને તે કવિત આ પ્રમાણે છે:-

પરિપૂર્ણ પાપ કે કારણ તે-ભગવત કથા ન રચી જનકો;
તિન વેશ્યાકો પાસ ખુલાય લઈ-નયવાવતહે દિનકો રેનકો,
મૃદંગ કહે ધિક્ક હે, ધિક્ક હે-સારંગી કહે કીનકો કીનકો,
તબ હાથ ઉઠાય કે નારી કહે-ધનકો ધનકો ધનકો.

આ કવિતાનો અર્થ એવો થાય છે કે, જ્યારે પાપ પરિપૂર્ણ ભરાઈ રહ્યાં હોય, ત્યારે સત્ય ભગવાનની કથા ભાવતી નથી, એટલે રાતદિવસ વેશ્યાને બોલાવી નાચગાન કરાવવા માંડે છે. તે વખતે તબલા કહે છે કે “ધિક્ક છે ધિક્ક છે,” ત્યારે સારંગી સૂર તાણે છે કે “કીનકો, કીનકો” એટલે કાણુને કાણુને તે વેળા આ વેશ્યા હાથ લાંબો કરી પોતાને સાંભળવા બેઠેલા તરફ ફરીને કહે છે કે-“આ ભોકોને, આ ભોકોને,” માટે આ બધું યાદ આવતાં હું જોડાના ઠેકા વગાડીને કહું છું કે, “સાંભળો, સાંભળો, મારી ગતિ તે તમારી પણુ થશે-મારી દશા તે તમારી પણુ થશે.” આ મારો ખુલાસો છે. એમ પેલા ખુદાર થયલા શાહુકારે સમજાવી દીધું. બીજા શાહુકાર ઉપર આથી ઘણી સારી અસર થઈ. તેણે એ વેશ્યાને હાંકી કહાડી આ કમનસીબ શાહુકારને પોતાની પાસે રાખી લીધો, એટલું જ નહીં પણુ બીજા બધાઓએ વેશ્યાની ચારી મુકી દીધી.

આ વાર્તા પુરી કરી ખીરબલ બોલ્યો, બાદશાહ સલામત, એક સ્થાણે કવિ કહી ગયો છે કે,

“રંડીયોકા ચાર-સદા ખુદાર, કાંટોકા બીજાના જુતીયોંકા માર”

તે ખરું જ છે. બાદશાહ પણુ આ સાંભળી ખુશ થયો.

વાણીયાગત-વાણીયાની ચતુરાઈ આગળ ચોરની ખંધાઈ પણ રહ છે !

વાણીઆઓની ચતુરાઈની ધણીક વાર્તા ખીરખલને ખબર હતી; અને તેમાંની એકેક વાર્તા એવી હતી કે તે આપણને હેરત પમાડે. એક દિવસે બાદશાહ અને ખીરખલ બેઠા હતા તે વેળા તેમને મોહો ઉઘાડવાનો કરો પ્રસંગ ન મળ્યો; એટલે ખીરખલે ધીરે રહીને એવીજ એક વાણીયાની ચતુરાતની વાર્તા બાદશાહને કહી સંભળાવી. તે બોલ્યો, જહાંપનાહ, ગદ્દ કાલેજ એક વાણીઆના ધરમાં ચોર ભરાયો હતો; અને તે વાણીઆએ પોતાની ચતુરાઈ ગત વાપરી તેને સેહેલથી પકડાવ્યો હતો. તે ગત બહુ આશ્ચર્ય પામવા સરખી હતી. આગળ સાંભળો ખુદાવિંદ, અમરચંદ નામના એક વાણીઆના ધરમાં છેક પાછલી રાત્રે એક ચોર ભરાયો. વાણીઆ તે વેળા ખાટલામાં પડેલો જાગતો હતો. આ જોઈ પેલો ચોર તેને ઉંઘી જવાની વાટ જોતો ખાટલા નીચે ભરાઈ ગયો. વાણીઆએ તેને જોયો તો ખરો, પણ ચતુર સમજ્યો કે વખતે હું કાંઈ બોલીશ તો તેના પાસે હથિયાર હશે તો નકામો આપણો જાન જોખમમાં આવી પડશે. માટે કાંઈ તદખીર લગાવવી જોઈએ. માટે પોતે જાણે તેજ વખતે ઉંઘમાંથી ઉઠ્યો હોય તેવો દેખાવ કરી, પાનસોપારીની ચમચી કાઢી. પટાપટ કરી પટી બનાવી પાન ખાવા લાગ્યો ! બે ત્રણ પાન તૈયાર કરી તેમાં ભારોભાર કાચો, ચુનો, સોપારી વગેરે નાખી તેનો ડબ્બો મોઢાંમાં ધાલ્યો, અને વળી ઉપરથી તંબાકુની ચપટી પણ લીધી. પછી પાન ચાવતાં ચાવતાં વાણીઆએ પીચકારી ઉપર પીચકારીઆ મારવા માંડી. તે એવી રીતે પીચકારીઆ પીચ પીચ કરતો કે આબાહ ખાટલા નીચે ભરાયજા ચોરના દીક્ર ઉપર પડતી. ચોર સમજ્યો કે વાણીઆ પાન ખાઈ રહેશે એટલે પોતાની મેળે સુઈ જશે, અને તે પછી આપણે એ બધાંનો સામટો ખંગ વાળી લઈશું. પણ તેમ તો કાંઈ બન્યું નહી; કેમકે વાણીઆભાઈ તો ગતમાં પીચકારીઆ લગાવ્યા જતા હતા. મોઢાંમાંના પાનનો કુચો કુચો થઈ ગયો એટલે વાણીઆભાઈએ તો બીજી પટી બનાવી તે મોહોમાં ધકેલી અને નવેસરથી પીચકારીઆ

છોડવા માંડી. આ વખત પ્રભાત થવા આવી હતી. પોતાના ઘરમાં આવો પહોરોણો ભરાયો છે એ વાત તે વાણીયાની સ્ત્રીને ખબર નહતી. તેથી તે આપડી તો પોતાનો ઉઠવાનો વખત થતાં ઉઠી ઉભી થઈ. એટલે પેલા વાણીયાએ એક પીચકારી ખાસ તેણી ઉપર નાખી. વાણીયણ આથી ગુસ્સે થઈ ગઈ, અને દરવાજો ઉઘાડવા જતાં બોલી, “બહુ, તમે હવે બહુ તો મંદા-ઘેલા થઈ ગયા છો. પીચકારીઓ પણ મારા આંગ ઉપર નાંખી અને પણ મંદી કરો છો તો મને તો તેની બહુ સુગ લાગે છે આમ કહી તેણીએ દરવાજાનાં કમાડ ઉઘાડી નાંખ્યાં.

વાણીઆબાઈ, અલીના મરડાટના જવાબમાં ધીમેથી પણ બરાબર નેમ તાકીને બોલ્યા, “મેર મુર્ખા, તું એ કેવી થઈ ગઈ છે! (ખાટલા નીચે હાથ કરીને) આ આપડા પારકા પહોરોણા ઉપર એ કલાક થયાં હું પીચકારીઓ નાંખું છું તો તે લગાર સું કે ચાં કરતો નથી અને તારા ઉપર હજી તો એક પીચકારી નાંખી તેટલામાં આટલી બધી સુગાર્ શેની ઉઠી? લે વળી તું મોટી રાણી થઈ ગઈ તે આવડી મોટી ચોકખી થઈ ગઈ ખરી કે?”

આ છેલ્લા શબ્દો વાણીઆબાઈ જણીયુજીને મોટા ઘાંટો પાડીને બેઠ્યા હતા તેથી ગરબડાટ થતો સાંભળી આડોશીપાડોશીઓ ત્યાં એકઠા થઈ ગયા. તેમને અંદર બોલાવી, વાણીઆએ પેલા આપડા ખાટલા નીચે ભરાયલા પહોરોણાને બાહાર ખેંચી કઢાવ્યો. તે આપડો વાણીઆની પીચકારીઓથી આખે સરીરે રંગાઈ રહ્યો હતો. પડોશીઓએ મળીને તેને પકડ્યો અને શિપાઈને બોલાવી તેને કાટવાળ આગળ ખડો કીધો. તેનાં કપડાંજ તેના ગુનહાની સાક્ષી પુરતાં હતાં, અને વાણીઆએ નિર્દોષપણે બધી પોતાની વાણીઆગતની વાત કહી સંભળાવી. ચોરથી પોતાનો અપરાધ નામુકર જવાયો નહીં એટલે ન્યાયાધીશે તેને વ્યાજબી સજા ફરમાવી.

બાદશાહ, વાણીઆ ચતુરાઈ મતની આ વાત સાંભળી ખુશ થઈ બોલ્યો, ખીરબલ ધણીક અધડીની વખતે વાણીઆઓ બહુજ ચતુરાઈમતથી કામ કઢાડી લે છે એમ મને ખબર છે.

ખીરખલ બોલ્યો, હા, ખુદાવિંદ, ખીજ પશુ વાણીઆની ચતુરાઈની એવીજ વાત બનેલી મારો જાણમાં છે. તે તમે સાંભળો તો સંભળાવું. બાદશાહે રજા આપવાથી ખીરખલે વાત ચલાવી.

વાણીયાગત-વાણીયાની ચતુરાઈની વાર્તા ૨ છ.

ખીરખલ બોલ્યો, ખુદાવિંદ, તે પશુ આપણા શહેરનોજ પશુ લગાર ગરીબ સ્થિતિનો વાણીઓ હતો. તેણે તો વળી એવી ચતુરાઈ વાપરી હતી કે, પોતે ચોરને મારી નાખી પોતાને માથેથી વિદ્ય ઉતારી ખીજને માથે ચોંટાડ્યું હતું.

નિહાલચંદ નામનો એક વાણીઓ પોતાનાં નાનાં સરખાં ઘરમાં રહેતો હતો. એક રાત્રે તેના ઘરમાં ચોર ભરાયો. તે એક તરફ બેસીને વાણીઆના ઘરમાંથી મળી આવેલા થોડા ધણા દાગીનાની બોચકી બાંધતો હતો, એટલામાં વાણીઆની નજર તેના ઉપર પડી. વાણીઓ હતો તો ગરીબ પશુ હિમ્મતવાન, એટલે ઘરમાં એક જરીપુરાણી તરવાર હતી તે લાવી તેનાથી ચોરનું ડોકું પાછળથી જઈ છટકાવી દીધું.

થોડીવારે પ્રભાત થતાં વાણીઓ બાહર નીકળી ઓટલે જઈ બેઠો. તેવામાં પાડોશમાં રહેનારો એક સીપાઈ ત્યાં જતો તેના જોવામાં આવ્યો. નિહાલચંદે વાણીઆગત કરવા માંડી. તેને અંદર બોલાવ્યો અને પેલા ચોરનું મુડકું બતાવી કહ્યું, “જમાદાર સાહેબ, આ ચોર રાત્રે મારા ઘરમાં ચોરી કરવા તો આવ્યો હતો, પણ તેને મેં મારી તો નાખ્યો છે, પણ હવે સરકાર કચેરીમાં ફરિયાદ કેમ કરવી તેનું મને જ્ઞાન નથી.” એમ કહી પેટી ખોલી, એક ઘોતર કહાડી જમાદારને આપ્યું. જમાદાર સાહેબ લલચાયા, કે આ તો આદતી કાર્તિ મળી છે એમ સમજી, બોલ્યા, “અરે એમાં તે શી મોટી વાત, આ ચોરને તો મેં માર્યો. આ તો જુનો ચોર હતો તેથી તેને જીવતો અથવા મુવેલો લાવનારને ઇનામ આપવા સરકારે ઠરાવ કર્યો હતો, તેથી તેજ ચોર માર્યો ગયો એટલે મને ઇનામ મળશે.”

આમ બોલી, જમાદાર સાહેબે કેટલાક માણસોને બોલાવી પેલા ચોરનું મુઝડું ઉપડાવ્યું અને ચાવડી ઉપર લઇ ગયા.

તેના ગયા પછી વાણીઆણે વાણીઆને કહ્યું, તમે ધોતર મુદતમાં આપી દીધું, એક તો ચોરને તમે માર્યો. છતાં તેનું ધનામ તો એ બેશ અને ઉપરથી તેને ધોતીયું આપ્યું એ તે તમે શું કર્યું ?

વાણીઆભાઈ હસ્તા હસ્તા બોલ્યા, “અલી, મારી, તું એ વાતમાં નહીં સમજે હોં, તું જોજે તો ખરી ધોતીઆનાં ઢાલ તો હવે વાગશે અને ત્યારેજ ગમ્મત પડશે.”

જમાદારે ચોરને માર્યો, એવી વાત આખા શહેરમાં ફેલાઇ રહી.

તેજ ચોરનો ભાઇ, પોતાના મરનાર ભાઇ કરતાં વધારે કળાખાજ અને હિમ્મતવાન હતો તેણે તેજ રાતે જમાદારને મારી નાખવાનો ઠરાવ કર્યો. રાતની વેળાએ જ્યારે તે જમાદાર રાઉંડ ફરવા નીકળ્યો, ત્યારેજ એક ગલીમાં જતાં જોઇ તે ચોરે તે આપડાને ત્યાંજ ઠાર મારી નાખ્યો.

થોડીજવારમાં શહેરમાં જમાદાર મરાયો એવી ખબર ફેલાઈ ગઈ, તેની લાશને તેના સગાંસંબંધીઓ રસ્તામાંથી ઉંચકી ઘેર લાવ્યા, અને સવારના પોહારમાં તેને ઠેકાણે પાડવા લાઇ ગયા. તે પછી તેના ઘરની સ્ત્રીઓ તથા બીજા સગાંઓ રોવા કુટવા લાગ્યાં. તે જોઇને નિહાલચંદ્રભાઈને તેમની અલી પુછવા લાગી, આ શું થયું ? કાણ મરી ગયું ?

વાણીઆભાઈએ જવાબ દીધો. “અરે એ તો ધોતીઆના ઢાલ વાગે છે, હજી ગીતો હવે પછી ગવાશે,”

વાણીઆણીએ બાહર આવી જોયું તો ખબર પડી કે જમાદાર સાહેબ મરી ગયા છે. પોતાના ધણીએ ચોરને મારી નાખ્યો, પણ જમાદારે ફેકફની કાર્તિ મેળવવાની લાલચે પોતાને માથે કેટલું જોખમ ખેંચી લીધું તે જોઇ પોતાના ધણીજીએ વાપરેલી ચતુરાઈથી તે પણ આનંદ પામ્યાં.

બીરબલે આ વાત કરી, બાદશાહને કહ્યું, ખુદાવિંદ, વાણીયા ડાહીઆના દીકરા કહે છે તે ખોટું નથી હો ?

બાદશાહે કહ્યું, પણ ખીરબલ આપણે વાણીઆઓની બીજી કસોટી કરી જોઈએ તો કેમ? આપણે તેઓને શહેર ચોકીદારનું કામ સોંપી જોઈએ, કે તે પ્રસંગમાંથી તેઓ કેવી સીધતથી છટકી જાય છે: આ ગોઠવણ પ્રમાણે બીજે દિવસે વાણીઆઓને ચોકીદારનું કામ સોંપવાની તદ્દખીર અમલમાં મુકવામાં આવી.

વાણીયાગત-વાણીયાની ચતુરાઈની વાર્તા ૩ જી.

બાદશાહના હોકમ મુજબ, બીજે દિવસે કેટલાક મૂખ્ય મૂખ્ય વાણીઆઓને બોલાવી ખીરબલે હોકમ કીધો કે, બાદશાહે એવો હોકમ કર્યો છે કે દરરોજ રાતની વખતે પચાસ વાણીઆઓએ વારાફરતી ચોકી કરવા નીકળવું, અને ખુબ તકેદારી રાખવી.

વાણીઆઓએ એ કામ પોતાથી નહીં બને એવી ધણીક તકરાર કરી કે, ભાઈ સાહેબ અમે તો વેપાર રોજગાર અને હીસાબ કીતાબ કરી જાણીએ, ચોકીદારી બોકીદારી હમારાથી બને નહીં.

ખીરબલે પણ હઠ લીધી કે, બાદશાહનો હુકમ તો અમલમાં મુકવો જોઈએ. એટલે વાણીઆઓ લાયાર બની તેજ રાતની ચોકી ફરવા નીકળ્યા. બાદશાહને આ વાણીઆઓની ચોકી જોવાનો ધખારો લાગ્યો. એટલે ખીરબલને જોડે લઈ તે બહાર પડ્યો. પોતાને મળેલા હોકમ મુજબ, વારાફરતી તેઓ અહીંથી તહીં ફરતા હતા. બાદશાહ ખીરબલ છુપા વેશમાં હોવાથી તેઓને વાણીઆઓએ ઓળખ્યા નહીં. તે તકનો લાભ લઈ બાદશાહે કહ્યું, તમે આજ બરાબર ચોકી કરતા નથી માટે બાદશાહને કાલે મારે ખબર આપવી પડશે.

વાણીઆ સમજ્યા આ કોઈ જમાદાર છે, એટલે દાઢ જોડી બોલ્યા, જમાદાર સાહેબ કેમ ચોકી કરવી તે અમે સમજતા નથી માટે જેમ આવડે છે તેમ કરીએ છીએ.

આ સાંભળી, બાદશાહ-ખીરબલ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. બીજે દિવસે વાણીઆઓએ એકઠા મળી વિચાર કીધો કે જે કામ આપણું નહીં તે કરવાને

આદશાહે આપણને હોકમ કીધો છે, માટે કાંઈ યુક્તિ કરી આ ખટરાગમાંથી નિકળી જવું જોઈએ. બધાએ તેવી કોઈ યુક્તિ તે રાત્રે અજમાવવાને ઠરાવ કીધો.

રાત પડી અને વખતસર વાણીઆઓ ચોકી કરવાની જગાએ હાજર થયા. ત્યાં જઈ માથેથી પાધડી છોડી કમ્મરે બાંધી અને ઘોતી કહાડી માથે વિટાળી. આવી રીતે તેઓ ઉલટા વેષ પેહરીને આડા અવળા ફેરી મારવા લાગ્યા. હંમેશના રીવાજ મુજબ આદશાહ બીરબલને લઈ રાત્રે ફરવા નિકળ્યો. બધાને તદ્દન ઉલટા પહેરવેશમાં દેખી આદશાહે તેમને સવાલ કીધો, કેમ વાણીયાબાઈઓ, આ શું તમે ગાંડાબાંડા થઈ ગયા છો આમ કેમ? માથે ઘોતર શાનાં વિટાળ્યાં છે? પાધડી તે વળી કમ્મરે બાંધાય ખરી કે?

વાણીઆઓ તો તેઓને જમાદારજ સમજતા હતા, એટલે બોલી ઉઠ્યા, જમાદાર સાહેબ, એનું કારણ તમે સમજતા જણાતા નથી, એ તો અમે અમારી મજબુતી કરીને ચોકી ફરવાનું કામ કરીએ છીએ. રાત્રે ચોરો ચોરી કરવા ફરે છે તેમને જોઈને અમને ઝાડા પીસાળ થઈ જાય છે, માટે અમે કમ્મર બાંધી લીધી છે, અને જો ચોરો એક નાકેથી આવે તો હમે બીજા નાકે જઈ ઉભા રહીએ છીએ.

આદશાહ-બીરબલ, જેઓ જમાદારનાજ પોશાકમાં અને જમાદારો તરીકે વાત કરતા હતાં, તેઓ આ ખુલાસો સાંભળી ખુબ હસ્યા. આદશાહે જ્યુ કે વાણીયાઓ ચોકી કરશે તો શહેરમાં બંદોબસ્ત રહેનાર નથી, માટે એ લોકોને રજા આપી દેવી. આમ ધારી આદશાહે બીરબલને કહ્યું, વાણીયાઓને કહી દો કે. તેમને ચોકીદારીમાંથી મુક્ત કીધા છે માટે હવે તેઓએ પોતપોતાને ઘરે સીધારી પોઠી જવું.

બીરબલે તે હોકમ સંભળાવ્યો એટલે તેઓ ખુશ થયા. તેઓએ આદશાહને પીછાપ્યો એટલે ખુશ થઈ કુરૂર હઈ, સલામ આલેકુમ કરી ઘરે ગયા.

આદશાહે બીરબલને કહ્યું, વાણીયાઓએ આ કામમાં મુક્તિ તો ઠીક લગાવી છે હોં?

બીરબલે કહ્યું, આદશાહ સલામત, વાણીયાઓ ડાહી માના દીકરા કહેવાય

છે તે કાંઈ અમસ્થા કહેવાય છે? આમ વાત કરી બંને જણ ચાલતા થયા.

વાણીઆગત-વાણીઆની ચતુરાઈની વાર્તા ૪ થી.

એક દિવસે રાત્રે એક ચોર, એક વાણીઆના ઘરમાં ચોરી કરવાની મતલબથી, ખાતર પાડી અંદર ધુસ્યો. ખાતર પાડવાના અવાજથી વાણીઆ તેમજ તેની સ્ત્રી બંને જાગી ઉઠ્યાં. વાણીઆ ચેતી ગયો કે, ઘરમાં કોઈ પહોંચાણ તો પધાર્યો છે ખરા, એટલે તદ્દખીર લગાવવા માંડી. તેણે પોતાની સ્ત્રીને ધીમેથી કહી રાખ્યું કે, આપણા ઘરમાં ચોર આવ્યો છે માટે કાંઈ યુક્તિ તો કરવીજ જોઈએ, માટે હું કહું તેમ કરજો. હું જો કહું તેનો “હા, હા” જવાબ આપ્યા કરજો.

પેલો ચોર પણ ધીમે પગલે બંને ધણીધણીયાણી સુતાં હતાં ત્યાં આવી લાગ્યો. તેને જોઈ, વાણીઆએ પોતાની સ્ત્રીને કહેવા માંડ્યું, “અલી, મકુજો સમજે છે કે આપણી પાસે જે લાખ રૂપિયા પડેલા છે, પણ દીકરો નથી તેથી આપણું એ ધન કાણુ બોગવશે તેની મને રાત દિવસ ચિન્તા થયા કરે છે.” સ્ત્રીએ શીખવી રાખ્યા પ્રમાણે જવાબ આપ્યો, “મને પણ એજ ચિન્તા થાય છે, પણ હવે તમે કહો તેમ હું કરવા તૈયાર છું, માટે તમે કાંઈ ધાર્યું હોય તો કહી દો, આપણાં કોઈ સગાંવાહલાં પણ નથી કે તેમાંથી પણ કોઈને વારસ બનાવીએ.”

વાણીઆ બોલ્યો, “એમ છે તેથીજ આ બધી મુંઝવણ થાય છે, નહીં તો કાંઈ કહેવું પડે ખરું કે?”

પણ તે દિવસે મને એક વિચાર આવ્યો હતો અને તે મેં તને કહ્યો હતો તે તને સાંભરે છે કે?”

સ્ત્રીએ પૂછ્યું, “કયો વિચાર, તે ફરીવાર મને કહેને.”

“મેર મુર્ખા, મેં તને કહ્યું હતું તે જુલી ગઈ.” વાણીઆબાઈ બોલ્યા, “મેં તને કહ્યું હતું કે રવિવારની સવારના પોહોરમાં આપણા ઘરમાં જો કોઈ માણસ પેહેલો દાખલ થશે તેને આપણે દીકરો કરીને ઘરમાં રાખીશું અને

તેજ આપણી તમામ પુંજનો આપણાં મરણ પછી વારસ માલીક થશે.”

સ્રી બોલી, “હા, એ પથ્થ ઠીક છે, આજેજ તે દિવસ છે, માટે આજેજ તે કામ આપણે કરી લઈએ તો શું છે? તમે જાણો તો હોજ કે, જીન્દગીનો ખર્ચો નથી, માટે રૂડાં કામ તો ઝટ કર્યાં સારાં હો.”

વાણીઓ બોલ્યો, “હા ઠીક વાત કહી, મારા ધ્યાનમાં પથ્થ તે ઉતરી છે; આજે સવાર પડતાં આપણા ઘરમાં જે આવે તેને દીકરો કરી લેવો, અને આપણી બધી પુંજ જે શ્રાદ્ધને ત્યાં પડી છે તેને ત્યાંથી લાવીને તેને હવાલે કરી દેવી, અને દુકાનનું કામ પથ્થ તેજ સંભાળે એમ કરવું, માટે કોઈ સારો છોકરો મળી જાય તો સારું.”

સ્રીએ જવાબ દીધો, “હા, બહુજ સારી વાત છે, તેમ અને તો ધણુંજ સારું થાય.”

આ બધી વાતચીત પેશે ચોર ખુણામાં ઉભો રહી સાંભળતો હતો, તે લલચાયો, અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, વાણીઓ દરવાજે ઉઘાડે તે પેહેલાંજ હું અત્રે ઉભો થઈ રહું તો એ લોકો, જેવાં ઉઠશે તેવો મને જેતાંજ પોતાનો દીકરો કરી લેશે, એટલે બધું આપણું ધન હાથ લાગશે, એટલે ચોરી ચકારી કરવાની પથ્થ જરૂર રહેશે નહીં અને આપણે બે લાખના ધણી મદ્ય મેજાયાં ઉડાવીશું; જુના મિત્રોને તજ દઈશું, કેમકે પછી તેવી સોજત આપણને શોભે નહીં. એમ વિચાર કરી થોડીવાર ખુણામાં ઉભો રહ્યો. એમ કરતાં પરોઢિયું થવા આવ્યું, એટલે વાણીઓ બોલ્યો, “અલી સાંભળે છે કે સવાર થવા આવી છે માટે દીવો સળગાવ, કે પછી જેવાનું થાય, સવાર પડે તેટલામાં એ શુભ કામ કરી લેવું જોઈએ. માટે હવે ઉઠ આજસ ના કર, અને દીવો સળગાવ.”

વાણીઓએ ઉઠી દીવો સળગાવ્યો, અને આમ તેમ બહાર મારતી હતી; તેણીએ કહ્યું, “આજ તો સકનમાં શીરા પુરી કરવી જોઈએ હો.”

આ સમયે મામલો જેઠ લાલચમાં લપટાયેલો ચોર ખુણામાંથી સામે આવ્યો. જાણે તેના ઉપર હમણાંજ નજર પડી હોય તેમ દેખાવ કરી તે ચતુર

સી બોલી ઉઠી; અરે આવો આવો, આપણો ભુરો આવ્યો છે, ને તમે તો ગરબડ કરી ઉઠી ગયા કે શુ?”

વાણીયો પણ સફાળો ઉઠી ઉભો થયો, અને ચોરની પાસે જઈ તેને બાઝી પડી બોલ્યો;—“દીકરા ભલે આવ્યો, અરે પરમેશ્વર બાપ, આજ તો તેં મારું ધારેલું કામ પાર કીધું છે, આવ મારા દીકરા, હું તને આંપીને કોટી કરું.” આમ કહી દીકરાને બાથમાં દાખી મળવા લાગ્યો અને બોલ્યો, “દીકરા આટલા દિવસ તું ક્યાં હતો? હમે તો તારી વાટ ધણી વખત થયાં જોતાં હતાં. પછી સીને બોલાવી કહેવા લાગ્યો, લાવ, લાવ, વહેલી ચા, દીકરો આવ્યો છે તો એને વધાવવાની બધી ચીજો ઝટ લઈ આવ.”

સી તો બાપડી ધણીના હોકમ મુજબ ઘરમાં દોડી. ત્યાંથી ચોખ્ખા, કુંકાવડી લઈ આવી અને સાથે કાચ્યાં સુતરના ત્રણ ચાર દડા પણ લેતી આવી. આ વખત પેલા ભાઈસાહેબ એક થાંભલાને અઢેલીને ઉભા હતા. વાણીયાએ તે દીકરાજીને સગન માંગી કપાળે મોટો કુંકુનો ચાંદલો કરી, ચોખ્ખા ચોટાડયા, હાથમાં એક પાણી ભરેલું શ્રીફળ આપ્યું. અને પછી ધણીનો હોકમ લઈ પેલાં સુતરના આંટા દઈ તેમને થાંભલા સાથે જકડયા. તે થયા પછી વાણીઆજી બોલ્યા, મેં પણ માનતા લીધી છે તે કાંઈ પુરી કરવા વગર ચાલે, એમ કહી તે પણ થોડા આંટા વિટાળી ગયો.

ચોરભાઈ, ચોરી કરવામાં તો બાહાદુર હતા, પણ વાણીયાવિદ્યા તે જાણતો ન હતો, તેથી વાણીઆનો વારસો લેવાની લાલચમાં લપટાયલા ચોરભાઈ તો, વાણીઓ શું કરે છે તે જોવા અને જાણવાને મુંગો મુંગો ઉભો, અને જેમ તેઓ કરે તેમ કરવા દીધું.

બંનેએ, એટલા બધા આંટા વિટાળ્યા કે ચોરભાઈ તો થાંભલા સાથે જાણે તાટ બંધાઈ ગયા. તેઓ મૂંઝે મોઢોડે હસતાં જાય અને બોલતાં જાય કે, “બહુ તાંતણા બળીઓ, બહુ તાંતણા બળીઓ,” એમ તેને ખુબ જકડી લઈ તેઓ બાજુ થયાં. ચોર પોતાના મનમાં મૂંઝ્યાં મરડે કે, મૂખાં, કાચ્યાં સુતરના તાંતણા બાંધે છે, પણ સમજતાં નથી કે, તેને તડાતડ તોડી

નાખતાં વાર કેટલી? એમ મનમાં ખાંડ ખાતા ફરીકામ થઈને ઉભા. તે પછી જાને ધણીધણીયાણી જુદા જુદા હડા લઈ, ‘બહુ તાંતણા મહા બળીઓ, બહુ તાંતણા મહા બળીઓ’ એમ બોલતાં જાય અને આંટા વિટાળતાં જાય; અને તેમ કરીને ચોરબાઈને બારે જકડી લીધા. પણ હજુ તેના મનમાં વાણીઆ-મતની કશી ચેતવણી થઈ નહીં. એમ કરતાં ચાર પાંચ હડા ખલાસ કીધા, એટલે ચોરબાઈ તો જાણે મુસકેતાટ બંધાયા હોય એવા મજબુત બંધાઈ જકડાઈ ગયા, અને તે એવા કે તે બાપડાથી નહીં હલાય કે નહીં ચલાય, તેના હાથપગ પણ સાથે સાથે સીકડી લીધા હતા એટલે હવે તે છૂટી શકે એવી તો કશી ધાસ્તી નહતી. એટલે વાણીયાબાઈ લગાર ધવકું મોઢોડું કરી બોલ્યા, “બાઈ રે હવે સવાર સુધી અહીંજ રહેજો. માણસો આવશે એટલે તેની જોડે તને દુકાને પધરાવીશું હો? માટે જરાએ ચિન્તા કરવી નહીં.”

હવે લગાર સવાર થવા આવી, એટલે ચોરે અધિરાઈ બતાવવા માંડી, ‘હવે મને છોડોની?’

તે બોલ્યો, ‘આ તો ન પરવડે, આવી રીતે કરો તો મારાથી તમારો દીકરો બનવાનું પાલવે નહીં.’

વાણીઓ બોલ્યો, મિયાં મીઠું, હવે અહીંજ ઉભા રહી જાઓ, ના પરવડે તો કાંઈ પરવા નહીં, પણ હમણા તો અહીંજ દવા ખાવો.

ચોરની હવેજ નજર ઉઘડી, કે વાણીઆએ આ તો યુક્તિ કરી, ફસાવી દીધો, એટલે તેણે સુતર તોડવા માટે ફાંફાં મારવા માંડ્યાં. પણ વાણીઓ બચ્ચો તે કાંઈ કાચો હતો કે, છુટી શકે તેમ બાંધે! એટલે બીજા કુલ તેના પ્રયત્ન ફસ્યા નહી અને તે બાપડાથી તો જરા થઈને ચરફી પણ શકાય નહી. અંતે જ્યારે છુટકો નજ જોયો ત્યારે તેણે કાલાવાલા કીધા. ધડકમાં ધમકી પણ આપી, પણ જેનું નામ વાણીઓ-ડાહી માતો દીકરો, તેણે તેને ફાંદામાં ફસાવેલો તે એમ સેહેજમાં તેને પાછો છોડી મુકે. વાણીઆબાઈએ તો ચોકીવાળાને બોલાવી, તેને બધી હકીકત કહી, ધરમાં પાડેલું ખાતર બતાવ્યું એટલે ત્યાંથી તેવણને છોડીને નવે નામે મુસકેતાટ

કરી ન્યાયાધીશ પાસે મોકલાવ્યો. ત્યાંથી તેને ખીરખલ આગળ લાવવામાં આવ્યો.

ખીરખલ બધું સાંભળી વાણીઆગત જાણી ખૂબ હસ્યો. અને વાણી-આની અકલની કસોટી કરવાને તેને કહ્યું, શેઠજી, તમે એને અહીં લાવ્યા તો ખેર, પણ એને હવે શિક્ષા શું કરીશું?

વાણીઓ બોલ્યો, નારે સાહેબ, ના એ તો મારો દીકરો થવા આવ્યો હતો એટલે એને તે વળી શિક્ષા થાય ખરી કે?

ખીરખલે કહ્યું, સજા વગર તે કાંઈ જવા દેવાય? એના તો હાથજ કાપી નાંખવા જોઈએ, કે પછી ચોરી કરીજ નહી શકે.

વાણીઆએ કહ્યું કે મુરખમી સાહેબ, છતે માથે હાથ શીદને કાપો છો? હાથ કાપો તો મારો બેટો જમે ખાય કેમ?

ખીરખલ સમજી ગયો કે વાણીઓ તો માથુંજ કપાવવા માંગે છે; એટલે બોલ્યો, શેઠજી એને એમ તો નહીં થાય, પણ દશ વરસ કાળાં ચાણીની સજા બહુ છે, એમ કહી તેને દશ વરસ દેશનિકાલ કહાડયો. એટલે લાખોનો આઘતો દલ્લો મેળની જઈ વારસ ખનવાની લાલચમાં ભપટાઈ ગયલા દશ વરસ દેશનિકાલ થઈ ગયા!

વાણીયાગત-વાણીયાની ચતુરાઈની વાર્તા ૫ મી.

રાધનાં પૃષ્ઠ તો રાત્રે ગયાં?

વાણીયા ચતુરાઈની જે બીજી રમુજી વાર્તાઓ નોંધાયેલી છે તેમાંની એક અતિ રમુજી વાર્તા નિચે મુજબ છે:—

ખીરખલે એક દિવસે આ વાર્તા, શાહ હજુર કરતાં જણાવ્યું કે, એક દિવસે રાતની વખતે એક વાણીઆના ઘરમાં ચોરોએ ખાતર પાડ્યું, અને તે વાટે ચોરો ઘરમાં પેઠા. ઘરમાં ગરબડ સરબડ થતી સાંભળી વાણીયાભાઈ ચોંક્યા કે, આજે આપણે તદ્દન ન્હાઈ નાખવાના, માટે કાંઈ પણ તકખીર લમાવીશું તોજ છુટકો થાય તેમ છે. ધીમેથી તેણે પોતાની ચતુર સ્ત્રીને પણ એ વાત જણાવી, તેને જાગૃત કરી. બંને જાગતાં હોય તેવો દેખાવ

કરી પડી રહ્યાં, અને તેમ જોઈને, ચોરો લાગ હાવે ત્યાં સુધી રાહ જોતા ખાટલા નિચે સુધ ગયા. વાણીઓ પણ સમજ્યો, કે, મારા ખેટા, મારાજ ખાટલા હેઠે પોઢ્યા છે તો ઠીકજ છે, હવે એક યુક્તિ કરવી ઠીક પડશે. તે વાણીઓ રાધનો મોટા પાયા ઉપર વેપાર કરતો હતો અને તેના કાથળા તેજ દિવસે ખરીદી આણેલા હતા. એટલે તેણે બાયડીને હાંક મારી ઉઘાડી તેને કહ્યું કે, અલી સમજે છે કે, આપણે આજે રાધનો મોટો નજીયો ખરીદી આણ્યો છે. અને આવતી કાલે બજારમાં તેનો ભાવ એટલો વધી જવાની વકતી છે કે આપણી તો બધા દિવસની દરિદ્રતાજ નતી રહેશે. માટે ઉઠ, વેહેલી થા, હું એ બધા કાથળામાં રાધ ફેટલી છે તેનું હમણું વજન કરી રાખું કે સવારે બજારમાં તેનું સાદું ઠોકતાં વારજ ન લાગે, અને આપણા ધરમાં તો રૂપજીનુંજ રાજ કાલથી શરૂ થશે. માટે પેલા બધા કાથળા મારી આગળ લાવ અને ધરમાં જેટલાં કાટલાં હોય તે રજી કર, હું તે તોલીને ગણત્રી કરી મુકું. આમ બોલી રાધના કાથળા ખાટલા હજીર ધસડી મંગાળ્યા, અને જેટલાં કાટલાં હતાં તે મુકી મુકીને ત્રાજવામાં તોલવા માંડી. જાણે ત્રાજવાની ધડી પુરી થઈ ગઈ હોય તેમ એકાંજ એકાંને, આ બેઆંજ બેઆંને, આ ત્રણજ ત્રણાંને, એમ તોલતા જાય, ને અલી ઉપર કોપ કરતા હોય તેમ બોલતા જાય, અલી, આ કાટલાં ક્યાંથી સંધરી આણ્યાં છે, એ તો બધાં ખરાં ખોટાં લાગે છે, અને જાણે તેથી કેવાક ગુસ્સે થતા હોય તેમ તે કાટલાં કહાડી કહાડીને ખાટલા નિચે પેલાઓ નચિતે લોટલા તેમના ઉપર ફેંકતા જાય. અને બરાડે બરાડ પાડીને અલીને હોકમ કરે કે, ફલાણા ચીણા પાડોશીને ત્યાંથી કાટલાં લાવ. અલી પણ જાતે ચતુર તો ખરીજ, એટલે બારણું ઉઘાડી બાહાર આંગણમાં જેટલા મોટા પથરા, ઇંટો વગેરે પડેલી તે ઉંચકી લાવી અને તે ત્રાજવામાં નાંખી રાધ તોલવા માંડી. આ એકાંજ એકાંને, હા, કાટલાં સાચાં છે, વળી બીજાં મુક્યાં, ને તોલવા માંડ્યાં એટલે તો વળી પાછો પોકારજ પાડ્યો કે, અલી આ વળી કાટલાં કાને ત્યાંથી આણ્યાં? એ પણ તદ્દન ખોટાં છે, અને એમ બોલી જાણે કેવાએક ચીરડાઈને તે ધડધડ પેલાઓનાં તોલે

તોલ્લાં બાંગે તેમ નાખે. એમ કરતાં પરોઢિયું પણ થવા આવ્યું, એટલે વાણીઆભાઈ ચીરડાધને અલી તરફ ફરીને બોલ્યા, જા મુગી મુગી બે ધડી સુધી ઉઠ, સવારે જે થવાનું હશે તે થશે, અને પોતે પણ સુધ ગયા. ચોરોની કોઠની તાલકી તુટેલી તો કોઠની મુડીજ બાંગેલી, તેવી હાલતમાં બ્રહ્માર નિકળ્યા અને વિચાર કીધો કે હવે બીજી બધી ખટરાગ કરવાનું માંડી વાળી, આ રાધના ઠેલાજ ઉપાડીને ચાલ્યા જવું અને સવારમાં બજારમાં તે વેચી રાધનું નાણું મેળવી લેવું, એમ વિચારી, ગુપચુપ રાધના ઠેલા ઉપાડી ચાલતા થયા. વાણીઓ ચતુર સમજી ગયો કે આપણી તદબીર તો સત્તર આના ઉતરી. હવે બીજે દિવસે, તેજ કોચીનના સાહુકારો કોઠએ માથે પાટો બાંધેલો, કોઠએ મોઢોડે પાટો બાંધેલો, એમ કરી પેલા રાધના ઠેલા માથે ચઢાલી વેચવા બજારમાં આવ્યા. પેલા વાણીઆની દુકાન પણ તેજ લત્તામાં હતી એટલે તેણે વિચાર કીધો કે, લાવ એ લોકને તેડીને લગાર બનાવી કહાડું. “રાધ લ્યો, રાધ” એમ પોકાર મારતા તેઓ ઉભે બજાર દોડે છે તેવામાં તેજ વાણીઆએ ગંભિરાધથી તેમને તેડી, રાધનો ભાવ પુછવા માંડ્યો. પેલાઓ તો રાધનો ભાવ ખુબ વધારી દધને બોલવા લાગ્યા, અને તે સાંભળી, પેલો વાણીઓ બોલી ઉઠ્યો, ભાધ રાધનાં પઠણુ તો રાત્રે ગયાં, હો! એમ બે ચારવાર બોલ્યો એટલે તેઓ સમજી ગયા કે, કમબખત વાણીઆએ આપણને સજ્જડ બનાવી કહાડયા ખરા! એટલે લાંજ સધળા ઠેલા ફેંકી દધ ચાલતા થયા.

દીવા પાછળ અંધારું.

એક દિવસે બાદશાહ અને ખીરખલ વચ્ચે “દીવા પાછળ અંધારું” એ કહેવતની સામેતીના સંબંધમાં તકરાર ચાલી. બાદશાહે કહ્યું, ખીરખલ કોઈ માણસ સારો નીકળે તો તેને “કુળનો દીવો” છે એમ કહે છે, પણ તેનોજ પુત્ર જો એકજ પુત્ર હોય અને તે જાતે કપિતાન હોય તો તેને શોકો “દીવા પાછળ અંધારું” એમ કહે છે, પણ એ વાત કાંઈ ધણા કેસમાં સત્ય નિવડતી નથી, કેમકે “કુળના દીવારૂપ” કહેવાતા પુરૂષની પાછળ તેના

વારસો તેના કરતાં વધારે હુશિયાર નીકળે છે. ખીરબલે જવાબ દીધો.—ખુદાવિંદ, ફેટલાઈ કુળદીપક માણસોની પાછળ તેના વારસો એવા હૈયાપ્રુટા નીકળે કે તેવાઓ કુળને કશંક લગાડ્યા વગર રહેતાજ નથી, એના ટેકામાં તેણે ગણાવ્યું કે મેવાડના બાપા રાવલથી ગણ્યતાં જોટલા કુળના દીવા થયા તેમના પુત્રો તો “અંધારા” જેવાજ છે. હાલના રાજા ઉદયસિંહનો દાખલો તાજેજ છે. એના પિતા દાદા વિગેરેનાં પરાક્રમે જુઓ, અને ઉદયસિંહના કર્મો જુઓ; તેમાં કેટલો ફરક છે. તેમ વળી એ કહેવત ન્યાયમાં પણ લાગુ પડે છે. એક ન્યાયાધીશ પોતે ગમે તેવો સીધો હોય છતાં તેના હાથ નીચેના માણસો લાંચ રૂસવત લઈ ન્યાય ઉધો વાળવાને તજવીજ કરતા હોય અને તે બાબત જો ન્યાયાધીશ તકેદારી રાખી તે વિષે બરાબર તપાસ રાખવામાં ચુકે છે તો તે પણ એક જાતનું દીવા પાછળ અંધારા જેવુંજ જણાય છે; વળી એક ન્યાયાધીશ, રાજા અથવા મહારાજા કે મોટા શેહેનશાહ જેવા પણ કોઈ વટેમાર્ગને લુટતો હોય તેનો બચાવ કરી શકતા ન હોય તો તે પણ “દીવા પાછળ અંધારુંજ છે.”

આટલી વાતચીત પછી બાદશાહ પોતાના ઓરડામાં ગયો અને થોડી વારમાં પાછો આવ્યો. બંને જણ બાદશાહી અંગરક્ષકો સાથે ફરવા નીકળ્યા અને ફરતાં ફરતાં ઝાડપાન વિગેરેનાં અવલોકન કરવા લાગ્યા. રાત પડતાં તેઓ મેહેલમાં પાછા આવ્યા. “દીવા પાછળ અંધારું” કેમ હોય છે તે બાબતનો ખીરબલે વિચાર કરી રાખ્યો હતો.

તે વાતને આઠ દશ દિવસ વહી ગયા પછી, ખીરબલે બે માણસોને શીખવીને અમુક વખતે બાદશાહી મહેલના ઝરખા નીચે આવીને પોતાના કહેવા પ્રમાણે કરવા જણાવ્યું. તે દિવસે બાદશાહે, ખીરબલેને કાંઈ કામસર મેહેલમાં બોલાવ્યો હતો. પોતાનું કામ પૂરું થવા પછી બાદશાહ ખીરબલે જોડે ફરતો ફરતો પેલા ઝરખા આગળ આવી લાગ્યો. બાદશાહ ત્યાં થોભ્યો

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે **મીંઝ એફ. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને** મલશો.

પાવરી બીલ્ડિંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

અને વાતોના તડાકા લગાવવા માંડ્યા. થોડીવાર થઇ એટલે એક માણસ ત્યાંના એક એકાંત ખુણામાં આવીને સંતાપે. થોડીજવારે ખીજે એક માણસ ત્યાંથી જતો નજર પડ્યો. એટલે પેલા સંતાપલાએ બહાર નીકળી આવીને કહ્યું, “અહ્યા, તારા પાસે જે કાંઇ હોય તે અબગદી કહાડી આપ.”

પેલાએ જવાબ દીધો, ના બાઇ, મારા પાસે તો કાંઇએ બન્યું નથી. ‘તારી પાસે નથી તે આપણે જોઇશું.’ આમ કહી, બંને જણ એક ખીજ ઉપર તુટી પડ્યા. અને લુપ્ત થયા. આ ગરબડમાં એક આપડો લગાર પોત્રો અને હથિયાર વગરનો હતો એટલે તે પોકારી ઉઠ્યો, મને કોઇ બચાવો. મને મારી નાખે છે અને ખુમે મારવા માંડે. આ સાંભળી બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું, બાઇ ખીરબલ આ તે કેવું અંધેર? શું મારા મેહેલની નીચેજ અને મારી નજર સામેજ આ લુપ્ત થાલી રહી છે?

ખીરબલે કહ્યું, “ખુદાવિંદ એ તો દીવા પાછળ અંધાર છે.” બાદશાહ બોલ્યો, હું હમણાંજ એનો બચાવ કરું છું. ખીરબલ બોલ્યો, ખુદાવિંદ, આપ નીચે જશો એટલામાં તો એ લુટારો નાહાસી જશે તેનું કેમ? એટલામાં ખીરબલે પેલાઓને કાંધક ઇશારત કરી એટલે તેઓ હસીને બાદશાહ ખીરબલને સલામ કરી હસતા હસતા ચાલતા થયા. બાદશાહે તેજ વેળા ખીરબલને પણ હસતો જોયો, એટલે તેનીજ આ યુક્તિ હશે એમ સમજી હસી પડ્યો, અને બંને જણ ત્યાંથી ઉડીને ચાલતા થયા.

કયા કારણે ડોલમેં હાલત પાણી?

બાદશાહને બપોરે પણ જમીખાઇને લગાર લેટી જવાની ટેવ હતી. તેમ એક દિવસે લેટી ઉઠી બાદશાહ સલામત ઝરખામાં આવી આશાએશ લેવા બેઠા હતા. લોકોની આવ જ તે વેળા વધારે હતી અને તેમાં જુદી જુદી જાતના તથા તરેહવાર ધંધાદારીઓ, કામદાર વગેરે દીક્કામાં આવતા હતા. તેઓમાં એક સુંદરી છુમ છુમ કરતી માથે પાણીનું એકું રાખી હાથમાં ડોલ લઇ આવતી જોવામાં આવી. ડોલમાનું પાણી લગાર ઓછું હોવાથી તે પાણી હાલતું અને દયકદયક થતું હતું. તે જોઇ બાદશાહ વિસ્મય

પામ્યો કે આ ડોલચીમાં પાણી હાલતું શા કારણથી હરો ? તેને વિચાર આપ્યો કે કદાચ આ સુંદરી તે લઈને ચાલે છે તેથી તો નહીં હાલતું હોય, એમ વિચાર આવતાં તેને એક લીટી સાંભળી આવી કે—

“કયા કારણુ ડોલમેં હાલત પાણી ?”

પછી થોડીવારે દરબાર ભરાઈ ત્યારે શાહ પોતે પણ તેમાં હાજર થયા. અને તે વેળા બધા જોઈને વિસ્મય પામ્યા કે તેમના મોહોમાં એ ને એજ ખોસ હતો કે, “કયા કારણુ ડોલમેં હાલત પાણી ?” તુરત વેળા તો કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહીં તેમ શાહ પણ કાંઈ તે બાબત બોલ્યા નહીં. અંતે દરબારનું કામ ખલાસ થયું અને બીજી ત્રીજી વાતો થવા માંડી ત્યારે વાત ઉપરની વાત નિકળતાં બાદશાહે બધાને અટકાવી કહ્યું કે, હું એક વાક્ય બોલા જાઉં તેનો અર્થ મને કરી બતાવો એમ કહી તે બોલ્યો.

“કયા કારણુ ડોલમેં હાલત પાણી ?”

અર્થાત્ ડોલમે પાણી હાલે છે તેનું શું કારણ ? બધા વિચારમાં પડી ગયા કે બાદશાહને શું જવાબ આપવો. થોડીકવાર બધા વિચારમાં પડ્યા કે બાદશાહને શું જવાબ આપવો અને કોઈએજ જવાબ નહીં આપ્યો અને બધા એક બીજાનાં મોહોડાં જોવા લાગ્યા, એટલે બધાની નજર ખીરબલ ઉપરજ ઠેડી ગઈ. બાદશાહે પણ જોયું કે આમાં કોઈ કાંઈ ઉકાળવાનું નથી પણ ખીરબલીઓજ કાંઈ તોડ કહાડશે. એટલે તેણે પણ તેના તરફજ નજર ફેંકી. તેમ જોઈને, ખીરબલીઓ ઉભો થયો, અને હાથબલ્લ કરી બોલ્યો, ખુદાવિંદ સાંભળો, એના અર્થનું એક કવિત કહું છું તે ઉપરથી તેનો ખાવાર્થ તમારા ધ્યાનમાં આવશે:—

કવિત :-

એક સમય જલ આનન ધરશે
નીકલી અબલા પ્રજડી રાની,
જાત સંક્રામ્યે ડોલ ભરત,
જલ એવતથી અંગીઆ મચકાની,

દેખ સભા છતીઆં ઉધરી,
કવિ સત કહે મનસા લલચ્યાની,
હાથ બિના પછિતાત રહોં,
યહ કારણુ ડોલમેં હાલત પાણી.

અર્થ તદ્દન સેહેલ છે. અને બાદશાહ તે સાંભળી આનંદ પામ્યો અને ખીરબલ માટે વાહવાહ પોકારી તેને બોલાવી, કહ્યું; આજ તને તારી આ ખુબી માટે જોટલું આપું તેટલું ઓછું છે. એમ કહી એક કીમતી શ્યાલ, અને મંડીલ મંગાવી તેને ભેટ આપ્યાં. તેજ વખતે એક બીજા કવિરાજનો કીડો સળવળી આવ્યો અને તેઓ ઉભા થઇ હાથ જોડી બોલ્યા, ખુદાવિંદ, મને પણ એક કવિતા સાંભરી આવી છે, માટે આપની રજા હોય તો બોલું. બાદશાહ તો સાહિત્યની મોજ અને એવીજ મોજશોખનો રસિલોજ હતો, એટલે તેને ખુશીથી બોલવા ફરમાવ્યું. તેમ જોઇ કવિરાજ બોલ્યા, પણ ખુદાવિંદ, માઈં બોલવું તદ્દન જુદુંજ છે; માઈં બોલવાનું ઇશ્વરની કુદરત ઉપર છે. બાદશાહે તેને છુટ આપી કે, ગમે તે હોય તેની ચિંતા નહી પણ બોલ, અને દરબાર ગળવ:-

કવિરાજ બોલ્યા-ત્યારે સાંભળો-

સવૈયા.

જામ દાંત ન થે તબ દૂધ દીઓ,
અબ દાંત દીએ કહા અત્ર ન દૈહે;
જલમે થલમે પક્ષી પશુ મે,
શુદ્ધ લેત સો તેરીબી લેંહે.
કાહે કો મોચ કરે મન મૂરખ;
સોચ કરે કુછ હાથ ન અંહે,
જાનકો દેત અજાનકો દેત,
જહાંન કો દેત સો તોકાબી દેહે.

અર્થ સમજવતાં કવિરાજ બોલ્યા:-“જ્યારે ~~મા~~ ન હતા ત્યારે માતાના

સ્તનમાં દૂધ મુક્યું અને દાંત આપ્યા ત્યારે શું અન્ન નહીં આપે? જલમાં સ્થલની પશુપક્ષીની જે ખખર લે છે તે તારી પણ લેશેજ, હે! મૂરખ તું શોક શા માટે કરે છે? શોક કરવાથી તારા હાથમાં કશું આવનારું નથી. તે વિદ્વાનને આપે છે અને અજ્ઞાનને પણ આપે છે, આખી દુનિયાને આપે છે, તે તને પણ આપશેજ.”

આ કવેત સાંભળી બાદશાહ ખુશ થયો અને તેને પણ ઇનામ આપી વિદાય કીધો.

ભાટનો દીકરો જન્મથીજ ભાટ! ભાટ બનાવવાની કિયાની ધામધુમ.

(એક બીજા ગ્રંથને આધારે)

એકવાર શાહની દરબારમાં તરેહવાર રસિક વાર્તાઓ ચાલી રહી હતી, તેવામાં કવિ ગંગે પોતાની બોલવાની કાંઈ વારી આવી તે હાથ કરી, પોતાનાં કવિતોથી આખી દરબારને હચમચાવી મુકી. તે દરમ્યાન તેણે એવી તકરાર લગાવી કે, ખુદાવિંદ, ભાટનો દીકરો જન્મથીજ ભાટ હોય છે, બાદશાહને વિસ્મય લાગ્યું, કે કશીપણ તાલીમ વગર ભાટપણું કેમ ચલાવી શકાય, એટલે તેણે ગંગને તાકીદ કરી કે એ બાબેનું પારખું કરી બતાવ. એ તકરાર દરમ્યાન ગંગની બેટીને ગર્ભ છે અને તેને પ્રસુતિ થવાની તૈયારી છે. કુળગે તે વાત કબુલ રાખી, અને જણાવ્યું કે મારી બેટીને પેટ અવતરતાં બાળકનું પારખું ખુશીથી કરી જોવું. બાદશાહે તે છોકરીને પોતાનીજ દીકરી ગણી પોતાના મેહેલમાંજ પ્રસુતિ કરવાની તૈયારી કરાવી અને કહ્યું કે જો પુત્ર અવતરશે તો આપણે ત્યાંજ રાખીશું, અને પુત્રી અવતરશે તો સુખરૂપ ઘરે પહોંચાડીશું. ઇશ્વરકૃપાથી ગંગની દીકરીને ત્યાં દીકરાનો જન્મ થયો. તેને પાળી પોષી મોટો કીધો. અને બ્યારે તે સાતેક વર્ષની ઉંમરનો

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠા એફ. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી પ્રીવિડોગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

થયો ત્યારે બાદશાહે ગંગને તેની કમ્બુલાત યાદ આપી. ગંગે તે ખુશીથી સ્વીકારી પશુ તે માટે આઠ દિવસની મહેતલ માંગી. એટલે બાદશાહે ખુશીથી તે આપી અને એક દિવસ નક્કી કરીધો. બાદશાહે ખીરબલને તાકીદ કરીધી કે બાદશાહી બાગમાં એ માટે મોટો મંડપ નંખાવો અને તે દિવસ જાહેર તહેવાર તરીકે પળાવવો. ખીરબલે તે સર્વ તૈયારીઓ કરી દીધી. આઠમે દિવસ થતાં સવારના રાજબાગમાં ધામધુમ ચાલી રહી, લોકો પશુ આ થનારી રચના જોવાને ઠરાવેલા વખતની આગળથી આવીને મંડપમાં ક્યાકચ કરવા લાગ્યા. એક બાળુએ જનાના માટે પરદાઓ બાંધી બેઠકની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી, જેમાં બાદશાહી જનાના ઉપરાંત શહેરમાંની મોટે ઘરની સ્ત્રીઓ તથા બીજી બાળુઓ હાજર થઈ હતી. શહેરના લોકો માટે એક તરફ ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. વચમાં રાખેલા ચોકમાં અઢાર ભાટોને લઈને કવિ ગંગ ખીરાબલો હતો. ગંગની પુત્રીનો જે સાત વર્ષનો બાળક હતો તેને લાવીને સામે બેસાડવામાં આવ્યો હતો. આ બાળક બાદશાહી જનાનામાં ઉછર્યો હતો તેથી તે બધી મુગલાઈ રીતભાત શીખ્યો હતો.

બાદશાહ અને દરબારીઓ આવી બેઠા પછી બાદશાહે ગંગને હોકમ કરીધો કે, ‘કવિરાજ ગંગ’ હવે તારી પરીક્ષા શરૂ કરી દે, ભાટનો પુત્ર ભાટ તે વાત ખરી કે ખોટી તેનું પારખું હવે પ્રત્યક્ષ થશે.

ગંગે જવાબ દીધો, આ છોકરાને હમારી ન્યાતીના કાંઈજ સંસ્કાર થયા નથી, માટે પ્રથમ અમે એને અમારી ન્યાતમાં લેવાના સંસ્કાર કરીએ તોજ સરસ્વતીદેવી પ્રસન્ન થઈ એની જીભે આવી બેસે. બાદશાહે તે કમ્બુલ કરી તેને તેમ કરવાની મંજૂરી આપી.

પછી ગંગે તે છોકરાને નહવાડી ધોવાડી કપાળે કંકુનો ચાંદલો કર્યો, અને પોતાની જાતના જેવો પોશાક આપ્યો હતો તે તેને પહેરાવ્યો. તે પછી તેને ચોખ્ખાજીથી ઘેરી લઈને બધા ભાટો સારા કવિતો લલકારવા માંડ્યા. મંગે પ્રથમ સૂર્ય તરફ જોઈ, હાથ જોડી નમસ્કાર કરી કહ્યું, “હે સૂર્યનારાયણ હમારા કુળની લાજ પતિત રાખજો.” થોડીવાર પછી કવિતો લલકારી બધા ચુપ થયા એટલે ગંગે બાદશાહને કહ્યું ખુદાવિંદ, સાંભળો—

સુનરે શાહ અકબર દિલ્હનકો,
 ચેહી હેત પ્રીત ક્રિયા બાટનકી;
 એક ચંચલ અંક બસેરે વશમે.
 દેખ ગર્ભમે લડકે પઢ્યનકી;
 પરનર પાસ રહે ન પરવસમે,
 દે ખુશખો જાત કલ્પનકી;
 કવિ ગંગ કહે ચેહી બાટકો જાઓ,
 અસલ સ્વરૂપ જાત મન્યનકી.

આમ લલકારતાંની સાથે ગંગે પોતાના વંશની ધ્વજ છટાથી તે ઓકરાને માથે ફેરવી અને તેનો હાથ પકડી બાદશાહ આગળ લઈ જઈ કહ્યું, “બોલ બેટા તારી ઇચ્છામાં આવે તે.” એમ કહેતાની સાથે તેના ગળામાં માળા પેહરાવી દીધી.

તેજ વખતે પેલા સાત વર્ષના બાટ પુત્રની જીભે સરસ્વતીએ વાસ કરીયો એટલે ખોંખારો કરી તેણે બોલવા માંડ્યું, અને તે એવી સરસ છટાથી કે બધી સભા ગાજી ઉઠી:-

અકબરશાહ બાદશાહ હુમાયુ કે નંદન,
 બાટકે રંગબુ એક ચોરાસા એક ચોરાસા;
 દો જંજર દે, દો ખંજરદે. એક ચાંદીકા એક સોનેકા.
 દો ખેલ દે, એક તીસકા એક બીસકા,
 દો ઘોડા દે, એક કચ્છકા એક ભુજકા,
 દો ઉંટા દે, એક લાહોરકા એક મુલતાનકા,
 દો હાથી દે, એક સંગલકા એક દીપકા,
 દો મુરજે દે, વો બોલે રાત મુજરકા,
 દો પોપટ દે, વો લેવે નામ કીરતારકા,
 દો કુત્તે દે, વો છોટે છોટે કાનકા,
 દો બાટણી દે, જેસા કુલ ગુલાબકા,

તમારી જીંદગીનો વીમા ઉતરાવવાને
તમે રખે ચુકતા!!

જે કંપનીમાં

બધા વીમા ઉતરાવનાર નફામાં ભાગીદાર છે.
પોલીસીની શરતો સરળ હોવાથી પોલીસી રદ થતી નથી.
હપતા ભરવામાં સર્વ પ્રકારની સગવડતા મળે છે.

ગેરન્ટીડ બોનસવાળી પોલીસી.

હંમેશના અશકતને આપવામાં આવતા લાભ.
સંયુક્ત ભાગીદારીવાળી વીમાની પોલીસીથી વેપારી જનતાને
અમુલ્ય લાભ.

કોમ્પ્રીહેન્સીવ પોલીસીમાં રૂ. ૧૦૦૦ ને બદલે રૂ. ૩૬૬૬
મળે છે.

લાગવગવાળા અને બાહોશ એજન્ટો માટે આકર્ષક શરતો.

વધુ વિગત માટે લખો:—

**ધી આર્યન મ્યુચ્યુઅલ
લાઈફ એસ્યુરન્સ સોસાઈટી લિમીટેડ.**

૪૫-૪૭, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ—મુબમ.

દો ગૌવા દે, ગોવાલણુ ગોવાલ લાલકા,
દો બેસાં દે, હાંકનવાળા સાથકા,
દો કુનખી દે, વો ખેડે ગારા ભાતકા,
દો પલંગ દે, છતર આછા સંગાતકા,
દો ગોળી દે, કામ કરે ઘર સમાલકા,
ઝાટક ઝુટક પલંગ ખીછાવે સોવે લડકા ભાટકા.

આ કવિત સાંભળી આખી દરબારના મોહમાંથી વાહ, વાહના પોકારો નિકળી પડ્યા, અને બાદશાહ પણ બહુજ ખુશ થયો. તેણે પોતાનાં ગળામાં પેહેરેલો હાર કહાડીને તે ભાટ પુત્રને પેહરાવી દીધો. એ તરફથી તે પોટા ઉપર શાળ, સેલા અને સોનાની અશરશીઓનો જાણે વરસાદ વરસી રહ્યો. જનાનામાંથી પણ સોનાના દાગીનાઓ આવી પડ્યા, અને હાજર રહેલી પ્રજા તરફથી રૂપા નાણું તો એટલું આવી પડ્યું કે તેના ભારથી ખેડેલા ભાટોનાં શરીર દુખવા લાગ્યાં. માત્ર પાંચ દશ મીનીટના અરસામાં લાખોની કીમ્મતનો સરપાવ તેમની આગળ જમા થઈ ગયો. ન્યારે આ બધી ગરબડ સરખડ ખલાસ થઈ રહી ત્યારે, બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું, “ખીરબલ ગંગનું, કહેવું સાચું છે, ભાટનો દીકરો માના પેટથીજ ભાટ જન્મે છે.”

ખીરબલે ગંભીર દેખાવે કહ્યું, “પુદ્ગલિંદ એમાં જરાએ જુદું નથી.” આમ કહી ખીરબલે, પોતે ઓઢેલી શાલ ગંગને ઓઢાવી માનથી તેને પોતાની પાસે બેસાડ્યો,

આ સમજી પલાસ થતાં દરેક જણુ વાહવાહ બોલતા દરબાર છોડી ગયા. બાદશાહ પણ તે દિવસથી ગંગ ઉપર બહુ પ્રસન્ન થઈ ગયો અને તેની પુત્રીના પુત્રને વારંવાર પોતાની પાસે બોલાવી તેની મધુરી વાણી સાંભળી તેને ઈનામો આપતો રહ્યો હતો.

પાડેસ્વાર પણ અસ્વારમાં !

ખીરબલની હાજર જવાબી જોઈ અને તેથી તેને પુદ્ગલિંદ તરફનું માનપાન પામતો જણી આખી દરબાર તો તેના ઉપર બળતી પણ અંદર-

ખાનેથી બાદશાહનો જનાનો કે જનાનાના કરતા કારવતાઓ પણ તેના ઉપર બાદશાહની શીદાગીરી જોઈ અભિત્રી રાખતા, અને હંમેશાં કાંઈ ને કાંઈ ન ઉકેલી શકાય તેવા સવાલો ઉભા કરી તેના ખુલાસા તેના પામે મેળવવા ચાહતા. તેમાં તેઓ એમજ માનતા કે હમારા આ સવાલથી ખીરખલ ગુંચવાશે અને તેનો જવાબ ઈશ્ક શકશે નહીં, એટલે બાદશાહની ઈતરજી થશે અને ખીરખલની ડોક નીચી પડશે. પણ જેનું નામ ખીરખલ, તે કાંઈ કાચો પોચો હોતો કે? તે સામે જવાબ એવો શોધી કઢાડતો કે, પુછનાર પોતેજ ગધેડો બનતો અને બનીને મુગો રહેતો. બધાઓ તરેહવાર સવાલો કરી તેના જવાબો લઈને ચાક્યા ત્યારે જનાનાના વડા હીજડાએ લાગ જોઈ બાદશાહને અરજ કરી કે, મારે એક બે સવાલ ખીરખલને પુછી તેના તેની પાસે જવાબ મેળવવા છે તે જો આપ નામવર રમ આપો તો કહું.

બાદશાહે ચકિત થઈને પુછ્યું, કયા સવાલ તેં શોધી કઢાડ્યા છે?

હીજડો બોલ્યો, ખુદાવિંદ, એક સવાલ તો એ કે, પૃથ્વિનું મધ્યખિંદુ કયાં છે? અને બીજો સવાલ એ છે કે, દુનિયામાં પુરૂષો વધારે છે કે સ્ત્રીઓ વધારે છે? હીજડો બોલ્યો, જનાબ આ સવાલ એવા છે કે, ખીરખલ જેવો મહાન વિદ્વાન પણ ગુચવાડામાં પડશે.

બાદશાહે હાનીને જવાબ દીધો, ઠીક, હું એ બંને સવાલો તેને પુછીશ. બાદશાહ હસ્યો એટલા માટે કે, સવાલ દેખીતા ગુંચવાડા ભરેલા હતા, પણ તે સમજતો હતો કે ખીરખલ સરખા વિદ્વાન આગળ તે સવાલ કાંઈ વિસાતમાં નથી.

એક દિવસે દરબાર ભરાઈ હતી, ત્યાં લાગ જોઈ બાદશાહે ખીરખલને સવાલ કીધો કે, ખીરખલ, પૃથ્વિનું મધ્ય કયાં છે?

ખીરખલ સમજી ગયો કે આ સવાલ રાજનો પોતાનો નહીં પણ કોઈએ સચવેલો હોવો જોઈએ, અને તે કશાં કારણસર નહીં પણ મને ગુંચવણમાં નાખવાના કારણસરજ હોવો જોઈએ. એટલે તેણે પુછનાર ગધેડોજ અને એવી ઠાવકાઈથી સવાલનો જવાબ આપ્યો. પોતાની જમા-

એથી તે તુરત ઉઠી ઉભો થયો. દરબારના મધ્યભાગમાં જમ કહ્યું, ખાવિંદ, આ જગા પૃથ્વિનું મધ્ય ભાગ છે. બાદશાહે પુછ્યું, ખીરબલ, એ વાતની ખાતરી શી ? ખીરબલે ઠાવકાષ્ઠથી જવાબ આપ્યો, ખુદાવિંદ, જોઇએ તો આપ માપી જુઓ, આપ જેવા મહાન શહેનશાહનું આ પાયતખ્ત શેહેર, કે જ્યાં બધા દેશદેશના વેપારીઓ પોતાના દેશનો માલ ખપાવવા સેંકડો નહી પણ હજારો ગાઉ ઉપરથી આવે છે તે નહી તો બીજો કયો ભાગ પૃથ્વિનો મધ્ય ભાગ હોય ?

ખીરબલની આ ચતુરાઈ જોઇ બાદશાહ આનંદ પામ્યો અને દરબારીઓ પણ ચક્રિત થયા.

દરબાર ખલાસ થયા પછી બાદશાહ મેહલમાં ગયો. તે વખતે તે ખીરબલને જોડે લેતો ગયો. ત્યાં જનાનખાનાનો વડો પણ હાજર હતો. તેની હાજરીનો લાભ લઈ, જરાવાર અહીંતહીંની વાતો કરી બાદશાહે ખીરબલને પુછ્યું, ખીરબલ આખી દુનિયામાં પુરૂષો વધારે હશે કે સ્ત્રીઓ ? બાદશાહ પેલા જનાનાના વડા સામે જોઇ હસ્યો. ખીરબલ પામી ગયો કે, આ સવાલ એજ બાઈ સાહેબે કાઢાડેલો હોવો જોઇએ. એટલે ઠાવકું મોઢાડું કરી બોલ્યો, જહાંપનાહ, આ સવાલનો જવાબ લગાર અધરો છે, કારણ કે એમાં એક વાતનો નિર્ણય થવો જરૂરી છે. હીજડાઓને સ્ત્રીમાં ગણવા કે પુરૂષમાં ગણવા એ મોટો વાંધો છે. નથી તેઓ પુરૂષની ગણતરીમાં કે નથી તેઓ સ્ત્રીની ગણતરીમાં, માટે આખી દુનિયાની હીજડાઓની સંખ્યા જો આપ ગણી આપો તો પછી મારો જવાબ હું આપું.

બાદશાહે, આ સાંભળી ઉત્તર આપ્યો, ખીરબલ, એ ગણતરી થાય તેવી નથી.

ખીરબલે કહ્યું, ત્યારે જનાબ આપનો જવાબ હું શી રીતે આપી શકું ?

બાદશાહે ખુશી થઇ તેને જવાબી રજા આપી. અને પેલા જનાનાના વડાપણુ પોતાને કામે વળગ્યા.

હૈયાક્રુટા માટે ફાનસ-આંધળા માટે નહીં !

એક દિવસે બાદશાહ અને ખીરખલ, વેષ બદલીને રાતની વખતે નગર-અર્થાં જેવા ફરતા હતા. તેઓ ફરતા ફરતા થોડે દૂર નીકળી ગયા એટલામાં એક આંધળો માણસ ખભા ઉપર પાણીનો ઘડો અને હાથમાં ફાનસ લઈને આવતો તેમને સામે મળ્યો. આંધળાઓ, આંધળા છતાં ચોક્કસ હોય છે અને રસ્તો જૂલતા નથી એ વાત બાદશાહને ખબર હતી, છતાં તેના હાથમાં તે ફાનસ જોઈને બાદશાહ આશ્ચર્ય પામ્યો, એટલે તેણે ખીરખલને કહ્યું, ખીરખલ એને પુછ કે એ ફાનસ લઈને શા માટે આવે છે ?

પેલા આંધળો નજીક આવ્યો એટલે ખીરખલે તેને પુછ્યું, અરે ભાઈ, તું આ વખતે હાથમાં ફાનસ લઈને નીકળ્યો છે તેનું કારણ શું ? તને તો રાત અને દિવસ, સાંજ અને સવાર, અંધારું અને અજવાળું એ બધું સરખાનું છે, ત્યારે ફાનસ લઈને ફરવાથી તને શું ફાયદો થાય છે ?

પેલા આંધળાએ પુછનાર કોઈ સાધારણ માણસ હોય તેમ લગાર તાણમાંજ જવાબ આપ્યો, અરે નાદાન, આ ફાનસ કાંઈ આંખોના આંધળા માટે નથી, પણ હૈયાક્રુટા આંધળાઓ માટે છે. આ અંધારી રાતના પાણીનો ઘડો લઈને હું આવું છું તે તમારા જેવા આંધળાને ન દેખાય કે આંખનો આંધળો ઘડો લઈને આવે છે, તો તમે મને ધક્કો મારી ચાલ્યા જાઓ અને તેથી મારો ઘડો પડી જાય, એટલુંજ નહીં પણ કદાચ હું પણ પડી જઈ, પણ જો મારા હાથમાં ફાનસ હોય તો તમને જણાય કે આંધળો આવે છે તેથી તમે મારાથી થોડા ખસીને ચાલ્યા જાઓ.

આંધળાની આ ચતુરાઈની વાત સાંભળી બાદશાહ બહુ ખુશી થયો અને તેને કંઈ ધનિષ્ઠ આપવાની ખુશી બતાવી. ખીરખલે તે સ્વીકારી. એટલે બાદશાહ તેને પાંચ મોહોરો આપવા માંડી. આંધળાએ તે લેવા ના પાડી કે હું કાંઈ બિલ્લુક નથી કે કોઈનું દાન લેવું.

પુછપરછ કરતાં માલમ પડ્યું કે તે જાતે રજપુત હતો અને બાદશાહના લશ્કરમાં નોકરી હતો; પણ વૃદ્ધાવસ્થા થતાં તેણે તે નોકરી છોડી દીધી

“ક્યું રે ખીરબલ કેસા સેખ?”—“બાદશાહ સલામત જંગલમેકા જેસા દેવ!” ૧૭૩

અને આવી ગરીબાઈમાં યુજરાન કરે છે. તેનો એક પુત્ર લડાઈમાં માર્યો ગયો અને એક નાનો પૌત્ર છે તે મોટો થશે એટલે બાદશાહની નોકરીમાં જોડાશે.

બાદશાહને તેની દયા આવી, અને તેણે તેનું નામદામ પુછી લઈ તેને પેન્શન બાંધી આપ્યું કે તે બાપડો સુખમાં દિવસ યુજરે.

“ક્યું રે ખીરબલ કેસા સેખ?”—“બાદશાહ સલામત જંગલમેકા જેસા દેવ!”

એક દિવસે બાદશાહે ખીરબલને બનાવવાનો તાગડો કીધો, તે એવો કે તેની યાદ દેવાડતાં બાપડો ખીરબલ ઝંખવાણો પડી નીચું જોઈ રહે. ખીરબલીઓ કાંઈ ખાંડયો જાય તેવો નહતો. બાદશાહે એક કારિગર સુતાર પાસે એક છટકું તૈયાર કરાવ્યું પણ સાદી આંખે તેનો દેખાવ છટકાં જેવો લાગે નહીં; તેમ વળી બે હાથ વગર તે પાછું ઉઘડી પણ નહીં શકે એવી યુક્તિ તેમાં કરેલી હતી. તે છટકું બાદશાહે પોતાનાં ખાનગી દીવાનખાનામાં ગોઠવી મુક્યું. એક દિવસે કાશ્મીરથી કેટલાંક ઉત્તમ સેબકલો (સફરચંદ) આવ્યાં, તેમાંથી એક ઉત્તમ સેબકળ લઈ તે છટકાની ઉપર ગોઠવી દીધું. થોડીવારમાં ખીરબલનો ત્યાં આવવાનો વખત થયો, એટલે બાદશાહ કાંઈ બાહાનુ કાઢાડી ખીજ આરડામાં ગયો, અને ખીરબલીઓ પેલાં સેબકળને કાંઈ કરે છે કે નહીં તે અંદરથી છુપાઈને જોતો ઉભો. ખીરબલીઆનો કીચ ચવડયો, તેની નજર તે સેબકળ ઉપર પડી, એટલે તેણે તે જેવા માટે છટકાં ઉપરથી ઉપાડવા માંડ્યું, તો કરેલી યુક્તિથી ખીરબલનો હાથ છટકાંમાં સપડાઈ ગયો. બાદશાહ આ મામલો જોતાં જ અંદરથી બાહર આવ્યો, અને ખીરબલ છટકાંમાં સપડાયેલો પોતાનો હાથ કેમ છુટો કરવો તેનો વિચાર કરતો હતો, તેને ચિડવવા અર્થે બોલ્યો, “વાહવાહ ખીરબલ, શાખાશ, આ તો ઠીક ક્યું!”

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠાં એફ. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.
પાવરી બીલ્ડીંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

ખીરખલનો હાથ છટકામાં સપડાયથી એટલી કળ લાગતી હતી કે તેનાથી તુરત વેળા કશો જવાબ આપી શકાયો નહી. તેમ જોઈ બાદશાહે તેને વધુ ખીજવવા કહ્યું, “ખીરખલ મારે ત્યાંથી દરરોજ નાની મોટી ચીજો ખોવાઈ જતી હતી પણ તે ચોર પકડાતો નહતો, અને તે જાણુવા માટેજ આ છટકું મેં ગોઠવ્યું હતું, તેમાં તું સપડાયો છે. ખેર, બનવા કાળ હતું તે બન્યું, પણ હવે મારી ખાત્રી થઈ ચુકી છે અને તને હું છોડાવું છું પણ એવું કામ ફરીવાર નહી કરીશ હો.” ખીરખલને તો ચોરની ઉપમા મળ્યાથી તે બહુ ઝંખવાણો પડી ગયો.

બાદશાહે હસીને ખીરખલનો હાથ છટકામાંથી છોડાવ્યો અને તેમ જોઈ ખીરખલ બોલ્યો, ખુદાવિંદ આ ઉત્તમ સેબકુન જોઈ તે તપાસવાની મને ઇચ્છા થઈ તેથી હું તેને હાથ લગાડવા ગયો તો મારો હાથ સપડાઈ ગયો. હુ—”

“બસ, બસ, ખીરખલ” બાદશાહ વધુ પાકવવા બોલ્યો, “હવે તું ઝાઝી સરકારી ના કર, હવે એ વાત સાંભળવાની મારે જરૂર નથી.”

ખીરખલને બહુ ખેજલત લાગી તેથી તે ઉડીને ચાલતો થયો.

ખીજે દિવસથી ખીરખલ બ્યારે દરબારમાં આવે ત્યારે ખીરખલનું પાકવવા બાદશાહ બોલતો, “કયુ રે ખીરખલ કેસા સેય ?” આ સાંભળી ખીરખલ બાપડો નીચું જોઈ રહેતો. આ પછી બ્યારે પણ લાગ ફાવે ત્યારે બાદશાહ, “ખીરખલ કેસા સેય” એમ બોલી તેને નીચે જોવાડતો. ખીરખલે જોયું કે, આ તો બાદશાહને રોજનું હડખું લાગી ગયું છે માટે કેમે કરીને એની એ ખોડ ભુલાવવી જોઈએ. એ દિવસ પછીથી બાદશાહ બ્યારે પણ શિકારે જાય ત્યારે ખીરખલ જે તેના જોડે હંમેશ જનારો તે અખાડા કરી જાય, છતાં તેની પાછળ જઈને છુપી ખાતમી રાખતો. વળી પોતાની ચુકિતની બધી ચીજો પણ સાથે લેતો જતો.

એક દિવસે બાદશાહ જંગલમાં શિકારે ગયો. અને તે કાંઈને પણ સાથે લીધા વગર દુર નીકળી ગયો. ખીરખલ પણ છુપો છુપો તેની પાછળ લાગેલો હતો. તેણે વિચાર્યું કે, બાદશાહ પાછો ફરતાં ભુલો પડી રસ્તાની

‘કયું’ રે ખીરબલ કેસા સેખ?”—“આદશાહ સલામત જંગલમેંકા જેસા દેવ !” ૧૭૫

શોધમાં નીકળ્યા વગર રહેશે નહીં. એટલે તે તકનો લાભ લેવાનો તેણે ઠરાવ કીધો, જે જોયું કે, આદશાહ આ રસ્તેજ પાછો ફરશે, એટલે ઘોડાને એક આળુએ બાંધી, પોતાનો ચાલુ પોશાક ઉતારી તેની જગાએ પોતાની સાથે રાખેલો વિચિત્ર પેશાક પહેરી લીધો. તે વેષ તો એંગ હતો કે સામા માણસને તેનો દેખાવ દેવ જેવો લાગે, અને જોનારને નરે જૂતપિશાચ જેવો લાગે અને હાંબજ ગગડી જાય.

ઘોડીવારમાં આદશાહ ત્યાં આવી લાગ્યો. ખીરબલ પેલા વેષમાં તે તરફ રસ્તો રોકીને ઉભો હતો. આદશાહ જો કે શૂરો નગ હતો; છતાં તેને જોઈને હાથ અ-કચે. ખીરબલે કઠોર અવાજે તેને ઘોડેથી ઉતરવા હુકમ કીધો. આદશાહે સ્મત રાખી તેમ કરવા ના પાડી. પણ પેલા જૂતે દંડરાવી નાખનારા આ જોઈ કાંવાર તાકીદ કરી અને હાથમાંની જાડી ડાંગ ઉપાડી, એટલે આદશાહની ગાંઠ ગાબરી બની અને નીચે ઉતર્યો આદશાહ તો આટલો વખત ગુપચુપ ઉભો હતો, પણ હવે બોલ્યો, ‘હે મોટા દેવ તમે કોણ છો ?

દેવરૂપી ખીરબલ બોખરો ઘાંટો કઢાડી બોલ્યો, “અરે માનવી, તું આ મારા જંગલમાં શું ધરણે આવ્યો ? તને શું ખબર નથી કે આ જંગલમાં મારી દહ છે?”

આદશાહ બોલ્યો, “હે દેવ, આ જંગલ મારી સસ્તનત છે અને તેથી હું ત્યાં શિકાર કરવા આવ્યો હતો.”

“પણ આ હદ મારી છે” દેવરૂપી ખીરબલ બોલ્યો, “અને એ હદમાં પગ મુકવાની જરૂર નહીં, બાઈ હું તો તને મારી નાખીશ, તું આદશાહ હોય તો શું ચલું ? તારે ધરનો તું આદશાહ છે.”

આદશાહે નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો, “હે દેવ હું તારી ક્ષમા માંગું છું, ખીજી વખત હું તારી હદમાં ફરી આવીશ નહીં.”

દેવરૂપી ખીરબલે જવાબ આપ્યો, મને ખરેજ દયા લાગે છે, તું ન્યાયી અને શૂરો આદશાહ છે તેથીજ હું તુને ક્ષમા તો કરીશ, પણ તને મારા તરફથી શિક્ષા તો મળવી જોઈએ માટે અહીંથી ત્યાં દશ વખત દોડતાં દોડતાં

ફર વરસની પુરાણી

મલખારીજ સુખડની દુકાન.

જરથોસ્તીઓની ફરજ

સુખડ ખરીદવામાં બેઢરકાર રહો તો ધર્મના નામ
હેઠળ ખરચેલા પૈસા કામનાજ શું ?

—માટે—

એવા ખાત્રીભર્યા ઠેકાણેથી ખરીદો કે તમારા
ખરચેલા પૈસા કારગત લાગે.

કાવસજી જમાસજી
અરજાણી

ની ઘોળીતળાવ, નવા આતશખહેરામની પાસે,
સીરીરામ બીલ્ડીંગમાં આવેલી દુકાન જ્યાં
આવવાની તકલીફ લેશો તો—

ખાત્રીપુર્વક મલખારીજ સુખડ

માચી, પેરીઆ, સલી, ગાંઠ, તાછો, લોખાન, અગર
ને મહાવરધી અગરનાં આંગલીયાં, નવસારીની કસ્તી-
ઓ, નારાં, નાની મોટી અવસ્તા વિગેરે વિગેરે મળશે.

તું બોલ કે “ જંગલકા જેસા દેવ, જંગલકા જેસા દેવ ” તો હું તને જવા દઈશ.

બાદશાહે ન છુટકે તેમ કીધું. તેમ જોઇ ખીરખલે જરા મહેનતે હસ્તું દાખી રાખી બાદશાહને જવા રજા આપી. બાદશાહ ઘોડે બેસી ચાલતો થયો, અને તેની પાછળ ખીરખલ પણ વિચિત્ર પોશાક ઉતારી પોતાનો પોશાક પહેરી લઈ ચાલતો થયો.

ખીજે દિવસે દરબાર ભરાઇ તેમાં ખીરખલ પણ હાજર થયો. બાદશાહ તો જાણે કાંઈ બન્યુંજ નહીં હોય તેમ ખીરખલને ચીડવવા બોલ્યો, “ ખીરખલ કેસા સેખ ? ”

ખીરખલે હસીને જવાબ દીધો, ‘ ખુદાવિંદ, જંગલકા જેસા દેવ. ’

આ સાંભળતાંજ બાદશાહનો ચેહરો ફિકો પડી ગયો. ખીરખલને પુછ્યું, “ ખીરખલ, જંગલમાંની વાત તેં કેમ જાણી ? ”

ખીરખલે કહ્યું, ખુદાવિંદ રાત્રે મને સ્વપ્નમાં સમજ પડી.

બાદશાહ ચોંક્યો, અને ફરીને ખીરખલને કહ્યું હવે હું તને સેખની બાદ કદી નહીં આપું અને તું આ જંગલની વાત કોઇને કહીશ નહીં.

ખુદાવિંદ, જ્યાં સુધી તમારી ચુપકીદી ત્યાં સુધી મારી ચુપકીદીજ છે.

આ બનાવ પછી બાદશાહે કોઇ દિવસે સેખની વાત કરીજ નહીં.

લાડ અને કપુર.

દિલ્લી દરબારમાં જે ગવૈયાઓનું મંડળ બેશું થવા પામ્યું હતું તેમાં લાડ અને કપુર નામના બે ઉસ્તાદો પણ હતા, અને તેઓ શાહના માનીતા હતા. છતાં બાદશાહનો સ્વભાવ એવો હતો કે, કોઇ કોઇ વાર જોતજોતામાં ખૂબે તેવો માનીતો હોય તે પણ તેની ઇતરાજમાં આવી પડતો. તેમજ એકવાર આ બંને ગવૈયાઓ શાહની કાંઇક ઇતરાજમાં આવી પડેલા, પણ જો તેઓએ

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠાં એફ. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડોંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ.

સમયસચકતા વાપરી તુરતાતુરત બાદશાહની માશી માગી લીધી હોત તો વાત વધતે નહીં, પણ તેઓ તો સમજ્યા કે આપણે બાદશાહના માનીતા છીએ એટલે બાદશાહ આપણને કાંઈ સજા કરશે નહીં, એટલે માશી માંગવાને બદલે સામા હસી પડ્યા. બાદશાહે તો તેમનું આ વર્તન જોઈ મનમાં માહું લીધું અને કોધે ભરાઈ બંનેને તાકીદ ફરમાવી કે બંને જણ અહીંથી ચાલ્યા જાઓ અને મારા રાજ્યમાં રહેશો નહીં. તેઓ તો સમજ્યા કે બાદશાહ તો ગુસ્સે થયો છે એટલે તુરત દરબારમાંથી ઉઠીને ચાલતા થયા ; છતાં દિલ્લી છોડી ક્યાંય જવાનું તેમને મન નહીં થયું એટલે છાનામાના પડી રહી, સાંજ સવાર તેઓ છુપ્યા છુપ્યા શહેરમાં ફરવા નીકળતા. એ પ્રમાણે તેઓએ છ મહીના કહાડી નાખ્યા. એક દિવસે એમ ફરતા હતા તેવામાં બાદશાહની નજર તેમના ઉપર પડી. બાદશાહે તેમને જોતાં જોડો તેમના તરફ ફેરવ્યો. તેને પોતાની તરફ આવતો જોઈ તેઓ ઝટ એક ઊંચા ઝાડ ઉપર ચઢી બેઠા. બાદશાહે ત્યાં આવી કરડાડામાં જ પુછ્યું, “ કેમ મેં તમોને મારા રાજ્યમાં રહેવા ના કહ્યા છતાં તમે અહીં કેમ પડી રહ્યા છો ? ”

કપુરે જવાબ આપ્યો, ખુદાવિંદ, અમે તો આપની આજ્ઞા પાળવા માટે અહીંથી ગયા હતા, પણ જ્યાં ગયા ત્યાં બધેજ આપનું રાજ્ય જણાયું, એટલે ક્યાં જવું તેનો વિચાર કરતા કરતા પાછા દિલ્લીમાં આવી લાગ્યા. આખરે ક્યાંય પણ ઠેર પડવાની જગ્યા નહીં મળી ત્યારે હવે આખરે આકાશમાં જઈ રહેવાનો વિચાર કર્યો અને તેથી આ ઝાડને રસ્તે આકાશ ઉપર જવાનું ઠીક લાગ્યું તેથી પેહેલી મુસાફરી અહીંથી શરૂ કરી છે.

આ જવાબ સાંભળી બાદશાહ હસ્યો અને તેમને નીચે ઉતરવાનો હોકમ કરીધો. બાદશાહના હોકમ પ્રમાણે તેઓ નીચે ઉતરી પડ્યા અને લાગલીજ તેઓએ પોતાના થયલા અપરાધની ક્ષમા માંગી લીધી, એટલે બાદશાહે તેમને માશી આપી પાછા દરબારમાં આવતા જતા રહેવાની આજ્ઞા કરી. એટલે વિદ્ર વિદી ગયું.

વટલું કોણ ? ખીરબલ કે મુસલમાન દરબારીઓ ? ૧૭૯

વટલું કોણ ? ખીરબલ કે મુસલમાન દરબારીઓ ?

અકબર સરખા મહાન મુસલમાની રાજ્યકર્તાની દિવાનગીરી ઉપર એક હિન્દુ હોય, અને તે પણ વળી આટલી નામના મેળવે એ બેશક આખી દરબારથી સાંખી કે જોઈ શકાતું ન હતું, તો જો કે બાદશાહ પોતે તો સારી પેઠે સમજતો હતો કે, તેની જગ્યા પુરે એવો કોઈ લાયક માણસ તમામ મુસલમાન દરબારીઓમાં કોઈ જણાતો નહીં હતો; જો તેવો કોઈ મળી આવે તો બાદશાહની પણ ખાટીમીટી મરજી ખરી કે, ખીરબલને એકદમ હાંકી નહીં કઢાડતાં કોઈ ખીજ ઓઢા ઉપર નીમી પેલાને દિવાનગીરી આપે. પણ ચોતરફ નજર કરતાં તેની જગ્યા પુરે તેવો કોઈપણ દરબારી ધ્યાનમાં આવ્યોજ નહીં. તેમ જોઈને તમામ દરબાર ખીરબલીઆ ઉપર નારાજ હતી, એટલુંજ નહીં પણ જેમ અને તેમ ખરી ખોટી ફરિયાદો પણ તેના માટે તેમના તરફથી બાદશાહના કાન ઉપર લાવવામાં આવતી. અલબત્ત જો કોઈ કાચોપોચો રાજકર્તા હોત તો ખીરબલજી કચે ફહાડના ઉચાળા ભરી ગયા હોત, પણ અહીં તો અકબર સરખા શુદ્ધ અને હિન્મતવાન બાદશાહની કુમક હતી, અને વળી તે ઉપરાંત તે પોતે પણ કાચોપોચો ન હતો એટલે, ગમે તેમ કરીને શુદ્ધ ભાવના અને શુદ્ધબુદ્ધિથી ખીરબલ પોતાનું કામ ઉકેલ્યો જતો એટલે તેને ડરવાનું કશુંજ કારણ ન હતું. ખીરબલ એ સધળાઓની મરજી અને હેતુ જાણી ગયો હતો, એટલે વળી બહુજ સંભાળથી કામ લેતો રહેતો હતો. છતાં ચાલુ ને ચાલુ ફરિયાદો થતી રહેવાથી બાદશાહ કંટાળી ગયો હતો; અને જાણી ગયો હતો કે, ખીરબલ દિવાન છે તો મુસલમાન લોકો કંટાળો આપે છે, અને જો તેને કહાડી મુસલમાનને તે ઓઢા ઉપર લાવું છું તો તેનામાં મીઠું ન હોવાથી પ્રજા સામી દુઃખી થાય; માટે જો ખીરબલને વટલાવીને મુસલમાન બનાવી દીધો હોય તો પછી બધી ખટરાગ મટી જાય. આથી ખીરબલ બ્યારે પણ મેહેલમાં કામ ઉપરથી પરવારી ઘરે જવા નીકળતો ત્યારે બાદશાહ હંમેશાં તેને પોતાને ત્યાં જમવા બોલાવતો; પણ જેનું નામ ખીરબલ, તે જેમ કાચોપોચો ન હતો તેમ તેના પાસે રાજને દેવાના જવાબ પણ તૈયારજ હતા, એટલે હંમેશ બાદશાહને તે ઉડાવ્યો જતો. ઘણા દિવસ

એમ પસાર થયા છતાં, ખીરખલીઓ તો ફાંદામાં આવેજ નહી. પણ ઇશ્વરની ગતિ બળવાન છે એટલે એક દિવસે વિચિત્ર ખેલ બજવાયો. ખીરખલ એક દિવસે મેહેલમાં ખુબ ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં પોતાનું કામ આટોપતો હતો તેવામાં બાદશાહે તેને ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાંજ આવતી કાલે પોતાને ત્યાં જમવા આવવાનું નોતરું દીધું, અને કમ્પ્લીમેન્ટે ઘેરાયલા ખીરખલે બેધ્યાન-પણે તે નોતરું સ્વીકારી લીધું. બાદશાહ આ સાંભળી ખુશ થયો. તેની ખાતરી હતી કે ખીરખલે જેની હા પાડી તે ના થનાર નથી, એનો મોઢાંનો એક બોલ તે વચન જેવો હતો અને તે વચનનો ભંગ કદી કરતો નહી. આ તરફ બાદશાહે ખુશીમાં આવી જઈ, કાજી, ફોટવાલ, મુફતી વગેરે મોટા મોટા અધિકારીઓને પણ તેણે ખીરખલનું વચન કહી સંભળાવી વધામણી આપી અને બંધાને સામટા જમવા બોલાવ્યા. ખીરખલના હાથ હેઠળના હિન્દુ કામદારોએ આ વાત સાંભળી ત્યારે એતો તે જાણી અન્યથ થયા, અને આવતી કાલે તે વટલીને મુસલમાન થશે તેમ જાણી તેઓ ચિંતામાં પડ્યા. ખીરખલ પણ કામમાંથી નવરો પડ્યો ત્યારે આ બાબતનો ગંભીર વિચાર કરવા લાગ્યો, અને વિમાસણમાં પડ્યો કે, મારાથી કામની મુઝવણીમાં ને મુઝવણીમાં આ શું કાચું કપાઈ ગયું? તેને તરેહવાર વિચારો આવવા લાગ્યા, પણ કરે શું? એક વાર હા કહી તેની ના કેમ થઈ શકે? અંતે કામ કરીને તે ગુપચુપ ઘેર આવ્યો. ત્યાં પણ તેને કાંઈ સુઝ પડે નહી. રાત્રે જમવાનું પણ બાબતું નહી અને જૂખ્યો સુઈ ગયો. પણ તેને ઉંઘ પણ આવી નહી. સવારે આકુળબ્યાકુળ થતો ઉઠ્યો, તો તેને કાંઈ સુઝજ પડે નહી. આણી તરફ બાદશાહના મેહેલમાં તો જમવાની દોડાદોડી ચાલી રહી. બધા મુસલમાન અમીર ઉમરાવો આવી લાગ્યા અને સૌ કોઈ પોતપોતાની જગાએ ગોઠવાઈ ગયા. ખીરખલીઓ ચિંતામાં ને ચિંતામાં વિમાસણ કરતો ઘરે બેઠો હતો, તેને બોલાવવા માણસ દોડાવવામાં આવ્યો. જેમ તેમ ગમે તેવાં કપડાં આંગ ઉપર નાખી લઈ આખે રક્તે ઇશ્વરોપાસના કરતો તે ઇન્બાર તરફ ચાલ્યો. ખીરખલને શું ટેવ હતી કે રસ્તે ચાલતાં ચોતરફ નજર કરી જોતો ચાલતો. એમ જોતો જોતો તે ચાલતો હતો, તેવામાં એક ઘરમાં

એક સોનીને દાગીના સાફ કરતાં જોયો. દાગીના સાફ કરવા માટે તેણે પોતાના હાથમાં એક વાળાકુચી લીધેલી હતી, આ વાળાકુચી મોતીનાં દાગીના સાફ કરવાના ક્ષણની કળાની હતી. તે જોઈ ખીરબલને એક યુક્તિ સુઝી. ખીરબલે તેની આગળ જઈ તે વાળાકુચી તેના પાસે માંગી લીધી. તે લઈને તેણે ચાલવા માંડ્યું. તેના દાંટિયામાં કાંઈક જોઈ આવ્યું હતું. તેને દરબારમાં આવેલો જોઈ બધા દરબારીઓ તેમજ અકબર પણ ખુશ થઈ ગયો. બાદ-શાહે તેને ખુબ માનપાન આપી પોતાની પાસે બેસાડવા માંડ્યો. તે બોલ્યો, “ખુદાવિંદ, હું જમવા તો આવ્યોજ છું પણ મને મારા ધાર્મિક સંપ્રદાય

EDUCATION

For sound practical TRAINING in PITMAN'S
SHORTHAND TOUCH TYPEWRITING, BOOK-
KEEPING and ACCOUNTANCY, join immediately—

**The Kalkadevi Shorthand
and Typewriting Institution.**

Established 1898 by GOPALDAS LALDAS and
still going STRONG. Guaranteed tuition UNTIL
SUCCESSFUL. Fees moderate. LADIES TAUGHT
BY A LADY TEACHER IN SPECIAL CLASSES.

Princess Street Corner, Kalkadevi Road, Bombay.

પ્રમાણ કરવું જોઈએ એટલીજ અડચણ છે, તે મારા હાથથી કરવાને મને હોકમ આપો તો હું બેસવાને તૈયાર છું. બાદશાહે તો બોળેપણે તેને તેમ કરવાની રજા આપી. બાદશાહ સલામત; ખીરબલ બોલ્યો, આ જોટલી ચાળી પીરસેલી છે તે બધી ઉપર થોડાં થોડાં પાણીનાં ટીપાં નાંખવા જોઈએ, અને હું તેમ કરું તે જોઈ કોઈ ગુસ્સે થાય તેની સંભાળ તમારે રાખવી. બાદ-શાહે બધા દરબારીઓ તરફ જોયું. અને કોઈ કાંઈ બોલ્યુંજ નહી, એટલે બાદશાહે તો તેમ કરવાની રજા આપી. આ પ્રમાણે બધાને વચનથી બાંધી લઈ ખીરબલે હાથમાં પાણીનું વાસણ લીધું, અને તેમાં પેલી સોનીવાળી

વાળની પીછી બોળી તેનાથી પાણી છાંટવું શરૂ કરીશું. એક થાળી ઉપર થોડાં થોડાં ટીપાં નાંખીને બ્યારે બાદશાહની થાળી ઉપર ટીપાં નાંખ્યાં ત્યારે એક અમીર પોકાર પાડી ઉઠ્યો—“અરરર, ખાને ખરાખ, આ તો વાળાકુચીની પીછી છે! આ બોલ સાંભળતાંજ બધા જમવા બેઠેલા ઉડીને ઉભા થયા, અને દરેકે હજારો ગાળોનો વરસાદ ખીરખલ ઉપર વરસાવ્યો. ખીરખલને તેઓ બધાએ મળીને આંચકા મારી બાહાર કહાડ્યો. ખીરખલને તો એવુંજ જોઈતું હતું. તેને તો ભાવતું હતું ને વૈદે ફરમાવ્યું તેમ થયું. તે દરબારમાંથી ઉભી પુછડીએ નાહડો. બાદશાહને પણ ગુસ્સો તો ધણો લાગેલો, પણ તે વચનથી બંધાયેલો એટલે કશું કરી શક્યો નહી. ખીરખલ તો આવા વટાળમાંથી છટક્યો તે માટે ઇશ્વરના હજારોહજાર ઉપકાર માનતો દોડ્યોજ ઘરે આવ્યો, અને ત્યાં આવ્યા પછી નાહી ધોધને જમી લીધું.

બાદશાહ ખીરખલને વટલાવવા જતાં પોતેજ વટલાતો બચી ગયો, એટલે ખરયાણો તો ધણો પડ્યો. પણ મીઠાજ ઠેકાણે રાખી બધાને શાંત પાડી બેસાડ્યા. પેલી રસોઈ નાંખી દેવાડી અને ફરીવાર બીજી રસોઈ કરાવી બધાને જમાડ્યા. બાદશાહે જોયું કે ખીરખલ પોતાના ધર્મ ઉપર મુસ્તાફ છે. માટે હવે એને કોઈ દિવસે એવી બાબતમાં છેડવો નહી.

અકબર ભારતનું મહાભારત!

બાદશાહ અકબરને નવા નવા પુસ્તકો રચવાનો અને રચાવાનો ધણો શોખ હતો, અને તેથીજ તેણે હિન્દુ, તેમજ મુસલમાન ધર્મના પુસ્તકો વગેરેનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમાં ભારત પણ હતું. તેમાં લખાયેલાં પાંડવ કૌરવનો યુદ્ધનો હેવાલ તેણે અનેકવાર રસ લઈ લઈને વાંચ્યો હતો, અને તે ઉપરથી તેણે એવું અનુમાન બાંધ્યું હતું કે પાંડવોના પરાક્રમેથીજ ભારત થયું હતું. પણ તે વિચારે તેને દિગ્ભ્રૂટ કરી મુક્યો. તેને મનમાં ખુબ ડોહોલાણ થયું કે, જેમ પાંડવ પરાક્રમથી ભારત થયું તેમ મારા પોતાના પ્રતાપથી “અકબર ભારત” થાય કે નહી. ધણા દિવસ તો એ વાત તેણે પોતાના મનમાં રાખી મુકી. પછી તેણે ખીરખલ આગળ એ વાત

છેડી પોતાની બ્રાંતિ ભાંગવાનો ઠરાવ કીધો. તેણે સવાલ કીધો કે, “ખીરબલ આગળના વખતમાં જેમ કૃષ્ણનું ભાગવત થયું છે. રામનું રામાયણ થયું છે, પાંડવોનું ભારત થયું છે તેમ માઈ પણ “અકબર ભારત” થઈ શકે કે નહીં? તેઓની પેઠે માઈ નામ પણ ચોખ્ખું પૃથ્વીમાં ફેલાઈ ગયું છે, માટે એ વાતની તજવીજ રાખજે.” ખીરબલીઆએ જોયું કે અકબર પોતાનું ચરીત્ર લખવાનું કહે તે જુદી વાત છે, પણ અહીં તો તેને ભારત બનાવવાનો પવન લાગ્યો છે માટે તે વાત એના મનમાંથી કમે કરી કહાડી નખાવવી જોઈએ છે. એમ વિચારી તેણે કહ્યું, “ખુદાવિંદ, અકબર ભારત, થવામાં મુદ્દલ મુશ્કેલી નથી, પણ ભારતમાં જેવા સવા લાખ શ્લોક છે તેમ ‘અકબર ભારત’માં પણ તેટલાજ જોઈશે અને તેમ કરવામાં સવા લાખ રૂપિયામાં આખું ભારત થશે, માટે જો તેટલું નાણું મળશે તો હું તૈયારી ચલાવીશ, અને છ મહીનામાં આવું આખું પુસ્તક તૈયાર કરી આપીશ.” બાદશાહ આ સાંભળી ખુશ થયો. અને તુરતજ ખજાનચીને બોલાવી સવા લાખ રૂપિયા ખીરબલને ત્યાં પહોંચાડી દેવાની તાકીદ કરી દીધી. ખીરબલે તે નાણાંમાંથી શહેરમાં કુવા, તળાવ, ધર્મશાળાઓ, વગેરે બંધાવી સદાચરિતો સ્થાપી નામના કરી દીધી. એમ કરતાં મુદત પુરી થવા આવેલી જોઈ એક દિવસે બાદશાહે ખીરબલને પુછ્યું કે પેલું ભારત સંપૂર્ણ થયું કે નહીં? હજુ કેટલાક દિવસ લાગશે? ખીરબલ પાસે જો કે કશું હતુંજ નહીં પણ તેણે તુરત જવાબ આપ્યો, ખુદાવિંદ તૈયાર તો થવા આવ્યું છે, પણ લગ્ગાર અધુરું છે તે થોડાક દિવસમાં ખલાસ થશે. એવી બીજત્રીજ વાતો કરી ખીરબલ ધરે આવ્યો. ધરે આવીને થોડાક દેરા ઢાગળો લીધા. તેને પુસ્તકના આકારમાં કાપી ઉપર નીચે લાકડાની ચીપો મુકી, ઉપર એક રેશમી કપડું બાંધ્યું અને તેને બરાબર સંસ્કૃત ભારત પુસ્તકનો આકાર આપી દીધો. તેના ઉપર પણ પચાસેક ગજનો રેશમી શેરો વીટાલ્યો ને પુસ્તકનું ચોથું

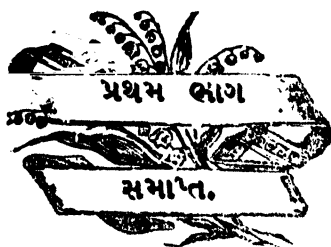

શામ્યાનાં અને બેઠકો મા **મી० એફ. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલસો,**
પાવરી બીલ્ડીંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, ફાટ, મુંબઈ.

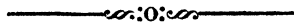
બલ્લભમાં મારી બીરબલ એક દિવસે બાદશાહ આગળ ગયો. તે જોતાંજ બાદશાહે અન્યથા થઇ પુછ્યું બીરબલ, અંથ ખલાસ થયો કે શું? બીરબલે કહ્યું, હા નામવર થયો છે, પણ સહેજ અડચણ બાકી રહી છે તેનો નિકાલ મહારાણી સાહેબ આગળ થશે. જો તમો નામદાર આજ્ઞા આપો તો જામ આવું. બાદશાહે તેમ કરવા ખુશીથી રજા આપી, એટલે બીરબલે છોડેલી દોરી પાછી વીંટાળી તે થોડું એમને એમ બગલમાં મારી મેહેલમાં રાણીના ઓરડામાં ગયો. ત્યાં પેલું પુસ્તક મુકી તેણે બાઇ સાહેબને ખુદા-વિંદનો હોકમ કહી સંભળાવ્યો, પછી બોલ્યો, નામદાર રાણી માતા, હોકમ મુજબ આ અન્ય તો આપો મેં તૈયાર કીધો છે પણ તેમાં થોડીક અડચણ રહી ગઈ છે તેનો ખુલાસો ખુદ તમારા તરફથી મળશે એમ માની હું અહીં તમો સાહેબ આગળ આવ્યો છું, માટે આપ જો ગુસ્સે નહીં થાવો તો તે પુછું. રાણી બોલી, બીરબલ તારે જે પુછવું હોય તે સુખેથી પુછ. રાણીને હોકમ થવાથી બીરબલ બોલ્યો, પાંડવનાં ભારતમાં પાંડવની સ્ત્રી દ્રૌપદીને પાંચ ભરથાર, પાંચ પાંડવો, હતા. તેમ તમારા પાંચ ક્યા ક્યા છે તે કહો એટલે અંથ પુરો થશે, અને બધી અડચણ નીકળી જશે. આ સાંભળતાંજ રાણી તો રાતીપીળી થઈ ગઈ અને બીરબલને તરેહવાર ગાળો ભાંડવા માંડી. તે બોલી, “બીરબલ આવી નીચ મશ્કરી કરવાની બુદ્ધિ તને અને ખાવિંદને કેણે આપી, માટે મારે બીજું તો કાંઈ કરવું નથી પણ તારા આ ધિક્કાર ભરેલા અંથને સળગાવી દેવો જોઈએ.” એમ કહી દાસીને બોલાવી, તેણીને હોકમ કીધો કે આ અંથને ભઠ્ઠીમાં નાખી સળગાવી મુક, અને તે બળીને રાખ થઇ જાય ત્યાં મુઠ્ઠી ઉભી રહેજે. દાસી પુસ્તક લઇને દોડી અને ભઠ્ઠીમાં નાખી તે જ્યાં મુઠ્ઠી બળી ગયું ત્યાં મુઠ્ઠી ઉભી રહી, અને પછી ‘હોકમ બનવી’ આવી એમ બોલી ત્યાં ઉભી. બીરબલ તો તે સાંભળી મનમાં તો બહુજ ખુશી થયો કે ચાલ પીડા ગઈ; છતાં બાહરથી જાણે નિરાશ થઇ ગયો હોય તેવો દેખાવ કરીને ગમગીન ચેહેરે ઉભો રહ્યો. અને ત્યાંથી દોડતોજ બાદશાહ આગળ આવી ગમગીન ચેહેરે ઉભો રહ્યો. તેમ જોઇ બાદશાહે પુછ્યું, બીરબલ, શું થયું એમ ઉદાસ થઇને કેમ આવ્યો?

બીરબલ બોલ્યો જહાંપનાહ, રાણી સાહેબે તો મારા બનાવેલા અંથનો નાશ કર્યો છે; પણ તેમાં કાંઈ આપનો ઉપાય નથી, જે ખરું પુછાવો તો રાણી સાહેબ એવાં તો પતિવ્રત પાળનારાં છે કે તેમને મનથી આપના સિવાય પુરુષ માત્ર તેને ભાઈ, આપ. પુત્ર સમાન છે; તેથીજ મારું સાંભળીને તેમને ક્રોધ આવ્યો અને તે ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તે પુસ્તકનો નાશ કરી નાખ્યો. હવે કરવું કેમ? આટલી સખત મેહનત અને તેને માટે ખરચેલા સવા લાખ રૂપિયા પણ પાણીમાં ગયા, પણ શું કરું ખુદાવિંદ એમાં મારો કસો દોષ નહતો. ફરીથી પૈસાનો ખર્ચ કરી શકતા હો તો હું ફરીથી શ્રમ ઉઠાવી નવેસરથી પુસ્તક રચવાનું કામ નવેસરથી હાથ ધરીશ. બાદશાહે વિચાર કરી કહ્યું, બીરબલ, બ્યારે એવી અડચણ છે ત્યારે ફરીથી મંથ લખવાનું કશું પ્રયોજન નથી, જે થયું તે થયું, પૈસા પણ ખર્ચાયા તો ખર્ચાયા પણ હવે બીજો ખર્ચ કરવો નથી.

બાદશાહનું આ પ્રમાણેનું બોલવું સાંભળીને બીરબલે કહ્યું, ‘બહુ સારું ખુદાવિંદ, જેમ આપની મરજી. પછી મનમાં ખુશી થતો ગયો અને બાદશાહને પૈસે પોતાનું નામ પ્રખ્યાત કર્યું; અને આ પ્રમાણે અકબર ભારતનું ભારત સમાપ્ત થયું.

વિનોદી વાર્તાઓ—ભાગ ૨ નો.

જેમ દિલ્લીની દરબારમાં દિવાનગીરી ઉપર રહીને ખીરબલે પોતાની ચાલાકી, હાજરજવાખી અને બુદ્ધિબળ દેખાડ્યું તેમજ ખીજ કટલાક મોટાં શેહેરોના રાજવાડાઓમાં ખીજ પણ અનેક ચતુર આસામીઓ દિવાનગીરી કે એવાજ ખીજ મોટા અધિકાર ઉપર રહીને પોતાનું ઉત્તમ પ્રકારનું બુદ્ધિ-બળ, વિનોદ, અને હાજરજવાખી બતાવી ગયા છે, તેમાંના કેટલાકનો સંગ્રહ આ ભાગમાં આપવામાં આવ્યો છે. તે વાંચતાં, તેઓનું ચાતુર્ય પણ ખીર-બલ કરતાં કાંઈ ઓછા પ્રકારનું જણાતું નથી:—

મશ્કેરા તેનાલીરામકૃત વાર્તાઓ—હું મશ્કેરો કેમ બન્યો?

તૈલંગ પ્રદેશમાં તેનાલી નામનું એક નાનકડું ગામ આવ્યું છે. ગામમાં મુખ્ય વસ્તી તૈલંગા બ્રાહ્મણોની છે, અને ત્યાં એક બ્રાહ્મણને ઘેર એક દીકરો અવતર્યો; તેનું નામ તેના માબાપે “તેનાલીરામ” એવું પાડ્યું હતું. આ છોકરો જન્મ ઉત્તરે વધતો ગયો તેમ વધુ ને વધુ બોલકણો અને ઠઠ્ઠાબાજ થતો ગયો. એતેકાક એવો બન્યો કે, એક દિવસે તે મોહોલ્લાઓમાં ખીજ છોકરાઓ જોડે રમતો તે વેળા એક સન્યાસીએ તેને દીઠો. તેની વર્તણૂક તથા ખીજ ઢબજબ બહુ વિચિત્ર જોઈ તે સન્યાસીનું ધ્યાન ખેંચાયું, એટલે તેને બોલાવી એક મંત્ર આપ્યો, અને કહ્યું કે બેટા, આ મંત્ર કાળી માતા સમક્ષ એકજ રાતમાં ત્રણ કરોડ વખત જપશે તો કાળી માતા પોતાના એક હજાર મોહડાઓ સાથે તારા હજુર ખડી થશે. તેનાથી તારે લગારે ડરવું નહી, અને તે તને હીમ્મત ભરેલો જશે ત્યારે કાંઈ પણ માંગી લેવાને તે તને ઉશ્કેરશે; માટે તે વેળા તને જે ભાવે તે માતા પાસે માંગી લેજે. આ મંત્ર લઈ પેલો છોકરો ઘરે ગયો, અને સન્યાસીએ શીખાડેલો મંત્ર જપવાની તક જોતો બેઠો. એક રાત્રે લેને તેવી એક તક હાથ લાગી એટલે તે ઝટ ધરથી પડોશના ગામમાં આવેલાં કાળી માતાનાં મંદિરે ગયો;

અને ત્યાં જઈ શીખવાડયા મુજબ મંત્રના જપ કરવા મંડ્યો. અને તે જપ પુરા થયા કે તુરતજ કાળીકા માતા એક હળર મોહોડાં, બે હાથ અને પ્હીક પેદા થાય એવા ચેહેરા સાથે તેનાલીરામ હળુર આવી ખડી થઈ. તેને જોઈ છોકરો બીલકુલ બીહો નહા; પણ સામે તેને જોઈ તે ખડખડ હસી પડ્યો. તે જોઈ માતાએ બહુ કઠોર અવાજે તેને હસવાનું કારણ પૂછ્યું. રામજીએ કંઈ પણ ધાસ્તી વગર ઉત્તર આપ્યો, માતાજી, હમો મનુષ્ય માત્રને એક નાક અને બે હાથ હોવા છતાં પણ જ્યારે સજોખમ જેવું થાય છે ત્યારે નાખ મસળવાને બે હાથ પુરતા થતા નથી; તો તમોને તો એક હળર નાખો છે અને હાથો તો બાગ્યેજ બે છે, ત્યારે તમોને જ્યારે સલેખમ જેવું થતું હશે, ત્યારે તે બે હાથ તમારાં એક હળર નસકોરાંને કેમ પોહોંચી વળતા હશે? તેની મને અગ્નયબી લાગે છે. રામાની આ ટકોર-બાજીથી ખુશી થઈ, માતાએ તેને વરદાન આપ્યું કે, બેટા, જે તે હાલ જ્યાંદરાજ ચલાવી છે તે ઉપરથી તું કોઈ રાજવંશી દરબારમાં મોટા મશકેરાની પાયરીએ ચઢશે. છોકરાએ બહુ ખુશમાં આવીને માતાને પગે પડી કહ્યું કે, માતાજી તમે મને બહુ મોટી નવાજેશ કીધી છે. માતાજી બહુ રાજ થયાં અને વધારામાં રામાને આશિષ દઈ બોલ્યાં કે, તારી આ બુદ્ધિ ઉપરથી મને લાગે છે કે તું દરબારી મશકેરા થઈ રાજની દરબારમાં માન-પાન પામીશ. આટલું બોલતાંની સાથે કાલી માતા અલોપ થઈ ગયાં. અને તે દિવસ પછીથી રામાજી મશકેરા તરીકે વધુ ને વધુ પ્રસિધ્ધિમાં આવતા ગયા, અને તેમ કરતાં “રાયર”ની દરબારમાં મશકેરાની પદ્વી પણ પામ્યા, અને ત્યાંજ રહેવા લાગ્યા. રાજ કૃષ્ણ દેવરામ જે વીજ્યાનગ્રામમાં રાજ્ય કરી ગયો છે તે ઇ. સ. સોળમી સદીની શરૂઆતમાં હંપી ખાતે રાજ્યાસન ચલાવતો હતો, અને રાયરનાં નામથી ઝોળખાતો હતો. હવે આપણે એજ તેનાલીરામની ટકોરબાજી અને ઠૂઠાબાજીની રમુજ વાર્તાઓ ચલાવીશું.

દરબારશ્રીના ખોદ-હાથીને પગ તળે ચગદી નાંખવાનો હોકમ.

એક દિવસે દરબાર ભરાઈ છે અને તેમાં રાયર પણ બીરાજમાન છે.

તેનાલીરામ પણ કલવલ કરતો બેઠો છે. ઠૂઠા મસ્કેરી ખુબ ચાલી રહી છે. તેનો લાભ લઇ તેનાલીરામે ખુબ મસ્તીમાં આવી મસ્કેરીની હદ કુદાવી જવા માંડી. તે જોઇ રાયર બહુ ગુસ્સે થયો, અને એકદમ ઉસ્કેરાઇ જઇ હોકમ કીધો કે “તેનાલીરામને અહોથી ઉપાડી લઇ જાવો અને એક ખાડો ખોદી તેનું ઘડ જમીનમાં દાટી, ડોકું ઉપર રાખી તેના ઉપર હાથી ધમ-ધમાવી લઇ જઈ, હાથીના પગ તળે કચડી નાખો.” આ હોકમથી દરબાર આખી ચુપચાપ થઇ ગઇ; પણ દરબારનો હોકમ થયો ત્યાં પછી શું ? તુરત દોડાદોડી થઇ રહી, હજુરિયાઓએ ઝટ હાજર થઈ તેનાલીરામને ઘસડવા માંડ્યો. તેને ઘસડતો મેદાનમાં લઇ જવામાં આવ્યો. ત્યાં તુરતાતુરત તેને માટે એક ખાડો ખોદી, તે બાપડાને અંદર બૂમી દા કીધો, અને ડોકું તેનું બાહાર રાખ્યું. તે ક્રિયા થઇ રહેતાંજ નોકરો હાથીને લઇ આવવા દોડ્યા. તેઓ તે જનવરને લાવે તેવામાં એક ધોળી કપડાંનો ગાંસડો માથે ઉપાડી ચાલ્યો જતો જોવામાં આવ્યો. તે બાપડો લગાર ખુધો હતો. તેનાલીરામને ખાડામાં અરધો દાટલો જોઇ તે આશ્ચર્ય પામ્યો, અને પુછવા લાગ્યો કે ભાઇ, આ પ્રમાણે તું જમીનમાં અરધો દટાઇને કાં પડ્યો છે ? તેનાલીરામે વિચાર્યું કે આ બોચિયું ઠીક સપાટામાં આવશે. એટલે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, ભાઈ ધોળી, મારો હેવાલ સાંભળ; હું ખુધો હતો, તે ખુધ કહાડવાને ઘણા ઉપાયો કીધા પણ કાંઈ ઉપાય કારગત લાગ્યો નહીં. અંતે મને એક હકીમજી હાથ લાગી ગયા. તેણે મને આ પ્રમાણે ખાડામાં પડીને ખુધ દબાવ તેવી રીતે પડવા ફરમાવ્યું. મેં તેમ કરવા માંડ્યું અને અંતે તેમ કરતાં મારી ખુંધ નિકળી ગઈ છે, અને હું સિધો સરવર જોવા થઇ ગયો છું. તું મને ખાડામાંથી કહાડ અને તપાસી તારી ખાતરી કર. ધોળીએ તેના ઉપર વિશ્વાસ મુકી તેને બાહાર કહાડ્યો અને બરાબર તપાસી જોયો. તો ખરેખર તે તો સિધો સોટા જોવા જણાયો. ધોળીએ લલચાઈ, પોતાની ખુંધ સરખી કરવાને તેનાલીને કાલાવાલા કીધા કે, ભાઇ તું તો હવે સિધો થઈ ગયો છે, માટે એ ખાડામાં હવે મને દાટ, કે જોથી મારી ખુંધ પણ નિકળી જાય. તેનાલીરામને તો તેવુંજ જોઇતું હતું, એટલે ખુશીથી

ઘોખીભાઇને ખાડામાં દાટી દીધા. તે થઇ રહેતાંજ તેને ત્યાં પડતો મુકી, તેનાલીરામ પેસો ઘોખીનો ગાંસડો લઇ સિંધોજ દરબારમાં રાયર આગળ જઇ કુરનસ બળવી ઉભો. સર્વની અબખખીનો પાર રહ્યો નહીં, અને રાયર પશુ બહુ આશ્ચર્યચકિત થઇ પુછવા લાગ્યો કે, તેનાલીરામ તું ક્યાંથી ટુટી નિકળ્યો ? મેં તો તને મારી નાખવાની સજા ફરમાવી હતી અને તું તો આ નવા વેષે મારી આગળ આવી ઉભો છે ? તો શું થયું બોલ, બસ્ત્રી મર, તુરત ખુલાસો કર કે એમાં શું ભેદ છે ? તેનાલીરામ હાથમક્ષ કરી બોલવા લાગ્યો, મેહેરખાન, તમે મને મારી નાખવા હોકમ કીધો ખરો ; પશુ એક પ્રમાણિક લાગણીવાળા ઘોખીએ મારી જગા લીધી છે, અને આ ગાંસડો મને સોંપ્યો છે, તે લઇ આપ હજુર હું નમન કરવા આવ્યો છું. રાયર તેમજ આખી દરબારે તેનાલીરામનાં ચતુર્યનાં વખાણ કર્યાં, અને રાયરે તેની સજા માફ કરી તેને ખુશી થી જતો મુક્યો.

કમખખતનું તરવારથી ડોકું ઉરાડી દેવો !

હાથીના પગ તળે કચડી મારવાના હોકમમાંથી છટક્યા પછી તેનાલીરામ ખીજવાર પાછો બર દરબારમાં કાંઇ કઠોર મશ્કરી ઠૂંપ્યાજીથી રાયરની ઇતરાજ મેળવવા પામ્યો. તે વેળા રાયરે બે સિપાઇઓને બોલાવી તેને દૂર લઇ જઇ તરવારથી તેનું ડોકું છટકાવવાનો હોકમ કીધો. તેનાલીરામે જોયું કે વળા આ નવું વિઘ્ન આવ્યું ખરું, પશુ હોકમને તાબે થયા વગર તો છુટકો નથી. એટલે શિપાઇઓ તેને ઉઠાવી આપ્યા. તેમના સાથે તે મુગો મુગો નદી કીનારે ગયો. ત્યાં ગયા પછી તેનાલીરામે તદખીર ધુંડવા માંડી કે હવે આ બલામાંથી કેમ છુટવું ? ધીરે રહી તે શિપાઇઓને કહેવા લાગ્યો, ભાઇઓ, ગમે તેમ હવે મારે પરમેશ્વરની દરબારે જવાનું નિર્માણ તો થયું છે, અને તે કમ તમારા હાથેજ થવાનું છે. પશુ હું તમારા હજુર એક માંગણી કરું છું કે મને તલાવમાં છેલ્લી વખતે નાહી ધોઇ પવિત્ર થવા દેવો. તમે બંને જણા નાગી

શાખ્યાનાં અને એકકા માટે મીઠા એક. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડીંગ, ગનજાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ.

તરવારે મારા સામે તૈયાર થઈ ઉભા રહ્યો, અને જેવો હું પ્રાર્થના કરી તમને ઇસારત કરું કે, તમોએ આ માફ ડોકું ઉરાડી દેવું. પેલા શિપાઇઓ તેમ કરવાને કબુલ થયા. તેઓ ઠરાવ પ્રમાણે તળાવમાં પડ્યા, અને તેનાલી ડોકું બહાર રાખી નાહવા લાગ્યો. જ્યારે શિપાઇઓ નાગી તરવારે સામસામા ઉભા રહ્યા, એવી રીતે કે ઇસારત થતાંજ તેનાલીનું ડોકું છટકાવી નાખે. આવો મામલો થતાંજ લાગલાજ તેનાલી પાણીમાં કુબકી મારી છેક તલિયામાં ગરક થઈ ગયો; અને શિપાઇઓએ તેમ જોતાંજ સપાટબંધ પોતપોતાની નાગી તરવાર ફેરવી દીધી, તે તરવારે તેનાલીનું ધડ તો કંઈ છુટું થયું નહીં, પણ ખુદ તે તરવારો અરસપરસ તેમનાં પોતાનાજ ઉપર લાગી, અને તેનાલીને મારવા જતાં તેઓ પોતેજ ત્યાં મુરદાં થઈ પડ્યા. વગર વખત ખોહવે તેનાલીરામ પાણીમાંથી બહાર નીકળ્યો; અને આ મામલો જોઈ લઈ હસ્તો રમતો ચાલ્યો રાયરની દરબારમાં. ત્યાં રાયર તથા બીજા સધળા તેને જીવતો જાગતો જોઈ હેરાત થઈ ગયા. રાયરે, તેને સવાલ કીધો, અરે કમબખ્ત તું પાછો ક્યાંથી જીવતો જાગતો આવી ઉભો? બોલ ઝટ શું કરામત થઈ અને કેમ છટક્યો? તેનાલીરામ ખોંખાર મારી બોલ્યો નામવર રાય, તે અપટ શિપાઇઓએ એક-બીજાને કાપી નાંખ્યા અને મને સલામત જતો મૂક્યો. આ પ્રમાણે હું તમો નામવરની સેવામાં પાછો હાજર થવા પામ્યો છું.

મને મળે તેમાં તારો અર્થો ભાગ !

એકવાર રાયરની દરબારમાં કેટલાક “ભાગવત નૃત્ય” કરનારા આવી ચઢ્યા. આ નૃત્ય કળાકારો એવોજ ધંધો લઈ બેઠેલા કે શ્રી ભાગવદમાં પરમાત્મા કૃષ્ણજીવનના જે દેખાવો વર્ણવવામાં આવેલા છે તેના દેખાવો કરી તે નૃત્યકલા મારફતે લોકોને દેખાડવા. આ કળા હાલના વખતમાં ઝાઝી જોવામાં આવતી નથી; અને તેને બદલે કાલક્ષેપસનાં નામથી ઓળખાતું નૃત્યકળા ચાલુ થયલું જોવામાં આવે છે, જેમાં ધર્મ સંબંધી ગાયનો નૃત્ય સાંથે ગાઈ બતાવવામાં આવે છે. આ જાતના કેટલાક કળાકારો દરબારમાં હાજર થયા અને પોતાનું નૃત્ય બતાવવાને માંગણી કરી. રાયરે તે કબુલ

કીધું અને એક દિવસ ઠરાવ્યો. રાયરે બે દરવાજે બે જુદા જુદા સંત્રીઓ બેસાડ્યા અને તેઓને તાકીદ કીધી કે અંદર નૃત્ય કળા ચાલે ત્યારે બધાને દાખલ થવા દેવા, પણ તેનાલીરામને પેસવા દેવો નહીં. તેનાલીરામને તે વાતની ખબર પડી અને તે ઉપરથી તેણે ઠરાવ કીધો કે ગમે તેમ અંદર જવું તો ખરું; અને જમને કંઈક ઠોડી પણ ખનાવવી. દરવાજા ઉપર ગયો અને સંત્રીને કુલવ્યો કે ભાઈ, મને અંદર જવા દે. સંત્રીએ તો રાયરના હુકમ પ્રમાણે તેને અંદર જતાં અટકાવ્યો. એટલે તે બોલ્યો, ભાઈ હું અંદર જઈ કાંઈક ચમત્કાર કરી ઇનામ મેળવીશ અને જે મળશે તેનો અર્ધો ભાગ તને મોટી ખુશીથી આપીશ. સંત્રી બાપડો કડકાખાલુસ, તે સમજ્યો કે એને ઇનામ મળશે તે કાંઈ જેવું તેવું નહીં હશે, અને તેનો અર્ધો હિસ્સો આપણને મલશે, એટલે આપણો તો બેડો પાર. એમ સમજી તેનાલીને અંદર જવા દીધો. બીજે દરવાજે પાછો બીજા સંત્રીએ તેને અટકાવ્યો, અને ત્યાં પણ પોતાને ઇનામ મળે તેનો અર્ધો ભાગ આપવાને લલચાવી ભાઈ તો અંદર ધુસ્સા. અંદર તો શ્રીકૃષ્ણનો ભાગ એક નટવૈયો બજવતો હતો, તેને જોતાંજ તેનાલીએ તીખલ મચાવ્યું. પોતાની જોડે તે દુધ દહી વળાવવાનો શેટો છુપાવી લઈ ગયો હતો, તે બહાર કાઢાડી તે કૃત્રિમ કૃષ્ણને લગાવી કાઢ્યો. તે બાપડાને ફટકા પડતાં તે તો ખુબ પાડી ઉઠ્યો, અને નૃત્યમાં ભંગાણુ કરી મુક્યું. તેમ જોઈ તેનાલીરામ પોકારી ઉઠ્યો કે, શું આ તે શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય કે? શ્રીકૃષ્ણને એવા સેંકડો ગવલણો તરફના ફટકા પડતા અને તેઓ તો તેને બીલકુલ ગણકારતા નહીં, ને તું તો આટલા એકજ ફટકામાં આટલું ધીંગાણું મચાવી રહ્યો છે? આ ગુરખડ સાંભળી રાયરનું તેના તરફ ધ્યાન ખેંચાયું, અને બોલ્યો કે આ કમખખતને દાખલ નહીં કરવાનો હોકમ કીધેલો અને તે અંદર કેમ ધુસ્સે? મારો એ મુજબે ૨૪ ફટકા ખાંધીને માર મારો. તેનાલીએ જોયું કે આ પણ ઠોક તીખલ મચ્યું છે. ફટકા લગાવવાને તેને બહાર ખેંચી જવામાં આવતો હતો તે વેળા દરવાજા ઉપર આવતાં શિપાઈઓને હોકમ કીધો કે મને જે મળ્યું છે તેનો અર્ધો ભાગ આ સંત્રીને આપવો, કેમકે મેં એના સાથે કબુલાત કરેલી છે. સંત્રી બાપડો ઠગાઈને જેવા લાગ્યો કે આ શું પીડા? શિપાઈઓ-

એ સંત્રીને પુછ્યું કે શું આ કપ્પલાત ખરી છે કે? સંત્રીએ કપ્પલ કીધું, એટલે શિપાઇઓએ હસ્તે ચહેરે તેને કહ્યું કે તેનાલીને બીજું તો કાંઈ નહીં પણ, ૨૪ ફટકાનું ધનામ મળેલું છે માટે અરધા ભાગ તરીકે ૧૨ ફટકા તારે ખાવા પડશે. સંત્રી મુંગે મોહડે તેને શરણુ થયો, અને ધનામની નવા-જેશ થવાને બદલે ૧૨ ફટકાનું ધનામ લઇ મુંગો બેઠો. હવે ત્યાંથી આગળ જતાં બીજા દરવાજાવાળા સંત્રીનો પણ એજ હાલ કીધો. તે બાપડો અરધા ધનામથી નેહાલ થવાની લાલસામાં ૧૨ ફટકા ખાઇ રહી રહ્યો, અને બાઇજી સાહેબ તેનાલીરામ તો ખુશખુશાલ હસ્તા રમતા રાયરની દરબારના નાય-રંગમાં ફરી ધરે સીધાવ્યા !

રાયર અને તેના ગુરૂજને તેનાલીરામ કેમ બનાવ્યા ?

એક દિવસે તેનાલીરામને વિચાર આવ્યો કે દરબારમાં આવી ઠૂઠા-મસ્કેરી કરતાં કોઇ દિવસે, રાયરની સખ્ત ખફગીમાં આવી પડવાનો અને જન જવાનો સોદો છે. માટે તેણે કાંઇ યુક્તિ લગાવી સદાનો છુટકો મેળવવાની તદ્દખીર ચલાવી. એમ વિચાર કરી તે એક દિવસે રાયરના વડા ધર્મગુરૂ આગળ ગયો; અને તેના પ્રત્યે કેવીએક મિત્રાચારી અને સદ્ભાવના જતાવતો હોય તેમ વર્તન ચલાવી, તેણે તેના હજુર એક છુપી યુક્તિ રજૂ કીધી. તેમ કરતાં તે બોલ્યો, કૃપાસાગર ધર્માધ્યક્ષજી, તૈલંગ દેશથી મારે ત્યાં એક ધણીધણિયાણી પહોંચ્યા આવ્યાં છે. પણ તે બાઇની ખુબસુરતીની શું તારીફ કરું? મારા વિચાર પ્રમાણે દુનિયામાં તેનો જોડો મળવો કઠણ છે. આ સાંભળી, ગુરૂજનું મન ચલિત થયું અને જીવ તલપાપડ થવા લાગ્યો. તેઓ કાકલુદી કરતા અવાજે તેનાલીને કહેવા લાગ્યા કે, બાઇ, એક વખત તેના જોડે મારો મેળાપ કરી આપીશ તો તારો ઉપકાર નહીં જુડુ. તેનાલીએ જોયું કે ગુરૂજ પસરી તો ગયા, એટલે તે લગાર ભારી થતો હોય તેમ બોલ્યો કે, ગુરૂજ મહારાજ, તમારું કામ તો માથે ચઢવું પણ તે બાઇનો મારી જોડેનો જોડે રહે છે, માટે તમારો કેમ જોગ સાંધી આપું? તેની અને સમજણ પડતી નથી. જાણે ધણોએક વિચાર કીધા પછી કાંઇ

ધ્યાનમાં આવી ગયું હોય તેમ ડોળ કરી તેનાલી બોલ્યો કે, હા મહારાજ, એક યુક્તિ મને ઠીક ધ્યાનમાં ઉતરી છે. તમે સ્ત્રીના વેષ લઈ સ્ત્રીની સાડી પહેરી, રાતે દશ વાગે મારે ઘેરે પધારો. તો તમારી સુદ્ધાકાંત કરી આપું; અલબત્ત તમો સ્ત્રીવેષે આવશો એટલે કોઈને કાંઈ શંકા ઉપજશે નહીં; તેમ તેના ધણીને પણ કશી શંકા નહીં થશે. ગુરૂ તેમ કરવા કમ્બલ થયા. એટલે તેનાલી ત્યાંથી રજા લઈ ગયો. જોવો તે ત્યાંથી ગયો કે દોડયો રાયર પાસે. તેના આગળ જઈ કુરનસ બળવી તેને બનાવવા માંડ્યો કે મારે ત્યાં એક ધણીધણિયાણી દેશાવરથી પહોંચ્યા આવ્યા છે, તેમાં સ્ત્રી તો બાણે ધંદાણીનું પુતળું જોઈ લેવું. રાયરનો જીવ પણ તે સ્ત્રીને મળવા તલપાપડ થઈ રહ્યો, એટલે તેણે પણ તેનાલીને માંગણી કરી કે, બાપુલીયા, એકવાર મને તે પુતળી જોડે મીલાપ કરી આપ. તેનાલીએ જોયું કે રાયરજી પચ ખાસ્સા સપડાયા; એટલે મોઢું ગંભીર બનાવી કહ્યું કે રાયજી, તમારું કામ માથે ચઢાવ્યું. તમે રાત્રે બાર વાગે સ્ત્રીના વેષ સજી મારે ત્યાં પધારજો, હું તમારું કામ દરોબસ્ત કરી આપીશ; અને તે દરમ્યાન હાલ હું જઈને બધી ગોઠવણ કરી દઉં છું. તેનાલી ધરે ગયો, અને ઠરાવેલા વખતની રાહ જોતો બેઠો. રાત્રે દશ વાગે પેલા ધર્મરાજ સ્ત્રીના વેષમાં ઠનઠન કરતા આવી ચઢ્યા. આગતાસ્વાગતા કરી તેનાલી તેમને ઘરમાં લઈ ગયો, અને એક ઓરડામાં દાખલ કરી એક ખાટસો બીછાતી ઉપર ગાદિ નાખી ગુરૂને ઉપર વીરાજમાન કરી દીધા. તે પછી ઠરાવેલા વખતે રાય સાહેબ ઇચ્છાશ્રુત કરતા સ્ત્રીવેષે આવી ચઢ્યા. તેમની પણ પુરેપુરી આગતાસ્વાગતા કરી તેનાલીએ પેલોજ ઓરડો જેમાં ગુરૂ સ્ત્રીવેષે બેસીને ખુબસુરત પહોંચીની રાહ જોતા બેઠો હતા, તે ઓરડી દેખાડી કહ્યું કે, જે સ્ત્રીની મેં વાત કરી છે તે આ ઓરડામાં છે, માટે આપ ખુશીથી અંદર સીધારો. રાયજી પણ ઇચ્છાશ્રુત લેહકો કરતા ઓરડામાં પેઠા. તેનાલીએ જોયું કે રાયજી સુખરૂપ અંદર બરાયા એટલે તેણે બારણું ઢાંકી દઈ બાહરથી તાળું વાસી દીધું. ગુરૂ જાણે કે આ હમણા આવી તેજ પેલાની પહોંચી છે અને રાયજી

સમજે કે ખાટલે બેઠેલી સ્ત્રી તેનાલીએ કહેલી તેની પહરોણી છે. એમ બન્ને ભરમમાં ને ભરમમાં કુટાય છે, અને તેમ કેટલોક વખત તેવા ઘોઠાળામાં પસાર થયા પછી ગુરૂજીએ જાણ્યું કે આ તો રાયજી છે અને રાયજીએ જાણ્યું કે આ તો ગુરૂજી છે. બન્ને ખુબ લજ્જા પામ્યા અને સજડ બની ગયા તે માટે પસ્તાઈને તેનાલીરામ ઉપર તો બહુ ઉસ્કેરાયા, અને બારણું ઉઘાડવાને તેને હાકેહાક પાડે. તેનાલી ક્યાં કાચો હતો કે તે ઝટ બારણું ઉઘાડે. થોડોક વખત બન્નેને ઓરડામાં અદ્વાડઝીક કરવા દીધી; પછી અંતે ચુપકીદી તોડી, તેણે બન્નેને ગંભીર અવાજે કહી દીધું કે, સાંભળો, મેહરબાન રાયરજી તથા કૃપાળુ ધર્મગુરૂજી, દરબારમાં હું તમારી બન્નેની કાંઈ પણ વખતે ગમે તેવી મસ્કેરી કરું કે ઠઠ્ઠાબાજીમાં તમારી બન્નેની કાંઈ ટકોરબાજી કરું તો તે મસ્કેરી ઠઠ્ઠાથી ગુસ્સે થવું નહી, અને તે માટે બન્નેએ મોટાં દીલથી મને દરગુજર કરવો. જો આમ કરવાની તમો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક મને ખાતરી આપો તો હું તમોને આ બંધમાંથી મુક્ત કરું. બન્નેએ ગંભીર વચન આપી, તેમ કરવાની કબુલાત આપી, એટલે તેનાલીરામે બારણું ઉઘાડી નાખ્યું અને બન્નેને છુટા કીધા; પણ પોતાની આ કસુરબદલ બન્નેની ક્ષમા ચાહી, રાયર તેમજ ધર્મગુરૂજી, જો કે મનમાં તો તેનાલીની આ યુક્તિથી ખુબ ખીજ્યા તો ખરા, પણ તેની તે વાત બરાબર જાણી ગુપચુપ પોતપોતાને ઠેકાણે રૂપસદ લીધી.

તેનાલીરામ એક ચિતારા તરીકે !

રાયર સાહેબે બહુજ ઠાઠમાઠથી એક નવું મકાન પોતાને માટે બંધાવ્યું, અને તે પછી શહેરના એક હુશિયાર ચિતારાને બોલાવી ઘરમાં ચિત્રો પાડવાનું તેને કામ સોંપ્યું. ચિતારાએ તરેહવાર રંગબેરંગીન ચિત્રો વગેરેથી ઘરને ખુબ સજુગારી દીધું. તેમ કરી રહી ચિતારો રાયર પાસે આવ્યો અને તેને દરમાજ કરી કે મારું કામ ખલાસ થયું છે માટે દરબારે તસ્દી લઈ તપાસી જોવું.

શ્રામ્યાનાં અને બેઠકા માટે મીઠા એફ. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડીંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

રાયર સાહેબ, પોતાની તમામ દરબાર, વજીરો વગેરેને લઇને ઘર તપાસવા સીધા સિધાવ્યા. ઘરમાં જઇ દરેકે દરેક ચિત્ર ખારીકાથી તપાસી ચિતારોનાં વખાણુ કીધાં. તેનાકી પશુ સાથે હતોજ. એટલે તેણે કાંઇ તીખલ ઉભો કરવાનો મનસુબો કીધો. એક ચિત્ર જોઈ તે બોલ્યો કે રાયસાહેબ, આ ચિત્ર જુવો કેવું માત્ર બાજુબાજુએથી ચિતાર્યું છે? અને તે માત્ર એકજ બાજુના અવયવોનો ખ્યાલ જોનારને આપે છે, પશુ બીજી બાજુના અવયવો તો દેખાતાંજ નથી. આ સાંભળી રાયસાહેબ તેમજ બધા દરબારીઓ તેનાલીરામના અજ્ઞાનપણા માટે ખડખડ હસી પડ્યા. રાયસાહેબે તેને ચિત્રકળાની સમજણ આપી કે ચિત્રોમાં હંમેશા સામી બાજુનોજ દેખાવ મલી શકે, બાકીનો દેખાવ આપણે સમજી લેવો જોઈએ. તેનાલીરામ બોલ્યો હા, હા, હું હવે બરાબર સમજી ગયો. સઘળું જોઇ તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. થોડાક દિવસ ગુજરવા પછી તેનાલીરામ રાયર હજુર હાજર થઇ કુરનસ બજાવી બોલ્યો કે, મેહરબાન સાહેબ, બ્યારથી આપણે તમારું નવું મકાન અને તેના ચિત્રો જોઇ આવ્યા ત્યારથી મને એ કામ શીખવાનો શોખ થયો, અને તે હું અચ્છા પ્રકારે શીખ્યો છું, માટે મારી તપાસ લેવી. રાયર સાહેબ તેનાલીરામની આ કુશળતા જાણી આશ્ચર્ય પામ્યા, અને પોતે જ, મકાનમાં રહેતા હતા ત્યાંના ચિત્રો જુનાં રાખી ગયલા હોવાથી તે સાફ કરીને તેને બદલે નવાં બનાવવાનો હોકમ આપ્યો. તે પછી તેઓએ તેનાલીના હોકમથી તે ઘર ખાલી કરી બીજા મકાનમાં રહેવા માંડ્યું. તેનાલીએ બધા જુનાં ચિત્રો દીવાલ ઉપરથી ઉખાડી કઢાડ્યા, અને પછી પોતાની કુશલતા પ્રદર્શિત કરી. એક ઠેકાણે માથુસનો એક હાથ, બીજે ઠેકાણે એક પગ, ત્રીજે ઠેકાણે માત્ર એક નખ એમ પાડી દેખાવ સામો બગાડી નાંખ્યો. તેમ કરીને શું એક વાલ માર્યો હોય તેમ તેનાલીએ રાયર હજુર રજુ થઇ પોતાની કુશળતાની તપાસ લેવા તેમને આગ્રહ કર્યો. તે મુજબ દરબારીઓને જોડે લઇ રાયર તે મકાનમાં ગયો તો, એક બાજુ હાથના નખ, બીજી બાજુએ એકાદ હાથ, ત્રીજી બાજુએ એકાદ પગ એમ જુદા જુદા અવયવો જોઇ રાયર તો ગુસ્સે થઈ ગયો, અને તેનાલીરામ પ્રત્યે ખુબ બખાલ્યો કે કમબખ્તે મારું મકાન તદ્દન એવજમામણું

કરી નાંખ્યું. તેનાલીને પૂછ્યું કે આ એક હાથ, આ એક પગ એટલે બીજા ભાગો ક્યાં છે? તેનાલીએ ગંભીર ચહેરો કરી જવાબ દીધો કે તમે સાહેબે તે દિવસે મને કહેલું કે આગલા ભાગ જોયા પછી પાછલનો આપણે ધારી લેવો, તેમ મારા આ ચિતારોમાં પણ મેં તેજ ખુબીથી કામ લીધું છે; એક હાથ ઉપરથી બીજો ધારી લેવો, પગ ઉપરથી બીજાને પણ ધારી લેવો એવી ગણતરી રાખીને મેં આ કળા બનાવી છે. રાયરે જોયું કે આ મુજબ મને સજ્જડ બનાવ્યો છે, એટલે મનમાં ગુસ્સો તો લાગ્યો પણ ચુપ થઈ ચાલ્યો ગયો, અને તેનાલીરામ રાયરને સજ્જડ બનાવવામાં ફતેહ મળી એમ કુલાતો ચાલ્યો ગયો.

ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ !

એક રાત્રે તેનાલીરામે જોયું કે પાંચથી છ ચોરો આપણાં ઘરની પાછલના વાડામાં ઝાડોની પાછળ છુપા છુપા ધુસધુસ ચલાવે છે. તેનાલી જાણી ગયો કે આજ રાત્રે આપણા ઘરમાં નવું જીતું ચરો ખરું. તે સઘળાઓ છુપાઈ રહી, ઘરના માણસો ક્યારે સુષ જાય કે ઘરમાં ધાડ પાડીએ તેની રાહ જોતા હતા. તેનાલી ઘરના દરેક ઓરડે ઓરડે ફરી વળ્યો, અને જ્યાં પણ કાંઈ કીંમતી ચીજો, દરદાગીના વગેરે મુકેલા હતા તે સાંભળીને બંદોબસ્ત કરી દીધા. અને પછી મોટે સાદે પેલા કાચીના સાહુકારો સાંભળે તેમ પોતાની સ્ત્રીને હાક મારી બોલવા લાગ્યો કે, હાલ શહેરમાં ચોરી ચકારી બહુ વધી ગઈ છે. જ્યાં ત્યાં તેની ખુમ પડે છે, માટે આપણે પણ સાવચેત રહેવું જોઈએ. આપણે સઘળું ઝરઝવેરાત, દાગીના, લુગડાં વગેરે મોટી પેટીમાં બંધ કરી પછવાડે બગીચાના કુવામાં નાંખી છુપાવવું જોઈએ, પછી જ્યારે ચોરીચકારીની ખુમ નરમ પડશે એટલે તે પેટી કુવામાંથી કહાડી લઈશું. આ બધું તેનાલી એવી રીતે બોલ્યો કે પેલા છુપાયેલા સાહુકારોએ સાંભળી લીધું. પછી તેનાલીએ એક લોખંડની પેટી લાવી તેમાં પથરા, ઈટેા વગેરે ભરી બરાબર પેક કરી, તે પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરા સાથે ઉપાડી, બગીચામાં કુવા આગળ લઈ ગયો, અને તે પેટીને મોટા અવાજ થાય તેમ કુવામાં ફેંકી દીધી. પેલા ચોરો પણ સમજી ગયા કે

ચાલ, ઘરમાં પેસી શોધખોળ કરવાની કડાકુટ મટી ગઈ, આમતો દલ્લો નજર આગળ આવ્યો છે એટલે ઘરમાં શાંત થતાં કુવામાં ઉતરી પેટી ઉપાડી જવાનો ઠીક લાગ મલ્યો છે. આપણને તો ધરધણીએ આવી સહેલાઈ કરી આપી છે માટે તેનો ઉપકાર માનવો જોઈએ. જ્યારે ઘરમાં સઘળું શાંત થયું, ત્યારે ભારે ખુશાલી સાથે તેમાંના એક જણે કુવામાંથી પેટી કહાડવાને કુવામાં નખાવી દીધું. પણ તપાસ કરતાં પાણી બહુ ઉડાં માલમ પડ્યાં એટલે વિચાર કીધો કે થોડું પાણી કહાડી નાંખ્યું હોય તો તલિયામાં બેઠેલી પેટી ઉપાડવાનું સહેલ થાય ખરું. એટલે બહારવાળાઓ બે ટોલીમાં વહેંચાઈ ગયા અને કુવામાં પાણી કહાડવા બાંધી રાખેલી બાલડીઓ નાખી પાણી ખેંચવા માંડ્યું. આ જોઈ તેનાલી છુપાછુપ બગીચામાં ગયો અને બંધા ઝાડ-છોડ વગેરેનાં ક્યારાઓના મોહડાં ખુલ્લાં કરી દીધાં કે કુવામાંથી કહાડેલું પાણી ખુશાલ ક્યારાઓમાં સીપાય, અને વગર મેહેનતે તેમને પાણી મલવા પામે. ગમે તેટલું પાણી કુવામાંથી કહાડ્યું પણ કેમે કરી કામ ધારેલું થયું નહી. એટલે પેલા ચોરોએ તો આખી રાતજ કામ ચાલુ રાખ્યું, એ પ્રમાણે જ્યારે પોહોર ફાટવા આવ્યો ત્યારે તેનાલીરામે પોકાર કીધો કે, બાઈઓ હવે બસ કરો. આખો બગીચો પાણી પાણી થઈ ગયો છે અને દરેકે દરેક ઝાડને પુરતું પાણી મલી ચુક્યું છે. આ સાંભળી ચોરો ખસિ-ચાણા પડી ગયા, અને બહુ પડતું નાખી ભાગી ગયા. તે જોઈ તેનાલી હસી પડ્યો, અને પછી ધીરજથી પેલી પત્થર બરેલી પેટી કુવામાંથી કહાડી લઈ તેને માર્ગે લગાડી. ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ તે એનું નામ !

મુસલમાનની હહાડી ખાઈ જનારો વછેરો !

એક વખતે શહેરના હાકમ-રાયર સાહેબને એવો શોખ થઈ આવ્યો કે આખાં ગામમાં ઘેર ઘેર એકેક વછેરો મોકલી આપ્યો, અને તેના ધાસ-હાણા માટે દર માસે ત્રણ રૂપિયાનો પગાર આપવા કીધો. દરેકને તાકીદ કરી હતી કે વછેરાને ખવાડીપીવાડી ફરબે બનાવવો. એ પ્રમાણે એક વછેરો તેનાલીને બાગે પણ આવ્યો હતો. દરેક જણે પોતપોતાને ત્યાંના વછેરાજીને

ખવાડીપીવાડી મસ્તાન બનાવવા માંડ્યા. આ તરફ તેનાલીએ શું કાંઈ તે જોઈએ, તેણે એક નાનુંસરખું પથુ મળ્યુત બુપડું બાંધ્યું. તેને ચારે બાજુથી બંધ કર્યું. અને એક બાજુની બીતમાં બાકોર હવા માટે પાડ્યું અને તેની બાજુમાં એક નાનો ખાડો બનાવ્યો. વછેરાને અંદર છુટો મુકી દીધો. દર સવારે તથા સાંજે તેનાલી તેને માટે થોડુંક ધાસ અને પાણી લઈ જતો અને પેલાં બાકોરાં વાટે ધાસ નાખી, ખાડામાં પાણી નાખી આવતો. અને જે પગાર આવતો તે તેનાલીબાઈ ચાંપી જતા. બાપડો વછેરા તો આ કંગાળ ખોરાકથી ઉલટો તવાઈ જતો, જ્યારે બીજાઓને ત્યાંના વછેરાઓ ખાઈ-પીને મસ્તાન બની ગયા હતા. આ પ્રમાણે ત્રણ વરસ ચાલ્યાં ગયાં. એટલે રાયરસાહેબે, સર્વને હોકમ કીધો કે તેઓએ પોતપોતાને સોંપેલા વછેરાઓ દરબારમાં રજુ કરવા. બધા વછેરા નાયતા કુદતા ગેલ કરતા દરબે બનેલા દરબારમાં હાજર થયા: પથુ તેનાલીબાઈ તો પોતાનો વછેરા રજુ કરવાના અખાડા કરી ગયા. રાયરસાહેબે, તેને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો કે, નામવર, મારો વછેરા કોઈને પાસે જવા દેતો નથી, પથુ તમે જે પેલા તમારી દરબારમાંના લાંબી દહાડીવાળા મુસલમાનની મદદ આપશો તો તેની મદદથી હું તેને લાવી શકીશ. રાયર આનો બેદ સમજ્યો નહી, અને તે મુસલમાનને તેનાલી જોડે જવાનો હોકમ કીધો. આ મુસલમાનને બહુ લાંબી દહાડી રાખવાનો શોખ હતો અને તેથી તેણે લગભગ એક હાથ જેટલાં લટીયાં વધારી મુકેલાં હતાં. તેનાલી તેને લઈને ગયો અને પેલા વછેરાનું કોટડું બતાવી તેને પેલા બાકોરામાં મોંઢો ધાલી વછેરાને જોવા કહ્યું. બાપડો તે મુસલમાન પથુ કશો બેદ સમજ્યો નહી અને પોતાનું લાંબાં દહાડાં સાથેનું માથું બાકોરામાં ધાલ્યું. જે જોતાંજ વછેરા સમજ્યો કે મારું ધાસ આવ્યું છે એટલે દહાડી અંદર ધુસેલી તેને ધાસ સમજી વછેરાએ એવું તો મળ્યુત દાંતમાં ઝાલ્યું કે કેમે કરતાં છોડે નહી, એટલે તે તો બાપડો અલ્લાહનાં નામના પોકાર કરી અલ્લાહનાં નામની જપ કરવા પડ્યો. તે જોઈ તેનાલી એકદમ રાયર આગળ દોડ્યો અને બોલ્યો કે સાહેબ, મારા વછેરાએ તમારા માથુસને

એવો તો સપાટામાં લીધો છે કે ડોડતાં છોડતો નથી, અને તેથી તે આપડો છુટો થવાને દયામણું એહેરે રડમસ થઇ ગયો છે. આ સાંભળી રાયર પોતે તે જોવા દોડ્યો. ત્યાં જઈ જોયું શું કે વછેરો તે મુસલમાન આપડાની દાહાડી પકડી ખેંચતાણુ કરતો હતો, અને તે હદયહારના ખેંચાણુથી તે આપડાને નહી ખમાય તેવી વેદના થતી, એટલે તે બુમાબુમ કરી મુકતો. અંતે જ્યારે કાટડીની દીવાલ તોડવામાં આવી ત્યારે વછેરાના મોંઢમાંથી દહાડી છુટી થઈ; પણ વછેરો બહાર પડતાં રાયરે જોયું શું કે આપડા મુસલમાનની દાહાડી ખેંચતો હતો તે વછેરો તદ્દન અધમુઓ થઈ ગયેલો; અને બરાબર ટટાર ઉભો વટીક રહી શકતો નહી. આ જોઈ રાયર તેનાલીરામને તકાળે કરવા લાગ્યો કે તે આપડાને બરાબર ખવાડ્યું નથી તો મારા આપેલા પગારનું શું કીધું? તેનાલીરામ હાજર જવાબમાં કંઈ કાચો હતો કે તે બોલ્યો કે વછેરો એટલો તોફાની છે કે આટલો કમી ખોરાક આપ્યા છતાં આવા લઈપઠ સરખા મુસલમાનને તે ગાંઠતો નથી તો તેને ભરભરતો ખોરાક આપું તો તે કેવો મસ્ત થઈ જાય અને કોઇનેજ ગાંઠે નહી. આ હીકમત બરેલો જવાબ સાંભળી, રાયર સાહેબનો ગુસ્સો નરમ પડી ગયો અને તે તેમજ તેના જોડે આવેલા સઘળાઓ ખડખડ હસતા પડ્યા, મીમાં ભાઈની દહાડીના ભોગે તેનાલીરામ તાળ બન્યા એ વાત ખરી પડી?

તેનાલીરામની ગાય અને બિલાડી.

ઉપર મુજબની એક વાત ગાય અને બિલાડીની આપવામાં આવે છે. ગામના રાયર સાહેબે, ગામના દરેક માણસને અકેકી ગાય અને અકેકી બિલાડી આપી અને બિલાડીને ગાયના દુધે પાળીને ફરબે બનાવવાની તાકીફ કરી. એજ મુજબ તેનાલીને ત્યાં પણ એક ગાય અને બિલાડી આપવામાં આવી. આપડા દરેક જણે પોતાને ત્યાંની બિલાડીને ગાયનાં દુધથી પાળીને બહુ ફરબે બનાવી. તેનાલીએ શું કીધું? તેને તો લાગ્યું કે વળી બિલાડી

શામ્યાનાં અને બેઠકા માટે મીઠા એક, એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલસો.

પાવરી બીલ્ડીંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

એટલી શું ભાગ્યશાળી કે તેને ગાયના દુધ પોષવી? એમ વિચાર કરી પેહેલેજ દિવસે દુધ ખુબ ગરમ કરીને તે બિલાડી આગળ મુક્યું. બિલાડી તે પીવા અંદર મોંહ ધાલવા ગઇ કે દાઝી ગઈ અને દુર નાઠી. તેને જ એક લાગી તે કોઈ દિવસે દુધને મોઢે નહીં લગાડે; દુધ જીવે કે છોડીને દૂર નાહાસે એટલે તેનાલીને તો તડાકા પડ્યો. બિલાડીને દુધને બદલે બીજું અચર કચર ખવાડે ને ઉછેરે. છ મહીના પછી બધી બિલાડીઓને રાયરે જોવા મંગાવી તો ફરેક ઠેકાણેની બિલાડી દુધ પી પીને ફરખે બનેલી દીઠી; પણ તેનાલીને ત્યાંની બિલાડી તો તદ્દન દુર્બળ બની ગયલી જોવામાં આવી. રાયર સમજી ગયા કે આમાં પણ તેનાલીનાં કાંઈ કર્તુકજ હોવાં જોઈએ. તેણે અન્યથા થઈ જાણુવા માંગ્યું કે તેનાલીભાઈ બધી બિલાડીઓ લઈ બની છે ત્યારે તારે ત્યાંનીજ કાં એવી દુબળી રહી ગઇ છે? તેનાલીએ કષ્ટકું મોઢું કરી ઉત્તર આપ્યો, સાહેબ, મારી બિલાડી એટલી બેવકુફ જણાય છે કે તે દુધને જોતાંજ આધી નહાસે છે. રાયરે તુરતજ તેની તપાસ કરવા માંડી. તુરત થોડું દુધ મંગાવી તે બિલાડી આગળ ધર્યું, જે જોતાંજ બિલાડી આથે નાહાસી ગઈ. રાયરે તે બિલાડીને પકડી મંગાવી તપાસ કરી જોઈ તો તેનું મોઢકું દાઝી ગયલું જોયું, એટલે તે સમજી ગયો કે બાપડીને ગરમ દુધ પીવા આપી તેને દઝાડી મુકી ચોંકાવી દીધી છે; એટલે તે ખાલી દુધ જોઈનેજ દુર ભાગે છે. તુરત તેને એક કહેવત યાદ આવી કે દાંજેલી બિલાડી આતસ જોઈને દૂર નહાસે છે. તેમ એકવાર તેને ગરમ દુધ પીવા આપી દઝાડી બીહવાડી એટલે તે બડકી જવીજ જોઈએ. તેમ બડકીને તે દુધ જોઈને નહાસે છે. રાયર ગુસ્સે તો થયો પણ તેનાલીની સુક્તિ જાણી ખુશી પણ થયો.

રાયરનાં પ્રમાણિકપણાંની કસોટી !

એક દિવસે તેનાલી બેઠો બેઠો વિચાર કરે છે કે રાયર સાહેબની પ્રમાણિક નિષ્ઠાની કસોટી કરવી જોઈએ. તેમ ઠરાવ કરી તે એક દિવસે ગમગીન ચેહેરે દરબારમાં આવ્યો. તેને તેમ જોઈ રાયરે પુછ્યું કે તેનાલી-

બાપ, આજે તારો થોપડો કેમ ચઢેલો દેખાય છે ? શું તને કાંઈ જોઈયે છે, જોઈતું હોય તો માંગી લે, તેનાલીરામ ધીરે રહીને બોલ્યો કે, સાહેબ જ્યોતિષીઓ પાસે મારી જન્મોત્તરી દેખાડી, તેઓ મને ધાસ્તી આપે છે કે એકાદ બે મહીનામાં મારું મોત છે. હું મરવા ભાગી બીહતો નથી પણ મારા કુટુંબનું શું થશે, કાં કે મારી પાછળ તેમનું પોષણ કરનાર કોઈ નથી. રાયર હિંમત આપી બોલ્યો કે ભાઈ તું શીકર કરતો ના, હું તારી પછી તારાં કુટુંબને તારા કરતાં દશ ગણી સારી રીતે પાળીશ, એ કાંઈ મોટી વિસાત નથી. એ પછી રાયર આ પ્રમાણિક નિષ્ઠાથી બોલે છે કે કેમ તેની સખત પરિક્ષા લેવાનો તેનાલીએ કરાવ કીધો. તેનાલી માંદો ને માંદો ચાલતો હોય તેવા ઢોંગ કરવા લાગ્યો, અને દિન ઉગે નખજો થઈ ગયો. તે દરમ્યાન તેણે સઘળું ઝરઝવેરાત, વાસણકુસણ, કિમતી કપડાંપડાં સમેટી લઈ એક પેટીમાં ભરી સલામત જગાએ મુક્યાં, અને તેજ પેટીમાં તે પોતે પણ છુપાઈ બેઠો, અને યુમ ઉડાવી કે તેનાલીરામ ગુજરી ગયો છે. તેનાલીરામનાં મરણની ખબર જ્યારે રાયરને પડી ત્યારે તેણે તેને ઘરે સિપાઈઓ મોકલી ત્યાંથી તેની ઘરેણાની પેટી ઉપડાવી મંગાવી, એમ ધારીને કે તેમાં તેણે પુષ્કળ નાણું જમાવ કરી સંઘરેલું હોવું જોઈએ. સિપાઈઓ પેટી ઉપાડી લાવ્યા, અને તે ઉપાડી જોવાને રાયરજીનો જીવ તલપાપડ થઈ રહ્યો. તુરતજ તેણે તાળાં તોડીને ઉધડાવી, તો બડાક દેતો કે તેનાલીરામ માંહેથી કુદી પડ્યો! રાયરની તો અજબખીનો પાર નહીં રહ્યો. તે બોલ્યો કે બધા તું ને તો મરી ગયો એમ જણાવવા લાગ્યા હતા! હા, સાહેબ, તમારા ઉપર મારો બડસો કેમ આવે? તમેજ મારા કુટુંબને પાળવા પોષવા વચન આપેલું તેજ કે? આ રીતેજ તમે પાળશો કે? તે જાણવાને માટેજ મેં આ તદખીર લગાવી છે અને તેમાં તમારી દયાનત કેવી છે તે જણાઈ આવી છે. રાયર આ જોઈ તથા સાંભળી અહુ ખસ્તાણો પડી ગયો, અને કશું ચું કે ચાં કરી શક્યો નહીં. આ રીતે તેનાલીએ રાજની પણ ખુબ કસોટી કરી નાંખી.

જાતનો હજમ તે કાંઈ બ્રાહ્મણ થાય ખરો કે ?

એક દિવસે પરીઠીયે, રાજજીનો માનીતો હજમ, રાજની દહાડી બોડવા

ગયો; પણ તે વેળા રાજાજી તો હજી પોઢેલા હોવાથી હજમ વિચારમાં ઉભો હતો કે હવે કેમ કરવું? રાજા સુતેલો હતો તેને જગાડવા વગરજ સફાઈથી આશ્રમ નહીં પડે એવી રીતે દહાડી બોડી હજમ નો ચાલતો થયો. રાજાજી ઉંઘમાંથી ઉઠી દાઢી પસવારે છે તો દાઢી તો સફાઈદાર છોલી કાઢેલી જેઠ આશ્ચર્ય પામ્યા. આવી રીતે સફાઈદાર દાઢી છોલવાથી ખુશી થઈ રાજાએ હજમને ધનામ આપવાનો ઈશિદો કહી તેને બોલાવી મંગાવ્યો. હજમ હાજર થતાંજ રાજાએ પુછ્યું કે બોલ તું ને શું જેઠએ છે? જાતે હજમજ એટલે તેની ખુદ્દિ કેટલી હદે દોડે, માંગી માંગીને શું માંગ્યું? તેણે માંગ્યું કે, સાહેબ, મને આજ્ઞાથી બનાવો અને આજ્ઞાથીની ન્યાતમાં દાખલ કરવાનો આજ્ઞાથીએને હોકમ કરો. રાજાએ તે જેઠ કેટલાક આજ્ઞાથીને બોલાવી તાકીદ કરી કે, હ મહીનામાં જો તમે આ હજમને ઘટતી ક્રિયા કર્મ કરીને તમારી ન્યાતમાં નહીં લેશો તો હું તમારી સઘળી માલમતા તથા સરકાર તરફથી બક્ષીસ મળેલી જમીનો વગેરે જપત કરીશ. આજ્ઞાથી આ સાંભળી બહુ દીક્ષી ગીર થઈ ગયા. પણ રાજાજીનો હોકમ થયો એટલે કરવું કેમ? તે હોકમને તુરત તો માથે ચઢાવી, હજમને આજ્ઞાથી કરવાની કબુલાત આપી ચાલતા થયા. તેઓ હજમને સાથે લઈ ચાલ્યા. તેને આજ્ઞાથી બનાવવાની ક્રિયાઓ ચાલી. દિવસમાં ત્રણવાર તેને નાહવાની ફરજ પાડી, પવિત્ર આતશ સન્મુખ બલિદાન ધરાવવા ફરમાવ્યું, સવાર સાંજ પ્રાર્થના કરવા હોકમ કીધો અને વખત બે વખત પવિત્ર મંત્રો જપવા ફરમાવ્યું. હ મહીના થયા એટલે રાયર આજ્ઞાથીના મોહલામાં ફેરી ફેરી તપાસવા લાગ્યો કે હજમને હવે દાખલ કીધો કે કેમ તેની તપાસ લેઈ જોવી. આજ્ઞાથીએ જ્યારે એ વાત જાણી એટલે ચિંતામાં પડ્યા અને એનો કાંઈ પણ તોડ કહાડી આપવાને તેનાલીરામ પાસે ગયા. તેનાલીએ સઘળી હકીકત સાંભળી લઈ આજ્ઞાથીને ધીરજ આપી કે તમારે કશી વાતે ગમરાતું નહી, હું તમોને આ પિડામાંથી સલામત ઉગારી લઈશ. તે પછી તે એક કાળા રંગનો કુતરો લઈ આવ્યો; અને ગળામાં દોરડું નાંખી તેને પેલા આજ્ઞાથીના મોહલામાં આવેલા તળાવમાં લઈ ગયો. ત્યાં એક ખાડો ખોદી દેવતા સળગાવ્યો. ચાર આજ્ઞાથીને તેની આસપાસ બેસાડી ચોક્કસ

ક્રિયાઓ અને ભણતર કરવા માંડ્યું. કુતરાને પાણીમાં ઝપકાલી કહાડ્યો. કુતરાએ તો બાપડાએ બસીબસીને મોહલો ગળવ્યો, પણ તેની કશી દરકાર નહીં કરતાં તેને ઘડીકમાં પાણીમાં ઝપકારવામાં આવતો તો ઘડીકમાં આંતર આગળ હાજર કરવામાં આવતો, જે સઘળો વખત કુતરો બાપડો અકળાઈને એટલો બસતો કે બધો મોહલો ગાળ રહેતો. આ પ્રમાણે ક્રિયા ચાલતી હતી તેટલામાં રાયર સાહેબ ત્યાં સરસ્તાની ફેરી ફરી હળમને બ્રાહ્મણની ન્યાતમાં લેવામાં આવ્યો કે નહીં તે તપાસવા આવ્યા. ત્યાં આગળ આ કુતરાને બનાવ જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા, અને તેનાલીરામ જે આ ક્રિયાને મોખડે હતો તેને સવાલ કીધો કે, આ બાપડાં પ્રાણીને શા માટે આમ હેરાન કરો છો? તેનાલીએ જવાબ દીધો કે આ કુતરો કાળો છે તેને ધોળો કરવા માટે આ સઘળું કરવામાં આવે છે! રાયર સાહેબ, આ સાંભળી અન્યથા થયા, અને તેનાલીને કહેવા લાગ્યા કે તું તો દીવાનો થયો છે, કાળો તે વળી કંઈ ધોળો થતો હશે? એવી નહીં બને તેવી જાળજથી હાથ ઉઠાવ. તેનાલીએ જોયું કે હવે રાયર સાહેબ છટકામાં આવ્યા, એટલે બેઠ્યો. બેઝબ્બી માફ છે સાહેબ, જો એક હળમડો બ્રાહ્મણ થતો હોય તો કાળો કુતરો ધોળો કેમ નહીં થાય? રાયરે જોયું કે આ બંધાસે તેને ખુબ સપડાવ્યો છે; હળમને બ્રાહ્મણ બનાવવાના મારા હોકમની આણે ઠીક ટકોર બનાવી છે, એટલે તે હોકમ પડતો મુકી તેઓ તો ગુપચુપ પોતાના મકાને ચાલતા થયા. બ્રાહ્મણો આ બનાવ જોઈ ખુબ ખુશીમાં આવી ગયા, અને નાયવા કુદવા લાગ્યા અને તેનાલીરામની જય ધ્વજી દુવા માંગી.

“અષ્ટમ પદ્યમ ગાંધીજીના સોંટાળા શાસ્ત્ર વ. ગાંધી ગળડાવક ગપાટકો ગર્વખંડક મહાત્મ્ય” લખ્યા છે કે?

વિદ્યાસાગર નામનો એક શાસ્ત્રનિપુણ મહાસમર્થ વિદ્વાન આસામી રાયર સાહેબની દરબારમાં આવી ચઢ્યો. તેનું આ ઓચિંતું આગમન જાણીને

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠા એક. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડીંગ, બનાવ રીટીર, કોટ, મુંબાઈ.

દરબારના તમામ વિદ્વાનોમાં ધાસ્તી પેઠી, કેમકે તેઓ જાણુતા હતા કે વિદ્યા-સાગર બહુ કુશળ શાસ્ત્રજ્ઞ છે, અને તેના હજુર અમે સધળા કક્ષી વીસાતમાં નથી, અને કોઈ પણ તકરારમાં તેની બરાબરી કરી શકે એવો રાયરની દરબારમાં છે નહીં. તો તે કોઈ વાદવિવાદમાં ઉતરશે તો અમારું મીઠું જણાઇ આવશે, અને રાયર સાહેબ તેમના તરફ અપ્રિતિ કરી રૂખસદ આપી દેશે. આ ચિન્તામાંથી કેમ છુટા થવું તેનો કશો રસ્તો તેઓને સુઝે નહીં; એટલે અંતે તેઓ તેનાલીબાઈ આગળ ગયા અને પોતાની સધળી હકીકત તેના હજુર રજુ કરી તેમને બચાવી લેવાની કાંઈ પણ તદબીર રચવાની તેને અરજ કરી. તેનાલી-રામનું ટીચકું ઉચું ચઢ્યું, છતાં તેઓનો ગર્વ તોડી પોતાથી ડબેલા રાખવાને તેણે એક યુક્તિ શોધી કહાડી. તેઓને ધીરજ આપી કે, મહાશાસ્ત્રીજીઓ, તમારે એ આયતથી નિર્ભય રહેવું. હવે થયું એમ કે વિદ્વાન વિદ્યાસાગર દરબારના વિદ્વાનો સાથે વાદવિવાદ કરવા તૈયાર થઇ એક દિવસે દરબારમાં આવ્યો. બધી દરબાર બીરાજ છે અને તેનાલીરામ પણ, ઝાડનાં મોટાં પાંદડાંઓને કાપીકુપી પુસ્તકના આકારમાં ગોઠવી, કપડાંમાં લપેટી તેને બેંસોને આંધવાના કામમાં આવતી દોરી આંધી બંડલ બનાવી સાથે લાવી બીરાજમાન થયો હતો. દરબાર બેઠા પછી વિદ્યાસાગરને કુદરતીજ ઉઠઠા થયાથી તેણે તેનાલીરામને સવાલ કર્યો કે, બાઇ આ ગ્રન્થ શું છે? તેનાલીરામે ડોકું ઉંચું કરી ભારે વિદ્વાન હોવાનો ડાળ ઘાલી જવાબ આપ્યો કે મહેરબાન, આ ગ્રન્થ “અષ્ટમ પંચમ ગોંટાળા સોંટાળા શાસ્ત્ર વ. ગોંટાળા ગબડાવક ગપાણક ગબ છાંટક મહાગ્રન્થ” છે. તે ગ્રન્થ તો તમારા કંઠે હશે. વિદ્યાસાગર તો આ વિચિત્ર નામ સાંભળીને ડહાપજ ગયો, અને બોલ્યો કે, હમે તો શાસ્ત્રીય ગ્રન્થોનાં કાંઈ હજારો પોથાં ઉઠાવી નાંખ્યાં છે, પણ આવું શાસ્ત્ર તો કદી દીધું નથી, કે તેનું નામ સુદાં સાંભળ્યું નથી. તેનાલીરામ આ જવાબથી જાણે બહુ અચરત પામ્યો હોય તેવું ડાળ કરી બોલ્યો, તમે મહા સમર્થ વિદ્વાન, સેંકડો ગ્રન્થો બણી ચુકેલા ને આ ગ્રન્થ તમે જોયો પણ નથી એ મહા આશ્ચર્યની વાત લાગે છે! તમે શું કદી એ ગ્રન્થનું નામ સાંભળ્યું પણ નથી? વિદ્યા-સાગર લગભગ ઝંખવાણો પડ્યો, અને બોલ્યો કે હું એનો ખુલાસો આવતી

કાલે કરીશ. એટલું બોલતોજ કે, પોતે લાવેલું અન્યોનું બોયકું ઉપાડી પોતાના ઉતારાના મકાને ચાલ્યો ગયો. મકાને જઈ વિચારમાં પડ્યો કે મેં મારી આખી જીન્દગીમાં આવા અન્યનું નામ વટીક સાંભળ્યું નથી તો તેમાં શું બળ્યું છે તે તો શેની ખબર પડે? માટે આપણે અહીં આવ્યા તો વાદવિવાદમાં પાણી દેખાડી ઇનામ લેવાને, પણ અહીં તો શું પણ અહીં પડી રહેવાનું પણ શોભા ભરેલું નથી. કદાચ વિવાદમાં હાર્યા તો જન્મનું નામ-કીર્તી ગુમાવવી પડશે. એમ વિચાર કરી રાજની પણ રમ લીધા વગર કે કોઈને મળ્યા ભેટ્યા વિનાજ વિદ્યાસાગરભાઈ તો ત્યાંથી ખસતી માપી ગયા. બ્યારે બધા શાસ્ત્રીજીઓને તથા ખુદ રાયરને તે વાતની ખબર પડી ત્યારે તેણે તેનાલીને બોલ્યો અને પૂછ્યું કે વિદ્યાસાગર શા કારણે ચાલ્યો ગયો? તે સાંભળી તેનાલી બોલ્યો, મહારાજ મારાં આ અન્યનું નામ દેતાંજ તે સાંભળીને તે બડક્યો અને પલાયન કરી ગયો. રાયરે તે બાંધેલું બોયકું છોડાવી જોયું તો અંદરથી તો ખરેખર અષ્ટમ પદ્યમ-ને ગોંટાળો જેવું નીકળ્યું. તે જોઈ સર્વ કોઈ ખડખડ હસી પડ્યા.

મરતી માની છેલ્લી ધડીની ધમ્મ્યા-તેનાલીએ તે કેમ બળવી?

રાયર સાહેબનાં માતૃશ્રી મરવા પડ્યાં ત્યારે છેલ્લી ધડીએ તેમને પાકી કેરી ખાવાનો શોખ થઈ આવ્યો. તે પુરો કરવાને કેરી લેવા માણસો બજારમાં દોડ્યા, તેટલામાં તો ડોશીમા તો ધખાયનમઃ થઈ ગયાં, એટલે કેરી તો જ્યાંની ત્યાં રહી ગઈ. રાયરનો જીવ આથી બહુ મુંઝાયો કે મારી મા મરતી વખતે કેરી, કેરીની અંખણા કરી તે ખાધા વગર મરી ગયાં માટે એનો કાંઈ તોડ કહાડવો જોઈએ. તેણે ગામના બ્રાહ્મણોને બોલાવી તેમના આગળ આ સંધળી બીના રજુ કરી, માતૃશ્રી કેરીની અંખણા કરી તે ખાધા વગર મરી ગયાં માટે એનો કાંઈ તોડ કહાડવો જોઈએ. માતૃશ્રી કેરીની અંખણા કરી કેરી ખાધા વગર ચાલી ગયાં માટે તેમના આત્માને શી રીતે શાંતિ આપવી, તે પૂછ્યું. બ્રાહ્મણો ક્યાં કાચા હતા. તેઓએ ગંભીર ચેહેરે ખુલાસો કર્યો કે, માતૃશ્રીની વરસીને ટાંકણે સોનાની બનાવેલી કેરીઓ બ્રાહ્મણોને દક્ષણમાં આપવી, જેથી

તેમના આત્માને શાંતિ મળશે. રાયરે તો તે ફરમાન માથે ચઢાવ્યું, અને તેમને ખોટ પશુ શી હતી? તુરત બ્રાહ્મણોની ગણતરી કરી તેટલી સોનાની ફેરી બનાવવાનો હેતુ કાઢાડ્યો, અને બ્રાહ્મણોના ફરમાન પ્રમાણે એકેકી ફેરી તેમને દક્ષણમાં આપી. તેનાલીરામની નજીમાં આ વાત આવતાંજ તેનું પાકી આવ્યું અને તેણે તે સઘળા બ્રાહ્મણોને બનાવી કહાડવાનો પ્રપંચ રચ્યો. સોનાની ફેરી લઈ ગયલા સઘળા બ્રાહ્મણોને તેણે એક દિવસે પોતાને ઘરે બોલાવ્યા અને કહ્યું કે આજે મારી માની વરસી છે માટે તેની ક્રિયા કરવી છે. બધા બ્રાહ્મણોને પંકિતએ બેસાડી તપાવેલા તવેઠા વડે દરેકને બળ્યે દાહામ દીધા. આ જોઈ સઘળા ખુબ ગુસ્સે થયા અને રાયર પાસે ફરિયાદ ગયા. રાયરે ફરિયાદ સાંભળી તેનાલીરામને બોલાવી મંગાવ્યો, અને આ તીખલ કરી બાપડા ગરીબ બ્રાહ્મણોને દુઃખ દેવાનું કારણ પુછ્યું. તેનાલીરામ ઠાવકું મોહો કરી બોલ્યો કે, મહારાજ, મારી મા મરતી વેળા છેલ્લી ઘડીએ હાથે પગે આંકરાં આવવાથી હેરાન થતી હતી, તે મટાડવા તેણીને દાહમ દેવાની તાકીદ કરવામાં આવી હતી. પણ દાહમને માટેની સઘળી સામગ્રી તૈયાર થાય તેટલામાં તે ડોશી ધબ્બાનમઃ થઈ ગઈ. એટલે તેના આત્માની શાંતિ માટે મેં આ કામ કર્યું છે. આ સાંભળી આખી દરબાર ખડખડ હસી પડી. બાપડા બ્રાહ્મણીઆ વીહીલે મોહોડે ચાલ્યા ગયા.

ચોરોનાં નાક કાન કાપ્યાં? લખોટા રમનાર છોકરો ન્યાયાધીશ થયો-રમણલાઈની વાતો.

છોલા નામનાં શહેરમાં ચાર ચોરોની ટોળી ધુમ મચાવતી અને લોકોને પુષ્કળ ત્રાસ આપતી હતી. તેઓ એક વેળા છોલામાં એક ઘરડી ડોશીના ઘરમાં જમવા ખાવાને કારણે રહેલા હતા. એક વેળા તેઓ કોઈ ઠેકાણેથી સળંગ હાથ મારી લાવ્યા. તેને એક મજબુત દાબડામાં ભરી તેને બંધ બસ્ત કીધો, અને ઉપર મોહોર વગેરે મારી મજબુત બંધ કીધો. તે દાબડો તે પછી તેઓએ તે ડોશીને રાખવા આપ્યો, અને ડોશીને તાકીદ કીધી કે હમો ચારે જણ સામટા આવીને બેગી માંગણી કરીએ ત્યારેજ તે અમોને

જો સોંપવો, ત્યાં લગણુ બાહાર કાઢાડવો નહી. લુટી લાવેલા તમામ દર-
દાગીના તેઓએ તે દાખડામાં ભરી છાંડેલા હતા, અને ભાગ કરી વહેંચી
લે તે પહેલાં કાંઈ બીજી તરફ ઉતરી પડવાનો લાગ મથ્યાથી તેઓએ આ-
શ્ચર્ય કરી. એક દિવસે સવારના પોહોરમાં તે ચારે જણુ ધરથી થોડેક દુર
એક લાકડાંના ઢગલા ઉપર બેસીને ગપ્પા મારતા હતા, તેવામાં એક દુધ
વેચનારો ત્યાંથી પસાર થતો જણાયો, અને તેથી દુધ પીવાનો તેમને શોખ
થઈ આવ્યો. પણ તેમના પાસે તે માટે કાંઈ વાસણુ ન હતું; એટલે તેઓએ
પોતાનામાંના એક જણુને એકાદ કટોરો લઈ આવવાને પેલી ડોશી આગળ
મોકલ્યો. તે જનારો તેઓમાં સર્વથી નાની વયનો હતો, પણ નાનો ચપ્પરાક
અને ચોરનો ભાઈ ધંટીચોર જેવો હતો; એટલે તેણે પેલો દાખડો ઉપાડી
જવાની તદ્દબીર લગાવી. ડોશીના ધરમાં પેસતાંજ તેણે તેણીને કહ્યું કે મારાં
સોળપતીઓએ પેલો દાખડો તમને રાખવા આપ્યો છે તે તેઓ માંગે છે.
ડોશીએ આનાકાની કાંઈ કે ચારે જણુ સામટા આવી માંગણી કરે તો
દાખડો આપવાની સમજુતી થયેલી છે. પેલો ચોર સમજ્યો કે ડોશી પાકી
છે. એટલે ઠાવકું મોં કરી તે બોલ્યો; હા, હું તે જાણું છું, માટે બધા
સામા બેઠેલા છે તેમને હાંક મારી પુછી જો. ડોશીએ તેમ કાંઈ અને
પૂછ્યું કે વાસણુ જોઈએ ખરું કે? તેઓ સમજ્યા કે આપણે દુધ પીવા
માટે કટોરો મંગાવ્યો છે, તેને માટે ડોશી પુછતી હશે એમ સમજીને
તેઓએ આપવા હા પાડી. એટલે ડોશીએ તે દાખડો કહાડી આપ્યો. તે
લઈને પેલા ચોરનો ભાઈ ધંટીચોર ધરને પાછલે રસ્તે પોબારા કરી ગયો.
પેલા બીજા ત્રણે જણુ વાટજ જોય છે કે, આપણો ભાઈ/બંધ કટોરો લેવ
ગયો છે તે હજુ કેમ પાછો નહી આવ્યો? બધી રાહ જોઈ ચાક્યા એટલે
તેઓ સામટા ધર આવ્યા. ધરમાં શું બનાવ બની ચુક્યો તે ન્યારે ડોશીએ
પેલાઓને જણાવ્યું એટલે તેઓ હરણુદાર થઈ ગયા, તેઓએ ડોશીને ખુલ્લું
દરમાવેલું હતું કે, હમો ચારે જણુ ભેગા થઈને આવી માંગ્યે ત્યારેજ

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠા એક, એક, પાવરી એન્ડ સન્સને મલરો.

પાવરી બીલીંગ, ગનબાવ રટીટ, કોટ, મુંબાઈ.

જુલ્સ ચોલફ્રેડ

ગોલ્ડ સીલ—સોનેરી સીક્કવાલો

સ્પેશીયલ કલબ બ્રાંડી

નંબર ૧.

૩૩ ઑંસ લીટરસ

બાબુમાં આપેલી બારલીના નમુના પ્રમાણે

આ ઉંચો જુનો બ્રાંડી

રોજબરોજ લોકોને માનીતો થઇ પડતો જાય છે; કારણ કે તેના ઉપયોગ કરનારાઓ સારી પેઠે સમજી ગયા છે કે બીજા બધા બ્રાંડી કરતાં આ બ્રાંડી જેમ ગુણમાં ઉત્તમ તેમજ ભાવમાં પણ કીકાયત માલમ પડે છે.

બીજા નકલી માલથી સંભાળજો.

સોલ ઇમ્પોર્ટર્સ:—

રખાડી બ્રધર્સ,

અરંદેશર દાદી સ્ટ્રીટ, ખેતવાડી, મુંબઈ.

ડબ્બો સ્વાધીન કરવો, પણ ડોશીએ તો આ એકજ જણની માંગણી ઉપ-
રથી ડબ્બો કહાડી આપ્યો એટલે તેઓએ તો બાપડી ડોશીને ધમકાવી
કહાડી અને તેના પાસે ડબ્બાની માંગણી કીધી. ડોશી ડબ્બો ક્યાંથી આપે?
એટલે તેઓ ત્યાંના ન્યાયાધીશ હજુર લઈ ગયા. ત્યાં બધી કેશીયત રજુ
કરવામાં આવી ત્યારે ન્યાયાધીશે તો ડોશીને તકસીરવાર કરાવી ચોરાના
લાભમાં હોકમ કીધો. ડોશી તે સાંભળી રડતી કકળતી અને કપાળ કુટતી
પાંછી ફરતી અને ન્યાયાધીશનાં અન્યાયી ચુકાદા માટે બખાળા કાઢતી હતી.
બનાવ એવો બન્યો કે માર્ગમાં કેટલાક છોકરાઓ લખોટા રમતા હતા.
તેમાંના રમણુ નામના એક છોકરાએ શું બન્યું છે તે ડોશીને પૂછ્યું; અને
ડોશીએ બધી હકીકત સંભળાવી; એટલે તે પણ ચુકાદાથી નારાજ થયો,
અને બોલવા લાગ્યો કે, “મારો લખોટો જેમ ઝપાટામાં ધારેલે ઠેકાણે જઈ
પડ્યો છે તેમજ કુદરતના ફટકા આ અન્યાયી ન્યાયાધીશનાં માથાં ઉપર
પડ્યો.” આ તેના શબ્દો સરકારી હલકારાઓ જેઓ તે વખતે ત્યાંથી પસાર
થતા હતા તેઓએ સાંભળ્યા, અને તે શબ્દો અપમાન ભરેલા હોવાથી
તેઓ તે છોકરાને રાજ હજુર ખેંચી ગયા. રમણુભાઈ, કશી દેહશત વમર
રાજ હજુર ઉભા. સધળી હકીકત રાજ હજુર રજુ કરવામાં આવી, એટલે
તેણે રમણુને કહ્યું કે, છોકરા, સમજ કે તું ન્યાયાધીશ છે, અને તું જે-
ઈનસાફ નહીં થાય એવો ન્યાય કરીશ ખરો કે? રમણુ હા પાડી, અને તુસ્ત
ન્યાય તોલવાનું કામ આરંભ્યું. તે એક ઉંચા સ્થાને બીરાજ્યો; અને બેઉ
પક્ષકારોને બોલાવી મંગાવી તેમની જુદી જુદાની નોંધી લીધી. અને તે
સાંભળી તેણે કશી પણ આંચકા કે શંકા વગર ચુકાદો આપ્યો કે, વાલી-
ઓની શરત એવી હતી કે ચારે જણુ સામટા થઈને આવે ત્યારેજ ડોશીએ
પોતાને રાખવા આપેલો ડબ્બો સ્વાધીન કરવો, પણ તેઓ ત્રણુ જણુની
ટાલી થઈને તે માંગવા આવ્યા છે, એટલે વાલીઓનો દાવો ચાલી શકે નહીં.
રમણુની આ ચાલાકી અને હુશિઆરી જેઈ રાજ તો દીગ્બુદ થઈ ગયો.
અને એટલો ખુશ થયો કે રમણુને મોટી બક્ષીસોથી નવાજ્યો અને તેને

“મરીઆડા રમણુ” એટલે “મરતબાવાજો રમણુ” એવું નામ આપ્યું; એટલુંજ નહીં પણ તેને પોતાના રાજ્યમાં ન્યાયાધીશની જગ્યા આપી, જે સ્વીકારીને પછી તેણે ધણા ગુન્યવણુ ભરેલા મુકદ્દમાઓ સાંભળી ખર્ ખોટું શોધી કહાડી ચુકાદા આપવા માંડ્યા, એટલે રમણુભાઈ તો ખુબ પંકાઈ ગયા.

ખરો ખુની કોણ ? એક મુશ્કેલીનો તોડ.

મરીયાદા રમણુના પિતાએ જ્યારે રમણુને મોટે ઓધે ચઢેલો જાણ્યો ત્યારે તે નાખુશ થયો. તે એમ વિચારવા લાગ્યો કે ન્યાયાધીશનું કામ કાંઈ લખોટા રમવા જેવું સહેલું નથી; ઢગલે ઢોલ જુકાણામાંથી સત્ય શોધી કહાડવાનું કાંઈ સહેલું નથી, અને ધણીક વેળા મોટા કાબેલ ન્યાયશાસ્ત્રીઓને પણ તે કામ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આથી તેણે પોતાના દીકરાને આ ઓઢો છોડી દેવાને ધણો સમજાવ્યો અને કહ્યું કે, અન્યાયી ચુકાદો આપવાનું કામ ભયંકર ગુન્હા ભરેલું છે. રમણુભાઈ પિતાની સમજુતી કપુલ રાખે તેવા હતા નહીં. તેણે પોતાના પિતાને ધીરજ આપી કે ગમે તેવા મુશ્કેલ કેસોમાં ખર્ ખોટું શું છે તે પારખવાની કુદરતે મારામાં અજાયબ શક્તિ મુકી છે, અને કુદરત ઉપર ભરસો મુકી કામ લેવાથી હું ગુન્હા કરતો લેખાઈશ નહીં. આ પ્રમાણે તેના પિતાજીએ તેના ઠરાવમાં મક્કમ જોઈને તેને તેના નસીબ ઉપર છોડ્યો અને પોતે પોતા કળ્યા લડનારાઓમાં કકલાટ પેદા થાય તે તેના જાણવામાં કે સાંભળવામાંજ નહીં આવે એવા હેતુથી બહાર ભટકવાનો રસ્તો લીધો. પોતાનો તે ઇરાદો તેણે પોતાના દિકરાને જણાવવાના અખાડાજ કીધા. રાતની વખતે તે ઘર છોડી નીકળી આવ્યો અને પડોસનાં એક ગામમાં જઈ લાગ્યો, અને એક ઘર જોઈ તેના ઓટલા ઉપર પડ્યો. ઘરનો ધણી તે દિવસે ઘરમાં નહતો. બનાવ એવો બન્યો કે, તે ઘરધણીને બે બાપડીયો હતી અને તેમાંની નાનીને એક છોકરું થયું હતું, અને તેની ચાલ બહુ અનીતિમાન હતી. તે મધરાતે જાગી ઉઠી અને જુએ છે તો છોકરું તેમજ પેલી તેની શોધે પણ ભર ઉંઘમાં હતાં; એટલે લાગ જોડ બારણું ઉઘાડ્યું અને એક ત્રાહીત માણસને અંદર દાખલ કીધો જે તેણી જોડે આડો વ્યવહાર રાખતો

હતો. તેના જોડે લુકું કરમ કરતી હતી તેવામાં એકાએક પેલું બચ્ચું જાગી ઉઠી રડવા લાગ્યું. આ જોઈને પેલી કુલટા સ્ત્રી ગભરાઈ કે રખેને બચ્ચાંની ગરબડથી ઘરનાં બીજા માણસો જાગી ઉઠે અને તેનું પાપ સંભળું ઉઘાડું પડે, એટલે કમબખતે બાળકનું ગળું દાબી મારી નાખ્યું. પોતાનું પાપી કર્મ કરી પેલાને ઘરમાંથી બહાર કઢાડ્યો, અને તે પછી તે કુલટા રડવા લાગી કે શોકે મારા બચ્ચાંને મારી નાખ્યું છે. આ ખટપટનો વરઘોડો રમણભાઈ આગળ આવ્યો, અને તેનો પિતા જે પણ ત્યાં રાત્રે એટલે પડ્યો હતો ત પણ ત્યાં ગુપચુપ આવી ઉભો હતો. તે આખી રાત જાગતો પડ્યો હતો અને ઘરમાં શું ચમત્કાર થયો તે નજરે જોયું હતું, એટલે તેનો દીકરો કેવી રીતેના ઇન્સાફ કરે છે તે જાણવાને તે ઇતેજાર બન્યો હતો. તે પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે આ ગુંચવાયલાં કોકડાનો જે તે બરાબર ઇન્સાફ કરી શકે અને ખરું ખોટું શોધી કઢાડવામાં ફતેહ પામે ત્યારે તો ખાતરીથી કહી શકાય કે આગળ ચાલતાં તે એક શુદ્ધ માણસ નીવડશે. હકીકત સાંભળવા પછી રમણ ખરેખર ખુન કોણ કીધું તેનું તોલ કરવાને લગાર ગુંચવાયો તો ખરો. એક બ્યારે તે વાંક બીજી ઉપર મુકે ત્યારે બીજી તેનો સાફ ઇન્કાર કરે. બીનગુનેહગાર શોકે જાહેર કીધું કે આ બનાવ મેં નજરો નજર જોયો છે; પણ તે માટે મારા પાસે કોઈ સાક્ષી નથી. બ્યારે નાની સાવ તેનો ઇન્કાર કરતી. રમણે મનમાં કુદરતની મદદ માંગી. તેણે એક તોડ કઢાડ્યો કે; ખતેએ તદ્દન નમ અવસ્થામાં આ મંડલીની આબુબાબુ ત્રણ આંટા ફરવા, અને તેમ કરતાં પોતાની વિતક વાત બોલતાં જવી. નાની સ્ત્રી, જે ખરેખરી ગુનેહગાર હતી તે તો એ સાંભળી તૈયાર થઈ, પણ મોટી જે બીનગુનેહગાર હતી, તેણે તો શરમની મારી ના પાડી કે મારો જીવ જાય તો બલે, પણ આ પ્રમાણે બર મીજલસની હજુરમાં બેશરમી બરેસો દેખાવ કરવાથી હું તો માઝ રહીશ, તેથી તેમ કરવાની ના પાડી. તે બોલી કે તેમ કરવા કરતાં અપરાધ માથે બહેરી લેવાને હું તૈયાર છું. રમણ આથી તુરત પામી ગયો કે બીજી એટલે નાની સ્ત્રી જ ગુનેહગાર છે. એમ જાણી તેણે દાબીને ફેલાઈ સવાલ એવા પુછ્યા કે તેણીને તેનો ગુનેહ કયુલ કરવાની ફરજ પડી; અને

એ પ્રમાણે તેણીને ફાંસી ચઢાવવાનો હોકમ નીકળ્યો.

આ ચુકાદો સાંભળી રમણીનો પિતા જે ત્યાં છુપો ઉભો હતો તે, પોતાના દીકરાની આ ચાલાકી જોઈ બહુજ ખુશી થઈ ગયો, અને તુરત તેણે ઓળખાઈ નહીં આવે તે માટે જે છુપો પોશાક પહેરેલો હતો તે કઢાડી નાખ્યો. તે પુત્રને ગળે બાજી પડ્યો અને બોલ્યો કે, રાજાએ તને જે ઓળખે એસાડયો છે તેને તું જરાએ જરા લાયક છે. મને હવે તે માટે પુરેપુરી ખાત્રી થઈ ચુકી છે. તુરત તેણે ઉઘાડા પડી જણાવ્યું કે, આ બાબતનો હું પોતે નજરે જોનાર સાક્ષી છું, અને પોતે તે બનાવ કેમ જોયો હતો તે સઘળી હકીકત ત્યાં કહી સંભળાવી; એટલે કોઈના દિલમાં કશો વસવસો રહેવા પામ્યો નહીં અને રમણની મોટી હુશિયારીની અને ચાલાકીની ત્યાં વાહવાહ બોલાઈ.

કપાસના વેપારીઓની પાળેલી બિલાડી.

ચાર જણાઓ ભાગીદારીમાં કપાસની ગાંસડીનો વેપાર કરતા હતા. કપાસને ગોડાઉનમાં ભરેલો હતો, ત્યાં ઉંદર બહુજ નુકસાન કરતા હોવાથી, તેઓએ એક બિલાડી પાળી ગોડાઉનમાં રાખી. દરેક જણે બિલાડીનો અકેક પગ વહેંચી લીધો અને તે પોતપોતાને ફાલે આવેલા પગમાં તેને તરેહવાર દાગીના ધાલ્યા. એક દિવસે બાપડી બિલાડીના એક પગને કાંઈ સળંગડ લાગ્યું. બીજે દિવસે તે પગવાળા માલેકે તેને તેના જખમ ઉપર મલમપટો કરી પાટા પુટી બાંધી : બિલાડી કુદતી કુદતી સગડી આગળ આવી એટલે સગડીમાં પગ પડતાં પાટા બાંધેલો પગ સળગી ઉઠ્યો, અને તેની બળતરા નહીં ખમાવાથી તે ગમે તેમ જુસ્કા મારવા લાગી. એથી બચું એમ કે સઘળી ગાંસડીઓ સળગી ગઈ અને ગોડાઉનમાં મોટી આગ લાગી, અને આખું ગોડાઉન ગાંસડીઓ સાથે બળી ભસ્મ થઈ ગયું. આથી, બળેલા પગના માલેક સામે પેલા ત્રણ ભાગીદારોએ નુકશાનીની ફરિયાદી માંડી, એમ જણાવીને કે તે પગને લીધેજ આ સઘળું નુકશાન થવા પામ્યું છે. આ ખટલો મેરીઆડા રમણ હજુર આવ્યો. તેણે સઘળી હકીકત જાણી લઈ વિચાર્યું કે આમાં બળેલા પગના માલેકનો કશો કસુર નથી; કેમકે તેણે જાણી જોઈને આ કામ કરેલું.

નહતું, અને તેથી દાવો ખોટો ઠરાવ્યો. તેણે સામું એમ ચુકવ્યું કે જેટલું નુકશાન થયું છે તેનો ચોથો હિસ્સો ત્રણે ભાગીયાઓએ બળેલા પગવાળા માલેકને આપવો, કેમકે બળેલા પગે આગ સળગી ખરી, પણ સાળ પગોથી બિલાડીએ કુદકુદી કરી નહતે તો આટલું નુકશાન થવા પામતે નહીં. માટે નુકશાની માટે ખરા જોખમદાર તે સાળ પગો છે, અને તે સાળ પગના માલેકોએ સામી નુકશાનીનો ચતુર્થાંસ ભાગ, બળેલા પગવાળા માલેકને ભરી આપવો. આ ચુકાદાથી સર્વ કોઈ હેરત પામ્યા અને રમણુની હુશિયારીની તારીફ કરવા લાગ્યા.

ગુમાયલાં મોતી કેમ મળ્યાં !

એક ચોક્કસ ધનાઢય વેપારી પાસે દરેક હજાર હજાર રૂપિયાની કીમતનાં બે આબદાર મોતી હતાં. એક વંળા એવું બન્યું કે તે વેપારીને કાંઈ કારણસર બાહાર મુસાફરીએ જવાની ફરજ પડી. તેણે વિચાર્યું કે આ અમુક મોતી સાથે મારે મુસાફરી જવું એ મોતનો સોદો છે; તેથી તેણે લાંબો વિચાર કરી તે પોતાના એક વિશ્વાસુ પાડોશીને સાચવવા આપ્યાં અને કહ્યું કે, હું સફરેથી આવીને એ પાછા લઈશ. પાડોશીએ મોટી ખુશીથી તે લીધાં. પેલા વેપારી થોડા સમયે સફરેથી પાછો ફર્યો એટલે તેણે પાડોશી પાસે મોતી માંગ્યાં. પાડોશીની દયાનત બગડી એટલે તેણે સાફ ના પાડી કે મોતી શું ને વાત શી ? હું કશું જાણતો નથી. જો મને આપેલાંજ હોય તો તેના સાક્ષી ગુવાહી લાવ. વેપારી બાપડો ફરરમાં પડ્યો. જ્યારે ગયો ત્યારે વિશ્વાસ ઉપર તે સોંપેલા એટલે સાક્ષી શેના અને ગુવાહી શેના ? તેણે મેરીઆડા રમણુ હજુર ફરિઆદ કરી. રમણે બંને પક્ષને રૂબરૂ બોલાવી તેમની હકીકત સાંભળી લીધી, અને તે દરમ્યાન બંનેની વર્તણૂક તપાસી લીધી, અને તે ઉપરથી અનુમાન બાંધ્યું કે વાદી વેપારીનો દાવો ખરો લાગે છે, પણ વધારે ખાત્રી કરવાને પોતાનો ચુકાદો મુલતવી રાખ્યો. પ્રતિવાદીની ગેરહાજરીમાં વાદીને તેડી તેણે તે મોતીનો દેખાવ, તેનાં કદ વિગેરેની માહિતી મેળવી લીધી, અને તેજ કદ અને તેવાજ દેખાવના

૯૮ મોતી તેણે મેળવ્યાં અને તે એક દોરીમાં પરોવ્યાં. પ્રતિવાદીને બોલાવી તે મોતી એકાદ મળ્યુત દોરીમાં પરોવી લાવવાનું કામ સોંપ્યું અને જણાવ્યું કે મને તારા પ્રમાણિકપણા ઉપર પુરતો વિશ્વાસ છે, માટે મારાં આ ૧૦૦ મોતીનો કુમખો નવી દોરીમાં પરોવી લાવજે. પ્રતિવાદી આથી કુલાર્ધ ગયો કે, ન્યાયાધીશ સાહેબને મારા ઉપર પુર ભરસો છે માટે આ કામ હાવકેપણે બજાવી આપવું. પણ ત્યાં તે મોતી કેટલાં છે તે ગણી જોવાની તસ્દી લીધી નહી. ઘેરે જઈ તે મોતી ગણવા બેઠો તો ૧૦૦ ને બદલે ૯૮ મોતી નીકળ્યાં. તે વિચારમાં પડ્યો કે ન્યાયાધીશે તેને ૧૦૦ મોતી આપ્યાં અને આ તો બે ઓછાં થયાં! તે વિમાસણમાં પડ્યો કે કદાપિ રસ્તામાં કંઈ બે મોતી પડી ગયાં હશે. અને જો તે ઓછાં પાછાં લઈ જઈશ તો કદાચ મારાં પ્રમાણિકપણા વિષે શક લાવી વેપારીનો દાવો મળ્યુત કરી આપશે, એટલે શંકાશિલ થઈ પેલાં વેપારીનાં તફડાવેલાં બે મોતી તેમાં ઉમેરી દીધાં, અને તેમ કરી ૧૦૦ મોતીનો હાર કરી રમણ હજુર લઈ ગયો. રમણે તે મોતી ગણી જોયાં અને ૯૮ ને બદલે ૧૦૦ નીકળ્યાં એટલે તેનો શક મળ્યુત થયો, અને તેની સામા પેલા વેપારીનો દાવો મળ્યુત ઠાધો. એટલે તેનાં અપ્રમાણિકપણા માટે સજા કરી, પેલાં ગુમા-યલાં મોતી તેને પાછાં સોંપ્યાં.

લોખંડખાઉ ઉંદરો—અને માણસખાઉ સમજીનો કિસ્સો.

એક વેળા લોખંડખાઉ ઉંદરો અને માણસખાઉ સમજીનો કિસ્સો રમણની કાર્ટમાં આવ્યો, અને તેની હકીકત સાંભળીને લોકોને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું હતું. બનાવ એવો બન્યો કે, લોખંડખામના એક વેપારીને એક વાર ધંધો રોજગાર છોડીને બીજો શહેર જવું પડ્યું. તે વિચારમાં પડ્યો કે મારો આ બધો સામાન ક્યાં રાખી જઈ! તેણે પોતાના એક મિત્રને તેની રખેવાણી સોંપી, અને પાછો ફરતાં વાર તે બધી લોખંડ કામની સામગ્રી તેના પાસેથી પાછી પોતાને સ્વાધીન લેવાની બોલી કરી. આ પ્રમાણે નિશ્ચિંત થઈ તે પોતાના કામે ગયો. થોડેક વખતે ત્યાંથી પાછો આવી તેણે તે

સામાન તે મિત્ર પાસેથી પાછો લેવાની માંગણી કરી. મિત્રે જણાવ્યું કે બાધ, તું ગયા પછી ગોડાઉનમાં એટલા ઉદરે પેલા પડ્યા કે બધો સામાન આખો ને આખો ગરપ કરી ગયા! પેલો વેપારી આ સાંભળી હરણુદાર થઈ ગયો કે વિશ્વાસુ મિત્ર આ શું બકે છે? તે તો સમજાવેલો સમજે નહીં. એટલે તે ખટલો આવ્યો રમણુભાઈની કાર્ટમાં. રમણુભાઈએ જોયું કે જેવી યુક્તિ એ બડાવે છે તેવીજ યુક્તિથી આપણે પણ તેને હંફાવવો. તેણે પેલા વેપારીને શીખાડ્યું કે તારે કશુંજ બન્યું ન હોય તેમ તેના જોડે મિત્રતા રાખવી, અને એક દિવસે તેના દીકરાને જમવા તેડવો, અને ધરમાં સંતાડી રાખી પાછો મોકલવો નહીં; અને જ્યારે લેવા આવે ત્યારે કહેવું કે છોકરાને લઈને આવતાં માર્ગમાં સમળીઓ તેને ઉપાડી ગઈ. આ પ્રમાણે અમલ કરવા તે વેપારી તૈયાર થયો. અને એક દિવસે પેલા મિત્રના છોકરાને ધરે જમવા તેડ્યો. જમાડી ખવાડીને તેને પાછો મોકલવાને બદલે તેણે ધરમાં છુપાવી રાખ્યો. જ્યારે છોકરાના બાપે તે વેપારીને ત્યાં જઈ છોકરા માટે ઉધરાણી કરી ત્યારે વેપારી ઉદાસ થઈ બોલ્યો કે, છોકરાને પાછો લાવતાં રસ્તામાં સમળી તેના ઉપર તુટી પડી, અને તેને ઉપાડી ચાલતી થઈ. પેલો મિત્ર તો આ સાંભળી ચકિત થઈ ગયો અને રમણુ આગળ દોડ્યો. રમણુ બન્ને તરફની હકીકત હસી હસીને સાંભળી. એક પારટી કેટલી જુડી છે તે માટે ટીકા કરી કહ્યું કે આપું કોહોણું દાળમાં ડોહાવવા જેવી આ ખીના છે. તેણે પેલા મિત્રને હોકમ કીધો કે લોખંડકામ વેપારીને સોંપી દેવું અને વેપારીને હોકમ કીધો કે તેના છોકરાને તેના પિતાને હવાલે કરી દેવો; નહીં તો બન્નેને ખોટા સોગંદ ખાવાના વાંક માટે ઘટતી સજા કરવામાં આવશે.

એક દુધ-હહીવાળીનાં પરાક્રમ.

દુઝણું બનાવી વેચનારી એ બાધઓ સામસામી રહેતી હતી, અને તેમના વચ્ચે ધંધાને અર્થે તેમને આમનસામન આપ લેતો વ્યવહાર પણ હતો. તેમાંની એકના પાંસે માત્ર બેજ ગાયો હતી જ્યારે બીજી પાંસે લગભગ પંદરથી વીસ ગાયો હતી, અને તેનાં પ્રમાણમાં તેમને ત્યાં નાના મોટા જથ્થામાં

દુઝાણું થતું હતું. એકવાર પેલી ધણી ગાયોવાળી બાઇને થોડાંક ધીની જરૂર પડી એટલે તે પોતાની સામાવાળી બાઇ પાસેથી બે ચાર દિવસમાં પાછું ફેરવવાનો વાયદો કરી, તે લઈ આવી. ધણી દિવસ થયા છતાં તેણીએ ધી પાછું નહીં ફેરવ્યાથી, પેલીને એવી કુબુદ્ધિ સુઝી કે તેણે તેના પાસેથી ધી ઉછીકું લીધુંજ નથી, એવો સાફ ઇનકાર કીધો. અને સામી ગળે પડવા લાગી કે મારે ત્યાં આટલું બધું દુઝાણું થાય અને હું તારે ત્યાં શા માટે આટલું ધી ઉછીકું લેવા આવું? પેલી બાપડી આ જવાબ સાંભળી ગોઝીઆરી પડી અને અંતે તેણે મેરીઆડા રમણને ફરિયાદ કીધી. સાક્ષી ગુવાહીઓ તો કોઇ હતા નહીં. એટલે રમણ ગુચવાડામાં પડ્યો. પેલી ધણી ગાયોવાળીએ પોતાના ઇનકારના ટેકામાં જણાવ્યું જે, મારા પાસે આટલી બધી ગાયો છે અને મારે ત્યાં ઢગલાબંધ દુઝાણું થાય છે તો હું શું આટલા ધી માટે આ કંગાળ બાઇ હજીર ધી ઉછીકું લેવા જઈ? રમણને તેના બોલવા ઉપર શક ગયો પણ તુરત વેળા તો તે બંનેને ઘરે મોકલી, બીજે દિવસે હાજર થવા હેઠકમ કીધો. દરમ્યાન તેણે હેઠકમ કરીને કોરટના મકાનમાં આવવાના રસ્તા ઉપર એવી રીતે કાદવ કરાવ્યો કે કોઇપણ આવનારને તેમાં થઇને આવવાની ફરજ પડે. બીજે દિવસે ઠરાવ પ્રમાણે બેઠ બાઇઓ કાદવથી ખરડાયલા પગો લઇને દરબારમાં આવી. તે જોઇને રમણે બંનેને અકેકી બાલદી પાણી મંગાવી આપ્યું, અને તેના વડે પગ સાફ કરીને કોરટમાં આવવા ફરમાવ્યું. વઢી બાઇએ પગ ધોઇને સાફ સુક કીધા અને તે છતાં બાલદીમાં થોડુંક પાણી વધ્યું. બ્યારે પ્રતિવાદણે તો પગ ધોવામાં બધું પાણી વાપરી નાખ્યું અને તે છતાં પગ ઉપર કોઇ કોઈ તરફ કાદવ વળ-જેલો હતો, આ ઉપરથી રમણે લંબાણુ ધ્યાન દોડાવ્યું કે પ્રતિવાદણુ કરકસરથી કામ લેનારી નથી, અને ધણી ગાયવાલી હોવાથી તેણીની તકરાર વખત અર્થની લાગી. એટલે તેણે વિચાર્યું કે પ્રતિવાદણુ ખરેખરજ તંગીમાં

શમ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠો એફ. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશી.

પાવરી બીલ્ડીંગ, મનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ.

હોધને વાદી બાહ પાસે બી ઉછીકું લીધેલું હોવું જ જોઈએ. તે ઉપરથી તેણે પ્રતિવાદ્યને તાકીદ કરી કે, તેણીએ તુરત ઉછીકું લીધેલું બી વાદીને ખરપાઈ કરી આપવું. પ્રતિવાદ્ય આથી શીકી પડી ગઈ અને તુરત ઉછીકું લીધેલું બી વાદ્યને પહોંચવું કીધું.

હજો કોઠનો સગો નહી !

એક ધનવાન વેપારી એકવાર મરણપથારીએ પડ્યો. તેના નજદીકના સગા અને વારસમાં તેનો એક પુરો દીકરો હતો. પણ તે નાની ઉમરનો હતો. તેથી તે વેપારીએ દશ હજાર રૂપિયાની રકમ પોતાના એક મિત્રને ત્રસ્ટી તરીકે સોંપી, અને તેને ચરજ કરી કે આ નાણાંની તેણે સંભાળ લેવી, અને છોકરો ઉમ્મરે આવતાં ‘મમે તે રકમ’ તે છોકરાને સુપ્રદ કરવી. તેની મતલબ એ હતી કે ત્રસ્ટી તરીકે પોતાની મહેનતની તે બ્યાજખી રકમ કાપી લઈ બાકીની રકમ છોકરાને સ્વાધીન કરે. તે લવાજમ થું લેવો તે તેણે વિવેકને ખાતર જણાવ્યું ન હતું, પણ તે ત્રસ્ટીને મિત્ર માની તેની મુનસરી ઉપર છોડ્યું હતું. કેટલેક વખતે તે વેપારી ગુજરી ગયો. છોકરો જ્યારે ઉમ્મરે આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાના બાપનાં નાણાંની ઉધરાણી કરી. ત્રસ્ટીએ તો મહા કથાવટીએ ૧,૦૦૦ ની રકમ છોકરાને આપવા કહાડી અને ૯,૦૦૦ રૂપિયા પોતે સ્વાહા કરવા માંડ્યા અને જણાવ્યું કે મરનારે શરત એવી રાખી હતી કે “મમે તે રકમ” આપવી. છોકરો બાપડો નીરાશ થઈ ગયો, અને અંતે તેણે રમણની હજુર દરિયાદ કરી. સંબળી હકીકત સાંભલી લઈ રમણે વિચાર્યું કે આ બાબતમાં એક હુશિયાર માણસ જોડે કામ લેવાનું છે, એટલે વિચાર કરી ત્રસ્ટીને હોકમ કીધો કે નવ હજાર રૂપિયાની રકમ, દરિયાદીને સ્વાધીન કરવી, કેમકે શરત પ્રમાણે તે રકમ તને મમે છે, અને એક હજાર રૂપિયા તેણે પોતાની મહેનતના રાખવા. આ ચુકાદો શરત પ્રમાણે થયેલો માની, ત્રસ્ટી સાહેબે ૯ હજાર રૂપિયા છોકરાને સુપ્રત કીધા.

જુઠા સાક્ષીઓ કેમ છટકામાં આવ્યા ?

એક ચોકકસ આસામી એકવાર બનારસ અને બીજા પવિત્ર સ્થળોની

જત્રા જવા તૈયાર થયો. તેની પાસે એક એમુલું માણેક હતું તેને ક્યાં સાચવવું તેના અંદેશમાં પડ્યો. જેમ તે તેને સાથે લઇ જવા નહીં બાવ્યું, તેમ તે ધરમાં છોડી જવાનું પણ ઠીક લાગ્યું નહીં. લાંબો વિચાર કરીને તેણે પોતાના એક ઓળખીતા વેપારીને ત્યાં સલામત સાચવવાને આપ્યું. નિશ્ચિંત જીવે તે કમમાં કમ ચાર વરસવેર લગભગ આખા હિંદુ-સ્તાનમાં ફરી વળ્યો, અને તે મુદત પછી તે પોતાને વતન પાછો ફર્યો. મુકામમાં ફરી ઠામ થયા પછી તેણે પેલા વેપારી પાસે પોતાના માણેકની ઉધરાણી કરી. વેપારીની દયાનત બગડી અને તેણે તેને કહ્યું કે, બાપ સાહેબ, તમે જત્રા જઇ આવ્યા છતાં આ પ્રમાણે જુદું બોલો છો, તમારું માણેક તમે એકવાર મારી પાસેથી લઇ ગયા અને વળી બીજવાર ફરી માગવા આવ્યા છો તો શું શરમ નથી આવતી? તેણે વળી કહ્યું કે આ માણેક મેં તમને પાછું આપ્યું છે તેના મારી પાસે એક નહીં પણ ત્રણ સાક્ષીઓ છે. એમ કહીને, સાક્ષી તરીકે તેણે પોતાના ધોબી, હજમ અને કુંભારને શીખવી રાખ્યા. તે સઘળાઓ તેના ઉપકાર તળે દયાયલા હતા એટલે તેઓએ જુદો પુરાવો દેવાને કબુલ કીધું હતું. પેલાએ બીજને કશો આશંક નહીં જોવાથી તેણે પોતાનું માણેક મેળવવાનો દાવો મેરીઆડા રમણની દરબારમાં કીધો. તેણે પ્રતિવાદી તથા સાક્ષીઓને પોતાની હજુર બોલાવ્યા અને તેમની જુબાની નોંધી લઇ, તેણે એક તદખીર લગાવી. તેણે સઘળાઓને જુદા જુદા દૂર દૂર મથકે રાખ્યા અને તેમને હોકમ કીધો કે તેઓએ તે માણેકના જેવો માટીનો નમુનો બનાવવો, અને તેમ કરતાં માણેકની આકૃતિ તથા કદ વગેરે મળતાં આવે તે ઉપર ધ્યાન આપતા ફરમાવ્યું. વાદી-પ્રતિવાદીએ તો તે નમુનો આમેહુબ બનાવ્યો, કમકે તેઓએ તો તે જોયલું હતું; પણ પેલા ત્રણે સાક્ષીઓએ તો કદી તે દીઠિલું પણ નહીં, એટલે તેઓ તદ્દન ગુચવાયા અને મુઝાયા છતાં પોતાની જુબાનીને વળગી રહેવાને તેઓએ પોત પોતાની કલ્પના પ્રમાણે ઘોડા દોડાવ્યા. અને ત્રણેએ જુદા જુદા નમુના બનાવી તૈયાર કીધા. ધોબીએ તો તે એક સામાન્ય પથરો હોય તેવો બનાવ્યો. હજમે પોતાના અસ્થા ધસવાની પથરીના આકા-

રનો ઘાટ ધડ્યો. બ્યારે કુંભાર કાકાએ તો ઇંટનો ઘાટ ધડ્યો. ત્રણેનાં ધ્યાન જોમાં રમી રહેલાં તેવાં તેઓએ માણેકના ઘાટ બનાવ્યા કેમકે ખરેખર તો તેઓએ માણેક જન્મમાં જન્મેલું પણ નહીં. આ બધા નમુનાઓ રમણ હજુર રજુ કરવામાં આવ્યા. વાદી-પ્રતિ-વાદીએ બનાવેલા નમુના તો માણેકને મળતા આવ્યા અને તે તો કુદરતીજ હતું. કેમકે તેઓએ તો તે જોયલુંજ હતું પણ પેલા ખોટા નમુના તો એકનો કાંધ તો બીજાનો કાંધ, અને વળી ત્રીજાનો કાંધ એમ જોઇ રમણે વિચાર્યું કે આ વેપારી માણેક તેના ધણીને પાછું આપ્યું છે એમ ખોટુંજ બોલે છે, અને તેણે તેના ટેકામાં આ ત્રણે સાક્ષી ઉભા કીધા છે. તેણે તુરત તે વેપારીને સખત તાકીદ કીધી કે એકદમ તે માણેક તેના ખરા માલેકને સ્વાધીન કરી દેવું. વેપારી કોર્ટમાં જીટો પડ્યો, એટલે બહુ ખસિયાણો પડી ગયો. તેણે તત્કાલ તે માણેક તેના ખરા ધણીને સ્વાધીન કોપું. તે બર કોર્ટમાં જીટો પડ્યો, સખત સળને લાયક થયો; તેમજ પેલા ઉભા કરેલા સાક્ષીઓને પણ ઘટવું શાશન આપ્યું.

એંટ પકડતાં બેઉ બાબુથી રખડયા ! તેરા તેલ ગયા ને
મેરા ખેલ ગયા !

ચોક્કસ બાબતની અસંભવિત એંટ પકડતાં એક માણસને કેવી રીતે રખડપટ્ટીમાં આવવું પડ્યું, અને તેરા તેલ ગયા ને મેરા ખેલ ગયા જોવા મામલો થઇ પડ્યો તેવો એક રમુજ પણ ધ્યાન પોહોંચાડવા જોગ બનાવ બનેલો જણાવ-આવે છે. એક શહેરમાં એક ગૃહસ્થનો દીકરો પરણવાનો હતો. તે ગૃહસ્થને એવોજ શોખ થયો કે વરધોડો કહાડું તો હાથી સાથેનોજ; પણ હાથી તો હતો નહીં. શહેરમાં એક મુસલમાનને ત્યાં હાથી પાળેલો હતો ત્યાંજ તેના કાલાવાલા કરી તે ગૃહસ્થ વરધોડામાં ફરવા હાથી બાડેથી લાવ્યો. વરધોડો ફરવા નીકળ્યો અને તે પુરો ફરી રહ્યો નહીં, તેવામાં કાંધક સંજોગથી હાથી

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠો એક, એથ, પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડીંગ, બનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ.

ઓચિંતાં મરી ગયો, જેનું કશું કારણ જણાયું નહીં. તે લગનવાળા ગૃહસ્થે હાથીના માલેક આગળ જઈ અનેલી વાતથી તેને માહિતગાર કરી તેનો ઘટતો બદલો આપવાની માંગણી કરી. મીયાબાઈ તો સમજાવેલા સમજે નહીં, તેઓ તો કહે ને એમજ કહે કે મને મારા પૈસા જૈસા કાંઈ જોઈતા નથી, મારો એવોને એવો હાથી લાવ. કેમે કરી કાંઈજ સમજીતી થઈ નહીં, ત્યારે વાત ચાલી કાર્ટમાં. મેરીઆડા રમણે પેલા હાથીના માલેકને સમજાવ્યો કે જો બાઈ, હાથી ઓચિંતો મરી ગયો તેમાં પ્રતિવાદી શું કરી શકે ? માટે વાજખી દામ લઈને સમજી જ, પણ તેઓ તો જીવતો જંગતો હાથીજ લેવાની હઠ પકડી બેઠો. રમણે જોયું કે અહીં કાંઈ તદખીર લગાવ્યા વિના છુટકો નથી. તેણે પોતાનો ચુકાદો બીજે દિવસે આપવા કહી બંનેને કહાડી મુક્યા. તે પછી તેણે પ્રતિવાદીને ખાનગી રીતે બોલાવી કહ્યું કે, જો બાઈ સાંભળ, તારે આવતી કાલે દરબારમાં હાજર થવું નહીં અને એક કામ કરવું; તારા ઘરમાંના બાંગેલા હાંડલાંઓનો ઢગલો કરી, દરવાજા આગળ ગોઠવી મુક્યાં, અને દરવાજે સેહજ ઢાંકેલો અને સેહજ ઉઘાડો રાખવો. વાદી તને દોડતો બોલાવવા આવશે તે વેળા બારણાને એકદમ હડસેલો મારતાં બધાં હાંડલાં કરરણુસ થઈ જશે. તેજ વેળા તારે બારે બુમરાણુ મચાવી મુકવું, એવું કે, સઘળા આડોશી પાડોશીઓ પણ દોડી આવે. તેમ કરી તારે મારી હજુર દાવો કરવો કે આ સઘળાં વાસણુ ધણાં કીમતી અને મારા આપદાદથી વારસામાં મેળવેલાં હતાં, અને તે સઘળાં ખુરદો થઈ ગયાં છે માટે મને તે ભરી આપવાં. બીજે દિવસે કાર્ટમાં વાદી-મુસલમાન હાજર થયો, પણ પ્રતિવાદી ગેરહાજર હતો. રમણે વાદીને ફરમાવ્યું કે જા જલદી, તેને તેડી લાવ. તે પ્રમાણે તે આપડો દોડતો ગયો અને પેલાએ મુક્તિ કરી ગોઠવેલાં હાંડલાં, બારણું જોસબેર ઉઘાડતાં ઠકુઠકુમ થઈ ગયાં. એટલે પ્રતિવાદીએ ગોઠવણુ મુજબ બુમરાણુ મચાવ્યું અને પેલા હાથીવાળા પાસે હાંડલાં ભરી આપવાનો તકાલો કરી. તે દોડતોજ રમણબાઈ આગળ ગયો. રમણબાઈને બંનેના અરસપરસના બેવકુફી ભરેલા દાવાઓ સાંભળી હસવું આવ્યું, પણ મોહોડું ધવકું રાખીને બંનેને હાંકી કહાડ્યા કે બંનેના દાવા

સામસામા ચુકી ગયા છે, ને 'તેરા તેલ ગયા ને મેરા ખેલ ગયા' જેવું કંઈ રહ્યું. પેલો મુસલમાન હાથીવાળો પણ સમજી ગયો કે એંટ પકડવા ગયા તેલ એક બાળુથી આવળો ઠોકાયો.

જુહું કદી ઢાંક્યું રહેતું નથી !

એક દેવાદાર જુહું ખોલવા જતાં પોતાના મોહરેથીજ કેવો સપડાઈ ગયો તેનો એક જાણવાળેગ દાખલો નોંધાયેલો છે. એક ખેતીકારને એક દિવસે નાણાની લણી જરૂર પડી. એટલે તે એક સાહુકાર પાસે ગયો અને તેને હસ્તાવેજ લખી આપી તેના પાસે જોઈતાં નાણાં લીધાં. પાછા ભરવાનો વખત થતાં તે સાહુકાર પોતાનાં નાણાં લેવા ગયો તો ખેતીકારે તેને બીજે દિવસે ખેતરે આવી હસ્તાવેજ રજુ કરી નાણાં લઈ જવા ફરમાવ કરી. વાયદા મુજબ સાહુકાર તે હસ્તાવેજ લઈ ખેતરે ગયો. ખેડુતે, તે હસ્તાવેજ જોવાને બાહારે પોતાના હાથમાં લીધો અને ફાડી તોડી ટુકડા કરી દેવતામાં નાંખી દઈ નાશ કરી નાખ્યો. આમ જોઈ ખેડુતે, લેહણાં નાણાંનો ઇન્કાર કીધો. સાહુકાર આ મામલો જોઈ ગભરાઈ ગયો. તે દોડ્યો કોર્ટ. રમણે બંને તરફની કેફિયત સાંભળી લઈ બંનેને બીજે દિવસે ચુકાદો આપવા કહી કહાડ્યા. તેઓ ગયા પછી રમણે સાહુકારને પાછો ખોલાવી જાણવા માગ્યું કે જે હસ્તાવેજ ખેડુતે બાળી નાખ્યો કહે છે તે કેટલો મોટો હતો ? પેલાએ સાચે સાચું કહી દીધું કે તે એક વેહેત જેટલો ટુકડો હતો. રમણે તેને તાકીદ કરી કે આવતી કાલે બ્યારે હું તુંને સવાલ કરું ત્યારે તારે કહેવું કે તે કાગળ એક હાથ જેટલો મોટો હતો. એ મુજબ બીજે દિવસે બંને વચ્ચે પ્રતિવાદી હાજર થયા. તેમની સમક્ષ રમણે સાહુકારને ધમકી આપી સવાલ કીધો કે હસ્તાવેજનો કાગળ કેટલો મોટો હતો તે ખરેખર કહી દે. સાહુકાર બોલ્યો કે, સાહેબ તે કાગળ, એક હાથ જેટલો લાંબો હતો. પેલા દેવાદારે તુરત બોલી દીધું કે, ના સાહેબ, તે કાગળ તો માત્ર એક વેહેત જેટલો

શામ્યાનાં અને એઠકા માટે મીઠા એફ. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલસો.

પાવરી બીલીંગ, અનખાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

લાંબો હતો. મેરીઆડ રમણને આટલું જ જોઈતું હતું. તે દેવાદાર તરફ ડાળા કકડાવી બોલ્યો કે જો દસ્તાવેજ કીધોજ નહતો તો તે વેહેંતબર મોટો હતો તે તે કંમ જાણ્યું ? દેવાદારે જોયું કે આ મારાથી કાચું કપાચું અને મારા ઉપર દેવું ચોટ્યું. રમણે તત્કાળ તે દેવાદારને હોકમ કીધો કે સાહુકારના આંગતા રૂપિયા ભરી દેવા. જુહું બોલવા અને સોગંદ લેવા માટે રમણે વળી તેને સળ કીધી તે જુદી.

ચારમાં અપ્રમાણિક કોણ ?

એક શહેરમાં એક ડોશો રહેતો હતો. તેને ચાર ચઢઉતર દીકરાઓ હતા. ડોશો મરવા પડ્યો ત્યારે તેણે પોતાની સ્ત્રીને પાસે બોલાવી એક ડબ્બાની ચાવી તેને આપી કહ્યું કે, ડબ્બામાં ચાર હજાર રૂપિયાના ચાર રત્ન છે, તે તારા કપ્પળમાં રાખવાં. છોકરાઓ સલાહસંપથી તારા જોડે રહે ત્યાં સુધી તે રહેવા દેવાં; પણ જો તેમના વચ્ચે મતફેર પડે અને છુટા પડવા માંગે ત્યારે એકકું માણેક તે દરેકને આપી દેવું. સાથે રહેતા હોય તે દરમ્યાન તેમને કાંઈ જરૂર પડે ત્યારે ડબ્બો સાથે મળી ઉઘાડવો, અને તેમાંથી જોઈતું નાણું કઢાડવું. ડોશો આ ફરમાન આપી મરણ પામ્યો. એક દિવસે નાના છોકરાને પૈસાની કાંઈ જરૂર પડી ત્યારે ડબ્બો ઉઘાડ્યો અને તેણે નાણું કઢાડવાને બદલે એક માણેક તફડાવ્યું, જે હજુ તો ભેગી મીઠકત ગણાતી હતી. માણેક ગુમ થવાથી બાઇબાઇઓ વચ્ચે અંદર અંદર ગરબડ સરખડ ચાલી અને તેનું કશું સમાધાન તેમનાથી થયું નહી. એટલે અતે તેઓ રમણ આગળ ગયા. તે ચારે બાઇઓની મનની વલણ તપાસવાને મંતેજર થયો, અને એક રાતે તેમને પોતાને મકાને બોલાવી તેમના હજુર નિચલી વાર્તા કીધી:—

એક દેશના રાજાની સાહજદી પોતાના ઠરેલા ગુરૂ આગળ વિદ્યાભ્યાસ કરી પરિપૂર્ણ થઇ, એટલે ગુરૂ હજુર હાજર થઈ તેમને પગે પડી પૂછ્યું કે, તમારા માટે શું દક્ષણ લાવું ? ગુરૂ તે સાહજદીની ખુબસુરતીથી અંજબા, અને કાંઈક બદનજર કરવા લાગ્યા. તેઓએ તેને કહ્યું કે હું જે માંગણી કરું તેથી તું

ગુસ્સે નહીં થાય અને જો ગુસ્સે થવા જેવું લાગે તો ક્ષમા આપે તો હું મારી માંગણી કરું. શાહનદીએ આ માંગણી સ્વીકારી. તે જોઇ ગુરજીએ પોતાની ઇચ્છા તૃપ્ત કરવાની માંગણી કીધી. શાહનદીએ તે માંગણીથી કશો પણ ખોદ કીધો વગર તે કપ્પલ રાખી, પણ જણાવ્યું કે તેના લગનના હક્કો તેના પતિ જોડે પુરા કરવાનો સમય થાય ત્યારે તે ઇચ્છા મોટી ખુશીથી તૃપ્ત કરશો. તે સમય થયો ત્યારે શાહનદીએ, ખરાં અંતઃકરણથી ગુરજીએ આપેલા વચનનો ખુલાસો પોતાના પતિ હજુર કીધો તે પણ શાહનદીનાં આવાં એકવચનીપણાથી ખુશી થયો; તેનો સ્વીકાર કીધો અને ગુરજીને ત્યાં જઈ પોતાનું વચન પુરો કરવાની ખુશીથી રળ આપી. ગુરજીને ઘરે જતાં માર્ગમાં તેને એક લુટાર મળ્યો અને તેણે શાહનદીના સંઘળા દાગીના ઉતારાવવા માંગ્યા. શાહનદી તે આપવા કપ્પલ થઈ પણ ગુરજીને ત્યાંથી પાછા ફરતાં સુધી દીલ ખમવા માંગણી કીધી. ચોરે પણ તેણીના વચન ઉપર ભરસો સુકી તેણીને જવા દીધી. તે ગુરજી આગળ જઈ પોહાંચી અને દીનતાથી જણાવ્યું કે હું તમોને ઇચ્છા તૃપ્ત કરવાને આપેલું વચન પુરૂ કરવા આવી છું. આ વચન સાંભળી ગુરજી તદ્દન ચાંપ પડી ગયા અને પોતાની બદનજર છોડી દઈ તે શાહનદીને તેનાં એકવચની-પણા માટે સાબાશી આપી, આશીષ દઈ પગે પડી વિદાય કરી. ત્યાંથી પાછા ફરતાં પેલા ચોરને શોધી કહાડ્યો અને વચન પ્રમાણે પોતાના દાગીના ઉતારવા માંડ્યા. આ બનાવ જોઈ ચોર પણ શરમિંદો થયો, અને શાહનદીનાં આવાં પ્રમાણિકપણા માટે તેને ધન્યવાદ આપી તમામ દાગીના સાથે તેણીને આશીષ દઈ વિદાય કરી. શાહનદી રમઝૂમ કરતી હસ્તી ઘરે આવી અને સંઘળા સાથે પોતાના પતિને કહી સંભળાવી. તેણે તે સાંભળી તે પણ પોતાની સ્ત્રીનાં આવા પ્રમાણિકપણાં અને ધર્માનદારી માટે બહુ સાબાશી આપી.

રમણ આ વાત પુરી કરી રહ્યો, અને ચારે બાદ્યોને સવાલ કીધો કે આમાં તમોને કોની વર્તણૂક તારીફ લાયક લાગે છે તે કહો.

વડા બાદ્યે, ગુરજીની તારીફ કરી, બીજાએ શાહનદીના પતિની, ત્રીજાએ મુદ્દ શાહનદીની અને ચોથાએ ચોરની સ્તુતિ કરી.

આ સાંભળી રમણ પામી ગયો કે ચોથો-નાનો ભાઈજ આ માણેકનો ચોર હોવો જોઈએ, કાંકે તેનીજ વૃત્તિ ચોરની તરફેણમાં ખેંચાય છે. એટલે તેણે તેને ધણાંક સવાલો આડા અવળા પુછી તેની પાસે માણેકની ચોરી કબુલ કરાવી. આ પ્રમાણે આ ચોરી પણ રમણે પકડી પાડી.

ધરનો ધણી હું અને બાહર નિકળ તું !

એક ધણીધણીયાણી પોતાના શેહેરથી બીજે ગામ જવા નીકળેલાં દુરદરાજ નજ લાગ્યાં. રસ્તામાં એક ઉંડી નદી આવતી હતી તે ઝોળાંખીને તેઓને જવું હતું. ધણી આગળ અને ધણીયાણી પાછળ એમ ચાલ્યાં જાય છે. તેવામાં એક ત્રીજો ત્રાહિત સખસ તેઓ ભેગો થયો. તે પણ નદી પસાર કરી બીજે ગામ જવાનો હતો. નદીમાં ઉતર્યા પછી લગાર ઉંડા પાણીમાં ઉતરતાં પોતાનાં કપડાં ભોંજાય નહીં માટે સ્ત્રીએ પોતાનાં કપડાં ઉંચાં ઉચ્છ્રયાં. તેમ થતાં તેણીની જાંઘ ઉપર એક મસો દીઠામાં આવ્યો. પેલા ત્રાહિત ધણીએ તે જોયો અને કાંઈક ગતકલડાં રમવાનો ઠરાવ કીધો. નદી પસાર કરી સખ-ળાઓ બીજા ગામ તરફ જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં ધરનો ધણી હું અને બાહર નિકળ તું એ પ્રમાણે પેલા અજાણ્યા માણસે પેલી સ્ત્રીને પોતાની તરફ ખેંચવા માંડી કે એ તો મારી સ્ત્રી છે. સ્ત્રીના ખરા ધણી જેડે ત્યાં ખુબ હાંજતોજ ચાલી. એક કહેઠ્ઠે મારી અને બીજે કહે કે મારી. આ ખટપટ મેરીઆડાટ રમણ આગળ આવી. બંને તરફની કેરીયત સાંભળી તે પણ અજાણ્યમાં પડ્યો. પેલા અજાણ્યા સખસ પાસે સામેતી માંગતાં તેણે પેલો જેઅદબી ભરેલો પુરાવો રજુ કરવા માંડ્યો કે, જુઓ સ્ત્રીના ખાનગી ભાગ ઉપર અમુક જગાએ આવી જતનો મસો છે, જોઈએ તો બાહરે કપડાં કઢાડવાનો હોકમ કરી તપાસી જુઓ. પેલા ખરા ધણી પાસે પુરાવો માંગતા તે પોતાનાં શેહેરથી બાહર હોવાને લીધે કોઈ સાક્ષી પુરાવા રજુ કરી શક્યો નહી. પેલા ઠગારાએ પણ તેવીજ તકરાર રજુ કીધી. આ ઠગારાની જેઅદબ માંગણીથી

શ્રામ્યાનાં અને જેઠકો માટે મીઠા એક. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડોંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ.

રમણને ધણો ત્રાસ છુટ્યો, અને તેના મનમાં શક ઉપજ્યો કે તે ઠગારો હોવા વગર આવી બેઅદૃશ માંગણી કરે નહીં. તેણે તો સરકારી ફાંસીમરને બોલાવી તેને ઠકરાવી પેલા બંને તરફ મોઢા ફેરવી ઉભો કીધો કે આ કંઝાળ બેઅદૃશ માણસ જે આ સ્ત્રીની પાકદામન ઉપર બદ્ધમાન કરે છે તેનું ડોકું તત્કાળ છટકાવી નાખ. આ સાંભળી પેણે ખરેખર ઠગારો શખસ તો ધુજવા પડ્યો કે આ તો લેને ગમ પુત તો ખોહી આમ ખસમ તેમ, પરાઈ સ્ત્રી હરણ કરવા જતાં જીવથી જવાનો સોદો થયો. તેનું મોહ શીકું મારી ગયું, અને તે પોતાનાં ખમાંઓ ઉંચાં નીચાં કરવા પડ્યો. આ જોઈ રમણ ચેતી ગયો કે આ માણસ ગુન્હેગાર ધુતારો છે. તે ઠગારો પોતેજ તુરત ન્યાયાધીશ અગળ લાંબો થઈ પડ્યો અને હાથ જોડી માફી માંગવા લાગ્યો. પેલી સ્ત્રીને તેના હક્કદાર ધણીને સોંપી અને ઠગારાને શીક્ષાએ પોહોં-ચાડ્યો. એટલે “ધરનો ધણી હું અને બાહર નીકળ તું” એવો ભાગ બજવવા જતાં ઠોકર ખાઈને બેસવાનો સમય આવ્યો.

ધરડાંઓની શિખામણ ઉપર ધ્યાન આપવાની જરૂર.

ધણીકવેળા જીવાન માણસો ધરડાં-ડોશાંઓની શિખામણ કે સલાહ ઉપર જીવાનીના મદમાં તણાઈને બીલકુલ ગણ્યકારતા નથી, અને તેથી તેનાં કેવાં વિપરિત પરિણામો આવે છે તેની એક વાત બાહર આવેલી છે. એક જીવાન ખેડુત પોતાના ગામ બહારની કન્યા પરણી લાવ્યો હતો જે ગામ તેના ગામથી કેટલેક છેટે આવેલું હતું. બાપ થોડોક વખત સાસરે રહ્યા પછી પીછેર ગમ્મ હશે અને ધણા દિવસ થયા પણ પાછી નહીં ફરવાથી ધણી તેને તેડવા ગયો. જમાઈજીએ સાસરા ધરની પરોણામત ચાખી લઈ બેરીને પોતાની જોડે મોકલવા આમંત્રણ કર્યું. સાસુ સસરા અલખત પોતાની દીકરીને તેના ધણી જોડે મોકલવાને કમુલ તો થયા પણ જે દિવસે જમાઈજી ઉઠાંગરી કરવા માંગતા હતા તે દિવસે ‘વઢ નોમ’ હતી એટલે તેઓએ બીજે દિવસ જવાની સૂચના કીધી. કુટુંબના પુરોહિતે પણ નોમને દિવસે કન્યાને સાસરે વળાવવાની ના પાડી; છતાં જમાઈજી તો સમજવેલા સમજ્યા

નહી, અને ઉતાવળમાંજ પડ્યા. તેઓએ ઘરડાંઓની શીખામણ અને જોશી-ઓનાં શુભ-અશુભ મુહુર્તોની પરવાહ કરી નહી, અને તેજ દિવસે ચાલી નીકળ્યા. જમાઇની બોહોંસ આગળ સાસુ-સસરાતું કશું ચાલ્યું નહી એટલે તેઓએ પણ ના પાડી નહી. જમાઇજી ધણીઆણીને લાઇને નીકળ્યા તો ખરા, પણ રસ્તામાં તેમણે કેમ છકર ખાધી તે જોઇએ. થોડેક ચાલ્યા પછી ધણીજીને ઝાડે જવાની હાજત થઇ એટલે ધણીઆણીને એક સારી જગ્યાએ ઝાડની ઘટા હેઠળ બેસાડી પોતે ઝાડે ફરવા ગયા. હજુ તો તેઓ ખસાસ થઇ પાછા ફરે તેટલામાં તેના ધણીનાજ ઘાટઘટમ અને દેખાવનો અને તેવાજ કદ અને રંગનો એક ભામતો શખસ બાઇ હજુર ખડો થયો. બાઈ બાપડી તેને પોતાનો ધણી સમજી તેના જોડે ચાલવા લાગી. પેલો ખરો ધણી ઝાડેથી પરવારી આવી જુએ છે તો પોતાની સ્ત્રી કોઇ પરપુરૂષ જોડે ચાલી જાય છે, એટલે તેણે પોકાર મારી તેમને અટકાવ્યાં, અને તેમને પકડી પાડી પેલા ત્રાહીત સખસ જોડે બાથ બીડવા માંડી. બન્ને વચ્ચે ખેંચતાણ ચાલી. એક કહે કે મારી સ્ત્રી છે; અને બીજો કહે કે મારી સ્ત્રી છે. સ્ત્રી બાપડી તો બંને પુરૂષોને તદ્દન એક મળતા જોઇ ગુચવણમાં પડી કે મારો ખરો ધણી કયો? અંતે તેઓ ન્યાય કરાવવા રમણ હજુર આવ્યા. બંનેની હકીકત સાંભળી રમણે સ્ત્રીને પૂછ્યું કે તારો ખરો ધણી કાણ? તો તે બાપડી બન્નેને એક સરખી જોઈ ગુચવાડમાં પડી, અને આ મુશ્કેલીમાંથી કહાડવાને સામી ન્યાયાધીશને આગ્રહ કરવા લાગી. મેરોઆડા રમણ પણ વિચારમાં પડ્યો, અને આ મુશ્કેલી ટાળવાને ઇશ્વરની સ્તુતી કરી. તેણે બંનેને તે દિવસે ઘરે વિદાય કીધાં અને બીજો દિવસે ન્યાય કરવા કબુલાત આપી. તેમની ગેરહાજરીમાં રમણે એક કુઝો તૈયાર કરાવ્યો, જેની ડોક એટલી સાંકડી કરાવી કે એક હાથનો અંગુઠો પણ અંદર જઇ ન શકે. બીજો દિવસે બન્ને પક્ષ કોર્ટમાં આવ્યા. તેણે પેલો કુઝો હાજર કરી જણાવ્યું કે તમારા બન્ને સખસોમાંથી જેનો હાથ આ કુઝામાં જઇ શકે અને તે પાછો કુઝાને કાંબણ નુકસાન પહોંચાડ્યા વગર બહાર કહાડી શકશે તેની તરફેણમાં હું મારો ચુકાદો આપીશ. આ તદ્દન અશક્ય પ્રયોગ જાણી પેલા

ખરા હૃદય ધણીએ તો પોતાનો નીસાસો નાખ્યો કે, છતી સ્ત્રીએ રાંડીરાડ બનવાનો વખત આવ્યો છે. પણ પેલો ત્રાહીત શખસ જે જાતે અમર કાયા ધરાવતો હતો અને તરેહવાર ચમત્કાર કરી બતાવવાને શક્તિવાન હતો, તે તો પેલા કુઝાની ડોકમાં હાથ ધાલી સલામત પાછો કાઢાડવાને શક્તિવાન થયો. આ ઉપરથી મેરીઆડ રમણની ખાત્રી થઈ કે આ કોઈ ચમત્કારી માણસ છે. અને તેણે આ ચમત્કાર પ્રયોગ કરી બતાવ્યો છે. તેને તુરત નમન કીધું અને તે ઉપરથી તે પુરૂષે કયુલ કીધું કે હું જોગી પુરૂષ છું, અને આ તકરાર કરી આ બાઈના ખરા ધણીને ઘડો લેવાની હીમત કરી છે કે ધરડાં અને વડાંઓની સલાહ અને શિખામણને માન આપતાં શીખવું જોઈએ છે. તેણે તે સ્ત્રીને તેના ખરા ધણીને સ્વાધીન કીધી. મેરીઆડ રમણને આ ભેદ આ રીતે ખુલ્લો કરવા માટે વાપરેલી તદખીરના તે સાધુએ વખાણ કીધા અને તેને આશિષ દઈ ત્યાંથી વિદાયગીરી લીધી. અને આ પ્રમાણે આ ગુચવણ ભરેલા કેસનું શુભ છેવટ આવ્યું.

પરાયું સોનું કાન તોડે !

એક ભુખરીબારસને એક દિવસે લગનમાં જવું હતું, એટલે પોતાના એક મિત્ર પાસે એક સોનાની વીંટી પેહેરવા માંગી લાવી આંગળીએ લટકાવી. લગન પસાર થઈ ગયાં, દિવસ ઉપર દિવસ ચાલ્યા ગયા, પણ બાઈ તો વીંટી પાછી ફેરવેજ નહી, અને ખુશાલ આંગળીએ લટકાવી ફર્યા કરે. વીંટીવાળા માણસને આ જોઈ મભરામણ છુટી અને તેણે પોતાની વીંટીની ઉધરાણી કરી, તો ભુખરીબારસ તો સામા ગળે પડ્યા કે વીંટી શું ને વાન શું? ગળે પડવા આવ્યો છે કે કેમ? આ સાંભળતાં ખરા માલેકના પેટમાં તો કુતરાં દોડે કે આ તો ન ધારેલાં ફિસાણમાં ફસાયા ! ન મળે સાક્ષી કે નહી કાંઈ પુરાવા, જે હોય તે ખરું ! તે તો ધ્રુવર ઉપર આધાર રાખી કોરટમાં ગયો. જડજ સાહેબે બંને તરફની હકીકત જાણી લઈ એક ટચ કહાડનારને બોલાવ્યો. અને તેને હોકમ કીધો કે વીંટીનું બરાબર વજન કરવું અને તેની હીમત આંકી લાવવી. આ હોકમ જાહેરમાં કીધો, પણ અંદરથી છુપી રીતે તે ટચ કહાડનારને તાકીદ કીધી કે ટચ કહાડતાં

વીંટીને ખુબ ઓખવવી. અને સોનાને પણ ઓછી કીંમતનું જણાવી કીંમત બહુ ઓછી આંકવી. પેલા બન્ને દાવાદારોને હોકમ કીધો કે, ટચ કહાડનાર પોતાનું કામ કરે ત્યારે તેની આગળ હાજર થવું, તેમજ ત્યાં થું બનાવ બને છે તે નજરોનજર જોવાને એક છુપા શિપાઇને પણ હોકમ કીધો. ટચ કહાડનાર વીંટી લઇ જઇ કસોટી ઉપર ધસવા બેઠો, અને પેલાઓના દેખતાં પુબ્બળ ધસી નાંખી ઘણું સોનું ઓખવી કહાડયું અને વીંટીની કસોટી કરી તેનું વજન કરી, તેની આંકણી બહુજ ઓછી કરી નાખી. આ જોઇ પેલો વીંટીનો માલેક તો માથેમાથાં ફેડીને રોવા પડ્યો અને બોલ્યો કે, ક્યાં મારી કમબખ્તી લાગી કે મેં આ માણસને વીંટી પેહેરવા આપવાની બલાઈ કીધી. પણ પેલો ભુખરીબારસ જે ખોટો દાવો કરતો હતો તેને મન તો વીંટી ઓછી થઇ તો થું! તે તો સમજે કે આપણે ક્યાં ખોલવા જવાનું છે, માટે મુંગે મોહોડે બધું જોયા કીધું અને ખરો ધણી માથું કુટી રહે તે જોઇ સામે ખડખડ હસે. આ સઘળી ખબર રમણભાઈ આગળ રજુ કરી તો તેણે ખરા ખોટાને પકડી કહાડયા. પેલો મુંગો ઉભો રહેનાર ખોટો છે એમ જણાવી વીંટી પેલા ખરા દાવાદારને સોંપી, અને પેલાને ઘટતી સજા કરી. કહેતી છે કે ‘પરાયું સોનું કાન તોડે’ તો પરાયું સોનું પચાવી પાડવા ગયા તો નકામા ખાસડાં ખાઇ આવ્યા.

મરઘીચાર કેમ પકડાયો?

ઘણીક વેળા ચોરી કરી સાક્ષી પુરાવાની ગેરહાજરીનો લાભ લઈ, ચોરી કરનારાઓ ચોરીનો સાક્ષી ઠનકાર કરતા અને સામા ઘણીએ ઉપર તરેહવાર આરોપ મુકવાને પણ ચુકતા નહીં, તેવા સાહુચોરોને પકડી કહાડવાને ન્યાયાધીશ રમણને પણ તરેહવાર વિચિત્ર યુક્તિઓ અને તદ્દખારો લગાવવી પડતી; અને ખુબી તો એ કે તે યુક્તિઓ એવી સચોટ લાગુ પડતી કે તુરત તે ચોર પોતાના હાથે સપડાઇ જવા પામતો. એક મરઘીની બાબતમાં એક દિવસે એક ગામમાં બે પડોશીઓ ખુબ લડી પડી. બન્નું એમ કે એક પડોશીએ મરઘાં પાળવાનો ભારે શોખ હતો, અને રાતની વેળાએ તે સંકેલીને બધાં

મરઘાંઓને તેમને માટે બનાવેલાં પાંજરાંમાં પુરી દેતી અને સવારે તે સઘળાંને ચરી ખાવા માટે છુટાં મુકી દેતી. આપડાં જનવરો ચરવાને ખાતર આણીગમ પેલીગમ બટકતાં અને તેમ કરતાં આજુબાજુના ઘરમાં પણ ધુસતાં. એ પ્રમાણે એક મરઘી, કોઈ બીજી પાડોશણના ઘરમાં વારંવાર ધુસતી અને તેમ જોઇ તે પાડોશણને એક દિવસે ખરાબ વિચાર સૂઝ્યો. તેને લાગ્યું કે આ મરઘી મારા ઘરમાં પેસી બહુ ત્રાસ આપે છે તો એક દિવસે લાગ જોઇ તેને પકડીને છુપાછુપ તેને મારીને બીસ્મીલ્લા કરી જવી. એવો વિચાર કરી એક દિવસે મરઘી તેના ઘરમાં બરાઇ કે તેણીએ તેને પકડી લીધી, અને તેને બીસ્મીલ્લા કરીને પકાવી કઢાડી અને તે દિવસે તેના ઉપર ગુજરો ચલાવ્યો. મરઘીવાલી પાડોસણે પોતાની મરઘીને તે પડોશણના ઘરમાં બરાતી જોઇ હતી, પણ રોજની માફક તે તેને ઘરમાંથી હાંકી કઢાડશે એમ માની મુંગી બેઠી હતી. પણ તે મરઘીની તે દિવસે અજલ આવેલી, તે પાછી ફરેજ શાની ? સાંજે પોતાનાં સઘળાં મરઘાંઓની ગણતરી કરતાં એક મરઘી ઓછી જણાઇ, એટલે વખતે પેલી પડોસણના ઘરમાં બરાઇ બેઠી હશે એમ માનીને તેણીએ તેને પુછપરછ કરી. તેણે તો સાફ ના પાડી કે મરઘી શું ને વાત શું ? જો કે મરઘીબાઇ તો તેના પેટમાં જઇને ફરીકામ પણ થઇ ગઇ હતી. બંને પડોશણને આથી ખુબ બોલાચાલી થઇ, પણ ખાનારી કંઇ કબુલ કરે ? આથી મરઘીવાલીએ તો જડજ સાહેબને ફરિયાદ કીધી. બંનેએ પોતપોતાની તકરારો રજુ કીધી. અને તે જોઇને રમણબાઈ વિચારમાં પડ્યા કે મરઘી ગઇ છે તો ખરી, ને સેનારે કદાચ તેને બીસ્મીલ્લા પણ કરી દીધી હોવી જોઇએ, એટલે પતો મેળવવો મુશ્કેલ છે; માટે કાંઇ હીકમત લગાવ્યા શિવાય મરઘી-ચોર પકડાય તેમ નથી. વિચાર કરી તેણે બંને બાઇઓને તે વેળા રૂખસદ આપી; પણ હજુ તો તેઓ પીઠ ફેરવે તેવામાં મોટા સાદે બોલી ઉઠ્યો કે શું દુનિયાના

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠા એક. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડીંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ.

લોક કમારાં થઈ ગયાં છે! મરઘી ખાધી તો ખાધી પણ તેનાં પીછડાં પણ માથામાં ખોસ્યાં છે, તો તે સફા કરવાની પણ તરદી લીધી નથી. આ બાપણુ બરાબર પેલી મરઘીચોર પડોશીનના સાંભળવામાં આવ્યું, એટલે તે ચોંકી કે મારા માથામાં પીછડું રહી ગયું તો નહીં હોય? એમ સમજી તેણે માથું સાફ કરવાને પોતાના હાથ માથા ઉપર ચઢાવ્યા. અને બંને હાથે માથું ખજવાળવા લાગી. રમણે તે બરાબર જોયું અને તેની ખાતરી થઈ, કે મારી તદખીર ફાવી તો ખરી. પેલી મરઘીચોર શંકાશીલ થઈ કે માથામાં પીછું તો રહ્યું ન હોય; એટલે તેનું અંતઃકરણ તેને ડંખ્યું. રમણે તુરત તેઓને પાછાં બોલાવ્યા. અને પેલી મરઘીચોરને ખુબ ખખડાવી અને અંતે તેને મોઢેથી કચુલ કરાવ્યું કે મરઘી ઉપર તો તેનો ડોળો બરાથો હતો, એટલે તેણે પોતે તેને સ્વાહા કીધી હતી. મરઘીના વ્યાજખી પૈસા પેલી મરઘીની માલેકને તેના પાસે અપાવ્યા; અને હવે પછી એવું કામ નહીં કરવાની સખત તાકીદ આપી તેને છોડી. કહ્યું છે કે ‘સત્યતી હમ્મેશાં જય છે.’

જર દખીને મુનીવર પણ થયો!

બુઢાણું પકડવાને ન્યાયાધીશ રમણને કેવી હીકમતો કરવી પડતી તેના બીજા પણ તરેહવાર દાખલા નોંધાયલા છે. એક ગામમાં એક બ્રાહ્મણે ભીક્ષાવૃત્તિ કરી કરીને કાંઈ થોડા ધણા પૈસા જમાવ કીધા હતા. તે કીધા પછી બ્રાહ્મણને વિચાર આવ્યો કે બધો જન્મારો તો ભીક્ષા માંગી પણ હવે કોઈ પવિત્ર સ્થળની યાત્રા કરી લેવું તો હીક. એમ વિચારી જે થોડુંક નાણું હતું તે એક પીતલના નાના ઘડામાં ભર્યું, અને તે માલમ નહીં પડે તે માટે અંદર ગખ નાખી ઘડો બરાબર પેક કરી દીધો. તે ઘડો તે પોતાની સ્ત્રીને જોડે લઈ પાડોસમાંની એક કોમાટી જતની ઝાળખાતી સ્ત્રીને ઘેરે ગયો, અને કાલાવાલા કરી તે ઘડો તેણીને હવાલે આપ્યો અને વિનંતિ કરી કે હમો યાત્રા કરવા જઈએ છે તો આવીને આ ઘડો પાછો લઈશું. તો કૃપા કરી સાચવી રાખવો; એમાં માત્ર રાખ બરેલી છે. તે સ્ત્રીએ તો ખુશીથી તે ઘડો બ્રાહ્મણ પાસેથી લીધો અને એક બાજુએ મુકી છાંડ્યો. પ્રસંગ એવો બન્યો કે તેણે પોતાની ન્યાતના ધણાક લોકોને

જન્મવા બોલાવ્યા. તેમ કરતાં દાળ ખલાસ થઇ ગઇ એટલે પેલા કામાટી સ્ત્રી અને તેના ખાવિંદે જોયું કે બગરમાંથી દાળ ખરિદી લાવતાં વખત જશે, માટે પેલો બ્રાહ્મણ જે ઘડો આપી ગયો છે તેમાંથી હાલ તો વાપરીએ, અને પછી ધીરજથી તે ઘડો પાછો ભરી મુકારો. એમ ઠરાવી તેઓએ તે ઘડો લાવી ઉઘાડ્યો તો અબજબી વચ્ચે દાળ ભેગા અંદરથી તો ચક્રચકિત રૂપિયાનો ઢગલો નિકળી પડ્યો. આ ન ધારેલી રીતે ધનનો લાભ થયેલો જોઇ બંને ધણી ધણિયાણીની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહી. એટલે તેઓએ બધું કઢાડી લીધું અને તુરત પોતાનું કામ ચલાવ્યું. અને જમણની ગરબડમાંથી પરવાર પામતાં તેઓએ પેલો ઘડો પાછો ભરી મુક્યો. પણ નાણું તો ગેપ કીધું. થોડેક વખતે પેલા બ્રાહ્મણ ભાઇ યાત્રા કરી પાછા ફર્યા, અને પોતાના ધડાની માંગણી કીધી. ઘડો તો લઇ ગયા પણ અંદરથી સીક્રા તો ગેપ ! તે જોઇ તે બંને ધણીધણિયાણી હરણુદાર થઇ ગયાં. તેઓ તે કામાટી આગળ ગયા અને કાકલુદી કરી ધડામાંનું નાણું પાછું માંગ્યું. આ પ્રમાણે પાછું ફેરવે તો આમનો આસ્માન આમ ફેરે, એટલે તેઓએ તો કાન ઉપર હાથ મુક્યા અને સામે તકાદો કરવા લાગ્યા કે, હમે વગર હાંસલે તમારો ઘડો સાચવ્યો તેનું આ ફળ આપો છો કે ? ગરજ પુરી થઇ ત્યારે નાણું ગળે પડવા આવ્યો છો ? બ્રાહ્મણ બાપડો રમણ આમળ રડતો રડતો ફરિયાદ લઇ ગયો. તેણે બંને તરફની હકીકત સાંભળી લઇ વિચાર્યું કે સાક્ષી પુરાવાની ગેરહાજરીને લીધે જુદું પકડવાને એક મજબુત હકીકત કરવી પડશે. તેણે તુરત વેળા બંને પક્ષને રૂબરૂ આપી બીજે દિવસે બોલાવ્યા. દરમ્યાન તેણે એક નેતરનાં ગુહ્યકામનો રાક્ષસ બનાવ્યો, અને તેના પેટમાં એક માણસને છુપાવ્યો. આ આકૃતિને માથે કપાડી એક મંદિર આગળ લઇ જવાની પેલા કામાટી ધણી ધણિયાણીને રમણે હોકમ કીધો, અને પોતે સાચું જોલે છે એમ તેમના પાસે પ્રતિજ્ઞા લઇ ફેરા ફરવાની તાકીદ કીધી. આ હોકમ મુજબ તેઓ ફેરા ફરવા લાગ્યા ત્યારે તેમને ધુનરાં છુટવા લાગ્યા અને ધણીએ ધણિયાણીને કહ્યું કે, અફસોસ આપણી ક્યાં કમળપત્ની લાગી કે આપણને આ પ્રમાણે

ખોટા કસમ ખાવાની ફરજ પડે છે. કોણ જાણે આપણે પકડાઈ ગયા તો શી ફળેતી થશે? આ બધું પેલા રાક્ષસી આકરનાં પુતળામાં છુપાઈ રહેલો માણસ ગુપત્યુપ સાંભળી રહ્યો હતો. તેઓ ફેરા ફરી રહેતાંજ પેલા છુપાયેલા માણસે બાહાર નીકળી આવી સાંભળેલી વાતચીત રમથ હજુર જાહેર કીધી. આ જાણી રમથે તે બંને ધણીધણિયાણી પાસે નાણું ઉચાપત કરવાની વાત કયુલ કરાવી, અને પેલા બ્રાહ્મણને તેનું નાણું અપાવ્યું, એટલુંજ નહીં, પણ આ અપ્રમાણિક વર્તણુ માટે કામાદી સ્ત્રી પુરૂષને સખત શીક્ષા ફરમાવી. કહ્યું છે, કે “સત્યને સહાયક પરમેશ્વર છે.”

આપાજી પ્રધાનવટે કેમ ચઢ્યો ?

વિજયનગ્રામની ગાદીએ કૃષ્ણદેવરાય ૧૫૦૯ માં આવ્યો હતો. તે પેહેલાં તેના બાપે મદુરા, તાંબેર, ત્રીચીનોપલી અને દીનેવલીના જીલ્લાઓ હાથ કરી પોતાની સલ્તનત સાથે જોડી દીધા હતા. રાય અને તેના પ્રધાન આપાજી વચ્ચે બહુ ઘાડી મિત્રાચારી હતી. અનેક વેળા રાયજીને ધણીક મુશ્કેલીઓમાંથી આપાજીએ બચાવી લીધાથી, રાયજીનું દીલ તેના ઉપર કુરબાન હતું. આપાજી, રાયના પ્રધાનવટાં ઉપર આવ્યા તેની જાણવાંજોગ હકીકત મશહુર છે. ધણીક રાજદ્વારી સવાલો ઉભા થતાં, રાયજી હમેશાં પોતાનાં ખંડિયા મુલકોના રાજ્યકર્તાઓને પોતાની હજુર બોલાવી બેગા કરતો હતો. તે પ્રમાણે એકવાર રાયજીએ ખંડિયા રાજ્યકર્તાઓને તેડી બેગા કર્યા હતા, જે વેળા દરેકને તે તેમનાં ગામો વગેરેની સ્થિતિ પુછી વાકેફ થતો હતો. આ વેળાના મેળાવડામાં બધા રાજ્યકર્તાઓને એકેક પછી પુછપાછ કીધા પછી, આપાજીની વારી આવી. આપાજી, રાયજીની હજુરમાં ખડો થતાંજ રાયજીએ તેને તેનું નામનીશાન પુછ્યું. તેણે જવાબ કીધો કે, આરં નામ આપાજી છે, અને હું મારા શેઠની વતી હાજર થયો છું. રાયજીને પોતાના તાબેદાર રાજની જાતી ગેરહાજરીથી ધણું દુઃખ લાગ્યું, છતાં લગાર કોષ સમાવી આપાજીને તાકીદ ફરી કે, તુરત તારા રાજકર્તાને

જામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીંઠ એફ. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડિંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

બોલાવી મંગાવ. આપાજીએ તે ફરમાન માથે ચઢાવી પોતાના શેઠને તેડું મોકલ્યું. પણ તે એકદમ દરબારમાં દોડી નહીં આવતાં ચાર ગાઉ દૂર એક એક ગામડામાં આવી પડાવ નાખવાની ગોઠવણ કરી. દરમ્યાન રાયજી એક દિવસે ગામમાં ફરવા નીકળ્યો હતો. તે એક કસાઇની દુકાન આગળથી પસાર થતો હતો તે વેળા કસાઇ પોતાના મેંદાને આડું અવળું નાખી તેની બોળ ઉતારતો તેના જોવામાં આવ્યો. તે જોઇ તેણે આપાજીને કીધેલા હોકમનું બાન થઈ આવ્યું, અને તુરત તેને તેડી તતડાવી કહાડ્યો, કે આ ઘડી તારા શેઠને અહીં બોલાવી હાજર કર. આપાજીએ પોતાના શેઠ ઉપર સંદેશો મોકલ્યો, અને તે જોવો આવ્યો તેવોજ અરધે રસ્તેથી તેને પાછો ફેરવ્યો. આ વાતને કેટલાક દિવસ થઇ ગયા અને રાયજી પણ પોતાનો હોકમ ભુલી ગયો. એક દિવસે રાયજી લગાર લેહરમાં હતો તે વેળા તેણે આપાજીને પૂછ્યું કે, તે તારા શેઠને બોલાવ્યો ખરો ? આપાજીએ તેનો ઉત્તર નકારમાં આપ્યો. રાયજીએ તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, એટલે આપાજી બોલ્યો કે, મારા શેઠના જનને કાંઇ અલવલ પોહોંચાડવામાં નહીં આવે એવી કપુલાત મળે તો હું તે કારણ કહું. રાયજીએ તે કપુલ કીધું. એટલે આપાજી બોલ્યો કે, મારો શેઠ ક્યારનો આવ્યો હતો, પણ આપ તેના પ્રત્યે બહુ ખફ થયેલા દીસ્યા એટલે તે આપને મોહો બતાવ્યા વગરજ જીવ લઇ પાછો ફર્યો છે. રાયજીએ જાણવા માંગ્યું કે, હું ગુસ્સે થયો છું તે તેણે કેમ જાણ્યું ? સાહેબ, તમે પેલા કસાઇની દુકાને મેંદાંની બોલ ઉતારવાનો બનાવ જોઈ આવ્યા કે તુરત તમે તેને બોલાવવાનો હોકમ કીધો, તે ઉપરથી હું સમજ્યો કે રખે રાયજી, આપડા મારા શેઠના પણ તેજ હાથ કરે! એમ સમજીને મેં તેને પાછો બગાડ્યો. આપાજીની આ માન્યતા ખરી હતી એટલે, તે બાબતમાં તેણે જે ડહાપણ અને દુરઅંદેશીથી કામ લીધું તે જોઇ રાયજી બહુ રાજ થયો, અને તેથી ખુશી થઇ આપાજીને પોતાનો દીવાન બનાવ્યો, તેમજ તેના શેઠને પણ આવો પાકો ઠાવકો દીવાન પોતાને ત્યાં રાખવા માટે નવાજી દીધો. આ પ્રમાણે આપાજી, નાના ઝોલા ઉપરથી મોટા રાજાનો દીવાન બનવા પામ્યો.

થુવરીયા તે ગુલાબ ક્યાંથી થાય!

એક રાત્રે આખો વખત ધોધમાર વરસાદ પડ્યો, પણ સવાર પડતાં લગભર ઉઘાડ આપ્યો. રાયજીને ગામમાં ફરી સધળો દેખાવ જોવા મન થયું. તેણે આપાજીને જોડે લઈ નીકળવાનો ઠરાવ કીધો, અને આમ તેમ બધે વરસાદની લેહેરમેહેર જોતા જાય છે; તેવામાં એક ખેતરમાં એક ભરવાડ પોતાનાં ઘેટાંના ટોળાંને ચરતું છોડી, પથરા ઉપર માથું—પગ વગેરે ટેકાવી ખુશ લહેરની ઉંધ ખેંચતો હતો, એટલે સુધી કે માથાની હેઠે ચોટલોના વાળ છુટા પડેલા તે ખુશાલ પાણીના વહેતા રોહમાં ભીંજતા હતા. મોઢાં ઉપર બરોડોનો ભાથરો આડો કીધો હતો. ભરવાડને આવી સ્થિતિમાં જોઈ રાયજી વિરમય પામી આપાજીને પુછે છે કે, આ શું ચમત્કાર છે? આ માણસ જીવતો છે કે મુવેલો પડ્યો છે? આપાજીએ ખુલાસો કીધો કે એ માણસ જીવતો છે, પણ ખુશાલ થંડી લહેરમાં ઉંધ કઢાડે છે. રાયજીને ખુબ આશ્ચર્ય લાગ્યું કે આવી સ્થિતિમાં એક માણસ કેમ ઉંધાઈ શકે? આપાજીએ ખુલાસો કર્યો કે દરેક માણસની રહેણીકરણી તેની પ્રકૃતિને અનુસરતી હોય છે. માટે આશ્ચર્ય થવા જેવું કશું નથી. રાયજી આપાજીના આ કથનની સત્યતા તપાસવાને તે ભરવાડને જગાડી પોતાના મહેલમાં સાથે લઈ ગયો. ત્યાં તેને સારાં વસ્ત્ર, સારું ખાવાનું વગેરે આપી ખુબ આનંદમાં રાખવા માંડ્યો. એટલે તે જાતે તો લઈપડ હતો, તે તદ્દન નાજુક થઈ ગયો. હવે રાયજીએ એક દિવસે તેની તપાસ લેવા તદખીર રચી. તેના ધરથી તે દરબાર સુધીના રસ્તા ઉપર કાચાં કેળાંની છાલો નખાવી, રસ્તાને તદ્દન ચીકટ બનાવ્યો. પેલા ભરવાડને તેને ધરથી દરબારમાં આવતાં તે છાલના ઢગલા ઉપરથી પસાર થઈને આવવું પડ્યું. એટલે તખીયતની નાજુકાઈને કારણે તેને તુરત શરદી લાગુ પડી ગઈ. સજેખમ થઈ આવ્યો, અને તે કારણે સજ્જડ તાપ પણ ચડ્યો. આ ઉપરથી આપાજીએ જણાવેલી કુદર-

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠાં એક, એક. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડીંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

તની બહીહારીની રાયજીને ખાતરી થઇ કે ‘થુવરીઆ કદી ગુલામ થાયજ’ નહી.’ તુરતજ તે બરવાડને દરબારના વૈદ હજુર મોકલી ઓસડવેસડ કરાવી સાંજે કીધો અને પછી તેને પાછો ધરે મોકલ્યો, કે જા બાઇ, તું બરવાડ તે કાંઇ રાજખીજ થવાનો હતો !

પ્યાર આંધળો છે !

એક દિવસે સાંજે રાયજી, પ્રધાન આપાજી સાથે ગામમાં લટાર મારે છે તેવામાં રાયજીની નજર એક કદરૂપા દેખાવની સ્ત્રી ઉપર પડી. તે ઉપરથી રાયજીએ આશ્ચર્ય પામી આપાજીને પુછ્યું કે દુનિયામાં કોઈ એવો પશુ પુરૂષ હશે કે જે આ સ્ત્રી સાથે પ્યાર કરે? આપાજીએ હસીને જવાબ દીધો કે, મહેરબાન એનો પશુ કોઇ ચાહનારો આશક હોવોજ જોઇએ. રાયજીનાં ધ્યાનમાં તે વાત ઉતરી નહી. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ બતાવી આપવાની કબુલાત આપી બંને જણુ આગળ ચાલ્યા જાય છે, તેવામાં તેમની નજર બપકાદાર પોશાક સજ્જેલા એક પુરૂષ ઉપર પડી. તેના હાથમાં પાન, સોપારી હતાં આપાજીની નજર તેના ઉપર પડી. પેલા માણસે આગળ આવી મોહલામાં નાકા ઉપર આવેલી એક ગટર તરફ નજર કરી કોઇ નહી જોય તેમ તેમાંથી પાણી લઇ પાન ઉપર લગાડવાનો ચુનો પલાળ્યો. આ જોઇ આપાજી બોલ્યો, શેઠજી, જે માણસની આપણે શોધમાં છીએ તે આ માણસ છે. જુઓ રાયજીના ધ્યાનમાં તે વાત હજુ બરાબર ઉતરી નહી, કે આવો સુખડ પોશાકવાળો માણસ આ કામ કરે નહી. એમ બોલતા તેઓ બંને તે માણસની પુઠે ગયા. તેમ કરતાં તે એક સ્ત્રીના ઘરમાં હુસ્યો. ઘરમાં જઇ પેલી સ્ત્રી જે ઠાઠડી ઉપર બેઠી હતી તેની પાસે બેસી ગયો, અને તેના પાસામાં બેસી પેલાં ગટરમાના પાણીમાં પલાળેલાં પાનની પટ્ટી તેને ખાવા આપી, અને તે સ્ત્રી જોડે પ્યાર કરવા લાગ્યો. આ બનાવ જોઇ રાયજીને, આપાજીનું કથન સાચું લાગ્યું, અને તેની આવી તિવ્ર બુદ્ધિ માટે રાયજીએ તેને શાખાશી આપી.

સૂચ ઉપર કુળ ફેંકવાનો પ્રયત્ન.

આપાજી, રાયજીના અમલમાં ખુબ પ્રકાશવા માંડ્યો, તે જોઈ રાયજીની સ્ત્રીને બહુ ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થવા લાગી, અને પોતાના એક બુઠાલુજી સગાની

હીમાયત કરવા લાગી. રાયજી આંગળ તે પોતાના તે સગાને માટે બહુ બલામણુ કરવા લાગી, પણ રાયજીના ધ્યાનમાં તે વાત ઉતરી નહીં. છતાં એક દિવસ વાત કરવાની કયુલાત આપી તેણીને થડી પાડી. એક દિવસે રાયજી સાહેબ પોતાના ખાનગી દીવાનખાનામાં નાનાં ભુલકાંઓ જોડે રમતગમત કરતા હતા. તે વેળાએ એક નાના લાડકવાયા પુત્રે, આપાજીના દીલ પર થુંકી તેમને પોતાના નાનકડા પગની લાત મારી. બીજી સવારે રાયજીએ પેલા ખુઠાભુજી સગાને બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને પ્રશ્ન કર્યો કે એક માણસ કોઈ બીજા ઉપર થુંકે અને લાત મારે તેને શું સજા કરવી? પેલા ખુઠાભુજીએ જવાબ આપ્યો કે તેના પગ કાપી કઢાડવા; અને મોઢામાં તપાવેલાં સીસાનો રસ રેડવો. રાજીએ તેને જવા દીધો. અને આપાજીને બોલાવ્યો, અને એજ સવાલ તેને પૂછ્યો. આપાજી વિચાર કરી બોલ્યો કે આ તો છોકરાં બચાંના અડપલાંની વાત છે, એટલે તેણે હસીને ઉત્તર આપ્યો કે, લાત મારનારનાં પગમાં સોનાનાં કડાં પહેરાવવાં અને જે મોઢાંએ તે થુક્યો તે મોઢાંને રાજ્યવંશી ચુંબનથી સ્વીકારી લેવું જોઈએ. રાયજી, આ જવાબમાં આપાજીનું ડાહ્યાપણુ સમજી ગયો; અને રાણીજીને તેડી બધો ખુલાસો કરી સવાલ કીધો કે તેના સગાના ફરમાવ્યા પ્રમાણે છોકરાને સજા કરવા માંગે છે કે, આપાજીના કહેવા પ્રમાણેની સજા કરવા માંગે છે? આ થુકનાર અને લાત મારનાર તો પોતાના પેટનોજ દીકરો હતો, એમ જ્યારે તેણીને ખુલાસો થયો ત્યારે તેણી સમજી કે મારો સગો, સવાલ સમજી શક્યો નથી એટલે તેણે ક્યુબર કીધી છે; અને આપાજી સમજ્યો છે ત્યારે તેણે બરાબર ઉત્તર આપ્યો છે. બાઈ સાહેબ આપાજીની કંચ કુશળતા સમજ્યાં તો ખરાં; પણ માત્ર હડીલાઈ કરીને બોલ્યાં કે ફરીવાર તપાસ લેવી જરૂરની છે. આ પ્રમાણે રાણીજીએ સૂર્ય ઉપર ધ્રુવ છાંટવાની કોશિશમાં પોતાનોજ રકાશ કરાવ્યો.

સાત અજાયબીઓ.

એક વેળા રાયજીને એવોજ તરંગ આવ્યો કે, આપાજીને કાંઈ ગુચવણ અને મુઝવણ બરેલું કામ સોંપી તેની કસોટી કરવી. એમ વિચારી તેમણે તેને બોલાવ્યો અને હોકમ કીધો કે હું જે સાત વસ્તુઓ ભેગી કરવા તાકીદ

કરું છું તે મેળવી રજુ કરવી. આપાણએ તે જાણવા માંગ્યાથી રાયજી બોલ્યો કે, ૧-વિદ્વાન મૂખો, ૨-વિશ્વાસુ નોકર, ૩-ફરેસ્તા ખસલત વેશિયા, ૪-વેશિયા જેવી ધરખણીઆણી ૫-એક વિફરેલ કુતરો, ૬-માણસાઈ ગવેડો. અને ૭-એક ભેંસ જે તખ્તે બેસે. આ સાત નમુનાઓ ખતાવ, હાજર કર અથવા તેની હસ્તી પુરવાર કર. આપાણએ જોયું કે રાજા સાહેબે આપણા કાન પકડ્યા છે ખરા, પણ કામ બળવ્યા વગર છુટકો તો નથીજ. એટલે તે સર નમાની, સાતે અન્યખીની શોધ કરી લાવવાની કપ્પુલાત આપી, રજા લઈ નિકળ્યો. તેની શોધમાં તે ચાલ્યો ચાલ્યો એક નજદીકના ગામમાં પેઠો. ત્યાંથી શહેરમાં આવ્યો; જ્યાં તેને એક વિદ્વાન પંડિત જોડે મુલાકાત થઈ. વાતચીત કરી આપાણએ તેને એક હજાર સોના મોહોર આપી કહ્યું કે કૃપા કરી મારી હકીકત સાંભળવી; હું કામે જાઉં છું તે પાછો ફરતી વેળા, મલી જઈશ. ત્યાંથી નીકળેલો એક વૃત્ત કરનારી છોકરીના ધરમાં પેઠો, અને વાતચીત કરી તેણે તેના સાથે રાત ગુજારવાની માંગણી કરી. આ છોકરીએ તે માંગણી કપ્પુલ રાખી; પણ બદલામાં એક હજાર સોના મોહોરો માંગી. આપાણએ તે મોહોર તેણીને ગણી આપી અને રાતની વેળાએ ધરે આવવાનો વાયદો કરી નિકળ્યો. રાતની વેળા આપાણ તેણીને ત્યાં ગયો, પણ તેણે તે છોકરીને જણાવ્યું કે હું તારા જોડે ભોગ કરી તને હું ઠાર કરીશ. તેણીએ વિચાર કીધો કે હું આ માણસને એક રાત માટે વેચાઈ છું, અને તેના બદલામાં હજાર સોના મોહોર તેણે મને આપી છે, તો તેની મરજીમાં આવે તેમ કરવાને તે મુખત્યાર છે, એટલે આપાણની માંગણી તેણીએ કપ્પુલ કીધી. આપાણ રાજા થઈ બીજે દિવસે મુલાકાત લેવાની કપ્પુલાત આપી ત્યાંથી નીકળ્યો. નીકળતી વખતે તેણીના દરવાજા આગળ બેઠેલા એક કુતરાને તે થોડીક મીઠાઈ નાંખતો ગયો. તે ત્યાંથી નીકળી રાજાના મહેલ આગળથી પસાર થયો તે વેળા બારીએ બેઠેલી શાહબાઈની નજર તેના ઉપર પડી, અને તેને જોતાંજ તેણી તેના ઉપર આશ્ચર્ય થઈ. તુરત તે પોતાના બાપ પાસે દોડી, અને તેને જણાવવા લાગી કે આ પસાર થતા માણસને હું ચાહું છું; માટે મને તેના જોડે પરણાવી આપવી. રાજાએ આપાણને તેડ્યો અને ગોઠવણ કરી પોતાની

દીકરીને આપાજી જોડે પરણાવી આપી. શાહજીનીના ઝોરડામાં તે તેણી જોડે એકસો પડતાં જે શરત તેણે પેલી નૃત્ય કરનારી છોકરી સાથે કરી હતી તે શરત, શાહજીની જોડે કરવા માંગી; પણ શાહજીનીને તો તે પસંદ નહીં પડી અને તેણી પોતાના આપ એટલે રાજની સલાહ લેવા દોડી. રાજ ગભરામણમાં પડ્યો અને પોતાના પ્રધાનની મસલહત લીધી. તેણે જવાબ આપ્યો કે કશી પણ તપાસ કીધા વગરજ આ બેઅદ્ય જમાઇને એકદમ ઠાર કરવો. રાજએ તેમ તેને ઠાર કરવાની સજા ફરમાવી અને તેને ફાંસીગરને સ્વાધીન કીધો. ફાંસીગર આપાજીને ફાંસી દેવા ઠરાવેલી જગાએ લઇ ગયો. રસ્તે જતાં આપાજીએ ફાંસીગરને માંગણી કીધી કે મારે રાજને મલવું છે, માટે મને એક તક આપવી. ફાંસીગર કાંઇ સમજ્યો નહીં અને આપાજીને તો નિર્દયપણે ઠરાવેલી જગાએ ખેંચી જવા માંડ્યો. હવે બન્યું એમ કે જતાં જતાં માર્ગમાં પેલા વિદ્વાન પંડિતનું ઘર આવ્યું; એટલે આપાજીએ પંડિતને બોલાવી પેલી રાખવા સોંપેલી મોહોર માંગી. પંડિતજી તો આપાજીને આવી કફોડી સ્થિતિમાં જોઇ મોહોરના અપાઝાજ કરી ગયા, અને તદ્દન કાન ઉપર હાથ મેલી મોહોર પાછી આપવા ના પાડી. આપાજી ત્યાંથી પેલી નૃત્યકળા કરનારી સ્ત્રીના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યો, જ્યાં પેલો કુતરો પણ એઠેલો હતો. તે કુતરો તેને જોઇ ઘરમાં ધુસી, બસીબસીને તે સ્ત્રીને બાહાર ખેંચી લાવ્યો. તેણીએ તુરત આવી વાત પુછી લીધી અને તુરત તેણીએ, આપાજીએ પોતાને આપેલી મોહોરમાંથી એકસો મોહોર તે ફાંસીગરના હાથમાં સેરવી ઈર્ષ ફાંસી દેવાનું થોભાવવાની અરજ કીધી. ફાંસીગરે તે કચ્છલ કીધું. તેવીજ તે સ્ત્રી રાજની દરબારે પહોંચી ગઈ અને રાજને વિનંતી કરી કે આપાજીને જે કહેવાનું છે તે એકવાર સાંભળી લેવાની કૃપા ફરમાવવી. રાજએ તેની માંગણી સ્વીકારી. આપાજીને પોતાની હજુર બોલાવી, તેની હકીકત બોલવા હોકમ કીધો. તે બોલ્યો કે, મહેરબાન રાજ સાહેબ, મારા રાયજી સાહેબે સાત અન્નયખીઓ મને મેળવી લાવવાને મને હોકમ કીધો હતો અને હું ખુશી છું કે આ સાતે અન્નયખીઓ સામટીજ મને તમો નામવરના રાજ્યમાં મલી ગઇ છે. રાયજીનું નામ સાંભળતાંજ રાજ ચોક્યો, અને આપાજીને નીચું લગાડી રાયજીની ખદગી

એવી સેવાની તેને પ્તીક લાગી એટલે તેને છોડી દધ ખાનપાનથી નવાજ તેને તેના શહેરમાં જવા દીધા.

આપાજી ત્યાંથી મારને ઘોડે રાયજી હજુર રજુ થઇ ગયો, અને પોતાની તમામ હકીકત માંડીને કહી, અને ઠંઠ રાજની તે ફાંસીગર સુદ્ધાને બોલાવી લાવવાનો હેતુ કહેવડાવ્યો. તે સધળાં હાજર થતાં, રાયજીએ આપાજીને ફરમાવ્યું કે સાતે અન્યખીનો ભેદ સમજવ. આપાજી બોલ્યો:—આ માણસ વિદ્વાન પંડિત છે, પોતાની વિદ્વત્તા છતાં તેણે મારું સાચવવા આપેલું નાણું મારી જાંઘી જેખમમાં જેવા છતાં પાછી આપવાને ના પાડી આથી હું એને પોકળ પંડિત લેખું છું. આ કુતરો વેશિયા સ્ત્રીનો છે તેણે જો કે મારી સહેજ મીઠાઇ ખાધી છે, છતાં તેનો ઉપકાર વાળવાને મને જરૂરની વેળાએ મને મદદ કરી છે, એટલે તેને હું વિશ્વાસુ નોકર ગણું છું. આ બાઈ જો કે હલકો પેશો કરે છે, છતાં તેણીને ફરેસ્તા ખસલત વેશિયા ગણું છું; કેમકે તમે જોઇ શકશો કે કેવી તદખીરથી તેણીએ મારો જન બચાવ્યો છે. પેલી રાજની શાહજાદીને રજુ કરી તે બોલ્યો કે, આ શાહજાદી મને તેવી સંસાર વ્યવહારમાં કુશળ હોય છતાં, પોતાના ખાવિન્દ તરીકે મારો જન બચાવવાની તદખીર કરવાને બદલે મને મુશ્કેલીમાંજ ઉતાર્યો છે, એટલે હું તેને વેશિયા જેવી ધરધણિયાણી ગણું છું. આ ફાંસીગરને હું વિદ્વેલ કુતરા સમાન લેખું છું; કારણ કે તેણે મારી મીનતગરી ઉપર ધ્યાન આપવા ના પાડી પણ પેત્રી વેશિયા સરખી સ્ત્રીએ લાંચ આપી ત્યારે તેણે મને છુટો કર્યો. રાજના પ્રધાનને હું માણસાઇ ગણેડા સમાન ગણું છું, કેમકે મારા વિરુદ્ધ ફરિયાદ થતાં તેની કાંઇ પણ જોસ્તેજો કીત્રા વગરજ મને એકદમ ફાંસી-એજ લંકારી મારવાની સજા ઠોકી દીધી. અને છેલ્લે આ રાજને તખતે બેઠેલા ગણેડા સમાન ગણું છું; કેમકે એક ફરિયાદમાં કેટલું સત્ય છે અને કેટલું જુઠાણું છે તે તપાસવા જેટલી બુદ્ધિ તેનામાં નથી. આપાજીના આ ખુલાસાથી રાયજી તેના ડહાપણ અને જ્ઞાન માટે તેની બહુજ તારીફ કરવા લાગ્યો, અને તેને નવાજ નીહાલ કર્યો, બ્યારે બીજા બધાએને જવા દીધા. આ પ્રમાણે રાજના સાત સલાહોનો સચોટ જવાબો આપાજીએ આપી દીધા.

ચાલહાલ કરતું કોહોરું અને ફરતી હરતી કોખીજ !

આપાજીની તિત્ર યુદ્ધિની વાત બોહોળી પસરી ગઈ અને એટલી હદે વધી કે દિલ્લીના પાદશાહને કાને પહોંચી. પાદશાહે આપાજીની તે યુદ્ધિની વધુ પરાક્ષા કરવાનો ઠરાવ કીધો, અને રાયજી ઉપર હોકમ મોકલ્યો, કે ચાલહાલ કરતું કોહોરું અને ફરતી હરતી કોખીજના નમુનાઓ મોકલી આપવા. રાયજી તો ગુંચવાડમાં પડ્યા અને આપાજીની મસ્લહત લીધી. આપાજીએ હસીને પાદશાહનો હોકમ બજાવવાનું માથે લીધું. તેણે એક મોઢું કુડું બનાવ્યું અને તેમાં તાજી નાતું કોહોરું લઈ તે કુડાંમાં તેની જડ ધાલી તેને તેમાં ઉગતું કીધું. તે પછી એક ગામડી ગાડું હાથ કરી તેમાં ખાતર-પુંજો નાખી તેમાં કોખીજનાં બીજાં વાવેતર કીધું, એટલે તેમાં કોખીજ ખાસી ખીલવા લાગી. પાદશાહે આ બંને ચીજ એક મહીનામાં મોકલી આપવા તાકીદ કરેલી હતી, એટલે ઠરાવેલા વખતની એક અઠવાડિયું આગમન તેણે તે બંને ચીજ તૈયાર કરી રાયજી હજુર ખડી કરી, અને દિલ્લી મોકલી આપવાની તાકીદ કરી. રાયજીએ ચાલહાલ કરતું કોહોરું અને ફરતી હરતી કોખીજ બંને સારા પેહેરા હેઠળ દિલ્લીના પાદશાહ ઉપર રવાના કરી દીધાં. દિલ્લી જઈ પોહોંચતાં પાદશાહ જાણી ગયો કે, આ યુદ્ધિ આપાજીની રાવી જોષ્ટએ એટલે તે જાણી આપાજીની તિત્ર યુદ્ધિની તેણે પશુ બહુ પ્રસંશા કીધી.

આપાજીએ રાયજીને કેમ છાડાવ્યો? અને પાદશાહને કેમ કેદ પકડ્યો?

રાયજીને સત્તા અને બળમાં આગળ વધી ગયેલા જાણી દિલ્લીના પાદશાહથી દેખી ખમાયું નહી. તેના સાથે ધણીક લડાઇઓ ઉઠાવી, પશુ તેમાં હાર ખાવાથી પાદશાહે કંઈ દગાફટકાથી રાયજીનો જીવ લેવાના ઉપાયો લેવા માંડ્યા, તો જો કે જ્યાં સુધી રાયજીનો જમણો હાથ આપાજી તેના શત્રુનાં અને બેઠકા માટે મીઠો એક એવ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશે. પાવરી બીહાંગ, બનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ.

હજીર ખડો હતો ત્યાં સુધી બાદશાહનું કથું વળતું ન હતું. તેણે એક હજીર હથિયારખંધ ઘોડેસ્વારોને છુપા વેપથી ઘોડા વેચનાર તરીકે મોકલી આપ્યા, અને તેમને છુપી રીતે તાકીદ કરી કે ગમે તેમ કરીને રાયજીને જીવતો પકડી આણવો. આ છુપા સ્વારોએ રાયજીના શહેરને નાકે પડાવ નાખ્યો, અને પોતાને ઘોડા વેચનારા તરીકે અને ઉત્તર હિંદુસ્તાન તરફથી આવેલા જાહેર કાંધા. તેઓએ રાયજીને ખબર આપી કે થોડી ધણી ખરિદી કરી તેમને ખટાવવા. રાયજી ભોળેપણે પોતાના કેટલાક માણસો સાથે તે ઘોડાઓની તપાસ લેવા તેમની છાવણીમાં ગયો. ત્યાં તેમને જણાવ્યામાં આવ્યું કે, દરેક ઘોડો અકેક કરતાં સરસ છે, અને દરેકની કીમત અકેક હજીર મોહોર જેટલી છે. તેઓએ રાયજીને ફરમાશ કરી કે ગમે તે ઘોડો પસંદ કરી તેના ઉપર સ્વારી કરી તેની પુરી કસોટી કરી જોવી. રાયજીએ એક ઘોડો તપાસી હાથ કાઢ્યો અને તેના ઉપર સ્વારી કાઢી. તેને દોડતો છોડી મુક્યો, એટલે બીજા સ્વારે પશુ બીજા ઘોડાઓ ઉપર સ્વાર થઈ રાયજીની પુઠે દોડ્યા. ચારેક મૈલ દૂર ગયા એટલે તો સ્વારોએ રાયજીને ઘેરી લઈ પકડ્યા અને બંદીવાન કરી તેઓ તેમને દિલ્લી લઈ આધ્યા. જ્યારે આપાજીના જાણવામાં આ વાત આવી ત્યારે તે ખુબ દીલગીર થયો, અને રાયજીની મુખાંધથી અને બાદશાહની ઠગાઈ પામ્યા વગર પકડાઈ જવા માટે અફસોસ કાઢ્યો; પશુ હવે તેણે રાયજીને છોડવવાની તદ્દખીર રચવા માંડી, પોતે જાણે દીવાનો હોય તેમ દીવાનાના અડપલાં કરવા માંડ્યાં. તેની હાલ-તમાં ધક્કા ખાતાં દિલ્લી આવી પોહ્યાંઓ અને ઘાંટો પાડી બોલવા લાગ્યા કે હું તો આપાજી છું, અને રાયજીને છોડવવા આવ્યો છું. શહેરના દરેક ભાગમાં તે દીવાના પેઠે જુમખરાડ મારતો ફરતો. જ્યારે બાદશાહે પોતે પશુ તેને તેમ પોકારતો સાંભળ્યો ત્યારે તેની તપાસ લેવાને તેણે માણસો ઉભા કાઢ્યા અને તેમને ફરમાવ્યું કે રાત્રે તે ત્યાં વીસામો લે છે, શું હીલચાલ કરે છે તેની તપાસ રાખવી. આપાજી તો એક દીવાનાની પેઠેજ એક મધરાત્રે સ્મશાન જમીમાં ગયો. ત્યાં મુઢાંના બળતં ૨૬ી ગયલા લોક-

ડાંના ઢગલામાંથી દેવતા લાવી, રહેલાસહેલા લાકડાના કકડા સળગાવી એક ધાડકાંમાં ચોખા નાખી તે દેવતા ઉપર રાંધવા મુક્યા. આનુબાનુ તીક્ષ્ણ નજર કરતાં તેને લાગ્યું કે મારા પાછળ કાંઈક ચોકી પેહરા જેવું છે અરે, એટલે તેને છેતરપિંડી કરવાને તેણે તુરત પેલું હાંધું ફાડી નાખ્યું અને તેમાંના ચોખા પથ્થર ઉપર વેરી નાખ્યા, અને દીવાનાની પેઠે બરાડા મારતો સ્થાનમાં આમતેમ દોડવા લાગ્યો. સંત્રીઓ જોયો છુપા રહીને તેની હીલ-ચાલ તપાસના હતા તેઓ બાદશાહ પાસે દોડી ગયા અને જે જોયું તેનો રીપોર્ટ બાદશાહને કીધો. એટલે તે સાંભળી બાદશાહની ખાતરી થઈ કે આ કોઈ ખરાબ દીવાનો માણસ હોવો જોઈએ.

દરમ્યાન આપાણએ પોતાના શહેરમાં બીજા અમલદારોને હોકમ મોકલ્યો કે, કીમતી હીરામોતીથી ભરીને એક બારકસને, બાદશાહનાં શહેરની નજદીકનાં ગામે મોકલી આપવું. આપાણની આમ કરવાની મતલબ તેઓ સમજી ગયા, એટલે તેઓએ એક બારકસ તૈયાર કરી એમુલ હીરામોતીઓથી ભરી નાખી રવાના કીધું. તે ઠરાવ મુજબ આવી પુગતાં, તેમાંના માણસો બાદશાહની દરબારમાં હાજર થયા અને જણાવ્યું કે હમો કીમતી ઝવેરાત લાવ્યા છીએ તે તપાસવા હમારા બારકસ ઉપર હાજર થવું. બાદશાહ ક્યુલ થયો અને બારકસ ઉપર જઈ ઝવાહેર તપાસવા લાગ્યો. તે ઝવાહેર જોઈ બાદશાહ બહુ છોક થઈ ગયો, અને તેની બહુ મોંઘી કિમ્મત આપવા માંગી. વેપારીઓએ તેના કરતાં ઘણી મોટી કિમ્મત માંગી, અને જણાવ્યું કે એ ઝહવેરાતની ખરી કિમ્મત આંકી શકે તેવો રાયજી સિવાય બીજો કોઈ નથી. બાદશાહે તે માંગણી ક્યુલ રાખી; અને બાદશાહ રાયજીને લઈ બારકસ ઉપર ગયો, તે પોતા જોડે બીજા પણ કૌટલાક ઝવેરીઓને લેતો ગયો. આપાણ આ પ્રમાણે પોતાના પત્રાનમાં ફતેહમંદ થવાની બહુ ખુશ થયો. અંતે બાદશાહ, રાયજી વગેરે બરાબર ઝવેરાત તપાસવા ગોઠવાયા કે

શામ્યાનાં અને બેઠકા માટે મીઠા એક, એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશો.

પાવરી બીલ્ડીંગ, ગનપાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

કુરત બારકસતું લાંગર ઉપાડી તેને જોરથી હંકારવાનો હોકમ આપાજીએ આપી દીધો. બારકસ તો ઠરાવ અને હોકમ પ્રમાણે સડસડાટ રાયજીના મુલકમાં જઈ પોહોમ્યું. બાદશાહે જોયું કે હવે પારકા મુલકમાં અને વળી આપાજી જેવા કુનેહબાળના અમલમાં કશી ચુંચાં કરવી ઠીક નહીં પડશે. મનમાં ધાયું કે ફરયા તો ખરા, પણ રાયજી બાદશાહને કુરનસ બળવી પોતાના મેહેલે લઇ ગયો. ત્યાં ધટતી મદારત સાથે આઠ દિવસ રાખી બાદશાહની ખુબ મહેમાનદારી કીધી. બાદશાહને તે પછી આપાજીની આ તદખીરથી માહિતગાર કરવામાં આવ્યો અને તે જાણી તે બહુ ખુશ થયો. બાદશાહે રાયજીને વચન આપ્યું કે હવે ફરીવાર તે રાયજીના કારભારમાં વચ્ચે આવશે નહીં. અને તેમ કહી હશીખુશીથી સર્વને મલી બેટી બાદશાહજી પાછા દિલ્લી સિધાવ્યા. તે ગયા પછી આપાજીને રાયજીએ બહુ ખુશ થઇ પુષ્કળ નવાજ્યો.

બાદશાહની ત્રણ મુર્તિઓ.

દિલ્લીનો બાદશાહ આપાજીની આટલી કુશળતાથી સંતોષ નહીં પામતાં તેણે તેની વધુ કસોટી કરવાનો ઠરાવ કીધો. એક કોતરકામ કરનાર પાસે તેણે એકજ ધાતુની એક સરખાં કદની, એકજ સરખા આકારની ત્રણ મુર્તિઓ બનાવી મંગાવી, તે એવી તો એક બીજાને મળતી આવતી કે તેમાં શું ફરક છે તે કોઇ સમજી કે જાણી શકતું નહીં. બાદશાહે તે ત્રણે મુર્તિઓ રાયજી ઉપર મોકલી આપી તેનાથી જાણવા માંગ્યું કે એ ત્રણમાં કયું મુર્તિ ઉત્તમ છે, કયું શી ખામી છે, અને એક બીજાના રૂપરંગ, બહારના આકાર વગેરેમાં કાંઇ જુદાપણું છે કે નહીં તે તપાસી રિપોર્ટ કરવો. રાયજીના દરબારમાં આવી ફરમાશ સાથે મુર્તિઓ આવી પોહોંચી કે એકેએક જણે તે ઉપરથી નિચે સુધી જોઇ પણ કાંઈ તફાવત પકડી શક્યા નહીં. અંતે આપાજી પાસે તે મુર્તિઓ આવી. આપાજીએ તે તપાસી જોવાને વખત માંગ્યો, તે પ્રમાણે વખત મેળવી આપાજીએ ત્રણેની તપાસ કરવા માંડી, અને અંતે તે તેમાં જાણ્યો; એટલે પોતાના રિપોર્ટ સાથે તે

મુર્તિઓ દરબારમાં રજુ કરીધી. તેણે જણાવ્યું કે મુર્તિઓ ઉપરનાં અસ્તર તપાસતાં તેમના કાનમાં એકેક નાકું જેવામાં આવે છે, જે નાકાંઓ મુર્તિઓને પીછાણવા માટે જુદી જુદી બનાવટનાં કરેલાં હોવાં જોઈએ. એમ માનીને મેં એક મુર્તિના કાનમાં એક તાર ખોસ્થો તો તેનો છેડો મોહોડાં વાટે બાહાર નીકળી પડ્યો. બીજાના કાનમાં તાર ખોસી જોતાં તેનો છેડો બીજા કાનમાંથી પસાર થઈ બાહાર આવ્યો, અને ત્રીજાના કાનમાં તાર ખોસતાં તે અટકીજ રહ્યો. ત્રણેમાં આ તફાવત છે. છેલ્લી જાતની મુર્તિ એવાં માણસની છે કે જે માણસ એક કાને સાંભળેલું કદી બાહાર કાઢાડે નહી, બીજા જે મુર્તિના કાન આરપાર દેખાય છે તે મુર્તિ એવા માણસની પ્રતિમા છે કે જે માણસ એક કાને સાંભળેલું બીજા કાને કહાડી નાખે છે;

**ART PHOTOGRAPHERS, HIGH CLASS PORTRAIT,
PAINTERS & PHOTO NOVELTIES SPECIALISTS.**

VANGUARD

PROP.

**Excelsior Photo
Enlarging Co.**

STUDIOS

361-366, Thakurdwar, Near P. O.,
Bombay 2.

Certified by:—Shrimati Sarojini Naidu, Kamla Nehru, Hansa Mehta, Perinben Captain, Lilavati Munshi, Sjt. Subhaschandra Bose, Vithalbhai Patel, K. F. Nariman, K. M. Munshi, M. C. Chagla, Bar-at-law, Meherally, Sir Manubhai Mehta, Kt., Mr. H. P. Mody, M. L. A., Alimahomed Mecklai, J. P. and many others.

અને ત્રીજી મુતિ જેના કાનમાં બોલેલો તાર તેનાં મોહક વાટે નીકળી આવ્યો તે બહુજ હલકા પ્રકારના માણસની પ્રતિમા છે. તેના કાનમાં આવેલો એકેએક શબ્દ તે તુરત બહાર ફેં ફેં કરી દે છે. દરેક મુર્તિની પાછળ તેની આ ખુબી આપી તે લખી જણાવી તે તેણે બાદશાહ ઉપર મોકલી આપવા ફરમાશ કરી. રાયજી, આપાજીનું આ ચાતુર્ય જાણી બહુજ ખુશ થયો અને તેના કહેવા પ્રમાણે તેણે મુર્તિઓની પાછળ તેના ગુણદોષ લખી તે મુર્તિઓ બાદશાહની દરબારમાં પાછી મોકલી આપી. બાદશાહ પણ આ જાણી બહુ ખુશ થયો અને એમાં આપાજીનોજ હાથ હોવો જોઈએ એમ સમજી તેને માટે ધનામ મોકલ્યું.

ચિંતાએ ચતુરાઈ ધટે !

એક સાંજે રાયજી અને આપાજી બંને જોડે ગામમાં ફરી હરી મહેલે પધારે છે, તેવામાં રસ્તામાં એક વિચિત્ર બનાવ તેમનાં જોવામાં આવ્યો. એક લઠપટ સરખો જુવાન માણસ પોતાની સામા ધસી આવતા હાથીને તેના દાંત પકડીને ધસી આવતા હાથીને પાછળ હઠાવતો જોવામાં આવ્યો. તેને મનથી તો આ એક સાધારણ રમત જેવું લાગતું. રાયજી તે જોઈ બહુ અન્યત્ર થયો અને આપાજીને તેનું કારણ શું હશે તે પૂછ્યું. આપાજીએ જવાબ દીધો કે નફરો, અને લગાર જેરેમંદ માણસ આવા કામ સહેલથી કરી શકે છે; તેમાં કશો શક નહી. આપાજી ઉપર પુરેપુરો વિશ્વાસ હતો, રાયજીએ તેને તાકીદ કરી કે આ તારું કારણ સત્ય કરી બતાવ. આપાજી કમુલ થયો કે હું થોડાક દિવસ પછી પુરવાર કરી આપીશ કે આજ માણસ હાથીની સામા થવાના કેમ અખાડ કરે છે? રાયજી તેમ કરવા કમુલ થયા. ધ્રેરે મયા પછી આપાજીએ તે જુવાનની માને બોલાવી મંગાવી, અને પૂછ્યું કે તેનો છોકરો કાંઈ ધરની જંગલમાં બાગ લે છે કે નહી? માએ ખુલાસો કરી કે છોકરાને ગુજરાનની ચિંતા કરવાની જરૂર નથી, અને તેણી પણ કાંઈ જંગલની વાત તેના આગળ કરતી નથી. આપાજીએ શીખામણ દીધી કે જુવાન માણસને આમ નફરો ગોધા માફક ફરવા

દેવા એ તેનું બવિષ્ય બગાડવા જોગ છે, કેમકે જ્યારે એકલા પડતાં જંગલ માથે પડશે ત્યારે તે અકળામ જશે. માટે તેને જરા જરા ધરની જંગલમાં પડતો કરવાની તાલીમ આપવી ઘટે છે. તેણે તેણે સમજાવી કે સાંજે છોકરો ધરે આવે ત્યારે તેને ચોંકાવજો કે રાતનું આણું પકાવવા માટે નીમક નથી માટે બળરમાંથી લઇ આવ; નહીં તો સવારે નાસ્તો પચ્ચ મીઠાં વગરનો મોળો ખાવો પડશે. ડોશી આપાણની આ સલાહ માટે તેનો ઉપકાર માની ધરે ગઇ. રાતે પેલો મસ્તાન ગોધો ધરે ગયો ત્યારે ડોશીએ કહ્યું કે દીકરા, ધરમાં બીલકુલ નીમક નથી માટે તેના વગર બધું ખાવાનું રીકું થશે, તો બળરમાંથી તે ખરીદી લઇ આવ. મસ્તાનો ડાલતો નિકળ્યો તો ખરો, પચ્ચ તેને થોડીજ ખબર હતી કે નીમક ક્યાં, કોણની પાસે, શું ભાવે મલશે? તેના વિચારમાં લલચ્યાં ખાવા લાગ્યો. આ વેળાએ રાયજી તેનો તમાશો જોવાને એક તરફ ભરાઇને ઉભા હતા, અને વિચાર કરતા હતા કે હવે આ જીવાન જોઇએ તો ખરા કે કેવી રીતે હાથીની સામે થઇ શકે છે? રીવાજ મુજબ હાથી પોતાની ફેરીએથી તેજ વેળા પાછો ફરતો હતો તે રસ્તામાં સામો મળ્યો, અને પેલો જીવાન તેની સામો ધસ્યો; પચ્ચ હાથીએ જરા જોર કીધું એટલે તે મીઠું મેળવવાની ચિંતામાં જકડાયેલો જવાન ઢીસોટ્ય થઇ ગયો, એટલે હાથીએ તો તેમ જોઇ તેને સુંઢવડે ઉંચકી આધો ફેંકી દીધો. આપાણ જો રાયજીની જોડે હતો તેને રાયજીએ આ બનાવથી આશ્ચર્ય પામી પુછ્યું કે, માત્ર એકજ દિવસમાં આ જીવાને પોતાની દિમ્મત અને બળ કેમ ગુમાવી દીધાં હશે? આપાણએ નમીને જવાબ દીધો કે હંમેશાં જંગલમાં પડેલાં માણસ એમજ પોતાનું બળ ગુમાવી ખેસે છે. પછી તેણે શું તદખીર રચી હતી તે રાયજીને કહી સંભળાવી અને તે પુરવાર કરવાને પેલા જીવાનની વૃદ્ધ માને હાજર કરી બધો ખુલાસો કીધો. આ જોઇ રાયજીએ મા દીકરાને કાંઇ લવાજમ બાંધી આપી શીખામણુ દઇ વિદાય કર્યાં. આપાણએ છેવટે રાયજીને સમજાવ્યું કે અસલ કહેવત ચાલે છે કે, ‘ચિંતાએ ચતુરાઇ ઘટે, દુઃખસે ઘટે શરીર,’ તે આનું નામ.

ક્રમબખ્તોએ સ્તુતિ કીધી કે ગાળો ભાંડી ?

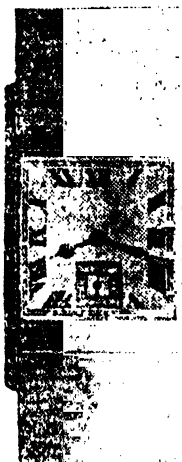
એક સમયે, દક્ષિણ પ્રદેશથી કેટલી નૃત્ય કરનારી છોકરીઓ રાયજીની દરબારમાં આવી. તેમાં ત્રણ અકેકથી ચઢતી હતી. ત્રણે જેમ નાચકામ તેમજ ગાયણ વિદ્યામાં બહુ પ્રવિણ હતી. રાયજીના હોકમથી તેઓએ દરબાર હજુર ગાયણ સાથે અચ્છું નૃત્ય કરી બતાવી આખી દરબારની વાહ-વાહ બોલાવી. રાયજીએ રાજ થઇને તેઓને સારાં ઈનામો આપી રાજ કીધી. તે લઇ તેઓએ નીચલા શબ્દોમાં રાજનાં વખાણ કીધાં:—પહેલી બોલી કે, “આબાદ રહો, તમો નામદાર, તારું અંતઃકરણ મૂળ અને થડના જેવું છે.” બીજી “બોલી ખુશાલ રહો તમો નામવર તમારું અંતઃકરણ કાંટાવાળું અને ખેડોળ છે.” ત્રીજી બોલી કે, “અખંડ કાયમ રહો તમો નામદાર, તમારું અંતઃકરણ ખરબચડું અને ખડક સમાન છે.” રાયજીની જાણે બલા કે આ શબ્દો બોલીને તેણીઓએ તેની સ્તુતિ કરી કે કાંઈ બરમમાં ગાળો ભાંડી છે. રાણીસાહેબ પોતાના જે પોતાનાં જ્ઞાન માટે વખાણ કર્યાં કરતાં હતાં, તેમને બોલાવી મંગાવ્યાં, અને તેઓને આ બેદબરેલાં વાક્યોનો અર્થ સમજાવવા આગ્રહ કીધો, અને કહ્યું કે મને તો લાગે છે કે ત્રણે રાંડો કાંઈ શ્યાલમાં લપેટીને ખાસડોનો શરપાવ આપી ગઇ છે! પેલાં રાણી માતા પણ રાયજીને મળતાં થયાં કે તે ત્રણે જણીઓ નામોશી લગાડનારા શખુનો બોલી ગઇ છે માટે તે ત્રણેને શેહેરમાંથી હાંકી કહાડવી. રાયજીએ તેઓને રખસદ આપી, પણ ચટાપટી લાગી એટલે તેઓએ તુરત આપાજીને બોલાવી મંગાવ્યો. રાયજીએ પેલી ત્રણેના વાક્યોના ખુલાસા કરવાની તાકીદ કીધી. આપાજી તે સાંભળી ખુબ હરખો, અને બોલ્યો કે, આ નામવર રાજસાહેબ, મારા વિચાર મુજબ તો તે ત્રણેને પુરેપુરું ઇનામ આપવું જોઈએ છે, કેમકે તેમણે તમારા ગુણદોષનું અલંકારીક ભાષામાં ચિત્ર આપ્યું છે. જુઓ સાંભળો, પેહેલીએ તમારા આચરણની એટલી હદ સુધી સ્તુતી કરી છે કે તેને શેરડીના મૂળ અને થડની સાથે સરખાવી છે; ત્રીજી બીજીએ કહ્યુંસનાં આંખાં જે બધાં ફળોમાં ઉત્તમ ગણાય છે તેમાંથી નીકળતાં મધ સાથે સરખામણી કરી છે, તો જો કે બાહ્યથી તે કાંટાળા

અને બેંડોળ હોય છે. જ્યારે ત્રીજાએ તમારા ખવાસને મીઠાસ ભરેલી શેરડી જે દેખાવમાં ખરખચડી અને ઢેકાઢલીયાવાળી હોય છે તેના મધુર રસ સાથે સરખાવ્યો છે. ટુકડાં તે છોકરીઓએ તમોને જે વચનો કહ્યાં છે તે તમામ તમારી પુરેપુરી વખાણ ગાઈ છે. આ સાંભળી રાયજી ખુબ ખુશી થયા અને તેણીઓને વધુ ધનામોથી નવાજી. પાછળથી રાણીજીની હીમાયતવાળા સગાની બુદ્ધિને આપણીની આ વિશાળ બુદ્ધિ સાથે સરખામણી કરવાની બલામણુ કીધી, પણ રાણીજીએ તો ગુસ્સાના મારેલાં બીજ વધુ કસોટી કરવાની ફરમાશ કીધી, અને જણાવ્યું કે તેને કાંઈ અગત્યનાં રાજ્યદરબારી કામસર બાહાર મોકલી તેની હુશિયારીની પરિક્ષા કરવી.

લાડ્યા પણ ગડ્યા નહીં ! પાંચ વિદ્વાન મૂર્ખાઓ.

એક સમયે રાયજીની દરબારમાં પાંચ વિદ્વાન આલ્મશો આવી લાગ્યા. પાંચેએ જુદી જુદી વિદ્યા સંપાદન કીધી હતી. એક કુશળ તર્કશાસ્ત્રી, બીજો કુશળ વ્યાકરણી, ત્રીજો ગાયણવાદણમાં કુશળ, ચોથો પાકો જ્યોતિષી અને પાંચમો પાકો વૈદરાજ હતો. તેઓ દરેક જણ પોતપોતાના કામમાં કુશળ હતા, અને રાયજી તેમની હુશિયારી જોઈ છક થયા હતા, પણ આપણ તેમની જ્ઞાનકુશળતા જોઈ ઝાઝો ખુશી થયો નહી, કેમકે તેના વિચાર પ્રમાણે તેઓ સંસારી જ્ઞાનમાં તદ્દન બુદ્ધા જેવા હતા. તેમની તે જ્ઞાતની કસોટી કરવાને આપણએ રાયજીને બલામણુ કરી કે તેઓને આવતી કાલે તેઓનું ખાવાનું જાતે રાંધી ખાઈપીને દરબારમાં આવવા તાકીદ કરવી, અને તેમ કરી આવે એટલે તેઓને ઘટતી બક્ષીસો આપવી. તે મુજબ તેમને એક ભરચક ઘરમાં ઉતારો આપવામાં આવ્યો, અને તેમને ફરમાવ્યું કે ત્યાં બધો સરસામાન તૈયાર છે, માટે ખાવાનું હાથે પકાવી લઈ આવતી કાલે દરબારમાં હાજર થવું. વળી એક નોકરને તેમની પાછળ છુપો રાખ્યો કે તેઓ બધું કેમ બનાવે છે તે બારિકીથી તપાસતા રહેવું. બીજી સવારે તેઓએ ખાણું પકાવવાની તૈયારી કીધી, તેઓએ પેલા તર્કશાસ્ત્રીને બજારમાં ધી લેવા મોકલ્યો. ખાલામાં ધી લઈને આવે છે તેવામાં તેને વિચાર સુઝ્યો

કે પ્યાલાએ ધીને જળવ્યું છે કે ધીએ પ્યાલાને ટકાવ્યું છે તે તપાસવું. તેણે મન સાથે વાદ ઉભો કરીધો કે, “પ્યાલમ ધરિયમ ધી કે ધી ધરિયમ પ્યાલમ ?” બણ્યા તર્કો કરીધા છતાં ને કાંઈ નક્કી છેવટ ઉપર આવી શક્યો નહીં એટલે ધરે આવતાંજ ગુચવાડાનો ઝટ નીકાલ આણુવાનો વિચાર કરી, પોતાના તર્કવાદની કસોટી કરી જોઈ. તેણે પ્યાલાને તુરત ઉધું વાળી દીધું કે માલમ પડી આવે કે ધી ધરિયમ પ્યાલમ કે પ્યાલમ ધરિયમ ધી ? પ્યાલો ઉધો વાળ્યો એટલે અંદરનું ધી તો ફટક ફેટું કે જમીન ઉપર ઢોળાઈ ગયું, એટલે “પ્યાલા ધરિયમ ધીની” તર્ક ખરી પડી તે જોઈ તે બહુ ખુશ થવા લાગો અને પ્યાલમ ધરિયમ ધી, પ્યાલમ ધરિયમ ધી એવો પોકાર પાડવા લાગ્યો. મતલબ કે પ્યાલાએ ધીને ટકાવી રાખ્યું છે. હવે પેલા વ્યાકરણિયને ફહીવાળીને ત્યાં ફહી લેવા મોકલવામાં આવ્યા. ફહી તૈયાર થવાને વાર હતી, એટલે ફહીવાળાએ તે બાપડાને “ઠેરિયો”, “ઠેરિયો” એમ કહી થોભાવ્યો. ઠેરિયો શબ્દ વ્યાકરણની ફહી પ્રમાણે તેને બુલબરેલો

**THE
KING**
OF SHOWROOMS
for
WATCHES, CLOCKS, TIMEPIECES AND JEWELLERY etc.
the House for fastidious time keeping
and to suit all pockets too!
Repairing A Speciality
KING
WATCH Co.,
OPP. WHITEAWAYS,
HORNBY ROAD, FORT, BOMBAY.

લાગ્યાથી તેણે તે આખત દહીવાળી જોડે તકરારમાં ઉતરવા માંડ્યું, પણ દહીવાળીએ તેને બેજંગેપ ધારી નીવારી મુક્યો, એટલે શાસ્ત્રીજી તો કુદતા કુદતા ખાલી હાથેજ પાછા ફર્યા. ગવૈયાએ રસોયાનો ભાગ બળવવાનું માથે રાખ્યું હતું, અને તે ભાઈશ્રી, ચુહુલા આગળ ધડીકમાં પલાંઠો વાળીને તો ધડીકમાં ખોલે પગે ઉઠાસે કરતા અને ચુહુલા ઉપર મુકેલી તપેલીમાં ભાત ખલખલ આવાજ કરી ઉઠળવા માંડ્યું, એટલે તેના આવાજ જોડે મીલાવટ કરીને તેમણે ગાયણના ઠોકા લેવા માંડ્યા. અલખતાં તેવણના ઠોકાને આવાજ અને ઉઠળતા ભાતનો આવાજ મલતો નહીં આવ્યાથી તેઓનો મીનજ ગયો, અને તેની મસ્તીમાં તપેલીને ધકો મારી ઉરાડી મેલી એટલે ભાત ભાતને ઠેકાણે થઈ ગયું. પેલા જ્યોતિષશાસ્ત્રી જમવા માટે જોઈતાં પાદડાં લેવાને ઝાડ ઉપર ચઢ્યા, પણ તેટલામાં તેમના માથા ઉપર ઢેઢે છુપાઈ બેઠેલી ધીલોડીએ ચીં ચીં એવો આવાજ કહાડ્યો; એટલે તેઓ અરધાં ઝાડે ચઢેલા તે અપશુકન માની પાછા ઉતર્યા; તેવામાં સામી આજુથી બીજી ધીલોડીનો ચીંચવાટ કાને પડ્યો, એટલે જ્યોતિષશાસ્ત્રીજી તો ભારે અપશુકન માની નહીં ઉપર ચડ્યા કે નહીં કાંઈ કયું, અને અ તે મોડું થશે એમ લાગ્યાથી ખાલી હાથેજ ધરે પાછા ફર્યા. હવે શાકભાજી ખરિદવાને પેલા વૈદરાજ બજારે પધાર્યા હતા. તેઓએ બજારમાં તમામ દુકાને ભાજી તરકારી જોઈ પણ તેમાં વૈદકશાસ્ત્રની રૂપે કાંઈ કાંઈ ખામીઓ જણાયાથી તેઓ પણ ખાત્રી હાથે ધરે પાછા ફર્યા. બધા પાંચે વિદ્વાનો ધરમાં ભેગા થયા તે વેળા લગભગ બપોર થવા આવ્યા હતા, પણ બધા ભૂખ્યા ઝાંસ થઈ રહ્યા હતા તેઓએ તે દિવસ ઉપર શ્રાપ વર્સાવ્યા, અને જે કાંઈ કાચું પાકું હતું તે ઉપર પાંચે જણાએ શુકરાના કર્યા. આ વિટંબજીની ખબર પેલા છુપા રાખેલા રસોઈયાએ આપાળને કીધી. એટલે રાજાજીએ સંધ્યાઓને દરબારમાં હાજર થવા બોલાવ્યા. રાજાજીએ તેમની હકીકત સાંભળી દીલગીરી બતાવી અને તેમને શીખામણ દીધી કે આ તમારી વિદ્વતા શા કામની? તમે દુનિયાદારીનું તો કશું બાનજ ધરાવતા નથી, માટે શાસ્ત્રના જ્ઞાન સાથે દુનિયાદારી અને સંસાર વ્યવહારનાં જ્ઞાનને સંપાદન

વેહવાઇ ધર કરો તો કહે વહેવાણુ તમેજ ખીરાજેની ! ૨૫૧.

કરવાને પથ સાથે મથન કરતા રહેવું જોઈએ છે. એમ કહી તેમને ધટતાં.
ધનામો આપી વિદાય કીધા.

વેહવાઇ ધર કરો તો કહે વહેવાણુ તમેજ ખીરાજેની !

અંધાર નામનાં એક શેહેરમાં માહાવીર નામનો એક બળિયો રાજા
રાજ કરતો હતો. રાજ્યમાં બહુ સુખ છતાં કુદરતે એક મોટું દુઃખ વરસા-
વું હતું કે, ગામમાં પાણીની બહુ તાણુ રહેતી અને લોક બહુ આપદા
ભોગવતું. એક વેળાએ રાજાએ ગામને પાદરે એક બહુ ઉંડો અને મોટો
તળાવ બંધાવ્યો પણ ભારે વરસાદ છતાં અંદર પાણી ખીલકુલ રહેતું નહીં,
જે જમાવ થતું તે ઝટ સુકાઇ જતું. આ બાબતનો ભારે અફસોસ કરતાં
રાજા એક દિવસે તેજ તળાવની પાળે સર્વત્ર ગમગીન ચાંદરે બેઠો હતો.
તેવામાં એરંડા મુની નામના એક મહા સમર્થ મુની ત્યાંથી પસાર થતા
રાજાના જોવામાં આવ્યા. રાજા તુરતજ ખડો થઇ ગયો અને મુનીને પગે પડી
નમન કીધું. અને તેમના જોડે વાત કરવા માંડી. વાતમાં ને વાતમાં ગામના
લોકોને પાણીનાં દુખની વાત રાજાએ છેડી અને કહ્યું કે તેમને સુખ થવા
માટે આ મોટો તળાવ મેં બંધાવ્યો છે, પણ ત્યાંજ કુદરત રહી છે કે આટલો
બધો વરસાદ પડવા છતાં અંદર પાણી એકદુરં થઇ તરત સુકાઇ જાય છે, અને
પીડા તો તેમની તેમ રહે છે. મુનીરાજે બોલેપણે અને ભોક્ષાં દીલથી ખુલાસો
કીધો કે કોઈ હિમ્મતવાન અને ઉદ્ધર વૃત્તિના રાજાના લોહીમાં રાંધેલો ભાત
પાસે આવેલાં દુર્ગાદેવીનાં મંદિરમાં દુર્ગા માતાને ચઢાવશે તો એ સમ્પૂર્ણ
વિટબંધુ દૂર થઇ જશે. જો કોઇ રાજા નહીં હાથ લાગે તો કોઇ મહા યોગી-
રાજા જે સદૃશ્યી હોય તેના લોહીમાં ભાત પકાવીને માતાને ચઢાવવો. રાજા
આ વાત સાંભળી ચિંતામાં પડ્યો કે એવો કયો રાજા છે કે પોતાના જીવનું
બલિદાન આપે, અથવા એવો કોઇ મહાસમર્થ યોગીરાજા છે કે તે તેમ કરવા
તૈયાર થાય. નીરાશ થયા પછી તુરતજ વિચાર આવ્યો કે લાવને આ મુની
કરતાં બીજો કયો સમર્થ યોગી મળવાનો છે, અને છતાં તે સામ્રાજ્ય છે તો
તેનેજ ઠાર કરી તેના લોહીમાં ભાત રાંધી દેવીને ધરી દઉં. આમ વિચાર

કરી તુરત આનમાંથી તરવાર ખેંચી ઐરંડા મુનીને ભોંકી દીધી અને તેમના રક્તમાં ભાત પકાવી દુર્ગા માતાને ધર્યો. આ અલિદાન પછી જોષ લેવો ગામમાં પાણીની રેલમછેલમ, તળાવ પણ પાણીથી ઉભરાઈ ગયો, અને સર્વત્ર પાણી પાણી થઈ રહ્યું. પણ આ બનાવ ઉપરથી એક કહેવત યાદ આવે છે કે, એક વેહવાણુ પોતાના વેહવાઈને બીજું ધર કરવાની સલાહ આપવા ગઈ, તો વેહવાઈ બોલ્યા કે 'વળી ગામમાં શોધવા ક્યાં જવું' વેહવાણુજી તમોજ આવીને મારું ધર માંડોની?' રાજાએને કવખતે સલાહ આપવાની પણ સાવચેતી રાખવી જોઈએ છે.

હું નહીં હતે તો પરણતે કોણ સાથે !

કોંજેવરામ નામનાં એક ગામડામાં એક ડોશી ધણું વરસથી રહેતી હતી. તેણે એક બળતી સગડી રાખી હતી અને વાસ્તો મરઘો પાલ્યો હતો. ગામમાં એવો રીવાજ પડી ગયો હતો કે મળસ્કું થતાં ડોશીનો મરઘો વાસ્તો એટલે લોકો બિઝાણેથી ઉઠતાં. વળી ડોશીમાની સગડીમાંથી દેવતા લઈ જઈ ધરમાં સળગાવી, સડે કોઈ પોતપોતાનું કામ બજાવી કામધંધે વળગી જતાં. આ પ્રમાણે ચાલ્યું જાય છે તેવામાં એક દિવસે ડોશીના મનમાં અભિમાન આવ્યું કે આ ગામના બધાજ લોકો મારા મરઘા અને મારા ત્યાંના દેવતા ઉપર આધાર રાખે છે તો એક દિવસે તે બધાંને રખડાવું તો ખરી ! તેણીએ વિચાર કીધો કે એક દિવસે ગામ છોડી મરઘા તથા સગડીને લઈને બહાર દૂર જઈ રહું તો જોઈએ તેઓ શું કરે છે ? આ વિચાર કરી ડોશી તો એક દિવસે પોતાની બંને કિંમતી વસ્તુઓ લઈ ગામથી કેટલેક દૂર જઈ છુપાયાં. બીજી સવારે પરાક્રિયે બધાં લોકો મરઘાના અવાજ વગર કોઈ મોડા તો કોઈ વહેલા તો કોઈ વખતવાર ઉઠ્યા તો ખરા, પણ દેવતા લેવા ડોશીને ધર ગયાં તો ડોશીમા તો પલાયણ કરી ગયલાં જણાયાં. તેઓએ વિચાર્યું કે ડોશી કેટલેક કામકાજે ગયલાં હશે, એટલે કોઈ બીજે ઠેકાણેથી દેવતા લાવી તેઓએ પોતાનું કામ ચલાવ્યું, અને બધા ધંધાધોળે વળગી ગયાં. ડોશી તો હજી જંગલમાં બગાસાં ખાતાં બેઠાં છે તેવામાં એક ગામડાંવાસી ત્યાંથી બીજે

ગામે કામે જતાં તેને મળ્યો. ડોશીએ અન્યયન થઇ તેને બોલાવ્યો, અને પૂછ્યું કે ભાઇ, આજે ગામમાં સવાર પડી ખરી કે? કેમકે હું તો ત્યાં હાજર ન હતી. લોકોએ દેવતા પણ ક્યાંથી મેળવ્યા? પેલો બાપડો ડોશીમાનું આ ડહપણ સાંભળી હસ્યો અને બોલ્યો કે ડોશીમા, તમે શું એમ ધારો છો કે આખી દુનિયા તમારા મરધા અને તમારા દેવતા ઉપરજ આધાર રાખી જીવે છે? તમે તો તેમ માનીને અહીં આવીને લુપ્ત ઠોકાયા છો; માટે એ બોલું અભિમાન છોડી દઇ ધરે સધારો અને રોટલા ભેગા થઇ જવો.

માથે પાહાડ ઉંચકનારો પહેલવાન !

મલબારમાં નંદનરાજ રાજ કરતો હતો તે વેળા એક કસરતબાજ પહેલવાન તેના રાજમાં આવી લાગ્યો અને પોતાની મરદાનગીનું વર્ણન કરવા લાગ્યો. રાજ હજુર ખડો થઇ તેણે કહ્યું કે હું અચ્છો પટાબાજ છું, અને એવી બીજી મરદાનગી ભરેલી તાલીમ કરી બાણું છું, જનવરો જોડે લડાઇમાં ઉતરી શકું છું અને મોટો પહાડ માથે મેલી કુચ કરી શકું છું; પણ તે મારી અગાધ શક્તિના પ્રમાણમાં મને કેંડે લવાજમ મલતો નથી, એટલે આ રાજદરબારમાં આવ્યો છું. રાજએ જોયું કે આવો એક અઠંગ તાલીમબાજ કોઇ દિવસે કામનોજ છે એમ માની, તેને સારો દરમાયો માંધી આપી દરબારમાં રાખ્યો. અન્યું એમ કે તેજ શહેરની બહાર એક મોટો પહાડ હતો જેના ઉપર જંગલી જનવરોનો બહુ ત્રાસ હતો અને તેઓ લોકને બહુ ત્રાસ આપતાં હતાં. રાજએ વિચાર્યું કે પેલો તાલીમબાજ મુશ્કતનો પગાર ખાયા કરે છે એટલે તેના પાસે તે પહાડ ઉપડાવી કેથે દૂર મુકાવી દેવું તો પીડા જાય. એમ વિચાર કરી તેને બીજે દિવસે સવારમાં બોલાવ્યો. બધા પ્રધાનો, દરબારીઓ વગેરેનો જમેલો મળ્યો. પેલો તાલીમબાજ પણ કમરબધ બાંધી માથે પાઘોડું બાંધોડું ઠીક કરી તરીમતડાક થઇ આવ્યો. બધા પહાડ આગળ જઇ ઉભા અને અકેકનું મોઢું જોયા કરે, પેલા તાલીમબાજ ભાઇ પણ ત્યાં

શામ્યાનાં અને બેઠકો માટે મીઠા એક. એચ. પાવરી એન્ડ સન્સને મલશી.

પાવરી બીલ્ડીંગ, ગનબાવ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ.

રાહ જોય કે શું થાય છે? બધાંને ગુપચુપ ઉભેલા જોઇ રાજાએ તેને હોકમ કીધો કે રાહ કેની જુએ છે, પાહાડ માથે ઉપાડ અને ચાલુ મુક, તેને લઇ જઈ કોઇ દૂરની જગ્યાએ મુકી આવ. આ હોકમ સાંભળી પેસો તાલીમખાન બોલ્યો કે, “સાહેબ, મેં તમને મારી શક્તિની વાત કહી ત્યારે એમ નહીં કહેલું કે પહાડ હું જમીન પરથી ઉપાડી શકીશ. જો તમે તમારા માથુસોને હોકમ કરો કે નેને ઉપાડીને મારે માથે ચઢાવી દે તો હું લઇને ચાલ્યો જઈ.” રાજા આ સાંભળી ડંઙ થઇ ગયો અને નિશ્વાસ નાંખી ગુપચુપ બેઠો અને સઘળી મીનલસ પણ બરખાસ્ત થઈ ગઈ. પાહાડ પાહાડને ઠેકાણે અને તાલીમખાન મુક્તકા નવાલા ખાતા તાલીમખાનામાં સીધાવી ગયા !

ચોરોને ડગનાર બ્રાહ્મણ !

એક દિવસે સાંજે એક બ્રાહ્મણભાઈ ગામને નાકે એક ઝાડની પાછળ ઝાડે ફરવા બેઠા. પાણીનો લોટો થોડેક દૂર મુકેલો હતો, તેવામાં કેટલાક ચોરો જો એવી લુટફાટ કરવાનોજ ધંધો માંડી બેઠેલા હતા તેઓ તે લોટો ઉપર ત્રાપ મારવા દોડ્યા. બ્રાહ્મણભાઈ તે જોઈ જાણી ગયા, એટલે ઝાડે ફરતાં ફરતાં મોટેથી તેઓ સાંભળે તેમ બોલવા લાગ્યો કે હાય હું ક્યારે અહીંથી ખલાસ થઈ ધરે પાછો જઈ કે, મારો એક મોતીનો કંઠો કહાડી બહાર મુકી છાંડ્યો છે તે રખે ને કોઇ ઉઠાવી જાય. ચોરોએ તે સાંભળ્યું એટલે વિચારવા લાગ્યા કે આ ચાર આના કે આઠ આનાના લોટાને શું કરીએ? આલોની એમને ધરેજ કે મોતીનો કંઠોજ ઉપાડી જઇએ કે દરિદ્ર રીટે. એમ વિચારી લોટો પડતો મુકી બ્રાહ્મણ ક્યારે સાફ કરી ધરે જાય કે તેની પુઠે જવાનો વિચાર કરી ગુપચુપ ઉભા. બ્રાહ્મણભાઈ તો વહીસે મુખડે લોટો હાથમાં લઇ ઝાડેથી દરામત થઇ પોતિયું ખચેરતાં ધરે પહોંચી ગયા. તેમણે જોયું કે ચોરો પુઠે આવી લાગેલા છે એટલે ધર આગળ જતાંને વાર યુમરાણ મચાવ્યું. તે સાંભળીને લોકો ત્યાં ભેગા થઈ ગયા, અને તે જોઇ બધા ચોરો નિરાશ થઈ ત્યાંથી ગુપચુપ ભાગી ગયા. એમ કરતાં તેઓ સરકારના શિખા-ઇઓના હાથમાં ઝડપાઇ ગયા અને સજાને પામ્યા.

એક આંધળો કોમાટી અને વિષ્ણુદેવ.

મદ્રાસ ઇલાકા અને હૈદરાબાદ તથા મહિસોરનાં ખડિયા રાજ્યોમાં રહેતા કોમાટીઓ આખરદાર વર્ગના લોક ગણાય છે. તેઓ ધણે ભાગે વેપાર રોજગાર, નાણાંની ધીરધાર કરનારા સાહુકારો, શરણે અને ગાંધીઓ તરીકે રોજગાર ચલાવે છે. તેઓ સદા પોતાના ઉદ્યોગમાં મગ્યા રહે છે અને સાહસિક હોય છે. તેઓ ગંદુર જીલ્લાનાં તેતુગોંડાના મૂળ વતનીઓ ગણાય છે અને ત્યાંથી તેઓ આજુબાજુના ગામોમાં ધંધાનેસર જમ્યાવ કરતા રહે છે. તેઓની હસ્તી છેક ૧૧ મી સદીની શરૂઆતથી ગણાય છે. તેઓ પોતાની હાજરજવાબી અને ડાહપણ માટે પ્રસિદ્ધ છે. તેને લગતી ઘણીક રમુજ વાર્તાઓ જણાયલી છે, જેમાંની થોડીક આ મંથને ખેસતી ધારી આમાં સમાવી છે.

એક આંધળો કોમાટી બાપડો દરિદ્ર અવસ્થામાં જન્મી પાતો હતો, અને રાતદિવસ પોતાની આંખોનું નુર મેળવવાને વિષ્ણુદેવતાંની પ્રાર્થના કરતો રહેલો હતો. તેની ખરા દિલથી પ્રાર્થના સમજ એક દિવસ વિષ્ણુદેવ પ્રસન્ન થયા અને તેના આગળ હાજર થઈ તેને સલાહ કર્યો કે તને શું જોઈએ છે તે માંગી લે. આંધળાએ જોયું કે આવી તક કાંઈ વારંવાર હાથ લાગતી નથી માટે માંગવું તો એવું માંગવું, કે એકજ માંગણીમાં, દાન, પુત્ર, પરિવાર અને આંખનું નુર જાણે જોયું મળે. એમ વિચાર કરી તે બોલ્યો કે અહો દેવ, હું માંગું છું તે એજ કે હું ઉપરથી મારાં મકાનનો સાતમો માળ દેખી શકું, મારા પુત્રપરિવારને મોહલાઓમાં રમતાં ખેલતાં. અને સુતાણના વાસણોમાં તેમને તેમનું ભોજન લેતાં નીહાળું. દેવવિષ્ણુ પણ આ માંગણીથી વિસ્મય પામ્યા કે આ આંધળાએ ઠીક બજવી છે. એકજ માંગણીમાં તેણે ધનદોલત, પુત્રપરિવાર અને વળી આંખોનું નુર પણ મેળવી લેવાની માંગણી કરી છે. પણ તેઓ કોલ આપી ચુકેલા હોવાથી તેની આ માંગણી સ્વીકારી તે સધળું તેને આપી વિસર્જન થયા.

ધરડા કોમાટીએ ચોર કેમ પકડ્યો ?

એક ધરડા કોમાટીએ ધરમાં પેદા પડવાને ટાંપી રહેતા એક ચોરને

પકડવાને કેવી યુક્તિ કામે લગાડી હતી તેની જાણવાબેગ વાત નોંધાયેલી છે. એક રાત્રે એક ચોર ઘરની પાછળ વાડમાં બસતો ફરતો અને ઘરમાં પેસવાનો લાગ શોધતો જોવામાં આવ્યો. તેણે જોયું કે અણમાનિતો પહોરોણા આવ્યો છે ખરો. એટલે તુરત પોતાની સ્ત્રીને તાકીદ કરી કે તુરત મારું ઝાડે ફરવાનું દુલ લાવી સામા ઝાડ આગળ મુકવું. તે ઝાડને ઓથેજ પેલો ચોર પણ બરાઇ રહેલો હતો. દુલ ઉપર ગોઠવાઈ ડોશાએ બાયડી પાસે ગરમ પાણી માંગ્યું, અને કહ્યું કે આજ મારા દાંત બહુ કળે છે માટે મારે કોગળા કરવા જરૂર છે. બાયડી તુરત ગરમ પાણી લાવી. ડોશાજીએ તુરત તે મોહમાં લઇ તેની પીચકારી પેલા ચોરની ઉપર જઇ પડે તેમ મારવા માંડી. કોગળા કરતાં પાણી ખલાસ થઈ ગયું એટલે ડોશાજીએ વધુ ગરમડસરમડ કરી મુકી. તે ગરમડથી પાડોશી જાગી ઉઠ્યાં, અને આગળ આવી લાગ્યા. તેની આગળ ડોશાજી બખારવા લાગ્યા કે આ રાંડ કમજબત મારી બાયડી એટલી નેહુસ્ત છે કે, આ લખો રૂપિયા મેં પેલા કાંધા છે; તેટલાથી નહીં ધરાતાં કોગળો કરવા પુરતું પાણી સુધાં આપતી નથી. પછી ઇસારતથી પેલા છુપાયેલા ચોર તરફ નીશાની કરી તે બોલ્યો કે જીવોની પેલો કોઇ પહોરોણો આવેલો છે તે બે કલાક થયા ધીરજ રાખી ઉભો છે, અને એક શબ્દ પણ બોલતો નથી. ધન છે તેની ધીરજને. બધા લોકોનું ધ્યાન તેના તરફ ખેંચાયું અને તુરત તેને પકડી લીધો, ખુબ ઝાટક્યો અને છેવટે કોટવાળને બોલાવી તેને સ્વાધીન કરીધો.

નકટાની જમાત.

કોમાટી બંધુઓનું એક ટોળું એક દિવસે તેહવાર હોવાથી પુજા કરવા મંદિરે ગયું. આ મંડળમાં એક કોમાટી બહુ તિખલી હતો. તેણે પુજા કરી રહી એક દેવની મુર્તિના પેટામાં જમણા હાથનું આંગળું ખોસ્યું. તેમાં બરાઇ રહેલા એક વિદ્યુએ તેના આંગળા ઉપર એવો ડાંખ માર્યો કે તેના જીવ આખર થઇ ગયો, પણ તે જાને તિખત્રી હોવાથી તેણે જોયું કે બીજાઓને પણ આ ફાંડમાં ફસાવવા. એટલે ડાંખેનું આંગળું તેણે નાકે

લગાડી સુંઘવા માંડ્યું અને કેવો એક ઉત્તમ સોડમ આવતો હોય તેમ ઠાંઠ કરવા લાગ્યો કે આહાહા, શું ઉત્તમ સોડમ છે, એવો મેં મારા જનમમાં અનુભવ્યો નથી. આ જોઈ ખીજ એકે પણ પોતાનું આંગળું ખોસ્યું, અને તેને પણ વિધુએ ડાંખ માર્યો. તે પેલા કોમાટીનું ધર્તીંગ સમજી ગયો, એટલે તેણે પણ તેનાં જોવોજ દારસ કીધો. એટલે ત્રીજાએ આંગળું ખોસ્યું અને એ પ્રમાણે ધણીકાને વિધુએ કરડીને મધમધતા કરી મુક્યા. પાછળથી જ્યારે ભેદ ખુલ્લો થયો ત્યારે માલમ પડ્યું કે આ તો નકટા જોંગીની જમાત ભેગી ચઈ ગઈ!

બ્રાહ્મણને મળેલા સોનાના વિધુનો ખળનો.

એક સન્યાસી જંગલમાંથી પસાર થતો હતો. તે વેળા તેની નજરે કાંઈ અગત્યના મુળીયાં જણાયાં. તે જગા ખોદી મુળીયાં કઢાડી લેવાની કોશિશ કરતાં જમીનમાંથી ખળનો હાથ લાગ્યો. સન્યાસીએ તો તે જોઈને ખળનાનો તિરસ્કાર કરી પાછો દાટી દીધો, અને ત્યાંથી ચાલતી પકડી. આ સઘળી હીલચાલ એક કોમાટી દુરથી જોતો ઉભો હતો. સન્યાસી ચાલી જતાં તે કોમાટી ત્યાં આવ્યો અને પેલીજ જગા ખોદી તળે ઉપર કીધી. કેટલુંક ખોદતાં તેમાંથી એક ચર જણાયો. પણ તે ઉઘાડી જોતાં તેમાં તમામ નાનાં મોટાં કદના વિધુઓ ભરેલા દીઠા. કોમાટીભાઈ કાંઈ તેથી નાઉમેદ થયા નહી. થંડેપણે તે ચર બંધ કરી ઉઠાવી ધરે ચાલ્યા. ચરને બંધઅસ્ત કરી પોતાની દુકાનના એક ખુણામાં પોતાની ખેઠકની જોડે મુકી છાંડ્યો. તેમાંથી એક મોટા વિધુને બાહાર કઢાડી તેને પુછડીએ બાંધી, દુકાનનાં છાપરાંની સીલીંગ સાથે લટકાવી દીધો. તેના આહકો જ્યારે તેને આ અધ્યયારીનું કારણ પુછતા ત્યારે તે કહેતો કે વિધુઓ પણ કેવાં મોટાં કદના આવે છે તે જોવા માટે તેને મેં માત્ર લટકાવી દીધો છે. ધણીક દિવસ એ પ્રમાણે પસાર થયા પછી એક ગરીબ બ્રાહ્મણ તેની દુકાને આવ્યો. તેણે પેલા લટકતા વિધુને જોઈને દુકાનદારને કહ્યું કે ભાઈ, આ સોનાના વિધુને

આ પ્રમાણે ખુલ્લો લટકાવવામાં તમે કાંઈ ગ્રહપણ કીધેલું જણાતું નથી, કેમકે એ રીતે એને ખુલ્લો રાખ્યાથી તે કોઈ દિવસે તફડમચી થઈ જવાનો ઘણો સંભવ છે. ગાંધી કોમાટી આ સાંભળી અન્યથા થયો નહી. એને પેલા બ્રાહ્મણને કહ્યું કે ભાઈ એને તમારે હાથે ઉતારીને આ ચરની અંદર નાંખી દેવો તો મહેરબાની. પેલા બ્રાહ્મણે મનમાં કાંઈપણ શંકા લાગ્યા વગર તે વિદ્યુતે છોડીને પેલા ચરની પેટીમાં નાખ્યો. તેમાં ખીજ પણુ જીવતા વિદ્યુતો હતા તે સઘળા તુરતજ સોનામાં બદલાઈ ગયા, અને તે પ્રમાણે ગરીબ દુકાનદાર કોમાટી ધનવાન બની ગયો.

ચોરી થઈ તો મારી થઈ—પણ ભરમ બાહાર પાડવો નહી.

કોમાટીઓમાં એક ગુણ છે. પછી તેને સારો કહો કે માઠો, પણ પોતાનો ભરમ કોઈને જણાવવા દેવો નહી. પોતાને ત્યાં ચોરીચકારી થઈ હોય ને ચોરો બધું સફાચટ કરી ગયા હોય તો પણ તે જાહેરમાં આણવું નહી. એવો તેઓમાં એક રીવાજ છે. એક ધનવાન કોમાટીના ઘરમાં એકવાર ચોરોએ ખાતર પાડી તેનું સર્વસ્વ સફાચટ કરી નાખ્યું. સવારે તે જોઈ કોમાટી તો માથે હાથ દબ રોવા બેઠો, પણ તેટલામાં કોટવાલ સાહેબ છડી સ્વાની સાથે તપાસ કરવા આવ્યા. આવતાં કોમાટીને પેહલોજ સવાલ કીધો. કે શું શું ચોરાયું તેની નોંધ આપો કે હમે તપાસ કરીએ. જા ભાઈ જા, કોમાટી બોલ્યો, મારા ઘરમાંથી કશું ગયું નથી. પણ બારણાની પાછલ પડી રહેલી એક સાવરણી ગુમ થઈ ગઈ છે. કોટવાલ સાહેબ તો આ સાંભળી ડઘાઈજ ગયા અને બોલવા લાગ્યા કે ગામ લોક બધા કહે છે કે ચોરો તમારું ઘર સફાચટ કરી ગયા છે અને તમે તો આમ બોલો છો એનો ભરમ શું? કોમાટીએ થંડે કલેજે જવાબ દીધો કે ગામ લોક મારી વાત શું જાણે? મારી વાત મને ખબર કે ગામ લોકને? પણ હું તો કહું છું કે ચોરો મારું ઘર ફાડીને ખાલી પસ્તાતા હશે કે હવે કોઈ ખીજ ધનવાનનું ઘર ફાડ્યું હશે તો લાભ થતો! પોતાનો બેદ છુપાવવાને કેટલી હીમ્મત?

દુધને બદલે પાણીએ ભરેલો હાંડો.

એક વેળાએ એક રાજાએ પોતાના મેહેલને માટે મોટાં કદનો એક રૂપેરી હાંડો ધડાવી તૈયાર કીધો, પણ તેને એવો વેહેમ આપવામાં આવ્યો કે તે વાપરતાં પેહેલાં તેને રૈયત પાસે થોડું થોડું દુધ મંગાવી ભરવો જોઈએ; તેથી તેણે તે હાંડાને એક ખુણામાં રાખી બધાને હોકમ કીધો કે ચોક્કસ દિવસે દરેક જણે આવી થોડું થોડું દુધ અંદર રેડી જવું. તે સુજળ દરેક જણે વિચાર કીધો કે રાજાને ત્યાં શી ખોટ પડી છે કે આપણા પાસે દુધ માંગે છે? એટલે દરેક જણે વિચાર કીધો કે ગુપત્યુપ દુધને બદલે પ્યાલો ભરીને પાણી રેડી આવવું, કેમકે આટલું બધું દુધ અંદર રેડાશે તેમાં એક પ્યાલો પાણી ક્યાં માલમ પડવાનું છે? દરેક જણે એમજ ઠરાવ કીધો કે, પાણીજ રેડવું, અને તેનાથી એક બીજાને વાકેફ નહીં કરતાં સર્વેએ તે ઠરાવ પોતપોતાનાં મનમાંજ કીધો. ઠગવ પ્રમાણે દુધે હાંડો ભરવાનો દિવસ આવ્યો ત્યારે દરેક જણ ગુપત્યુપ આવી હાંડામાં પાણી રેડી ચાલતા થયા. જ્યારે સઘળા કોમારીઓ દુધ રેડી રહ્યા, ત્યારે બીજી કોમના લોકો માટે હાંડો બાહાર કાઢી તેઓને પણ ફરમાવ્યું કે હાંડામાં દુધ રેડી જવું. હાંડો બાહાર લાવી જીવે તો અંદર દુધને બદલે તમામજ પાણી! પાણી! રાજાનો તે। ગુસ્સાનો પાર નહીં રહ્યો. તેણે સઘળાઓને બોલાવી એમ કરવાનું કારણ જણાવ્યું. તેઓએ જોયું કે ફર્યા તો ખરા; ત્યારે ઠાવકું મોંઢ રાખી રાજાને ખુલાસો કર્યો કે અમે બધા અકેક પ્યાલો પાણી રેડી ગયા એમ જણાવવાને કે હાંડામાં કેટલાં પ્યાલા સમાય છે, અને તે જોઈ હમે હાંડો ખુશાલ દુધે ભરી દધશું. હમે હવે માપ લઈ ચુક્યા છીએ એટલે હવે તે પ્રમાણે દુધ ભરી દધશું. રાજા આ સાંભળી ખુશી થયો, અને બધાને જતા મુક્યા.

બેવકુફ રાજાનો બેવકુફ ન્યાય-તેની બરકતથી રાજા પોતે ફાંસીએ લટક્યો!

એક ગામમાં એક ધનવાન કોમારીનું ઘર હતું તે વખતમાં સઘળા ઘરે બાંધવામાં ચુનાને બદલે માત્ર માટી વાપરવામાં આવતી હતી. તે ઘર

પણ તમામ માટી કામનુંજ હતું, અને પડું પડું થઈ રહેલું હોવાથી ધરધણી તેનું સમારકામ ચલાવતો હતો. સમારકામ ચાલતું હતું તે દરમ્યાન એક રાતે એક ચોર ધરમાં ચોરી કરવા આવ્યો. જે ઠેકાણે હજી તો ભોંત નવીજ ચણાયેલી હતી ત્યાંજ તેણે ખાતર પાડ્યું અને અંદર ધુસ્વા જાય છે તેવામાં તેજ ભાગ કડકડ ધ્રુવ કરતો તુટી પડ્યો, અને તેની અસર એ થઈ કે ચોર તેની હેઠળ દબાઈ મુઓ. તેના જોડે એક બીજો સોપતી પણ હતો તે ત્યાંથી પલાયણ કરી ગયો અને તેણે રાજને ફરિયાદ કરી કે ધર એવું નયજીતું હતું કે મારો ભાગ્યે કમભાગ્યે મરણ પામ્યો છે. રાજ તદ્દન બેવકુફ હતો એટલે તેણે તે ધરધણીને પકડી મંગાવ્યો, અને તેને કહ્યું કે દીવાલ એવી નયજીતી જા માટે રાખી કે જેથી આ માણસ માર્યો ગયો છે. એમ બોલી ધરધણીને

—આર્ટ ફોટોગ્રાફર્સ—
તથા એનલાર્જમેન્ટ પેન્ટીંગ અને
નોવેલ્ટીના સ્પેશીયાલીસ્ટ.

એક્સેલસીઅર ફોટો

એનલાર્જિંગ કું.

૩૬૬, ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ ઓફીસ પાસે, મુંબઈ.

સર્ટીફિકેટો:—શ્રીમતી સરોજીની નાયડુ, શ્રીમતી કમળા નેહરુ, સૌ. લંસા મહેતા, સૌ. લીલાવતી મુનશી, શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ, શ્રી. વીક્રમભાઈ પટેલ, શ્રી. કે. એફ. નરીમાન, શ્રી. કે. એમ. મુનશી, શ્રી. એમ. સી. ચાગલા, BAR-AT-LAW, શ્રી. મહેરઅલી. સર મનુભાઈ મહેતા, નાઈટ, મી. હોમી પી. મોદી, M. L. A., મી. અલીમહમદ મકલાઈ, J. P. વિગેરે, વિગેરે.

ફાંસી ચઢાવવાનો હોકમ કાઢ્યો. એએક લુચ્ચાઓ ત્યાં હતા તેઓએ જોયું કે એવકુદ્દ રાજાએ એવકુરી ભરેલો ન્યાય કાઢ્યો છે, માટે તેનો કાંઈ તોડ કહાડવો જોઈએ. ધરધણીને ફાંસીએ ચઢાવવાનો હોકમ સાંભળતાંજ એક જણ હાથપક્ષ કરી રાજા હજુર હાજર થયો અને બોલ્યો કે, નામવર રાજા, આ માણસને ફાંસી દેશો નહી, કારણ તે પાછો જન્મ લેતાં આ શહેરની રાજગાદી ઉપર આવનાર છે એમ તેનાં ભવિષ્યમાં લખાયલું છે, માટે તેને ફાંસી નહી દેતાં તેની જગાએ મને ફાંસી દેશો. બીજો પણ એક તેવોજ લુચ્ચો ડગ ત્યાં હાજર હતો તે વળી ધરધણીને બદલે પોતેજ ફાંસીએ ચઢવાની રાજાને કાકલુદી કરવા લાગ્યો, જેથી નવે જન્મે તેને પોતાને રાજગાદી મળી શકે. એવકુદ્દ રાજા આ સાંભળી ગુસ્સે થયા કે, આ મુજાઓ મારી ગાદી પચાવી જવા તૈયાર થયા છે તો શું હું તે તેઓને પચવા દઈશ કે ? શિપાઈઓને હોકમ કાઢ્યો કે તે બંનેને ત્યાંથી ઉપાડી જાય, અને ધરધણીને પણ છોડી દીધો અને પોતાની ગાદી પોતેજ પાછી મેળવવાને પોતેજ ફાંસીએ લટકી ગયો !

દુબલી ગાયની પીડા કેમ કહાડી ?

એક ધનવાન પણ કંજુસ કોમાટી એક શહેરમાં વસ્તા હતા. તે જ્યારે બુખીલનો બુખીલ હતો, ત્યારે ધણિયાણી પરોપકારી ખવાસ ધરાવતી હતી. પણ કોમાટીબાઈ કોઈ દિવસે એક દોકડો પણ કોઈને ધર્મદા કહાડી આપે તેવો ન હતો, એટલે તે બાબત દરરોજ બંને ધણિધણિયાણી વચ્ચે ખુબ મારામારી ચાલ્યા કરતી. એમ કરતાં સ્ત્રી એક દિવસે મરણકાંઠે પડી. હવે કોમાટીને ત્યાં એક ધરડી ગાય હતી તે બાપડી એટલી દુબળી થઈ ગયલી હતી કે તેની પીડા કહાડવાના વિચારમાંજ તે હતો. એટલે તેણે ઠરાવ કાઢ્યો કે કોઈ બ્રાહ્મણને તે દાનમાં આપવી. દાનનું દાન કહેવાશે, વળી મરવા પડેલી સ્ત્રી રાજી થશે, અને પોતાની એક પિડા દૂર થશે. ધણીને આ ઠરાવ સાંભળી ધણિયાણી બાપડી ખુશ થઈ કે આખરે પણ તેનો આવિંદ દાન કરવા શીખ્યો ખરો; પણ તે બાપડીને થોડીજ ખબર હતી કે, ગાયની સ્થિતિ કેવી હતી. ગૌદાન હિંદુઓમાં બહુ મોટું ગણાય છે એટલું

તે જાણતી હતી એટલે ધણીજના ગૌદાન કરવાના ઇરાદાથી તે આપડી બહુજ પ્રસન્ન થઇ ગઇ. આ ખટપટ ચાલતી હતી તેટલામાં એક બ્રાહ્મણ ત્રાંખાનો વાડકો હાથમાં લઇ ભીક્ષા માંગવા આવ્યો. કોમાટીએ જોયું કે આ બીલું ઠીક સપડારો. એટલે પોતાની આગળ આવતાંજ તે કહેવા લાગ્યો, મહારાજ આજ મારે તમને ગૌદાન દેવું છે. બ્રાહ્મણભાઇ તો તે જાણી હર્ષલેખા થઇ ગયા અને તે માટેની ધરમક્રિયાનું કામ કરવા લાગ્યા. તે થઈ રહેતાંજ પાણી છાંટી-મંત્ર જપ વગેરે કર્યા અને દાન લેવાને આકાશ તરફ ડોળા ફાડીને ઉભા. તેમને થોડીજ ખબર હતી કે ગૌદાનમાં મળનારી ગાય તો એવી છે કે રસ્તે જતાંજ ફસડાઈ જઈ તેને પોતાનેજ ફસાવી દેશે. માથેને બાહાર કાઢાડી, બ્રાહ્મણને સુપ્રત કરી કે તેને હાંકી લઇ જવો. બ્રાહ્મણભાઇ હાડહુસ કરતા સોએક કદમ ગાયને જેમ તેમ હંકારી ગયા; કે આપડી ગાય તો ફસડાઇ પડી અને અંતે તે મરી ગઇ. મુએલી ગાય ખભે ઉપાડવા માટે શહેરના રાજાને અમુક દંડ ભરવો પડે છે. તે પ્રમાણે દંડ લેવાને શહેરનો કોટવાલ ત્યાં આવ્યો. બ્રાહ્મણે સાફ ના પાડી કે એ ગાય તો હું ગૌદાનમાં હમણાંજ ફલાણા કોમાટી પાસેથી લાવ્યો છું એટલે ખરી માલેકી તો તેની કહેવાય; માટે જે દંડ લેવો હોય તે તેના પાસેથી વસુલ કરવો. કોમાટીએ સાફ કાન ઉપર હાથ મુક્યા કે એ ગાય તો હું દાનમાં આપી ચુક્યો, એટલે મારી કહેવાય નહી, એટલે હું એ દંડ માટે કશી રીતે જોખમદાર નથી. બ્રાહ્મણ કરમરી કહેવા લાગ્યો કે ભાઇ મારી પાસે દંડ આપવાને એક દોકડો પણ નથી. નફટ કોમાટી હસીને બોલ્યો કે ફકર નહી, આ હાથમાંનો ત્રાંખાનો વાડકો આપી દેવો એટલે બધી પંચાતી મટી જશે. આપડા મરીબ બ્રાહ્મણને તેમ કરવુંજ પડ્યું અને હાથ અફસોસ કરતો ત્યાંથી ચાલતો થયો. કોમાટીએ ત્રણ ગટ લગાડી ગૌદાન દીધું, બેરીને રાજી કાઢી, અને તેને ઉપાડવાના ખરચમાંથી પણ છટકી ગયા.

ચોર પકડવાને કોમાટીએ વાપરેલી મુક્તિ.

એક કોમાટી રાતની વેળાએ બીજાના ઉપર સુતો સુતો પોતાની બી

જે હમેલદાર હતી તેના જોડે વાત કરતો હતો. તેવામાં તેણે એક ચોરને છાપરાં ઉપર ચઢી બેઠેલો જોયો. એટલે તેનો ઘાટ ધડવાનો તેણે તામડો રચ્યો. પોતાની સ્ત્રીને તે પુછવા લાગ્યો કે પ્રિયા, તને છોકરી અવતરશે તે ગમશે કે છોકરો અવતરશે તે ગમશે? બાપડી બોલી કે મને તો છોકરીજ ગમે છે. કોમાટી કહે કે ના ના, મને તો છોકરો ભાવે છે, અને છોકરાને હું રામા એવું નામ આપીશ. બન્ને વચ્ચે એ બાબતસર ધણીક રકઝીક ચાલી રહી બન્ને સાથે મોટે સાદે બોલવા માંડ્યું કે ગમે તે થાય પણ હું તો છોકરોજ ઇચ્છું છું અને તેને રામા નામ આપી, આ રામા અહીં આવ એમ હાંક પાડીશ. આ કોમાટી પોતાના ગામનો મુખી હતો તેથી રામા નામનો એક શિપાર્થ બાહાર સુતો હતો, તેણે એ આવાજ સાંભળ્યો, એટલે સમજ્યો કે તેનો શેઠ તેને બોલાવે છે કે શું? એમ સમજી તેણે દરવાજો ઠોક્યો અને તે ઉઘડતાંજ પુછવા લાગ્યો કે શું ગરબડ છે? હજી તો આ ગરબડ ચાલે છે તેવામાં આડોશીપાડોશી જંગી ઉડી ત્યાં જમાવ થઈ ગયા, અને તે સઘળા આ ગરબડનું કારણ જાણવા તદ્દપી રહ્યા. કોમાટી ધીરે રહીને બધાને ખુલાસો કરે છે કે, મારી સ્ત્રીને છોકરી અવતરશે કે છોકરો તેની માત્ર તકરાર અમારા બન્ને વચ્ચે ચાલતી હતી, દરમ્યાન તેણીએ ફાકટની ગરબડ મચાવી દીધી. મેં કાંઈ તેણીને મારી કે હાથ વટીક લગાડ્યો નથી. જો તેની સાંભેતી જોઈતી હોય તો પેલા ઉપર બેઠેલા (ચોર તરફ આંગળી કરી) ત્રાહીત માથુસને પુછી કરી લેવી. આ ઉપરથી તે રાતના પહોરોણાને નિચે ઉતારવામાં આવ્યો, અને બેડીઓ ઠોકી કોટવાલીમાં ધસડી ગયા. આ પ્રમાણે છુપાયેલા ચોરને પકડવાની ફતેહમંદ યુક્તિ મોટે સૌ કોઈ તેને સાબાસી આપવા લાગ્યા.

સાસરું ઘેર સળગાવી દેનાર જમાધણ !

એક ગામડિયા જમાધણે સાસરું ઘેર કેમ સળગાવી માર્યું તેની એક જાણવાળેજ વાત નોંધે ચઢી છે. ધણી પુરાણ કાળમાં એક જમાધણ, બનીઠનીને મોટાં શહેરમાં આવેલાં પોતાનાં સાસરાના ઘેરમાં જમાવ્યા ગયા. તે

વેળા દીવાની બત્તી, કાકડા અને તરેહવાર જાતના લેમ્પો ઝાઝા હસ્તીમાં આવેલા નહતા, એટલું કે શેહેરમાં તો કોઇ કોઇ ઠેકાણે જોવામાં આવતા, પણ ગામડાંઓમાં તો તેની હસ્તીજ હજી ન હતી. સાસરાના ધરમાં આવી ઝળકતી અને પ્રકાશ આવતી બત્તીઓ જોઇજમાઇજી ખુબ આશ્ચર્ય પામ્યા. પોતાની આશ્ચર્ય મટાડવાને તેમણે ધરમાં ફરતા પોતાના એક સાળાના તોફાની દુકતાને તે ચળકતી આઈગ્રાઇ શી છે તે પૂછ્યું. તેણે હસ્તે એહેરે જવામ આપ્યો કે, તે તો સૂર્યનારાયણનાં નાનાં બચ્ચાં છે જેને દરિયાની પેલી બાજુએથી માહા મુશ્કેલીથી અહીં આણી રાખ્યા છે. અને ભારે સભાળથી તેમને રાખવામાં આવે છે. જમાઇજી બહુ ખુશ થયા અને બોલ્યા કે ખરેખર તેને હાથ કરવામાં જે મુશ્કેલી પડી હશે તેનો બદલો તો તે ઠીક વાળી આપે છે. પેલા નાના એકુસે થોડોજ વિચાર કરેલો કે આ જંગલી હેવાન સરખો તેનો સગો હું જે કહીશ તે બધું સાચુંજ માની દેશે, અને વળી તે બાપડાને થોડીજ ખબર કે તે સગાજી તો ગામડાંમાં ઝાલીનાં ઝુપડાંમાં રહેનારા છે અને ત્યાં લઇ જઇ કાંઈ અડપલાં કરશે તો તેનું શું પરિણામ આવશે તેનો થોડોજ વિચાર તેણે કરેલો. જમાઇજી તો એટલા ખુશ થયા કે આ સૂર્યનારાયણનાં એક બચ્ચાંને ગમે તે મહેનતે ત્યાંથી ઉપાડી જવાનો મનસુબો કીધો. આથી ધરમાંનાં બધા માણસો જ્યારે જમીખાઇ પંવારીને સુધ ગયાં ત્યારે ધીમેથી બાઇ ઉઠ્યા એક દીવામાંથી સળંગેલો કાકડો ખેંચી કહાડ્યો અને તુરત તે છાપરાંમાં બળતો ને બળતોજ છુપાવી દીધો. તેમના મનમાં કે સવારે ધરે જઇશ ત્યારે આ સૂર્યનાં બચ્ચાંને ઉંચકી લઇ જઇશ. તે કમબખત કાકરો છાપરાંમાં ખોસી સુતો નહી તેટલામાં જુમાજુમ પડી રહી અને આગના બલુકા ઉઠ્યા, તથા ધરમાં કે મોહોલ્લામાં તો જુમેજુમ ચાલી રહી. જ્યારે દોડાદોડી ચાલી ત્યારે કેટલાકોએ જમાઇને પૂછ્યું કે તમે તો કાંઈ તોફાન મચાવ્યું નથી કે? જમાઇજી તો જાણે કાંઈ મનમાંજ નહી હોય તેમ બોલ્યા કે એમાં શી વાત છે? એ તો મેં સૂર્યનું એક બચ્ચું અહીંથી કહાડી લઇ છાપડાંમાં મુકી હાડ્યું હતું, બાકા તો કશું નહી. સાસરા ધરે તો જમાઇજીનાં જાન્યાં લીધાં, અને જમાઇજીને નામે નાહી નાખીને રડી બેઠા.

લેહનતદાર ખાણું ખાનારો શોખીન જમાઈ!

એક જમાઈ હંમેશાં પોતાને ગામથી પરગામ જતાં વયમાં પોતાનું સાસરું ઘર આવતું ત્યાં હંમેશા ધામો નાંખતા. સાસરીયામાં તેમને માટે સારાં સારાં પકવાનો બનાવવામાં આવતાં, તે તેમને બહુ ભાવતાં. પણ જાતે તેવણુ હતા બહુ ગાફિલ અને બાનભુલા; કાંઈ નવું તેમની જાણમાં કે ખાવામાં આવતું તેનું નામ તેવણુને કહેવામાં આવતું તે તેઓ ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં ભૂલી જતા. એક દિવસે એમજ તેઓ પોતાને ગામથી બીજે ગામ ગયા હતા. ત્યાંથી પાછા ફરતાં સાસરું ગામ આવ્યું ત્યાં ધામો નાંખવાનો વિચાર કીધો. તેમની સ્ત્રી પણ પીહેરે હતી, એટલે તેણીએ તેમને સારાં સારાં પકવાન કરી જમાડ્યા. સધળાં પકવાનોમાં તેમને “ખાજાં,” બહુ પસંદ પડ્યાં, અને ઠરાવ કીધો કે ઘરે જઈ સ્ત્રી પાસે વારંવાર કરાવી તે ખાવાં. પોતાની યાદદાસ્તમાંથી નામ જતું ન રહે તે માટે તેઓ જ્યારે ત્યારે મોઢાં ઉપર “ખાજાં-ખાજાં” બોલી જાણે ખાજાના નામની જપ કરતા ત્યાંથી નિકળ્યા. અરધેક રસ્તે જતાં એક ગામ આવ્યું ત્યાં છોકરાઓ કાંઈ રમત રમતા હતા, અને તે રમતમાં તેઓ “હથેરી પાશા” એવું નામ બોલતા જતા હતા. જમાઈના ભેજાંમાંથી “ખાજાં” શબ્દ ભુલાઈ ગયો. અને “હથેરી પાશા” શબ્દ આવી ગયો ખાજાંને બદલે હથેરી પાશા બોલતા ચાલ્યા. થોડે જતાં પોતાનું ઘર આવ્યું. ઠરીઠામ થતાં તેઓએ ધણીઆણીને કુકમ કીધો કે, મને હથેરી પાશા બહુ ખાવા ભાવે છે, માટે તે બનાવી લાવ. બાઈડી બાપડી સમજી નહીં કે, ધણીજી “હથેરી પાશા” “હથેરી પાશા” શું બક્યા કરે છે? એટલે તેમણે કહ્યું કે પ્રિય, “હથેરી પાશા” જેવું તો મને કાંઈ બનાવતાં આવડતું નથી. ધણીજી આથી ખુબ ચીડવાયા, અને ધણીયાણીની ધૂળ પખોડી કઢાડી કે, રાંડ શંખણી, હથેરી પાશા બનાવવાના અખાડા કરે છે, એમ કહી ખુબ બરફાટી કઢાડી. એટલી હદ સુધી કે મોઢાં ઉપર તથા શરીરના બીજા ભાગ ઉપર પણ સજ્જડ સપાટા ઉઠી આવ્યા. એટલે ધણીયાણી બાપડી પોકારી ઉઠી કે બસ કરો. જુઓની આખા શરીરે “ખાજાં” જેવાં બચકાં ઉઠ્યાં છે, માટે હવે બસ કરો. બાઈડી ખાજાં

બોલ બોલી એટલે ધણીજીની શુધ ઉધડી ગમ્મ, અને ઝટ બોલી ઉઠ્યા કે, હા, હા, હવે યાદ આવી. “હથેરીપાશા” નહીં પણ “ખાળા” હું એ બોલ તદ્દન ભુલી ગયો હતો, મને બાન આવ્યું. ધણીયાણીએ ખારસાં મળ્લનાં ઉધાં હાથનાં બલધયાં લીધાં. અને ધણીજીને ખાળાં બનાવી પછી તે ખવાડી તેમનો જીવ તૃપ્ત કીધો.

હું કાગળ વાંચીને રડતો નથી, પણ મારાં કમભાગ્યને રડું છું.

એક અબણુ જમાઇજી એકવાર સાસરે સીધાવ્યા, ત્યાં તેઓએ પોતાનાં અબણુપણથી કેવો રકાસ કરાવ્યો અને કીધો તેની એક રમુજ વાત કહેવામાં આવે છે. એમ જણાવ્યામાં આવે છે કે, આ બણેલાગણેલા જમાઇજી કાંઈ કારણસર સાસરે ગયા હશે. બનાવ એવો બન્યો કે, તેવણુના સસરાજી અને સાળાજી બંને કાંઈ ધંધાસર બીજે ગામ ગયા હતા, પણ ત્યાંથી ધણો વખત થયો કાંઈ સમાચાર જણાવવામાં ના આવ્યાથી ઘરમાં સર્વ સ્ત્રીઓ ઉદાસ થઈ ગઈ હતી. તેવામાં બન્યું એમ કે ટપાલનો હલકારો કાગલ લઈ આવ્યો. સાસુજીએ તે ઝડપથી લીધું, અને જમાઇને વાંચવા આપ્યું. જમાઇજીએ તો કાગળને નીચું ઉંચું કીધું, ઉપર ફેગ્યું નીચે ફેરવ્યું, અને તે પછી જોઈને રડી પડ્યા, તેમને ગળગળનાં આંસુએ રડતા જોઈ ઘરમાંનાં સઘળાંઓ પણ મોટે મોટે રડવા માંડ્યાં. તેઓ બધાં સમજ્યાં કે, જે ગામમાં તેઓ ગયા છે ત્યાં કાંઈક રોગચાળો હોવાથી રખે તેઓના જીવનને કાંઈ જોખમ પોહોંચ્યો હોય! આ પ્રમાણે ધરના માણસોને રોતાં જોઈ આબુબાળુથી પાડપાડોશી પણ દોડી આવ્યાં અને પુછવા લાગ્યાં કે, કાંઈ માઠા સમાચાર આવ્યા છે કે કેમ? અંતે એક બીજાં પાડોશી આવ્યા તેણે તે જમાઇજીના હાથમાંથી કાગળ ખુંચાવી લઈ વાંચવા માંડ્યો, તો તેમાં તો બધાના ક્ષેમ કુશળતાના સમાચાર જોવામાં આવ્યા, અને પોતાનું કામ ખલાસ કરીને તેઓ આવવા નિકળી ચુક્યા હતા. આ જણી બધાં ખુશ થયાં અને જમાઇજીના નામનાં છાજ્યાં લીધાં! જમાઇજીએ ખુલાસો કીધો કે, “હું કાગળ વાંચીને નહીં, પણ મારાં કમભાગ્યને રડ્યો હતો.

હસો-સાસુજી હસો !

એક વાપડા મૂર્ખના સરદાર જમાઇએ પોતાની સાસુને પાણીમાં ડુબાડીને કેમ મારી નાખી તેની વાત જાણવા જેવી છે. એક સખત તપો-ટાને દિવસે ખડે મધ્યાને એક વખત જમાઇજી ખેતરેથી પાછા ધરે ફરતા હતા. ખેતરે કાપણી કરવા ગયા હતા, એટલે દાતરડું કમરે બાંધી દીધું હતું. દાતરડાની લોખંડની ખરપી, લાંબો વખત તપતા તેજમાં કામ કરી કરીને ખુબ તપી ગયલી હતી, અને તેની ગરમીથી તે વાપડાની કમ્મર તેનાથી ખુબ દાઝી ગઇ, અને તે એટલી હદ સુધી કે ચામડીને ખુબ લાગ્યાથી, ચચણાટ થયો અને તેના આવેશમાં તેણે ખુમાયુમ કરી મુકી. દરમ્યાન એવો બનાવ બન્યો કે એક બીજને બહો માણસ તેને સામો મળ્યો, અને તેણે પેલા મૂર્ખાને આવી રીતે ખુમાયુમ કરવાનું કારણ પુછ્યું. તેણે પોતાને થતી બળતરાનો ખુલાસો કીધો, એટલે તે બહો માણસ તેને પડોસમાં આવેલી નદી કીનારે લઇ ગયો, અને પેલું દાતરડું પાણીમાં ઝળકાણી કઢાવ્યું. તે પછી પેલા મૂર્ખાજીએ તે પાણીમાંથી કાઢ્યું ત્યારે તે થંડુંગાર થઇ ગયું હતું, એટલે ખુશી થયા અને તે પાછું કમરે બાંધ્યું. તે બાબતનો વિચાર કરતા ધરે ગયા. ત્યાં આવતાંજ તેને તેની સ્ત્રીએ ખબર આપી કે, તે સ્ત્રીની માતા-મૂર્ખાની સાસુને-ખુબ તાવ ચઢ્યો હતો, અને તે જાણે જુગ્મજ નતી હોય તેમ ગરમ થઇ ગઇ હતી, અને તેની પિડાથી બારે વેદના ભોગવતી હતી. સ્ત્રીએ, પોતાના ધણીને સૂચવ્યું કે, આ વેદના કમી કરવાને કાંઇ ઉપાય કરવો જોઇએ. તેમણે પોતાનાં ગરમ થયેલાં દાતરડાંને કેમ થંડું પાડવામાં આવ્યું તે બીના યાદ કરી, પેલી ડોશીના ઉપર પશુ તેજ ઉપાય અજમાવવાની પોતાની સ્ત્રીને બલામણુ કરી. ધણીયાણી પશુ ઝઝી ખબરદાર નહતી, એટલે તે હુશિયાર ધણીએ બતાવેલા ઉપાય સાથે સંમત થઇ, અને એમ કરી બંને જણ પેલી બાઇને નદી કીનારે ઉપાડી લઇ ગયાં, અને ત્યાં લઈ જઇ તે વાપડીને પાણીમાં લાંબો વખત ઝળકાણી કઢાડી. ડોશી તો વાપડી હિલ્લા આંચકાથી અર્ધમુઠ થઇ ગઇ હતી, અને નદીમાં ઠંડા પાણીમાં લાંબો વખત ઝળકાણાયાથી તે વાપડી તદ્દન નસો સુ થઇ

પડી, એટલે સુધી કે તેને હંપરાછાપરી આંકરાં આવી ગયાં અને હાંત્યાં કઠકાવા લાગી, અને મરણુતોલ થઇ પડી. જમાઇજી તો સમજ્યા કે સાસુજી તેના ઉપાયથી સાજી થઇ હશે છે, અને તે જોઇ પેલી બચારી મરણુ કઠિ પડેલી બાઇને કહેવા લાગ્યા કે, “હવે સાળાં તાળાં થઇ ગયાં એટલે હસો, સાસુજી હસો, હવે તમારો તાવબાવ નાહાસી ગયો છે, માટે ખુબ હસો ને ખુશી થાઓ.” એમ કરતાં તે બાપડી તો ત્યાંજ થંડી થઈ ડોળા મીચી શ્વાસ છોડી દઇ લાંબી થઈ પડી. એટલે પછી જોઇ લેવો જમાઇજીનો ત્યાં ફેસ્તો !

એક રતાંધળા જમાઇએ સાસરા ધરમાં મચાવેલું રમખાણ.

એક નવાસવા પરણેલા જમાઇજી પેહેલવેહલાજ સાસરા ધરમાં જમવા પધાર્યા. જમાઇજી જરા આંખે ચુંચા અને રતાંધળા હતા, એટલે દિવસે અજવાળાંમાં તો બધું જોઇ શકે પણ રાતે અંધારં થતાં કાંઇ દેખતા નહી. પરણતી વેળા જમાઇજીની આ ખોડ સાસરિયાંવાળાઓને ખબર નહી પડી એટલે ગુપચુપ પસાર થઈ ગયું, અને પરણી તો બેઠા. ધરમાં ગયા તે વેળા લગ્નર અંધારં થવા આવ્યું હતું. એટલે સિંધાને સિંધા ચાલતા તે ધરને લમતા અનાજ ભરવાના કોઠારમાં ધુસી ગયા. જતે શરમાળ હોવાથી કોઇને કાંઇ પુછતા માછતા નથી અને ચાલ્યું ત્યાં સુધી ચાલ્યા કીધા, એટલે કોઠારમાં પેસી ગયા; પણ ત્યાંથી બાહાર નિકળવાનો માર્ગજ નહી સુઝે, એટલે આમ તેમ અફળાયા ઝીકાયા કરે. એમ જોઈ તેમનો એક સાળો, બનેલીજી કોઠારમાં ક્યાં બરાઇ ગયા એમ વિચાર કરતો તેમની મદદે આવ્યો, અને તેમને બાહાર કાઢ્યા. ખુબ ચાંઇ તો લાગ્યું, એટલે પોતાની હુશિયારી બતાવવા અને ભુલ છુપાવવા બોલ્યા કે, મારા ધરમાં કોઠાર છે તે આની બરાબર છે કે કેમ તે તપાસવા હું અંદર ગયો હતો. ત્યાંથી બાહાર નિકળી જેમ તેમ ઠેકાણે પડ્યા. થોડેકવારે આમતેમ ફરતાં, ધરમાં પાળેલો મેં ઢા જે બહુ મસ્તીખોર હતો અને તેને તે વેળાએ એક થાંભલા સાથે બાંધેલો હતો, તેના જોડે અથડી પડ્યા, એટલે તે તો આમ તેમ

અદાળતીકમાં પડ્યા. તે મેંદાને માત્ર શણગારને ખાતર તેનાં શિંગડાં અને કાનને લોખંડની કડીઓ પેહરાવેલી હતી, તેનો ખડખડાટ થવા લાગ્યો, એટલે જમાઇએ બિવિધમાં સાવચેતી રાખવાનો ઠરાવ કાઢ્યો હતો. રાત્રે સઘળા જમવા બેઠા ત્યારે સાસુજી વાણી પીરસવા નીકળ્યાં. તે વેળા, પોતાના ધણુધણુ ધોરી જમાઇને દેખાડવા ખાતર ખુબ ધરેણા ગાંઠાનો દહારો કાઢ્યો હતો. ઈચ્છુઈચ્છુટ કરતાં તેઓ જમાઇજનાં બાણામાં ધી પીરસવા આવ્યાં, ત્યારે ધરેણા-ધુધરી વગેરેનો ઝણકાર જમાઇજના સાંભળવામાં આવ્યો. એટલે તેઓ સમન્યા કે, કમળખત મેંદો પાછો છુટી આવ્યો છે, એટલે સાવચેતીને ખાતર તેવણે તો સાસુજી બાણાં ઉપર વાંકા વળેલાં તેનેજ મેંદો સમજી, બંને હાથની મુઠીઓ વાળી સાસુજીના બંને પાસામાં ચઢવી દીધી, જેમ કરતાં સાસુજીને નાક ઉપર પથુ મુકકા લાગ્યા, એટલે તેઓ તો પીરસવાનું પડતું નાખી નાહાસી ગયાં. હવે એ તો જેમ તેમ ખલાસ કાઢ્યું. રાત્રે હવે સુવાનો વખત થયો અને તેમને માટે નક્કી કાઢેલા ઓરડામાં બંને ધણીધણીયાણી ગયાં. જતાં વાર ધણીએ પોતાની આ મુસીબતનું કારણ સહેજ પોતાનાં ધણીયાણીને સમજાવ્યું, અને તેણીને કહ્યું કે, રાતની વખતે મારે બાહાર જવું પડે તો હું સહેલથી જ આવ કરી શકું, તેટલા મારે ખાટલાના પગ સાથે એક દોરડું બાંધી, બીજો છેડો વાડામાં એક થાંભલા નેડે બંધાવવો, કે જવું પડે તો તે દોરડાંનો આશ્રય લઇને જ આવ કરી શકાય. રાત્રે એક વેળા તે પ્રમાણે બાહાર નીકળવું પડ્યું, ત્યારે છેડો પકડી જમાઈ બાહાર ગયા તો ખરા, પથુ આવતી વેળા કમળખત મેંદાને પથુ વાડામાં બાંધેલા હોવાથી તેણે ત્યાં બાંધેલું દોરડું મોઢામાં ભીંચી આવવા કુઓ કરી નાંખેલું. એટલે આવતી વેળા દોરડું તેમના હાથમાં આવી શક્યું નહીં. બાપડા જેમ તેમ ટંટોસી ટંટોસીને ચાલ્યા આવ્યા પથુ ધુરયા સાસુજીના ઓરડામાં. સાસુજી સમન્યાં કે કોઈ ચોર ભરાયો છે કે શું ? એમ સમજી તેઓએ તો એટલો શોરબકાર કરી મુક્યો કે, જમાઇજને તો બરડે પાણી ઉતર્યું. પથુ તેટલામાં બતી સળગાવવામાં આવી તો ચોરની જમાએ તો જમાઇજ બુઢાજની માફક ત્યાં ધુનતા ઉભેલા જણાયા. તેઓએ

તુરત કાંઈ ચાતુર્ય લગાવ્યું કે, રાત્રે મારો કસુર થવાથી હું ક્ષમા માંગવા આવ્યો હતો. આ જોઈ બધા શાંત તો થયાં, પણ ભિતરની વાત તો સાહેબજીજી જાણે!

ઈશ્વારતની વાતચીતથી દળણું દળનારો કેમ લખોપતિ થયો?

એક શહેરમાં દળણું દળીને કથાવટીએ ગુજરાન ચલાવતો એક દુષ્પિયારો, રાજની મહેરબાની મેળવી કાંઈ કામ મેળવવાની ચુકિત કરતો હતો. એ માટે તે દરરોજ રાજને મહેલમાંથી જતાં આવતાં તેના માર્ગ વચ્ચે ખડો થઈ રહેતો; પણ બાપડો નસીબનો એટલો બળીઓ કે રાજનું ધ્યાન ખેંચાયજ નહીં. અંતે એક સાંજે બાહારથી ફરીને રાજ પોતાના મહેલમાં દાખલ થતો હતો, તે વેળા પેલા બાપડાને એક ખુણામાં ઉભેલો જોયો. રાજએ પણ તેને પીછાણ્યો કે તે બાપડો રોટી બનાવવાનાં એક કારખાનામાં ધઉનો લોટ—દળીને દહાડા પુરા કરતો હતો. તેને ત્યાં ઉભો રહેલો જોઈ દરબાર ભરાવાની વેળાએ તેને બોલાવ્યો તે પ્રમાણે તે હાજર થતાંજ ઈશ્વારતમાંજ રાજએ પૂછ્યું કે “તું શું ધધો કરે છે?” તેમ કરતાં તેણે પોતાના હાથની મુઠી વાળી ને ગોળગોળ ફેરવી. તેવીજ ઈશ્વારતથી તેણે જવાબ આપ્યો અને તેમ કરતાં એક આંગળું પેટ ઉપર મુટી પેટ બતાવ્યું, પછી બધાં આંગળાં વાળી દઈ છેવટે એ આંગળાં બતાવી જણાવવા માંડ્યું કે માત્ર એ આના રોજ મેળવું છું. અને તેથી લગભગ ભુખે મરું છું. રાજ તો આ મુઠી ઈસારાની વાત સમજી ગયો, પણ દરબારીઓ કંઈજ સમજી શક્યા નહીં; એટલે તેઓ વિમાસણ અને ગભરાટમાં પડ્યા કે આ કાંઈ છુપી બેદમરી વાત બંને વચ્ચે ચાલી રહી છે, વળી આ માણસ ઉપર રાજની મહેરબાની લાગે છે તો એમાં કાંઈપણ બેદ હોવો જોઈએ. માટે એ માણસને સઘળાઓએ કાંઈ દાણદક્ષિણા આપી આપણી પક્ષમાં ખેંચી લેવો જોઈએ કે કોઈ પ્રકારે તે આપણું આથળું મીઠું નહીં કરે. આમ વિચાર ચલાવી તેઓ બીજો દિવસે સઘળા બેગા થઈ તેને ઘેરી ઉભા, અને રાજ જોડે આગલે દિવસે થયેલી ગુપ્ત વાતનો

ખુલાસો પુછવા લાગ્યા. પેલો દળનારો પણ હતો પાકો. એટલે તેણે જોયું કે કે આ સધળાઓને નીચોવવાનો ઠીક જોગ મળ્યો છે. એમ ધારી તેણે સમજાવ્યું કે રાજાએ મુઠી વાળી જે ઇશારત કરી તેનો ભાવાર્થ એજ કે, આ વાત બાહર પાડવી નહીં, પછી ગોળ ગોળ ફેરવી તેનો ભાવાર્થ એ કે હું બધેબધ ફરી આવ્યો છું કે નહીં તે જણાવવું. પછી પોતે કરેલી ઇશારતનો ભાવાર્થ સમજાવતાં બોલ્યો કે મેં મારા પેટ ઉપર આંગળું મુક્યું તે કબુલાત આપી કે સધળી વાત છુપી રાખી, એ આંગળાની જે ઇશારત મેં કાઢી તેનો ભાવાર્થ એજ કે મેં જે છુપી ખાતમી મેળવી છે તે બે દિવસમાં ખુલ્લી કરીશ. આ સાંભળી સધળા દરબારીઓ જે તદ્દન ધુતારા અને લોકોને ઠગનારા અને હુટનારા હતા તેઓ ગંભીર વિચારમાં પડ્યા કે, હવે આપણું આવી બન્યું છે; આ કમબખત બધો ભેદ ખુલ્લો કરી આપશે તો આપણે બધા સદાના રદ થઇ જશું, માટે આ માણસને જરૂર દાણ દક્ષણા કરી તેને ચુપ રાખવો જોઇએ. તેઓએ આંતે પોતપોતાનામાં ઉધરાણું કરી મોટી લાખોની રકમ જમા કરી તે પેલા દળનારાને આપી. આથી તે બાપડાનું દળદળજ શીટી ગયું. તેણે તો બપડામાં પાલખીમાં બેસી ફરવા માંડ્યું. રાજા તે મામલો જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો, અને એકવાર તેને મલીને સવાલ કાઢ્યો કે, આ સધળો ફેરફાર કેમ થઈ ગયો? પેલાએ બનેલી સધળી વાત કરી, એટલે રાજા ખુશી થયો; બધા દરબારીઓ માત્ર પ્રપંચીયા છે એમ ખાતરી કાઢી અને પેલા દળજી દળનારને તેની હુશિયારી માટે રાજ્યમાં સારો ઓહો આપ્યો.

માંદા સસરાની ખબર લેવા ગયેલો બહેરો જમાઈ !

એક જમાઈરાજ પોતાના માંદા થઈ ગયેલા સસરાની મુલાકાતે જવા નિકળ્યા. તેઓ છેલ્લી મુલાકાત આપી આવ્યા પછી જમાઈજી કાને બહુ બહેરો થઈ ગયા હતા, એટલે પોતાની એ ખોડ સાસરિયામાં માલમ નહીં પડે એવા હેતુથી ત્યાં જઈને વાતચીત કેમ કરવી તેનો પ્રોત્સાહન નક્કી કાઢ્યો. તેણે ગોઠવ્યું કે હું જેવો જઈશ તેવો ડોશાને સવાલ કરીશ, કે તમે કેમ છો? અલખત ડોશાજી તેનો જવાબ તો એમજ આપશે કે ‘ભાઈ જરા ઠીક છું’

એટલે તેમ બોલશે કે તુરત તે સાંભળીને હું ખુશી થયો હોઉં, એવો દેખાવ કરીશ. પાછો સવાલ કરીશ કે ‘તમે શું ઓપડ ખાઓ છો?’ એટલે તે જે જવાબ આપશે તે સાંભળીને હું કહીશ કે એ ઓપડ તો ખરેખર રામખાણુજ છે. વળી છેલ્લો સવાલ કરીશ કે ‘ક્યા વૈદનો ઓપડ લો છો?’ એટલે તેનો જે જવાબ આપશે તે જોઈને હું બોલીશ કે, બેશક વૈદ બહુ હુશિયાર છે, અને ઠીક થયું કે તેને તમે શોધી કઢાડ્યો. ખરેખર સસરા સાથે એજ સવાલ જવાબ થશે એમ તેણે માની લીધું, પણ વખતે તે કાંઈ બલતા જવાબ આપે તો તે વેળા શું થશે તેનો તો તેને ખ્યાલજ આવ્યો નહીં. એજ પોતાની માની લીધેલી વાતજ થશે એમ માનીને બેહરા હુંજ જમાઈજ સસરાને મળવા આવ્યા. હુંસક હુંસક જમાઈજ સાસરે પધાર્યા, એટલે જમાઈજની બહુ આમતા સ્વાગતા કરી માંદા સસરાની આમળ લઈ ગયા. ત્યાં જતાં વારજ જમાઈજએ સસરાને સવાલ કીધો કે ‘તમે કેમ છો?’ સસરાજએ તો જમાઈજની વાતથી ઉલટોજ જવાબ આપ્યો કે, બાઈ દિનપ્રતિદિન મારી તખીયત બગડતી જાય છે. જમાઈજની બધા જાણે કે સસરાજ શું બકી ગયા? તેમણે તો માની લીધું કે ધારી રાખેલો જવાબ આપ્યો હશે એટલે તેઓએ કતર આપ્યો, કે ‘એ સાંભળી હું ખુશી છું, સારા થતા જાઓ છો એ સાંભળી હું ખુશી છું.’ આ જવાબથી તો સસરાજને આડંબિમાં આવ્યો અને પેટમાં કુતરાં દોડે કે જમાઈજ શું બકે છે? જમાઈએ એ પછી સવાલ કીધો કે ‘શું દવા લો છો?’ સસરાજનું તો પાકીને પસેથર થઈ ગયલું એટલે બોલ્યા કે “ધુળ ને ઢેફાં, ઇટના કકડા લેઉં છું.” જમાઈજની જાણે બધા કે સસરાજ શું બોલ્યા એટલે તેમણે તો ગોઠવી રાખેલો જવાબ આપ્યો કે, “બેશક એજ દવા બહુ રામખાણુ છે, અને એ દવા તમારા દરદ ઉપર ગુણુકારી છે.” સસરાજ તો દાંત્યાં કચકચાવે કે આ મુજ જમાઈ માફ આશણું મીઠું કરવા આવ્યો છે કે શું? છતાં ધીરજ રાખી શાંત રહ્યા. જમાઈજ તો બાપડા સમજ્યા કે સસરાજએ, ગોઠવી રાખેલોજ જવાબ વાળ્યો હશે, એટલે ફરીવાર ગોડવેલો છેલ્લો સવાલ પુછ્યો કે ‘તમારો વૈદ કોણ છે?’ સસરાજ ફફડી ચટપટી રહેલા હતા એટલે બોલી ઉઠ્યા કે ‘જમડો મારો વૈદ’ છે.

એહરા હું જમાઇન સમજ્યા કે સસરાનુએ બરાબર ગોઠવી રાખેલો જવાબ આપ્યો હશે એટલે બોલ્યો કે, 'વૈદ તો ઠીક હુશિયાર શોધી કહાડ્યો છે, અને આ હુશિયાર ડાકટરની રામબાણુ ઔપધીથી જરૂર તમો સાન તાન થઇ જશો.' ફફડી ચટકી રહેલા સસરાનુ હવે પુરૂં જ પાકી ગયું અને એટલા ચીડવાઇ ગયા, કે મારો જમાઈ જાણી જોઇને મારી મસ્કેરી કરવા આવ્યો છે એમ સમજીને ઉશ્કેરાઇને જમાઇને એવી એક લાત ઝાડી કહાડી કે બહેરા જમાઇ તો લપેરા ખાતા નીચે પડ્યા, એટલે બહેરા જમાઇ અને માંદા સસરાનુની આ હોશભરેલી મુલાકાતનું આવું છેવટ આવ્યું.

નાળિયેરિના ઝાડ ઉપર ધાસ ઉગે છે !

એક ચોરાંટિયો નાળિયેર તફાવવાને એક વાડીમાં જઇ નાળિયેરી ઉપર ચઢ્યો. હજી તો પોતાની તે ઇચ્છા પાર પડે તેટલામાં વાડીનો મલેક આવી ગરબડ કરવા લાગ્યો, એટલે પેલો ચોરાંટિયો પાછો નીચે ઉતર્યો. વાડીવાળાએ તો ખુબ ખુબરાણુ મચાવ્યું, એટલે સાહુકારે જોયું કે અહીં કાંઇ ગરબડ સરબડ કરવી જોઇએ, એટલે તે બોલ્યો કે બાઈ, હું મારા ભુખે મરતાં વાછરડાંને માટે ધાસ શોધવા ચઢ્યો હતો. વાડીવાળો ગુસ્સે થઇ પોકાર કરવા લાગ્યો કે, કમખખત, નાળિયેરીના ઝાડ ઉપર તે કાંઇ ધાસ ઉગતું હશે? તું કાંઈ બીજી દુષ્ટ નિષ્ઠાથી ચઢ્યો હતો. ચોરે ધીરે રહી ઉતર આપ્યો કે હું ઉપર ચઢ્યો ત્યારે જાણ્યું કે એ ઝાડ ઉપર ધાસ ઉગતું નહીં હશે એટલે હું નીચે ઉતરી પડ્યો, કેમકે કાંઈ મને મૂર્ખો ધારી બેસશે એમ મને લાગ્યું.

નીમ હકીમ અને કટલેહામ.

એક નીમહકીમે, હકીમ હોવાનું ડોળ ધાલો એક દર્દીનો કેમ જીવ લીધો તેની રસુજ કેરીયત નોંધાયેલી છે. કહે છે કે એક ગામમાં એક હુશિયાર વૈદ હતો તે મરી ગયો. તેની નોકરીમાં એક માણસ હતો તેને તે મરતી વખતે પોતાની દવાની ટેલી આપી ગયો. બાઇ હતા તો તદ્દન ઢબ છતાં, તેમણે હકીમું કરવા માંડ્યું. ટેલીમાં તરેહવાર ડબ્બાડખીઓ દવાના ભરેલા હતા, પથુ

અહ્વાહમિયાં જાણે કે. કઈ અમુક દવા કયા અમુક રોગ ઉપર આપવાની; કારણ ખરેખર હકીમજીની હૈયાતીમાં તો તેવણુ તદ્દન મુઠ અને હકીમજીના કડછા માસ્તર હતા. એતેકાક એવો બન્યો કે ગામમાં એક માણસ માંદો પડ્યો; એટલે પેલા નીમહકીમને બોલાવ્યા. તે હકીમજી તો વળી પોતાના એક માણસને જોડે લઈ તે માંદાને તપાસવા ગયા, ત્યાં જઈ તેઓએ પેલી ઠેલીમાંથી નળણુતે એક ડબ્બી કઢાડી તેમાંથી એક પડીકી બનાવી તે દર્દીને પાણીમાં પાવા ફરમાવી. દવા તો શું અને શા દર્દની છે તે તો હકીમજીની બલાને પણ ખબર નહતી; પણ મરનાર હકીમજી વારંવાર તે ડબ્બીમાંથી દવા આપતા હતા એટલે તેમણે પણ તેમાંથીજ તે દવા આપી. દવા તો ઝાડાની હતી, એટલે એક તો દર્દીને ઝાડા તો થતાજ હતા અને વળી ઝાડાની દવા એટલે આપડા દર્દીને તો ઝાડાની રેલમછેલ થવા માંડી અને અંતે ગરબડગોટો થઈ ગયો; એટલે આપડો દર્દી તો જમને દારે પહોંચી ગયો. આપડાના ઘરમાં રડારોળ થઈ રહી. કમનસીબે ઘરમાં મરદ કોઈ નહતો, માત્ર બેજ બાઈ હતી; એટલે તેણીઓએ હકીમજીને આચ્છ કીધો કે, મુરદાને સ્મશાને લઈ જવાને તેઓએ બનને મદદ કરતી. બંને જણ કચુડ થયા અને ખાંધ મારી મુરદાને સ્મશાને લઈ આત્યા, દર્દીને ઝાડાનું તો એટલું જોર હતું કે મરણુ પામેલાની ઠાઠીમાં પણ રહ્યો સહ્યો છડછડાટ ઝાડો થઈ ગયો, અને તેની બંધી રેલમછેલમ પેલા હકીમજીના મદદનીશ ઉપર થઈ ગઈ. એટલે તેમણે તો મનમાં ને મનમાં બંધાંને ચોપરવાદી કરવા માંડી. પરિણામ એ આવ્યું કે બીજે એક ઠેકાણે તેમને હકીમજી તરીકે બોલાવવામાં આવ્યા. ગયા પછી હકીમજી અને તેમનો મદદનીશ માંહોમાંહે ગરબડ કરવા લાગ્યા કે અહીં કંઈ પણ ગરબડગોટો થાય તો હું કાંઈ ખાંધ મારવાનો નથી, અને કારણમાં જણાવવા લાગ્યો કે તે દિવસે હું બધો ખરડાઈ લપટાઈ ગયો હતો. ઘરના માણસોને આ ઉપરથી કાંઈક વહેમ પડ્યો. અને હકીમજીને હાંકી કઢાડયા. નીમ હકીમનો તો ત્યાં ફેસલો થઈ રહ્યો; પણ તેરીબી ચુપ ને મેરીબી ચુપ એમ સમજીને તેઓએ ગુપચુપ ચાલવા માંડ્યું.

કોઠારમાં ભરાયલો ચોર કેમ પકડાયો? ધરનો ગોઘો આંખ ફેડે!

એક શહેરમાં એક અઠંગ ચોર, લોકોને બહુ ત્રાસ ત્રાસ બોલાવતો હતો. ખુબી તો એ કે તેમ કરવા છતાં તે પોલીસના હાથમાં સપડાઇ શકતો નહીં. એક વેળા તે ફાવેલો ફાવેલો તરેહવાર પરાક્રમો કરી રહ્યો હતો, એટલે પોલીસે તો ખાઇપીને તેની પુઠ પકડી હતી તે વાતની તેને ખબર પડી ચુકી; એટલે તેણે ભરાવા છુપાવાની કોશિષ કરવા માંડી. ધણીક વેળા તેમ છતાં પોલીસના હાથમાંથી તે છટકવા પામ્યો હતો. પણ બ્યારે નહીંજ ચાલ્યું ત્યારે એક દિવસે તે ધરમાંજ અનાજના કોઠારમાં છુપાઇ રહ્યો. ધરમાં માત્ર છ વરસના વયનો તેનો એક છોકરો હતો તેને તેણે તાકાદ કરી કે કોઈ પણ પુછતું આવે તો અન્નણુપણું બતાવવું, અને કાંઈ કહેવું નહીં. પોલીસને પકી ખાતમી મળી કે સાહુકાર આજ તો ધરમાંજ ધામો નાંખી પડેલો છે, એટલે પોલીસ છડી સવારી સાથે ધર આગળ આવી પોહ્યાં. ધરમાં આમ તેમ ફાંફાં મારતાં તેનો કશો પત્તો મલ્યો નહીં એટલે તેઓએ પેલા ખાળકને ફોસલાવી પૂછ્યું કે, બેટા તારા પપા ક્યાં ગયા છે? તે બાપડું બચ્યું શું સમજે કે આ બધી ઘાડ શા માટે છે? એટલે ને તો નિર્દોષપણે બોલ્યો કે, નહીં નહીં પપા, આ કોઠારમાં છેજ નહીં, ખાતરી ભરેલી રીતે તે એમાં નથી. પોલીસ સમજી ગઇ કે આ ખાળકને આપણે કોઠારની વાત પુછી નથી અને તે કોઠારની વાત કરે છે, એટલે તેમાં કાંઈ ભરમ હોવો જોઇએ. આ અન્નયજ્ઞ જેવા જવાબથી ચોંકી પોલીસે તો કોઠાર ઉઘાડ્યો અને તેમાં તપાસ કરી તો અંદરથી તે તેઓ છેક તલિયામાં છુપાયેલા હાથ લાગી ગયા. એટલે મુસ્કેતાટ કરી તેને પકડી લઇ ગયા.

ધરમાં ભરાયલા ચોરને પકડવાની એક યુક્તિ.

એક ગામડાંમાં એક વેપારી રહેતો હતો. આખો દિવસ પોતાનાં કામમાં કાઢ્યા પછી રાતની વેળાએ તે સુવા ગયો. ત્યાં જોયું શું કે એક પહોરણાળ ધરના બારોતયા પાછળ છુપાઇ રહી ધરઘણીને સુઈ જવાની રાહ જોતા

હતા. ધરધણી હતો પાકો; તેણે તેવણુને ફસાવીને પકડવાનું છટકું માંડ્યું. પશુ જોયું કે એકલે હાથે કાંઈ બનવાનું નથી અને યુમરાણુ કરીશ તો પહરોણુજી તે સાંભળી ભાગી જશે અને વળી વખતે મને મારી પશુ જશે. એટલે તેણે એક ચુકિત કીધી; બધા પોતાના પેટી પેટારા સાચુત બંધ થયા છે કે કેમ તેની તપાસ કરતો હોય તેમ તે આ મુકીને પેલી અને પેલી મુકીને આ, એમ પેટી પેટારા તપાસવા લાગ્યો. તપાસતાં તપાસતાં એક પેટારો ઉઘાડ્યો, અને જાણે તેમાંથી વિંધુ નીકળી આવ્યો હોય અને તેણે તેને ડંખ દીધો હોય તેમ બરાડો બરાડ પાડવા માંડી. પાડોસમાં જનાવરોનું વિખ ઉતારનાર એક માથુસ રહેતો હતો તેને યુમ પાડી બોલાવ્યો. તે આવ્યો અને ઝેર ઉતારવાને તૈયારી કરવા લાગ્યો. ધણીકવાર તેમ કીધા પછી તે જાદુમર તેને પુછવા લાગ્યો કે કેમ બાધ, ઝેર ઉતર્યું કે? હા, બાધ હા, તેણે ઉત્તર દીધો, એ ઝેર તો છેક નિચે ઉતરી ગયલું જણાય છે; પશુ પેલા અમળ્યા પહરોણુ હજી બાલમાં ધુસી બેસી રહ્યા છે તેવણુ હજી ઉતર્યા નથી. પેલા જાદુમરે જોયું તો ખરેખરજ ત્યાં એક રાતના નવરી ! વેળાના પહરોણુ છુપાયલા હતા; તેમને સાદ મારી નીચે ઉતાર્યા અ અને જાણે મલી પકડ્યા અને મુરકેતાટ કરી પોલીસને સ્વાધીન કરી દીધા.

અક્કલ વેચીને ચણા ખાધા !

એક શહેરમાં એક વખતે એક ધનવાન સાહુકાર રહેતો હતો. તે છતે ધને એટલો લોભી હતો કે, એકવાર લોભીઆપણું કરતાં એક વેરાગીના સજ્જડ સપાટામાં આવી ગયો, અને ત્યારેજ તેને માલમ પડ્યું કે આ તો આપણે અક્કલ વેચી ચણા ખાધા, અને હવે ડહપણુ શીખ્યા કે, લોભ ત્યાં ચોભ નહી. એમ બનાવ બન્યો કે એક ડગ વેરાગી ગામમાં આવી લાગ્યો તે પોતાની જોડે એક પોપટને લાવ્યો હતો, તેને કાંઈ પશુ સવાલ પૂછવામાં આવતાં તે પોપટ જવાબ આપતો કે ‘બેચક.’ બન્યું એમ કે એક દિવસે વેરાગી છુપાછુપ કાંઈ નાણું ઘટી આવ્યો. તે જગા આગળ હંમેશાં લોકોની આવજાવ વધારે રહેતી હતી. થોડેક દિવસે તે વેરાગી પોતાના પોપટને

હાથને તે જગાએ જઈ ચઢ્યો, અને હાજર થયલા લોકો ખુલ્લું સમજે તેમ, પોતાના પોપટને સવાલ કીધો કે “બોલ બેટા, આ જગાએ કાંઈ ધન ખનતો હાથ લાગશે?” પોપટ પોતાને શીખવવામાં આવેલો તે પ્રમાણે બોલ્યો, “બેશક-બેશક.” આથી પેલા ઢાંગી વેરાગીએ બધા હાજર માણસોનાં દેખતાં ત્યાં ખાડો ખોદ્યો અને પોતેજ દોરેલું ધન જાણે જમીનમાં કોઈ દાટી ગયું હોય તેમ કહાડી લીધું, અને તે લઈ ખુશખુશલ થવા લાગ્યો. આ મામલો જોઈ પેલા ધનલોભી સાહુકાર લલચાયા કે, મને તે બોગે પણ તે પોપટને વેરાગી પાસેથી વેચાતો લઈ લેવો. ઘણી રકમીક પછી પેલો વેરાગી મનગમતી કીંમતે પેલો પોપટ વેચવા તૈયાર થયો, અને જે નાણું મળ્યું તે હાથને ત્યાંથી એવો પટ્ટાયણ કરી ગયો કે પત્તોજ નહીં મળે. પેલો ધનલોભી સાહુકાર પોપટને લઈ ખુશી થતો ઘરે ગયો, અને પોતાની ખાતરી કરવાને પોપટને પુછવા લાગ્યો, કે “બોલ બેટા આ જગાએ કાંઈ ધન હાથ લાગશે?” પોપટ પોતાને શીખવી રાખેલો તેમ “બેશક, બેશક” એવો જવાબ આપ્યો કે, પેલો સાહુકાર તો ખુશી થતો ત્યાં ઝટ ખાડો ખોદવા મંડી પડ્યો, પણ ત્યાંથી તો પથરા સિવાય બીજું કશું હાથ લાગ્યું નહીં. નીરાશ નહીં થતાં તેણે એજ પ્રમાણે પોપટને સવાલ કરી બે ત્રણ જગાએ ખાડા ખોદ્યા અને ત્યાંથી પણ ડગરાંજ હાથમાં આવ્યાં. એટલે ધનલોભી સાહુકાર સમજી ગયો કે વેરાગીના હાથ ઉપર આપણે સજ્જડ બની ગયા અને “અઝકલ વેચી ચણા ખાધા છે.” પેલા વેરાગીની તેને ઘણી શોધ કીધી પણ તે હોય ક્યાંથી કે હાથ લાગે? એટલે માથું મોઢું ફાડી મુગા બેઠા.

ચોરને પકડવાની નવી યુક્તિ-દીવાના બની જવું!

એક શહેરમાં એક રાત્રે એક ચોર ચોરી કરવા આવ્યો. એક ઘરમાં ભરાવાનો ઠીક લાગ મળ્યો. પણ હજુ ઘરનાં માણસોને જાગતાં જોઈ વાડામાં એક ઝાંડની પાછળ છુપાઈ રહ્યો. બન્યું એમ કે ઘરઘણી જમી પરવારીને વાડામાં હાથ ધોવા ગયો, અને સ્ત્રી પાસે એક વાસણમાં પાણી માંગ્યું.

તેવામાં તેની નજર પેલા રાતનાં પહરોણા ઉપર પડી, એટલે તેણે તેને નહ-સાડવાની તદ્દખીર રચી. બાયડી પાણી લાવી કે તેણે ડાગળા કરી તે સાહુકાર ઉપર પીચકારીઓ મારવા માંડી. એમ એક પછી એક ત્રણચાર વાસણુ ભરીને પાણીની પીચકારીઓ છોડી. પણ જો કાંઈ હીલચાલ કરીશ તો પકડાઈ જવાશે એમ સમજી ચેર પણ મુંગો મુંગો ઉભો રહ્યો. છેવટે તેણે એક બે પીચકારી પોતાની સ્ત્રી ઉપર લગાવી. એ તો તેના કશો બેદ સમજ્યા વગર ગરબડ કરવા લાગી કે મારો ધણી ગાંડો થયો છે કે શું? એટલે તેણીએ તો ગરબડ કરવા માંડી અને આડોસી પાડોસીઓને ખુમ પાડી રોખર જગાડ્યું. તે કહેવા લાગી કે મારો ધણી ગાંડો થઈ ગયો છે તે મોઢું સાફ કરીને મારા ઉપર પીચકારી મારે છે. આ સાંભળી જઈ પેલો દીવાનાનો ઢોંગ કરતા ધણીજી જવાબ આપતાં બોલ્યા કે, પાંચ વરસનાં હથું ત્યારે મારાં લગન થયાં હતાં, તે પછી તેને અમુલ્ય દાગીના, કપડાં બપડાં પહેરાવ્યાં, તેની સઘળી ઇચ્છાઓ તૃપ્ત કીધી; એટલી બધી મારી કૃપા છતાં મેં એક પીચકારી મારી તો આટલી બધી તોફાન કરી રહી છે, પણ પેલા સામા ઉભેલા પહરોણા ઉપર નજર કરો તો જણાશે કે મેં કેટલું પાણી તેના ઉપર ફેંક્યું, તે છતાં તે બાપડો એક શબ્દ વટીક બોલતો નથી; અને થાંડે કલેજે ઉભો છે, તો મારા તરફથી તેને પુછી જોવો. બધાં એકઠા થયલા પાડોસીઓએ તે તરફ ફરીને જોયું તો જણાયું કે, મુરખ્ખી ત્યાં તેરીબી ચુપ અને મેરીબી ચુપ કરી ઉભા હતા. સઘળાઓએ તેને ખરા રૂપમાં સમજી જઈ પકડ્યો, મુરકેતાટ કીધો અને પોલીસને હસ્તે સોંપ્યો.

માંડીવાળ કે ફેરવી તોલ !

એક શહેરમાં એક ધનવાન સાહુકારનો છોકરો. બહુ અકરકુસ હતો, અને તરેહવાર ચિત્રવિચિત્ર પોશાકો પહેરી ખુબ બપકામાં સાંઢની પેઠે બટકતો ફરતો હતો. એક દિવસે એમ ફરતો હતો તેવામાં રાજના મહેલ આગળ આવી લાગ્યો, રાજની રાણી બારીએ બેસી શહેરની રચના નીહાળતી હતી. તેણે આ અકકુને દીઠો. તે સમજ્યો કે રાણીજી મારો દેખાવ જોઈ મારા

ઉપર કુરબાન થયાં છે. એટલે તેણે આંખના કટાક્ષ માર્યાં. રાણીજી આથી બહુ ગુસ્સે થઈ ગયાં, અને બનેલા બનાવની વાત રાત્રે રાજા આગળ કરી અને રાજાને કહ્યું કે જો આવતી કાલે ગામના બધા સાહુકારોને ભેગા કરવામાં આવશે તો તેમાંથી હું તે છટેલને તુરત પીછાણી કહાડીશ. રાજાએ તે કબુલ કીધું, અને ગામમાં બટાકી ફેરવી ગામના બધા સાહુકારોને બીજે દિવસે ત્રણ વાગે દરબારમાં હાજર થવાનું તેડું કીધું. અને જો કોઈ તેમ હાજર નહીં થાય તેને સખત સજા કરવા ફરમાવ્યું. આ હોકમ સાંભળી બધા સાહુકારોએ ભેગા થઈ આપસ આપસમ વિચાર ચલાવ્યો કે, રાજાજીને આમ આપણને બધાને ભેગા કરવાને શું કારણ મળ્યું છે? શું કોઈએ કોઈ રાજકુટુંબના માણસનું અપમાન કીધું છે કે કેમ? આ વિચાર ચાલતાં પેલો આંખમારૂં છટેલ જીવાનીએ પકડાઈ આવ્યો. એટલે બધાએ જણ્યું કે આ બાપડાનું આવી બન્યું છે ખરું. એટલે તેને બચાવી લેવાના ઉપાયો શોધ્યા. એક ઠાવકા માણસે એવો ઉપાય બતાવ્યો કે દરબારમાં ભેગા મળતાં તે પોરિયાએ, પોતાને જાણે તેજ રીતે આંખો મચકાવીને જોવાની કુદરતી ટેવજ હોય તેવો દેખાવ કરવો, અને બધા ભેગા થાય ત્યાં આંખો વખત બંને આંખો મચકાવ્યાજ કરવી; અને જ્યારે રૂખસદ મળે ત્યારેજ તેણે તેમ કરવાનું બંધ કરવું. આ પ્રમાણેની ગોઠવણ કરી તેઓ છુટા પડ્યા. ઠરાવેલા વખતે બધા દરબાર કચેરીમાં ભેગા થયા. રાણીજીને ત્યાં બોલાવ્યાં અને તેઓએ પેલા આંખમારૂં પોરિયાને તુરત પીછાણ્યો; અને રાજાને આંગળી કરી દેખાડ્યો. રાજાજીએ તેને પોતા હજુર બોલાવી ખુબ કઠોરપણે સવાલ જવાબ કરવા માંડ્યા. છોકરાને બણાવી રાખેલો હતો તે પ્રમાણે રાજા જોડે વાત કરતાં તે આંખો વખત આંખોના પલકારા ચલાવ્યોજ જાય; અને જવાબ આપતી વખતે એહુરો પણ શાંત અને ગંભીર ધારણ કરી દીધો. રાજાએ જોયું કે છોકરાને તો આંખના પલકારા મારવાની કાંઈક કુદરતી ખેડ હોય એમ લાગે છે, એટલે બધા ભેગા થયેલા સાહુકારો તરફ ફરી તેમણે પૂછ્યું કે આ છોકરો વાત કરતાં ચાલુ ને ચાલુ પલકારા માર્યા કરે છે એ શું કારણથી

છે? તેમાંના એક ઠાવકા સાહુકારે જવાબ દીધો કે સાહેબ, કોઈ કોઈ વખતે એ આપડને એવો કાંઈક રોગ ઉભરી આવે છે, અને તે ત્રણ દિવસ લાગત ચાલુ રહે છે. રાત્રીનાં ધ્યાનમાં વાત ઝટ ઉતરી ગઇ, અને સમજ્યા કે આ આપડાએ કાંઈ ખરાબ હેતુથી રાણીને નેઝારા મારેલા જણાતા નથી, પણ કુદરતીજ તેને તેમ આંખો ફડકાવવાની ટેવને લીધેજ એમ કરેલું હોવું જોઈએ. એટલે તેણે તે છોકરાને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી દીધો; અને સાથે મધાઓને વિદાય થવા તાકીદ કરી. આ તદ્દપીરથી પેલો છોકરો જે જન ગુમાવવા જેવા બચમાં આવી પડ્યો હતો તે સાવ છટકી જવા પામ્યો.

એક ઢેડ ને દુસરા કસાઈ!

એક આપડા રાંડ ગામડિયાને એવી કલાંટ આપડી મળી હતી કે જરા જરા વારમાં તે રાંડ છેડાઈ પડી તે આપડાને દિવસમાં કમમાં કમ ત્રણચાર વાર ઝાટકતી. તેમ કરતાં નહીં જોય વાસણ, નહીં જોય ચમચ-કડછી, નહીં જોય ચાની ચલાણું-કે નહીં જોય ખાંડણી બટો. જે હાથમાં હોય કે હાથમાં આવે તે ઉપાડતીજ કે છુટું તે આપડાના આંગ ઉપર ફેંકે, એટલે તે આપડો મારનો માર ખાય અને વાસણ ભાંગીને લુકો થઇ નુકશાન થાય તે જુદું. આપડો એમ માર ખાતાં કંટાળી ગયાથી થોડાક દિવસ ધણિયાણીની રજા લઇ ખીજે ગામ એક ઝોળખીતાને ત્યાં જવાનો ઠરાવ કીધો. ત્યાં જવાની ગોઠવણુ તો કીધી; પણ આપડાને થોડીજ ખબર હતી કે તે ઝોળખીતાની રાંડ વળી પોતાનીને બાળુ એસાડે તેવી હતી. એટલે તેઓ બનીઠનીને પેલા મિત્રને ગામ સીધાર્યા. ત્યાં પોહોંચતાં મિત્રે હેત બતાવી, પોતાની ધણિયાણીને હોકમ કીધો કે આ મારા ઝોળખાણુવાળા છે એમની સારી સરભરા કરવી. તેવણુ ગુપચુપ ઘરમાં ગયાં, અને કાંઈ કાચું પાકું તૈયાર કરી તેની રકાખી કહાડી લાવી પોતાના ધણીને આપી. તેમ જોઇ ધણીએ પોતાના બલાં ધણિયાણીને ઠપકાના રૂપમાં નરમાશ-થી સમજાવ્યું કે પેહેલા પહરોણાને આપે કે પેહેલાં મને-ધેરનાં માણસને. હજુ તો તેવણુ આ શબ્દ બોલી નહીં રહ્યા કે, લાગલાં ધણિયાણી તો એટલાં છેડાયાં કે પેલી રકાખી જે હજુ તેણીના હાથમાંજ હતી તે એમ ને એમ

બરેલી ધણીના દીલ ઉપર છુટી ભારી. રકાબીના કકડા બુકલા થઈ ગયા, અને એક કકડો ઉડીને પેલા આપડા પહરોણાં આવેલા શખસના માથામાં લાગ્યો. આપડો ધરધણી પણ આયડીની આ ચાલથી ખસ્યાણો પડ્યો; અને પેલો પહરોણો પણ મિત્રની સમુરી જોઈ છક થયો, અને સમજી ગયો કે અહીં પણ “એક દેડ ને દુસરા કસાઈ” જેવો મામલો છે, એટલે મુગે મોઢે પોતાને ઘેર પાછોજ ફર્યો.

ભેંસના સીંગ ભેંસને ભારી.

એક ટુંક કમાણીવાળો વેપારી જે નાના પાયા ઉપર ધધો રોજગાર કરી સારી રીતે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો, તેણે એકવાર એવી યુક્તિ કીધી કે ગામમાં જે સાહુચોરો હતા તેમના પાસે થોડી થોડી રકમો ઓછીકા લઈ બધાનાં નાણાં ધાવી જવાં. એ પ્રમાણે તેણે દશ જથ્થુ પાસે થોડા થોડા કરીને હજાર રૂપિયા કહડાવ્યા. આ ઉછીકા થાપણથી ધધો ચલાવી તે લગાર પગબર થવા પામ્યો. તે પછી તેણે માંગનારાઓને ઉડાવવાને તદ્દખીર રચવા માંડી. આમ તેમથી પોતાની બધી પુંજ જમાવ કરી તેણે તે છુપાવી દીધી અને ગામમાં જુમ ઉડાવી કે ઘરમાં લુટાડ્યો બરાયા હતા તે બધું તેનું લુટી ગયા અને હવે કાંઈ રહ્યું નથી. તેના એક માંગનારો બહુ પાકો હતો, તેણે વિચાર્યું કે બાઈ સાહેબની આ માત્ર ખોટી જુમ છે, અને તે મોટે ભાગે માંગનારાઓને હાથ ધોવડાવવાની યુક્તિ માત્ર છે. તે વેપારી પાસે ગયો અને કહ્યું કે, જો મને માફ લેજી બરપાઈ કરી ચુકતે કરી દે તો હું તને એક એવી યુક્તિ સુઝાડું કે કોઈ માંગનાર તેના પાસે માંગણી કરવાને આવેજ નહીં. તે વેપારીબાઈ પણ તેના માથેના હતા; એટલે ઠાવકું મોહકું કરી બોલ્યા કે પહેલેથી નહીં પણ પાછળથી તે તેનું દેવું અદા કરશે. તે માંગનારે તેને શીખાડ્યું કે જ્યારે માંગનારાઓ તેના પાસે લેવા આવે ત્યારે તેણે દીવાનાપણનો ઢોંગ કરી કૃતર બસે તેમ ભોં ભોં એવો અવાજ કરી કુદાકુદી કરી મેલવી. આ યુક્તિ પેલા ઠગારા વેપારીને ઠીક લાગી, અને માંગનારાઓ આવે કે તુરત તેણે દીવાના સરખા આળા કરી, બેં બેં ભોં ભોં કરી તેમને ખાવા દેડતો

હોય તેમ તેમના આંગ ઉપર ધસ્યો જતો; એટલે બધા સમજ્યા કે આપડો પૈસા ગયાથી ખરેખર દીવાનો થઇ ગયો છે હો! હવે પેલા યુક્તિ સુઝાડનાર ધણીએ પોતાના નાણાની ઉધરાણી કરી તો પેલાએ તો તેને પણ બે'બે' બે'બે' કરીને ઉડાવ્યો, એટલે તેણે કહ્યું કે ભાઈ મેં તને યુક્તિ સુઝાડી તો તેનું ફળ મને પણ એવુંજ આપે છે કે? પેલો બોલ્યો કે તને તારા આપદાદાને પણ બે' બે' ભોં ભોં, નીકળ ચાલ્યો જ. તેણે જોયું કે આ તો આપણા કર્તુક આપણને નડ્યા અને ભેંસના શીંગડા ભેંસને ભારી પડ્યાં, એમ સમજીને તે આપડો પણ ત્યાંથી પોક મુકી ચાલતો થયો.

દેવું અદા કરવાનો સહેલો રસ્તો.

એક ખેડુતે એક સાહુકાર પાસેથી એક હજાર રૂપિયા વ્યાજુકા કઢાવ્યા તો ખરા. પણ વાયદાથી તે પાછા ભરી શકાયા નહીં. એટલે વાયદા ઉપર વાયદા કરી તેને બાર મહીના સુધી ઉડાવ્યો. પછી એક મહીનાનો વાયદો કીધો. તે પુરો થતાં અઠવાડિયાનો વાયદો કીધો. તે પુરો થતાં બીજા દિવસનો વાયદો કીધો. છેલ્લા વાયદાએ માંગનાર નાણું મેળવવાની આશામાં ને આશામાં તેને ઘેર પહોંચી ગયો. સાહુકાર આવે છે એમ જોતાંજ તે ખેડુત તુરત પોતાના ખેતરે દોડ્યો, અને વાડે વાડ આમલીના બીજું વાવેતર કરવા મંડી ગયો. સાહુકાર પણ તેની પાછળ લાગ્યો; અને તેને પકડી પાડી આજના વાયદાની યાદ આપી. ખેડુત બોલ્યો, મારો વાયદો હું ચુક્યો નથી; પણ દેવું અદા કરવાના ઉપાયોમાંજ હું ગુંચાયો છું. આ હમણાંજ હું બી વાવું છું અને તેનો પહેલો પાક થતાં તારું કરજ હું ભરી દઈશ. આ ટુંકો વાયદો સાંભળી માંગનાર નીરાશ બની હસવા લાગ્યો, જે જોઇ ખેડુત જાણે તેનું વધારે પાકવતો હોય તેમ બોલ્યો, ભાઈ તું માંગનાર છે, તું હમણાં તો હસ; પણ ખરું માનજે કે દેવું અદા કરવાનો આ ખરો માર્ગ મેં અપત્યાર કરેલો છે, અને તે અમલમાં આવતાંજ દેવામાંથી છુટા થઈશ તે તું સાચુત માની લેજે. માંગનાર, વધુ નીરાશ થઇ બોલ્યો કે, હા બાપ હા, ઠીક ઉપાય શોધ્યો છે, “આપ મરે”જે જળ્ય બેવ ખાતે”જે” અથ અલાસ એમ બોલી આપડો ચાલ્યો ગયો.

પ્રમાણિક ચોર ! અને રાજાનો દરબારી.

એક શહેરમાં એક અઠન ચોર વસ્તો હતો. તે ચોરી કરવાની અનેક યુક્તિઓ વાપરી બલે બલે ઠંકાણે ચોરીઓ કરતો હતો. તેણે એક વેળા વિચાર કીધો કે કોઈ ધર્મગુરુ પાસે જઈ હવે કાંઈ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું. ધર્મગુરુએ તેને સમજાવ્યો કે તેણે ચોરી ચક્રારી કરવાની છોડી દેવી; પણ પેલા સાહુકારને તો તે ધર્મગુરુની સલાહ રુચી નહીં. એમ જાણી તે ચોરે એટલું તો કપુલ કીધું કે જુદું બોલવાની ટેવ છોડી દીધી. તેજ દિવસે રાત્રે તે ચોરે ખુદ રાજાના મહેલમાં ઘુસી, ચોરી કરવાનો ઠરાવ કીધો, અને જે કાંઈ કીમતી અવેજ મલે તે ઉપર હાથ મારવાનો ઠરાવ કીધો. હવે બનાવ એવો બન્યો કે રાજા પોતેજ છુપો વેષ લઈ મહેલની આગુબાગુ ચર્ચા જોતો ફરતો હતો. તેમ કરતાં તે પેલા ચોરને મલી ગયો. રાજાએ તેને સવાલ કીધો કે ‘કેમ બાઈ, આટલી મોટી રાત્રે ક્યાં નીકળ્યા અને શું કામે બહાર પડ્યા છો?’ ચોરે સાચું બોલવાની પ્રતિજ્ઞા લીધેલી એટલે તે ધ્યાનમાં રાખી બોલ્યો કે, ‘હું આજે રાજાના મહેલમાં ચોરી કરવા માટે ઘુસવાનો ઇરાદો રાખું છું.’ રાજાએ પણ ઠાવકું મોઢું કરી તેને પૂછ્યું કે હું પણ તારી સાથે આવું તો ચાલશે કે? ચોરે તે કપુલ રાખ્યું. બંને ત્યાંથી ચાલ્યા. ચોર મહેલમાં ઘુસ્યો અને રાજાને તપાસ રાખવા પોહારેગીર તરીકે બાહાર ઉભો રાખ્યો. અંદર જતાં, રાજાની ટેબલ ઉપર ત્રણ અમુલ્ય માણેક પડેલાં દીઠાં, એટલે બીજાં કશાં ઉપર તડાંપ નહીં મારતાં તેજ ઉપાડવાનો ઠરાવ કીધો. પણ વેહેંચી લેવામાં વાંધો પડશે એમ ધારી એક માણેક ત્યાં રહેવા દીધું, અને બે માણેક લઈને બાહર પડ્યો. તે લઈ રાજા ન્યાં ઉભો હતો ત્યાં જઈ લાગ્યો, અને એક માણેક તેને આપ્યું અને એક પોતે લઈ લીધું. રાજાને તેના બોલવા ઉપર શક ગયો, એટલે બંને જણ છુટા પડ્યા. રાજા તો મહેલમાં ગયો, અને પેલા ચોર પોતાને રસ્તે ગયો. મહેલમાં જતાંજ તેને ચોરના બોલવા ઉપર શક ગયેલા હોવાથી ટેબલ ઉપર શોધ ચલાવી તો માલમ પડ્યું કે ચોરે કહેલું સાચું હતું, કેમકે એક માણેક ખરેખર ટેબલ ઉપર પડેલું તેણે જોયું. બીજી સવારે તેણે પોતાના વજરને બોલાવી ફરિયાદ કરી કે રાતની વેળાએ તેના મહેલમાં ચોરે

હુસેલા માલમ પડે છે, માટે શું શું ચોરાયું છે તેની તપાસ કરવી. ટેબલ તપાસતાં એક માણેક વજરના હાથમાં આવ્યું એટલે તે ઉપાડી તેણે પોતાના ખીસ્સામાં સેરવી દીધું, અને રાત્રને રિપોર્ટ કીધો કે ટેબલ ઉપર પડેલાં ત્રણે માણેક ગુમાઇ ગયલાં લાગે છે. આ બોલવું સાંભળી રાત્રને લાગ્યું કે ચોર સાચું જ બોલ્યો હતો અને આપણું નીમક ખાનાર વજરજ ખોટું બોલે છે. તેના ખીસામાંથી તે માણેક તેણે કઢાવ્યું અને તે લગ્યાડ વજરને રૂસવા કરીને રૂપસદ આપી અને પેલા ચોરને બોલાવી તેના સત્યવાદીપણા માટે તેને ધનામ આપી અમલદાર કીધો.

મધનાં એક દીપાંએ મચાવેલું તોફાન.

એક મિયાંબાઇ એક દિવસે બજારમાં મધ લેવા ગયા, અને એક વાણિયા દુકાનદાર પાસેથી મધ ખરીદ્યું. મધની આપ લે કરતાં મધનું એક દીપું બોંય ઉપર પડ્યું એટલે કુદરતી તેના ઉપર માખી બેડી. માખી ઉપર ધલોડી તુટી પડી. તેમ જોઇ દુકાનદારની પાળેલી બીલાડી ધલોડી પકડવા ધાધ. તે જોઈ બિલાડી ઉપર તે મુસલમાનનો કુતરો તુટી પડ્યો, અને તે મામલો જોઈ દુકાનદારે તે કુતરાને મારીને ઠાર કીધો. આટલેથી જ નહીં પડતાં આ રમખાણે હુલ્લડનું રૂપ પકડ્યું. મુસલમાને ઉશ્કેરાઈને દુકાનદારને બરફાટી કાઢ્યો, અને તેમ જોઈ બધા દુકાનદારો ભેગા થઈ જઈ મુસલમાન ઉપર તુટી પડ્યા. મિયાંબાઇ કાંઈ ખાંડયા જયા ખબર પડતાં જ ગામના તમામ મિયાંબાઇ ત્યાં એકઠા થઈ ગયા, અને હિંદુ-મુસલમાનો વચ્ચે જગડ ચુક જમી ગયું. આખું ગામ બે તડ-હિંદુ-મુસલમાન-માં વહેંચાઈ ગયું અને તેમ સામસામી મોટી લડાઈ-મારામારી ચાલા, જેમાં ઘણાક જનોની પણ ખુહારી થઈ. ઘણી મહેનતે શાંતિ ફેલાઈ. એટલે બીજા અગણ્યા લોકોએ આ બધી ગરબડનું કારણ જણાવવા માંડ્યું તો માલમ પડ્યું કે એક મધના દીપાંએ આ સઘળું તોફાન જમાડ્યું હતું. એટલે લોકો આવા નજવા કારણ માટે આવું ભારી તોફાન કરવા માટે બંને પક્ષને ઠપકા આપવા લાગ્યા.

એક બ્રહ્મચારીનાં અડપલાંથી બોટ ઉઘી વળી.

એક શહેરમાં એક ઉડી નદી વેહતી હતી. એક ધોરી રાજમાર્ગમાં તે એવી રીતે આડી આવી હતી કે, એક નાકેથી બીજે નાકે જવા માટે તે

નદી પસાર કરવી પડતી અને તે માટે તેમાં એક ફેરીબોટ હમેશાં ફરતી રહેતી. એજ પ્રમાણે એકવાર એક ફેરીબોટ ચીકાર બરાબને એક નાકેથી ઉપડવાની તૈયારીમાં હતી. તેમાં ઝાડુના ભાથરા સાથે એક ઝાડુ વેચનારી હતી, એક ગાંડી પેટીમાં સાપો ભરીને પાર જવા બેઠો હતો, અને એક વાંદરાનો નાચ કરનાર ગારોડી પોતાનાં વાંદરા સાથે બેઠેલો હતો. તે ઉપરાંત તેમાં બીજા પશુ કેટલાક ઉતારાઓ હતા. એટલામાં એક બ્રહ્મચારી આવી લાગ્યો અને બોટવાળાને કાલાવાલા કરવા લાગ્યો કે મને પણ લાઇ જવો. ઉતારાઓએ તેને નહીં દાખલ કરવાને ધણુ કાલાવાલા કીધા, પણ લોભી બોટવાળાએ દોહોડીયાંની લાલચે તેને પણ અંદર લઇ લીધો. બ્રહ્મચારીઓ ધણુ તીખલી હોય છે એટલે ઉતારાઓએ તેને નહીં દાખલ કરવાને આનાકાની કરી હતી. બ્રહ્મચારી બોટમાં કાંઇ અડપલાં નહીં કરી શકે તે માટે બોટવાળાએ તેના હાથ અને પગ બાંધી લીધા. આવી સાવચેતી સાથે બોટ સડસડાટ ચાલી, પણ થોડેક ગઇ કે બ્રહ્મચારીને અડપલાં કરવાનું મન થયું. તેણે ધીમેથી ઝાડુના ભાથરામાંથી બે ચાર પીછડાં દાંતે ખેંચી કહાડ્યાં, અને તે પીછડાં લઇ દાંતેદાંતેજ પેલા વાંદરાને તેની ગાંડ ઉપર ધોત્યાં. આથી વાંદરાજીએ તો કુદાકુદ અને નાહાસબાગ કરવા માંડી, અને તેમ કરતાં પેલા સાપની પેટી ઉપર કુદકા જુરકા મારવા લાગ્યો. આ કુદકાથી સાપની પેટી ઉલટી ગઇ એટલે પેટીમાં ખુશ્ખાલ ઉંચ કહાડતા સર્પજીએ વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી ડોકું ઉંચું નીચું કરવા માંડ્યું. આ જોઇ ઉતારાઓમાં ભારે ગભરાટ મચી રહ્યો અને સઘળા બોટમાં એકજ બાજુએ ભરાવા લાગ્યા, એટલે બોટે સમતોલપણું ખોલી દીધું અને એકઠમ પાણીમાં ડુબી ગઇ, અને સઘળા ઉતારાઓ પાણીમાં પડ્યા અને ધડીમાં ભારે હાહાકાર મચી રહ્યો. સઘળાઓને સલામત બચાવવામાં આવ્યા, પણ દરેકના મોઢામાંથી એકજ શબ્દ નીકળવા લાગ્યો કે, “એક બ્રહ્મચારી એકસો તીખલી વાંદરાઓની બરાબર છે” તે ખરીજ વાત છે.

કુતરો સરસ કે ગધેડો ?

એક ગામમાં એક ધોખીને ત્યાં રખેવાળી માટે કુતરો અને બોળો

ઉપાડવા માટે ગધેડા એમ બે જનાવર પાળેલાં હતાં. એક રાત્રે ધોખી ઉંઘમાં પડેલો હતો તેનો લાબ લાઘ કેટલાક ચોરો ઘરમાં ભરાયા. કુતરો જેની ફરજ હતી કે, આ ચોરોને દેખીને બસી ભુકીને પોતાના શેઠને જગાડવો જોઈતો હતો, તે આ મામલો જોયા છતાં ચુપજ બેઠો. ગધેડો આ જોઈ રીસે ભરાયો અને કુતરાને તેની ફરજમાં ચુકવા માટે ઠપકો આપવા લાગ્યો. કુતરાએ તેને જવાબ વાળ્યો કે ભાઈ ગધેડા, શું વાત કહું તને, કે હું તો નીમકહલાલીથી આપણા શેઠની નોકરી બગાડી ચાલ્યો છું, પણ આપણને તેણે શું બદલો આપ્યો છે, અને આપણી શી કદર કરી છે? માટે આ વખતે તો તેવા નગુણા શેઠને પારકે હાથે તેનાં નગુણાપણાનો બદલો વાળવા દે. ગધેડાજીને તે જવાબથી સંતોષ થયો નહીં. એટલે તેણે તો ભુકી ભુકીને ગોંધીયાઈ કરી મુક્યું અને શેઠને જગાડ્યો. શેઠ ઉઠે તેટલામાં તો ચોરો એવા છુપાઈ ગયા કે કદી હાથમાં પણ ન આવે; કે બીલકુલ તેમની હાજરીજ નહીં જણાય. એટલે ધોખીજી તો ગધેડા ઉપર ખુબ ગુસ્સે થયા અને આવો નકામો ગભરાટ કરી તેને ઉંઘમાંથી જગાડવા માટે ઠપકો આપવા લાગ્યો, અને સામે આપડાને બેચાર ડહાણુ પણ લગાવી કહાડયાં અને પાછો સુઈ ગયો. ચોરોએ આ દીક તક જોઈ ઘેરમાં ધુસી જેટલું કાંઈ હાથ લાગ્યું તે લઈ ચાલતી પકડી. આ મામલો જોઈ કુતરાનું ચઢી વાગતું થયું, અને તે ગધેડા આગળ જઈ તેને કહેવા લાગ્યો કે કેમ ભાઈ, તારી નેકીનો બદલો તને મળ્યો? તું નીમકહલાલી કરવા આટલો બધો ડંદાસ મારતો હતો તેનો નતીજો કેવો મળ્યો? જો તે ગુપચુપ બેસી રહી તેના કામમાં મારું મારું ન હોત તો આ માર આવો પડત નહીં! ગધેડો પણ સમજી ગયો કે કુતરાની વાત પણ કેટલીક સાચી નો છે, પણ શેઠની ખાતરી થશે એટલે તે પોતાનાં આ કામ માટે પુરેપુરો પસ્તાવો કાઢી વગર રહેશે નહીં.

બે ગામડિયા ગમારની વાર્તા.

એક ગામમાં બે ગામડિયા ગમારો રહેતા હતા. આપડા જો કોઈ દિવસે ભોમ ચોંધડિએ શેહેરમાં જઈ લાગે તો ત્યાં તરેહવાર નવી નવાઈઓ

દેખી તેઓ અન્યથા થઈ જતા. તેઓ બંને એક દિવસ શેહેરમાં મંદિરમાં નવી મૂર્તિ ગોઠવવાની ક્રિયા ચાલતી હતી તે જોવા ગયા. બંનેમાં જે વડો હતો તે તો લગાર પણ હુશિયાર હતો, પણ નાનો હતો તે તદ્દનજ એવકુદ્ધ, બોચિયા જેવો હતો. મંદિરમાં પેસ્તાં મૂર્તિને અંધોળ કરાવી સાફ-સુદ્ધ કરવામાં આવતી હતી તે જોઈ નાનાએ વિસ્મય પામી સત્તાલ કીધો કે, શું આ મૂર્તિને દેવ તરીકે લેખવામાં આવે છે? એ તો કાંઈજ નહી પણ પથ્થરનો કંકડો છે! મંદિરના એક પુનરીએ આ વચન સાંભળતાંજ ગુસ્સે થઈ તે બાપડા બોચિયાના આંગ ઉપર ધસી જઈ મૂર્તિને આવાં હલકાં વિશેષણ વાપરવા માટે ખુબ ફટકાવી કહાડ્યો, અને સમજાવ્યું કે ખુબજ આ દેવતાને આવા હલકાં વિશેષણ શા માટે વાપરે છે? પેલો બાપડો ગામડિયો તો ગભરાટમાં પડ્યો અને પગે લાગીને માશી ઉપર માશી માંગવા લાગ્યો. અને બોલાયલા શખ્દો માટે પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો, અને ફરીવાર જાણુ-અજાણુ એવા શખ્દો નહી બોલવા માટે પ્રતિજ્ઞા ઉપર પ્રતિજ્ઞા લેવા લાગ્યો. હવે ત્યાંથી નીકળેલા બંને જણા ખાણું લેવાને એક વીશીમાં ગયા, અને ખાવાનું માંગ્યું. વીશી હતી વળી છેક ઉતરતા પ્રકારની એટલે ખાવાનું આવ્યું, તેમાં પીરસવામાં આવેલા ભાતમાં ઘણાક પથ્થર રેતી વગેરે જોવામાં આવ્યું. તે જોઈ તેમાંના મોટાએ વીશીવાલાને બોલાવી તે તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચવા માંડ્યું. નાનો જે આ સંધળો વખત ગુપત્યુપ બેસીને શું થાય છે તે જોતો હતો, તે તે સાંભળી ચીરડાઈ ઉભો થયો અને પેલા મોટા સોબ-તીને એકાદ બે ઝપાટા લગાવી કહાડી બોલવા લાગ્યો કે મૂર્ખા, ત્યારે શું બન્યું તે તું એટલાવારમાં કેમ જૂલી ગયો? જાણતો નથી કે એવા અપ-શખ્દો માટે સવારે મંદિરમાં મારા શા હાલ થયા તે? ભાતમાં રહેલી આ વસ્તુઓને પથ્થરા કેમ કરીને કહે છે? તારી ચામડી ઉખેડી નાંખજે, માટે તારું મગજ ઠેકાણે રાખ. મંદિરમાં મોટા દેવ હતા ત્યારે અહીં આ દેવનાં નાનાં બાળકો હશે? અને તેને તું પથ્થરા અને કાંકરા કેમ બોલે છે? આ બંને ગમારોની વાત સાંભળી વીશીવાળાને તથા બીજાઓને પણ ખુબ હસવું આવ્યું.

એક કલ્યાના એ પક્ષકારોનો એકજ સાક્ષી !

એક ગામમાં એક વેળાએ એવો બનાવ બન્યો કે તે ગામના પટેલને ત્યાં પાળેલું ટટું ગામના એક અઠંગ લુટારાના જોવામાં આવ્યું. તેણે વિચાર કીધો કે આ ટટું ગમે તેમ કરી તફડમંચી કરી જવું. લાગ જોઈને એક દિવસે તે ટટું તે લુટાર ઉપાડી ગયો અને તે ઝાળખાય નહી તે માટે તેના આમળના પાછળના પુછડાના વગેરે વાળ કાપી કુપી નાના કરી તેને બેડાળ બનાવી મુક્યું. છતાં પણ પટેલે તો બહુ ખોળ કરી ઘોડું ઝાળખી કહાડ્યું, અને રાજ હજુર ફરિયાદ લઈ ગયો. રાજએ તેના કોઈ સાક્ષી ગુવાહી છે કે નહી એવો સવાલ કીધો, એટલે તેણે હા પાડી. તેણે બખરના એક દુકાનદારને તેડીને પેલું ટટું તેના આગળ ઉભું રાખી તેને સવાલ કીધો કે, આ ટટુંનો ખરો માલેક કોણ છે તે તું કહે. બ્યારે પેલા ઠગારાને તેના કોઈ સાક્ષી ગુવાહી માટે પુછ્યું ત્યારે તેણે પણ પોતાના સાક્ષી તરીકે તે દુકાનદારનું જ નામ આપ્યું. દુકાનદારે જોયું કે આપણે તો બંને તરફથી આંટીમાં પડ્યા ! કોની તરફ જુબાની આપવી તે સુઝે નહી. જો સાચું બોલે છે તો પેલો ઠગારો તો ગામનો એવો પ્રસિદ્ધ લુટારો ખુની કે તે તેને કેમે કરી જતો મુકે નહી; જો તેની તરફેણમાં અને પટેલની વિરૂધ્ધમાં જુબાની આપે છે તો પટેલનું ગામમાં ચલણ એટલું કે તેને ગામમાં ઠરપડીને રહેવા દે નહી. આથી તેણે લંબાણ વિચાર કરી, એવી જુબાની ગોઠવી કહાડી કે ગણો તો તે પટેલની તરફેણમાં અને ગણો તો પેલા ઠગારાની તરફેણમાં પણ જાય; અને જુબાની સેનાર ચતુર હોય તો તુરત ચેતી જાય કે તેણે જુબાની કોની પક્ષમાં આપી છે. એટલે રાજના સવાલના જવાબમાં તે બોલ્યો કે, સાહેબ આ ટટું બેવડા દેખાતનું છે, આગળ (એટલે આગસો ભાગ) જેવો તો તે પટેલનું લાગે છે, પણ પાછળથી (પાછલો) ભાગ તે આ પ્રતિવાદીના જેવું લાગે છે. રાજ બહુ ચંચળ હતો એટલે તેણે વિચાર્યું કે આ જવાબમાં બે અર્થ છે, તે એમ કે ચોરીની અગાઉ તે આ પટેલનું હતું પણ ચોરાયા પછી તે પ્રતિવાદીના કબજામાં ગયું છે. અને પાછલા

જાગમાં ફેરફાર થઈ ગયો છે. તેણે સાક્ષીના ઝહપણ અને તેના ચતુરાઈ બરેલા જવાબથી તેને સાબાસી આપી, ટુંટું પટેલને સ્વાધીન કીધું, અને પેલા પ્રતિવાદીને તેના જુઠાણા માટે ચોખ્ખ સગ્ન કીધી.

રસોધઓ ન્યાયાધીશ કેમ બન્યો?—“તેજને ઢુકારો.”

એક શહેરમાં એક ધનવાન વેપારી રહેતો હતો, જે હીરા, મોતી, ઝરઝરેલાત વગેરેનો વેપાર મોટા પાયા ઉપર કરતો હતો. એક વખત તેને ઊંચાં મોતીઓની જરૂર પડી એટલે એક દિવસે ધણાક મોટા મોતીના વેપારીઓ તેને ત્યાં ભેગા થયા. જેઓ પોતાની જેડે તરેહવાર જાતનાં મોતીઓ તેની પસંદગી માટે લાવ્યા હતા. તે વેળા ત્યાં એક મોતીની માળા જેઈ સર્વ કોઈ તેની તારીફ કરતા હતા, તે જેઈ એક નોકર છોકરાનું પણ મન તે મોતી તરફ પુષ્કળ ખેંચાયું. તે જેઈ શેડે તે છોકરાને લગાર ગુસ્સામાંજ સવાલ કીધો કે તને શું થયું છે પોર્યા, તારી અક્કલ શુભ મારી ગઈ છે કે શું ? છોકરાએ જવાબ દીધો સાહેબ, મારી આંખો ન ધારેલી રીતે પેલાં ચકચકિત થતાં મોતીઓ ઉપર પડી ગઈ, અને તેથીજ તેના ચમકાટમાં મારા હાથ આડા ખેંચાઈ ગયા. શેડે કહ્યું, તું મોતીઓને શું કરવાનો છે ? વિદ્વાન પંડિતો કે લગાધના શુરા સિપાહ બન્યાઓને તેના જેડે સ્નાનસ્નાતક હોય છે, પણ તારા સરખા નોકર છોકરાને મોતીઓ સાથે શું રમત કરવાની હોય તે હું સમજી શકતો નથી. પંડિતો અને સિપાહ બન્યાઓને તે માત્ર ભેટ કરવામાં આવે છે. પેલા છોકરાને આથી ખુબ ચટકો લાગ્યો, અને તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે હું પણ વિદ્યા સંપાદન કરી પંડિત બનું; તેથી તેણે મન લગાડી ખુબ અભ્યાસ કીધો; એટલી હદ સુધી દુશિયાર થયો કે એક પરદેશી રાજની હરનારમાં વગ લગાડી ન્યાયાધીશ પણ બન્યો, “તેજને ઢુકારો બસ” છે તે આવું નામ.

જે પહેલો બોલે તે થી ખરિદવા ભય !

એક વખતે ચાર લુખ્યા સુઝા લુઠા લુજીઓ ખાણીપીણી કરવાને બાહાર મુસાફરીએ નિકળ્યા. કોઈ એક ચોડકસ ગામડે જવાનો તેઓએ

ઠરાવ કીધો હતો. એમ કરતાં હજી તો તે ગામ કેટલેક છેટે હતું તેટલાં તેમને સંજ્ઞા મળી લાગી. તેથી તેઓએ એક સારી જગ્યા જોઈ ત્યાં મુકામ કીધો, અને ત્યાં કાંઈ ખાણું પકાવવાની તૈયારી કરવા માંડી, ખાણું તૈયાર કરતાં માલમ પડ્યું કે બધો મરી-મશાલો વગેરે તૈયાર હતાં, પણ મુખ્ય ચીજ ને ધી તેજ નહીં હતું, અને ધી વગર તો ખાણું પકાવી શકાયજ નહીં. ચારે જણુ વિમાસણમાં બેઠા કે હવે કરવું કેમ? એવું હતું કે આપણામાં એક જણે પાસેનાં ગામમાં જઈ ચોડુંક ધી વેચાતું લાવવું અને તેટલાં બીજાઓએ પકાવવાની તૈયારી ચલાવવી. આ જોઈવણુ થવા છતાં ચારમાંથી એકે પણ ધી લેવા જવાનું માથે લીધું નહીં. ત્યારે તેઓએ ઠરાવ કીધો કે ચારમાંથી ને કોઈ પેહેલાં ચુપકીદી તોડે તેણે ગામમાં જઈ ધી લાવવું. આ ઠરાવ પ્રમાણે ચારે જણુ ગુપચુપ બેસી રહ્યા, અને ચારે જણે એવી હઠીલાઈ પકડી કે કોઈ મોઢેથી એક શબ્દ વટિક કાઢવો નહીં. ચારે મૂર્ખાઓ આ પ્રમાણે એકબીજાનું મોઢું જોતા બેઠા હતા, તેવામાં એક સિપાઈકાદા ફરતા ફરતા ત્યાં આવી પોહ્યા. તે આ ચારે જણની આવી વલણુ જોઈ વિચારમાં પડ્યો કે આ તે શું ચમત્કાર છે? તેણે એ પ્રમાણે ચુપ બેસી રહેવાનું કારણ પૂછ્યું, પણ તેનો જવાબજ કોણુ આપે? કારણુ ને બોલે તેણે ધી લેવા જવું પડે એટલે ચારે જણુ સુમામંત થઈને બેસી રહ્યા. સિપાઈ આ સંધળાનું કારણ કાંઈ સમજી શક્યો નહીં, અને ઉશ્કેરો તેને શક પડ્યો, એટલે તેણે તો ચારે જણને મુશ્કેલ કરી, બીરબલ આમળ ખસા કીધા. સિપાઈએ બધો બોલાસો કીધો, એટલે બીરબલ તે વિચિત્ર અમત જોઈ ખૂબ હસ્યો. તેમની ચુપકીદી તોડવાને તેણે અનેક પ્રયત્નો કરી જોયા પણ ફાલ નહીં. ચારમાંથી કોઈએ પણ પોતાની જામલી હીલાવીજ નહીં અને તેથી તે બીરબલને અતિશય હાસ્ય ઉપજ્યું. અંતે તેણે ફોકમ કીધો કે એ ચારે બુબખોને ખોલીમાં લઈ જઈને ખૂબ ઠાકવા અને બોલાવવા. આ કરડો ફોકમ સાંભલી ચારમાં એક જણુ લગાર હીમકારો હતો તે મનશયો કે ફાલ નહીં સોટા પડી તો હલકા થઈ જઈશું. એટલે તે ઘરત ખૂબ પાડી ઉઠ્યો કે બોલો બોલો જમાન બોલો અને ચારમાંથી બોલો.

તેણે આ ખૂબ મારી ઝોટલે પેલા બાકી રહેલા તથુ જણે દરબાર ગમ્મવી મૂકી કે, આપણી સરત પ્રમાણે જે પેહેલો બોલે તે ધી ખરિદવા જાય. એમ કહી પેલા બાપડાને પાસેનાં ગામમાં ધી લેવા મોકલ્યો. પછી તેઓએ પોતાની કક્ષિયત બોલાસાવાર કહી સંભળાવી. ઝોટલે બીરખલ પણ તે સાંભળી તે મુખાઓની વાતથી ખૂબ હર્યો અને બધાને રખસદ આપી દીધી.

સખમેં બડા કોણુ? પૈસા.

એકવાર શાહની દરબારમાં સખસે બડા કોણુ? એ બાબતની તકરાર નીકળી અને કોઇ જૂદા જૂદા અભિપ્રાયો આપવા લાગ્યા. દરબારમાં કવિરાજ ગંગ બીરાજ્યા હતા, તેમને રાજાએ અભિપ્રાય પૂછવા માંડ્યો. તેઓએ એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે સખસે બડા પૈસા હય, તેના વખરે મા, બાપ, બાધ બહેન, બાયડી, સાસુ સાં છોડી ચાલતાં થાય છે. એજ બાબતમાં તુલસીદાસ કહી ગયા છે કે જેની માંડે ખડીંગ ખડીંગ રૂપેયા વામતા હોય તો સમાં વાહાલાં સર્વ થોડાં થોડાં થઇ જાય છે અને જણે તેનું મોત પણ લઈ લેવા માંગે છે. કપીર કહે છે કે પાસે પૈસા હોય તો હાથીની અંખાડી તથા કેકનો બપકો પણ પૈસા નહીં હોય તો પાંઉમાં બેડી એવોજ આ જગતનો નિયમ છે. એ બાબતમાં એ તથુ કવિરાજે કવેતો બનાવ્યાં છે તેનો નમૂનો નિચે મુજબ આપીશું.

કવિરાજ ગંગ

પૈસેબીન પુત્ર કપુત કહે—પૈસેબીન બાપ કહે મેરા દુઃખદા છે,
પૈસે બીન બધુ પ્રાણ જન લે—પૈસેબીન બહન કહે કીસકા તું બાધ છે?
પૈસેબીન તીયાં છોડ ઉડ ચલી હે—પૈસેબીન સાસ કહે કીસકા તું જવલ છે?
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર—આજ કે જમાનેમેં પૈસેકી બાધ છે.

તુલસીદાસ શું કહે છે?

બાપ કહે મેરા પુત્ર સપુત—આદર દેરે બોલાવે મેમાં;
કાકો કહે મારો નેક બુતીજો—બહન કહે કદ આવેગો મેમાં;
તીરથા કહે ધર આવેગો વાલમ—તો ગરુડ ભગતા લોગી બહીમાં
તુલસી સખી એ તે ગુણુ માવે—કે છરકે ગાંઠ રૂપેયા—રૂપેયા?

સમાપ્ત.

સારાંજ પુસ્તકો વાંચો

પંડિત ભાતીલાલ નેહરૂ

* જીવન * ચરીત્ર *

૦-૫-૦

આશાની ઈમારત ચાંપશી ઉદેશી કૃત	૦-૧૨-૦
જંજીરને ઝણકારે સચિત્ર નવલકથા	૧-૪-૦
તાત્તી તલવાર સચિત્ર નવલકથા	૧-૪-૦
જીવનનાં દર્દ શ્રી. પ્રેમચંદ્ર કૃત	૧-૪-૦
પ્રેમનો દંભ ટોલ્ડોય કૃત	૧-૪-૦
ત્યાગની પ્રતિમા ટોલ્ડોય કૃત	૦-૫-૦
ફરબા દાકી સચિત્ર	૧-૮-૦
વિનાદ વાટીકા સચિત્ર	૨-૦-૦
સ્વૈર વિહાર શ્રી રામનારાયણ પાઠક	૧-૮-૦
ભારતનો મહારથી સચિત્ર	૦-૨-૦
કુમાર ધર્મ	૦-૩-૦
સરદારની રણહાલ	૦-૫-૦
રાષ્ટ્રીય રાસકુંજ	૦-૪-૦
ગાંધીજી શ્રી જીગતરામ દવે કૃત	૦-૨-૦

આ જો જ લખો!

સી. જમનાદાસની કુંપની

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ ૨

